

వీనుగుల వీరాస్వామయ్య గారి

79

కాళీయా త్రచరిత్ర

కళాప్రవర్ణ, మహోపాధ్యాయ, రావుసాహెబ్,

శ్రీ గిడుగు వేంకటరామమూర్తి పంతులు గారు

తమ గద్యచింతామణిలో ఇలాగ వ్రాశారు:

సూర్యుడై యేండ్లకిందల చెన్నపట్టణమందుండే మహీమ్ కౌట్రలో ఇంటర్ ప్రిటర్ హెరాలో గొప్ప ఆధికారము వహించి చాలా పలుకుబడి గలిగి తన విద్యవేతను, భర్తము చేతను, శ్రమచేతను, త్యాగముచేతను ఆసాధారణపు పుష్పజని కీర్తి పొందిన వీనుగుల వీరాస్వామయ్యవారు సమతుల్యముగాను, సవరివారముగాను, కాళీయాత్ర ప్రాయశఃపుష్ప తాను చూచిన దేశములు, నగరములు, పర్వతులు, అందుండే వానాశాతుల మనుష్యులు. వారి వృత్తులు ఆచారములు మొదలయిన విషయములు సవిస్తరముగా పద్దిస్తూ దినదర్శన రచించినాడు. ఆతని ముద్రము కోమలేశ్వరపురం ప్రసిద్ధి పాపిశ్య అనే ఆయన గవర్నమెంటువారి ఉత్తరువు ప్రకారము ఈ గ్రంథము 1838 వ సంవత్సరములో వ్రాయబడినట్లు తెలియజేయించి ప్రకటించినాడు. 3228 పుటలు గలిగి ఉన్నది. గ్రంథకర్త చరిత్రకూడా దిగ్భాగము రచించి చేర్చినారు. గ్రంథకర్త పాండిత్యము, అక్షరజ్ఞానము గ్రంథమంతా చదివినాని తెలియదు.

తృతీయ ముద్రణము

గ్రంథకర్తను గురించి, ఆయన కాలంనాటి భారతదేశ రాజకీయ సాంఘిక పరిస్థితులను గురించి, గ్రంథంలోని విషయాలకు సంబంధించిన తప్పిలు, వివరణలు, విశేషాలు, సమకాలిక వాఙ్మయంలోనుంచి సమకూర్చి సందర్భానుసారంగా ఇందులో చేర్చబడినవి.

సంపాదకుడు:

ది. గొ. వల్లి వేంకటేశ్వర రావు,

బెజవాడ.

1941
 ము. గొ. వల్లి వేంకటేశ్వర రావు
 బెజవాడ

ఎనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర

చెన్నవట్టణపు సూప్రీముకోర్టుకాలో హేడు యింట్రవ్రణాటరుగా పుండిన
యే ను గు ల వీ రా స్వా మ య్య గా రు.

(ఈ చిత్ర కాశీయాత్రచరిత్ర 1869 ముద్రణలో ఉన్నది.)

వినుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్రచరిత్ర

.తృతీయ ముద్రణము :

వీరిక

భారతదేశ చరిత్రను గురించి ప్రజల స్థితిగతులనుగురించి తేట తెనుగులో జాబులుగాను, దినచర్యగాను రచించబడిన యీ చరిత్రగ్రంథము త్రేచుగు. వాచ్చి యంతో ఆపూర్వమైనది. ఇది అందరూ చదవవలసిన పుస్తకం. ఇది చిరకాలం కిందటనే అనగా 1838 లో నొకమాటు 1869 లో నింకొకమాటు అచ్చు పడిందిగాని మళ్ళీ అచ్చుపడలేదు. అందువల్ల ఈ పుస్తకం యొక్క ప్రతులు ఇప్పుడు చదవడానికై నా ఎక్కడా దొరకడంలేదు. ఏమారుమూలనైనా తలనని తలంపుగా ఒక ప్రతి దొరికినా దానిలోని పుటలు తిప్పితేనే నునీఅయిపోయేటంత పాఠబడి చెప్పినెక్కి- వున్నాయి. వీరాస్వామయ్యగారు 1832 ఆ ప్రాంతంలో సి. పి. బ్రాహ్మ దొరగారికి వ్రాయించి పంపిన పుస్తకం వ్రాతప్రతి యొకటి చెన్నపట్టణం ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్టు లైబ్రరీలో ఉందిగాని, అది చదవడానికి అక్కడను జెల్ల కొన్నాళ్ళు ఉండాలి. అంతే కాకుండా అచ్చు పుస్తకానికి దానికి కొన్ని శేడాలు కూడా వున్నాయి. అందువల్ల ఈ గ్రంథం మళ్ళీ అచ్చు వేయడం చాలా ఆవసరమైంది.

పుస్తకం రచించబడిన నాటికీ నేటికీ మనదేశ పరిస్థితులలో చాలా మార్పులు వచ్చాయి. అందువల్ల అప్పట్లో వీరాస్వామయ్యగారు తన కాలంనాటి వారందరికీ తెలిసిన సంగతులే యని విఫలంగా వ్రాయక నూచించి వదిలిన రాజకీయ సాంఘిక చారిత్రక అంశముల నేకములు ఇప్పుడు విప్పి చెప్పితేనేగాని అర్థంకావు. ఉదాహరణానికి తిరుపతి దేవస్థానంవల్ల కుంపిసీవారికి ప్రతిసాలున లక్ష రూపాయలు ఆదాయం వస్తున్నదని ఆ గ్రంథంలో వ్రాసివున్నది. ఆ కాలంలో మన ధర్మాదాయాలన్నీ కుంపిసీవారే స్వయంగా పరిపాలించే వారనిన్నీ భోగములు, అర్చనలు కలెక్టర్ చేయించే వారనిన్నీ, మిగిలిన సొమ్ము కుంపిసీఖజానాలో చేరే దనిన్నీ ఆ కాలంనాటి చరిత్ర వదిలితేనే తప్ప తెలియదు. ఇలాంటి చరిత్రాంశాలన్నింటికీ తగిన వివరణములు, తబ్బీలు, సంపాదించి ఫుట్ నోట్సుగా వ్రాశాను.

1824-1826 మధ్య కలకత్తాలో కుంపిసీవారి కొలువులో ప్రధాన క్రైస్తవ తాధికారిగా నుండిన బిషప్ హెబరుదొర భారతదేశంలో పర్యటనం చేసే తాను చూసిన సంగతులను తన దినచర్యలోను తన భార్యకు స్నేహితులకు వ్రాసిన ఉత్తరాలలోను వ్రాసియున్నాడు. అది బిషప్ హెబర్డు ఇర్నల్ అని ఘాడు సంపుట

ములుగా ప్రకటించబడి ఆ కాలంనాటి హిందూదేశ చరిత్రను ప్రజల స్థితిగతులను గూర్చిన ప్రమాణగ్రంథంగా పూజింపబడుతూ వున్నది. మన వీరాస్వామయ్యగారి గ్రంథం ఆ గ్రంథాని కే విధంగాను తీసికట్టుకొడు. సందర్భానుసారంగా హెబరు గారి గ్రంథంలో నుండి కొన్ని సంగతు లీ గ్రంథంలో అక్కడక్కడ ఉదాహరించాను.

పూర్వముద్రణం అచ్చుప్రతులలో వదిలివేయబడి పాఠ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారంలో వున్న వ్రాతప్రతిలోని విశేషాంశాలను కొన్నింటిని సందర్భాను సారంగా వుదాహరించాను.

వీరాస్వామయ్యగారి పర్వటనమును తెలుపగల ఒక హిందూదేశ పటమును దీనిలో చేర్చారు. శ్రీ వీరాస్వామయ్యగారి యొక్కయు, ప్రజాసేవయందు వీరికి తోడ్పడిన వీరి మిత్రులైన కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ళెగారు, వెంబాళం రాఘవా చార్యులుగారు, జార్జి నార్తనుగార్ల యొక్కయు చిత్రపటాన్ని కూడా దీనిలో చేర్చాను.

ఈ గ్రంథాన్ని మళ్ళీ యిప్పుడు ముద్రించడంలో పూర్వ ముద్రణపు మూలగ్రంథంలో మార్పులు ఏమీ చేయక యథాతథంగానే అచ్చువేయించాను. అయితే సాకకుల సౌకర్యంకోసం గ్రంథాన్ని ప్రకరణాలుగా విభజించి, విషయం మారినప్పు డల్లా పేరాలు గా విడదీసి, వాక్యాలు సులభంగా అన్వయం కావడానికి మధ్య కామాలు, మొదలైన గురుతులన్నూ, వాక్యాలవివర పుల్ స్తాపు మక్కలున్నూ వుంచినాను. అందువల్లను చరిత్రాంశాలు వివరణలుగల పుల్ సెంట్యులను పూర్వ ముద్రణంలో 328 పుటలన్న గ్రంథం ఈ ముద్రణంలో 374 పుటలకు పెరిగింది.

కృ త జ్ఞ త .

కాశీయాత్ర చరిత్ర అచ్చు వేయించడానికి పూర్వముద్రణపు గ్రంథం కోసం చాలారోజులు ప్రయత్నించినా దొరకలేదు. పుస్తకం దగ్గరవున్న ఇద్దరు పెద్ద మనుష్యులు యిస్తామని చెప్పి యిచ్చారుకారు. అఖరికి వేటపాలెం సరస్వతీ నీ కేతనం గ్రంథాలయంలో ఒక ప్రతి వుండని తెలియగా దాన్ని నా మిత్రులైన శ్రీ పిళిపాటి సీతాకాంతంగారు స్వయంగా వెళ్ళి తెచ్చిపెట్టారు. దానిలో కొన్నిచోట్ల అక్షరాలు చిరిగివున్నాయి. దాని కొక ప్రతి వ్రాసుకొని దానినిబట్టి ఈ పుస్తకాన్ని అచ్చు వేయిస్తూవుండగా రాజమహేంద్రవరంలో శ్రీ భమిడిపాటి కామేశ్వరరావుగారి దగ్గర యింకొక ప్రతి వున్నట్లు తెలిసింది. దాన్ని నా మిత్రులు శ్రీనిట్ల భవానీశంకర శాస్త్రిగారు తెచ్చిపెట్టారు. ఆ ప్రతినిబట్టి అచ్చుపడిన భాగాన్ని మిగతా గ్రంథాన్ని సవరణ చేశాను.

సాత ప్రతిలో వున్న వీరాస్వామయ్యగారి బొమ్మకు శ్రీ నారాయణసింఘ్ చౌహాణ్ గారు ఫోటో తీశారు. దానినిబట్టి అంధ్రప్రతికాధిపతులు శ్రీ శివలెంక శంభుప్రసాదుగారు బ్లాకు తీయారుచేయించి యిచ్చారు. వీరాస్వామయ్యగారి యాత్రీ మార్గాన్ని తెలిపే దేశపటానికీకూడా వారే బ్లాకు తీయారుచేయించి యిచ్చారు.

వీరాస్వామయ్యగారు జార్జి నార్తనుగారు, రాఘవాచార్యులుగారు కోపలే శ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ళిగార్ల పటములగల ఫోటోబ్లాకును శ్రీ పచ్చయ్యప్ప కళాశాల ధర్మాధికారులు యిచ్చారు.

ఈ గ్రంథంలో చేర్చిన రాజకీయ సాంఘిక చరిత్రాంశాలు, వివరణలు, ఫుట్ నోట్లు వ్రాయడానికి ఆసక్తి పురాతన పుస్తకాలు చదవవలసివచ్చింది. మద్రాసు కనామెరాలెబ్రిరీలోవున్న ఆ పుస్తకాలను బెజవాడ రామమోహన గ్రంథాలయం ద్వారా తెప్పించుకోగలిగాను.

శ్రీ నాగళ్ల భవానీ శంకరరాయడు గారున్న, శ్రీ చేకపల్లి విశ్వనాథం గారున్న, శ్రీ మాడపాటి లక్ష్మీకాంతరావుగారున్న, నా గుమాస్తా శ్రీ పల్లూరు వెంకట కృష్ణారావున్న యీ పుస్తకం వ్రాత వగైరాపనిలో నాకు చాలా సహాయంచేశారు.

యుద్ధంవల్ల కాగితం ధర ఎక్కువవయింది. గ్రంథముద్రణం చాలా ధనవ్యయ కారణమైంది. దీనిని ఆచుప్పేయడాని కీక్రింద కేర్కొన్నవారు విరాళాలుయిచ్చారు:

- శ్రీ పల్లెరమాడి పద్దయ్యగారు, యనమదల (కృష్ణాజిల్లా) రు. 50
- శ్రీ మాజేటి నాగభూషణంగారి భార్య కనకమ్మగారు, బెజవాడ ,, 50
- శ్రీ పాటిబండ ఆప్పారావుపంతులుగారు, బి. ఏ., బి. యల్., బెజవాడ. ,, 50
- శ్రీ తోటకూర వెంకట్రాజుగారు, తాడేపల్లిగూడెం. ,, 25
- శ్రీ బసవరాజు సూర్యనారాయణరావు పంతులుగారి కుమారుడు
- శ్రీ సుబ్బారావు పంతులుగారు, బెజవాడ. ,, 20

వైవిధంగా సహాయంచేసినవారందరికీ కృతజ్ఞుడను.

బె జ వా డ,

2-9-1941.

—దిగవల్లి వేంకటశివరావు,

సంపాదకుడు.

శ్రీ కృష్ణ వేంకటేశ్వర వామదేవయ్య
 విద్యావేదం
 విద్యావేదం

వీరాస్వామయ్యగారు కన్యాకుమారి మొదలు కాశ్మీరంవరకున్న భారతదేశ మంతటా రెండుసార్లు తిరిగి 1830-31 మధ్య తాముచూచిన సంఘతులూ తమకుతోచిన సంఘతులూ దినచర్యగాను తమ మిత్రుడైన కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ళగారికి జాబులుగాను వ్రాశారు. ఆనాటిభారతదేశస్థితిగతులన్నీ అందులో వర్ణించారు. దానిలో చెన్నపట్నం చరిత్రకూడావుంది. దానిని శ్రీనివాస పిళ్ళగారు కాశ్మీయాత్రచరిత్ర అనే పేరుతో 1838-లో ప్రకటించారు.

కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాస పిళ్ళగారు

శ్రీకోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ళగారు గడచిన శతాబ్దంలో చెన్నపట్టణంలో వుండి ప్రజాసేవచేసిన అంగ్రీప్రముఖులు. వీరి తండ్రిపేరు మునియప్పిళ్ళవీరు సంపన్న గృహస్థులు. చెన్నపట్నంలో ఖైమనివారణ కోసం, 1807లో స్థాపించిన మణేగారు సత్రానికి 11 మంది దొరలతోపాటు నియమించబడ్డ 9 మంది దేశీయ ధర్మకర్తలలో వీరికొకరు; చెన్నపట్నంలో కుంపిసీవారి కొలువులో పోలీసు నూపరింటుగాను మేస్త్రీలుగాను పనిచేసిన తెంబాకం రాఘవాచార్యులుగా రొకరు. ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు, వీరూ కలిసి 1833 లో నందననామ సంకరపులో బీదలకు అన్నవస్త్రాలిచ్చి కాపాడడానికి చాలాపాటు పడ్డారు.

శ్రీనివాస పిళ్ళగారు చాలా ధర్మాత్ములున్నూ దూరదృష్టి కలవారున్నూ అయి విద్యాభివృద్ధికి తమ యావచ్చుకీసి వినియోగించారు. ఈయనకు సంఘసంస్కార మంటే ప్రీతి. వీరు ఉదారమైన భావాలుకలవారు. అడపిల్లలకు విద్య వేర్పరచిననే పట్టదలకలవారు. స్వయంగా ఒక అడపిల్లల పాఠశాల నడిపారు. ఈయన ప్రజలలో ఆక్షరజ్ఞానము వ్యాపింపచేయవలెనని చాలా కృషిచేశారు. వీరు చనిపోయేటప్పడు విద్యాదానం కోసం 70 వేల రూపాయలు ధర్మం చేయడంవల్లనే వీరి దేశాభిమానము, విద్యాభివృద్ధియందు వీరిక గల ఆసక్తి వెల్లడి అవుతున్నాయి. వీరు చనిపోయిన కొన్నేండ్లకు అనిధిలో నుంచి హిందూబాలికాపాఠశాల యొకటి స్థాపింపబడింది. వీరు చెంద చేసిన ధర్మనిధిలోనుంచి పచ్చయ్యప్పకళాశాలకు అంటి మూడోపాఠశాల స్థాపింపబడింది.

జొరినార్దన్ గారు; వెంబాకం రాఘవాచార్యులుగారు,

1828 మొదలు 1853 వరకూ మద్రాసు సుప్రీం కోర్టులో అడ్వకేటు జనరలు గా వుండిన జార్జి వార్దన్ దొరగారున్నూ ఇంటర్ పీటరు గానున్న ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారున్నూ, శ్రీమాన్ తెంబాకం రాఘవాచార్యులు, శ్రీనివాస పిళ్ళగార్లున్నూ ముఖ్య స్నేహితులు. వీరిందరూ కలిసి ఆ కాలంలో గొప్ప ప్రజాసేవ చేశారు.

పచ్చయ్యప్పగారు దాన ధర్మాలకోసం చెందచేసిన లక్షలాది ధనాన్ని వారసులు తినివేసి క్షూణ్ణాకా పాత అడ్వకేటు జనరలైన కార్లెస్టన్ గారు కొత్త అడ్వకేటు జనరలైన వార్దన్ గారు వీరాస్వామయ్యగారు కప్పపడి ఆ దానధర్మాలను బయటికి తీసి

వాటి పరిపాలన కోసం చెన్నపట్నం సుప్రీము కోర్టులో క్రికె స్క్రీము తయారు చేయించారు. ఆ ప్రకారం 1832 లో ఏర్పాటు చేయబడిన మొదటి ధర్మకర్తల బోర్డులో శ్రీనివాస పిళ్ళగారి నొకధర్మకర్తగా నియమించారు. ఆ బోర్డుకు శ్రీ వెంబాకం రాఘవాచార్యులుగారు అధ్యక్షులుగా వున్నారు. ఆయన 1842 లో చనిపోగా శ్రీనివాసపిళ్ళగారే అధ్యక్షులై 1852 లో వారు చనిపోయేవరకు ఆ పదవిలో వున్నారు. జార్జి నార్టన్ గారు పేట్రీన్ గా వుండి పచ్చయ్యపుకళాశాల స్థాపనకూ అభివృద్ధికి మూల కారకులలో ఒకరైనారు.

కుంపిసీ పరిపాలన: ప్రజల స్థితి.

1835 వరకూ యీ దేశంలో ఇంగ్లీషు విద్య స్థాపించబడలేదు. ప్రజలలో అజ్ఞానం చాలా వ్యాపించివుంది. కుంపిసీవారు కేవలం రాజ్యాక్రమణలోను వ్యాపారంలోను పన్నుల వసూలులోను మునిగి తమ లాభమే ఆలోచించేవారు గాని ప్రజల కష్టసుఖాలను గురించి యోచించేవారుకాదు. పూర్వ గ్రామ పంచాయతీల పరిపాలన తీసివేసి కలెక్టర్ పరిపాలన స్థాపించారు. ఈ కుంపిసీ పరిపాలనలో ప్రజలు దరిద్రులై విద్యలేక అజ్ఞానాంధకారంలోను అనారోగ్యంలోను పడి ఉండడము, రాక పోకలకు రోడ్లు, పల్లపు సాగుకు సౌకర్యాలు లేకపోవడము, పచ్చు లధికంగా ఉండి రైతులు భరించలేక పోవడము, పన్ను లివ్వలేనివారిని హింసించడము, కలెక్టరుల నిరంకుశత్వము, అధికారుల లంచగొండితనము కోర్టుల యప్రయోజనత్వము క్రైస్తవ మతబోధకుల విజృంభణములవల్లను ఇంకా ఇతర అన్యాయాల వల్లను ప్రజలు బాధపడుతూ వుండేవారు. కొంత ఉదారబుద్ధి కలిగి విద్యాభివృద్ధి చేయు దలచిన చెన్నపట్నం గవర్నరు సర్ తామస్ మసో 1827 లో అకాలమరణం పొందడంతో ఆ కార్య వుంచి ప్రయత్నంకూడా ఆగిపోయింది.

మన దేశ ప్రజలకు ఇంగ్లీషు వారిని చూస్తే నేధయం. తమచాక్కు లెలాంటివో తమ కష్టాలు ఎవరితో చెప్పకోవాలో ఎలా చెప్పుకోవాలోకూడా తెలియదు. వీరికి దారి చూపించే రాజకీయ నాయకులున్నూ లేరు.

హిందూ లిటరరీ సొసైటీ.

ఇలాంటి పరిస్థితులలో ప్రజలలో కొంత చైతన్యమూ విజ్ఞాన వికాసమూ కలిగించాలని ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు, రాఘవాచార్యులుగారు, శ్రీనివాస పిళ్ళగారున్నూ కలిసి జార్జి నార్టనుగారి నాయకత్వం కింద చెన్నపట్నంలో హిందూ లిటరరీ సొసైటీ అనే ప్రజాసంఘాన్ని స్థాపించి సభలుచేసి ఉపన్యాసాలిప్పించి గొప్ప కృషిచేశారు. ఈ సభ అదరణకింద దేశ చరిత్రను గురించి దేశ పరిపాలనను గురించి రాజ్యాంగ శాస్త్రమును గురించి ఇంగ్లీషు విద్య అవశ్యకతను గురించి ప్రజల హక్కులను గురించి నార్టనుగారు 1833-34 మధ్య కొన్ని మహోపన్యాసాలిచ్చారు. అందువల్ల చెన్నపట్నం ప్రజలలో రాజకీయ పరిజ్ఞానం కలిగింది. ప్రజలు ఇంగ్లీషు విద్య కావలెనని కుంపిసీవారిని కోరడం ప్రారంభించారు.

నవయుగారంభం

చెన్నపట్నంలో ఒక ఇంగ్లీషు కాలేజీ స్థాపించడం ఆవసరమనిన్ని తాము
 డా కొంతసామ్యు విరాళం యిస్తామనిన్ని ప్రభుత్వం స్థాపించే విద్యాసంస్థల
 కాలనలో తమకుకూడా కొంత ఆధికారమూ పలుకుబడి పుండాలనిన్ని కోరుతూ
 మహాజరు తయారుచేసి 70 వేలమంది సంతకాలుచేసి బార్జినార్టన్ గారి ద్వారా
 రి.నవంబరు లో గవర్నరుకు అందచేశారు. అంతట గవర్నరు ఎల్ ఫిన్ స్టన్ గారు
 మునిద్యావిధానం స్థాపించడానికి నిశ్చయించి కొందరు దొరలను దేశీయులను గల
 యునివర్సిటీ బోర్డును 1839 లో నియమించారు. అందులో మన రాఘవాచార్యులు
 శ్రీనివాస పిళ్ళె గారుకూడా సభ్యులు. దానికి బార్జినార్టన్ గారు ఆభ్యక్షులు.
 గత స్థాపించబడిన మద్యాగు యునివర్సిటీ అనే ఉన్నత పాఠశాల పరిపాలక
 లోకూడా వీరిని సభ్యులుగా నియమించారు. 1841 ఏప్రిల్ నెలలో జరిగిన ఆ
 ము ఉన్నత పాఠశాల ప్రారంభోత్సవంలో ప్రజల ఉత్సాహంచూసి ఒక నూతన
 ప్రారంభమైందని గవర్నరు గారే అన్నారు.

శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనర్స నెట్టిగారు

వీరాస్వామయ్య ప్రభుత్వం ప్రజాసేవ ప్రారంభించిన పదేండ్లలోనే చెన్న
 పట్నంలో ఆంధ్రీనర్తకులైన శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనర్స నెట్టిగారు రాజకీయనాయకులై
 నీపరిపాలనలో వున్న లోపాలూ మిషనరీలు చేస్తూవున్న అన్యాయాలు ప్రజలకట్టలు
 వారికి తెలియచేసి రాజ్యాంగ సంస్కరణల కోసం పాలుపడడానికి చెన్నపట్టణ
 శసంఘం అనే ప్రజాసంఘాన్ని కృసెంటు అనే జాతీయపత్రికను 1844 లో
 ంచి గొప్ప రాజకీయ ఆందోళన లేవదీసి ఇరైయైదేండ్లు శ్రీజాసేవచేశారు.

ఇలాగ తరువాత కలిగిన విద్యాభివృద్ధికి జాతీయ చైతన్యానికి ఉత్తరదేశాలలో
 మోహనరాయల లాగ ఇక్కడ మన శ్రీనివాసపిళ్ళె, వీరాస్వామయ్య ప్రభు
 పునాదిచేశారని నిస్సంశయంగా చెప్పవచ్చు. పచ్చయ్యప్పకళాకాలాభవనంలో
 లో ఉపన్యసిస్తూ అప్పట్లో చెన్నపట్నం హైకోర్టులో అడ్వకేటు జనరల్ గా
 జాన్ బూస్ నార్టన్ గారు ఈ దక్షిణ హిందూస్థానంలో ఇంగ్లీషు విద్యాభి
 మూలపురుషులు వీరేనని ప్రశంసించారు.

చరిత్ర సాధనాలు

మనుగుల వీరాస్వామయ్య గారి జీవితాన్ని గురించీ వారి కాలంనాటి స్థితి గు
 రించీ వారుచేసిన ప్రజాసేవనుగురించీ శ్రీనివాసపిళ్ళె ప్రభుత్వంను గురించీ
 వివరాలు తెలుసుకోగోరేవారు ఈకింది పుస్తకాలు, పత్రికలు, చూడవచ్చును.

Rudimentals.— by George Norton (1841)
 Educational Speeches of The Hon. John Bruce Norton
 1853—1865
 The Madras Journal of Education. April 1868, p p. 154—155
 The Asylum Press Almanac - Madras, 1820—1855
 The History of Pachaiappa's Charities

నేను చెన్నపట్టణం చేరిన తరువాత క్షీణితాంజనం పాపయ్యగారి భార్యను కొమాళ్ళను కలుసుకొని వారిదగ్గరనున్న స్కూండ్లం *అనే గ్రంథంయొక్క వివరాల నడిగి తెలుసు కొన్నాను. ఈ స్కూండ్లంలో * 6 సంగుంహితలు 50 కాండలు ఒకలక్ష గ్రంథం ఉన్నది. ఆ యారు సంగుంహితల షేర్లు యేవనగా:—

*సనత్కుమార, సంగుంహిత	౧	వీటిక్లెంట్ కౌలు	౧౫౦౦౦
*నూతనసంగుంహిత	౨		౬౦౦౦
*బ్రహ్మసంగుంహిత	౩		౩౦౦౦
*జైష్ణవ సంహిత	౪		౫౦౦౦
*శంకర సంహిత	౫		౩౦౦౦
*సౌరసంహిత	౬		౧౦౦౦

ఈ ఆరు సంహితలలో పాపయ్యగారు అయిదవదైన శంకర సంహిత * నిర్దుష్టమైన చక్కని తెనుగు పద్యములలోని కనువడింపజేశారు. దానిని నేను తెచ్చి నాను. తమరు పంపమంటే ఆ ఆరు సంహితలను బంగీలో పంపుతాను; లేదా శంకర సంహిత * తెలుగుతర్జుమా మాత్రమే పంపుతాను. ఏ సంగతిన్నీ తెలుపు కోరుతాను.

ఈసారి కాశీయాత్ర చేయడంలో నేను కడప, హైదరాబాదు, నాగపూరు, జబల్ పూరు, మిరిజాపూరు, అలహాబాదులమీదుగా పోయినాను. తిరిగి వచ్చేటప్పుడు నేను ఘాజీపూరు, చంపారణి, పట్నా, గయ, కలకత్తా, పూర్ణి (జగన్నాథము) గంజాము మీదుగా అన్ని ఉత్తరజిల్లాలలోనుండి వచ్చాను. దీనిని గురించిన సరియైన వృత్తాంతము వ్రాస్తూ వచ్చాను. ఈ వృత్తాంతంలో హైందవ పుణ్యస్థలము లన్నిటి యొక్క చరిత్రలు మహానదుల చరిత్రలు మొదలైనవి వ్రాశాను. హిందూ మహమ్మదీయ క్రైస్తవసతములను గురించి హిందూపురాణములను గురించి జ్యోతిషాస్త్రమును గురించి చర్చించాను. మఱిన్నీ నేను చూచిన ఆయా ప్రదేశములలోని ప్రజల యాచారాలు వ్యవహారాలు వానిలో ఒకవోటుకు ఇంకొకవోటుకు భేదము లుండ దానికి గల కారణాలున్నూ వర్ణించాను.

ఈ పుస్తకము చాలమంది కొవలెనంటున్నారు. మచిలీపట్టణంలో మీరు స్థాపిస్తామని సెలవిచ్చిన ముద్రాక్షరశాలలో యీ పుస్తకాన్ని అచ్చువేయించి మూడువరదల ప్రతులు ప్రకటించడానికి కవకాశముంటుందా? ఈ పుస్తకాలు కిక్కిరిం గానే అమ్మడై పోతే యిది నానమ్మకము. ఈ పుస్తకమిప్పుడు వ్రాతలో 400 ఆర రావులున్నది. తమ సెలవైతే బంగీతపాలలో తమ కొక ప్రతిని పంపుతాను. తమరు నెమ్మది మీద చిత్తగించి దానిపైన తమ యభిప్రాయం దయచేయవచ్చును.

* ఈ మాటలు ఆసలు ఉత్తరంలో కూడా తెలుగులోనే వున్నాయి.

ఈ పుస్తకం ప్రకటించడంలో దీనివల్ల నేను లాభము పొందదలచడం లేదని మనవి చేస్తున్నాను. దీని ప్రతులను ఆమ్మడంవల్ల వచ్చే లాభాన్ని ఇచ్చివేయడానికి నాకు యేలాంటి ఆభ్యంతరమున్ను లేదు. నట్టమేమైనా వస్తే నేనే భరింపగలను. నవ్వును రాదనే నా దృఢవిశ్వాసము.

నేను మచిలీపట్టణముననున్న కాలంలో తాము నాయెడల చూపిన దయకు నా కృతజ్ఞతాభివందనాలు స్వీకరింపగోరుతాను. ఈయూరినుంచి తమ కేసు కావలసి నా నాకు తెలిపితే నేను అపనిని జాగ్రత్తగా చేస్తాను.

ఇలాగ చనవు తీసికొన్నందులకు తుమింపవేడుతూ తమ యారోగ్యముకొరకు సౌఖ్యముకొరకు పరమేశ్వరుని ప్రార్థనగా అతిగౌరవ పురస్కరంగా విరమించు తమవిధేయుడు, ఆనుగ్రహ పాతుడు, భృత్యుడు,

(Y) యే. వీరాస్వామి
అని ఇంగ్లీషు సంతకం వున్నది.

తాజాకాలం.

ప్రస్తుతం స్టానుచాసు దొర గారి వద్ద వున్న నా తమ్ముడి గురించి నేను తమ్ము వేడుకున్న విషయం తమకు వినయము తో జ్ఞాపకం చేస్తున్నాను.

(y) యే. వీరాస్వామి.
అని ఇంగ్లీషు సంతకము వున్నది.

ఈ జాబుపైన సి. పి. బ్రాహ్మణ గారి నోటు:

‘ఆ పుస్తకాన్ని ప్రకటించడానికి ఇంకా సిద్ధంగా లేమనిన్నీ ఆ పుస్తకమును పంపితే చూస్తాననిన్నీ స్కాందమును ఈ కింది భాగాలను తెనిగించేవి ప్రస్తుతము విలుపు తున్నామనిన్నీ, నూతనంహిత నావద్ద నున్నదనిన్నీ తెలుపుతూ 1890 జనవరి 21 వ తేదిన జవాబు వ్రాయుడమైనది’ అని యున్నది.

* కాశీయాత్ర వ్యాకృత ప్రతి 455 పుటలో, మచిలీబంధరును గూర్చి వ్రాస్తూ “నా తమ్ముడయిన సీతాపతికి బారుజల్లి అనే తాలూకాకు పని అయింస్తే నా కొనసరం బందరులో శలవుమీద కాచివున్నాడు” అని వీరాస్వామయ్య గారు వ్రాశారు. బహుశక వైశాఖ తర్రంలో నుదాహరించిన ‘తమ్ముడు’ అతడే అయి యుండవచ్చును.

ప్రకరణము.

పుటలు

4. కృష్ణా గోదావరుల మధ్య రాజకీయ సాంఘిక స్థితి - ఆచార వ్యవహారాలు - ఆరవము; తెనుగు - పంచాంగము - ఔదికులు - డాగావాండ్లు - నిర్మల - నిజాము కింద యింగ్లీషు కలకటర్లు - తెనుగుభాష - దృష్టిదోషము. ౪౫-౬౦
5. నాగపూరురాజ్యం పూర్వచరిత్ర - రఘోజీ; ఆప్పా పాపాయి - ఇంగ్లీషు వారి రాజ్య తంత్రము - కామిటి అనే ఇంగ్లీషు దండు ప్రదేశం - పరిపాలన - స్త్రీ పురుషులు - దేశాచార వ్యవహారములలో ధర్మశాస్త్రములో తేడాలు - కామిటివర్జన - బింబారాధన - హిందువులు, క్రైస్తవులు - స్వదేశ పక్షపాతము - రామతెంకి షేత్రము. ౬౦-౭౬
6. దొంగల తల్లిపు... నాగపూరి రాజ్యము - బంగాళా గవర్న మెంటు - జబల్ పూరులో కుంపిసి పరిపాలన - ఆవతారాలు; త్రిమూర్తులు; కీర్తిస్తు; మహమ్మదు; పరబ్రహ్మ - బోయజాతి - తిలవారా - నర్మదానదిలో రాళ్ళన్నీ లింగాలే - రేపుపడవలు - కుంపిసివారి హాళ్ళీలు - అంధగ్రాహ్యులు - చిత్వావనులు - వింధ్యపర్వతము - ఇంగ్లీషు దొరకనము - న్యాయ విచారణ. ౭౬-౯౬.
7. జబల్ పూరు - దేశచరిత్ర - సాగరరాజు - ఇంగ్లీషు దొరకనము - ఆచార నియమాలు - కూద్రీ దృష్టి; స్త్రీలు - దాక్షిణాత్యులకు ఉత్తర దేశములకు ఆహారములో ధైర్య సైన్యాలలో బింబారాదనలలో తేడా - నెల్లూరికి ఉత్తర దక్షిణములలో తేడా. ౯౬-౧౦౭
8. బొందిలి ఖండము - మైహారు - రీమా - ఆ గామిసంచిత ప్రాకారములు; విధి, ఈశ్వరకటాక్షములను గూర్చిన చర్చ. ౧౦౭-౧౧౬
9. హనుమాన్య - డ్రామ్మ ౧౦జు - ఇంగ్లీషువారు - దొంగల భయము - మిరిజాపూరు - ౧౦గానది - కుంపిసివారి రాజ్యంలో ఆయుధాలు పట్ట నియ్యారు - తమలపాకులు - వింధ్యవాసిని - గోపీ౧౦జు - భాగవత కాల షేపము - పోలీసు. ౧౧౬-౧౨౨
10. ప్రయాగ - అక్షయవటము - త్రివేణీసంగమము - షేత్రమాహాత్మ్యము - అక్షయపాదుసా - వేణీదానము - బంగాళా గవర్న మెంటు ఫినాన్సుకమిటీ - నదులుగుర్తు ఈశ్వరదేవా? - ఘోరరులు - పంచగౌడ స్త్రీలు - దక్షిణంలో వస్త్రాల శుభ్రత; ఉత్తరాన్ని పాత్రసామానుల శుభ్రత - పంచగౌడలు - ద్రావిళ్ళు, వారి ఆచార వ్యవహారాలు - జ్ఞానయోగము. ౧౨౨-౧౪౪
11. హిందూస్థానీమాటలు - వర్ణాశ్రమ ధర్మములు - గోడనన్యాసులు - గోసాయిలు - ఆ ద్వైతము - హిందూమతశాఖలు - కీర్తిస్తు మతస్థులు - శాస్త్రమతము - స్త్రీలు మోక్షార్థం? వ్యక్తములములు - బజరాలు - గౌరవనదిమీద ప్రయాణము - ప్రయాగ కాశీల సంకల్పములు. ౧౪౪-౧౫౫

ప్రకరణము.

పుటలు.

లిపులు - గయావలీలు పంచగౌడ బ్రాహ్మణుల ఆచారములు - సారమాన చాంద్రిమాన బార్హస్పత్యమానములు - ఆధికక్షయ మాసాలు - తమల పాకులు - నావదొంగలు - మధ్వాచార్యులు - గయావలీలమతము. ౨౩౧-౨౪౫

18. ౫౬ దేశాలు, ఛప్పన్న భాషలు - ఏడులోకాలు - ఉత్తరదక్షిణ ధ్రువములు - దేవతలు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, సిశాచములు - సప్తసముద్రాలు - సృష్టికృమము - పృథివ్యప్రేక్షో వాయ్యుకౌశాలు - పరతత్వము - ప్రకృతులు - ఆత్మ అంతరాత్మ పరమాత్మ - తిర్యగ్జంతుకోటి - ఆకాశవాయు వహ్ని భూతాలు - సత్సరిజస్తమో గుణములు, అరిషడ్వర్ణములు - లింగభేదములు - సప్తగ్రహములు - ఇంగ్లీషు గ్రహాలాఘవశాస్త్రము, సూర్య సిద్ధాంతము - ఆహాః ప్రమాణములు - ఇంగ్లీషు వారి భూగోళజ్ఞానము. ౨౪౫-౨౬౩

19. బదర్ గంజానుండి కలకత్తాకు పోవు గంగానది మార్గములు - జలచరములు - బజరాల ప్రయాణము - కృష్ణనగరము - నదీయ (నవద్వీపము) - శాంతి పూరు - హుగ్లీ - బారకుపూరు - శ్రీరాంపూరు - కలకత్తా - కాళికాశక్తి - గుడి - పూజలు, ఉత్సవములు - బంగాలీ స్త్రీపురుషులు - కులీనులు - కలకత్తా పూర్వచరిత్ర - మూర్షిదాబాదు నవాబు; ఢిల్లీపాదుషా; ఇంగ్లీషు వారి రాజ్యతంత్రము - కలకత్తా వర్ణన - ఇంగ్లీషు కాలీజి-క్రీస్తు మతప్రచారము. ౨౬౩-౨౮౦

20. వుడుబడియా - ఆయుధాల నిషేధము - భద్రకాళి - జలేశ్వరము - మలడిజ్వరము - బాలేశ్వరము - మత్స్యభక్షణ - వెరిమిట్టు చాకిలు - పుత్రులదేశము - ఔతరిణీనది; నాభిగయ; జాజిపురము - బోయీలు - సుఖిరోగములు - కలుకము - ఇంగ్లీషువారి రాజ్యతంత్రము. ౨౮౦-౨౯౫

21. క్రీస్తు మతాంతరుల కీ కర్మదేశ మెందుకు వశమైనది? - వర్ణాశ్రమములు పాడగుట - ఇంగ్లీషువారు; క్రీస్తుమత ప్రచారము; మహమ్మదీయులు - హిందూమహమ్మదీయ క్రైస్తవమతములకు; బ్రాహ్మణులకు దొరలకు; గల తేడాను గూర్చిన ఇతిహాసములు - సత్యవాది; కులీన బ్రాహ్మణుని కథ - జగన్నాథ మహాక్షేత్రము - స్థలపురాణము - గుడివర్ణన - అర్చనలు భోగములు - బలభద్ర కృష్ణ సుభద్రలు; సుదర్శనమూర్తి - జగన్నాథప్రసాదము - వీని ఆంతరార్థము. ౨౯౫-౩౦౫

22. నరసింగ ఘాటు - కలింగ గౌర కోమట్లు - చిలక సముద్రము - పోలీసు నాకరులు - తపాలా ఉద్యోగులు - మస్యాలు - గంజాంషహారు పాడు పడుట - ఋషికుత్వనది - కలింగ దేశము - ఛత్రపురము - కొండపాలె గాండ్ర బందిపోట్లు - అధర్వణవేదము - యిచ్చాపురము - గంజాంజిల్లాలో రేవులు - జమిందార్లు, బందిపోట్లు - ఏకః పాపానికురుతే ఫలం ఘండే,

మహాజనః - శిష్టకర్షణాలు - బ్రాహ్మణులలో నాడు భేదములు, నియోగులు - సరుక్మాటుకొద్దు - ఇంగ్లీషువారి నేరవిచారణ పద్ధతి - శ్రీకాకుళము - భోగశ్రీలు - భరతకాస్త్రము - విజయనగరం తాలూకాలో ఆగ్రహారములు - విజయనగరం చరిత్ర - వర్ణన. 3౧౧-3౩౧

23. వుప్పాడ జ్యోయిలు - వీరభద్రరాజు పితూరి - సింహాచలము - విశాఖపట్టణం జిల్లా శ్రీలసాందర్యము - తెనుగుభాష - యిండ్ల ఆలంకారములు - వుప్పాడ బోయజాతి; సర్కారుకు తలపన్ను; మద్యపానము - శ్రీ పురుషులలో మోహము - సితాపురము; పాదగయ - పెద్దాపురము-జమీందారీలు - రాజానగరము - రాజమహేంద్రవరము చరిత్ర - ఇంగ్లీషువారి రాజ్యాక్రమణ; పరిపాలన - శాంతిభద్రతలు - కొచ్చర్లకోట వెంకటరాయనింగారు - వాడపల్లి. 33౧-3౪౭

24. శింగవృక్షము - మచిలీ బందరు పూర్వచరిత్ర - శ్రీ పురుషులు - ఉత్తర సర్కారు జిల్లాల జమీందార్లు - కోమటి జమీందార్లు - కృష్ణా తీరపుయాచక బ్రాహ్మణులు-కళింగ దేశము; ఆంధ్రదేశము - శ్రీ పురుషులు - ఆత్మరు తాంబూలములు - చందవోలు - బాపట్ల - వేటపాలెము - నెల్లూరు - వుప్పరజాతి; వొడ్డెవాండ్లు - నియోగులు; కణీకములు - ఆరవ మాటలు - వుత్తరవీనాకిని మొదలు దక్షిణవీనాకినివరకు మధ్యదేశము - నెల్లూరి సీమ శ్రీ పురుషుల స్వభావము. 3౪౭-3౬3

25. పొన్నేరి - స్థలమాహాత్మ్యము - తిరువట్టూరు-స్థలపురాణము - చెన్నపట్నం వారి సత్రాలు; తోటలు - చెన్నపట్నము పూర్వచరిత్ర - శ్రీరంగరాయలు - దామెర్ల వెంకటాద్రి నాయుడు - ఇంగ్లీషువారి రేవు బందరు-కుడి యెడమ కులకక్షలు - పొంసువారు - హైదరాబీ - ఆరికాటు నవాబు రాజ్యం ఇంగ్లీషువారి వశమగుట - చెన్నపట్నం రాజధానిలో కుంపిసి వారి పరిపాలన - చెన్నపట్నం వర్ణన - శ్రీ పురుషుల ప్రకృతి - ఇంగ్లీషువారు. 3౬౪-3౭౪

ప్రకరణము.

పుటలు.

12. కాశి - గంగాపుత్రుల దౌర్జన్యము - మణికర్ణిక - ఆసివరణలు - ఘట్టములు - ఆలయములు - అర్చనలు - పాటక్కులు - ఇళ్ళు - రాండ్ సాండ్ ఛీడీలు - వేదశాఖలు - ఆహార్యాబాయి - పునాశ్రీమంతుడు - గంగాపుత్రుల ఉత్పత్తి - నాణ్యములు - బ్రాహ్మణులు ఆహంకరించుట; శూద్రులదృష్టి, చండాలుర సమీపవర్తిత్వమును సీచపరచుట - కీర్తిస్తు మత ప్రచారము - శేనిహాని ఆరాధనములు ఆచారములు - దేవాలయములమీద బాహులు - కాశీబ్రాహ్మణుల తడలు స్తోమాలు - ఆన్న దానము - రామ నామతారకము - కాశీజనసంఖ్య - కాశీమాహాత్మ్యము - విశ్వేశ్వరుడు సమష్టిరూపము. ౧౫౫-౧౭౨
13. కాశీవాసము - చలి - పంచక్రోశయాత్ర - ఘోర్జరులు - సచ్చారులు - ఉత్తరహిందుస్థానములోని పుణ్యక్షేత్రములు - నేపాళము - కాశ్మీరము - రణజిత్తుసింగు - గంగలో నడిచేపడవలు - గాజీపురము - పన్నీరు, ఆత్మరు - ఆహార్యాబాయి - పరిమళతైలములు - పట్నూనహరువర్ణన. ౧౭౨-౧౮౫
14. కుంపినీవారి రాజ్యాధిపత్యము - స్వదేశసంస్థానాలు - జ్వాలాముఖి - రణజిత్తుసింగు - నేపాళము; దేవప్రియాగ - వల్లభాచార్యపీఠము - బ్రాహ్మణశాఖలు - దాక్షిణాత్యులు - దావిశళ్ళు గౌడులు ఘోర్జరులు - తుంకల దండయాత్రలు - చిత్పావనులు - నంటూద్రీలు - వర్ణాశ్రమ ధర్మము మానవకల్పితమా, ఈశ్వరనిర్ణయమా? - మూలస్మృతులు - సహగ మనము - స్మృతికర్తలు - కీర్తిస్తుమతము; మహమ్మదుమతము - ఉపస్మృతులు - పురాణములు; ఉపపురాణములు - సాకారాద్వైతము. ౧౮౫-౨౦౨
15. నీమానదామా - గయామహాక్షేత్రము - సాహేబుగంజ - క్షేత్రమాహాత్మ్యము - గయానురుని కథ - ఆప్తగయ - చేనీ క్రమము - ఆహార్యాబాయి - పల్లనిశార్ధము - పిండపిచ్చి - పేతగయావలీలు - విష్ణుపాదము, అక్షయవలము - బౌద్ధగయ - గయావీజనము - రామపర్వతము. ౨౦౩-౨౧౩
16. 'సుఖలం' - అష్టతీర్థాలు - విష్ణుపాదశార్ధము - బ్రహ్మయోని - తీర్థమహిమలు - కాశీగయామాహాత్మ్యములు - మగధదేశంలోని మహాస్థలములు - యాచకులు - పంటలు; ఫలజాతులు - పంచగయలు - జమిందారీలు ('కారన్ వాలీసు శాశ్వతపైసలా') - గామిని శరిపాలన - ఆభిని మందు; కుంఫినీ యిజారా. ౨౧౩-౨౩౧
17. పల్నాసుండి గంగానదిమీద ప్రయాణము - ముప్పైమూడుకోట్ల దేవతలున్నా దేవుడొక్కడే - శైవశైష్ణవాదిశాఖలు - మాంఘీగు - సీతాగుండము - ఉష్ణగుండపుకథ - దాతావైద్యనాథము - అణిమాద్యష్టవిధులు - కహలుగాం - రాజామహాలు - కుంపినీ ఉద్యోగాలు; జీతాలు; ల్లంచాలు - పార్షి భాష -

ఏనుగుళ్ళ వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర
విషయసూచిక

కాశీయాత్ర చరిత్ర) ౧౮౬౯ సం॥ రెండవకూర్పు

• లోపలి టైటిల్ పేజీ (ముఖపత్రం) నకలు. ఈ ముద్రణం పుట

- ఆ కూర్పులో ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి బొమ్మకు ఫోటో.
- ,, శ్రీనివాస పిళ్ళగారు వ్రాసిన పీఠిక. 1-2
 - ,, కాశీయాత్ర చరిత్రలోని ప్రసంగముల తాత్పర్యము. ౧-౩
 - కాశీయాత్ర చరిత్రలో వర్ణింపబడిన షహారులు. ౪
 - చెన్నపట్నం ఓరియంటల్ మాన్యు స్క్రిప్టు లైబ్రరీలో వున్న కాశీయాత్ర చరిత్ర వ్రాతప్రతి మొదటిపుట నకలు. ౪
 - ,, ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి జీవితచరిత్ర. — శ్రీనివాస పిళ్ళగారు వ్రాసినది. ౧-౧౦
 - కాశీయాత్ర చరిత్ర: మూలగ్రంథము. ౧-32౪
 - ‘సౌతమానము, చాంద్రమానము; ఆధికతయమాసాలు’ - అనుబంధము. నవరణల పట్టిక; ఆ కారాది విషయనూచిక.

కాశీయాత్ర చరిత్ర ప్రకరణములవారీ విషయసూచిక

ఈ ముద్రణంలోని పుటలు

ప్రకరణము సంఖ్య	విషయము	పుటలు
1. (1830 మే 18) చెన్నపట్టణమునుండి ప్రయాణము - తిరుపతి దేవస్థావము - కుంపినీ సర్కారు విచారణ - సాలుకు లక్షరూపాయల లాభము - ఆహార బళము - కందనూరి నవాబు హాజీలు - మహానంది - ఆత్మకూరు - శ్రీశైల యాత్ర - యాత్రీకులపైన హాజీలు - చెంచువాండలు - నాగులోటి-ఆడివి. ౧-౧౭
 2. శ్రీశైలం - గుడి - కందనూరి నవాబు హాజీలు - నివృత్తి సంగమం - కృష్ణానది - గ్రామముల పరిపాలన - కరణాలు - కావలి బంబ్రోతులు - బల్లారిజిల్లా - సిద్ధేశ్వరం ఘాటు - హయిదరాబాదు రాజ్యం - జమీందారులు - దేశాటనము. ౧౩-3౨
 3. హయిదరాబాదు - మొహరం - బేగంబజారు - షహారు వర్ణన - పరిపాలన - చందూలాలా - శికిందరాబాదు - ఇంగ్లీషుదండం - కుంపినీవారి రాజ్య తంత్రము - పరిపాలన - నైజాం జమీందారులు - యీదలవాం - దొంగల భయము - వేములవాడ భీమకవి. 3౨-౪౫

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర
సంపాదకుని ఫుట్ నోట్సు - వివరణల సూచిక.

కాశీయాత్ర చరిత్రను గురించి పుట.
శ్రీ గిడుగు వేంకటరామమూర్తిపంతులుగారి పృశంస: ముఖపత్రం

కాశీయాత్ర చరిత్ర తృతీయ ముద్రణం పీఠికలో
బిషప్ హెబరుగారి భారతదేశయాత్ర పృశంస: ... 1- 2

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు - వారి మిత్రులు :	4-10
,, వీరాస్వామయ్యగారి జీవిత విశేషాలు	4-
,, కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్లగారు	5-
,, బార్జినార్ట్ గారు-శెంబాకం రాఘవాచార్యులుగారు	5-
,, కుంపినీ పరిపాలన-ప్రజలస్థితి	6-
,, హిందూ లిటరరీ సొసైటీ	6-
,, నవయుగారంభం	7-
,, శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనర్సుపెట్టిగారు	7-
,, చరిత్ర సాధనాలు	7- 8

వీరాస్వామయ్యగారు బ్రౌనుగారికి వ్రాసిన లేఖ 8-10

చెన్నపట్నం ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారములో ఉన్న కాశీయాత్ర చరిత్ర 26

,, ,, మాదిరి పుట (చూడు షహరల వర్ణన గల పుట) ౮

శ్రీనివాసపిళ్లగారు వ్రాసిన వీరాస్వామయ్యగారి జీవిత చరిత్రలో వివరణలు ౧-౧౦

వివరణ.	పుట	వివరణ.	పుట
తూర్పుఇండియా వర్తక సంఘం	..	సదర్ ఆదాలతు కోర్టు	౨
(కుంపినీ)వారి ప్రభుత్వక చెప్పరీలు,	..	చాంద్రీమానము సౌరమానము	౪
వర్తక కార్యాలయాలు	౨	అధిక త్తయమానాలు	౪
ఇంగ్లీషు హవుసు ఆఫు యేజన్సీలు	,,	(చూడు : ఆనుబంధం)	..
వోయల్ హవుసు	,,	సర్ రాల్ ఫ్ పాషర్	౫
బోర్డు ఆఫు ట్రేడు ఆఫీసు	,,	నందన సం॥ కరవు	౬
చెన్నపట్నం హైకోర్టుకు పూర్వం	..	సర్ రాబర్టు కమిన్	౬
పున్న ఉన్నతకోర్టులు	,,	వీరాస్వామయ్యగారి మరణసంబంధపురం	౧౦
నూప్రిం కోర్టు	,,		..

History of the Presidency College Madras (Centenary) 1940.

The Madras Tercentenary Commemoration Volume

The History of Madras - Prof. C. S. Srinivasachari

Vestiges of Old Madras - H. D. Love

Life of Gazula Lakshminarsu Chetty Garu, - Representative men of Southern India-by G. Parameswaram Pillai (1896)

The Journal of Vennelacuntly Soobrow, Native of Ongole - Foster Press, Madras. 1873

శ్రీ ఒంగోలు వెంటటరంగయ్యపంతులు గారు వ్రాసిన 'నెల్లూరులోని కొందఱు గొప్పవారు'—వెన్నెలకంటి సుబ్బారావుపంతులు గారు. అనే చిన్న పుస్తకం.

1941 సం॥ మార్చి 1 వ తేదీ మొదలు కృష్ణాపత్రికలో 11 సంచికలలో ప్రకటింపబడిన "ఇంగ్లీషుచదువులు" అనే క్షిర్తికతో నేను వ్రాసిన వ్యాసాలు.

అంధ్రపత్రిక వృషసంపత్సూరి సంచికలో 'చెన్నపట్టణము దాని పూర్వ చరిత్ర' అనే క్షిర్తికతో నేను వ్రాసిన పెద్దవ్యాసం.

అంధ్ర వార పత్రికలో 1941 సం॥ మార్చి 26 తేదీ మొదలు 5 సంచికలలో నేను వ్రాసిన "బిషప్ హెబర్ గారి భారతదేశయాత్ర" అనే వ్యాసాలు.

ఆ పత్రికలోనే 1941 సం॥ ఫిబ్రవరి 5 వ తేదీన కాశీయాత్ర చరిత్రను గురించిన్న జూలై 30 వ తేదీన శ్రీ వీనుగుల వీరాస్వామయ్యగారిని గురించిన్న నేను వ్రాసిన వ్యాసాలు.

సి. పి. బౌనుదొరగారికి వీరాస్వామయ్యగారు

వ్రాసిన లేఖ

[వీరాస్వామయ్యగారి దస్తూరీతో ఇంగ్లీషులోవున్న-అసలు ఉత్తరం, చెన్నపట్టణమున ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్టు లైబ్రరీలోవున్న కాశీయాత్ర చరిత్ర వ్యాకృతపృతిచివర ఆతికించి యున్నది. దానికిది తెనుగు. ఉత్తరంపైన బౌనుగారి దస్తూరీతో రిమార్కు వున్నది. ఉత్తరంపైన "సి. పి. బౌన్ ఎస్ క్వార్, మచిలీపట్టణము" అని పై విలాసమున్నది.]

మద్రాసు

నా ప్రీయమైన ఆయ్యా,

1831 వ సం॥ డిశంబరు

15 వ తేదీ.

నేను నాకుటుంబంతో కిందటి సెప్టెంబరు నెలలో సుఖంగా చెన్నపట్టణం చేరి సుప్రీము కోర్టులో నా (ఇంటర్ పీటర్) పని చూడడం ప్రారంభించినాను. నేను చాలాకాలము నెలవులో వున్నందున చేయవలసిన పని చాలాపెరిగిపోయి యున్నది. అందువల్ల తమకు ఇంతకు పూర్వము జాబు వ్రాయలేక పోయాను. ఇందుకు నన్ను క్షమింప వేడుతాను.

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు; వారి మిత్రులు.

రచయిత : దిగవల్లి వేంకట శివరావు.

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు పందొమ్మిదో శతాబ్దప్రారంభంలో క్రీ.శ.1780-1836 మధ్య పట్టులలోవుండి, ప్రజాసేవచేసిన అంధగ్రామహాపు వీరు చెన్నుపట్టణంకొపురస్థులు. అంధగ్రామయోగి బ్రాహ్మణులు. వీరి తండ్రి సామయమంత్రి. వీరికి శ్రీవత్స గోత్రము. 1815 మొదలుకుని 1829 వరకూ ఇంట్లో సదర్ అదాలతుకోర్టులో ఇంటర్ ప్రిటరుగా వుండిన ఒంగోలుజిల్లా రస్టులైన శ్రీవెన్నెలకంటి సుబ్బారావుపంతులుగారికిన్ని, రాజానగరం, అచలవెలవగైరా గ్రామముల జమీందారులున్న రాజమహేంద్రవరం కొపురస్థ అయిన శ్రీ కొచ్చెర్లకోట వెంకటరాయనింగారికిన్ని వీరు బంధువులు.

వీరే సంవత్సరంలో జన్మించాడో తెలియలేదు. ఆయితే 1835లో ఉచాలించుకునేటప్పటికి 55 సంవత్సరాలున్నాయనుకుంటే, వీరు 1780 లో యుంటారు.

వీరాస్వామయ్యగారికి తొమ్మిదవ యేటనే తండ్రిచనిపోయినాడు. పిల్లలను వాడే వదిలివేసి, ఈయన కష్టపడి వీధిబడిలో తెలుగు, అరవము, సంస్కృతములు చదువుకొని స్వయంకృషివల్ల ఇంగ్లీషు నేర్చుకొని, తన పంపెండవ యేటనే ఇండియా వర్తకకంపెనీవారి కొలువులో వాలంటీరుగా ప్రవేశించి, కొన్ని చిన్న గాలు చేసి మద్రాసులో నేటి హైకోర్టుకు పూర్వం వుండిన సుప్రీమాకి తెలుగు అరవము ఇంగ్లీషు భాషలలో తర్జుమాచేసే ఇంటర్ ప్రిటర్ ఉద్యోగం 1819 లో ప్రవేశించి, హెడ్ యింటర్ ప్రిటర్ పదవిని పొందారు. ఆ కాలంలో గొప్ప ఉద్యోగం. ఆ న్యాయస్థానంలో ప్రధాన న్యాయమూర్తులుగా వుండిన లండరి మన్ననలకూ వీరు పాత్రులై 1835 లో కొలువు చాలించుకున్నారు. 1836 వ సంవత్సరం ఆక్టోబరు 3 వ తేదిన స్వర్గస్థులైనారు.

వీరాస్వామయ్యగారికి యింగ్లీషు తెలుగు అరవములందున్న సంస్కృతం మంచి పాండిత్యం వుండేది. వీరికి శ్లోకసృష్టులు, శాస్త్రాలు, బాగా తెలుసును అనేక పండితసభలందు పాల్గొన్నారు. 1822-23 మధ్య త్రియమాస నిర్ణయం దానికి జరిగిన సభలో వాదించి గెలిచారు. గయలో జరిగిన పండితసభలో స్మృతులేవో ఉపస్మృతులేవో అదిపురాణాలేవో నిర్ణయించారు. స్మృతిచంద్రితముచేశారు. వీరాస్వామయ్యగారు దొరలతో రాజకీయ సాంఘిక మతవిషయ నిర్ణయంగా చర్చించేవారు. వీరి అభిప్రాయాలు విమర్శనలు కొన్ని వీరు రాజకీయాత్ర చరిత్రలో వున్నాయి.

పీ. పి. బ్రాహ్మణదొరగారు వీరికి స్నేహితులు. ఈ బ్రాహ్మణదొరగారు 1815 మధ్య ప్రకటించిన తెలుగు నిఘంటువులో ఇంద్రాణి; శీదా; పాలకట్టు; పలవర అను పదాల అర్థాలకు వీరాస్వామయ్యగారిని ప్రమాణంగా పేర్కొన్నారు.

వాటి పరిపాలన కోసం చెన్నపట్నం నువ్వీము కోర్టులో డిక్టా స్క్రీము తియారు చేయించారు. ఆ ప్రకారం 1832 లో ఏర్పాటు చేయబడిన మునిసి ప్యుల్ డివీజన్ లో కోర్టులో శ్రీనివాస పిళ్ళగారి నొకధర్మకర్తగా నియమించారు. ఆ బోర్డును శ్రీ జంబికాం రాఘవాచార్యులుగారు ఆధ్యక్షులుగా వున్నారు. ఆయన 1812 లో చనిపోగా శ్రీని వాసపిళ్ళగారే ఆధ్యక్షులై 1852 లో వారుచనిపోయేవరకు ఆపదవిలో వున్నారు. జార్జివార్టన్ గారు పేట్రీన్ గా వుండి పన్నుయ్యప్పకళాళాల స్థాపనకు ఆభివృద్ధికి మూలకారకులలో ఒకరైనారు.

కుంపిని పరిపాలన: ప్రజల స్థితి.

1835 వరకూ యీ దేశంలో ఇంగ్లీషు విద్య స్థాపించబడలేదు. ప్రజలలో అజ్ఞానం చాలా వ్యాపించివుంది. కుంపినివారు కేవలం రాజ్యాక్రమణలోను వ్యాపారం లోను పన్నుల వసూలులోను మునిగి తమ బాధమే ఆలోచించేవారు గాని ప్రజల కష్టసుఖాలను గురించి యోచించేవారు కాదు. పూర్వ గ్రామ పంచాయతీల పరిపాలన తీసివేసి కలెక్టర్ పరిపాలన స్థాపించారు. ఈ కుంపినిపరిపాలనలో ప్రజలు దీర్ఘమై విద్యలేక అజ్ఞానాంధకారంలోను ఆనాలోగ్యంలోను పడి ఉండవలయు, రాజ పోకడకు రోడ్లు, పల్లపు సాగుకు సౌకర్యాలు లేకపోవడము, పన్ను లభికల గాఢండి రైతులు ధరించ లేక పోవడము, పన్ను లివ్వలేనివారిని హింసించడము, కలెక్టరుల నిగంతుకర్మము, అధికారాల లంచగొండితనము కోర్టుల యుప్రయోజకత్వము క్రొవ్విన మిలిటేరియల విజృంభణములవల్లను ఇంకా ఇతర అన్యాయాల కల్లను ప్రజలు బాధపడటముగా వుండే వారు. కొంత ఉదారబుద్ధి గలిగి విద్యాభివృద్ధి చేయు దలచిన చెన్నపట్నం గవర్నరు సర్ తామస్ మసూరి 1827 లో అకాలమరణం పొందడంతో ఆ కార్య వుంచి ప్రయత్నంకూడా ఆగిపోయింది.

మన దేశ ప్రజలకు ఇంగ్లీషు వారిని యాస్తి నేధయం. తమరూఢ్యుల గొంట్లలో తమ కష్టాలు ఎవరిలో చెప్పుకోవాలో ఎలా చెప్పుకోవాలోకూడా తెలియదు. వీరికి దారి చూపించే రాజకీయ నాయకులున్నూ లేరు.

హిందూ లిటరరీ సొసైటీ.

ఇలాంటి పరిస్థితులలో ప్రజలలో కొంత వైకన్యము విజ్ఞాన వికాసము కలిగించాలని వనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు, రాఘవాచార్యులుగారు, శ్రీనివాస పిళ్ళగారున్నూ కలిసి జార్జి వార్టనుగారి నాయకత్వం కింద చెన్నపట్నంలో హిందూ లిటరరీ సొసైటీ అనే ప్రజాసంఘాన్ని స్థాపించి సభలుచేసి ఉపన్యాసాలిప్పించి గొప్ప కృషిచేశారు. ఈ సభ అదరణకింద దేశ చరిత్రను గురించి దేశ పరిపాలనను గురించి రాజ్యాంగకార్యమును గురించి ఇంగ్లీషు విద్య అవశ్యకతను గురించి ప్రజల హక్కులను గురించి వార్టనుగారు 1833-34 మధ్య కొన్ని మహోపన్యాసాలిచ్చారు. అందువల్ల చెన్నపట్నం ప్రజలలో రాజకీయ పరిజ్ఞానం కలిగింది. ప్రజలు ఇంగ్లీషు విద్య కావలెనని కుంపినివారిని కోరడం ప్రారంభించారు.

నవయుగారంభం

చెన్నపట్నంలో ఒక ఇంగ్లీషు కాలేజీ స్థాపించడం ఆదనదమనిన్ని తాము కూడా కొంతసామ్యు విరాళం యిస్తామనిన్ని ప్రభుత్వం స్థాపించే విద్యావ్యయ పరిపాలనలో తమకుకూడా కొంత అధికారమా పలుకుబడి వుండాలనిన్ని కోరుకుంటుంది. ఒక మహాజన తయారుచేసి 70 వేలమంది సంకలనచేసి బ్యాంక్ గార ద్వారా 1838 నవంబరు లో గవర్నరుకు అందచేశారు. అంతట గవర్నరు ఎల్ ఫిక్స్ డన్ గారు ఇంగ్లీషువిద్యావిభాగం స్థాపించడానికి నిశ్చయించి కొంతమంది డొరలను చేకరియలును గల ఒకయునివర్సిటీ వోర్డును 1839 లో నియమించారు. అందులో మన రాజువారూరులు గారు, శ్రీనివాస పిళ్ళగారుకూడా సభ్యులు. దానికి బ్యాంక్ గారూ ఆధ్యక్షులు. తరువాత స్థాపించబడిన మద్రాసు యునివర్సిటీ అనే ఉన్నత పాఠశాల చరిత్రానికర్తలలోకూడా వీరిని సభ్యులుగా నియమించారు. 1841 ఏప్రిల్ నెలలో జరిగిన ఆ ఇంగ్లీషు ఉన్నత పాఠశాల ప్రారంభోత్సవంలో ప్రజల ఉత్సాహంచూసి ఒక నూతన యుగం ప్రారంభమైందని గవర్నరుగారే అన్నారు.

శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరస్సనెట్టిగారు

వీరాస్వామయ్య ప్రభువులు ప్రవహన ప్రారంభించిన పదేండ్లలోనే చెన్నపట్నంలో అంధ్రవర్ణకులైన శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరస్సనెట్టిగారు రాజకీయనాయకులై కుంభినిపరిపాలనలోవున్న లోపాలూ మిషనరీలు చేస్తూవున్న ఆన్యాలు ప్రజలకు క్షుణ్ణి వైచారికి తెలియచేసి రాజ్యాంగ సంస్కరణల కోసం పాటుపడడానికి చెన్నపట్నం స్వదేశసంఘం అనే ప్రవహనంఘాన్ని కల్పించారు. అనే బాధితులకు 1844 లో స్థాపించి గొప్ప రాజకీయ అందోళన లేదనీ ఎగువననుండేడు ప్రవహనచేశారు.

ఇలాగ తరువాత జరిగిన విద్యాభివృద్ధికి బాధితుల చైతన్యానికి ఉత్తరదేశంలో రామమోహనరాయల లాగ ఇక్కడ మన శ్రీనివాసపిళ్ళ, వీరాస్వామయ్య ప్రభువులు ప్రసాదించేకారని నిస్సంశయంగా చెప్పవచ్చు. పన్ను వ్యయముల కొరతకారణంగా 1868 లో ఉపన్యసిస్తూ ఆఫ్ఫిల్లో చెన్నపట్నం ప్రాకారంలో అధ్యక్షులు జనరల్ గా వున్న బాన్ బూర్ సార్వక గారు ఈ దక్షిణ హిందూసాసంలో ఇంగ్లీషు విద్యాభివృద్ధికి మూలపురుషులు వీరనని ప్రశంసించారు.

చరిత్ర సాధనాలు

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి జీవితాన్ని గురించి వారి కాలంకాటి నీతిగతులను గురించి వ గుచేసిన ప్రవహనముగురించి శ్రీనివాసపిళ్ళ ప్రభువులను గురించి ఇంకా వివరాలు తెలుసుకోగోరవారు ఈకింది పుస్తకాలు, పత్రికలు, మందిరములు.

Rudimentals.— by George Norton (1841)
 Educational Speeches of The Hon. John Bruce Norton
 1853—1865
 The Madras Journal of Education. April 1868, p p. 154—155
 The Asylum Press Almanac . Madras, 1820—1855
 The History of Pachaiappa's Charities

History of the Presidency College Madras (Centenary) 1940.
 The Madras Tercentenary Commemoration Volume
 The History of Madras— Prof. C. S. Srinivasachari
 Vestiges of Old Madras — H. D. Love
 Life of Gazula Lakshminarsu Chetty Garu, - Representative
 men of Southern India-by G. Parameswaram Pillai (1896)
 The Journal of Vennelacunty Soobrow, Native of Ongole
 —Foster Press, Madras. 1873

శ్రీ బింగోలు వెంకటరంగయ్యపంతులు గారు వ్రాసిన 'నెల్లూరులోని కొండలు గొప్పవారు'—కామ్రైలకంటి సుబ్బారావుపంతులు గారు. అనే చిన్న పుస్తకం.

1941 సం॥ మార్చి 1 వ తేదీ మొదలు కృష్ణాపత్రికలో 11 సంచికలలో ప్రకటింపబడిన "ఇంగ్లీషుచదువులు" అనే శీర్షికతో నేను వ్రాసిన వ్యాసాలు.

అంధ్రపత్రిక వృషసంపత్నరాది సంచికలో 'చెన్నపట్టణము దాని పూర్వ చరిత్ర' అనే శీర్షికతో నేను వ్రాసిన పెద్దవ్యాసం.

అంధ్ర వార పత్రికలో 1941 సం॥ మార్చి 26 తేదీ మొదలు 5 సంచికలలో నేను వ్రాసిన "బిషప్ హెబర్ గారి భారతదేశయాత్ర" అనే వ్యాసాలు.

ఆ పత్రికలోనే 1941 సం॥ ఫిబ్రవరి 5 వ తేదీన కాశీయాత్ర చరిత్రను గురించిన్న జూలై 30 వ తేదీన శ్రీ వీనుగుల వీరాస్వామయ్యగారిని గురించిన్న నేను వ్రాసిన వ్యాసాలు.

సి. పీ. బ్రౌనుదొరగారికి వీరాస్వామయ్యగారు

వ్రాసిన లేఖ

[వీరాస్వామయ్యగారి దస్తూరీతో ఇంగ్లీషులోవున్న ఆంధ్రులు ఉత్తరం, చెన్నపట్టణమున ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్టులైబ్రరీలోవున్న కాశీయాత్ర చరిత్ర వ్రాతప్రతిచివర ఆదికించి యున్నది. దానికిది తెలుగు. ఉత్తరంపైన బ్రౌనుగారి దస్తూరీతో రిమార్కులు వున్నది. ఉత్తరంపైన "సి. పీ. బ్రౌన్ ఎస్ క్వార్, మచిలీపట్టణము" అని గుర్తించుచున్నది.]

నా ప్రీయమైన అయ్యా,

మద్రాసు
 1881 వ సం॥ డిసెంబరు
 15 వ తేదీ.

నేను నాకుటుంబంతో కింజటి సెప్టెంబరు నెలలో కుటుంబం చెన్నపట్టణం చేరి సుప్రీము కోర్టులో నా (ఇంటర్ క్విటర్) పని చూడడం ప్రారంభించినాను. నేను చాలాకాలము నెలవులో వున్నందున చేయవలసిన పని చాలా పెరిగిపోయి యున్నది. అందువల్ల తమకు ఇంతకు పూర్వము జాబు వ్రాయలేక పోయాను. ఇందుకు నన్ను తుమింప వేడుతాను.

నేను చెన్నపట్టణం వేరిన తరవాత || ౩ || ఆంగ్లపాపయ్యగారి భార్యను కొమాళ్ళను కలుసుకొని వారిద్దరను స్కూండ్లం * అనే గ్రంథంయొక్క వివరాల నడిగి తెలుసు కొన్నాను. ఈ స్కూండ్లంలో * 6 సంసంహితలు 50 కాండ్లు ఒకలక్ష గ్రంథం ఉన్నది. ఆ యారు సంసంహితల పేర్లు యేవవగా:—

*సవతుక్కూర సంసంహిత	౧	వీట్లొక్కోకాలు	౧౫౦౦౦
*నూతనసంసంహిత	౨		౬౦౦౦
*బ్రాహ్మ సంసంహిత	౩		౩౦౦౦
*జైష్ణవ సంసంహిత	౪		౫౦౦౦
*శంకర సంసంహిత	౫		౩౦౦౦౦
*సారసంసంహిత	౬		౧౦౦౦

ఈ ఆరు సంసంహితలలో పాపయ్యగారు అయినదనైన శంకర సంసంహిత * యందున్న సవతుక్కూరి తెలుగు పద్యములలోని కనువనింపజేసారు. దానిని నేను తెచ్చి రాను. తమరు పంపమంటే ఆ ఆరు సంసంహితలను బంగిలో పంపుతాను. లేదా శంకర సంసంహిత * తెలుగుతర్జుమా మాత్రమే పంపుతాను. ఏ సంసంహిత తెలుప వలెదాను.

ఈసారి వాణియాత్ర చేయడంలో నేను కడప, హైదరాబాదు, వాగపూరు, బల్లపూరు, మిరిజాపూరు, అలవో బాదులనిగు గా పోయినాను. కలిగి వచ్చేటప్పుడు నేను హజీపూరు, చిప్పా, పల్నూ, గుంటు, కలకత్తా, ఘోజీ (బిగ్ బ్యాగ్) గంజాము బాదు గా అన్ని ఉత్తరప్రదేశాలలోనుండి వచ్చాను. దీనిని గురించిన గుర్తులను వృత్తాంశము వ్రాస్తూ వచ్చాను. ఈ వృత్తాంతంలో హైదరాబాదు పుస్తకాలయ అన్నిటి మొక్క చరిత్రలు మహానదుల చరిత్రలు మొదలైనవి వ్రాశాను. హిందూ మహావ్యయ శాస్త్రవచనములను గురించి హిందూపురాణములను గురించి వ్యోమిచ్చాస్త్రియను గురించి చెప్పించాను. మఱిన్ని నేను మాచిన అయా ప్రదేశములలోని ప్రజల ఊచారాలు వ్యవహారాలు వానిలో ఒకనోటుకు ఇంకొకనోటుకు భేదము అంద వానికి గల కారణాలన్నూ వర్ణించాను.

ఈ పుస్తకము చాలమంది కావలెనంటున్నారు. మచిలీపట్టణంలో మీర వచ్చినప్పుడు సెలవిచ్చిన ముద్రాక్షరశాలలో యీ పుస్తకాన్ని అయ్యకేయించి బాదునరదల ప్రతులు పనికిబించడానికి కవకాశముంబుందా? ఈ పుస్తకాలు శిష్యుని గనే అమ్ముడైపోతామని నానమ్మకము. ఈ పుస్తకమిప్పుడు వ్యాకరణలో 400 అర పులున్నది. తమ సెలవైతే బంగళిపాలలో తమ కొక ప్రతిని పంపుతాను. తమరు మృది మీద చిత్రగించి దానిపైన తమ యభిప్రాయం వయచేయవచ్చును.

* ఈ మాటలు ఆరులు ఉత్తరంలో కూడా తెలుగులోనే వ్రాసాయి.

ఈ పుస్తకం ప్రకటించడంలో దీనికల్ల నేను యోగము పొందదలచడం లేదని మనవి చేస్తున్నాను. దీని ప్రతులను అమృతంకల్ల వచ్చే లాభాన్ని ఇచ్చివేయడానికి నాకు యేలాంటి అభ్యంతరమున్ను లేదు. నష్టమేమైనా వస్తే నేనే ధరింపగలను. నష్టము రాదనే నా దృఢవిశ్వాసము.

నేను మచిలీపట్టణమువనున్న కాలంలో తాము నాయుడల చూసిన దయకు నా కృతజ్ఞతాభివందనలు స్వీకరింపగోరుతాను. ఈయూరిమందిరము కేమికొనలసి నా నాకు తెలిపితే నేను ఆపనిని జాగ్రత్తగా చేస్తాను.

ఇలాగ చనవు తీసికొన్నందులకు క్షమింపవేడుతూ తమ యారోగ్యముకొరకు సౌఖ్యముకొరకు పరమేశ్వరుని ప్రార్థనూ అతిగౌరవ పురస్కరంగా వినిమించు తమవిధేయుడు, అనుగ్రహపాత్రుడు, భృత్యుడు,

(Y) యే. వీరాస్వామి
అని ఇంగ్లీషు గుంతుకము వున్నది.

తాజాకలం.

ప్రస్తుతం స్టానువకాసు దొర గారికల్ల నన్ను నాతమ్ముడినిగాని నేను తనకి వేడుకున్న విషయం తమకు వినయముతో జ్ఞాపకం చేస్తున్నాను.

(y) యే. వీరాస్వామి.
అని ఇంగ్లీషు గుంతుకము వున్నది.

ఈ జాబుపైన సి. పి. వ్రాసిన గారి నోటు:

‘ఆ పుస్తకాన్ని ప్రకటించడానికి ఇంకా సిద్ధంగా లేమనిన్నీ ఆ పుస్తకమును పంపితే చూస్తాననిన్నీ స్కాందమును ఈ కింది భాగాలను తెలిపిన ప్రకృతము రికపు తున్నామనిన్నీ, నూతనంహిత నాకల్ల నున్నదనిన్నీ తెలుపుతూ 1882 జనవరి 25 వ తేదిన జవాబు వ్రాయడమైనది’ అని యున్నది.

* కాకియాత్ర వ్రాత ప్రతి 455 పుటలో, మచిలీపట్టణము గూర్చి వ్రాస్తూ “నా తమ్ముడయిన నీతాపతికి బాయజర్లీ అనే తాలూకాకు పని అయింపి నా కొనరం బందరులో శలవుమీద కాచివున్నాడు” అని వీరాస్వామయ్య గారు వ్రాశారు. బహుశః పై జీతరంలో నుదాహరించిన ‘తమ్ముడు’ అతడే అయి యుండవచ్చును.

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర

విషయసూచిక

కాశీయాత్ర చరిత్ర) ౧౮౬౯ సం॥ రెండవకూర్పు

నాపలి సైటింగ్ పేజీ (సంఖ్యలలో) నంబరు.

ఈ ముద్రణం
పుట

ఆ కూర్పులో ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి బొమ్మకు స్థానం.

.. శ్రీనివాస విశ్వ గారు వ్రాసిన పీఠిక. 1-2

.. కాశీయాత్ర చరిత్రలోని పరిచయముల తాత్పర్యము. ౧-౩

కాశీయాత్ర చరిత్రలో కనిపించిన పాత్రలు. ౪

చెన్న పట్టణ పరిసరములలో కూర్మా స్త్రీలను జైలర్లలో వున్న

కాశీయాత్ర చరిత్ర వ్రాసినప్పుడు మొదటిపుట నంబరు. ౪

.. ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి జీవిత చరిత్ర.

— శ్రీనివాస విశ్వ గారు వ్రాసినది. ౧-౧౦

కాశీయాత్ర చరిత్ర : మూలకర్తలు. ౧-౩౩

సోదరమానము, చాండ్రమానము; ఆధికారియినానాడు - ఆనుబంధము.

సవరణల పట్టిక; ఆ కారాధి విషయమునూచిక.

కాశీయాత్ర చరిత్ర ప్రచురణములవారీ విషయసూచిక

ఈ ముద్రణంలోని

ప్రకరణము సంఖ్య

విషయము

పుటలు

1. (1880 మే 18) చెన్న పట్టణమునుండి పుయాణము - తిరుపతి దేవస్థానము -
గుంటూరు నగరము విచారణ - నాలుగు అక్షయి-పాపముల బాధము - ఆహార
బలము - కడవూరి నవాబు హాస్తిలు - మహానంది - అక్కమాడు - శ్రీశైల
యాత్ర - యాత్రకులైన హాస్తిలు - చెందువారింట్లు - నాగులోటి-అడవి. ౧-౧౩

2. శ్రీశైలం - గుడి - కంచనూరి నవాబు హాస్తిలు - నివృత్తి సంకమం -
కృష్ణానది - గ్రామముల పరిపాలన - కిరణాలు - కాశీ బండ్లొకటలు -
బల్లారెడ్డి - సిద్ధేశ్వరం పూటలు - హయదరాబాదు రాజ్యం - జమీం
దారులు - దేశాధిపతి. ౧౩-౩౩

3. హయదరాబాదు - మొహరం - కేంద్రబాదు - పాపం వగన - పరి
పాలన - చంకులూరి - కేంద్రరాబాదు - ఇంగ్లీషువంతు - కంపెనీవారి
రాజ్య తంత్రము - పరిపాలన - శైలం నమీందారులు - యీదలపాం -
గొంగల భయము - నమోదాద భీముని. ౩౩-౪౫

[ప్రకరణము.

పుటలు.

లిపులు - గయావలీలు పంచగౌడ బ్రాహ్మణుల ఆచారములు - సౌరమాన చాంద్రిమాన బౌద్ధ స్మృత్యమానములు - ఆధికక్షయ మాసాలు - తమల పాటలు - నావదొంగలు - మధ్యాచార్యులు - గయావలీలమతము. ౨౩౧-౨౪౫

18. ౫౬ దేశాలు, ఛప్పన్నీ భాషలు - ఏడులాకాలు - ఉత్తరదక్షిణ ధ్వజములు - జేవతలు, గంభర్వలు, రాక్షసులు, సికాచములు - సప్తసుద్రాలు - సృష్టికృమము - పృథివ్యప్రేజో వాయ్వాకౌశాలు - పరతత్వము - ప్రకృతులు - ఆత్మ అంతరాత్మ పరమాత్మ - తర్కగ్జ్ఞంతుకోటి - ఆకాశవాయు వహ్ని భూతాలు - సత్వరజస్తమో గుణములు, ఆరిషడ్వర్ణములు - లింగభేదములు - సప్తగ్రహములు - ఇంగ్లీషు గ్రహాలాఘనకాస్త్రము, సూర్య సిద్ధాంతము - ఆహాః ప్రమాణములు - ఇంగ్లీషు వారి భూగోళజ్ఞానము. ౨౪౫-౨౬౨

19. బదర్ గంజానుండి కలకత్తాకు పోవు గంగానది మార్గములు - బలచరములు - బజరాల పర్యాటనము - కృష్ణనగరము - నదీయ (నవద్వీపము) - కాంతి పూరు - ముగ్గులీ - బారకుపూరు - శ్రీరాంపూరు - కలకత్తా - కాళికాశక్తి - గుడి - పూజలు, ఉత్సవములు - బంగాలీ శ్రీపురుషులు - కులీనులు - కలకత్తా పూర్వచరిత్ర - మూర్తి దాహము నవాబు; ఢిల్లీపాదుషా; ఇంగ్లీషు వారి రాజ్యతంత్రము - కలకత్తా వర్ణన - ఇంగ్లీషు కాలీజ - క్రీస్తు మతప్రచారము. ౨౬౨-౨౯౦

20. వుడుబడియా - ఆయుధాల నిషేధము - భద్రకాలి - జలేశ్వరము - మలడిశ్వరము - బాలేశ్వరము - మత్స్యభక్షణ - వెదిమట్టు చౌకీలు - పుత్రల దేశము - వైతలిణీనది; నాభిగయ; జాజిపురము - బోయీలు - సుఖరోగములు - కలకము - ఇంగ్లీషువారి రాజ్యతంత్రము. ౨౯౦-౨౯౫

21. క్రీస్తు మతాంతరల కీ కర్మదేశ మెందుకు వశమైనది? - వర్ణాశ్రమములు పాడగుట - ఇంగ్లీషువారు; క్రీస్తుమత ప్రచారము; మహమ్మదీయులు - హిందూమహమ్మదీయ క్రైస్తవమతములకు; బ్రాహ్మణులకు దోరలకు; గల తేదాసు గూర్చిన ఇతివేసములు - సత్యవాది; కులీనబ్రాహ్మణుల కథ - జగన్నాథ మహాక్షేత్రము - స్థలపురాణము - గుడివర్ణన - అర్చనలు భోగములు - బలభద్ర కృష్ణ సుభద్రలు; సుదర్శనమూర్తి - జగన్నాథ ప్రసాదము - వీని అంతరార్థము. ౨౯౫-౩౧౪

22. నరసింగ పూటు - కలింగ గౌర కోమట్లు - చిలక సముద్రము - పోలీసు నాకరులు - తపాలా ఉద్యోగులు - మస్యాలు - గంజాంషహారు పాడు పడుట - ఋషికుల్యనది - కలింగ దేశము - ఛత్రపురము - కొండపాలె గాండ్ర బందిపాట్లు - అభర్వణవేదము - యిచ్చాపురము - గంజాంజిల్లాలో రేవులు - జమిందార్లు, బందిపాట్లు - ఏకః సాసానికురుతే ఫలం ఖండ్యే,

ప్రకరణము.

పుటలు.

లిపులు - గయావలీలు పంచగౌడ బ్రాహ్మణుల ఆచారములు - గౌరమాన
చాంద్రిమాన బ్రాహ్మ స్మృత్యమానములు - అధికత్యయ మాసాలు - తినుల
పాకులు - నానదొంగలు - మధ్యాచార్యులు - గయావలీలమతము. ౨౩౧-౨౪౫

18. ౫౬ దేశాలు, ఛప్పన్న భాషలు - ఏడులాకాలు - ఉత్తరక్షేత్ర గృహ
ములు - దేవతలు, గంధర్వులు, రాక్షసులు, నీకావములు - సప్తమణి గాలు -
సృష్టికర్మము - పృథివ్యక్షేత్రో వాయ్యుకౌశాలు - పరితత్వము - (పక్షి)
తులు - ఆత్మ అంతరాత్మ పరమాత్మ - తిర్వగ్జంతులొటి - అకౌశనము
వన్నెభూతాలు - సత్వరజస్తమో గుణములు, ఆరిషడ్వర్గములు - లింగ భేద
ములు - సప్తగ్రహములు - ఇంగ్లీషు గ్రహాలానుభవకాత్మము, మూగ్య
సిద్ధాంతము - అహః పర్మాణుములు - ఇంగ్లీషు వారి భూగోళజ్ఞానము. ౨౪౫-౨౫౫

19. బద్ధ గంజానుండి కలకత్తాకు పోవు గంగానది మార్గములు - బలనరములు -
బజరాల ప్రయాణము - కృష్ణనగరము - నదీయ (నగదీయము) - కాంతి
పూరు - ముగ్గులీ - బారకుపూరు - శ్రీరాంపూరు - కలకత్తా - కాలి
కాళక్తి - గుడి-పూజలు, ఉత్సవములు - బంగాలీ స్త్రీపురుషులు - కులీములు -
కలకత్తా పూర్వచరిత్ర - మూర్తి దాబాదు నవాబు; ఢిల్లీపాదుషా; ఇంగ్లీషు
వారి రాజ్యతంత్రము - కలకత్తా చరిత్ర - ఇంగ్లీషు కాలీజి-కీర్తి మతప్రచారము.
౨౫౫-౨౯౦

20. వుడుబడియా - అయుధాల నిషేధము - భద్రకాలి - జిత్యోగము -
మలడిజ్వరము - బాలేశ్వరము - మత్స్యభక్షణ - పెరిమిట్టు చోరీలు -
పుత్రులదేశము - కైతరిణినది; నాభిగయ; బాజిపురము - బోయీలు -
సుఖిగోగములు - కలకము - ఇంగ్లీషువారి రాజ్యతంత్రము. ౨౯౦-౨౯౫

21. క్రీస్తు మతాంతరల కీ కర్మదేశ మెందుకు వళ మెనది? - వర్ణాశ్రమములు
పాడగుట - ఇంగ్లీషువారు; క్రీస్తుమత ప్రచారము; మహామృదీయులు -
హిందూమహామృదీయ క్రైస్తవమతములకు; బ్రాహ్మణులకు దోరలకు; గల
తేడాను గూర్చిన ఇతిహాసములు - సత్యనాది; కులీన బ్రాహ్మణుని కథ -
జగన్నాథ మహాక్షేత్రము - స్థలపురాణము - గుడిచరిత్ర - అర్చనలు భోగ
ములు - బలభద్ర కృష్ణ సుభద్రలు; సుదర్శనమూర్తి - జగన్నాథ ప్రసాదము -
వీని అంతరార్థము. ౨౯౫-౩౧౪

22. నరసింగపూటు - కలింగ గౌర లోమట్లు - చిలక గుమ్మద్రము - పోలీసు
నాకరులు - తపాలా ఉద్యోగులు - మన్యాలు - గంజాంషిహారు పాడు
పడుట - ఋషికుల్యనది - కలింగ దేశము - భక్తిపురము - కొందిపాలి
గాండ్ర బందిపోట్లు - అభర్వణావేదము - యిచ్చాపురము - గంజాంజిల్లాలో
కేఫలు - జమిందార్లు, బందిపోట్లు - ఏకః పాపానికురులే కలం భుంక్షే.

మహాజనః - శిష్టుకర్షణాలు - బ్రాహ్మణులలో నాడు భేదములు, నియోగులు - సురుకూటుకోర్టు - ఇంగ్లీషువారి నేరవిచారణ పద్ధతి - శ్రీకాకుళము - భోగస్త్రీలు - భరతశాస్త్రము - విజయనగరం తాలూకాలో ఆగ్రహారములు - విజయనగరం చరిత్ర - వర్ణన. 308-330

23. వుప్పాడ బోయాలు - వీరభద్రరాజు పితూరి - సింహాచలము - విశాఖపట్టణం జిల్లా స్త్రీలసౌందర్యము - తెనుగుభాష - యిండ్ల అలంకారములు - వుప్పాడ బోయజాతి; సర్కారుకు తలపన్ను; మద్యపానము - స్త్రీ పురుషులలో మోహము - పితాపురము; పాదగయ - పెద్దాపురము - జమిందారీలు - రాజనగరము - రాజమహేంద్రవరము చరిత్ర - ఇంగ్లీషువారి రాజ్యాక్రమణ; పరిపాలన - శాంతిభద్రతలు - కొచ్చర్లకోట శెంకటరాయనింగారు - నాడపల్లి. 330-342

24. శింగవృక్షము - మచిలీ బందరు పూర్వచరిత్ర - స్త్రీ పురుషులు - ఉత్తర సర్కారు జిల్లాల జమిందార్లు - కోమటి జమిందార్లు - కృష్ణా తీరపుయాచక బ్రాహ్మణులు - కళింగదేశము; ఆంధ్రదేశము - స్త్రీ పురుషులు - ఆత్మరు తాంబూలములు - చందవోలు - బాపట్ల - వేటపాలెము - నెల్లూరు - వుప్పరజాతి; వొడ్డెవాండ్లు - నియోగులు; కణీకములు - అరవ మాటలు - వుత్తరపినాకిని మొదలు దక్షిణపినాకినివరకు మధ్యదేశము - నెల్లూరి నీవు స్త్రీ పురుషుల స్వభావము. 342-343

25. పాన్నేరి - స్థలమాహాత్మ్యము - తిరువట్టూరు-స్థలపురాణము - చెన్నపట్నం వారి సత్రాలు; తోటలు - చెన్నపట్నము పూర్వచరిత్ర - శ్రీరంగరాయలు - దామెర్ల శెంకటాద్రి నాయడు - ఇంగ్లీషువారి రేవు బందరు - కుడి యెడమ కులకక్షులు - పొంసువారు - పాదరాలీ - ఆరికాటు నవాబు రాజ్యం ఇంగ్లీషువారి వశమగుట - చెన్నపట్నం రాజధానిలో కుంపిసి వారి పరిపాలన - చెన్నపట్నం వర్ణన - స్త్రీ పురుషుల ప్రకృతి - ఇంగ్లీషువారు. 343-348

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర
సంపాదకుని ఫుట్ నోట్సు - వివరణల సూచిక.

కాశీయాత్ర చరిత్రను గురించి	పుట.
శ్రీ గిడుగు వేంకటరామమూర్తిపంతులుగారి ప్రశంస:	ముఖపత్రం
కాశీయాత్ర చరిత్ర తృతీయ ముద్రాణం పీఠికలో	
బిషప్ చాబరగారి భారతదేశయాత్ర ప్రశంస:	... 1- 2
ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు - వారి మిత్రులు: 4-10
" వీరాస్వామయ్యగారి జీవిత విశేషాలు	... 4-
" శోమశేష్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్లగారు	... 5-
" జార్జినార్టన్ గారు-శెంబాకం రాఘవాచార్యులుగారు	... 5-
" కుంపినీ పరిపాలన-ప్రజలస్థితి	... 6-
" హిందూ లిటరరీ సొసైటీ	... 6-
" నవయుగారంభం	... 7-
" శ్రీ గాజుల లక్ష్మీనరసైట్టిగారు	... 7-
" చరిత్ర సాధనాలు	... 7- 8
వీరాస్వామయ్యగారు బ్రౌనుగారికి వ్రాసిన లేఖ 8-10

చెన్నపట్నం ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారములో ఉన్న కాశీయాత్ర చరిత్ర 28
 " " మాదిరి పుట (చూడు షహారుల వర్ణన గల పుట) ౮

శ్రీనివాసపిళ్లగారు వ్రాసిన వీరాస్వామయ్యగారి జీవిత చరిత్రలో వివరణలు ౧-౧౦

వివరణ.	పుట	వివరణ.	పుట
తూర్పుఇండియా వర్తక సంఘం		సదర్ ఆదాలతు కోర్టు	౨
(కుంపినీ) వారి ప్రభుత్వక చెప్పరీలు,		చాంద్రమానము సౌరమానము	
వర్తక కార్యాలయాలు	౩	అధిక తయమాసాలు	౪
ఇంగ్లీషు హవుసు ఆఫు యేజనీలు	"	(చూడు: ఆనుబంధం)	
వాయల్ హవుసు	"	సర్ రాలఫ్ పామర్	౫
బోర్డు ఆఫు త్రేడు ఆఫీసు	"	నందన సం॥ కరెవు	౬
చెన్నపట్నం హైకోర్టుకు పూర్వం		సర్ రాబర్టు కమిన్	౭
పున్న ఉన్నతకోర్టులు		" వీరాస్వామయ్యగారి మరణసంకల్పరం	౧౦
కూప్రీం కోర్టు	"		

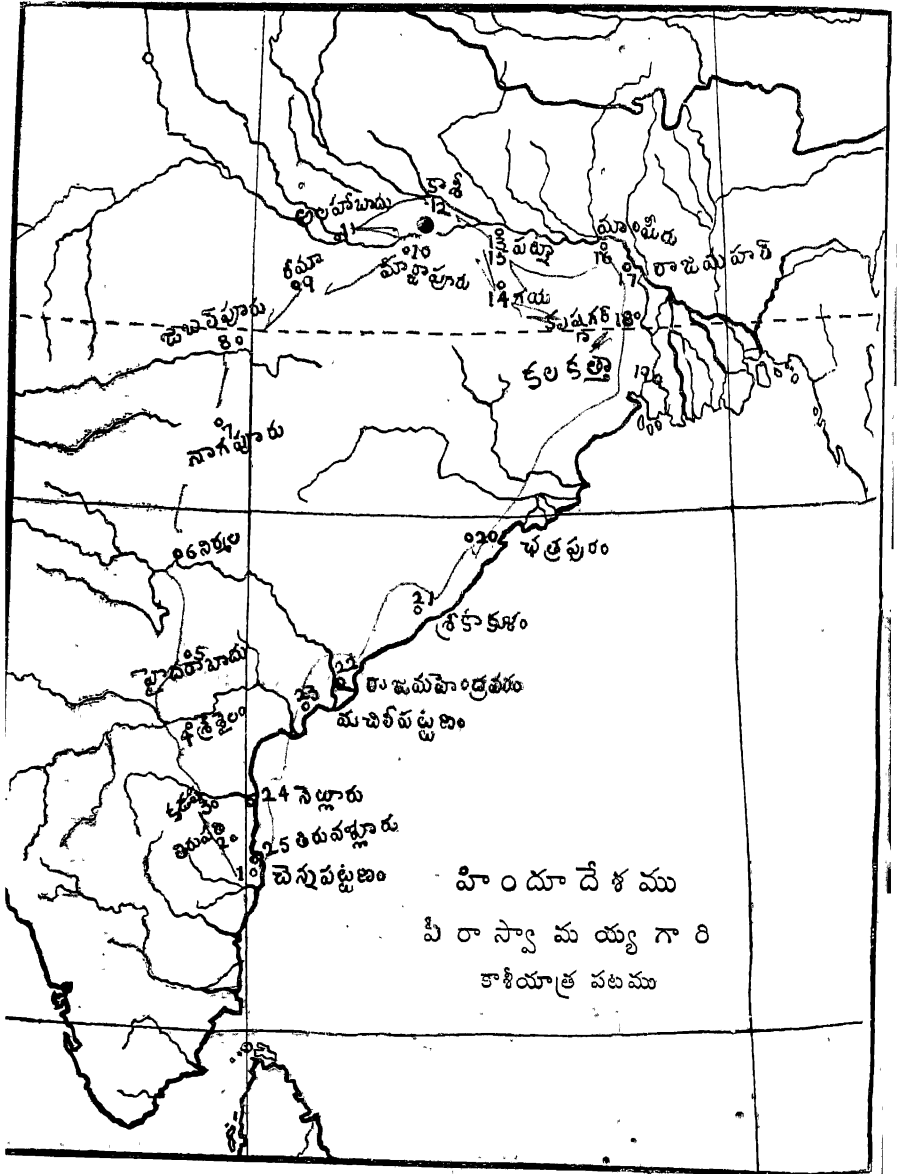
కాశీయాత్ర చరిత్ర మూలగ్రంథంలో వివరణలు

వివరణ.	పుట	వివరణ.	పుట
చెన్న పట్నం సుప్రీంకోర్టు	౧	కర్ణాటకము	౨౨౦
చందులాల్	3	కర్ణాటక నవాబు లేక	
కుంపినీవారు; దేవాలయాల పరిపాలనర-౫		అర్కాటు నవాబు	,,
,, తిరుపతి దేవస్థానము	,,	ఘూజా కట్టిన రాజమహాలు	౨౪౦
,, జగన్నాథం	,,	,, హైబరు వర్ణన	,,
తాయరెడ్డిరావు (రాయజీ)	౫౦	సౌరసంవత్సరం	౨౪3
ఫోర్టు సెంట్రాల్ జార్జి కాలేజీ	౫2	చాంద్రమా సములు	,,
పునా శ్రీమంతుడు-పీస్వా	౬౧; ౧౫౮	మూర్తి దాబాదు	౨2౬
కర్నూల్ స్టీమక్ (వ్రాతప్రతి)	౯౪	సురాజుడౌలా	౨2౬
సెంట్రా తామస్ హాంటు, లేక		దేవదాయముల పరిపాలన	3౦౬
పరంగి కొండకాల	౯౫; ౧౫3; 32౪	,, జగన్నాథం	,,
న్యూబోల్ బో గారు	౧౪౦	వ్రాతప్రతిలోని సంగతి:—	
చెన్న పట్నం పడి లేక్క	౧౫౨	,, ఛత్తీపురం ఆరణ్యమార్గం	3౧౯
శరభాజీ నహారాజు	౧౫౬	,, కపిల రామ దాసు పంతులు	3౧౯
తంజావూరి రాజు	,,	,, శ్రీకాకుళం జిల్లాజడ్జి	3౨2
అహల్యాబాయి	౧౫౮	,, కొచ్చర్లకోట శెంకట	
బొరంగజేబు మఠీదు	౧౬౦	రాయనింగారు	3౪౫
లక్కునో నవాబు	౧౬౧	,, పాత, కొత్త జమిందారులు	3౪౫
సర్ తామస్ మనో	౧౬౪	,, మచిలీ బందరు	3౪౮
విలియం బెంటింకు	౧౬౮	,, సీ. పీ. బ్యాను గారు	3౪౯
పీస్వా అమృతరాయడు	౧౬౯	వ్రాతప్రతిలోని ఆదనపు సంగతి:	3౬౪
బిషప్ హైబరు గారి వర్ణనలు		,, ,,	3౬౬
,, పీస్వా అమృతరాయడు	,,	కుడియెడమ కలకత్తలు	3౭౦
,, కాశీ జనసంఖ్య	౧౭౦	పరంగి కొండకాల	3౭౪
,, కాశీ విద్యాలయం	౧౭౬	చెన్న పట్నం మాంట్రోకోడ్డు చెట్టు	,,
,, ఘాజీపురం	౧౮౦	సౌరమాసము చాంద్రమాసము;	
,, లకునో నవాబు	౧౮౬	బార్ల స్వత్యమాసము;	
రణజిత్ సింగు	౧౭౮	ఆధిక క్షయమాసాలు	
మ్లెద్దుల దండయాత్రలు.	౧౮౯		

— అనుబంధం

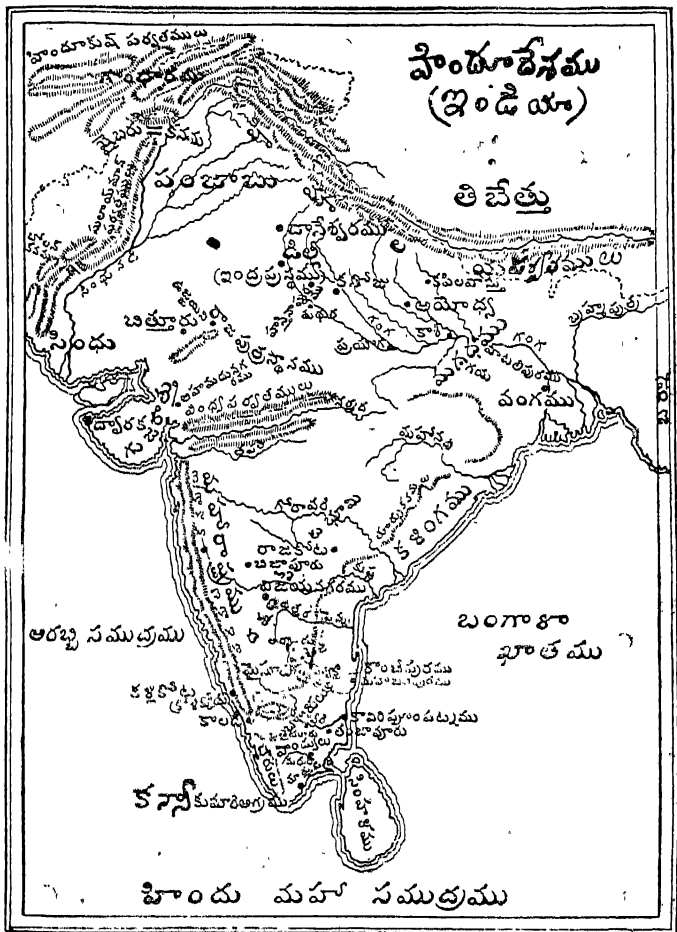

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర

ఈ పటములో 1 మొదలు 25 వరకు కనబడు అంకాలు వీరాస్వామయ్యగారు ౧౮౩౦ - ౧౮౩౧ మధ్య చేసిన వచ్చిన యాత్రావివరమును సూచించుచున్నవి. ఈ అంకాల మధ్య గల ముఖ్యమైన వూళ్లు వజీర్పూర్, కట్టికల్ల, తెలియగలవు.

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర

నదులు; పర్వతములు.

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర

మ జి లీ వూ శ్చ ప ట్టి క

హిందూదేశ పటములో

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి పూళ్లు.	పుట
<u>౧౨౩౦ సం॥ ౧౦॥ మే నెల ౧౨</u>		
1. చెన్నపట్టణము		౧
మాధవరఘు		౧
పాలవాయి సత్రం		౧
శంకటేశ నాయడి సత్రము		౧
(పెదపాలెము)		
తిరువళ్ళూరు		౨
(వెంగలి, రామంజేతి)		
కనకమ్మ సత్రము		౨
(కాశ్యేటి నగరం)		
బుగ్గగుడి		౨
పుత్తూరు		౨
వడమాలపేట సత్రం		౩
అలమేలు మంగళపురం		౩
<u>మే ౨౩.</u>		
2. దిగువ తిరుపతి		౩
తిరుపతికొండ		౪
<u>మే ౩౦.</u>		
కరకరంబాడు		౫
శెట్టిగుంట		౬
బాలపల్లి		౬
కోడూరు		౬
వోరంబాడు		౬
పుల్లంపేట		౬
నందలూరు		౭
అత్తిరాల		౭
భాకరాపేట		౭
వొంటిమిట్ట		౭
3. కడప		౮
పుష్పగిరి		౮

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి పూళ్ళు.	పుట
కాశీపేట		౮
దువ్వూరు		౮
వంగలి		౯
<u>జూన్ ౯.</u>		
ఆచార్యబళ్ళము		౯-౧౦
శ్రీరంగపురం		౧౦
రుద్రాచలము		౧౦
మహానంది		౧౦
బండారుకూరు		౧౧
శైలపనూరు		౧౧
ఓంకారము		౧౧
పెంపెంట		౧౨
ఆత్మకూరు		౧౨
నాగులోటి		౧౫
పెద్దచెరువు		౧౫
<u>జూన్ ౧౬.</u>		
4. శ్రీశైలము		౧౭-౨౦
భీమనికొల్లము		౨౧
పెద్దచెరువు		౨౧
<u>జూన్ ౨౦.</u>		
నికృత్తి సంగమం		౨౧
(కృష్ణ దాటడం)		
ముసలిమడుగు		౨౨
<u>జూన్ ౨౧.</u>		
సిద్ధేశ్వరం	ఘాటు	౨౩
పెంటపల్లి		౨౪
పానగల్లు		౨౫
చిన్నమంది		౨౫
వనపర్తి		౨౬
గణపురం		౨౬

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వూళ్ళు.	పుట
	చోళీపురము	౨౬
	మనోజీపేట	౨౬
	జడవర్ణ	౨౭
	నాగనపల్లె లేక బాలనగరం	౨౮
	జానంపేట లేక ఘరక్కనగరం	౨౯
	సాపురం	౨౯

జాన్ ౨౯.

5. హయిదరాబాదు	3౨-౪౦
బేగంబజారు	33

జూలై ౨.

శికిందరాబాదు	3౫
గోలకొండ	3౬

జూలై ౨౦.

మేడిచలక	3౮
మాషాపేట	౪౦
బిక్కనూరుపేట	౪౧
కామాకెడ్డపేట	౪౨
మల్లపేట	౪౨
యీదలవాయి	౪3
జగనంపల్లె	౪౪
వేములవాడ	౪౫
దూదు గాం	౪౫
స్వర్ణ	౪౫
ఆర్కూరు	౪౫
రామనపేట	౪౬

జూలై 3౧.

(గోదావరి దాటడం)

6. నిర్మల	౪౬-౫౦
(కుళదర్శణము)	

ఆగష్టు ౨.

వాడ్లూరు	౫౧
వివోపిడా	౫౨

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వూళ్ళు.	పుట
-------------	---------------	-----

యేసులాబాదు	౫౨
(పిన్నగంగ దాటడం ౫౪)	

ధనూరా	౫3
కాయరా	౫౪
వోణి	౫౫
వరోడా	౫౬
నాగిరి	౫౭
మాండుగాం	౫౮
చింది	౫౮
గూంగాం	౫౯
రాకిలిఘాటు	౫౯

ఆగష్టు ౧౪.

7. నాగపూరు	౬౦-౭3
------------	-------

ఆగష్టు ౨౧.

కామిటి	౬3
--------	----

ఆగష్టు ౨౬.

రామతెంకి*	౭౪-౭౫
దొంగలతలపు	౭౬-౭౮
కురాయి*	౭౮
గర్ర	౭౮
చావిడి*	౭౯
శిమినీ	౮౦
నారాయణగంజు*	౮౦
గణేశగంజు*	౮౦
చప్పారా	౮౦
ఘమా*	౮౧
లక్కనోడాన్	౮౧
రాయచాడు*	౮౪
జూబానది	౮౫
పిప్పర*	౮౬

సెప్టెంబరు ౬.

(నర్మదానది దాటడం)

*దారిలోవున్న చిన్నవూళ్ళు జాబితాలు ఆయా పుటలలో వున్నాయి.

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వూళ్ళు	పుట
	తిలవారా	౮౭-౯౦
	సుమతి	౮౭
	<u>సెప్టెంబరు ౮.</u>	
8.	జబ్బిల్ పూరు	౯౧-౯౪
	<u>సెప్టెంబరు ౧౩.</u>	
	గోసలపూరు*	౯౪
	పెన్నగరు	౯౫
	సలమాబాదు*	౯౬
	మురువారా*	౯౮
	దెవురి	౯౮
	సభాగంజా	౯౯
	గుణవారా *	౯౯
	మైహారు*	౧౦౦
	అమరాపాటణ*	౧౦౮
	పల్నూ	౧౦౮
	<u>సెప్టెంబరు ౨౨.</u>	
9.	రీమా*	౧౦౯-౧౧౪
	రాయపూరు	౧౧౪
	సత్తిని*	౧౧౫
	మనగాం	౧౧౫
	చౌగంజా*	౧౧౫
	హనుమాన్యా*	౧౧౬
	కటుకరి	౧౧౬
	కట్రా (డ్రమణగంజా)	౧౧౭
	లాలుగంజా	౧౧౮
	<u>సెప్టెంబరు ౨౯.</u>	
10.	మిరిజాపూరు	౧౧౯-౧౨౨
	<u>అక్టోబరు ౯.</u>	
	వింధ్యవాళిని	౧౨౨-౧౨౫
	గోపీగంజా	౧౨౫
	అండ్లూ సరాయి	౧౨౬
	జూసీసరాయి	౧౨౭

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వూళ్ళు	పుట
	<u>అక్టోబరు ౧౨.</u>	
11.	ప్రయాగ	౧౨౮-౧౫౫
	(అలహాబాదు)	
	<u>అక్టోబరు ౨౩.</u>	
	గంగానదిమీద ప్రయాణం *	౧౫౩
	<u>అక్టోబరు ౨౭.</u>	
12.	కాశీ	౧౫౫-౧౭౮
	(హరిద్వారము, గంగోత్రి	
	బదరీనారాయణం, బదరీకేదారము	౧౭౬
	కాశ్మీరము	౧౭౭)
	<u>డిసెంబరు ౧౭.</u>	
	గయకు ప్రయాణం	
	గాజీపూరు	౧౭౯-౧౮౦
	చప్రా, బకునరు, ఆరా, దానా	
	పూరు, బాశీపూరు	౧౮౦
	<u>డిసెంబరు ౨౮.</u>	
13.	పట్నూ	౧౭౮, ౧౮౧, ౧౮౩-౧౮౫, ౨౦౩, (జ్వాలాముఖి ౧౮౬-౭, దేవప్రయాగ ౧౮౭)
	౧౮౩౧ వ సం॥ రం॥ జనవరి ౧.	
	పునః పునః నది	౨౦౩
	నీమా నదామా	౨౦౩
	జానా	౨౦౩
	చెలా	౨౦౪
	<u>జనవరి ౪.</u>	
14.	గయ	౨౦౪-౨౩౧
	సాహెబు గంజా	౨౦౫
	(మగధదేశంలా* మహాస్థలాలు* ౨౨౪	
	కాశీనుంచి గయకు దారి * ౨౨౪)	
	<u>ఫిబ్రవరి ౧౮.</u>	
15.	పట్నూ మళ్ళీచేరుట	౨౩౧

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వూళ్ళు.	పుట
	<u>మార్చి ౧౧</u>	
	గంగానదిపైన ప్రయాణం	౨౩౨
16.	మూంగేరి (మాంఘీరు)	౨౩౪
	నీతాగుండం	౨౩౪
	జాంగీరు (జాంగీరాబాదు)	౨౩౬
	(చాతా వైద్యనాథం ౨౩౭-౨౩౮)	
	కమాలుగాం	౨౩౯
	భాగల్పూరు	౨౪౦
	<u>మార్చి ౧౨.</u>	
17.	రాజామహలు	౨౪౦
	బదరుగంజు	౨౬౨
	పటకాబాడి	౨౬౩
	<u>ఏప్రిల్ ౧</u>	
18.	కృష్ణనగరు	౨౬౬
	నదియ్యా, నద్యా, నవద్వీపము	౨౬౭
	శాంతిపూరు (సమతిపూరు)	౨౬౭
	వసుగ్గలి	౨౬౮
	అచానకు (బారకుపూరు)	౨౬౮
	శ్రీరాంపూరు	౨౬౮
	<u>ఏప్రిల్ ౯.</u>	
19.	కలకత్తా	౨౬౯-౨౮౦
	(అగ్రా, తేక ఆగరా ౨౭౪)	
	(మూర్తిదాబాదు తేక మక్కు-	
	పూదాబాదు ౨౬౭, ౨౭౫, ౨౭౬)	
	<u>జూన్ ౩.</u>	
	వుడుబడియా	౨౮౦
	బాగునా	౨౮౨
	నీదామ్మట్టు	౨౮౨
	డబరా	౨౮౨
	భద్రకాలి	౨౮౩
	రాణీసరాయి	౨౮౪
	జేతేశ్వరం-పట్టణా	౨౮౪

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వూళ్ళు.	పుట
	బస్తా	౨౮౪
	బాలేశ్వరం	౨౮౫-౨౮౭
	నూరంగు	౨౮౮
	భద్రక	౨౮౯
	ఆకులాపదా	౨౯౦
	మూడియాపాడు	౨౯౦
	జొజిపురం (నాభిగయ)	౨౯౦
	గోపాలపూరు	౨౯౧
	చత్తియా	౨౯౨
	<u>జూన్ ౧౮.</u>	
	(మహానది దాటడం)	
	కటకం	౨౯౪
	గోపాలపూరు	౩౦౦
	సిప్పిలి	౩౦౦
	సత్యవాది	౩౦౦
	<u>జూన్ ౨౧.</u>	
	జగన్నాథము	౩౦౧-౩౧౪
	(భువనేశ్వరము ౩౦౯)	
	<u>జూన్ ౨౨.</u>	
	నరసింగపూటు	౩౧౪
	<u>జూన్ ౨౮.</u>	
	మాణిక్యపట్టణము	౩౧౫
	చిలకసముద్రం (దాటడం)	౩౧౫
	మిరాగువ్వ	౩౧౫
	మాఅర్పూ	౩౧౬
	ప్రయాగ	౩౧౭
	<u>జూన్ ౩౦.</u>	
	గంజాం	౩౧౭-౧౮
	(ఋషికుల్యనది)	
	<u>జూలై ౧.</u>	
	నాయడికేట	౩౧౯
20.	చత్రపురం	౩౧౯
	బురంపురం	౩౧౯-౨౦

మజిలీ సంఖ్య నడిమి పూజ్య. పుట

జూలై 3.

యిచ్చాపురం	320
(గంజాంజిల్లాలోని రేవులు 320)	
కంచర్ల	321
పలాశీ	323
రఘునాథపురం	324
హరిశ్చంద్రపురం	324
వరసన్న పేట	324
రావులవలస	324

జూలై 2.

21. శ్రీకాకుళము 322-329

(శ్రీకూర్మము 322)

జూలై ౯.

వెజ్జపురం	329
గిరివాడిపాలెం	329
(గంజాం, విజయనగరము తాలూకాలలోని ఆగ్రహారాలు, మహాస్థలాలు 329)	

జూలై ౧౦.

విజయనగరం	329-330
అలమంద	330
సుబ్బవరం	331
సింహాచలము	331
కసంకోట	331
ఆనకాపల్లి	333
యలమంచిలి	334
దివ్యల	334
నక్కపల్లి	334
పుపమాకా	334
తుని	334
నాగలాపల్లి	335-338
(యానాం, నీలపల్లి, యింజరము, మాడయపాలెము, పువ్వాడా 338)	

మజిలీ సంఖ్య నడిమి పూజ్య. పుట

జూలై 10.

పితాపురము	338-340
పెద్దాపురము	340-340

జూలై 1౧.

రాజానగరము	340
-----------	-----

22. రాజమహేంద్రవరము 341-344

(కాకినాడ, కోనసీమ, ధవిశేష్వరం, భద్రాద్రి, కోరంగి 343, 344)

జూలై 1౨.

(గోదావరి దాటడం)

వాడపల్లి	345
రాల (ర్యాలి)	345
ఆచంట	345
శింగవృక్షము	345
బొండాడ	345
యేలూరిపాడు	345
కలిదండి	345
తుమ్మడి	345

ఆగష్టు 1.

23. మచిలీబందరు 345-349

ఆగష్టు ౧౬.

కొత్తపాలెం	340
(చల్లపల్లి, కళ్ళేపల్లి 340, 341)	

ఆగష్టు ౧౯.

(కృష్ణానదిదాటడం)

కనకాల	349
(భట్టుపాళెం), అంజడిబ్బ	349
చందవోలు	349
బాపట్ల	349
వేటపాలెం	349
చినగంజాం	349
అమ్మనబోలు	349

మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వ్రాళ్ళు.	పుట	మజిలీ సంఖ్య	నడిమి వ్రాళ్ళు.	పుట
	ఆకులలూరు	3౫౬		బ్రాహ్మణపువూరు	3౬౦
	జెలకపూడి సత్రము	3౫౭		దొరవారి కోనేరు	3౬౧
	కకేడు	3౫౭		మన్నూరు పోలూరు	3౬౨
	కొత్త సత్రము	3౫౭		(కోటపోలూరు)	"
	జువ్వల దిన్నె	3౫౮		చిలకలపూడిరామస్వామిసత్రం	3౬౨
	పంటల్లూరు	3౫౮		సుళూరుపేట	3౬౨
	కొండవలూరిసత్రం	3౫౮		గుమ్మడిపూడి	3౬౩
	<u>ఆగష్టు ౨౫.</u>			<u>సెప్టెంబరు ౧.</u>	
	(పి నాకినీనది దాటడం)			పొన్నేరి	3౬౪
24. నెల్లూరు		3౫౯		విచ్చూరు	3౬౫
	<u>ఆగష్టు ౨౭.</u>			<u>సెప్టెంబరు ౨.</u>	
	మనుబోలు	3౬౦	25. తిరువట్టూరు		3౬౬-3౬౮
	గూడూరు	3౬౦		౧౮౩౧ సం॥	<u>సెప్టెంబరు ౩.</u>
	నాయడిపేట	3౬౦		చెన్నవట్టణము	3౬౮-3౭౪

గమనిక:— బ్రాహ్మణులలోనివి మజిలీ వ్రాళ్ళు కావు. ఆవి సందర్భానుసారంగా వర్ణింపబడ్డ వ్రాళ్ళు.

స వ ర ణ :

17 వ పుట, 2 వ కాలము, 1-3 పంక్తులలో కర్ణాటకము, ఆర్కాటు నవాబు, రాయజీలను గూర్చిన ఫుట్ నోట్ వివరణల పుట, ౨౨౦ అని తప్పవడింది. ౨౦౨ అని దిద్దుకోవలెను,

చెన్నపట్టణ ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక బాండాగారములో నున్న కాశీయాత్ర చరిత్ర వ్రాత ప్రతిని గురించి వారిపుస్తకాల పట్టికలో వ్రాయబడిన వివరములు.

A DESCRIPTIVE CATALOGUE
OF THE
TELUGU MANUSCRIPTS IN THE GOVERNMENT
ORIENTAL MANUSCRIPTS LIBRARY,
MADRAS.

Vol. VI. *Vacanakavyas*, Pages 1727-1728.

No. 1407. కాశీయాత్ర చరిత్ర.

KASIYATRA CARITRA.

Substance, paper. Size, $12\frac{1}{2} \times 8\frac{3}{4}$ inches. Pages, 490. Lines, 21 on a page. Character, Telugu. Condition, slightly injured. Appearance, old. Mode of writing, fair and free from mistakes.

Complete.

The following note appears in the beginning of the work:-

"N. B.—The printed copy is somewhat abridged from the present one; which was presented to me by the author. This manuscript is given at full length; another copy in my library No. 247 is the abridged one—and the printed edition is yet more retrenched. The present Volume is the best of the three; the alterations afterwards made being not always improvements."

"C. P. Brown 1839"

At the close of the work is made the following note in pencil.
"Examined by Appiah and Vencatrow, Reader."

At the end of the MS is pasted a private letter of the Author, Enugula Viraswami dated 15th December 1831, and addressed to Mr. C. P. Brown. In this letter the Author describes the work as follows:-

"During my last travel to Benares, I took my route in going thro' Cuddapah, Hyderabad, Nagpore, Jabalpore, Mirjapore and Allahabad. In return I came by Gazpore, (Chaprah), Patna, Gyah, Calcutta, Pooree, Ganjam and all the Northern districts, and kept a correct journal of the same. I beg also to inform you that in that journal, I have been giving a correct brief histories of all the Hindoo holy places, rivers, etc., and made several observations upon Hindooism, Mahamadism and Christianity, also upon Hindoo Mitheology and Astronomy. I have also commented shortly upon customs, manners, castes, laws and late Governments of the several places."

శ్రీ వసుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాశీయాత్ర చరిత్ర

శ్రీ వీరాస్వామయ్యగారి వటములో కుడిచేతి ప్రక్క ముందు కుర్చీలో కూర్చుని యున్నారు. వీరి జెనుక కూర్చున్నవారు శ్రీ కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాస స్వీట్స్ గారు. వీరు వీరాస్వామయ్యగారి జీవితమును, కాశీయాత్ర చరిత్రమును 1838 లో అచ్చు వేయించిరి. ఎడమప్రక్క కూర్చున్నవారు శ్రీమాన్ జెంబాకం రాఘవాచార్యులుగారు. వీరందరి జెనుక నిలిచియున్నవారు 1827 మొదలు 1853 వ సంవత్సరము వరకు మద్రాసు సుప్రీము కోర్టులో ఆడ్వోకేటు జనరలుగా నుండిన శ్రీ జార్జి నార్టన్ గారు. వీరందరును కలిసి 1833 లో చెన్నపట్టణమున హిందూ లిటరరీ సొసైటీని స్థాపించి ప్రజాసేవ చేసి హాళ్యాత్మ విద్యాభివృద్ధికి జనకులైరి. ఈపటమును దయతో నొసగిన మద్రాసులోని శ్రీ పచ్చయ్యప్ప కళాశాల ధర్మాధికారులకు వందనములు.

— దిగవల్లి వేంకట శివరావు.

కాళియాత్రచరిత్ర

నేనుగుల వీరాస్వామయ్యవారి

చేరి వ్రాయబడి,

కోమలేశ్వరవరం శ్రీనివాసస్వామిగారి

పుస్తకపు ప్రికారం

పు.దూరి నారాయణశాస్త్రి చేత

రేఖక ఉప్పులు దిద్దబడి

౧౮౩౮ సం॥ ఏప్రిల్ నెలలో

అచ్చవేయబడిన యీపుస్తకము గవర స్థాపకులవారి పుస్తకపు ప్రకారము

కర్తవ్యాని తరంగిణి ముద్రాక్షరశాల యందు

పువ్వాడ వేంకటరావుగారి వలన

రంజకతూరి

ముద్రింప బడినది.

౧౮౭౯ డి॥ సం॥ డిసెంబరునెల

వీరిక.

ఇందువల్ల, లాటి విషయముతో తెలియపరచుట యేమంటే యేను గల వీరాస్వామి అయ్యవారికిగాను కాశీయాత్ర బోవునప్పుడు-యాత్ర సంగతులున్న ఆయా ప్రదేశముల వినోద సంగతులున్న వ్రాయించి పంపించవలెనని యడిగినందున వారు ఆలాగే అప్పుడప్పుడు వ్రాయించి పంపగా ఆ సంగతులను పుస్తకముగా చేర్చినాను. అది కరకరంబాటి శపాలా రైతు-పనయూరు నెంకు మొదలారి అరవభాషతో తర్రమా చేయించగా అచ్చు చేయించి ప్రచురము చేయబడియున్నది. అనేక గొప్ప ప్రభువులు తెనుగుభాషతో నావర్తనున్న యా పుస్తకము ప్రచురము చేయబడిన బహుజనోపయుక్తిముగా నుండునని కోరినందున సైనిక వైద్య పుస్తకము కాశీయాత్రచరిత్ర యనే పేరుతో అచ్చు మూలకముగా ప్రచుర పరచడమైనది.

ఇందులో యాత్ర బోవువారికి పువయోగించేలాగు మాంసములు, మజిలీలు అచ్చట దొరికే వస్తువులున్న వ్రాసియుండుట మాత్రమేగాక మాంసముల కిరువక్కలనుండి అడుపులు, కొండలు, పొలాలు, గుంటలు, శోఫలు, పూర్ణి మొదలైనవాటి వివరములున్న మజిలీలలో నుండి స్థలవసతి, గృహవసతి, జలవసతులున్న మజిలీల నమీప గ్రామముల సంగతులున్న, కిరువక్కారు, తిరువతి, అహోబిలము, శ్రీశైలము, కాశి, గయ, జగన్నాథము, శ్రీ కూర్మము, దాతా వైద్యనాథము, సింహాచలము, కళ్యాణి, శ్రీకాళోళము మొదలైనదివ్య దేశముల మహిమలున్న, గంగ, యమున, సరస్వతి, ప్రయాగ, గోదావరి, కృష్ణ, సరయు, శోణిభద్ర, కర్మనాశిని, గండకి, ఘర్ణి, పునః పునః సది, సీతాగుండము, బ్రహ్మగుండము, పినాకిని మొదలైన నదుల మహిమలున్న, హయదరా బాను, నాగపూరు, కటకం, కలకత్తా, రాజమహేంద్రవరం, పట్నా, గంజాం, విశాఖపట్నం, విజయనగరం, మచిలీ బండరు, నెల్లూరు, చెన్నపట్నం వగైరా ప్రాచీన సంగతులున్న, మరిన్ని ఆయా ప్రస్తావములలో అద్వైత ద్వైత విశిష్టాద్వైత మతములు, క్రిస్తు మహమ్మదు మతములు దక్షిణ దేశస్థులకున్న, ఉత్తర

దేశస్థులకున్న వుండే ఆచారాది భేదములు గొడవద్రావిడాది బ్రాహ్మణ జాతి విభజనలు, భూగోళ భగోళస్థితి క్రమములు మొదలైన యనేక విచిత్రసంగతులు బహు జనోపకారబుద్ధితో వ్రాయబడి యున్న వాటిలో యీ కొన్ని విషయములను యీ పుస్తకము అచ్చువేసి ప్రచురము చేయవూనుకొన్నందున నా బుద్ధి శక్తి స్వల్పమయినా విధిలేక యథా శక్తిగా వ్రాయడమైనది.

కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ళ.

రా మ జ యం

రాజేశ్రీ యేనుగల వీరాస్వామి అయ్యవాలకాగారు లోకోపకారబుద్ధితో యాత్రసంగతులను వ్రాయనప్పుడు ప్రస్తావములలో అనేకులకు సందేహస్పదములైన విషయములను గురించి తమసూక్ష్మమయిన బుద్ధిబలముచేత నిష్పక్షపాతముగా ప్రసంగించుచు తమ తాత్పర్యములను బయలుపరచి యున్నారుగనుక వాటిని చదివేవారు సులభముగా తెలుసుకునేకొరకు ఆ ప్రసంగములకు మొదటనున్న తుదనున్న పుష్పములు వుంచి మరిన్ని స్పష్టముగా తెలియకొరకయి ఆ ప్రసంగ గ్రంథపంజ్జులయొక్క మొదళ్ళనున్న పుష్పములు వుంచుచున్నవి. *అవి అతిసులభముగా చదివేవారికి తెలియుటకై ఆ యీ ప్రసంగములు వుండే పుటల లెక్కయున్న ఆ యీ ప్రసంగములయొక్క తాత్పర్య సంగ్రహములున్న ఈ యడుగున వ్రాయబడుచున్నవి.

* ఈ పుష్పము గుఱుకు లీ ముద్రాణమున వుంచలేదు,

వ్ర సంగ తా త్ప ర్యము

పూర్వముద్రాణమున

ఈ ముద్రాణములోని

పుట

పుటలు

౧౬. ఇందులో ఆచారాలంకారా హార భేదములు దేశానుసారముగా స్ఫూటికర్తాలు కలగ చేసినందున వొక దేశస్థుడు మరియొక దేశస్థుని నిందించరా దని చెప్పి అందుకు కాశీదేశమందు భోజనానకు దృష్టిదోషము పరిషేచనము చేసుటవల్ల పనిలేదనుచున్నారనిన్ని, ఉదకము పంచభూతములతో చేరినది గనుక అగ్ని మొదలయిన యితర భూతములకు స్పృశదోషము లేనట్లు ఉదకానకున్న పనిలేదనుచున్నారనిన్ని, పర్వమీతాన్న భక్షణము దక్షిణదేశమందు అనుకూల మని అంగీకరింపబడియున్నా వుత్తరదేశస్థులు అంగీకరించ లేదనిన్ని దృష్టాంతములు చెప్పబడియున్నవి.

౬-౧-౬౨

౧౭. ఇందులో ప్రపంచమందు యే కార్యమున్ను మంచి చెడు కలిసి యుంచున్నదని చెప్పి అందుకు దృష్టాంతముగా హిందువులు మూఢులకున్న బాలులకున్న దైవభక్తి కలగవలెనని బిఱబములయందు దైవత్వమును ఆరోపించితే పరిపాకమందుకూడా ఆ సమ్మికపట్టుబడి దైవము యొక్క అఖండ స్వరూపము తెలియకుండా చేయుచున్నదనిన్ని క్రీస్తుమతస్థులు ఆదిలోనే దైవము సర్వభూతాత్మకమని బోధ చేసుటవల్ల మూఢులున్న, బాలులున్న, దైవము కలదనే జ్ఞానమేలేక ముణిగిపోతారనిన్ని విధవలకు వివాహము కూడదంటే బాల విధవలు దుఃఖపడుతారనిన్ని, విధవలకు వివాహము కూడునంటే మొగుణ్ని చంపి మరివొకణ్ని పెండ్లాడుతారనిన్ని దృష్టాంతములు చెప్పబడియున్నవి.

౬౨-౨౦

౨౧. ఇందులో పరమాత్ముడు వొక్కడయినా అనేక మూర్తి భేదములుగా పూజించడము బాధకము గాదనిన్ని, సృష్టినంహారములు చేసే బ్రహ్మరుద్రులకు అపతారము నిమిత్తము

లేకపోయినా స్థితికథ అయిన విష్ణువుకు రక్షణార్థమై అనేక అవతారములు యెత్తవలసి వచ్చినందున అనేక మూర్తీభేదములు కలిగి ఆ ఘాతుకులు పూజ్యములయినవనిన్ని వొక విందులో అనేకవిధము లయిన భక్త్యశాకాదులు చేస్తే భుజించే వారికి వొక్కొక్కదానిమీద రుచికలిగినట్టు భక్తులకు వొక్కొక్క మూర్తీమీద భక్తి కుదురుననిన్ని చెప్పబడియున్నది. ౮-౨-౮౪

౭౪. యిందులో యెట్టివానికీన్ని సరివారిలో తానుగొప్ప పడవలెననే కోరిక కలిగి యుంచున్న దనేటందుకు బోయాలు నవారీ మోసుట ప్రయాసయైనా తమజతలో తాము గౌరవపడవలెనని ప్రయాసనడుట దృష్టాంతముగా చెప్పబడియున్నది. ౮-౩-౮౬

౮౮. ఇందులో దాక్షిణాత్యులకున్న, ఔత్తరీయులకున్న ఆచారభేదమున్న ధైర్యసైర్య భేదములున్న కలిగియున్నదనిన్ని దక్షిణ దేశము వుష్ణభూమి గనుక అచ్చటివారికి జత రాగ్నిమందించి అల్పాహారములు భుజించుటవల్ల హృదయ కమలము దృఢముతప్పటవల్ల ధైర్యములేక చాంచల్యము కలిగి వుండుటవల్లనే వారు కడతేరడానకు పెద్దలగుండా రాజోపచారములతో అనేక దివ్యదేశములు కల్పించబడినవనిన్ని ఉత్తర దేశము శీతభూమియై నందున అచ్చటి వారికి అగ్నిపుష్టి కలిగి గురువైన వస్తువులను భుజించుటవల్ల ధైర్యసైర్యములు గలిగి చిత్తచాంచల్యము లేక జ్ఞానద్వారా కడతేర గలరనే తాత్పర్యముతో విశేషించి దివ్యదేశములు కల్పించబడలేదనిన్ని నయుక్తి కముగా చెప్పబడి యున్నది. ౧౦౧౦-౧౭

౯౭. యిందులో సుఖదుఃఖములు కర్మాధీనము లాయెనే యీశ్వరారాధనవల్ల దుఃఖములు తప్పిపోవునా, పోవా? అని శంకించుకుని కర్మమే ప్రబలమనే టందుకున్న, యీశ్వరకృపవల్ల ఆపత్తులు నివర్తించు ననేటందుకున్న శాస్త్ర ప్రమాణములు వున్నందున కర్మము తల్లివంటిదనిన్ని యీశ్వరుడు తండ్రివంటి వాడనిన్ని తల్లి, శిశువు తప్పచేస్తే వాణ్ని శిక్షించు

నప్పుడు దండ్రి కరుణతో చినట్లయితే ఆ తల్లి శిశును తప్పించే లాగు యీశ్వరుడు కర్మానుభవములను తప్పించుననిన్ని, మరిన్ని తల్లి శిశువును సకలవిధాలా రక్షించి వాని మంచినడతలను చెప్పి నొనియెడల తండ్రికి మిక్కిలి విశ్వాసము కలగచేసే లాగున సర్వోర్థము యీశ్వరకటాక్షాసకు కారణమయినది గనుక జ్ఞానోదయ మయ్యేవరకు కర్మములను విడవకూడదనిన్ని చెప్పబడియున్నది.

౧౧౦-౧౧౧

౧౨౧. ఇందులో శైష్ట్యవైష్ట్యనమతములలో పెద్ద సామరులను కూడా తరింపచేయనలెనని వారి నడతలకు అనుకూలముగా మీరు సారాయి తాగినా యీశ్వరాపిఠము చేసి తాగండని శాక్తిరామానుజ కూట పూజలను కలగజేసినట్లు ఆస్మహత్య చేయవలెనన్నవారికి యీశ్వరాపిఠముగా త్రివేణిలో దేహత్యాగము విధింపబడినదని చెప్పియున్నది.

౧౩౨-౧౩౩

౧౨౨. ఇందులో స్వామియెడల భృత్యుని న్యాయముగా నటించుట ఇహపరసాధకమని చెప్పియున్నది.

౧౪౦

౧౨౩. ఇందులో జ్ఞానమే మోక్షమునకు ముఖ్యసాధనమయినా కర్మద్వారా సాధింపబడిన జ్ఞానమే నిర్విఘ్నముగా మోక్షమును పొందించుగాని శుద్ధజ్ఞానము బలముకలదిగాదని సద్వస్తాంతముగా చెప్పియున్నది.

౧౪౩-౧౪౪

౧౩౦. ఇందులో సౌరశాక్తాది మతాలు అద్వైత విశిష్టాద్వైతద్వైత మతములలో చేరినవనిన్ని నీపదీపికాన్వాయముగా జగదీశ్వరులకు భేదములేదనుట అద్వైతమనిన్ని, పాలతో కలిసియున్న నెయ్యివలె కించిత్తు భేదముకలది విశిష్టాద్వైతమనిన్ని పాలు పెరుగు మణ్ణిగలవలె భేదము కలదనుట ద్వైతమనిన్ని, క్రిస్తు మహాంమదు మతస్వయాపమున్ను స్త్రీలకు అధోభాగమంనున్న హృదయగ్రంథి వీడి ఊర్ధ్వభాగమందున్న హృదయగ్రంథి వీడనందున మోక్షహేతువైన జ్ఞానము పుట్టనందున వారికి మోక్షములేదనిన్ని యితర జంతువులవలెస్త్రీలు పురుషులకు భోగాహారేననిన్ని చెప్పబడియున్నది.

౧౪౬-౧౫౦

౧౪౬ యందులో బ్రాహ్మణులు శూద్రబాతిని దుక్కిరి
 తక్కువ పరచుట యితర మతము వృద్ధిబొందుటకు హేతువయిన
 దనిన్ని, పెద్దలు పామర జనులను కడ చేర్చనలెనని బింబా రాధ
 నను విధించితే భగవంతునికి హేయములైన వికారపు డిబాదాని
 ములను లోకులు చేయసాగినందుననున్న బ్రాహ్మణులు మము
 శ్రేష్ఠులమని ఇతరవణాకాలను ధక్కరించడము నెల్లనున్న మీ
 దురాచారములవల్లనున్న వీరియెడల భగవంతునికి కటాక్షము
 తప్పి సత్యము మొదలయిన సుగుణనంపముగల యంగిరీఃవాదు
 హిందు దేశము యేలేటట్టు దేవుని కృపకు సాతులై వారనిన్ని
 చెప్పియున్నది.

౧౬౫-౧౬౮

౧౬౬ యందులో గౌడులు సాత్విక దేశమందు పసిం
 చుటవల్ల సత్యగుణము గలిగి మత ద్వేషములు లేక అన్యోన్య
 ముగా వున్నారనిన్ని దాక్షిణాత్యులైన ద్రావిడులు దుక్కిరి
 కమక శ్రద్ధగలవారయినందున వీరికి మత ద్వేషములు సాచ్చయి
 అన్యోన్యము లేకయున్నారనిన్ని గాడద్రావిడు విభజన క్రమ
 మున్ను కేరళస్థులు, చిత్తావనులు, కరాడీలు, గయావలీలు
 గంగాపుత్రులు శాక ద్వీపబ్రాహ్మణులు విశ్వకర్మబ్రాహ్మణులు
 వీరి సంగతిన్ని బ్రాహ్మణ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర బాతి భేద
 ములు యీశ్వర కల్పితములయితే సకల దేశములయందున్న
 యీ బాతిభేదములు వుండవలసినది; అలాగు లేక కమకభూమి
 యందు మాత్రమే కలిగియుండుటవల్ల బాతిభేదములు మనుష్య
 కల్పితములనిన్ని స్మృతులయొక్క విభజన క్రమమును వ్రాసి
 యున్నది.

౧౬౯-౧౭౨

౧౬౯ యందులో గంగాదితీర్థములనున్న కాశీ మొద
 లయిన పుణ్యక్షేత్రములనున్న పురాణములగుండా సకల పాప
 నాశకములనిన్ని, ముక్తిప్రదములనిన్ని యేర్పరచి సందుకు
 కారణమేమగుటే పెద్దలు మంచి యోచనగలవారై ప్రివంచ
 వ్యాపారములలో ముఠిగియుండేజనులకు తాముచేసిన పాపములు
 పుణ్యతీర్థములలో స్నానముచేస్తే నివర్తించు ననే ధైర్య

ముతో తీర్థస్నానము చేసి నెమ్మది పడుదురనిన్ని, విరామ దశను పొందదలచిన మనుష్యులు వొక్కచోటనే వుండి మోక్షమును పొందుదురనిన్ని, పురాణములద్వారా తీర్థములకున్న, ఊత్రిములకున్న మహిమలు కలగచేసినారనిన్ని పుత్రాదులకు తల్లి తండ్రీదులు వున్నట్టుండి చనిపోతే వారి ఋణము తీర్చుకోక పోతిమిగదా అనే పశ్చాత్తాపము తీరేకొరకు గయా వ్రాజనాదులకు మహిమలు కల్పించినారనిన్ని చెప్పబడియున్నది.

౨౨౧-౨౨౨

౨౦౫ యిందులో క్రీస్తు మతస్థులు దేవుడు వొక్కడయి యుండగా మీ మతములో అనేక దేవతలు గలరని యేలాగు చెప్పుచున్నారని పోషన చేయగా మాలోనున్న దేవుడు వొక్కడేను. అయితే మీలో నేయింట్లు అనే దేవనమానులైన పురుషులను ఆరాధించేలాగు మాలోనున్న శివ విష్ణు గణపతి మొదలైన దివ్యపురుషులను ఆరాధించుచున్నాము గాని దేవుడు వొక్కడే ననేటందుకు సందేహము లేదని చెప్పియున్నది.

౨౩౬-౨౩౭

౨౦౭ యిందులో కొన్నిచోట్ల జలము బియ్యము వుడికే వాటి వేడికలిగి వుండుటకు కారణమేమంటే గంధకములో అగ్ని త్వరగా ఉత్పత్తి కావడము సహజము గనుక ఆ చోట్లు గంధక మయమైనందున జలము ఉష్ణముగా వుంచున్నదని చెప్పబడి యున్నది.

౨౩౫-౨౩౬

౨౦౮ యిందులో జగదీశ్వర కటాక్షముగలవారికే అణిమాద్యష్ట సిద్ధులు కలగడానకు హేతువు లయిన మూలికలు సిద్ధించుగాని ఇతరులకు సిద్ధించనేరవని చెప్పబడియున్నది. ౨౩౭-౨౩౮

౨౦౯ యీ గొప్ప ప్రసంగములో మధ్యమతము గయలో వ్యాపించినందుకు కారణమున్న గయావళిలను నిమంత్రణ చెప్పుటకు హేతువును చప్పన్న దేశస్థితిన్ని భూగోళ స్థితిన్ని చతురశ్ర భువనస్థితిన్ని భ్రువద్వయ స్థితిన్ని దేవరాక్షస స్థితిక్రిమమున్ను వైకుంఠాది లోకస్థితిన్ని సముద్రముల

స్థితిని ద్విపముల స్థితిని పంచభూత సృష్టిక్రియమును చరాచర స్థితిగతులును జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యవస్థా స్వరూపమును నూలదేహ సృష్టిక్రియమును పంచభూతాల వ్యాప్తిక్రియమును బాల్యాద్యవస్థా హేతువులును సత్వరజస్తమోగుణ కార్యములును స్త్రీలింగ పుల్లింగ నపుంసకలింగ శబ్దముల విభజనమును శాక్తాదిమత సంకేతస్వరూపమును దేవరాక్షి సాది సృష్టిభేద హేతువును భగోళస్థితిక్రియమును ప్రతిదేశావకమును అహాప్రమాణ భేదములును భూమికి చలనము కలదనేటందుకు హేతువులును చెప్పబడియున్నవి. ౨౦౪-౨౬౨

౨౩౩ యందులో నాస్తికులు ఈశ్వరుడులేడు స్వభావము చేతనే ప్రపంచము జరుగుచున్నదని చెప్పినా వారు జ్ఞానులకు దూష్యులు కారనిన్ని జ్ఞానులును పరతత్వమనే వస్తువు ఈశ్వరుడనిగాని ఈశ్వరి అనిగాని స్త్రీలింగ పుల్లింగ ధర్మములు కలదికాదని చెప్పచున్నారు గనుక యీ పుభయులకును పరతత్వమనిన్ని స్వభావమనిన్ని శబ్దభేదమేగాని అర్థభేదము లేదని చెప్పబడియున్నది. ౨౬౫-౨౬౬

౨౬౦ ఇందులో యీశ్వరుడు పరులకు యీహిందూ దేశమును స్వాధీనపరచినందుకు కారణ మేమంటే అందరున్న అహింస సత్యము మొదలైన సద్గుణములతోనే నటిస్తే తన చిద్విలాసానకు వ్యతిరిక్తమని యెంచి యిచ్చటి వారికి కామ కోపాదులను వృద్ధిబొందించి తద్వారా బ్రాహ్మణులగుండా యిచ్చటి క్షత్రి జాతిని బొత్తిగా నశింపచేసి వెనక బ్రాహ్మణుల గర్వభంగముకొరకు తురకలను కొన్నాళ్లు వృద్ధిపరచి మల్లీ కరుణతో సాత్వికులయిన యింగిలీషువారికి యీ దేశాధికారమును యిచ్చినాడని చెప్పియున్నది. ౨౬౯-౨౭౬

౨౬౩ ఇందులో మహమ్మదు మతస్తులు బలాత్కారముగా యితరులను తమ శాస్త్ర ప్రకారము తమ మతములో కలుపుకొనుచు క్రీస్తువులనును హిందువులనును సపుంసకులను చున్నారు. మురిన్ని క్రీస్తువులు తురకలను కూర్చులనిన్ని హిం

దువులను స్థావరములనిన్ని చెప్పి తాము సాత్వికముగా తమ మత బోధన చేయుచున్నారు. హిందువులు తమ మతము శ్రేష్ఠమయినందున పరులకు బోధించితే వాగు గ్రహించచాలరు గనుక వారికి చెప్పమనిన్ని నిజమునుకానని వారు పరులకు బోధింతురనిన్ని అనుచున్నారనే కథనున్ను పుల్లమామిడిపండుకున్ను తీయమామిడిపండుకున్ను భేదమున్నట్లు బ్రాహ్మణునికిన్ని యితర వర్ణాలకున్ను భేదము యీశ్వర కల్పితమనిన్ని వ్రాసియున్నది. ౨౯౭- ౨౯౯

౨౯౭ యందులో నీవాత్మ ఆత్మ అంతరాత్మ పరమాత్మలయొక్క స్వరూపములను బలభద్రుడు సుభద్ర జగన్నాథ స్వామి సుదక్షణ సమూతి అనే నాలుగు వింబాలుగా ఏర్పరచి యున్నదనిన్ని అన్నము బ్రహ్మస్వరూపమయినదని లోకులకు తెలిసకొరకు యిచ్చట జాతి నియమాలు లేకుండా ప్రసాద స్వీకారము విధింపబడియున్నదనిన్ని చెప్పియున్నది. ౩౧౨-౩౧౪

౨౯౮ యందులో అధర్వణ వేదము తక్కిన మూడు వేదములవల్ల పుట్టినదే గాని స్వతంత్రము కాదని చెప్పియున్నది. ౩౨౦

౨౯౯ యందులో మనసుకు సుఖములు నివృత్తింది సుఖము కలగవలెనని చేయ నారంభింపబడిన సురాపానము సౌచ్చైవున్న బుద్ధిన్ని నశించేటందుకు హేతునైనదనిన్ని శ్రీలకు పురుషులపై మోహము జనించుటకు పరిచయమే కారణమనిన్ని యిందుకు దృష్టాంతముగా వాచుక అన్ని వస్తువులతోనున్న సంబంధింప చేయుచున్నదని యింగిలీషు వారు చెప్పిన నీతివాక్యమున్ను న్యాయబడియున్నది. ౩౩౮

౩౦౦ యందులో వాంతి భేది మొదలయిన రోగములు వొక యింట అనేకులకు సంభవించుటకు కారణమేమంటే వొకనికి ఆ వుపద్రవము ప్రాప్తించగానే నన్ని హేతులు దిగులు పడుటవల్ల వారికిన్ని ఆ వుపద్రవము సంభవించుచున్నదని చెప్పి యున్నది. ౩౪౧

౩౨౨ యందులో ఈశ్వరుడు తల్లిదండ్రులవలె ప్రత్యక్షముగా రక్షింపుచున్నా ప్రత్యక్షముకావలె నని తపస్సులు చేయడము పెరిగితన మని చెప్పియున్నది. ౩౬౬

యీ దిగువ వ్రాయబడిన పహారుల సంగతులు

వివరముగా వ్రాయబడి యున్నవి.

పాతముద్రణం	ఈ ముద్రణం	పాతముద్రణం	ఈ ముద్రణం
పుటసంఖ్య	గొప్పపహారులు	పుట	పుటసంఖ్య గొప్పపహారులు
పుట		పుట	
౨ దిగువ తిరుపతి	3	౨౫౯ కటకం	౨౯౪
౨౨ హయిదరాబాదు	౩౨	౨౬౫ జగన్నాథము	౩౦౧
౫౨ నాగపూరు	౬౧	౨౮౦ గంజాం	౩౧౨
౭౯ జబ్బల్ పూరు	౮౨	౨౯౦ విజయనగరము	౩౨౯
౮౮ మైసూరు	౧౦౦	౨౯౯ పితాపురం	౩౩౯
౧౦౫ మిరిజాపూరు	౧౧౯	౩౦౧ రాజానగరం	౩౪౧
౧౧౩ ప్రయాగ	౧౨౮	౩౦౧ రాజమహేంద్రవరం	౩౪౨
౧౩౭ కాశీ	౧౫౫	౩౦౭ మచిలీబందరు	౩౪౮
౧౫౭ పట్నా	౨౩౧	౩౧౨ బాపట్ల	౩౫౫
౧౬౪ మూంకేరి	౨౩౪	౩౧౩ వేటపాలెము	౩౫౫
౧౭౯ గయ	౨౦౪	౩౧౩ చినగంజాం	౩౫౬
౨౩౭ కలకత్తా	౨౬౯	౩౧౬ నెల్లూరు	౩౫౯
		(౩౨౪ చెన్నపట్టణము	౩౭౪)

Specimen page of
Mss in Govt. Oriental Manuscripts Library
No. 1407

యిది ఏనుగుల వీరాస్వామి అల్లించిన కాశీయాత్రో చరిత్రో
18 May 1890 ప్రతి నెంబరు ౧

౧౮౩౦ సంవత్సరం మేనెల ౧౮ ది కుజవారం రాత్రి ౯ ఘంటా
లకు చంన్నపట్నం వదిలి ప్రయాణమయి మాధవరం అనే గ్రామములో
రాత్రి నిలిచినాను. మాధవరం తండయూరువేడులో వుండే నా తోటకు
మూడు ఘడియల దూరం కీసీరుభూమి. మాధుర్యమయిన వుదక సమృద్ధి
కలదు. దాివిడ నైష్ఠపులు కాపురం. క్రీషిమీద లక్ష్యంలేదు. సమీ
ధలు వగయిరా పట్నంలో అమ్మకుని జీవనం చేసేవారు. దోపలో
శుష్కకయ్య వున్నది. ఆ శుష్కకాలువకు వారధి కట్టివున్నది. దాటి
తావలశ్శిది.

22/12/1949

వేనుగుల వీరాస్వామయ్యవారి జీవిత చరిత్ర *

రచయిత: శ్రీ కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాస పిళ్ళగారు

ఈ చెన్న పట్టణపు కాపురస్తు డయిన శ్రీవత్స గోత్రోద్భవుడైన యేనుగుల సామయమంత్రీ మూర్ధన్యునకు పుత్రుం డగు యేను గుల వీరాస్వామయ్యవారితోను బహుదినములు సహవాసము చేసి న్నేహితుడనై యుండిన నేను, ఆయన చేసిన కాశీయాత్ర చరిత్రలోని సంగతులను వ్రాసేటందుకు ముందుగా ఆ పురుషుని చర్యలను తెలిసిన మట్టుకు చెప్పక పోదునేని ఆయన విషయమై న్యాయము నడిపించిన వాడను కాకపోదు నన్న భయముచేత వాటిని పూర్తిగా వణింపను శక్తి యోగ్యతలు లేని వాడనైనా పూనుకోవలసి వచ్చినందున వాటిలో కొన్నిటిని సంగ్రహముగా వణింపిన వాడ నౌచున్నాను.

యేనుగుల వీరాస్వామయ్యగారికి తొమ్మిదవ యేట పితృవి యోగము సంభవించెను. అప్పుడు ఆయనకు తల్లివినాగా వేరే పోషకులు లేక యుండిరి. తండ్రి వుంచిన ఆస్తిన్ని మితముగానే యుండెను. పండ్రొండవ యేట యింగిలీషు బహు వేగముగా చదవ శక్తిగలిగి యుండినందున అప్పుడు ఆయన వాలంటీరుగా వుండిన బోర్డు ఆఫ్ ట్రేడు అనే ఆఫీసులో నుండే యగ్జామినరులు యిద్ద రున్న ఆయనను రీడరుగా వుంచుకోవలె నని వివాదపడుచు వచ్చిరి. దానివల్ల ఆ వయస్సులో ఆయనకు కలిగేయుండిన సామర్థ్యము తెలియవచ్చుచున్నది. పదమూడవ యేట తిర్నవల్లి కలక్టరు కచ్చే రీలో యింటిరు పీటరుగా నున్న త్రాస్సులేటరుగానున్న రౌండు సంవత్సరములు వుండి పదియేనవయేట పట్టణమునకు వచ్చి చేరెను. అటు తర్వాతను కొన్ని సంవత్సరములవరకున్న యింగిలీషు హాపు

* ఈ జీవిత చరిత్రను శ్రీ కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాస పిళ్ళగారు రచించి కాశీయాత్ర చరిత్రతో చేర్చి 1888 లో అచ్చు వేయించారు. ఇంకా ఇతర వివరాలకు వీరిక చూడండి.

(నులు) *యేజిస్సీలు గొప్ప జమీందారులు వీరితో వతాక సరళిగా వ్యా(సంగము)*చేయుచువచ్చి వోయర్ హవుసులో బాక్సీ పక్షిగువుండి హేడు కాంటాంటు అయి తర్వాత సుప్రీంకోర్టు యింటేరు వీటరు పనిలో ప్రవేశించినారు. అప్పుడు బోర్డు ఆఫ్ ట్రేడు ఆఫీసువారు ఆయన యెడల తమకు కలిగియుండే విశ్వాసమునకు గురుతుగా ముక్కుపొడి వేళే బంగారుడబ్బి యొకటి బోర్డు శక్తి తేరి మూలముగా సుప్రీంకోర్టు జడ్జిగారి శలవుమీద ఆయనకు యిప్పించినారు.

ఆయన తనకు పరులు స్వల్పవకారము చేసినా వారియెడల జరిగించిన మేలు చెప్ప నలవిగాదనుటకు ఆయన తిరుణామలకు వెళ్ళినప్పుడు ఆ గుడిలో తనవలెనే స్వామి దశానమునకు వచ్చిన ప్రజలకు సహాయముగా నుండే యొక బంత్రాతు తనకు జాగ్రతగా స్వామి దశానము చేయించినందుకు వాని మంచి సడతలను

* నాకు దొరికిన ప్రతిబా బ్రాకెట్లలోని ఆక్షరాలు చిరిగివున్నాయి.

† మనదేశంలో వర్తకం చేయడానికి వచ్చి ప్రభువులైన ఇంగ్లీషు వర్తక సంఘంవారు చాలా కాలం వరకూ దేశపరిపాలనతో పాటు తమ వ్యాపారం కూడా జరుపుతూనే వుండేవారు. అందువల్ల ప్రభుత్వ కచ్చేరీలతో పాటు వ్యాపార కార్యాలయాలుకూడా వుండేవి. బోర్డు ఆఫ్ ట్రేడు కుంపినీచారి వర్తక శాఖకు సంబంధించిన కార్యాలయము. వోయర్ హవుసు అసగా సరకులకొట్టు.

ప్రస్తుతం చెన్నపట్నంలో వున్న హైకోర్టు 1862 లో స్థాపింపబడింది. అంతకుపూర్వం దీని స్థానే రెండు ఉన్నతకోర్టులుండేవి. ఒకటి ఇంగ్లీషురాజు అధికారంక్రింద స్థాపింపబడి ఇంగ్లీషు న్యాయశాస్త్రం ప్రకారం కేసులు విచారించే పరమోన్నత న్యాయస్థానమైన సుప్రీంకోర్టు. రెండవది ఇంగ్లీషుకంపెనీచారి అధికారంక్రింద స్థాపింపబడి మనదేశంలో హిందూ మహమ్మదీయుల ధర్మశాస్త్రాల ప్రకారం కేసులు పరిష్కరించే జిల్లాకోర్టులపైన అధికారం గలిగిన సడరు అదాలతు కోర్టు. ఈ రెండు కోర్టులలోను ఒక్కొక్క ప్రధాన న్యాయమూర్తి, ఇద్దరేసి సాధారణ న్యాయమూర్తులు వుండేవారు. రెండు కోర్టులలోను ఇంగ్లీషును అరబము తెనుగు మొదలైన భాషలలో తర్జుమా చేసే ఉద్యోగులుండేవారు. వారినే 'ఇంటర్ ప్రీటర్'లు అనేవారు. వీరాస్వామయ్యగారి పనిలో 1819 లో ప్రవేశించారు.

యిచ్చట దివిన్యూలోద్భవారికి శ్రీతవరచి వానికి వెండిబిళ్ళయున్న ఒక వరహాయెక్కున బీజమున్న కలిగేలాగు చేసినది సాక్షి భూతముగా నున్నది. ఆస్థలమునకు అష్టబంధనము చేయించి గజదానము చేసినాడు. యిది వారి శక్తికి యెచ్చయిన కార్యముగా అందరికిన్ని తెలియవలసినది. అక్కడి కలకటరు ఆయననున్న ఆయనతో కూడా వచ్చిన మఱి కొందరు ప్రభువులనున్న నూచి మీరందరున్న కూడి యిక్కడి దేవునికి రథముకట్టిస్తే బాగా వ్రండునని చెప్పగా అప్పట్లో ఆ ప్రభువులందరున్న ఆలాగే చేయుచున్నామని ఆయనగుండా అనిపించి అక్కడినుంచి పట్టణమునకు వచ్చిన తర్వాత ఆ ప్రభువులు ఆ కార్యమును గూచి నదరహి అయ్య వానితో యెచ్చరించడమే మానుకొనిరి. అయ్యవారు తాను మంచిదని చెప్పినందున ఆకార్యము తన శక్తికి మించినదైనా అపరిమితమైన ధనప్రయము చేసి రథము కట్టించి తన మాటను కాపాడు కొన్నారు. యిందువల్ల అడిగమాట కాపాడుటకై శక్తికి మించిన కార్యములను సాధింపుచు వచ్చినారని స్పష్టముగా తెలియు చున్నది. వారు కాశీయాత్ర వెళ్ళినప్పుడు నేను ఆ రథాసకు యింపన గొలుసులు జాగ్రత పెట్టి గవరకామెంటువారిగుండా వాటికి రంగుపూయించిన సంగతి స్వల్ప సహాయమైనా దాన్ని అనేక ప్రకరణములలో నుదాహరించి గొప్పగా కొనియాడిరి. యీలాగు స్వల్పపకారములను గొప్పగా కొనియాడుచూ వచ్చినందున యితరులకు విశేష కార్యముల యెడల ప్రవృత్తి కలుగుచూవచ్చెను.

ఒక్క సంవత్సరమునకు అధికముగానే వారు ప్రతి ద్వాదశిన్ని భక్త్యభోజ్య ఫలాజ్య దధి ప్రాజ్యములయిన బ్రాహ్మణారాధనలు చేసి తర్వాత తాను ద్వాదశి పారణ చేయుచు వచ్చినారు. ఆ సంతోషణలు యీ పురమందు మహోత్సవములుగా నుండినవి. అన్న ప్రదానమందు వారి చాతుర్యమున్న జాగ్రతయున్న వశేనంప శక్యంబులు గావు. వొక్క స్థలమందు ఏకపాకములో ఏకాపాశనముగా వొక్క లోపమున్న లేకుండా మూడు

నాలుగు వేల బ్రాహ్మణులు భుజించునప్పుడు తా నొక పరిచారకుని కంటే సులభుడుగా నటించెను. అందరికిన్ని అనేక విషయములలో కాలయాపన మాచున్నది. ఆ పురుషుడు ఇట్టి సద్విషయమందు శ్రమను యెంచక స్వల్పకాలమును వ్రేయపరచినది పరలోకగతు డైనా వున్నట్టే కొనియాడబడేలాగు చేయుచున్నది. ఇట్టి సత్కార్యము చేసినవారికి అది కీర్తిహేతువు కావడము మాత్రమేగాక యితరులకున్న ఆలాటి కీర్తి యెడల సుబుద్ధి కలుగుటకు కారణ మవుచున్నది.

యీ పురమండు క్షయమాస * విషయ మయి మహాసభ కూడినప్పుడు అయ్యవారు తన పక్షమును శ్రుతి స్మృతి ప్రమాణములతో స్థాపన చేయగా ఆ సభవారు మిక్కిలి సంతోషపడి అందుకు చిహ్నగా అయ్యవారికి రత్నహారమును బహుమతిచేసి వారి సద్గుణములను వొక పత్రికలో వ్రాసి ఆయనకు పంపిరి.

* దక్షిణదేశములో చాంద్రమానము సౌరమానము కూడా వ్యవహారంలో వున్నాయి. ఉత్తరదేశంలో బార్షస్పత్యమానముమాత్రం వ్యవహారంలో వుంది. సౌరమాన సంవత్సరానికి 365 దినముల 15 గడియల 31 మిగడియలు ఉంటాయి. చాంద్రమాన సంవత్సరములో 360 దినములున్ను, బార్షస్పత్యమాన సంవత్సరానికి 361 దినముల 11 గడియలున్ను వుంటాయి. అందుకల్ల ఈ మూడు మానముల ప్రకారం గుణింపబడే పంచాంగాలకు తేడా ఉండేవారి. అయితే దక్షిణదేశంలోని దైవజ్ఞులు చాంద్రమానాన్ని సౌరమానంతో సరిపుచ్చడానికి మనపంచాంగాలలోని ఆధిక క్షయ తిథులలాగనే ఆధిక క్షయ మాసాలు కల్పించారు. ఒక్కొక్క సంవత్సరంలో ఆధికమాసం అని పేరుపెట్టి ఒక మాసాన్ని చేర్చి సంవత్సరానికి 13 నెలలు చేస్తారు. ఇలాగ సరిపుచ్చుకుంటూ వస్తూంటే కొన్ని సంవత్సరాలయ్యేటప్పటికి చాంద్రమాన సంవత్సరంలో ఒక నెల తగ్గిస్తేనేగాని సౌరమాన సంవత్సరానికి సరిపోవని పరిస్థితి కలుగిస్తుంది. అంతట మన దైవజ్ఞులు, పండితులు, సభచేసి ఏ నెలను లెక్కలోనుంచి తీసివేయవలెనో నిర్ణయిస్తారు. అట్టిమాసానికే ఆనహస్పతి క్షయమాస మంటారు. అంతట ఆ క్షయమాసం లెక్కలోకిచాక తరువాత వచ్చేమాసంలో కలిసిపోగా ఆ సంవత్సరంలో 11 నెలలే వుంటాయి. కాలివాహనశక 1744 చిత్రభాను సం॥లో పుష్యమాసము క్షయ మాసముగా నిర్ణయించబడింది. అది క్రీస్తు శకము 14-12-1822 కును 11-1-1823 కును మధ్య కాలమున వచ్చిన మార్గశీర్ష మాసమునకు సరిపోతున్నది. (స్వామి కణ్ణు వీళ్ళగారి ఏభిమిరిస్ మాడంది.)

ఆయన వుద్యోగములో నుండిన కాలము వరకు ఆ కోర్టు జడ్జిలకు తృప్తిగా నడుచుకొన్నారనేటందుకు దృష్టాంతముగా పెద్ద జడ్జియయిన సర్ రాల్ఫ్ ఫాల్కర్ దొరగారు * ఆయనకు వ్రాసి యిచ్చిన 'టెస్టిమోనియాల్' అనే యోగ్యతాపత్రికలో విశేషముగా ఆయన కోటులలోనున్న, చేంబరులోనున్న అలసట లేక బహు నెమ్మదితో పనులు గడుపుచు వచ్చే ననిన్ని, ఆయన తన గొప్ప వుద్యోగపు పనులను మిక్కిలి నమ్మకముగా జరిపించెననిన్ని మరిన్ని ప్రజల మేలును కోరి స్మృతిచందిక మొదలైన కొన్ని పుస్తకములకు త్రాసులేషన్ చేసెననిన్ని నే నెరిగినంతలో గవర్నమెంటువారి విశేషకృపకు యీ పురుషుడు పాత్రుడయినట్లు హిందు పెద్ద మనుష్యులలో మరి ఎవరున్న యెక్కువైన వారు లేరని దృఢముగా నాకు తోచి యున్నదనిన్ని వ్రాయబడి యున్నది.

లోకములో గంగాస్నానమునకు వెళ్ళిన పురుషుడు తన తల్లిదండ్రులకు గంగ తెచ్చి యివ్వడము వాడికే బడియున్నది. యీ మహాపురుషుడు గంగను పడవలు బండ్లు కావళ్ళు వగయిరాల మీద తెచ్చి యీ దేశములో నుండే నాలుగు వర్ణాల వారిలో నున్నట్లే గొప్పమనుష్యులగుండా ఆ యా వర్ణములలోని ముఖ్యుల పేళ్ళు తెలుసుకొని వారి కందరికి గంగనున్న జగన్నాథ పట ప్రసాదములనున్న యిప్పించెను. అందువల్ల అందరినిన్ని తన బంధుసమానులుగా చూచే వారని స్ఫుటముగా తెలియుచున్నది. ఆయన యాత్ర బోవునప్పుడు * నేను సకృదావృత్తి అక్కడి వినోదములను వ్రాసింది పంపించవలె నని అడుగు కొన్నందుకు

* సర్ రాల్ఫ్ ఫాల్కర్ గారు మద్రాసుసుప్రీము కోర్టులో 18-7-1824 తేదీన స్వామిమూర్తిలలో నొకడుగ నియమింపబడినారు. 28-1-1825 వ తేదీన ప్రధాన స్వామిమూర్తి యైనారు. ఆయన 25-10-1835 వ తేదీన పని చాలించుకొన్నారు.

* వీరాస్వామయ్యగారు మద్రాసునుండి 18-5-1830 వ తేదీన యాత్రకు బయలుదేరి 3-9-1831 వ తేదీన తిరిగి వచ్చినారు.

యాత్రలో ప్రతిదినచర్యలనున్న ఆయా ప్రస్తావములలో జగదీశ్వరుడు తనకు తోవచేసిన తాత్పర్యములనున్న మార్గమండు పరులవల్ల తాను చెందిన సహాయములనున్న, తనవలె యాశ్రయోపాధు మాగ్నేములలో పూర్వముగానే జాగ్రత పెట్టుకొనవలసిన విషయలనున్న క్రమముగా అప్పుడప్పుడు వ్రాసి పంపుచు వచ్చిరి. ఆ పుస్తకమును చూచుటవల్ల యాత్రోబోయి చూచి తెలియవలసిన సంగతులన్నీ తెలియుచున్నవి. ఆ పుస్తకము పనయూరి వెంకుమొదలారిగుండా అరవముతో తజ్జమా చేయించబడి అచ్చువేయించబడి యున్నది. నాగపూరి వీరాస్వామి మొదలారి మహారాష్ట్రముతో భాషాంతరము చేయించినాడు. ఆ మహారాష్ట్రపుస్తకమును నాగపూరి రిసైడెంటుగారు తాను యింగ్లీషుతో త్రాన్సులేషన్ చేసి ప్రసిద్ధి పరచ తలచి అయ్యవారిని సలపు అడిగినందుకు వీరు నేనే భాషాంతరము చేయించి పంపుచున్నా నని తెలియజేసి కొంత భాషాంతరము చేయించినారు. భగవంతుని కృపవల్ల కొదవయున్న యే పుణ్యాత్ముల గుండానయినా పూర్తి కావచ్చును.

నందనసంవత్సరపు క్రామము * లో నేను కొంత ధాన్యసంగ్రహము చేసి వుంచడము మేలని చెప్పినందుకు అయ్యవారు మనము ధాన్యము సంగ్రహించి మనము మట్టుకు భుజించి అన్నాతురులై దుఃఖపడే పేదలను చూచుచు జీవించుట అప్రయోజకము గనుక తనప్రయోజనమునకు గాను విస్తరించి జాగ్రత పెట్టుకొన రాదని చెప్పి ఆ దుర్భిక్షములో శక్తి వంచగ లేకుండా తాను అన్నప్రదానము చేయుచు యితరులను స్వప్రయోజనమునకు అనుసరించేలాగు అనుసరించి వారినిన్ని పేదలపోషణ విషయమై ప్రవర్తింపజేయుచు ఆ లాగు ప్రవర్తింపజేసినవారిని తాను మిక్కిలీ కొనియాడి సంతోషపెట్టుచు వచ్చిరి.

*నందనసామ సంవత్సరపు కరవు 1882-3 మధ్య వచ్చింది, దీనిక గుంటూరు కరవు అనికూడా పేరు.

అందువల్ల మరికొందరున్న అన్నదానమందు ప్రవర్తింపుచు వచ్చిరి. మరిన్ని గంజిదొడ్డి యనే అన్నసత్రములో గవరన్ మెంటు వారు అపార ద్రవ్యమును బదల అన్నప్రదాన విషయమై ఖచురచేసి నప్పుడు అయ్యవారు ఆ ధర్మవిచారణ ప్రభువులలో తాను వొక్కడుగానుండి పేదలకు కాలములో విమర్శగా అన్నమును అంద చేసేకొరకై పడిన శ్రమ చెప్ప శక్యముకాదు. అది యేలాగంటే ౧౦౦౦ ౨౦౦౦ తూముల బియ్యమును ప్రతిదినమున్న పాకము చేయించి తన దృష్టిపథములో పేదలను శ్రమపడనీయకుండా రెండుజాములకు లోగానే అన్న మంతయు వినియోగపరచుచు వచ్చిరి. మరిన్ని తన బుద్ధి శక్తిని యావత్తున్న రాత్రీన్ని పగలున్న ఆ కార్యము విషయమై వాడుచు వచ్చిరి.

ఇదిగాక అయ్యవారు నాతో ఒక ప్రస్తావనములో చెప్పియుండే గెయిక్ సంగతి మిక్కిలి ప్రయోజనకారిగా తోచినందున యీ అడుగున వ్రాయుచున్నాను. వొక పురుషుడు విస్తరించి ద్రవ్యము నాజింపిపెట్టి తాను సద్వ్రాయము చేయకుండా చనిపోవుట నిష్ఫలమని యున్న చనిపోవువారు తమకు పిమ్మట జరగవలసిన కార్యములను వ్రాసే మరణశాసనములు అనేకముగా తన వుద్యోగమును పట్టి త్రాన్సులేషన్ చేయవలసి వచ్చి సందున ఆ వ్రాసినవారి తాత్పర్యములనున్న వారు జీవించి యుండగా చేయుచు వచ్చిన కృత్యములనున్న వారికి యీ లోకవిషయమై యుండిన తాత్పర్యములనున్న వారు వ్రాసిన మరణశాసనములు వారి మరణాంతరము ఆ తాత్పర్యములకు సంబంధించకపోవుటనున్న వారు స్వప్నావస్థలో గూడా చూడనివిగానున్న యెట్టి బుద్ధిమంతులకున్న యీలాగు సంభవించు నని ఊహించ కూడనివిగానున్న వుండే అనేక విషయములు సంభవించడమునున్న తాను తెలుసుకొన్నందున తన మనసుకు లోకరీతి బాగా తెలిసి పరలోకదృష్టి ప్రబల మవుచు వచ్చిన దని చెప్పినారు.

మరిన్ని తన కూతురి వివాహమందు “అన్నస్య త్సుధితః వాత్రా” మనే వచనప్రకారము అన్నానకు ఆకలిగొన్నవా రందరున్ను వాత్రాలని యోచించి అందుకు ఆక్షేపించినవారినిన్ని సమ్మతిపెట్టినమ స్తజాతులకున్ను అన్నప్రదానము చేసినారు. దీనివల్ల, ఆయన సర్వ సమదృష్టిగల పురుషుడని స్పష్టముగా తెలియనచ్చుచున్నది. కొందరు యీ వివాహ విషయమై ద్రవ్యమును ప్రాయపరచుట కంటె చిన్నదానికి ఆస్తిగా వుంచుట మేలని అయ్యవారితో చెప్పినందుకు ఆయన చిన్నదాని పోషణకొరకు ద్రవ్యమును మనుష్యాధీనముగా నుంచుటకు ప్రతిగా యీశ్వరునిచేత నేను వుంచుచున్నానని చెప్పి అపారముగా అన్నదానము చేసినారు.

ఈ చెన్నపట్టణమందు హిందు లిటరైరి సానయిటి యనే విద్యత్సభను తాను కల్పనచేసి దాన్ని వృద్ధిబొందించను యిచ్చటి గొప్ప మనుష్యులను స్వంతపనికి అనుసరించేలాగు అనుసరించి వారి వారికి ఇష్టములయిన విద్యావిషయము లన్నీ యీ సభవల్ల సిద్ధించునని అనేక మాగడములను కనుపరచుచు వారి కందరికిన్ని యీ సభమీద శ్రద్ధ వృద్ధిబొందేలాగు చేయుచు వచ్చిరి. *

అయ్యవారు తన పుద్యోగమును వదలుకొని విరామదశన బొందవలెనని తన్ను యేలుచునుండిన సుప్రీం కోర్టు పెద్ద జడ్జి యైన సర్ రాబర్టు కమిన్ దొరగారికి ప్రాసుకొన్నప్పుడు ఆ కోర్టు అడ్వోకేటు జనరల్ జాజ్ నార్తను దొరగారు అయ్యవారియొక్క అతి చాతుర్య విశిష్టమయిన ద్విభాషిత్య క్రమములను విస్తరించి చెప్పినంతలో జడ్జిగారు తానున్ను అయ్యవారి సుగుణములను బహు తరముగ తెలియపరచునప్పుడు యీ పుద్యోగమును యీ పురుషుడు గడిపినట్టు గడిపే శక్తిమంతులను నేను యిదివరలో చూడ

* దీనిని గూర్చిన తప్పిలుకు వీరిక చూడండి.

• సర్ రాబర్టు బక్లె కమిన్ గారు మద్రాసు సుప్రీముకోర్టులో 31—12—1835 వ తేదీనుండి 17—1—1842 వ తేదీవరకు ప్రధాన న్యాయమూర్తిగా నుండేవారు.

లేదనియున్న యీ పురుషుడు యీ వృద్ధోగమును వదలుట యీ ఘోరుటుకు బహు నష్ట మనిన్ని వ్యసనపూర్వకముగా సెలవిచ్చి నారు. జఙ్ఘీగారు యీలాగు చెప్పి పాటియోగ్యతతో అయ్యవారు తన వృద్ధోగమును జరుపుకొన్నారు.

అయ్యవారు తాను జీవించి యుండిన కాలమువరకున్న కీర్తి ప్రతిష్ఠా హేతువులయిన సత్కార్యములను అనేకముగా జరిగించి తుదను నిర్యాణకాలము సంభవించినపుడు తీర్థయాత్రా ఋగ్యజు సామవేదత్రయ పారాయణాది సత్కర్మ ప్రభావ పరిశుద్ధాంతః కరణులై పరమేశ్వర కరుణాకటాక్షు లబ్ధతత్వావబోధచేత మాతృ భ్రాతృ పుత్రికా భార్యా సుహృన్నిత్ర బంధువులయెడల నుండిన స్నేహపాశములను మూషికా జాలచ్చేదన న్యాయముగా ఛేదించి యీషణత్రయ రహితులై దేహ లోక శాస్త్రువాసన లనే వాసనా త్రయమునున్న ఆవిద్యాస్మితా రాగ ద్వేషాభినివేశంబు లనియెడు పంచకేశములనున్న జయించి నిస్సంగులై వాసప్రస్థాశ్రమ ప్రతి నిధిగా కొన్ని దినములు ఆరామవాసము చేసి మహావాక్యార్థ విచారణవల్ల సచ్చిదానందఘనమయిన బ్రహ్మకున్న తనకున్న భేదము లేదని తెలిసి సోహంభావన జేయుచు నుండి యిష్టులుగా నుండిన వారిని తనకు ఆపత్సన్యాసము సిద్ధింప చేయవలె నని బహు తరముగా ప్రార్థించి తన స్నేహ సంబంధికులయిన వారికి అనేక విధవివేక హేతువు లగు వాక్యములను బోధచేసి నమ్మతి పరచి నిర్యాణదినమందు బహిరంగమయిన ఆపత్సన్యాసమును స్వీకరించిన ముహూర్తములోనే యోగాసనాసీనులయి ప్రాణవానుసంధానము చేయుచు ప్రాణోత్క్రమణ క్షణ పర్యంతమున్న పూర్ణామయిన తెలివి కలిగియుండి, ఆత్మ నిత్యుడు దేహము అస్థిర మనియున్న తెలిసిన వారు గనుక, దేహము వదలుటవల్ల వ్యసనమును చెందక సంతోషముతో అనాయాసముగా శాలివాహన శకంబు ౧౭౬౦ అగు దుముఖ సంవత్సర భాద్రపద బహుళ పక్షాష్టమి సోమ

వారము వాడు * ఉదయాన స్థూలదేహము వదిలి లింగ దేహముతో పునరావృత్తిరహిత శాశ్వత బ్రహ్మలోక నివాసమును పొందినారు.

కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ళ

దుర్గమ్మ దుర్గమ్మ సంతకము శాలివాహన శకమున ౧౭౬౦ లో రావడం లేదు. అది ౧౭౫౮ లో వచ్చుచున్నది. ౧౭౬౦ అనునది పాఠతొట్టు అని తోస్తూవున్నది. శాలివాహనశక ౧౭౫౮ దుర్గమ్మసంతక భాద్రపద బహుళ ౮. సోమవారము నకు సరియైన ఇంగ్లీషు తేది 1836 వ సంవత్సరము అక్టోబరు 8 వ తేది అవుతున్నది. - స్వామి కణ్ణపిళ్ళెగారి ఇండియన్ ఎఫ్మిరిన్ చూడండి.

శ్రీ రామాయము .

శ్రీ ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి

కాళీయాత్రచరిత్ర

మొదటి ప్రకరణము :

జగదీశ్వరుండు నాచేత కొంత దేశాటనము జేయింప దలచి నన్ను నేలుచున్న సూప్రీంకోర్టు * దొరలగుండా సెలవిప్పించినాడు గనుక నేను కాళీయాత్ర బోవలెనని గూరింప సంవత్సరము మే నెల గూరి వ తేది కుజవారము రాత్రి ౯ ఘంటలకు చెన్నపట్టణము విడిచి మాధవరము జేరినాను. అది తండయారువీడులోనుండే నాతోటకు ౩ గడియల దూరము. కీసీరుభూమి, మధురమయిన జలసమృద్ధిగలది. దాగ్రీవిడ వైష్ణవుల నివాసము. వారు సమైక్య వగయిరాలు చెన్న పట్టణములో అమ్మి జీవింపుచున్నారు. దోవలో ఉప్పుకయ్యయున్నది. అందులో కాక్రియూ దొర పడవలు సడిచే పాటికాలువ తొవ్వింది వారధులు కట్టించి యున్నాడు.

గూరి తేది ఉదయాన అగ్గిడనుండి పాలవాయి సత్రము మీదుగా వెంకటేశ నాయడి సత్రము చేరినాను. అది శిథిలమై యున్నది. తటాకమున్నది. అంగళ్ళు గలవు. అది మాధవరమునకు గూరి గడియల దూరము. దోవసరాళము. బండ్లు నడుచును. ఆ రాత్రి పెద్దపాళెము చేరినాను. దోవలో కొరతలేరు చాటవలెను. దగ్గర దగ్గర గ్రామాలున్నవి. బాట సరాళము. ఆ పాళెములో శక్తిరూపములో పరమాత్ముడు తామస పూజల సంగీకరించి లోకుల కిష్టసిద్ధిని జేయు చున్నాడు. ఆ శక్తి చిన్న లింగము బాడగా భూమిలో నుద్భవించి యున్నది. ఆ గుడి బహుచిన్నది. శూద్రీపూజ. ఆ పాళెము అరణ్య నదీ తీరము. వాసయోగ్యము. బ్రాహ్మిణ్యాగ్రీహారము, శివాలయము, పలవట్రీల యిండ్లున్నున్నవి. ఈ పాళెము, పై సత్రానికి ఆమడదూరము.

* 'సూప్రీంకోర్టు' చెన్నపట్టణమున క్రీ.శ. 1800 మొదలు 1862 వరకు అనుగా ముద్రాను పైకోర్టు స్థాపించబడుటవరకు నుండిన ఉన్నత న్యాయస్థానము. దీనిలో ౩౧ ప్రధాన న్యాయమూర్తి ఇద్దరు సహాయ న్యాయమూర్తులు నుండేవారు.

౨౦ తేది పగటిమీద నక్కడనుండి తలి రాతి నిరువభ్యుత చేరినాను. దోవ సరాళము. మల్లి కొరతలేకు చాటవలెను. దోవలో వెంగలియనే గ్రామమువద్ద సత్రమున్నది. తిరువభ్యుతి విష్ణుస్థలము. బృహత్పాపనాశిని యేనే తీర్థమున్నది. అందులో ప్రాథమికవలనాది శైలము వేయచున్నారు. ఆ తీర్థాన్నానము స్పృశులయందు మహా ప్రాయశ్చిత్తములలో ముఖ్యముగా శివబడియున్నది. అది పు స్థలము. అన్ని వస్తువులు దొరుకును. అదిపై పాళెమునకు ౨౪ అమడ దూరము.

౨౧ తేది పగటిమీద రామంజేరి మార్గముగా రాత్రి కనకజ్జ సత్రము చేరినాను. ౨ అమడదూరము. చారితో నాక నది చాక వలెను. రామంజేరివద్ద దోవ రాతిగొట్టు; దుగగి సరాళము. అవశ్యము బాష్పకంటి శంకరయ్య కట్టించినది. పేట స్థలము. కొమిట్లు సంవస్తులు అగ్రహార మున్నది. అది మొదలుకొని కాశ్యపివగరము వారిసీమ సత్రపు కోనేటిసీమ లెస్సయున్నవి.

౨౨ తేది పగలు బుగ్గుడి చేరినాను. కాట సరాళము. ౧౪ అమడ. పుణ్యక్షేత్రము. కాశ్యపముగా మూడు జలధారలు - గంగా, యమునా నరస్వతు లనిపించుకొని గుడికింద స్రవించి అరణ్యవదిలో బడుచున్నవి. కాశిగుడిరీతిగా మూతులకు పేర్లుగలిగియున్నవి. దగ్గర గ్రామములు, యిండ్లు లేవు. పదాధికములు దూరమునుండి శివస్థల కొని గుడివద్ద తోపులో వంట చేసుకొనవలెను. రమ్యప్రదేశము. అరణ్య సదీరము. ఆ రాత్రి సగిరెమీదుగా పుత్రులు చేరినాను. ౧౪ అమడ దూరము. సగిరెవద్ద కనమ చాటవలెను. అది రాతిగొట్టు కాట. ౪ గడియల దూరము ప్రయాస; అవతల సరాళము. సగిరె పు స్థలము. మునాఫలకకు అన్ని వస్తువులు దొరుకును. అక్కడ వెం కేశ నాయుడి కొడుకు గొప్ప సత్రము కట్టిన యత్నము చేయ చున్నాడు. పుత్రురిలో మునియప్పిళ్ళ సత్రమున్నది. క్రాంత్యగులకు గోసాయిలకు జై రాగులకు సవాప్యతి యిచ్చుచున్నాడు. అక్కడ కుంభివారు దొరలకు ముసాఫరుఖానా కట్టియున్నాడు. చిన్న పేట

నలము. రమ్య ప్రదేశము. చుట్టుకొండలున్నవి. కావలసిన వస్తువులు దొరుకును. బ్రాహ్మణుల యిండ్లున్నవి. మంచినీళ్ళ గుంటయున్నది.

అదివ తేది అంజాలమ్మ కనమదాటి వడమాలవేట సత్రము చేరినాను. ఆమడదూరము. అక్కడి కనమ రాతిగొట్టయినా నడచుట నిండా ప్రయాసగాదు. అక్కడ అంజాలమ్మ అనే శక్తి ప్రతిమ పందిటికింద యుంచబడియున్నది. అందులో పరమాత్మ చేతస్యము ప్రతిఫలించి ప్రాణిణించినవారి యిష్టసిద్ధిని జేయుచున్నది. బాట సరాళము. ఆ సత్రము కొల్లా పెద్దసామిశెట్టి కట్టించినది. విశాలముగా నున్నది. బ్రాహ్మణులకుమాత్రము సదావృత్తి యిచ్చుచున్నారు. పేట బస్తీ యైనది. కోమల్లు విస్తరించి యున్నందున వారు విరాళము వేసుకొని గోసాయిలకు బైరాగులకు సదావృత్తి యిచ్చుచున్నారు. తద్వారా సత్రమునకు యశస్సు కలిగియున్నది. కనకమ్మ సత్రము మొదలుకొని యిదివరకు కాశ్యేటి నగరమువారి సీమ. ఆరాత్రో అలమేలు మంగాపురము మీదుగా దిగువ తిరుపతి చేరినాను. ఆమడ దూరము. దోనలో సువర్ణముఖి యనే నదియున్నది. బాట సరాళము. కొంతదూరము చెరువుకట్టమీద నడవవలెను. దోవలో కొన్ని బస్తీ గ్రామములున్నవి. అక్కడ ౧ దినములుంటిని. అందులో నొకనాడు పెంకటాచలపతి దశనాథమై కొండ యెక్కి దిగినాను. మరునాడు కపిలతీర్థములో సమారాధన చేసినాను. దిగువ తిరుపతిలో గోవింద రాజులగుడి కోడండరామస్వామి గుడియు నున్నవి. రామస్వామిగుడికి సరకారు కుమ్మక్క కొంచమైనాలేదు. గోవిందరాజులగుడి ఆచార్య పురుషుల అధీనముగా నున్నది. అయినా సర్కారు విచారణకలదు. తీర్థమతస్థులయిండ్లు ౨౦౦ దనుక గలవు. గురునాథశెట్టి స్వామిలకు అన్నసత్రము పెట్టియున్నాడు. మునియప్పిళ్ళ ౧౬ మంది చిన్న వాండ్లకు ప్రాతకళాల యేర్పరచి అన్నపెట్టి వేదము చెప్పించుచున్నాడు. చంద్రులాలా * వగయరా ముగ్గురు పుణ్యాత్ములు గోసాయిలు వగైరాలకు సదావృత్తి యిచ్చుచున్నారు. మూడు రామానుజకూటము లున్నవి.

* చంద్రులాల వ్రాసిన కాశీయాత్రలో దివ్యశక్తి స్మరణ.

వాటిలో వైష్ణవులకు ప్రతిదిగము ప్రసాద మిచ్చుచున్నారు. తిరువళి భారీగానుము. అన్ని వస్తువులు దొరుకును. అన్ని పనివాంఛు నీలరు. పంగులూరు గురునాథ శెట్టి వక్కరా సాహుశాస్త్రి వున్నందున సహ రుస్థలమూరిగానున్నది. కోతుల తొందరకలదు. సరిసింహ తీర్థం జలమే పానార్థముగాని వేరే లేదు. ౨ గడియల దూరములో కలలీర్థం మున్నది. అది రమ్యప్రదేశము. గంగగూర సదా పడుచు నీంది తీర్థాక ముగా నిలిచియున్నది. చుట్టు విశాలమైన మంటపము నీట్టియున్నది. అది బ్రాహ్మణ సమారాధనకు యోగ్యమయినది. ఆచుట్టుపక్కల దేశ స్థలములలో చందులాలా ధర్మములు నిండాగా జరుగుచున్నవి. గాలి కాలము గనక కొండమీద నొక్క పగ లుంటిని. దిగువతిరువతికి కొండ మీద స్వామిగుడి ౧౫ ఆడుడ. గాలిగోపురమువరకు నొక్కడము, దిగ డము బహుప్రయాస. ఆవల కొంతభూమి ననుముగా నున్నది. మళ్ళీ యొక్కడము, దిగడము కలిగియున్నా అంత ప్రయాస కాదు. దారిలో నిలుచుటకు జలవసతి గల మంటపాలు చాలా గలవు. గాలిగోపురము వద్ద నొక్క బైరాగి శ్రీరామవిగ్రహాపూజ చేయుచు, పచ్చినవారికి మజ్జిగ మొదలైనవి యిచ్చి ఆదరింపుచున్నాడు. వెంకటేశ్వరునికి ప్రాథక నలు ఛెల్లించే లోకులవలన కుంభిణీవారికి సాలుకు సుమారు లక్షనూపా యాలు వచ్చుచున్నవి*. కొండమీద యేధమకా కార్యము చేసుటకున్న

* సూరేంద్రనాటి దేవాదాయాలు, ధర్మాదాయాలు:—ఇంగ్లీషు వర్తక కంపెనీ వారు మన దేశాన్ని ఆక్రమించిన తరువాత చాలాకాలం వరకు హిందువుల దేవాలయాలను తురకల మఠిదులను కాపాడుతూ వారి ధర్మాలను స్వయంగా పరిపాలించే వారు. తీవరి గురించి కొన్ని కట్టుబాట్లు చేస్తూ (శ్రీ. ౧. 1810 సంకలనం) సంకల్పి నులో నొక కాననం చేశారు. అలాగే మద్రాసులో 1817 వ సంవత్సరపు 7 వ రెగ్యులేషను ఆనబడు చట్టాన్ని కాసించారు. ధర్మాదాయాల సామ్యును రివిన్యూతో పాటు జిల్లాకలెక్టరే వసూలుచేసి దేవుడి ఉత్సవాలు, అర్చనలు, భోగాలు స్వయంగా జరిపించేవారు. మిగిలిన సామ్యు కుంపిణీ వారి ఖజానాలాకి చేరేది. ఈ కలెక్టరే వస రివిన్యూ బోర్డువారికి వైతనిభి అధికారం వుండేది. మన దేశంలో ఇంగ్లీషువారి అధికారం బలపడినకొద్దీ దేశ ప్రభుత్వంలో క్రైస్తవ మిషనరీల ఖజానబడి ఎక్కువ కావేగింది. ఈ క్రైస్తవుల ప్రభుత్వం ఇలాగ హిందువుల విగ్రహారాధనను, తురకల మఠిదులను ప్రోత్సహించడం అసభ్యంగా వున్నదని మిషనరీలు ఇంగ్లాం

సర్కారుకు యాక యివ్వవలెను. అచ్చట పరమాత్ముడు సంపూర్ణాక
 క్షాతముతో లోకుల పాపములను వారివిత్తముగుండా హరించి
 యిష్టసిద్ధిని చేయుచున్నాడు. కొండమీద శ్రీనివాసమూర్తి దివ్యమం
 గళముగా నున్నది. దేవతలో దేవతలంతవారో, పూర్వము ఆ
 మూర్తిని ఆరాధించినట్లు తోచుచున్నది. అచ్చట గోసాయి బైరా
 గులకు గురువీఠముగా నుండే మహాంత మఠ మొకటి అతివిశాలముగా
 కట్టియున్నది. ఆ మహాంతకు శిష్యాజన విశేషించికలదు. కొండ
 మీద యింట్లు సంకచితములుగా నున్నవి. చైత్రము మొదలు
 శ్రేష్ఠమువరకు ఉదయాస చలిగాలి కొట్టుచున్నది. దానివలన శీత
 జ్వరాది రోగములు పుట్టుచున్నవి. కోతులతోందర హెచ్చు. అడవి
 పందులు నిరుపద్రవముగా మనుష్యులనడుమ నంచరించుచున్నవి. గాలి
 కాలములో మనుష్యులు నిండా కొండమీద నుండరు.

30 శేదిరాత్రి ఆమడలో నున్న కరకరంబాడు చేరినాను. తిరుపతి
 వైకృతా పూళ్ళ కావలికిగాను ఆ కరకంబాడున్న, యింకాకొన్ని
 గ్రామాలున్న అచ్చటి పాలెగానికి కుంఫిణివారు బాటిగా నడిపించు

మీలో ఆంధోళన చేయగా 1833 మొదలు కుంపిసీవారు దేశీయ మతములతో
 జోక్యం కలిగించుకో గూడ దనే భావంతో ప్రవర్తింపసాగినారు. గాని తిరుపతి
 ప్రాంతముల మొదలయిన దేవస్థానాల పరిపాలన మాత్రం ఎప్పటిలాగనే కుంపిసీ
 తిద్దిగారు నిర్వహించేవారు. తుదకు 1843 లో కుంపిసీ వారు తమ వశంలో వుండిన
 దేవాలయాలను మఠీసులను కొందరు ప్రయితేటు వ్యక్తులకు కొన్ని సంఘములకు ఇచ్చి
 వేశారు. ఆ ధర్మాదాయముల తాలూకు తమవద్ద నిల్వయుండిన అక్షలాది ద్రావ్యం
 మాత్రము ఇచ్చివేయలేదు. ఆనందచ్ఛంలా నే తిరుపతి దేవస్థానాన్ని అప్పటి మహాంతు
 కిచ్చారు. అంతట ఈ ధర్మాదాయాలు, గరియైన కట్టుబాటులేక పాడైవాయి.
 ఈ ధర్మాలు నశిస్తూవున్నా ధర్మకర్తలు సామ్యులు ఎంత దుర్వినియోగం చేస్తూవున్నా
 కుంపిసీవారు జోక్యం కలిగించుకోకుండా వుపేక్షించారు. 1817 వ సంవత్సరపు కాస
 నమునుబట్టి వానిని, గుకృషంగా నిర్వహించవలసిన బాధ్యతను గాలికి వదలివేశారు.
 ఈ అరాజకం ఇరవై సంవత్సరాలు జరిగింది. తరువాత 1868లో ఒక కొత్త ధర్మా
 దాయములవట్టం కాసింపబడింది. ఈ చరిత్రంతా 1871 లో మద్రాసు గవర్నరు
 వున్నట్లు మెంబరున శంభాకం రామయ్యంగారు వ్యాసమున్నారు. (31-12-1872
 దినపత్రిక వుద్యోగము గవర్నరు మెంటు బాధిపీయత్ ప్రాసీడింగ్స్ చూడండి)

చున్నారు. ఆయూరు వసతిగాకపోయినా అవతల మహారణ్యము గనుక విధితేక అక్కడ దిగవలసి యున్నది. పోష్టాఫీసు వున్నది. యథోచితముగా వస్తువులు దొరుకును. ముసాఫరుఖానా యున్నది.

౩౧ తేది ౯ ఘంటలకు శెట్టిగుంట చేరినాను. దోవ మహారణ్యము, రాతిగొట్టు, మిక్కిలి దోంగలభయముగలది. నడమ మామండుదూరు కృష్ణాపుర మనే రెండు పాలెగాండ్ల పూర్ణున్నవి. వారి సహాయము లేక మాతుబలుణ నిర్భయముగా ఆ యడవి దాటలేదు. కలకటలుణ ఆదోవను నిర్భయముగా చేయను చేతగాక నున్నారు. మామండుారికి ఈవల గి గడియల దూరాన బాలపల్లె యున్నది. అది మొదలు కడపజిల్లా సరహద్దు. బాలపల్లెలో ముసాఫరుఖానా యున్నది. ఆ భూమిజలము బహురోగ ప్రదము. అచ్చట రెండుమూడు నదుల వంటి కాలువలు దాటవలెను. కనమ యొకటి దాటవలెను. భాట బహు రాతిగొట్టు. ఎక్కుడు దిగుడుగా నున్నది. అక్కడ బహు దట్టమయిన వెదురడవి. ఆ శెట్టిగుంటలో మంచినీళ్ళ చెరు వున్నది. రెండు బ్రాహ్మణుల యిండ్లున్నవి. పేటస్థలము. అన్నివస్తువులు దొరకును. బాలపల్లె మొదలుకొని కడప కలకటరు అడవికొట్టి బాట వెడల్పుచేసి అక్కడక్కడ తాణలుంచియున్నాడు. కరకరంబాడినుండి ఆ పాలెగాండ్లను మంచితనము జేసుకొని యిరువైమంది తుపాకీల వారిని శెట్టిగుంట దనుక తెచ్చినాను. నాడు ౯ ఘంటలకు శెట్టిగుంట విడిచి ఆమడ దూరములో నున్న కోడూరువద్దనుండే అగ్రహారమువద్ది సత్రము జేరినాను. కోడూరు బస్తీ. పేటస్థలము. ముసాఫరుఖానా యున్నది. బ్రాహ్మణ గృహములేదు. వైయగ్రహారమందు యేమిన్ని దొరకదు. అంగళ్ళులేవు. ఆ బ్రాహ్మణులు పరోవకారులు గాదు.

జూన్ ౧ తేది ౧౧ ఘంటలకు లేచి ఆమడ దూరములో నున్న వోరంబాడు ౯ ఘంటలకు చేరినాను. అది పేటస్థలము. అన్ని వస్తువులు దొరుకును. ముసాఫరుఖానా యున్నది. భాట సరాళము. శెట్టిగుంటనుంచి కోడూరికి అడవిలో దండుభాట యొకటి పోవుచున్నది. పల్లెలమీదుగా కాలిభాట యొకటి పోవుచున్నది. కాలిభాటలో సహ

రీలు రావచ్చును. అడివిభయము కోడూరితో సరి. అవతల భూమి తెరపగా నున్నది. దగ్గిరదగ్గిర గ్రామాలు, పైరుపొలాలు, జలనమృద్ధిన్ని భాటలో కలిగియున్నవి. అంతటయున్న చింతచెట్లు గలవు. బాలపల్లె వద్ది కొండవాగునీళ్ళు నా బోయీలు వగైరా ఘోర తాగినందున నొక బోయిన్ని, ఒక కావటివాడున్న జ్వరము తగిలి ఖాయిలాపడిరి. గనుక దగ్గిరి నోరంబాడిలో మధ్యాహ్నము నిలిచినాను. పై బాలపల్లెవద్ది వాగువద్ద శ్రీనివాసమూర్తి పాద మొకటి చేసియున్నది. అక్కడ నుంచి పడమటి దేశస్థులు కొండ యొక్కచున్నారు. ఆ దినము 3 ఘంటలకు లేచి ౪ గడియల దూరములో నున్న పుల్లంపేట గడియ ప్రొద్దు ఉండగానే చేరినాను. అది పేటస్థలము. ముసాఫరుఖానా యున్నది. బ్రాహ్మణుల యిండ్లు గలవు.

౨ తేదీ రాత్రి 3 ఘంటలకు లేచి ౨ ఆమడ దూరములో నున్న సందలూరు చేరినాను. భాట సరాళమే. ఊరివద్ద చెయ్యో రనే నది గడియ దూరము వెడల్పు కలిగియున్నది. నదికి నిరుపక్కల గుళ్లున్నవి. అది పుణ్యాక్షేత్రము. పరశురాముని మాతృహత్య నివర్తించిన స్థలము. అక్కడికి ౨ ఘడియలదూరమందు అత్తిరాల యనే మహా స్థలము అగ్రహారసహితముగా నున్నది. ఊరు తురకలతో శుడి యున్నది. ముసాఫరుఖానా కలదు. పేటస్థలము, నకల వస్తువులు దొరుకును. బ్రాహ్మణుల యిండ్లు పసతిగా నున్నవి. ఆ దిన మంతయు అక్కడనే యుంటిని.

3 తేదీ రాత్రి ౨ ఘంటలకు లేచి ౯ ఘంటలకు ౨ ఆమడ దూరములో నున్న భాకరాపేట చేరినాను. దోవ మంచి దయినను రాతిగొట్టు. కొండపక్కను భాట పోవుచున్నది. పొడిచెట్ల అడివి. దోవలో వొంటిమిట్ట యనే గ్రామమున్నది. అక్కడ నాల్గు పక్కల కొండలే కట్టగా గల్గిన యొక్క భారీ చెరువున్నది. చెరువు కట్టమీద భాట. ఆ వొంటిమిట్టలో చూడ వేడుక లయిన గుళ్ళున్నవి. ముసాఫరు ఖానా యున్నది. బస్తీ గ్రామము. ఆ భాకరాపేట పేటస్థలము. అన్ని వస్తువులు దొరుకును. అంతటా రాళ్ళున్నవి. పసతి యయిన

బ్రాహ్మణ గృహము లేదు. నాడు 3 ఘంటలకు లేచి రాత్రి 2 ఘంటలకు కడప చేరినాను. దారిలో కొండలు, కనమలు దాటవలెను. దారి బహు రాతిగొట్టు; జలవసతి లేదు. కడపలో ౪ దినము లుంటిని. అది మంచి పట్టణ మనబడి యున్నది. అన్ని పనివాండ్లు గలరు. జిల్లా కోరటున్న కలకటరు కచ్చేరిన్ని గలవు. ఆ యా యిలాకా ముసద్దీలు ఇండ్లు కట్టకొని కాపుర మున్నారు. దగ్గర నది యున్నది. ఊరి నడుమ నొక బుగ్గ యున్నది. ఇండ్లు సంకుచితములు. ఊరివద్ద నొక రిజిమెంటు ఉన్నది. అందులో ఆ యిలాకా దొరలు కాపుర మున్నారు. మరియొక పక్క సీవిలు దొరలు కాపుర మున్నారు.

2 తేది ఉదయాన ౫ ఘంటలకు కడప విడిచి ౯ ఘంటలకు పుష్పగిరి చేరినాను. దోవ సరాళము. కడపవద్ద నొక నది దాటవలెను. అది వాన కురిసినప్పుడు అతివేగముగా ప్రవహించి వెంటనే తీసి పోవుచున్నది. పుష్పగిరి పుణ్యక్షేత్రము. పినాకీనదీ తీరము. నది గట్టున కొండ వెంబడిగా రమణియ్యమైన యొక దేవస్థల మున్నది. అది ఖాస్తినిక్షేపము చేయతగిన పుణ్యస్థలము. స్మార్తా పీఠాధిపతి యయిన పుష్పగిరి స్వాములవారు, అక్కడ మఠము గట్టుకొని నివాసము చేయు చున్నారు. ౧౮ బ్రాహ్మణ గృహము లున్నవి. అక్కడి బ్రాహ్మణులు కొంత వేదాంత విచారణ గలవారుగా కనబడుచున్నారు. అన్ని వస్తువులకున్న పేటకు పోవలెగాని, అక్కడ దొరకవు. నది దాటి ఊరు ప్రవేశించవలెను, మళ్ళీ నది దాటి భాటకు రావలెను. ఊరు రమ్యమైనది. ఆ దినము 3 ఘంటలకు బయలుదేరి కొన్ని పినాకీనదీ నది కాలువలు దాటి ౫ గడియల దూరమందున్న కాజీపేట చేరినాను. బాట నిండామంచిది కాదు. అది పేట స్థలము. వసతిగా నుండే యిండ్లు లేవు. అయినా బ్రాహ్మణులు లున్నారు.

౩ తేది రాత్రి 3 ఘంటలకు లేచి ౧౫ ఆమడలో నున్న దువ్వూరు ౯ ఘంటలకు చేరినాను. దోవలో అడివి లేదు. బయలు పొలము లెన్నగా నున్నది; ఆ గ్రామములో వసతిగా నున్న యిండ్లు, చావిళ్ళు గలవు. చేరినట్టు పేటయున్నది. అక్కడ అన్ని వస్తు

వులు దొరుకును. అదివరకు కడపజిల్లాతో చేరినభూమి. ఆ యూరు 3 ఘంటలకు వదిలి గి. గడియలు దూరమందున్న వంగలి గ్రామమును గడియ ప్రోద్దు గడ్డనంగనే చేరినాను. అక్కడ గొప్ప యిండ్లు, చావిళ్ళు న్నున్న వి. దగ్గర పేటగలవ. అది కంఠనూరు సబాజుగారిది. రూపలింగనే సకదారునికొలువుకు గాను, ఈ గ్రామము వగైరా కొన్ని యూళ్ళు జాగీరుగా నివ్వబడినవి. దుస్సూరు మొదలుకొని ప్రతిగ్రామమందున్న కొండ కరమలవాండ్లు ఇనసరాళ్ళతో నినుము జేయుచున్నారు.

౯౦ తేది వాసనుంచి మధ్యాహ్నము వరకు నిలచి ౧౨ ఘంటలకు పులుదేరి గాది ముసను అచ్చటి వారిని తీసుకొని అరగడియ ప్రోద్దు గడ్డనంగనే ౧౪ ఆనుడలో నున్న అహోబళ క్షేత్రమును చేరినాను. గోప సరాళము. అడుగడుగుకు గ్రామము లున్నవి. ఒక చిన్న నదిన్ని, వాగుకాలువలున్న దాటవలెను. అయితే అడివిభూమి. ఆ క్షేత్ర మందు యెగువ అహోబళము, దిగువ అహోబళమని రెండు స్థలములు ఒకదాని కొకటి ౪ గడియల దూరమం దున్నవి. నడమ చీకటిగల యదివి. యెగువ అహోబళానికి పైన కొండమీద ఉక్కుస్తంభ మని చెప్పబడే స్తంభముగల పుణ్యక్షేత్ర మున్నది. అక్కడికి అడివి నడమ శాలిబాట. ఒక సవారిన్నిపోదు. అది సరసింహ్యమూర్తికి ఉద్యమించిన స్థలము. దిగువను, యెగువను సరసింహ్యమూర్తికి ప్రతిమ లనేక యవసరాలుగా చేసి బెట్టి ఆరాధింపుచున్నారు. ఈ స్థలము కుంభ కోణము వద్దనుండే అహోబళంజియ్యరువారి యొక్క ఆధీనము. వారి ముద్రకతకా అహోబళానకు రెండుకోసుల దూరమందున్న బాచ పల్లెలోనుండి ఆ స్థల విచారణజేయుచున్నాడు. ఆ ముద్రకతకా యెగువ దిగువ స్థలములలో అచణన చేసే అచణకుల కిద్దరికిన్ని అప్పు డప్పుడు నెల గికి ౬ రూపాయిలు జీతము యేవకరచుచు వచ్చుచున్నాడు. గుడి ఖచుకలకు జియ్యరు పంపించే అయివజు దప్ప మరియే ఆకరమున్ను లేదు. రాజా చండులాలా* యీ స్థలానకు ప్రయాణకై సాలుకు ౧౦౦౦ రూపాయలు ఇప్పింపుచున్నాడు. యెగువ అహోబళానకు

* రాజా చండులాలా హైదరాబాదు దిరాజు ఫేజుదార.

శువారీలు వెళ్ళడము ప్రయాస. దిగువ అహోబిళములో శూద్రు
 గుడిశెలు కొన్ని యున్నవి. యెగువ అవిన్ని లేవు. జనులు
 దేవాలయములందే దిగవలసినది. చీకారణ్యప్రదేశము. మృగభయము
 గలదు. జలము రోగప్రదము. మనుష్యులు వసింపను భయపడు
 చున్నారు. దేవస్థలములు శిథిలము లయినందున జిల్లేడు, వల్లేరు మొలచి
 యున్నవి. అచ్చట ఫాల్గునమందు బ్రంహ్మోత్సవము. అప్పుడు జనులు
 వచ్చుచున్నారు. ఉత్సవకాలమందు ౪౦౦ ఎరహాలు హాళ్ళీలు వసూ
 లవుచున్నవి. వాటి సంతా కందనూరి సబాబు పుచ్చుకొని వెనక
 గుళ్ళ సంగతినే విచారించు. ఈ స్థలములలో ప్రతిఫలించి యున్న
 పరమాత్మ చైతన్యము, స్వప్రకాశముచేత లోకులకు భక్తిని కలగ
 చేయుచున్నది గాని, అక్కడ నడిచే యుపచారములు దానికి నేపా
 టిన్ని సహకారిగా నుండలేదు. ఈ స్థలములలోనున్న కవస్తువున్న
 దొరకదు. ఉప్పుతో తొమ్మిదిన్ని బాచపల్లెలో నుంచి వచ్చుకో
 నలెను. ఆ రాత్రి అక్కడ నిలిచినాను. బాచపల్లె కుంభిణి వారిది.
 మంచి గ్రామము.

౧౦ తేది పగలు ౧౨ ఘంటలకు దిగువ అహోబిళములో
 నిలిచి చేతనున్న వస్తువులతో నక్కడి బింబములను ఆరాధించి
 ౧౧ ఘంటలకు ప్రయాణమై ౬ ఘంటలకు శ్రీరంగాపురము చేరినాను.
 అది ౧౪ ఆమడదూరము. దోవ సరాళము. మిక్కిలి అడివి. నడమ
 రుద్రవర మనే బస్తీగ్రామ మున్నది. అది కడవజిల్లాలో చేరినది.
 గొప్ప వేటస్థలము. కావలసిన వస్తువులు దొరుకును. సరాబు అంగళ్లు,
 బ్రాహ్మణ గృహములు గలవు. శ్రీరంగాపురము చిన్నది; బస్తీగ్రామం;
 కుంభిణివారిది; ఇండ్లు చిన్నవి; ఉదకసౌఖ్యము లేదు.

౧౧ తేది రాత్రి ౩ ఘంటలకు లేచి ౮ ఘంటలకు ౧౪ ఆమ
 డలో నున్న మహానంది యనే మహాస్థలము చేరినాను. దోవ సరాళము.
 మహాదేవపురము, బసవాపురము అనే బస్తీ గ్రామములు దోవలో
 నున్నవి. ఆ మహానంది చీకారణ్యములో నున్నది. కొండ సమీపము.
 గుడి చుట్టు సకలఫలవృక్షములు నున్నవి. గుడి సమీపమున ఒక

గుడిశయిన్ను లేదు. అన్ని వస్తువులు బసవాపురమునుంచి తెచ్చుకొనవలెను. నిష్పా దొరకడమున్న ప్రయాస. అచ్చట రాత్రిపూట మనుష్యులు నిలవరు. ఆ గుడిలో లింగమునకు దిగువ గుండా తీర్థము న్రవించి ఒక తోట్టిలో నిలిచి అవతల ప్రవహింపుచున్నది. గుడి తీర్థమురమణియ్య మైనది. శాస్త్రసిద్ధ మైన స్థలము. అచట కుడు తంబళవాడు. వచ్చినవారు తామే యీశ్వరుని అభిషేకము చేసి పూజింపుచున్నారు. అచట కుడు ప్రతిదిసమున్న ఉదయమయిన జాముకు వచ్చి గర్భగృహము తలుపు తెరుచుచున్నాడు. గోసాయీలున్న బయిరాగులున్న ౨-౩ దినములు ఆ స్థలమందు నిలిచి పునశ్చరణ చేయుచున్నారు. అక్కడ ౨ ఘంటల గనుక నుండి రాత్రి ఆమడదూరములో నున్న బండాతుకూరు సాయంకాలమునకు చేరినాను. దోవ రేగడభూమి. ముండ్లు విస్తరించి యున్నవి. దోవలో నొక చిన్న నదిన్ని, మరికొన్ని కాలువలున్న దాటవలెను; అడివి లేదు. ఆ యూరు కందనూరు వారిది. బస్తీ గ్రామము. అన్ని వస్తువులు దొరుకును. ఇండ్లు గొప్పవి. ఆ ప్రాంతములలో ఆవులను పాలు పితుకుట లేదు. దూడలను ఆవులతో కూడా మేతకు తోలుచుచున్నారు. అక్కడివారికి యెసవ పాడి సహజముగా నున్నది. పశువులకు తాము కాపురముండే యిండ్ల కంటే చక్కగా కొఠములు కట్టి బాగా కాపాడుచున్నారు. ఆ ప్రాంతములలో వరిపంట లేదు. పుంజుభాస్యములు సమృద్ధిగా పండుచున్నవి. శూద్రులు బాగా కష్టపడి కృషిచేయుచున్నారు. బ్రాహ్మణులకు భూజీవనము పుష్కలముగా కలిగియున్నది.

౧౨ తేది రాత్రి ౪ ఘంటలకు ఆమడలో నున్న వెలపనూరు చేరినాను. దోవ రేగడ, సరాళము; అడివి నిండా లేదు. ఇండ్లు గొప్పవి. బట్టల అంగళ్లు గూడా యున్నవి. సకల వదాధములున్న దొరుకును. మంచి బ్రాహ్మణులు లున్నారు. గ్రామకరణ మయిన శేషప్ప అనే అతడు అన్నదానము జేయుచున్నాడు. ధర్మాత్ముడు. నవాబు తరపున ఉద్యోగస్థులు కొందరు ఆ గ్రామములో నున్నారు. ఉదకసౌఖ్యము నిండా లేదు. అక్కడికి ఓంకార మనే స్థలము గి పరుగుల దూరములో

అడివి నడుమ నున్నది. ఆ దినము మధ్యాహ్నము .౨ ఖంటలకు బయలుదేరి ౨ ఘడియల పొద్దు కలదనంగా ఆమడదూరమున నుండే వెంపెంట అనే గ్రామము చేరినాను. దోవ అడివి బలసినది. మృగ భయము కలదు. గులక, లేగడ కలసిన భూమి. ఆ యుగం నవాబు యిలాకాలో చేరినద. బేబండు గ్రామము, చిన్నయింట్లు, పదాథాలు విశేషముగా దొరకవు.

౧౩ తేది వ్రదయ మయిన గడియకు బయలుదేరి ఆమడదూర ములో నుండే ఆత్మకూరు చేరినాను. భాట మంచిది. అడివి నిండా లేదు. ఆ యూరు కందనూరు నవాబు తాలూకా ఉద్యోగస్థులుంజే కనుబెస్థలము. ఆ కందనూరు నవాబు తాలూకా నాలుగు మేటీలుగా వేంచి ఒక్కొక్కమేటీకి నొక్కొక్క అములుదారుని నేవకరచినాడు, కొంత తాలూకా తన వద్ది నవుకలకకు జీతానికి బదులుగా జాగీరుగా నిచ్చినాడు. ఆ నవాబు, కుంఫిణీక సుమారు లక్షరూపాయాలు సాలెనా కట్టుచున్నాడు. అతని రాజ్యము భల్లారి జిల్లా కలకటరాజ్యకు లోబడి నది. కలకటరు తరవున నొక వకీలు కందనూరులో కాపురమున్నాడు. ఆ నవాబు రాజ్యస్థులకు స్వంతముగా నొక ఖాజీకోరటు పెట్టి న్యాయ విచారణ చేయుచున్నాడు గాని, జిల్లా కుంఫిణీ కోరటుకు నిమిత్తము లేదు. నవుకరులకు జీతము క్రమముగా ముట్టచెప్పడము లేదని నదంతిగా నున్నది. అందరికి జీతము బహుస్వల్పము. తాలూకా అములుదారుల మీద అకబరునిపేను అని ఒక ఉద్యోగస్థుని ఉంచయున్నందువలన పనులు హామీ భరాయించి చూడడమునకు నెవరికిన్ని స్వాతంత్ర్యము లేక నున్నది. ఆ యాత్మకూరు దూరమునుంచి వినడానకు గొప్పయూరు; పేట స్థలము. ప్రతి ఆదివారమున్న సంత కలదు. సంతలో సకల షదాథాలు దొరుకు నని ప్రసిద్ధి కలిగియున్నది. వచ్చి విచారించగా తద్వ్యతిరీక్తముగా నగుపడును. సంతలో ముసాఫరులకు అక్కరలేని పదాథాలు విక్రియింపుచున్నారు గాని ఉపయోగించునవి విశేషించి లేవు. ఆయాత్మకూరిలో శ్రీవైల స్థలమందలి యచకకులున్ను యాత్ర చేయును వచ్చిన వారివద్ద హాళ్ళీలు పుచ్చుకునే నవాబు మునద్దీలున్ను

ఉన్నారు. అక్కడికి శ్రీశైలము నాలు గామ డని చెప్పుచున్నారు. ఆ నాలు గామడ దూరములో నడమ కొన్ని యూళ్ళున్నా, వదాథాలు ఎంత మాత్రమున్నూ దొరకవు గనుక నక్కడనుంచి బయలు వెళ్ళినది మొదలు మళ్ళీ ఆ స్థలము చేరవరకు కావలసిన సామానులన్ని మరచి పోకుండా తీసుకొని పోవలసినది. మరచిన పదార్థములు తక్కువ పడే యుండును. శ్రీశైల యాత్మకు తీసే హాళ్ళీలు కందనూరునవాబుకు చేరుచున్నది. శివరాత్రి ఉత్సవములో సూద్రజనము ౧కి రూపు ౨, గుర్రానికి రూపు ౩, అభిషేకమునకు రూపు ౩, వాహనోత్సవము చేయిస్తే ఉత్సవపు సెలవులు గాక గ ౩, దర్శన సోత్సవమునకు రూపు ౩. ఈ ప్రకారముగా పుచ్చుకొనుచున్నారు. శ్రీశైలమునకు నాలుగు భాటలు. ఎటు పోయినా సీశ్వర సంకల్పమేమో ౪ ఆమడదూరము; చీకారణ్య మయిన దోవ. ఒక భాట నెల్లూరు మీద వచ్చి చుక్కల పవనతము నెక్కవలసినది. మరియొకటి కంభం దూపాటి మీదవచ్చి చుక్కలకొండ నెక్కవలెను. మరియొక భాట పడమటి దేశస్థులు కృష్ణానది దాటి రావలసినది. ఆ కృష్ణ పాతాళ గంగ యని పేరు వహించి శ్రీశైలము క్రింద ప్రవహింపుచున్నది. శ్రీశైలమునుంచి ఆ గంగకు పోవలెనంటే రెండు కోసుల దూరము దిగి యెక్కవలెను. కొంతదూరము నుభునైన డోలీమీద పోవచ్చును. మెట్లు పొడుగు గనుక నెక్కడము, దిగడము కష్టము. నేను వచ్చిన యీ యాత్మకూరు భాట తప్ప మిగతా మూడు భాటలు ఉత్సవకాలములలో నడవ వలసినది గాని తలుచుకొన్నప్పుడు నడవకూడదు. మృగభయము, నెంచువాండ్ల భయమున్ను విస్మరించియుండును. ఆ నెంచువాండ్లు అడివి మనుష్యులయినను యాత్రకు వచ్చేవారిని యాచించి తీసి వాడికే పడేయున్నారు. శివరాత్రి మొదలు చైత్రమాసమువరకు శ్రీశైలము మీద ప్రతిదినమున్ను పల్లకీసేవ అనే ఉత్సవము జరుగుచున్నది. చైత్రమాసములో భ్రీమరాంబ యనే దేవికి తామసపూజ చేసి శ్రీశైలముమీద వచ్చియుండే జనులు విరామమును బొందుచున్నారు. అటుపిమ్మటనొక రిద్దరుఅచాకులుమాత్రము మార్చిమాచిఆయాత్మకూరు నుంచి వచ్చి యుంచున్నారు. ఎక్కవ దినములుంటే అక్కడి

నీళ్లు ఒంటక జ్వరము, మహాదరము, శోభ ముదలయిన రోగములు కలుగుచున్నవి. శ్రీశైలమున గుడికి సమీపముగా ౨౦ చెంచుగుడిశెలున్నవి. వారున్న ఆ గుడిశెలు వదిలి భాద్రీపన మాసములో వలస పోవుచున్నారు. అప్పటికి వసాకాలము తీరి యీ గల ఉపద్రవము కలుగుచున్నది. అది సహించతగినది కాదు. గుడివద్ద స్వామికి ఆవులు ౧౦౦ దనుక నున్నవి. కడప విడిచిన సెనుక ఆవుపాలు, పెరుగున్న కండ్ల చూడవలెనంటే శ్రీశైలముమీద చూడవలసినది గాని యితర స్థలములలో ఆవులను మాత్రము కండ్ల చూడవచ్చును. ఆవుపాలు తీసుట లేదు, దూడలకు విడిచిపెట్టు చున్నారు. అంత జాగ్రత్తగా ఈ దేశ స్థులు పశువులను కాపాడిన్ని, దున్నడముకు ఎద్దులు నైల్లూరునీమనుంచి తెచ్చే వారివద్ద హమేషా వారికి కొనవలసి యున్నది. ఎనుముట పాడికే గాని అచ్చటి దున్నలు ఆ భూమిని నిగ్గి దున్న నేరవు. తడవకు ౧౦-౨౦ వరహాలు పెట్టి యెద్దులను కొనుచున్నారు. ఆ యాత్మకూరి కాపురస్థులు అనేక పక్షవాండ్లను గొప్ప, చిన్నలను చూచి మెదికి నవారయినందున వారి విషయమై ఉపకారబుద్ధి లేక అలత్యుబుద్ధి గలవారై యున్నారు. ముసాఫరులకు దేవి యచాకు లయిన తేనుగు బ్రాహ్మణులు రెండిండ్లవారున్న, స్వామి యచాకుడయిన జరగ మువా డోకడున్న - వీరే స్థల మివ్వవలసినది. గాని, యితరుల యిండ్ల గొప్పలయినను స్థల మివ్వరు. ౨-౩ చిన్న దేవస్థలములు, చావిళ్లున్నున్నవి. తప్పితే అందులో దిగవలసినది. ఆ యాత్మకూరినుంచి పట్టణపు సవారీల మీద కష్టముగా శ్రీశైలపవనతమునకు పోయి చేరవచ్చునని తెలిసినందుచేత మూడు డోలీలు ౨ రూపాయీలకు చేయించినాను. వాటిని నొక దినములో అక్కడి వడ్లవాడు చేసినాడు. అక్కడి రూపాయీకిన్ని చెన్నపట్టణపు రూపాయీకిన్ని సుమారు కాలురూపాయీ భేద మున్నది. పట్టణపు రూపాయీ ౧ కి అక్కడి రూపాయీ ౧. ఎని మిడిమంది కూలి బోయీలను అక్కడి వారిని శ్రీశైలమునకు పోయి రాగలందులకు జనము ౧ కి రూపాయీలు ౪ లెక్కను కుదుచుకొన్నాను. నా వుప్పాడాబోయీలను ౪ మందిన్ని వారికి పామాను తేను ౩ బోయీలనున్ను నాసామాను తేను నా కావటివాండ్లను ఆరు

నిన్ని తీసుకున్నాను. వారి సామానున్న బంత్రాతులకు నలుగురికి భోజన సామానున్న తేను ఒక కావటివాని కూడా తీసుకొన్నాను. నా పరివారమైన ౧౫ మంది బ్రాహ్మణులకు ౫ దినముల మోయాను (భత్యము) తీసుకొని ౧౪ తేది అంతా ఆత్మకూరిలో నుండి ౧౫ వ తేది ఉదయాన ౫ ఘంటలకు ఆత్మకూరు వదిలి ౫ కోసుల దూరములో నుండే నాగులోటి అనే గుడి ౮౫ ఘంటకు ప్రవేశించినాను. దోవలో రాధాపురము, కృష్ణాపురము, వెంకటాపురము, సిద్ధాపురమున్న నే గ్రామములున్నవి. బహు చిన్నవి. చెంచువాండ్లు, యితరులున్న కలిసి కాపుర మున్నారు. ఆ వెంకటాపురము వరకు భాట సరాళము; వెల్లడిగా నున్నది. అది మొదలు నాగులోటి గుడివరకు భాట సరాళమయినా యిరువక్కలనున్న దట్టమయిన అడవి. ఆ సిద్ధాపురములో చెంచువాండ్లకుగాను నవాబు మనుష్యులు మనిషి ౧ కి ౩ డబ్బులు హాశీలు పుచ్చుకొనుచున్నారు. డబ్బులు అసగా చెన్నపట్టణపు రెండు దుడ్లు, అక్కడ అణాలు, అధకలు, పావులాలు దొరకవు. అక్కడ డబ్బులు మార్చి పెట్టుకొని సెలవు చేయవలసినది. అణాకు మూడు డబ్బు లవుచున్నవి. ఆ డబ్బులు ముందరి పట్నం లింగిశెట్టి దుడ్లవలెనే అరిగిపోయి యున్నవి. ఆ నాగులోటి వరకు సవారీ మనుష్యులున్న సాధారణముగా పోవచ్చును. నాగులోటిలో సిద్ధాపురములో కాపుర మున్న చెంచువాండ్లు వేటకు రాగా వారిం బాడవలసిన దేగాని యితరులు పరపవారికి కనుబడరు. ఆ గుడి మజిలీ చేసి దిగను వయిపు (వీలు) గా జలవసతి కలిగి యున్నది. ఆ గుడి వీర భద్రస్వామిది. ఒక జంగము ఆత్మకూరిలోనుంచి వారానికి ౨ ఆవృత్తులు వచ్చి పూజచేసి పోవుచున్నాడు. అక్కడ మధ్యాహ్న భోజనము చేసుకొని ౨ ఘంటలకు బయలుదేరి అక్కడికి అయిదు కోసుల దూరములో నున్న పెద్దచెరువు అనే యూరు ౬ గంటలకు చేరినాను. నాగులోటి వదిలినది మొదలు కోసెడు దోవపర్యంతము కష్టమయిన కొండ యొక్కడు, దిగుడుగా నున్నది. మెట్లు బాగా కట్టియున్నవి. ఆ కోసెడు మిక్కిలి క్రీయాన. అవతల ౨ కోసులు ఎక్కడము, దిగడిము లేక

పోయినా దోవ రాతిగొట్టుగాను నిరుపక్కల దట్టమయిన అడివిగాను న్నున్నది. సవారీలు వస్తే చెట్లకొమ్మలు వాటికి తగులును. ఆ రాతి గొట్టు దారిని దాటిన వెనుక పెద్ద చెరువుదాకా గుర్రపుబండ్లు పోయ్యే పాటిగా, భాట విశాలముగా, సమముగా నున్నది. పెద్ద చెరువునుంచి వచ్చేటప్పుడు రెండు మూడు భాటలు నీలిపోవుచున్నవి. తెలిసిన చెంచువాండ్రను పిలుచుకొని నాగులోటి చేరవలసివదిగాని స్వతంత్రముగా బోజే తప్పిపోదురు. కుడిచేతి పక్క నీలే భాటలు ఎదిలి యెడమచేతి ఎక్కభాటను పట్టి వస్తే నాగులోటికి రావచ్చును. ఆ పెద్దచెరువు విడిచి శ్రీశైలము చేరేవరకు గాని నాగులోటి వదిలినది మొదలుచేసు కొనిగాని యొక్కడనున్న ఆవరణ సంబంధమయిన నీడయున్ను, జల వసతి గల ప్రదేశమున్ను లేవు. ఆ పెద్దచెరువు అనే యూరిలో పందులు తోలను చాలేపాటి ౨౦ కిరాతకుల గుడిశేలున్నవి. మరి వేరే నీడలేదు. చెరువులో రమణియ్యమయిన తామరన పుష్పాలుగల జలము కలిగి యున్నది. చెన్నపట్టణపు కొణ్ణూరు నీళ్లు వదిలిన వెనుక నింత పాటి యుదకము నేను చూచిన వాడను గాను. అందరున్ను ఆ చెరువు కట్టమీద వంట,భోజనములు చేసుకొని వానవచ్చునేని ఆ గుడిశిలలో కూర్చుండి యుండవలసినది. ఆ యూరి చెంచు బోయీలనే కిరాతకు లకు నొకడు యజమానుడుగా నాయకుడనే బిరుదు వహించియున్నాడు. వాడు ధర్మాత్ముడు. పరపవారివద్ద నవాబు, సరకారుయొక్క ఆజ్ఞప్రకారము మనిషికి ౩ డబ్బుల వంతున హాళ్ళీలు తీసు కొన్నా పస్తుగా నుండేవానికి బియ్య మిచ్చి పాత్రో యిచ్చి వంట చేసుకొను మని డివచరింపుచున్నాడు. ఆ మార్గముగా శ్రీశైల మునకు వెళ్ళేవారికి పోయ్యేటప్పుడు, వచ్చేటప్పుడు అక్కడ నిస్సంజేహ ముగా విధిలేక మజ్జలీ చేయవలసి యున్నది. నేను తిరుగుదలై వచ్చే టప్పుడు పదిరూపాయీలలో నొక చావిడి విశాలముగా కట్టవచ్చునని ఆ నాయకుడు మొదలై నవారిగుండా తెలుసుకోంటిని. అక్కడి వాడి ప్రకారము వేదురు. తడికలతో గోడలుపెట్టడము వలన నున్ను, అడివి వేదురు మాయమయి నందుననున్ను, అక్కడి వేదురుతడికలు మట్టి

గోడలకంటె ద్విగుణ మయిన బలము కలవి గనుకనున్న బహు బల మయిన కొయ్యసాహూను అతి నయముగా దొరుకుచున్నది గనుకనున్న వారు చెప్పిన ప్రకార మొక చావిడి కట్టడానకు రూపం చాలు నని తోచినది. ఆ రాత్రి చెరువుకట్టమీద వంట, భోజనములు చేసుకొని ఉదయమయిన గి. ఘంటకు బయలుదేరినాను. ఆ రాత్రి మిక్కిలి చల్ల గాలితోకూడా మబ్బు తువ్వర పడుచుండెను గనుక నొక బోయిగుడితో ఖాళీ చేయించి అందులో పండుకొన్నాను.

2/2/1907

రెండవ ప్రకరణము

౧౩ తేదీ అక్కడికి గి. కోనుల దూరములో నుండే శ్రీశైలము ౧౨ గంటలకు చేరడ మయినది. పెద్దచెరువు విడిచి వెంబడిగానే కొండ యొక్కను ఆరంభించవలసినది. ఒక కోసెడు దూరము యెక్కుడు, దిగుడుగా నుంచున్నది. అయితే మెట్లువైపు(వీలు)గాకట్టియున్నవి. నిండా ప్రయాణ కాదు. ఇనుపస్కిలా అడివి. అటుపిమ్మట కోసెడు దూరము సమభూమి. అందులో పొయ్యేదారి రాతిగొట్టుగా నుంచున్నది. అటుపిమ్మట భీముని కొల్ల మనే బగాధమైన కొండ పల్లమువరకు కొండ యెక్కుడు దిగుడుగా నుంచున్నది. అక్కడ మెట్లు ఏర్పరచి కట్టియున్నవి. ఆ యుగాధ మైన కొండదొనలో నొక వాగు పారుచున్నది. అక్కడ ఆసోదా చేసుకొని కొండ యేడు తిరుగుళ్ళు, రెండువేల మెట్లు ఖర్యంతము, మిక్కిలి పొడుగుగా నెక్కవలసినది. ఆ ప్రదేశములో నెక్కేటప్పుడు, దిగేటప్పుడున్న వాడికే లేనివారికి చుట్టూ చూస్తే కండ్లు తిరుగును. మెట్లు బాగుగా నెక్కవలసినంత దూరము కట్టి యున్నవి. చుట్టు ఏ తట్టు చూచినా పవకతము లున్నవి. యీ ప్రకారము రెండుకోనులు ఎక్కిన మెనుక సమభూమిలో రాతిగొట్టు గల మాగణము శ్రీశైల పయణంతము పోవుచున్నది. ఆ కొండ యొక్క డుకు, దిగుడుకు తిరుపతి బోయిలు ధోలీకి ౬ మంది అయినట్టయితే

అనాయాసముగా నెక్కిపోదురు. అంతదూరము ఎక్కుడు దిగుళ్ళలో తిరుపతి గాలిగోపుర పర్యంతము ఎక్కవలసినంత ప్రయాణ యొక్కడనున్న తేదు. నా తోడవచ్చిన వుప్పాడా బోయీలు ౮ మందిన్ని నా డోలీని అనాయాసముగానే మోసినారు. అయితే నాగులోటి దాటగానే కొండ యొక్కడము, పిమ్మట కొండ యొక్కవలసిన దాని కంటే రవంత ప్రయాణ యొక్కవ గనుక, అక్కడ ప్రథమ మండే యీలాగున నున్నదే, యిక నేలాగున నుండునో యని అన్నదైర్వము తోచుచున్నది. అవతల సాగి పోగా నుభు వనిపించు చున్నది గాని వేరు గాదు. ఆ కొండ యొక్కడు, దిగుడులలో ఆత్మకూరి బోయీలకు వుప్పాడ బోయీలు తీసిపోలేదు. ఆ యాత్మకూరి బోయీలకు సంవత్సరమునకు నొకసారి పనిపడుచున్నది గాని నిండా పనిలేదు గనుక నెక్కడము, దిగడములలో తిరుపతి బోయీల వలెనే ఆ బోయీలు వాడికెవడిన వారు కాదు. నేను చేయించిన డోలీకి బంగళాపాలకీ వలెనే రెండుం ముక్కా లడుగు వెడల్పు పెట్టించినాను. అది శ్రీశైలమునకు సాధారణముగా సాగి పోయినది. కండనూరు నవాలు వగయిరాలు పల్లకీల మీదనే శ్రీ శైలమునకు వెళ్లియున్నారు. సంవన్నులయినందున దోవలోని చెట్ల కొమ్మల కొట్టడమునకు ముందుగా మనుష్యులను జాగ్రత్త పెట్టి యుండవచ్చును.

౧౭ తేదీ పగలు ౩ ఘంటలకు శ్రీశైలముమీది గుడి కల్యాణ మంటపములో నుంటిని. అక్కడ ముందు గుడికి చుట్టున్న గొప్ప పట్టణ ముండెను. వేశ్యా స్త్రీల యిండ్లు మట్టుకు ౩౬౦ ఉండినవి. ఆ పట్టణ మంతయు ఇప్పుడు పాడుబడి పోయెను. ఇంటింటునున్న బావులు శిథిలము లయినవి. గోడలుగూడా యిప్పుడు తెలియుచునున్నవి. ౧౦౦౦ (గోం?) ఏండ్లనాడు అనవేమారెడ్డికి భగవంతుని కల్యాణము చేత బంగారములు పండినవని వాడుక కలిగియున్నది. అతడు స్వామిగర్భ గృహమునకున్ను, ముఖమంటపమునకున్ను, పయి నందులకున్ను, విమోసమునకున్ను, ధ్వజ స్తంభములకున్ను బంగారు మొలము చేసిన రాగితగుళ్ళు కొట్టించినాడు. అవి యిప్పుడు నిండా శిథిలములుగా నున్నవి.

గుడికి రెండు ప్రాకారములు కలిగియున్నవి. బయటి ప్రాకారపు గోడలమీద నాలుగుపక్కల శివలీలలు సుందరము లయిన ప్రతిమలుగా చెక్కెఱుచున్నవి. వాటిని శిల్పి బహుబాగా చేసినాడు. అయితే రాళ్ళను వయిపుగా నంతన చేసినవాడు కాడు. ప్రాకారముమీద ప్రతి కోట కొమ్మకు నొక్కొక్క ప్రతిమ చెక్కెఱుచున్నది. గుడిలోపల రెండో ప్రాకారము బొత్తిగా శిథిల మయియున్నది. మంటపములు ఆరీతిగానే యున్నవి. అచట కులకు మనసు వచ్చినప్పుడు దీపారాధన, నైవేద్యములు స్వామికి చేయుటచున్నవి. గాని నిత్య నియమము లేదు. బ్రాహ్మణులు స్వేచ్ఛగా లింగమును తాకి అభిషేక నివేదనలు చేయవచ్చును. భ్రమరాంబా దేవికినూత్రము మిరాశీ అచటకుల తరపున నొకడు సియమముగా గుడిలో కాపుర ముండి అచటనే చేయుచున్నాడు. ఆలాగు అచటనే గుమాస్తా సంవత్సరము ప్రాణముతో నుండుట దుస్తరము. అందుకు కారణము రోగప్రదేశమేనో, వాని భక్తి తక్కువేనో తెలిసినది కాదు. ఇప్పుడు గి సంవత్సరములుగా రాజశ్రీభట్లు అనే బ్రాహ్మణుడు గిం ఏడ్లవాడు ప్రాణముతో నక్కడ నిలచియున్నాడు. అది ఆశ్చర్యముగా నున్నది. అతడు ఏకాకి. ఆ గుడి లింగము భూమికి జానెడు పొడుగుగా నున్నది. చిన్నానమునకు గి శిఖరములు. అవి నాలుగుపక్కల శిథిలము లయియున్నవి. నడమ నున్న గొప్ప శిఖరము దర్శనమునకు నుపయోగింపు చున్నది. ఆత్మకూరి చారిని వస్తే గుడిలో ప్రవేశించేవరకు శిఖరదర్శనము కానేరదు. నెల్లూరు కంభము మార్గములవస్తే గుడికి మూడుకోణుల దూరములోనున్న శిఖరేశ్వర మనేపేరు కలిగిన యున్నత ప్రదేశమునకు శిఖరముకెలియుచున్నది. ఆ గుడివద్ద వశింపుచున్న చెంచువాండ్లు ఆత్మకూరి వారివలెనే మిక్కిలి కొవ్వివారు. భ్రమరాంబ గుడికిన్ని, మల్లికార్జునస్వామి గుడికిన్ని సమీపమందే కొంచెపు మిట్టమీద వారి గుడికెలున్నవి. దేవీ బింబము సుందరముగా, కొంచపాటిదిగా, కూర్చున్న అవసరముగా నున్నది. గర్భాగృహపు కడపమీద శ్రీచక్రస్థాపన చేసి యున్నది. గుడిలో ౧౧ తీర్థములున్నవి. ప్రతి తీర్థము గడుస్తు కొండ

పూట స్రవించి తీర్థములకు అంతవాహినిగా పారివచ్చి అవతల సాగిపోవుచున్నది. ప్రతి తీర్థమునకున్న సూర్యరశ్మి ఒకకుండా పైన మంటపాలు కట్టియున్నవి. ఏ తీర్థమున్ను మోకాటిగోతుకు నెక్కువ లేదు. లోగకారి యని అక్కడివారు చెప్పినారు. ఉదకము నిమలముగా నున్న, శీతలముగా నున్నది. ఆ గుడిహళ్ళీలు మూలకముగా నవత్సరము ౧ కి ౧౦౦౦౦ కందనూగు నవారు. వచ్చినా, గుడి యేగతి పొండేదన్ని విచారింపడు. ఎవరయినా మగమ్మకు చేసినట్లయితే నెలవంత హళ్ళీలు తీసుకొనుచున్నాడు. రాజా చెంబులూ తు నిర్బంధముచేత కొంత మరమ్మతు చేసి విసికి విడిచి పట్టినాడు. అతను ఆర్గురు బ్రాహ్మణులను నెల ౧కి౬ నూపాయాలు జీతము చేసి నిత్యము స్వామికి అభిషేకము చేసేట్లు వుంచినాడు. మహిషాసుర మర్దనము మహిసూరి దేశములో చేసినందున ఆ దేశమునకు మహిసూరి నే పేరు వచ్చిన దనుచున్నారు. అక్కడ మహిషాసుర మర్దన మయిన వెనుక భ్రీమరాంబ శ్రీశైలము ప్రవేశించినది. మహిసూరు తద్వారా ఆమె పుట్టిన దేశమని ఆ దేశస్థులు ఎవరువచ్చినా హళ్ళీలు యియ్యనక్కరలేదు. జంగాలకు, ఆరాధ్యులకు, బ్రాహ్మణులకున్న ఉత్సవకాలములో హళ్ళీలు లేదు. గుడిలో నే పక్క చూచినా అడిచి ములిచి సర్ప వ్యాఘ్ర భూయిష్ఠముగా నున్నది. ఆ యడవి కొట్టి చక్కచేసే దిక్కు లేదు. స్వామికిన్ని, దేవికిన్ని ఎవ రయినా ఆభరణాలు, వస్త్రాలు నమిపించిరేని వాటి మదింపంత రూకలు హళ్ళీలు పుచ్చుకోవడము మాత్రమే కాకుండా కొన్ని దినములు పోనిచ్చి ఆ వస్తువులనే ఆ కందనూరి నవారు అపహరింపుచున్నాడు. తిరుపతి విషయముగా కుంభిణి వారిని "అహో గుణవతి భార్య భండమూల్యం న యాచతే" అనే శ్లోకసంగతి ప్రకారము ఆ స్థలవర్తమానము తెలిసినవారు కొనియాడ వలసియున్నది. కలి సామ్రాజ్యము గనుక, లోకకమల సాక్షిగా నుండే యీశ్వరుడు లోకులకు కమలాఫలప్రదానము చేయుటకంటె ఎక్కువ యేమి చేయగలడు? ఇది నవకాజనపూజిత మయిన ప్రసిద్ధి కొనిన స్థలము. శిఖరదేశ్శన మాత్రముచేతనే జన్మాదులు లేవని పురా

ణాలు మొరపెట్టుచున్నవి. యీ మహాస్థలము ౩ ఘంటలకు వదిలి ౪౫ ఘంటకు దిగుడు గనుక త్వరగా భీముని కొల్లము చేరినాను. ౬౫ ఘంటకు పెన్సచెరువు చేరినాను. ఆ రాత్రి అక్కడ వసించి ౧౮ తేది ఉదయ మయిన ౬౫ ఘంటకు బయలువెళ్ళి ౯ ఘంటలకు నాగులోటి చేరి నాను. అక్కడ నుంచి భోజనోత్తరము ౩ ఘంటలకు బయలుదేరి నాయం కాలము ౬ ఘంటలకు ఆత్మకూగు చేరినాను.

౧౯ తేది ౩ ఘంటలకు అక్కడనుంచి బయలువెళ్ళి కోసెడు దూరములో నుండే సందిగుంట అనే గ్రామము ౪ ఘంటలకు చేరి పర్వో పద్దీపముచేత అక్కడనే నిలిచినాను. భాట మంచిది. అయితే ముండ్లు విస్తారముగా నున్నవి. ఆ గ్రామము గొప్పది. బ్రాహ్మణుల యిండ్లు, కోమట్ల యిండ్లు నున్నవి. సకల పదార్థాలున్న దొరుకును. దేవస్థలము లున్నవి. ఆ దేవస్థలములో దిగినాను.

౨౦ తేది ఉదయాన ౬ ఘంటలకు బయలుదేరి రెం డామడ దూరములోనున్న నివృత్తిసంగమ మనే పుణ్యక్షేత్రము ౧౨ ఘంటలకు చేరినాను. అది కృష్ణాతీరము. ఆ కృష్ణలో తుంగభద్రతో కూడా అయిదు సదులు అంతకుముందే కలియుచున్నవి. భవనాశిని అనే నదిన్ని ఆ స్థలమందు కలియుచున్నది గనుక అక్కడ కృష్ణానది అవర్ణముగా ప్రవహింపుచున్నది. వాసయోగ్యమైన ప్రదేశము. ఏటియొడ్డున ధర్మరాజు ప్రతిష్ఠితమైన శివస్థల మొకటియున్నది. బృహస్పతి కన్యాగతు డయినప్పుడు అక్కడ అనేకవేల ప్రజలు వచ్చి కృష్ణ పుష్కరాల యాత్ర చేసెనని పోవుచున్నారు. సకల పాపాలను నివృత్తిని పొందించే ప్రదేశము గనుక నివృత్తి సంగమ మనేపేరు ఆ స్థలము నకు వచ్చినది. ఇరువది బ్రాహ్మణుల యిండ్లున్నవి. కావలసిన పదార్థాలు ఏయముగా దొరుకును. ఊరు కొండకింద నున్నది. అక్కడ కృష్ణ ఉత్తర వాహినిగా ప్రవహింపుచున్నది. ఆ దినము వచ్చినదోవ మహా సుఖకర మయినది. ఎటువంటి ఋతువులోనున్న సన్న గులక భూమి గనుక భాట ప్రాణికుల మయ్యెడి కాదు. అడివి లేదు. దోపలో అడుగుడుగునకు గ్రామాదు లున్నవి. జలవసతి కలదు. ఊరూరికి శిథిల

మయిన కోట యొకటి కలిగియున్నది. అక్కడి గుళ్ళలో తంబలవాండ్లు అచాళుకులుగా నున్నారు. కావలసినవారు తామే పూజ చేయవచ్చును. ఆ యూరున్న కందనూరు నవాబుతో చేరినది. ఆ కృష్ణ దాటడానికి మనిషికి ఇంతమాత్రం మని హాళ్ళీలు పుచ్చుకొనుచున్నారు. శ్రీశైలానకు వెళ్ళేటందుకు నేను శూద్రమనిసి ౧ కి రూప ౩౪ గుర్తానికి రూప ౩౪, అభిషేకానికి రూప ౧౪, బ్రాహ్మణునికి అ ౨, లెక్కనిచ్చినాను. కృష్ణ అక్కడ దాటవలసినది గనుక అక్కడ ఘాటు హాళ్ళీలు ఒకపక్క కందనూరు నవాబుకున్న ఒకపక్క హయిదరాబాదు వారికిన్ని యివ్వవలసి యున్నది. ఆ కృష్ణ యీవలి గట్టువరకు కందనూరి నవాబువారియొక్క దొరతనమునకు లోబడిన దేశము. ఆవలిగట్టు మొదలుచేసుకొని హయిదరాబాదు వారి రాజ్యము. తిరుపతి మొదలు ఆ యూరినరకు ప్రాంత గ్రామమునకున్న ఒకరెడ్డిన్నీ, ఒక కరణమున్న ఊన్నారు. ఆ కరణాలు కొందరు నందవరీకులు, కొందరు ప్రధమ శాఖలు, కొందరు సయోగులు. ఈ రీతిగా బ్రాహ్మణులు ఆ యుద్యోగమును చూచుచున్నారు. కట్టుబడి బంబ్రాతులని జీతానికి బదులుగా భూమిని అనుభవింపుచు కావలి కాచుకొని గ్రామాదుల సకల పని పాటలున్ను చూచుచున్నారు. పరువు కలిగిన ముసాఫరులకు కావలసిన సరంగామా సహాయసంపత్తు ఆ రెడ్డి కరణాలగుండా కావలసినది. ఆ యుద్యోగస్తుల సిద్ధరినిన్నీ నయభయములచేత స్వాధీన పరచుకొంటేగాని మార్గవశముగా వచ్చే పరువుగల వారికి పనులు సాగవు. పరువు గలిగిన ముసాఫరుల అధికారపు చిన్నైకొంత వహించితేనే బాగు. నిండాసాత్విక గుణము పనికిరాదు. మాగణము చూపించడమునకున్ను, దిగిన తావున కావలసిన సామానులు తెప్పించి యివ్వడమునకున్ను రెడ్డి కరణాల యొక్క ఉత్తరపు ప్రకారము ఆ కట్టుబడి బంబ్రాతులు పనికివచ్చుచున్నారు. ఓంకార మనే స్థలమందలి తీర్థములో నున్న జలమందు మునిగి క్షణమాత్రము తల యెత్తక నిలిపియుంటే ఓంకార నాదము వినిపింపుచున్నది. ఆనివృత్తిసంగమమునకు నేను వచ్చిన ఖాటలో అక్కడకు ఆమడ దూరములో ముసలిమడుగు అని రెండుక యీ

తున్నది. అది పేటస్థలము. దిగేమజిలి. వసతియయిన గ్రామము. ఆ నివృత్తి సంగమములో నుండే అగ్రహారీకులకు భిక్షాజిల్లా శిరస్తా చేసి యిప్పట్లో బోర్డులో శిరస్తాగా నుండే రామచంద్రరాయుడు ఒక కాల మందు అక్కడికి యాత్రో బోయి వాక్సహాయము చేసి ఆ యగ్రహారీ కులు నవాబు-సరకారుకు కట్టుచునుండే పన్ను రూకలను మాపుచేయించి వారు అనుభవించే భూమిని సర్వదుంబాలా చేశినాడు. గనుక అక్కడి ద్విజులు మేము చేసే సత్కర్మఫలము అతనికి చెందవలసిన దని చెప్పి కొనియాడుచున్నారు. కడప మొదలుకొని యిదివరకు జ్యేష్ఠమాసము మొదలు శ్రావణమాస పర్యంతము క్రమమయిన వర్షాకాలము. ప్రతి దినమున్ను మబ్బు, వర్షము గలిగియుంచున్నది. కొండకింది గ్రామా దులలో గాలి కొట్టేటప్పుడు ఆ గాలి కొండలమీద మోది అతి ధ్వనితో బహువేగముగా సమీపమందు విసురుచున్నది. కొత్తవారికి ఆ గాలి సహించడము ప్రయాసగా నుంచున్నది. తిరుపతి మొదలు కొని యెంత పాతబియ్య మని అంగటివాడు ఇచ్చినను కొత్తబియ్యము వలెనే అన్నము మెత్త పడుచున్నది; గనుక ఆ బియ్యము వాడికే బడేదాకా ప్రయాసగా నుండును. నాలు ఉప్పుడుబియ్యము ఆ ప్రాంత ములలో బొత్తిగా దొరకదు. పేదలు జొన్నలతోనున్న, ఆరికె యన్నముతోనున్న కాలము గడుపుచున్నారు.

౨౧ తేది మొదలు ౨౪ తేది మధ్యాహ్న పర్యంతము తీర్థ విధి మొదలయిన పితృకర్మములు చేయడానకు అక్కడ వుండి ౧౨ ఘంటలకు భోజనము చేసుకొని బయలుదేరి ౧ కోసెడు దూరములో నుండే సిద్ధేశ్వరం ఘాటుకు పోయినాను. ఆ ౧ కోసున్ను కొండమీద నెక్కి నడిచి కొండ తిరిగి పోవలసినది. దారి రాతిగొట్టు ఎక్కి దిగుచు నడవవలసినది. అక్కడ కందనూరు వారిది యొక పుట్టి యున్నది. నలుగురు బోయి ఇతీ మనుష్యులు ఆ పుట్టిని తెడ్లతో తోసిగడుపు చున్నారు. ఆ పుట్టి - అనగా పెద్ద వెదురుగంప; రం మంది కూర్చుండ వచ్చును. పయిన చర్మముతో కవచము కుట్టియున్నది. బహునున్నితము. రవంత ద్వారము పడితే ప్రమాదము వచ్చును. ఒక పల్లకీనిన్ని ౧౨

మంది బోయాలనున్న ఒక నడతకు దాటిందినాను. అనంతగిట్టుకు పోయి రావడానికి గిరి నిముషాలు వట్టుచున్నవి. దాని తావున నదికి నిరుపకలూ కొండ లున్నవి. తద్వారా నానిశాన విస్తరించి ఆ ఘాటుకు లేచు. గనుక ఆ ఘాటు ఇశోనిము లున్న ఘాట్ కన్నా నది దాటడానికి జేమకరము. నాలుగు ఘంటలకు నా సరంజామాతోగూడా అవతలిగిట్టుకు పోయి అక్కడ సోశ్యేలు నవారీకి రూపాయిలు గెన్ను, గుట్టానికి గి సూపాయిన్ని, సూక్కులకు స్వల్పముగా నున్న యిచ్చి ఆ గట్టువలెనే నిజం యిలాగా వాటిన్ని యిచ్చి ౪ ఘంటలకు బయలుదేరి అక్కడికి మామడకోస్తా దూరములో నుండే పెంటపల్లి అనే గ్రామము ౩ ఘంటలకు చేరినాను. దారి కొండలనడమ బోవుచున్నది. అందులో ౨ కోసులదూరము రాళ్ళమయ మయిన కనమ. అది దాటిన వెనక నొక కోసుకు దూరము వెల్లడిగా, భాట బొగుగా నున్నది. ఆ గ్రామములో విశాలమున్న, సుందరము స్వయం వెంకటేశ్వర దేవాలయ ముకటి యున్నది. ముసాఫరులు దిగడానికి ఇదే యిండ్లన్నా వసతిగా నున్నది. బస్తీ గ్రామము. ౪ం కోమటియిండ్లున్నవి. సకల వదాథాళున్న దొరుకును. ఆ గ్రామము హయిదరాబాదు రాజ్యములో చేరినది. అయినా హయిదరాబాదు నవాబుకింద అనేక జమీనుదారు లున్నారు. గనుక కొల్లూపురపు జమీనుదారునితో ఆ గ్రామము చేరియున్నది. ఆ జమీనుదారులు క్లెవ్వు మయిన రూకలు కట్టి సకల రాజసంక్రమములున్న తమ తమ జమీనుదారిలో స్వతంశ్రీముగా జరిసింపు చున్నారు. నేనా సహాయ సంపద యెక్కువ గల జమీనుదారుడు క్లెవ్వు మయిన రూక లిచ్చుట లేదని చెప్పట కలదు. అప్పుడు హయిదరాబాదు వారు దండెత్తి కొట్టి సాధించి రూకలు తీసుకొనుచున్నారు. ఆ జమీను దారులకు ఒకరి కొకరికి సరిపడక వచ్చినట్లయితే పోట్లాడి చావడము మాత్రమే కాకుండా ఒకరి గ్రామాదులను ఒకరు కొల్ల పెట్టి రహితు లను హింసించి గ్రామాదులను పాడుచేయు చున్నారు. ఈలాగున కలహములు పోసగినప్పుడు న్యాయము విచారించి యొకరికొకరికి సమ

రస పెట్టకుండా దివాణజీతనము చేసే చందులాలా ప్రభృతులు ద్రవ్య కాంక్షచేత నుభయులకున్న కలహమును పెంచి వేడుక జూచుచున్నారు. ఈలాటి ప్రారబ్ధము నా ప్రయాణకాలములోనే వనపతిఁ జమీను దారునికిన్నీ కొల్లాపురపు జమీనుదారునికిన్నీ. ఒక సంవత్సరముగా పొసగి తహతహపడుచున్నది. నేను ఆ పెంటపల్లి కోటలో హాయిదరా బాదు సవాబువారికి కొంత ఘోష ఉన్నందున నయభయాలచేత ఆ ఖిల్లీదారుని నేను హితునిచేసుకొని జవానులను కొందరినికూడా తీసుకొని ౨౫ తేది ఉదయాస గి ఘంటలకు ప్రయాణమై ౮ కోసుల దూరములో నున్న పానగల్లు అనే ఖిల్లా గ్రామము ౧.౨ ఘంటలకు చేరినాను. ౩ కోసుల దూరమునకు వెనక తుమ్మగుంట యనే గ్రామమున్నది. అది మొదలు కుంభాణివారు హాయిదరాబాదుకు లష్కరు వెళ్ళడానకు నేర్పరచిన భాట. అంతకు లోగడ దుస్సారు మొదలుకొని ఆ తుమ్మగుంటవరకు శ్రీశైల యాత్రనిమిత్తమై నేను కల్పించుకొన్న భాట. ఆ పెంటపల్లికు పోయినవెనక హాయిదరాబాదుకు వెళ్ళను అనేక భాటలను లోకులు చేప్పుదురు. వాటిలో కొత్తకోటభాటను అందరు సాధారణముగా ముఖ్యమని చెప్పుదురు. అది చుట్టుగానున్న, ప్రయాస దైన మాగ్గ ముగాను న్నున్నది. ఆ తుమ్మగుంటవరకు భాట వెల్లడిగా సరళమయినదిగా యినకపరగా నున్నది. అది మొదలుకొని పానగల్లువరకు చిన్నచిన్న కొండలపక్క పాశ్చ్యములలో నుంచున్నది. ఆ పానగల్లు కొండకిందనున్న, కొండమీద విశాలమైన దుర్గమున్నది. ఆ గ్రామమున్ను, దానితోచేరిన మరికొన్ని గ్రామములున్న డేరాల దారోగాకు జాగీరుగా నిచ్చినారు. గ్రామము బస్తీగాకపోయినా యింగి లీషులష్కరుకు సరంజామాచేసి వాడికెపడినది గనుక ముసాఫరులకు కావలసిన వస్తువులు దొరుకుచున్నవి. ఇంట్లు మిక్కిలి కుసందిగా నున్నవి. చావళ్ళు గలవు. బ్రాహ్మణులు నిండా పారమాధికకులుగారు. ఆ రాత్రి అక్కడనే నిలచినాను.

౨౬ తేది ఉదయాస గి ఘంటలకు బయలువెళ్ళి ౧.౨ ఘంటలకు ౬ కోసుల దూరములోనుండే చిన్నమంది అనే గ్రామము చేరి

నాను. ౩ కోసుల దూరమునకు వెనక వనపర్తి అనే జమీనుదారి కసుబాగ్రామము ఖల్లా సహితముగా సమస్థానపరువు కలిగియున్నది. పానగల్లునుంచి తెచ్చిన జవానులను మార్చడమునకు ౧ గంటసేపు అక్కడ నిలిచినాను. వనపర్తి ౮ ఘంటలకు చేరినాను. దోవ యిరు ప్రక్కలా అడివి కలిగియున్నా దారి నన్నయిసుకపరగా బాగా ఉన్నది. మృగభయము లేదు. వనపర్తివరకు కొండలనడమ భాట పోయినా రాతిగొట్టుకాదు. ఆ యూరున్న రహదారి అయినందున ముసాఫరులకు కావలసిన సామానులు దొరుకును. ఊరూరికి కోటలు వుండడము మాత్రమే కాకుండా హయిదరాబాదువారి రాజ్యములో ఊరూరికి ఒక జమీనుదారు డున్నందున శిబ్బందికి జీవనము కలగడ మొక్కటేగాని, రహితులకు న్నితరులకున్న షేమములేక ప్రాణభయ ముతో సదాకాలము తోయుచు నుండవలసి యున్నది.

కుంభిణివారు మజిలీపట్టిలు వారి పంచాంగములో వ్రాయుచు వచ్చుచున్నారు. గ్రామాదులపేళ్ళు వివరముగా వ్రాయనందున వారు వ్రాసిన ప్రకారము పేళ్ళు అడిగితే అట్టి గ్రామమే దారిలో లేదను చున్నారు. గ్రామాదుల దూరమును కొన్ని ప్రకరణములలో తప్పి వ్రాసినారు. ఇందుకు సందేహము లేదు.

ఆ చిన్నమంది అనే వూళ్ళో వనతి యయిన చెరువు కట్టమీద నీడ యివ్వగల చెల్లున్నవి. ఇండ్లలో దిగడానకు స్థలము చాలదు గనుక చెరువుకట్టమీదనే వంట చేసుకొని భోజనము చేసి ౨ ఘంటలకు బయలు వెళ్ళి అక్కడికి ౪ కోసుల దూరములో నుండ గణపురము సాయంకాలము ౬. ఘంటలకు చేరినాను. ఆ గణపురానికి వెళ్ళే దోవలో చోళపురము, మనోజీపేట అనే రెం డూళ్ళున్నవి. మనోజీపేటవరకు భాట కిరుపక్కల దట్టమయిన అడివి భాట విశాలముగానున్న, గులక యిసుక పొరకానున్న నడవడానికి వైపుగాను న్నున్నది. భాట కిరు పక్కల కొంతదూరంలో చిన్న తిప్ప లున్నవి. మనోజీపేట అనే వూరు బస్తీ అయినది. దేవాలయ మున్నది. కొంత దూరములో కొండమీద వెంకటేశ్వర స్థల మున్నది.

ప్రసిద్ధ మయిన దేవస్థలము. ఆ మనోజీవేటకు సమీపాన నీడ గల యొక తోపు నుండరముగా నున్నది. అక్కడికి సమీపముగానే బంగా రుగుండు అనే పేరు కలిగిన యొక సోగయయిన గుండు ఒక తిప్ప కొనయం దున్నది. చూపుకు ఆ తిప్పగుండు పానవట్ట సహితమయిన లింగాకారముగా నగుపడుచున్నది. ఆ మనోజీవేటమొదలుగా గణ పురము వరకు కొండలనడుమ భాట పోయినా రాళ్ళు లేవు. అది గులక యినక పొరగా నున్నది. ఆ గణపురము జాగీరు గ్రామము. కొండ కింది యూరు, కొండమీద దుగళము. కోట, మజుబూతి (గట్టి)గా కట్టి యున్నది. బస్తీగ్రామము. ౨౦-౩౦ బ్రాహ్మణుల యిండ్లున్నా చిన్నవి గనుక స్థలము దొరకడము ప్రయాస. చావిళ్ళున్నవి. అన్ని పదా భాాలు దొరకును గాని నీళ్ళకు బహుప్రయాస. బావులు లోతుగా నుండడమే గాక జలము ఉప్పుగా నున్నది. మంచినీళ్ళు బహుదూర ముగా వెళ్ళి తెచ్చుకొనవలసినది. ఆ రాత్రి అక్కడ నిలచినాను.

౨౨ తేది ఉదయాన గి.౪ ఘంటలకు ప్రయాణమై ౧౧ ఘం టలకు E. కోసుల దూరములో నుండే జడచర్ల అనే యూరు చేరి నాను. దారి యినుకపొర. ఆ నడవ మూలకర్ర, కోటూరు, ఆలూరు అనే గ్రామాదు లున్నవి. ఆలూరివరకు అడివినడమ భాట. ఆలూరు మొదలుకొని అడివి లేదు. దారిలో జలసమృద్ధి గల బావులు, చెరువులు న్నున్నవి. వరిపొలాలు పొలకట్లు తీర్చియున్నవి.

కృష్ణానది దాటినదిమొదలు శ్రేణాచలపవళతము అదృశ్య మయినా అడుగడుగుకు చిన్న చిన్న పర్వతాలున్నవి. సృష్టిచేసిన పర మాత్ముడు ఆ కొండలు రాతిమీద రాయిని అతికియుంచినట్టుగా నొక బండమీద నొక బండ యిమడక దొర్లనని తోచిన తావులలో పలకవంటి రాళ్ళను కొల్లెరుతో చెక్కి చక్కచేసినట్టు ఉంచి యిమడిచి యున్నది. ఆ కొండల సమూహములను జూడగా భూమిని ముక్కాలు నాళి పవళతమయముగా భగవంతుడు చేసినట్లు తోచుచున్నది. అన్ని పవళతములను సృష్టించ డానికి ముఖ్యకారణ మేమని యాచించగా నీ భూగోళము ఉదకబుద్బుదము గనుక భూమిని

సావరదశను పొందించేటందుకు ఈ పవిత్ర సమూహములను సృష్టించినట్లు తోచబడుచున్నది. పరమాత్మునియొక్క లీలావిభూతి యయిన యీవిచిత్ర పవిత్ర సమూహములను నానావిధములయిన వృక్షాలున్న కలిగిన అరణ్య సమూహములు చూడగా బుద్ధి ఆశ్చర్య పడడానికి చాలియున్నది గాని దృష్టమయిన ధర్మ పొందచాలక నున్నది. ఆపగలు అక్కడ సేలచినాను. ఆయూరు బస్తీయయినది. సంపన్నులయిన కోమటి సత్యకులున్నారు. దేవస్థలమున్నది. అందులో దిగవచ్చును. రమణీయ్యమైన కొలను వున్నది. అదిచుట్టు మంటపాలతో నేపకరచ బడియున్నది. సకల విద్యాధాన దొరుకును. ఆయూరున్న ఇంకా కెల గ్రామమున్న రాజగోపాల రావు అనే ఆరువేల నియోగి బ్రాహ్మణునిక బహుశరాలుగా పుష్క నడుచుచున్నది. కెలకుల చూపాయీలు గోలకొండ సవాలుకు కట్ట చున్నారు. ఇప్పుడు ౧౨ సంవత్సరముల చిన్నవాడు తల్లివదిస్సురముగా దొరతనము చేయుచున్నాడు. ధర్మ సమాస మని చెప్పబడుచున్నది. రాచూరు అనేయూరు వానికి రాజధానిగా నున్నది.

౨౦. తేది ఉదయమయిన గ్రామంట్లకు తేచి క కోట, దూర ములోనుండే నాగనపల్లె, బాలనగర మని రెండుపేర్లు కలిగిన యూరు ౧౦ ఘంటలకు చేరినాను. దారిమిక్కిలి సరాళము. గులక యింక కలిగిన రేగడభూమి. నడవ డానికి బండ్లకు మిక్కిలి సులువుగా నున్నది. ఆయూరికి చుట్టున్న కోట యున్నది. అది బాలచందు అనేమునస్థికి జాగీరుగానివ్వబడినది. అతడు బహుధర్మాత్ముడని పేరుబడి యున్నాడాయ ముతో ఇప్పటికి జీవింపు చున్నాడు. అతనికి మొగసంతు లేడు. అల్లునిక జాగీరు నడుచు చున్నది. ఆ కోటనున్న, గ్రామమునున్న బహుబస్తీ చేసియున్నాడు గనుక ఇదిపరకు చూచిన యనేకములయిన కోటలలో ఈ కోట గచ్చుచేసి చూపుకు బాగా ఉన్నది. బహుబస్తీ గ్రామము ఆ గ్రామములో నుండే యొక ఆడమనిషి అక్కడ ధర్మశాలయని వాడు కొనే యొక సత్రము కట్టియున్నది. తిరుపతి వదలినవెనక సత్రమనే మూట యిక్కడ విన్నాను. బాలచందు ౨ దేవాలయములు పారి

హారాదులకు చేర్చి యొకటిగా కట్టి తోపువేసి సమీపమందు అగ్రహారముకట్టి యుచ్చివాటికన్నిటికిన్ని జీవనానికి పూర్ణాయుని భూవసతి యేర్పరిచినాను. అక్కడ భోజనముచేసుకొని నె౪ ఘంటలకు బయలుదేరి ౩ కోసుల దూరములోనుండే బాసంపేట సరక్కనగరమని రెండు వేళ్ళుకలిగి బస్తీ బాసువీధి కలిగియున్న గ్రామము నె౪ ఘంటలకు చేరినాను. ఆ యూగు సరక్కలతో నింకి యున్నది. ఒక గోసాయి చానడి గుడికి అంతభూతముగా నున్నది. దిగడానికి అనిన్ని, చావి ధున్ను తోపు వేగే యుష్ణతో ప్థలముదొరకదు. నీళ్ళకు బహుప్రయాస. తోతుగల బావులు డొట్ట ఉన్నా మంచి యుదకముకాదు. దూరము నుంచి మంచినీళ్ళు తెచ్చుకొనివలసింది. పానగల్లు మొదలుగా ఆయూరి వరకు బాట గుర్తించుకొని వచ్చేపాటి విశాలమయి చక్కతనము గలిగియున్నా బాటసాగర మనే యూరిముందర కొంచము రాతిగొట్ట. మిగతభాట బహుస రాశిముగా నున్నది. పల్లములలో దిగి మిట్టలెక్కుచు భాట సాగిపోవలెను. సాధారణ మయిన యడవిపడమ భాట పోవుచున్నది. ఆ బాసంపేటవద్ద నొక కోటయున్నది. కడప నదినివెనక అప్రయత్నపూర్వకముగా శాకములు అక్కడనే అంగళ్ళలో దొరకుచున్నవి.

ఈ దేశాటనము చేసుటవలన దేశమునకు లాభమము కలుగుట యనే లాభ మొక్కటిమాత్రమే కాక ద్రవ్య సాధ్యముకాని స్థలములలో పదాధము లెంతమాత్రము దొరికినా అవి అపూర్వము లై నందున జీవాత్మునికి మిక్కిలి ప్రీయభోజ్యములుగా నుంచున్నవి. నానావిధ స్వభావములు కలిగిన మనుష్యులు ఇతర దేశపు జంతువుల నున్ను, స్థానరములయిన శిలా వృక్షాదులనున్ను చూడడము జన్మాంతర నుకృతముచేత నొకవేళ భక్తి కలుగుటకు కారణము గావచ్చును.

ఆ రాత్రీ ఆ గ్రామమందు నిలిచినాను.

౨౯ తేది ఉదయాన ర ఘంటలకు ప్రయాణమై ౬ కోసుల దూరములో నున్న సాపుర మనే యూరు గం ఘంటలకు చేరినాను. దోవలో పాలమాకుల యనే జలసౌఖ్యము గల గ్రామము

మున్నది. ఆ పాలమాకుల వనకు భాట సరాళము. కొంత కొంత దూరము రాతిగొట్టుగా నున్నది. జలచలక వదిలిన వెనక పవనత సమూహముల దశకనము దారిలో నిదివరకు లేదు. సాధారణమైన యడవినడమ భాట పోవుచున్నది. ఆ గ్రామములో దిగి వాడికెపడిన మామిడితోపు జలవనతిగా నున్నందున అక్కడ భోజనమునకు దిగినాను. గ్రామమందు కావలసిన పదార్థాలు దొరకును గాని దిగను స్థలమివ్వరు. ఆత్మకూరు మొదలుకొని దిగడానకు దేవస్థలములుంటేనే వయిపుగాని యిండ్లలో స్థలమివ్వరు. ఇచ్చేపాటి విశాలమయిన యిండ్లున్ను లేవు.

ముసాఫరులు పరువుకావలెనంటే డంభము వహించవలెను. ఆ డంభమునకు తగిన దాతృశ్వము లేకుంటే లోకులు సంతోషింపరు. ఇంతేకాకుండా దోవలో విషయభోగముల నెక్కవగా అసేక్కించే కొద్ది వ్యసన మెక్కువొచున్నది.

దూరప్రయాణము బోను మేనా సవారీలు తీసుకొని వచ్చేవారు సవారీలకు దండను ఆసరాచేసి కిందను మీదను ర ఇనపకమ్ములు బిగి యించి యిస్కూలు చీలలు కొట్టకమునుపు బలమయిన మూలతగుళ్ళు కొట్టించి ఆ తగుళ్ళలో ద్వారములు చేసి వాటిలో యిస్కూలు చీలలు బిగియించవలెను. అటు చేయనందున నా బంగాళాపాలకీ దోవలో మోసుకొని వచ్చునప్పుడు ఆ చీలలు కొట్టిన తావున పలకచీలి పల్లకీ కిందపడుచు నుండెను. చీలిన చప్పుడు వినగానే నా బోయీలు పల్లకీని దిగువ దించినారు. దోవలో బావులు లోతుగా నుంటే నీళ్ళు చేదుకోవచ్చు నని తెచ్చిన నీమ సన్న తాడు గిం బారలది వద్దనుండగా పయిన గి కట్లున్నూ చట్టానికి దిగువ గి కట్లున్ను చుట్టు బలముగా వేసి ముందు దండకున్ను వెనక దండకున్ను దిగువ చట్టముగుండా మూడు కట్లువేసి బిగించి యిది వరకు భగవత్కూటాక్షము చేత ఆ పల్లకీమీదనే సవారీలయి వచ్చినాను. కాబట్టి పల్లకీసవారీ అయి వచ్చేవారు కొన్ని తాళ్ళు అగత్యముగా కూడా తేవలసియున్నది. నా వద్ద నున్న తాళ్ళు చాలక దోవలో నెక్కడ విచారించినా తాళ్ళు దొరికినవి కావు గనుక సాగ

నార నివృత్తిసంగమ మనే గ్రామములో తీసి బోయిలచేత తాళ్ళు పేడించి కట్టించినాను.

యింతే కాకుండా పరివారసమేతముగా తూర దేశము పొయ్యే వారు దారిలో అస్వస్థపడే పరిజనము ఆటంకపడి నిలవకుండా సాగి రావడానికి దినానికి 3 ఆమడ దూరము నడవగల యొక గుట్టపు తట్టువ నున్న గి బోయిలతో నొక తేలికయైన సామాన్యవు డోలీ నిన్ని కూడా తీసుకొని రావలసినట్లుగా నా యనుభవము నాకు తెలియ చెప్పినది. అదే ప్రకారము తిరుపతిలో రూ. 2౬ కి ఒక గుట్టపుతట్టువను తీసి కూడా తెచ్చినాను. అందరున్న ఆరోగ్యముగా నుండే కాలములో తట్టువమీదనున్న డోలీలోనున్న కావలసిన భోజనసామానులను అధికముగా చెయికావలికి వేసుకొని పోవచ్చును.

యింకా నా యనుభవమువలన తెలియవచ్చినది యేమంటే నపరి వారముగా దేశము తిరిగేవారు చికిత్స చేసే క్రమము యథోచితముగా తెలిసినవారిని కూడా పిలుచుకొని తగుపాటి యకాషధములు కూడా తీసుకొని పోవలసినది. ముఖ్యముగా అజీతికి జ్వరమునకు వ్రణాలకు గాయములకున్న ఔషధాలు తీసుకొని పోవలసినది. ఆ ప్రకారముగానే నేను తెచ్చి నా వద్దనుండే ఔషధాలు నా బుద్ధిస్ఫురణద్వారా నాతో కూడా వచ్చిన హారికి ఇచ్చుచు వచ్చినంతలో భగవత్కటాక్షముచేత నా పరివారానికి వచ్చిన యుపద్రవములు నివారణ మవుచు వచ్చినవి. కూడా వచ్చేవారికి నొక విధమయిన నిర్భయమున్న తోచి యుండెను. శీమమైసపువత్తు లెంత భద్రముగా నుంచినా తునకలుగా పగులు చున్నవి గనుక బంగాళా నాటువత్తులే దారికి యోగ్యము లని తెలుసు కొన్నాను. అణాలు, అధాలు, పావులాలు చెన్నపట్టణపు దుడ్లు కడవ విడిచినవెనక దొరకవు. కూడా తెచ్చియుంటే వెండి నాణ్యములు మాత్రము పనికివచ్చుచున్నవి. కృష్ణ కవతలి పయసాలు కృష్ణ కీవల పనికిరావు. కృష్ణకు నుత్తరమున అణాలున్న పనికిరావు.

24/12/1947

Handwritten signature/initials

మూడవ ప్రకరణము

ఆషాఢపురము 3 ఘంటలకు వదిలి రాత్రి ౮ ఘంటలకు E. కోనుల దూరములోనుండే హాయిదరాబాదు వహారు ప్రవేశించి వహారుకు సమీపమందుండే బేగంబజారు అనే పేటలో నొక తోటలోని బంగాళాలో దిగినాను. ఆషాఢపురము వదిలినవెనక ౨ కోనుల దూరములో ఘంసాబాదు అనే బస్తీ గ్రామము కోటసహితముగా నొకటి యున్నది. అదిపరకు దోవసరాళము. లోగడి మజిలీ భాటవలెనే ౧ గడియదూరము ఖిట్టయొక్కచు గడియదూరము పల్లములో దిగుచు దారిని నడవవలసినది. ఘంసాబాదు మొదలు చిన్న తిప్పలు దారికి నాలుగుపక్కలా అగు ఖఠుచు వచ్చును. దారి కొంచెమయిన రాతిగొట్టుగలది. దగ్గరదగ్గర తీన్న గ్రామాలున్నవి. అనేక మశీదులు చూచుచు పోవచ్చును. చిన్న చెరువులు కొన్నియున్నవి. వాటికింద మామిడితోపులున్ను, కూరగాయల తోటలున్ను వేసియున్నవి.

ఆ దినము మొహర్రోం అనే పండుగ ఆరంభ మయినది. ఆ తొమ్మిదో దినము ఆ వహారుకు కంచీకి గరుడనేవ ముఖ్యమైనట్టుగా ఆ మొహర్రోం పండుగ ప్రబలమైన యుత్సవము. ఆ యుత్సవ కాలములో పరమాత్ముని చైతన్యము ఆ వహారులో నెక్కవగా ప్రకాశించుటచేత అనేక వేలమంది యితర మతస్థులుగా నుండేవాఠుకూడా వహారుకువచ్చి ఆ తొమ్మిదో దినము మొదలు ఆఖరువరకు నుంచున్నారు. నకలవిధము లయిన యారాధనలను అంగీకరించి “యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధి భవతి తాదృశీ” అనే వచనప్రకారము లోకుల యిష్టసిద్ధిని చేసే పరమాత్ముడు ఒక్కడేగనుక ఆ యుత్సవకాలములో పరమాత్ముని చైతన్యము అక్కడ ప్రతిఫలించుటచేత ఆ స్థలము ఆ కాలమందు పుణ్యస్థల మని భావించి అక్కడ నట్టికాలమందు నన్ను ప్రవేశ పెట్టినందుకు నీశ్వరుని చాలా కొనియాడడ మయినది.

౨౯ తేదీ రాత్రి మొదలు జూలాయి వెల ౮ తేదీ సాయంకాలమువరకు హాయిదరాబాదు వహారుతోచేరిన బేగంబాబారులో నున్నాను. ఆ రాత్రి మొదలు జూలాయి ౧౯ తేదీ రాత్రివరకు శికండ

రాబాదు అనే పేరుగలిగిన యింగిలీషువారి దండు ఉండే బస్తీకి సమీపముగా నున్న కాకాగూడ మనే బొమ్మదేవరు నాగన్నతోట చావిడిలో నుంటిని.

హయిదరాబాదు షహారుకుచుట్టు బేగంబజారు అనే బస్తీ యొకటి యున్నది. అందులో సాహుకార్లు కొంతలు కలవు. అని షహారు కంటే వాసయోగ్యము. అక్కడికి కొసెడు దూరములో కారు వానా అనే బస్తీ యొకటి యున్నది. అది రత్నాలు వగయిరా అమ్మే వర్తకులుండే స్థలము. ఆ బేగంబజారుకు చేరినట్లు యింగిలీషు రిసైడెంటు వారి ఖర్చుకొంద విస్తారముగా నున్న అలంకారముగా నున్న ఒక హవేలీ కట్టించుకొని నిజాముకు బాడిగె ఇచ్చుచు కాపుర మున్నాడు. హవేలీ చుట్టును లోకులున్న వర్తకులున్న ఇంట్లు కట్టుకొని యుండుటచేత నొక పెద్ద బస్తీ అయినది. ఆ స్థలము పేరు చంద్రఘాటు అనుచున్నారు.

షహారు లోపల మాలీబండ అనే పేరు కలిగిన యొక పేట యున్నది. ఆ స్థలమందు అక్కడి భ్రాంహ్మణులు ఇంట్లు కట్టుకొని కాపుర మున్నారు. దివాన్ పేషకారు చందులాల్లు అక్కడ ఇంట్లు కట్టుకొని కాపురమున్నాడు. నిజాం దేవిడి షహార్ నడమ నున్నది. అనేకులయిన పెద్దమనుష్యులు, అమీరులు వుమరా అనే పేరు కలవారు, సాధారణపు వర్తకులు, నిజాం వంశస్థులున్న షహారునడమ కాపుర మున్నారు. షహారునడమ మక్కా-మజ్జిత్ అనే యొక తురకల జపశాల యున్నది. దాని స్థూపీలు రెండు మొలాము చేయబడి యున్నవి గనుక బహుదూరానికి తెలియుచున్నవి. మశీదుకు నెదురుగా లోగడి దివాఖామీరాలం అనే వాడు కట్టించిన కారంజీలు లోతుగా నున్నవి. వాటికి సమీపముగా చౌకు అనే పేరు గల గుజరీ అంగడి యొకటిన్ని, బట్టల యంగళ్లు, పాత్రసామానుల యంగళ్లున్న ఉన్నవి. నాల్గు దోవలు చేరజానకు గాను కట్టిన యొక గొప్ప స్థూపీ గలిగి నాలుగు ద్వారాలు గలిగిన యొక చావడిన్ని యున్నది. షహారులో రాజవీధులయందు గుండురాళ్లు పరచియున్నవి. అట్టి వీధులలోనుండే కిళ్ళలమయిన యడుగులో నడిచేవారి షాదాలు పూడిపోవుచున్నవి. ఇండ్ల యలంకార

మున్ను సందులకు సందియున్న యితర దక్షిణ దేశపు మహారులల వాసముచేసే వారికి ఇష్టముగా నుండవు. రాజవీధులలో ఏనుగులు మొదలయిన వాహనాలు యెల్లప్పుడు సంచరింపు చున్నవి గనుక నున్న మనుష్యులందరున్ను, ఆయుధపాణులై మెత్తని వారిని కొట్టి నరుకుచున్నారు గనుక నున్ను, మహారులో ఇతర దేశస్థులు సవారీమీద పోయి రావలసియుంటే ఆయుధపాణులైన వాళ్ళారు వ్యము కలవారిని కొందరిని కూడాపిలుచుకొని పోవలసి యున్నది. కృష్ణానది దాటినది మొదలు హైదరాబాదు నరకు పరీధులు నిండి యున్నారు గనుక సవారీమీద నెవరు వచ్చినా అడుగడుగునకు పరీధులు పొగడి భీక్షం అడగక మానరు. వారికి కొన్ని గవ్వలయినా యిచ్చి పోకపోతే అపమానము తోచుచున్నది. చెన్నపట్టణపు రూపాయి ౧ కి అక్కడి పయిసాలు ౫౦. పయిసా ౧ కి ౨౦ పుండీలగవ్వలు. పుండీ ౧ కి గవ్వలు ౪. యీ హాయిదరాబాదులో సిచ్చిరూపాయలని యొక దినుసున్ను గోవింద బళ్ళీలని యొక దినుసున్ను చెలామణి యవు చున్నవి. ఆ రూపాయలు ఒకచేతినుంచి యొక చేతికి వచ్చేటప్పుడు యొకటి రెండు పయిసాలు వట్టమియ్యకనే చెలామణి కానేరదు. చెలా మణి రూపాయలకు అక్కడివారు చేసే పరీక్ష అనదృశ వయిసది. ఎట్టి రూపాయిల కయినా ఒక దోషము పెట్టకమానరు. చెన్నపట్టణపు కుంభిణీ రూపాయలకు ఆ తొందరలేదు. అయితే అవి దొరకవు. మరి అక్కడి రూపాయలకు రూపాయి ౧ కి పయిసాలు ౪౦.

ఈ మహారు గోడకు చేరినట్టుగా 'ముసి' అని అక్కడి వారిచేత చెప్పబడుచున్న నుచుకుండ నది పారుచున్నది. ఆ నది వాడవలైవద్ద కృష్ణతో కలియుచున్నది. అది గొప్పనది. పోయినసంవత్సరం నదిప్రవాహము ఎక్కువగావచ్చి ఢిల్లీ ధరవాజావద్ద యింగిలీషువారు కట్టిన వారధిని పగలకొట్టి ఆ మహారులో కొన్ని వీధులున్ను, బేగంబజారులో కొన్ని వీధులున్ను ముంచివేసి పోయినది. బేగంబజారుకున్ను, మహారు కున్నానడమ ఆ నది దాటుటకు పూర్వకాలమందు తురకలు మంచి రాళ్ళతో అతి బలముగా నొక్క వారధి యేనుగులు మొదలయినవి గుంపుగా నెక్క పోవడానకు యోగ్యముగా కట్టినారు. ఆ మహారు

చుట్టున్న చిన్న తిప్పలున్నవి. కొండలు మెండు. అనేక తిప్పల కొనల యందు మశీదులు కట్టబడి యున్నవి. హిందూ దేవాలయాలు లేవు. అవి యున్నా వృద్ధికి రానియ్యరు.

షహారుకున్న ఇంగిలీషుదండుకున్న ౨ కోసుల దూరమున్నది. నడమ హుశ్శేసుసాగర మనే పేరుగల యొక గొప్ప చెరువున్నది. ఆకట్టమీద యింగిలీషువారు గుర్రపుబండ్లు పోయ్యేటందుకు యోగ్యముగా భాట ముచ్చటగా చక్కచేసి మొగలాయి వాహనాలున్నూ మనుష్యులున్ను ఎక్కినడచి చెరచకుండా భాటకు ఇరు పక్కల తమ ఫారా పెట్టియున్నారు. జాతులవాండ్రను తప్ప ఇతరులను ఆ కట్టమీద హుకుములేక ఎక్కనియ్యరు. ఈ జాతులవారిని ఫరంగీలని వలచెప్పుచున్నారంటే ఫిరంగీలతో సహవాసము చేసేవారు గనుక ఫిరంగీవారని ఈ దేశస్థు లనసాగినారు. అది యితరదేశాలలో ఫిరంగీవారని అభాసముగా అనబడుచున్నది. కుంఫిణీ లక్కరు ఉండే సలము హాయిదరాబాదుకంటే నానాటికి ఎక్కువగా బస్తీఅవుచున్నది. ౨౦ సంవత్సరముల క్రిందట నేను చూచినదాని కంటే మిక్కిలి బస్తీ అయియుండుటను చూడగా ఆశ్చర్యముగానున్నది. షహారులో వస్తువులకు సుంకములేదు. ఏవస్తువుమీద సుంకానికి ఎవడు ఊహించి దరఖాస్తుచేసినా దివాన్ జీ ఆ సుంకము గుత్తకు ఇచ్చుచున్నాడు. కట్టెల బండ్లకు, విస్తరాకులకున్న, షహారులో రావడానికి నాలుగయిదు తీరు వలు. తీరువ తీసేవాని జోరావారి కొద్దిన్ని ఇవ్వవలసియున్నది. చంపినా అడిగే దిక్కులేదు. యింగిలీషుదండులో ఈ తొందరలులేకుండా న్యాయ విచారణ కూడా కొత్తవార్ల చాపడిలో కమ్మిస్సరై యాటు అసిస్టాంటు గుండాజరుగుచున్నది. గనుక లోకులున్న వతకకులున్న ఆదండులో వసించడానికి మిక్కిలి ఇచ్చయింపు చున్నారు. అక్కడి యిండ్లకంతా ఎన్ని మిట్టెలు అంతస్తులుగా కట్టినా స్తంభాలమీద పయి పూరి మోపుచేసి మట్టి గోడలుపెట్టి, ఆ గోడల పయిన నాజూకుగా, నన్న గార చేసి కావలసినట్టు అలగిముఖతో పూయుచున్నారు. అక్కడి గులక కలిసిన యెర్రరేగడ మిక్కిలి గట్టిగా నుంచున్నది.

యింగిలీషు దండులో నేను దిగిన స్థలము వానయోగ్యము. ఆ షహారుకు చుట్టునుండే భూమి బహు సారవంతమయినది. ఏ వృక్షము వేసినా అతి వీర్యముతో పయిరయి వచ్చుచున్నది. అయితే పయిరు పెట్టే శ్రద్ధ యెవరికిన్ని ౨ కారణములచేత లేదు. మొదటి కారణమేమంటే బీదలయినవారు ఏ చెట్టువేసినా వాటి ఫలమును క్షేమముగా, ఆయుధాలే ఆభరణాలుగా నుంచుకొని సర్పమీ యశస్సుగా భావించుకొని యుండే లోకులు అనుభవించ నియ్యకు. రెండో నేమంటే ఉపవన్నులు తోటలు వనాలు వేసుకొనవలెనంటే రాజకీయము లయిన వివత్సరపరలు అప్పుడప్పుడు వారికి కలుగుటచేత ఆ సుఖము ననుభవించడానికి ప్రాప్తిలేక నున్నది. ఇంతకున్ను ఓర్వవేసిన చెట్లు బహు బాగా అయియున్నవి. చోటా అర్రండేపండ్లు విస్తారించి కలవు. నకల విధములయిన పండ్లున్ను, అరటిపండ్లు దప్ప మంచివిగానే నొందుకును. అయితే అతిప్రియము. చెన్నపట్టణము కంటే మూడింతలవెల యివ్వవలసినది. కూరగాయలు ఆ ప్రకారమే ప్రియములయినా మహారూపి కరములుగా నున్నవి. నస్త్రాలు, ఆభరణాలు, శిఫాయిలకు లాయఖు అయినవి. ఆషహారులో దొరుకును. భారీరత్నాలు కొనేపాటి యుత్సాహ ధైర్యము లెవరికిన్ని లేనందున వతాకులు తేవడములేదు. ఆభరణాలు వగయిరాలు ఉంచుకొని విక్రయించేవారు తమ కాపునిమిత్తమై కొంత శిబ్బందిని వుంచుకొన వలసి యున్నది. తద్వారా ఒక గొప్పకారవము వారికి గలుగుచున్నది. అందువలన రత్నాలు, నగలు, కావలసిన గొప్పవారు వారియింటికి వెళ్ళి, వారిని పిలిపించుకొని కావలసినది వారు చెప్పిన ధరకు వుచ్చుకొని తమకు నమ్మతిఅయినప్పుడు ఖరీదు నిచ్చుచున్నారు. వతాక సరణిగా అట్టి గొప్పవస్తువులు కొనిఅమ్మడము లేదు. సాత్వికప్రభుత్వముకల రాజ్యములో మిదిగినవారికి ఆ షహారులో ఉనికిన్ని, ఆరాజ్య సంచారమున్ను, భయప్రదములుగా నుంచున్నవి.

ఆ షహారుకు 3 కోసుల దూరములో గోలకొండ అనే ప్రదేశ మొకటియున్నది. అక్కడ బలమైన కోటయున్నది. అందులో నిజాముయొక్క అంతఃపురస్త్రీలు సంస్థానము యొక్క మూలధనముతో కూడా ఉన్నారు. అందులో విస్తరించి గృహములు కట్టుకొని

మనుష్యులు కాపుర మున్నారు. ఆ షహారులో పెద్దమనుష్యులు ఆనందము కొరకు చేసుకోవడ మేమంటే ఒకబగీచా అనే చిన్నతోటవేసి, అందులో జలధారలు పయికిలేచే కారంజీలు కట్టి యుంచుకొనుచున్నారు. ఆజల సూత్రాలు అలంకారముగానే యుంచున్నవి.

అక్కడి రాజ్యతంత్రము జరిపే క్రమమంటే పూర్వకాలమందు ఢిల్లీ పాదుషాను, శిఫాయి ధర్మముచేత సంతోషపెట్టి, ఆరాజ్యమును జాగీరుగా పుచ్చుకొన్న ఆసబుజావంశస్థులు ఇప్పుడు రాజ్యము చేయుచున్నారు. యంతకుమునుపు షోలరుజంగు అనే అతడు దొరతనముచేసి, సంవత్సరము కిందట చనిపోయినాడు. అతని కొడుకులలో షాకడయిన నాసర్ ద్దాలా అనే అతడు ఇప్పుడు కుంఘీవారి సహాయము చేతకట్టుకొని ప్రభుత్వమును వహించియున్నాడు. ఈ నవాబుకింద ఒక దివాన్ జాగీరు అనుభవింపుచున్నాడు. అతని కింద ఒక షేషాగారు సకల రాజ్య తంత్రము విచారింపుచున్నాడు. ఉండే రాజ్యపంతయు నవుకరులయిన అమీరు ఉమరాలనే పెద్దమనుష్యులకు జాగీరులుగానున్ను, పారంపర్యముగా ప్రభుత్వము చేసేవారికి జమీనులు గానున్ను, భాగించి జమీనుదాలావద్ద మాత్రము సాలుకు ఇంత మాత్రమని రూకలు వసూలు చేసుకొనుచున్నారు. అమానిగా తాలు కాల నుంచుకొని మామిలియ్యతు వ్యవహారమును జరుపుకోవడము నిండా లేదు. వారి వారి అధీనముగా నుండే భూమికి వారు వారు పూర్ణమయిన స్వాతంత్ర్యము గలిగి ఆయా భూములలోని కాపురస్థులను భత భార్య మీద చెల్లించే అధికారముకంటే ఎక్కువయిన అధికారముతో నేలుచున్నారు. ఆసబాబు పెద్దలవద్ద రం సంవత్సరముల కిందట కుంఘీవారు స్నేహములకముగా ప్రవేశించి ౬ పటాలాలను, వారి తయినాటిగా శికందరాబాదు అనే స్థలములో ప్రవేశపెట్టి, వకీలు భావనగా నొక రిసై డ్డెంటును అక్కడ నిలిపినారు. ఆ పట్టాలాల జీతానికి గాను కడప, బళ్ళారి, జిల్లాలు రెండున్ను ఈ నవాబువద్ద జాగీరుగా కుంఘీవారు పుచ్చుకొని యిప్పటికిన్ని అనుభవింపుచున్నారు. క్రమక్రమముగా రాజ్యతంత్రములో ఏ పని జరిగించ

వలసి వచ్చినా రిసై డెంటు అనుమతి లేక జరిపించే వాడికేలేని ఘట్టము ఇప్పట్లో పొసగి యున్నది. తమకు రూకలు కట్టని బలవంతులయిన జమీనుదారులవద్ద సాలేనా పయికము వసూలుచేసుకొనేటట్టు కందనూరు నవాబు రాజ్యము కుంఫిణీవారి యధీనము చేసినట్టి, కొద్ది కొద్దిగా చేయుచు వచ్చుచున్నారు. అటువంటి జమీన్ దారులవద్ద కుంఫిణీవారు రూకలు వసూలుచేసి నిజాముకు ముజరాాయిప్పించుచున్నారు. సదరహీ ౬ పటాలాలు గాక నింకా ౧.౨ పటాలాల పర్యంతము రిసై డెంటు మూలకముగా కొలువుపెట్టి యింగిలీషువారి ఖాయిదాలో వుంచి అలువాల్ మొదలయిన స్థలములలో నుంచి నెల నెలకు, వారి జీతము రిసై డెంటు మూలకముగా ఆ నవాబు దివాన్ ఫేష్కారు యిచ్చుచు, రూకలుకట్టని జమీందారునిమీదికి కావలసినప్పుడు కావలసిన మట్టుకు ఆ ఫౌజును పంపించుచు వచ్చుచున్నారు. ఇప్పుడు దివాన్ ఫేష్కారు చేసే చందులాలా సదరహీజాస్తి పటాలాల జీతానికిగాను నెల ౧ కి నుమారు 3 లక్షలరూపాయలు యిచ్చుచున్నాడు.

యిదిగాక నవాబు మనోవతిక్ ఖుచులకు గాను నెల ౧ కి 3 లక్షలరూపాయలు ఇవ్వవలసి యుంచున్నది. ఇంతేకాక నజరుయినా యతులుగా కొంత సెలవు చందులాలుకు తగులుచు వచ్చుచున్నది. ఇది పోగా మిగిలిన వస్తువులు ఆ దివాన్ ఫేష్కారు చేసేవాడు సమ్మతమైన వ్రయము చేసుకొనుచు వచ్చుచున్నాడు. ఆ వ్రయములు చెయ్యడమునకు రాజ్యములో అద్యే వసూలు చాలక దివాన్ ఫేష్కారు అప్పలతో తహతహ పడుచున్నాడు. ఆ నవాబు రాజ్యమంతా కుంఫిణీ వారి వల్ల చాలా భయమును పొంది యున్నది.

యిటువంటి మహారు ౨౦ తేదీ ఉదయాన ౧౫ ఘంటకు వదిలి ౬ కోసుల దూరములోనుండే మేడిచెలక్ అనేయూరు ౧౦ ఘంటలకు చేరెనాను. దోవ బహు సరాళము; గులక యినకపొర; గుర్రపుబండ్లు నడవడానికి యోగ్యముగా నున్నది. బాటకు నిగుపక్కల సీతాఫలవు చెట్లయడవి, మనోహరముగా నున్నది. మేడిచెలక్ యూరిముందర

నొకటి రెండు వాగులు దాటవలసియున్నవి. అవి వహాకాలమున ప్రవాహము వస్తే దాటుటకు నొకటి రెండు దినములు కావవలసియున్నది. ఊరు పెద్దది; కావలసిన వస్తువులు దొరుకును; అంగళ్ళు చాలా యున్నవి.

నేను చెన్నపట్టణమునుంచి వచ్చేటప్పుడు కొలువుగా పెట్టుకొని తెచ్చిన ౬ మంది బంధోతులుగాక కడపలో ౪ మరాటి బంధోతులను కొలువులో పెట్టినాను. హయిదరాబాదులో నెక్కువగా ౬ మందిని కొలువుపెట్టినాను. వీరికంతా జనము ౧ కి నెల ౧ కి రూప ౨ లెక్కను జీతముచేసి నేను చేసిన ఖాయిదా యేమంటే కాపాడవలసిన మూలపదార్థము సహజముగా యజమానివద్ద నుండే పెట్టెలలో నుండు ననే తాత్పర్యము లోకులకు ఉండవలసినదిగనుక అటువంటి తాత్పర్యముతో అయోగ్యులు ప్రమాదమును చేతు రని తలచి నామూలధనము క్షేమముగా నుండుట కొరకు మూలధనపు పెట్టెలను సవారీలలో ఉంచి సవారీ తలుపులకు బిగాలుచేసి సవారీలను ఊళ్లలో దూర ప్రదేశపు చావిళ్ళలోనున్న, ముసాఫరుఖానాలలోనున్న, మశీదులలోనున్న ఉంచి యిద్దరేసి బంధోతులను జాముకు ఒక జతగా పారాయిచ్చేటట్లు ౬ మందిని నిశ్చయించి బోయాలను జాగ్రత్తగా కూడా ఉండేలాగు దిట్టము చేయుచూ వచ్చినాను. సామాను కావడిపెట్టెలను నేను దిగ్గేస్థలములో ఉంచి అక్కడ జాముకు ఒకడువంతున పారా ఉండేలాగు ముగ్గురు బంధోతులను ఉంచుచు వచ్చినాను. హయిదరాబాదులో పాల్ లు అనే శిఫాయి డేరాలు నాలుగు తీసినందున అవి మోయను ౪ యెద్దులున్న, ఆ డేరాలలో చెమ్మగిలకండా వేసే ౬ కీలుచాపలు మోయను ఒక యెద్దున్న, ఆ డేరాల మేకులు ౨౦౦ మోయను ఒక ఎద్దున్న, అంతు ఆరుయెద్దులున్న ఎద్దు ౧ కి నెలకు రూప ౫ లెక్కకొలువు పెట్టి తీసుకొని వచ్చినాను. ౩ యెద్దులకు నొక మనిషివంతున ఇద్దరు యెద్దుల వాండ్లు కూడా వచ్చినారు. ఆ డేరాలు కొట్టనున్న, తియ్యనున్న ఇద్దరు కళాసులను నెల ౧ కి మనిషి ౧ కి రూప ౨ లెక్కను సంబఠానికి కొలువు పెట్టుకొన్నాను. ఆ డేరా బొంగులు ఎద్దులు

మోయవు గనుక అవి మోయను ఒక మనిషిని నెలకు ౯ గూపాయలు జీతము నిష్కర్షణ చేసి కొలువు పెట్టి నాలుగు జేరాల బొంగులు వదిల్చి సదరహి యిద్దరు కళాసులచేతనున్న, సదరహి మనిషి చేతనున్న మోయించుకొని వచ్చినాను. ఇంతేకాక హాయిదరాబాదునుంచి నాగపురి పొయ్యేదారి బహు అడివిన్ని, మృగభయమున్ను, చోరల యుపద్రవమున్ను కలిగినది గనుక దారిబాగా తెలిసే కొరకు హాయిదరాబాదు రిసై డెంటువద్దనుండే పోస్టాఫీసు రయిటకు మేస్తరు ల్యూసు అనే పరంగి వాని మంచితనము చేసుకొని ఒకరన్నర్సు అనే టప్పాలమనిషినికూడా పిలుచుకొని అక్కడక్కడికి రన్నర్సు మనుష్యులు నాగి వాగి హద్దు వరకు నాతోకూడా వచ్చి దారి చూపించేటట్లు గిట్టము చేసుకొన్నాను. ఆ తపాలా రన్నర్సులను ఇక్కడ హరకారా లని వాడుచున్నాడు. వాణి కుంఫిణీ యిలాకా మనుష్యు లని ఆయా యాళ్ళలో గౌరవపరచుచున్నాడు. తద్వారా యీ యుపాయము నేను చెయ్యడము మిక్కిలి అనుకూల మయినది గనుక ఆ రన్నర్సుకు ౧ గూపాయి దనుక ఇచ్చుచు పుసలాయించి ఒక మజిలీ నుంచి మరియొక మజిలీకి పిలుచుకొని వచ్చినాను. ఆ కృష్ణ దాటినది మొదలు ఆ దేశములో కాకులు విశేషముగా లేవు. ముఖ్యముగా హాయిదరాబాదు పహారలో ఒకటియైనా కనుపడినది కాదు. జేగలు పెంచేవారు విస్తరించి యున్నందున పహారులో వుండే కొన్నిటినిన్ని బ్రితకవియ్య రని తోచుచున్నది. ఆరాతి అక్కడనే నిలిచినాను.

౨౧ తేదీ ఉదయాన ౩ ఘంటలకు బయలుదేరి ౧౦ కోసుల దూరములో నుండే మాషాపేట అనే యూరు ౧౨ ఘంటలకు చేరినాను. దోవ నిన్నటిదోవవలెనే రమణియ్యముగ నున్నది. ఇరు పక్కలా జీడిచెట్లు, విప్పచెట్లు, తేకుచెట్లు, మోమగచెట్లు మొదలయిన వృక్షములు గల యడివిభూమి; సమ మయినది. ఆ మాషాపేట గొప్ప యూరు. వేటస్థలము. సకలపదార్థాలు దొరుకును. అక్కడ ఆరాతి నిలిచాను. ఆయూరు వహాకాలములో మిక్కిలి బురదకలిగి చిత్తడిగా నుంచున్నది. హాయిదరాబాదువద్ద హుళేనుసాగర మనే చెరువు మొద

ప్రకారము దిగిన గ్రామము నుంచి అవతల దిగపొయ్యే గ్రామము నకు పంపుచు వచ్చినాను. ఆరాత్రి దేవాలయముతో చేరిన బ్రాహ్మణ గృహమందు నిలిచినాను.

౨౩ తేది ఉదయాన ౬ ఘంటలకు బయలుదేరి అక్కడికి గి కోసుల దూరములో నుండే కామారెడ్డిపేట ౧౦ ఘంటలకు చేరినాను. కృష్ణదాటినది మొదలుగా ఆ బిక్కనూరిపేట పయంతము దోవ గులక యినక కలసిన గట్టిరేగడభూమి. ఏకాల మందున్న నడిచే వారికే ఒక శ్రీమనున్న ఇయ్యదు. ఆ బిక్కనూరిపేట వదిలినది మొదలు కామారెడ్డిపేట చేరే పయంతము కాలుదిగబడే నల్లరేగడ భూమి; వషాకాలములో మిక్కిలి అడుసుగా నుంచున్నది. యెండా కాలములో ముండ్లవలెనే నడిచే వారికి గుచ్చుకొనుచు, కొంతదూరము భాట గులక యినక పరగా నుండినా యీ నల్లరేగడ భూమిలో పడే ప్రయాస ఆ సౌఖ్యమును జ్ఞాపకానికి రానియ్యదు. దోవలో కొన్ని వాగులు దాటవలసి యున్నవి. ఆ కామారెడ్డిపేట వసతి యయిన గ్రామమే. అంగభృ కలవు. అన్ని పదాధాణున్న దొరుకును. బ్రాహ్మణగృహమందే దిగినాను. చెరువు వున్నది. జలవసతి గలదు. కృష్ణదాటినది మొదలుగా ప్రతిగ్రామములో నున్న బియ్యము మంచిదిగా దొరుకుచున్నది. వడ్లపయిరు విస్తరించి వాయిదరాబాదు మొదలుకొని పండుచున్నది. ఆ రాత్రి అక్కడ వసించినాను.

౨౪ తేది ఉదయమున ౬ ఘంటలకు ఆ యారు వదిలి అక్కడికి గి కోసుల దూరములో నుండే మల్లుపేట అనే గ్రామము ౧౦ ఘంటలకు ప్రవేశించినాను. దోవ నిన్నటికన్నా యెక్కువ యయిన నల్లరేగడభూమి. బహు లోతుగల వాగులున్న, చెరువు మడుగు లున్న దాటవలసి యున్నది. ఆ గ్రామము ఖల మయినది. యథోచిత ముగో ముసాఫరులకు కావలసిన సామానులు దొరుకును. దిగడానికి స్థలము లేక ఆ గ్రామమందు మూడు డేరాలు ఒక చావడివద్ద కొట్టించి దిగినాను. వాయిదరాబాదు దాటినది మొదలు ప్రతి గ్రామానికిన్ని కోటలు బల మయినవి లేవు. కొన్ని కొన్ని గ్రామాలలో బురుజులు

మాత్రము కట్టించి యుంచుతారు. ఆ మల్లుపేటలో ఒక పాడుకోట యున్నది. చెరువు జలసమృద్ధి గలది. ఆ గ్రామములో రాత్రి పసించినాను.

..౨౫ తేదీ ఉదయాన ౭ ఘంటలకు బయలువెళ్ళి ౧౧ ఘంటలకు గోకోసుల దూరములో నుండే యీదలవాయి అనే రామస్థలము చేరినాను. ఆ యూరు చీలి జమీందారునితో చేరినది. గుడి చక్కగా కట్టి యుండకపోయినా దక్షిణ దేశపు మర్యాద ప్రకారము ఆ జమీను దారుడు గుడిలో సకల రాజోపచారములతో ఆ రాధన నడిపించుచున్నాడు. గుడిచుట్టు కిం ఇండ్లుగల బ్రాహ్మణుల యగ్రహారమున్నది. ఈ తురకల రాజ్యమందు ఈ స్థలము కుంపటిలో దామర మొలచి నట్టున్నది. తిరుపతి వదిలిన వెనక రాజోపచారములతో ఆ రాధన నడిచే గుడి యిది యొకటే చూచినాను. నా విచారణలోనున్న వేళే లేదని తెలిసినది. ఈ యూరు యథోచితముగా బస్తీగానే యున్నది. కావలసిన సామానులు దొరుకును. ఇక్కడి గుడిలో ప్రతిఫలించి యున్న పరమాత్ముడు ఈ జమీనుదారుని వంశస్థులకు పిలిచితే పలుకు సనే పాటి యనుగ్రహముతో ఆ రాధనలు గైకొను చున్నాడు. మల్లుపేట వదిలిన వెనక కోసెడు దూరానికి ఇవతల యీదలగండి అనే దట్టమయిన అడివి యున్నది. రెండు కొంచపాటి తిప్పల నడమ భాట పోవుచున్నది. భాట బహురాతిగొట్టు. నల్ల రేగడ భూమి. బహుచోర భయము గలది. మిక్కిలి భయంకరులయిన యింగిలీషు దొరలనే యీదలగండి భాటలో దోచినారు. నేను మల్లుపేట నుంచి ఆయుధ పాణులను కొందరినికూడా తీసుకొని నాతోకూడా వచ్చిన మనుష్యులను యుద్ధసన్నద్ధులుగా దిట్టము చేసుకొని గండి దాటి వచ్చినాను. దీనిపేరు యీదలఘాట అని చెప్పుచున్నారు. నడంబు వాగులు దాటవలెను. అదిన్ని గాక యీదలవాయి యూరిముందర వషాక కాలములో చెరువులోనుంచి మిక్కిలి వేగముగా పారుచున్న బహులోతు గల రెండలుగు కాలువలు దాటవలెను. అక్కడ డేరామేకుల కంట్లము నెరువు మడుగు కాలువలు దాటేటప్పుడు కొట్టుకొని పోయినది. ఇట్టి భయ

ప్రదేశములకు తుపాకులు బహుజరూరు గనుక కడపలో రెండు తుపాకులు తీసుకొన్నాను. హాయిదరాబాదులో కొల్లు పెట్టిన వారిలో అయిదుగురు తుపాకులు తెచ్చేటట్టు నిశ్చయము చేసినాను. ఆ గండిలో నడిచేటప్పుడు అక్కడక్కడ తుపాకీలు కాల్చుచు రావడ మయినది. మల్లుపేట మొదలుగా యీదలఘాటు చేరేపయంతము భాట నల్ల రేగడ భూమి; అలువెనుక భాట రాతిగొట్టు. ఆ యీదలవాయియూరిలో చీలి జమీనుదారుని తరపున పట్టెలు అనే అధికారస్థుడున్నాడు. దేవాలయ విచారణను అతడే చేయుచున్నాడు. ఆయూరిలో ౨౬ తేది రాత్రి పయంతము నిలవడ మయినది.

౨౭ తేదీ ఉదయమున ౬ ఘంటలకు యీదలవాయి వదిలి అక్కడికి ౬ కోసుల దూరములోనుండే జగనంపల్లె అనే గ్రామము ౧౨ ఘంటలకు ప్రవేశించినాను. యీదలవాయి దాటినది మొదలు కొని కోసెడుదూరములోనుండే డిచ్చుపల్లె అనే మజిలీగ్రామము చేరే వరకు ఒక చిన్నఘాటునడుమ మాగణము పోవుచున్నది. అయినా ముందర వదలివచ్చిన ఘాటుంత భయము కలది కాదు. భాట సమ భూమి. గులక యినకపొర. కొంచెము రాతిగొట్టు; ఇరుపక్కల మోదుగ చెట్లువగై రాల యడివి. ఈ డిచ్చుపల్లెలో యీదలవాయిలో నుండే రామఘాటిని ప్రతిష్ఠచేసే నిమిత్తమై పూర్వమందు గొప్పదేవాలయము కట్టినారు. అయితే వాసానికి యోగ్యముగాదని తోచి పరమాత్ముడు కొన్ని లోకదృష్టాంతములచేత తెలియచేసి యీదలవాయిలో యిప్పుడు ఆరాధనలు గైకొనే మూర్తులను స్థాపింప చేసినాడు. ఇప్పటికిన్ని డిచ్చుపల్లెలో కట్టిన దేవాలయము పాడుగా ఉన్నది. ఈ డిచ్చుపల్లె మొదలు జగనంపల్లె కోసెడు దూరము కలదనే వరకు భాట సరాళము, గులక యినకపర, నిండా అడివి లేదు; అవతలి కోసెడుదూరమున్న ఘాటునడుమ పోవుచున్నది. భాట కిరుపక్కల: దట్టమయిన యడివి. కొండలసందున భాట. ఈ ఘాటు నిండా భయాన్నడ మయినది కాదు. ఇక్కడ మొగలాయి తాణావారు కొందరు తుపాకులతోకూడా ఉంచున్నారు. వారు వచ్చేవారిచేత

మనిషికి రెండేసి పయిసాలువంతున వుచ్చుకొనుచున్నారు. యీ తాణా వారు పాంథులను కాపాడేవారివలె అభినయించడమేగాని వేరుగాదని తెలిసియుండవలసినది. ఈ జగనంపల్లెలో రెండు చిన్న దేవాలయాలున్నవి. రమణీయ్యమైన స్నానఘట్టము కలిగిన చెరువున్నది. అంగళ్లు కలవు. అన్నిపదాథాణాలు దొరుకును- బ్రాహ్మణులయిండ్లలోనే దిగినాను. యిక్కడికి సమీపాన నరసింహక్షేత్ర మొక అడివినడమ నున్నది. జాగ్రతస్థలము. ఇక్కడికి రమణిల దూరములో వేములవాడ అనే మహాక్షేత్రమున్నది. అది భీమేశ్వర రాజేశ్వరక్షేత్రము. వేములవాడ భీమకవి జన్మప్రదేశము. ఈ ప్రాంతములలో వ్యాఘ్రాలు పశువులను అప్పుడప్పుడు బాధింపుచున్నవి. ఆ రాత్రీ జగనంపల్లెలో నిలవడమయినది.

Handwritten signature or scribble in Telugu script.

నాల్గవ ప్రకరణము

౨౨ తేది ఉదయమున ౩ ఘంటలకు ఆ యూరువదిలి ౧౨ ఘంటలకు అక్కడికి కొోసుల దూరములో నుండే దూడుగాం అనే ఊరు చేరినాను. అది గోదావరీ తీరము. ఆరు బ్రాహ్మణుల యిండ్లున్నవి. గోవదావరి కవతలిగట్టున స్వర్ణా అని చెప్పబడే బ్రాహ్మణుల యిండ్లు గల యగ్రోహార మున్నది. ఆ దినము నడిచిన భాట సరాళము, యినకపొర, నిండా అడివి లేదు. జగనంపల్లెనుంచి యీ దూడుగాముకు రెండు మూడు భాటలు కలవు. అందులో నేను వచ్చినభాట కొంచము చుట్టయినా వసతి యయినది. ఆర్కూరు అనే బస్తీ గ్రామము జగనంపల్లెకు 2 కోసుల దూరములో నున్నది. ఆయూరి మీద నొక భాట పోవుచున్నది. అది వసతి కాదు. జగనంపల్లెకు ౪ కోసుల దూరములో బాలకొండ యనే గ్రామము వహరువలెనే బస్తీగా నున్నది. యేరస్తాగుండా జగనంపల్లెనుంచి వచ్చినా యీ బాలకొండ నడిపీధిలో నడిచి రావలసినది. నేను వచ్చిన భాట శీదాగా బాలకొండకు మధ్య యేమూరున్న తగలకుండా వచ్చుచున్నది. హాయిదరాబాదు వదిలినది

మొదలుగా పాలు, పెరుగు మాత్రము తంబళ్ళజాతి వానిగుండా ఊరూరిలో సమ్మద్దిగా దొరుకును. కూరగాయలు మాత్రము ఈ బాలకొండలో కండ్ల చూడవలసినదిగాని మధ్యదొరకివు ఈ యూరికి గా కోసుల దూరములో రామన పేట అనే యూరున్నది. అక్కడ మేనానవారీలు గంజీఫాచీట్లు ఇవి మొదలయినవిచేసి హాయిద రాబొందుకు తీసుకొనిపోయి అమ్ముచున్నారు. యీ యూరిలో జీనిగెలవాండ్లు అనేకులు ఉపపన్నులుగా నున్నారు.

ఈ దేశములో తంబళ్ళ జాతివారు పుష్పాయి, పాలు, పెరుగు, తెచ్చి యిచ్చి మేళాలు వాయింపుచున్నారు. మంగలజాతివారు మూకల వేయుచున్నారు. బాలకొండకు ఇవతల కోసెకు దూరములో మూకలా అనే చిన్న గ్రామము; అది దాటి యీ దూదుగాముకు రావలసినది. యిది నిండా బస్తి అయినది కాదు. ఆమూరు పరగణాతో చేరినది. పట్టెలు గుమాస్తా ఉన్నాడు. నది దాటించే పుట్ల విచారణకర్త వానముగా నున్నాడు. ఈ యూరికి అవతలితట్టున నుండే యూరు మాధ్వల మయము. వాశే తీర్థవాసులు. స్మార్తులు పది యిండ్లవారు ఈ రెండుళ్ళలో నున్నారు. కావలసిన పదార్థాలు యథోచితముగా దొరుకును. యీ దూదుగాముకు ఉభయపాశ్చాత్యులలో వహారుల వంటి గ్రామాలు రెండున్నవి. ఒక పక్క బాలకొండ సరేగా; గోదావరి నదికి అటుపక్క నిర్మల అనే వహ రొకటి యున్నది. ఈ రెండు స్థలములలో పట్టణములలో దొరికేలాగు సకల వస్తువులు దొరుకును. యీదలవాయి మొదలుగా దూదుగాము వరకు భాటయోగ్యముగా నున్నది. అడుసువల్ల, రాతిగొట్టువల్ల ప్రయాస నిండాలేదు. ఈ గోదావరి తీరమందు తీర్థవిధులు మొదలయినవి చేయడానికు ౪ దినములు ఉంటిని. హాయిద రాబొదులో నున్న మట్టుకు అన్ని దినములు అక్కడ వృథాగా నిలవవలసి వచ్చెగదా అనే వ్యసనము చాలా వుండెను. ఇప్పుడు తద్వ్యతిరీక్తముగా మనస్సుకు బోధ అయినది. ఏలాగంటే అక్కడ నేను నిలిచియున్న సుమారు ౨౦ దినములున్న ఈ ప్రాంతములలో క్షోణీపాత మయిన వనము, ఇరిగింటి మనిషి పొరిగింటికి పోకూడ

కుండా కురిసినందున చెరువులు కాలువలు పుష్కలముగా నిండినవి. ఆ వషణములో నేను ఈ కుగ్రామాలలో తగిలి నట్టయితే మిక్కిలి ప్రయాస పడుదును. అటుగాకుండా శ్రీరాము లడేమో నన్ను కొన్ని కారణాలచేత హాయిదరాబాదు షహారులో నిలిపినదీన్ని కాక, షహారు విడిచి ప్రయాణమైన వెనుకకూడా, ప్రతిదినమున్నూ నేను మజిలీచేరి భోజనము చేసిన వెనక సాయంకాలము మొదలుకొని ఉదయము వరకు వషణము కురిసి వెలిసేటట్లు కటాక్షింపుచు వచ్చెను.

హాయిదరాబాదు వదిలినది మొదలు ఈ గోదావరి తీరము వరకు సడమనుండే జమీనుదారులు, జాగీరుదారులు, పరగణాదారులు, షహారుకు ఆవకాశముండే వారిపాటి బలాధ్యులున్న కలహప్రియులున్న కారు. యథోచితముగా రహితు వజాబందిమీద రూకలు వసూలు చేసే జ్ఞాపకము యీ ప్రదేశపు వానికి ఉన్నది గాని, షహారుకు అవతలితట్టు వారినలె ఊరూరికి కోటలు, కొత్తళాలు, బలముచేసి గ్రామాదులను పాడుచేయడములేదు. కృష్ణదాటినది మొదలుగా ఈ గోదావరీతీరమువరకు యిక్కడివారు వాడే కోసు, మన గృ గడియ దూర మవుచున్నది. యిది హల్కాకోసు అనుచున్నారు. కృష్ణకు అవ తలిగట్టు పర్యంతము వాడే కోసు, మనరెండు గడియల దూర మవు చున్నది. యిక్కడి కోసు ౨ మయిళ్లకు కొంచెము తక్కువనే చెప్ప వచ్చును. నేను మనకోసుల సుమారే చూచి వ్రాయుచు వచ్చు చున్నాను. మనగడియ దూరము ౨౪ నిమిషాలకు సడవ వచ్చును. గనుక ఆ నిదానమున ఊహించి, ఆ యా యూరికిగల దూరమును నిణయించి వ్రాయుచు వచ్చుచున్నాను. ఇకనున్నా అట్లాగే వ్రాయడ మవుచున్నదని తెలియవలసినది.

ఈ గోదావరీ తీరమువరకు ఆ యా మజిలీగ్రామములలో తమలపాకులు దొరుకుచు వచ్చినా మంచివిగా నుండవు- గనుక దిగిన మజిలీ గ్రామాదులలో తమలపాకు లున్నచోటు విచారించి తోటల వద్దకి మన స్వంతమునుచ్చులను పంపించి లేతవిగా గిల్లించి సంగ్రహించు కొనుచు వచ్చినట్లయితే అనుకూలముగా నుంచున్నది. హాయిదరా బాదులో గొప్పనారందరున్న పండుటాకులు వేసుకొనుచున్నారు.

యీదలవాయిలో తమలపాకులు బహునయము. బొలకొండలో పెండ్ల
 టాకులు దొరుకును. కడప మొదలుగా యీ గోదావరి తీరమువరకు
 అమ్మే వక్కలు ముడివక్కలు- రెండుగా వొత్తి ఉడికి బిల్లివని కావు
 మంచిదిగా ఏపరచి వొత్తివేసుకొంటే మన దేశపు నక్కలకిన్నా బాగా
 రుచిగా ఉంచున్నవి. యీ దేశములో వేదలు నిండా తొలబూలము
 వేసుకోవడములేదు; వొక్కలు మాత్రము నవులు తొది. సూర్యుల
 చేతి వలకాకులు ఇతరులు తొగుచున్నారు.

కృష్ణ దాటినది మొదలుగానున్న ముఖ్యముగా హాయిగా బాగు
 మొదలుగానున్న, ప్రతి మజలీ యూళ్ళలో బియ్యముతోటి పాటు
 తియ్యగానుండే గోధుమలపిండి విసిరి అమ్ముచు నచ్చుచున్నది. యీ
 దేశములో రొట్టె వినాగా అన్నమే భుజియింపుచు వచ్చే దేశానికి
 బలములేదని వదంతిగనుక, మే మొక పూట రాత్రి అన్నముతో కూడా
 రొట్టె తీసుకొనుచు వచ్చుచున్నాము. అది ఆరోగ్యముగానే యున్నది.

వై జగనంపల్లెనుంచి కుశదర్పణ మనే గోదావరి తీరపు రామ
 క్షేత్రానికి దారిపోవుచున్నది. ఆక్షేత్రము ఇక్కడికి ౪ కోసుల
 దూరము. నాగపూరి దారికి వొత్తియుంచున్నది. అక్కడ అనేక
 బ్రాహ్మణులు తీరవాస మని యింట్లు కట్టుకొనియున్నారు. ఈ దూరు
 గాము నదికి గడియదూరములోనున్నది. యిక్కడ స్నాన ఘట్టము
 వసతికాదు; నీడలేదు. నది యిప్పట్లో పూర్ణ ప్రవాహముగానున్నది.
 ఇక్కడ సుమారు నది గడియదూరము వెడల్పుకలది. నది నడవని
 కొన్ని లంక లున్నవి.

కడప వదిలినది మొదలుగా అరవభాష తెలిసి మాట్లాడ
 తగినవారు సకృత్తుగా నున్నారు. తెనుగుమాటలు సర్వసాధారణముగా
 రాగఫలిగా చెప్పుచున్నారు. ప్రశ్న పూర్వకముగా ఉత్తర ప్రత్యుత్తర
 మిచ్చేటప్పుడు శబ్దములను సంకుచితపరచి మాట్లాడుచున్నారు. ఎట్లా
 గంటే, యీ యూరు ఆయానికి ఎంతదూరమంటే నాకు యేమియెరుక
 యని ప్రత్యుత్తరము పుట్టుచున్నది. పండుకొన్నాడు అనడానకు పండి
 నాడని అనుచున్నారు. హిందూస్తాని తురకమాటలు తర్గుచుగా దేశ

భావలయినందున ఆ మాటలు శానుగుభావలో కలిపి మాట్లాడుచున్నారు. ఈ దేశములో ఈ గలు బహు బౌద్ధపెట్టుచున్నవి. వహాకాలమయినందున యిటు విస్తారమయిన దని చెప్పుచున్నారు.

కృష్ణ మొదలుగా గోదావరినరకు ద్రావిభ్యులేరుగదా? అంధ్రులుగా నుండే బ్రాహ్మణులందరు నగోత్రముగాక, ఋషిప్రవర కలియక పోయినట్లయితే మధ్య దేశమునలె వెలనాడు, కానలనాడు అనే తెగలు విచారించక సంబంధములు చేయుచున్నారు. నాగీకులను వ్యాసారులను చున్నారు. మధ్య దేశపు సిద్ధాంతి పంచాంగముతో ఈ గోదావరి తీరములో నుండే అనేక సిద్ధాంతములు గుణించిన పంచాంగాలను సరిపెట్టినాను. తిథి వార సక్షత్ర యోగ నిరణములు అహా ప్రమాణములు అరగడియ యెక్కువ తక్కువగా నగిపడుచు వచ్చుచున్నవి. యీ దేశ పంచాంగములో శూన్యతిథులు, తిథిద్వయాలు వ్రాయడములేదు. తద్వారా పంచాంగపువారి మాధ్యముచేతి తిథులు ముణిగిపోవుచున్నవి. నైదికులు పాగా, చొక్కాలేక, ఆశీర్వాదము చేసే సంప్రదాయము లేదు. ప్రతిద్విజునకున్నూ చేత పంచాంగ ముండవలసినది. పంచాంగ శ్రవణము బహుప్రబలము. ఈ దేశములో యిప్పట్లో వహాకాలము గనుక మన దేశపు కార్తికమాసములోని ప్రతిములు శ్రావణమందు శ్రావణ సోమవారాలని, నిత్యాభిషేకాలని, నక్షభోజనాలని, చేయుచున్నారు. గృహకల్లోల కార్యములలో పురుషులకన్నా స్త్రీలకు వొరవ యెక్కువగా యీ దేశములో కలిగియున్నది.

కడప మొదలుగా గొప్ప వతకలు, ధనికులున్నుండే స్థలములో నొక్కొకవేళ డాగావారి క్షణి దొంగలు అతి ధైర్యముతో నాయంకాలములలో గుంపుగా ప్రవేశించి యెదట కండ్లపడ్డ వారినంతా చంపి ధనికుల యిండ్లలో, అంగళ్ళలో జొరపడి భామందులను పొడిచి చంపి, ఉండే ధనము నెత్తుకొని, అరగడియలో మటుమాయ మయి పోవుచున్నారు. యీ ప్రకారము హయిదరాబాదు యింగిలీషు లక్కరు మధ్యే జరిగినది. యీ డాగావారి భయము యీ దేశములో విస్తరించి కలిగియున్నది. సాత్వికుల యోగ్యత యిటువంటి దుష్టులు లేకనే

ప్రబలముకాకు గనుకనున్న యిటువంటి వారు యీశ్వరచిద్విలాసానికి సామాగ్రి గనుకనున్న, వారినిన్ని యీశ్వరుడు రక్షింపు చున్నాడు.

30 తేది మధ్యాహ్నము 12 ఘంటలకు ఆ గోదావరి నది దాటి యివతల అరబుడు కోసుల దూరములో నుండే నిర్మల అనే షహారు 8 ఘంటలకు ప్రవేశించినాను. దారి నదికి అటు ఒక్క రెండు మజలీల వరకు ఉన్నట్టే బాగా గులక యిసుక పరగా నున్నది. నది దాటగానే ఒక బంగాళా జాతులవాండ్లు దిగడానికి యోగ్యమయినదిగా నున్నది. యివతల చిన్న యూళ్ళు మూడున్నవి. కొన్ని మజబూతి అయిన పాడు కోట లున్నవి. నిర్మల అనే యూగు పెట్టణము వంటిది. నకల పదార్థాలు దొరుకును. నకల విధములయిన పని వాండ్లున్నారు. ఊరుచుట్టున్నూ, ఊరు నడుమనున్న చిన్న కొండలు నిండా వున్నవి. గొప్ప యిండ్లు కలవు. ఊరుకి చుట్టున్న, తోటలు, చెరువులు కలిగి యున్నవి. ఇక్కడ ఆరికాటి సబాబు కింద లోగడ రాయిజీ * సర్వాధికారిగా ఉన్నట్టు ఒక పరగణాదారుడు ఉన్నాడు. దేశముఖి, దేశపాంజ్యలు ఉన్నారు. కొత్తవాలు మొదలయిన యధికారస్థు లున్నారు. గం బ్రాహ్మణ యిండ్లున్న, ఒక దేవాలయమున్నా ఉన్నవి. అక్కడ నేను దిగినాను. యిట్లా గొప్ప యూళ్ళలో నుండే బ్రాహ్మణ మండలికి సభాపతి అనే ఒక బ్రాహ్మణుడు ఉన్నాడు. అతని యాజ్ఞకు తక్కిన వారు యథోచితముగా లోబడి యున్నారు. నిర్మల పంచపాత్రలు ఈ ప్రాంతములలో బహు ప్రసిద్ధిగా నున్నవి. నిండా కంచరయిండ్లున్నవి. అయితే కూతురి ప్రాణము శండ్కికి ఏప్రకారము అనుభవానికి రాదో అలాగే ఆయాపదార్థాలు పుట్టిన సమయలయందు అచ్చటివారికి అనుభవానికిరావు. అందుకు దృష్టాంత మేమంట యిక్కడచేసే పంచపాత్ర యొకటి చూతూనున్న యీ తిమూరున దొరికినదికాదు. ఈ నిర్మల వరకు నుండే పోష్ఠ రన్నర్సులనే బహు

* ఆర్కాటు నవాబుకింద రాయశెడ్డిరావు అను నతడు కిరస్తానారుగా నుండేవాడు. ఇతడు 1809 లో బలవన్మరణము నందినాడు.

మనుష్యులు మైదరాబాదు పోస్టాఫీసు యిలాకావారు ఇది మొదలుగా నుండే టప్పా మనుష్యులు నాగపూరి పోస్టాఫీసు యిలాకావారు గనుక రెండు యిలాకాలకు న్నిద్దరు మునిషీలు ఇక్కడ నున్నారు. నాగపూరు మునిషీగుండా నాగపూరు వరకూ నొకటప్పామనిషిని మజలీ మజలీకిన్ని కూడా వచ్చేటట్టు దిట్టము చేసుకొన్నాను. పూరి అములు దారుడు నేను వచ్చేటందుకు ముందరనే తగయిరు అయినాడు గనుక దేశపాండ్వ్యా వెంకటరాయనివారిగుండా యేదులబాదు వరకు వచ్చేటట్టు గిమది ఆయుధ పాణలయిన జవానులను తయినాతి చేసుకొన్నాను. ఈ నిర్మలలో దృశ్యా అనేవాడు నిజాముకింద అధికారము చేసేవాడు. అతడు తన రాజ్యపురూకలు యజమానునికి పంపించకుండా తన చేతికిందనున్న భూమిని ఆక్రమించవలెనని కోటలు కట్టి యజమానునితో చచ్చేవరకు యుద్ధముచేయుచు రాజ్యము ననుభవింపుచు వచ్చినాడు. నేను దిగిన దూదుగాము అనేది నదీతీరమందలి యూరు. బహు రహధారి. కాళిభాటలో నున్నది. ఆ నిర్మలలో మొదటి తేది ఉంటిని.

అగొప్పునెల ౨ తేది ఉదయాన ౬ ఘంటలకు బయలు వెళ్ళి ౮ కోసుల దూరములో నుండే వొడ్డూరు అనే యూరు గఘంటకు చేరినాను. దోవ బహు ప్రయాస. నల్ల రేగడ భూమి. వమాకాలములో నడిచే వారికి అడుగు ఆమడగా నుండును. ౨ కొండలు దారిలో నెక్కి దిగవలసియున్నది. దారిలో అడుగుతో కూడా రాళ్ళు మిశ్రములై యున్నవి. దారిలో అంకిరిఅనే యూరున్ను మరికొన్ని చిన్న యూళ్ళున్నున్నవి. మజలీ చెయ్యడానికి వయిపు అయినవి కావు. యీ నిర్మల నుంచి నేరేడు కొండ అనే యూరిమీద నొక భాట పోవుచున్నది. ఆ భాట సమీపమయినా వమాకాలములో ఉండవకూడదు. యీ దినము నడిచిన భాట కిరుపక్కల దట్టమయిన మడివి. వ్యాఘ్రభయము జగనంపలై మొదలుగా కలిగియున్నది. అంకిరి అనే యూరివద్ద ఒక వాగు దాటవలెను. ఇది బలమయిన వాగు. నిర్మల యూరి ముందర నొక లోతుగల వాగు ఉన్నది. యిదిగాక భాటము గనుక చిల్లర వాగులు అనేకములు దాటినాను. ఈ

వాడ్డూరు బస్తి గ్రామము. సకల పదార్థాలు దొరుకును. శాస్త్రాంశముల యింట్లు చావిల్లున్నున్నవి. ఇక్కడ నొక చావిడిలో ఈ రాత్రి నిలిచినాను.

౩ తేది ఉదయాన ౬. ఘంటలకు బయలు వెళ్ళి ౭ కోసుల దూరములో నుండే విచ్చోడా అనే యూరు ౧౨ ఘంటలకు చేరినాను. దారి నిన్నటివలెనే సకల విధము లయిన ప్రయాణము ఇచ్చుచున్నది. కొండ యెక్కువ దిగుడు గలది. రాత్రి గొట్టు మాత్రము లేదు. దారిలో కడం అనే నది దాటవలెను. ఈ నది వెడల్పు తక్కువ అయినను బహు ఘాత చేసేది. సడవ, పుట్టి, తెప్ప, మొదలైనవి కూడా ప్రవాహవేగములో నడవవు. ప్రవాహకాలములో కుంభీణీ టప్పా కూడా రెండు మూడుదినములు ఇక్కడ నిలిచిపోవుచున్నది. విచ్చోడా అనే యూరు బహుచిన్నది. యథోచితముగా కావలసిన పదార్థాలు ముసాఫరులకు దొరుకును. ఇక్కడ జేరాలలో నిసించినాను. వాఙ్మూరు విచ్చోడా మధ్య కొన్నిచిన్న గ్రామాలున్నవి. నిలవ యోగ్యములు కావు. దారికి యిరుపక్కలా చిన్న పవనముల దశాన మవును. మిట్టలో నుంచి పల్లానికి నిండా దిగి కడంనది దగ్గర నెక్కవలసియున్నది. ఆయూరున ఆరాత్రి ఉన్నాను.

౪ తేది ౬౪ ఘంటలకు బయలుదేరి ౨ ఘంటలకు ౧౦ కోసుల దూరములో నుండే యేదులాబాదు అనే షహారునంటి యూరు చేరినాను. దారి అట్నూరు అనే యూరివరకు నల్లరేగడభూమి. అడుసు లోగడి రెండుదినములవలెనే దిగపడుచున్నది. ప్రయాణ చెప్పి తీరదు. అట్నూరు మొదలు యేదులాబాదు వరకు దారి నడవడానికి గులక యిసుక పరయున్ను చిన్న రాళ్ళగొట్టున్ను గనుక అనుకూలముగా నున్నది. అయితే మేకల గండి అనే ప్రసిద్ధ మైన ఘాటు ఇక్కడ దాటవలసినది. ఈ ఘాటులోని యడివి, బల్లెము దూరని పాటి దట్టమని చెప్పవచ్చును. వ్యాఖ్యభయము విస్తారము. పులియడుగులు దారిలో చూచుచు మేము నడిచినాము. బహు జాగ్రత్తగా బాటసార్లు ఇక్కడ నడుచుచున్నారు. ఒకరిని ఒకరు విడిచి నడిచే ప్రదేశము కాదు. తుపాకులు అక్కడక్కడ కాల్పుచు

వచ్చినాము. కొండల చెరువుల నడమ భాట పోతున్నది. అట్లూరి వద్ద నొక పెద్దవాగు దాటవలసినది. యింకా శానాశానా చిన్నచిన్న వాగులు దాటవలసియున్నవి. నిర్మల మొదలు భాటలోనన్నముగా, నిడుపుగా నుండే చీకటి యీగెలు సొండా కరుచుచున్నవి. యీమేకల గండి యడివిలో నడిచేటప్పుడు నడిచేవారు చిన్న మండలు విరిచి చేతపట్టుకొని యోలుకొనుచు రావలసినది. ఆ మక్షికాల బాధ ఘాటు దాటే పయంంతముగలదు. ఆఘాటు మలులే అనే యూరి పర్యంతము ఉన్నది. ఆఘాటును మేకలగండి అనటానికి కారణమేమంటే ఘాటు మధ్య వుండే రాళ్ళన్ని మేక అడుగులతో ఈశ్వరుడు స్మృష్టిచేసి యున్నాడు. యేదులాబాదులో సకల పదార్థాలు దొరుకును. సకల విధము లయిన సనివాండ్లు వున్నారు. జలవనతి కలదు. బ్రాహ్మణ యిండ్లు కలవు. ఊరికి బయట బ్రంహ్మచారి బావా మఠ మున్నది. వూరి మధ్యే కొన్ని మఠాలున్నవి. ఒక మఠములో దిగినాను. విఘ్నోడా అనే వూరు మొదలుగా వోణి అనే వూరు వరకు ముషోర్మలు. అనే దివాణికి జాగీరు అయి వున్నది. యీ యేదులాబాదులో నాయులు అనే అములుదారు డున్నాడు. ఈ యూళ్ళోకూడా వచ్చినవారియొక్క ఆసాదా నిమిత్తమున్ను, పదార్థాల సంగ్రహము కొరకున్ను ఆ దిన మంతా నిలచినాను.

౬ వ తేదీ ఉదయమైన ౬ ఘంటలకు బయలు వెళ్లి ౧౦ కోసుల దూరములో నుండే ధనోరా అనే యూరు ౧.౨ ఘంటలకు చేరినాను. దారి నల్ల రేగడ అయినా అడుగున రాతిపారు గనుక నెంత వషణము కురిసినా అట్లూరు పర్యంతము దిగబడేలాగు ఈ దారి దిగబడదు. దారి కిరుపక్కల భూమి వెల్లడిగానున్నది. అడివి లేదు. అయితే దారి రాతిగొట్టు. శానా వాగులు వషణకాలములో దాటవలసి యుం చున్నవి. యేదులాబాదుకు కొంత దూరములో నొక పెద్దవాగు మధ్య వుండే జేనదు అనే వూరి వద్ద నొక పెద్ద వాగు దాటవలెను. ఈజేనదు అనే యూరు మంచి బస్తీ అయినది. ముచ్చటగా రాతిపని చేసిన యొక విష్ణు దేవాలయము ఈ యూరి చెరువు గట్టున వున్నది. సకల పదార్థాలు దొరుకును. యేదులాబాదుకు సమీపముగా

౪ కోసుల దూరములో ఈ వూరున్నందున నేను దిగ లేదు. ఇదిగాక చిన్నవూళ్ళు కొన్ని వున్నవి. మజిలీచేయడానికి తలుచుకొనతగినవికావు. ధనోరా వూరిముంధర పిన్నగంగ అనే నది దాటవలసినది. ఇక్కడ కొయ్య తొలిచిన రెండేసి చిన్న దోనెలు జోడించి కట్టినదోనె రెండేసి సవారీలున్న ఆరుబోయీలున్న ఒక తేపకు దాటింపుచున్నది. సామానులున్న పరివారమున్న దాటడానికి రూ ౨ దోనెవాండ్రకు ఈ నాముగా నిచ్చినాను. కుంభిణీవారి తఫాల్ దాటించడానికి సం॥ ౧కి యీ దోనె వాండ్రకు ౧౨ రూపాయిలు గోదావరి మొనలయిన నగులు దాటించేవారికి యిచ్చేటట్టు వర్షాకాలము నాల్గు నెలలకు నెల ౧ కి ౩ రూపాయిలు లెక్క జీతముగా నిచ్చుచున్నారు. లోకులవద్ద మనిషికిన్ని పశువుకు న్నింతమాత్రమని వుచ్చుకొని యీ దోనె వాండ్రు తమ వచ్చుబడిలో నొక హిస్సా నిజాముసర్కారుకు ఇస్తారు. ధనోరా అనే వూరు చిన్నది. యథోచితముగా ముసాఫరులకు కావలసిన సామానులు ప్రయత్నముమీద దొరుకును. నేను నదియొడ్డున డేరాలలో వసించినాను. బ్రాహ్మణులయిండ్లు లేవు. ఒక అంగడి యున్నది. యీ ప్రాంత్యపు గ్రామాలలోనంతా వర్షాకాలములో కాలుపెట్టను మనసురాదు. అసహ్యమయిన అశును. నడమ గ్రామము లున్నవి. యిక్కడ యీ రాత్రి నిలిచినాను.

౭ వ తేది ఉదయమైన ౯ ఘంటలకు బయలుదేరి ౧ ఘంటకు ౭ కోసుల దూరములో నుండే కాయరా అనే వూరు చేరినాను. దారి నిన్నటి దారివంటిదే. చిన్న వాగులు శానా వర్షాకాలములో దాటవలసియున్నవి. యిదిగాక ఒకరాళి గొట్టుకల కనమ యెక్కి దిగవలసి యున్నది. యీ కనమమీద ముందు వెనక అడివి కలిగియున్నది. యీ యడివిలో మేకల గండిలోనున్న యీగెలవంటి యీగెలు నడిచేవారిని బాధ పెట్టుచున్నవి. రోనేగరుగాం అనే వూరితో యీ యడివిసరి. అవతల పొడిచెట్లుగాని భయములేను. కాయరా యూరి ముందర నొక పెద్దవాగు దాటవలెను. కాయరా అనే యూరు భస్మీయయినది. నాయబు ఉండే కనుబొద్దలము. పకల పదా

భాగలు దొరుకును. బ్రాహ్మణ యిండ్లు యిరవైదాకా కలవు. శ్రేష్ఠాదులయొక్క యింటిలో దిగి యీ రాత్రీ ఇక్కడ నున్నాను.

౦ వేసి ఉదయమున ౬ ఘంటలకు బయలు వెళ్లి గోశుల దూరములో నుండ వోణి అనే యూరు ౧౧ ఘంటలకు చేరినాను. దారిలో చిన్న యూర్ని నాల్గున్నవి. సడిచిసంఠ దూరము నల్ల రేగడ, అడుగున రాతిపర; ఇయిన అడును. చిన్న పాగులు కొన్ని దాట వలసినది. అడివి; రాతిగొట్టా. వేములో అనే గ్రామము బహు బస్తీ అయినది. దేవాలయాలు ౧౦ దాకా వున్నవి. సాహుకారు కొంత లున్నవి. బ్రాహ్మణ యిండ్లు కలవు. సకల పదాధికారులు దొరుకును. అధికారము లుండే నీను బ్రాహ్మణము. జలననతికలదు. ఇండ్లుగొప్పవి. నేను గొప్ప వంక రుజ్జుని దేవాలయములో దగినాను. సవారీల నుంచడానికి, బోయీలు జనానులు కావటివాండ్లు వగయిరా లుండడానికిన్నీ, చాచిళ్లు మణిగి లనే బ్రాహ్మణులు, మణిదులు ఆనర్ ఖానాలు శానా వున్నవి. దినుసుచో నాన్యములు ఇక్కడ మార్చుకోవలసినది. ఈ యూరంతా యినికి పర గానీ, అడును కాదు. ఆ యూరు సదీ తీరము. నిజము వద్ద కిలకటకు పోదా చేసినవారు కొందరు జాతులవాండ్లు యిక్కడ యిండ్లు కట్టుకొని యున్నారు. ఇంగిలీషువారు కలకటకులు కావడానికి పేతు వేమంటే నిజము శరభున నున్న అధికారస్థులు జమీందారులు ససిగా గూఠలు పంపించసంతున యింగిలీషు దొరలు తాలూకాలమీద నుంటే దాపుమీద రూకలు వచ్చునని దివాజీ చేసే చందులాలా యోచించి రిస్సె డంటుతో మాట్లాడి తాలూకాలమీదికి తన యములు దారులతో కూడావుండి న్యవహారము చూడ గలందులకు యింగి లీషు దొరలను పంపించినాడు. వారు అక్కడక్కడ నిజం అధి కారస్థులతో కూడావుండి న్యవహారము జరిగించినారు. అందువల్ల ముగలాయి ధోరణిజులుము లోకులమీద నిండా న్యవహారస్థులు చేయకూడకుండా వచ్చినది గనుక అధికారస్థులకువైపు (ఉపాయము) తోచక, చందులాలాకు తెలియచేసిసంతట్లో మళ్ళీ ఆ కలకటకులను రిస్సె డంటు పిలుపించుకొన్నాడు. యిప్పటికి యింగిలీషువారి న్యాయ

ఉన్నది గాని, *కాలీజి సిద్ధాంతి వ్రాసినట్లు యింతకు మునుపే సింహ రాశిగతుడైనట్లు వ్రాయలేదు. తూర్పు దేశమునుంచి క్షామాదులకు లేచి వచ్చి యిక్కడ నిలకడగా నిలచిన వారెవరయినా గ్రామాదు లలో నుంటే వారు మాత్రము తెనుగు ఘాటలాడుచున్నారు. తూర్పు దేశపు బ్రాహ్మణులు, కోమట్లు మాత్రమి దేశానికి యిది వరకు యెగపాకి వచ్చుచున్నారు. నేను బ్రాహ్మణయింటిలో యీ రాత్రీ వసించి, యింగ్లీషువారు యిక్కడనున్న ముందు మజలీలో నున్న కట్టించి యుండే ముసాఫరుఖానాలో నా సవారీలు మూడు న్నంచినాను.

౧౦ తేది గి ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౮ కోసులదూరములో నుండే నాగిరి అనే యూరు చేరినాను. దారిలో సదరహి దోనెలనంటి దోనెలతో నొక నది దాటవలసినది. చికినీ అనే యూరివరకు దారి వెల్లడిగా నల్ల రేగడ భూమిగా నున్నది. ముందు గడిచిన దినముల దోవవలెనే కాలు దిగవడే అడుసుకలది కాదు. ఆ గ్రామము మొదలుగా భూమి నల్ల రేగడయినా గట్టిపర గనుక అడుసు త్వరగా నెండిపోవుచున్నది. విస్తరించి వాగులు యెక్కుడు దిగుడుగా దాటవలసి యున్నది. యీ నాగిరి అనే గ్రామము యథోచితముగా బస్తీ అయినది. రుక్మి విఠోబా దేవాలయము కొంచము విస్తారమయిన ముఖ మంటపముతోకూడా నున్నది. బ్రాహ్మణ యిండ్లున్నవి. ముసాఫరు ఖానా కలదు. నేను దేవాలయములో దిగినాను. ముసాఫరులకు కావలసిన పదార్థాలు దొరుకును. యేధులబాదు మొదలుగా నిది వరకు మెరక పంటభూమి; పుంజధాన్యము చేనులు చేసి పయిరు చేయు చున్నారు. భాటకు నిరుపక్కల చేనులలో పశువులు చొరపడకుండా ముండ్లకంపలు తెచ్చి వెలుగు వేసుటవల్ల యీ ప్రయాస నిచ్చే అడు సుతో కూడా ముండ్లుకలిసి యుంచున్నవి. ఆ గ్రామములో ఆరాత్రీ వసించినాను.

* మద్రాసు ఫోర్టుసెంటు బార్నికోలలో సివిలు సర్వేసు ఉద్యోగులకు జేశ భాషలు వ్యవహారములు నేర్పడం కోసం 1812 లో నొక కాలేజీ స్థాపించ బడినది.

౧౧ తేది ఉదయాన ౬ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౭ కోసుల దూరములోనుండే మాండుగాం అనే యూరు ౧౨ ఘంటలకు చేరినాను. దారిలో హింగళఘాటు అనే షహారువంటి యూరివద్ద వన్నె అనే నది సదరహివాసిన దోనెకుండా దాటవలసినది. హింగళఘాటు అనే షహారు స్థలము నిన్నటి మజ్లీకి గి కోసులు. యీ యూరిలో చుట్టుపక్కలా బహు దూరానికి అందేటట్టుగా వుప్పు తెచ్చియుంచి వత్రాకులు రాసులమోడిగా అమ్ముచున్నారు. సాహుకారు కొనీ లున్నవి. నాణ్యములు ఇక్కడ మార్చుకొనవచ్చును. బట్టలు వగయిరాలు, సకల పదార్థాలు, ఔషధ దినుసులు సమేతుగా యిక్కడ కావలసినంత దొరుకును. నేటి దారి చికిని అనే యూరు మొదలుగా నాగిరి పర్యంతము ఉన్నట్టే యథోచితముగా అనుకూలముగా నున్నది. వాగులు విస్తారము దాటవలెను. మాండుగాం అనే యూరు యథోచితముగా బస్తీ అయినదే. ముసాఫరులకు కావలసిన సామానులు దొరుకును. స్థల సంకుచితము లయిన యిండ్లు కలవు. బ్రాహ్మణయిండ్లున్నవి. నిన్నటి దేవాలయమువంటి దేవాలయము ఒకటి యున్నది. యీ దినము గోకులాష్టమి గనుక ఆ గుళ్ళో ఉత్సవము జరుగుటచేత నొక సంకుచిత మైన మారువాడివాని అంగట్లో దిగి ఈ రాత్రి ఇక్కడ వసించినాను.

౧౨ తేది ౬౪ ఘంటలకు బయలువెళ్లి గి కోసుల దూరములో నుండే చింది అనే గ్రామము ౧౦ ఘంటలకు చేరినాను. దారి నిన్నటి వలెనే యున్నది. అనేకములయిన పల్లాలు దిగి మిట్ట లెక్కవలసి వాగులు దాటవలసి యున్నవి. చింది యనేది కసుబా గ్రామము. పేట స్థలము. అన్ని పదార్థాలు దొరుకును. బ్రాహ్మణయిండ్లు, చావిళ్ళున్న కలవు. నేను కచ్చేరి చావడిలో దిగినాను. ఈ ప్రాంతముల బస్తీ మజ్లీ వూళ్ళలో వారానకు నొక దినము సంత. ఆ సంతకు అన్ని పదార్థాలు ఇతర గ్రామాలనుంచి తెత్తురు. అదే ప్రకారము ఈ దినమున ఈ యూరికిన్ని తెచ్చినారు. అప్పట్లో అన్ని వస్తువులు నయముగా బాహుటముగానున్న దొరుకుచున్నవి. కూరగాయలు,

శ్రమలపాకులు మొదలయినవి కూడా సంతకు తెచ్చుచున్నారు. ఈ రాత్రీ ఇక్కడ నిలిచినాను.

౧౩ తేది ఉదయాస ౬౫ ఘంటలకు బయలువెళ్ళి ౮ కోసుల దూరములోనుండే గూంగాం అనే యూరు ౧౨౫ ఘంటకు చేరడ మయినది. దారి ముందు నడిచిన దినముల దా:వలెనే నల్ల రేగడ, రాతి గొట్టు కూడా కలిగియున్నది. యిక్కడికి ౪ కోసులదూరములోనుండే తాకిలిఘాటు అనే యూరివరకు కొంచెము పొడిచెట్ల యడివి భాట కిరు పక్కల నున్నది. తాకిలిఘాటు ఊరివద్ద నదివంటి వాగు ఒకటి దాటవలసినది. యేదులాబాదు మొదలుగా ప్రతీయూరు న్నొక యేరు వంటి వాగును అనుసరించి యున్నది. చెరువులు నిండా లేవు. ఈ వాగులే ఉదక సమృద్ధిని కలగజేయుచున్నవి. తాకిలిఘాటు మొదలుగా రాతి గొట్టున్ను అడివిన్ని లేదు. భాట కిరుపక్కల చదరమైన భూమి. గూంగాం అనే యూరు కనుబాస్థలము. బిక్కిబాయి అనే నాగపూరు రాజు బంధురాలికి జాగీరుగామము. ఈ పూరివారున్నూ, ఇక్కడి యధికారస్థులున్ను నాగపూరు షహారుకు సమీపమందున్నారు గనుక అలత్యంతనున్ను, అహంకారమునున్ను వహించియున్నారు. అయినా బస్తీ గామము గనుక అన్నిపదాధాాలు బజారులో దొరుకును. ఈ పూరిమధ్య స్వచ్ఛమయిన జలముకల వాగు ఒకటి పారుచున్నది. దేవాలయము, ధర్మశాల అనే చావడి, బ్రాహ్మణ యిండ్లున్నున్నవి. ధర్మశాల అనేది ఒక తాళ్వారము వీధికి అభిముఖముగా వేసి యుంచున్నది.

యా దేశపు ముసాఫరులు తాము బ్రాహ్మణులయినా దృష్టిదోషము పాటించడము లేదు గనుక అందులో దిగి, వీధిలో వచ్చేవారు పొయ్యేవారున్నూ చూడగా వంట చేసుకొని భోజనము చేయుచున్నారు. బ్రాహ్మణులు భోజనము చేసేటప్పుడు శూద్రులను యెదురుగా కూచుండబెట్టుకొని మాట్లాడుచున్నారు. శూద్రులను ఎదట పజ్జిగా తమతోటిపాటు కూర్చుండపెట్టి వడ్డించి చూచుచు, మాట్లాడుచు భోజనము చేసుట కలదు. అయితే “మన ఏవ యున్నాణాం కారణం బంధమోక్షయోః” అనే న్యాయమువోష్యన

ఇట్టి నియమములంతా స్వతంత్ర ప్రవృత్తి నివృత్తులను కలవి గనుక ఈ ఆచారము ప్రమాదమైనది కాదు. అయినా ఆ స్థలము యుక్తముగా తోచనందుననున్న, బ్రాహ్మణ యిండ్లలో జాగ్రత్తనుకనున్న మరిన్ని వారి యాచారవ్యవహారాలలో శూద్రులగుండా ఉదకము తెప్పించుకొని వాడుకొనేటట్లుగాకూడా ఉన్నదిగనుకనున్న వాగువొడ్డున డేరాలు వేసి దిగి ఆ యూరిలో ఆ రాత్రి వసించినాను. దారిలో గాకిలి ఘాటుదాకా కొన్ని యూళ్ళున్నవి. మజిలీ చేయడానికి యోగ్యములు కావు. హయిదరాబాదు మొదలుగా మంచి యిండ్లు కట్టుకొనేవారు మట్టిమిద్దె నొక అర యింటికిగాని, కూటానికిగానివేసి పైన పెంకుల పూరితో నొక కొట్టి యేర్పరచి పైన నెక్కడానకు బక సిచ్చెనగాని, పొడుగుమెట్లుగాని కట్టి పెట్టుచున్నారు. సాధారణముగా ఇంట్లు కట్టేవారు పెంకులతోను, పూరితోను కట్టుచున్నారు. యేదులాబాదువరకు నుండే పెంకులు దక్షిణదేశములో నీళ్ళకాలువలకు స్పెట్టే కోవుల మాదిరిగా నుంచున్నవి. ఆయూరికి ఇవతలి పెంకులు దక్షిణదేశములో మిద్దెలకు వేసే చదరపు పెంకులజాడాగా నడచు కొంచము వంపు కలిగి యున్నవి.

24/12/49

వి ద వ ప్ర క రణ ము.

౧౪ తేది ఉదయాన ౭ ఘంటలకు ఈ యూరు వదిలి యిక్కడికి ౪ కోసుల దూరములోనుండే నాగపూరు షహారు ౧౦ ఘంటలకు ప్రవేశించినాను. దారి ఘట్టి నల్ల రేగడభూమి; అడివి కలదు. రాతి గొట్టు లేదు. బాట కిరుపక్కల కనుచూపుమేరకు చదరముగా నుంచున్నది. నాగపూరు ముందర నాగలేరు అనే పెద్దవాగు దాటవలెను. నాగపూరు షహారువద్ద శీతాబులిడి అనే ప్రదేశమున్నది. అక్కడ రిసై డెంటు ఇల్లు, తోట కలగచేసుకొని యుంచున్నాడు. చుట్టున్న కొన్ని యిండ్లు, అంగళ్ళు, తోటలు న్నున్నవి. చెన్నపట్టణపు కాపురస్తుడయిన వీరా సావి మొదలారి పోష్టాఫీసు రయిటరుగా ఇక్కడ నున్నాడు. గనుక నిత్యోపాధుడ రాబాదులో కమ్మిస్పెరియాట్ మ్యూనేజరు రామస్వామి

మొదలారిని విహితపరచు కొన్నట్టే విహితము చేసుకొని అతని గుండా మోతీ బాగు అనే బహుననతి అయిన తోటలో బంగాళాలో దిగినాను.

ఈ నాగపూరు రాజ్యము పూర్వపూర్వకముగా కొండరాజులది. వారు అడివిని బలము చేసుకొని కొండల నుగ్గప్రదేశాలను ఆశ్రయించుకొని భాటసాగ్లు కూడా తమభూమిలో రాకుండా వుండేటట్లు ఘోషచేయుచు ద్విపాత్యశువులుగా సకలవిధాల నటించి ఈ రాజ్యము ననుభవించుచు నచ్చినారు. సుమారు 200 ఏండ్లకు మునుపు బుద్ధోజీ అనే అతని పెద్దలు షాహురాజు సుతులు గనుక *పునా శ్రీమంతునికి షాహురాజు రాజ్యమును దానము చేసి జ్ఞాతులను కొండరాజ్యముల సాధించుకొని శ్రీమంతుని ఆజ్ఞకింద నుండు డని నియమించినారు. ఈ నాగపూరు సమీపవర్తి అయిన భూమిని బుద్ధోజీయొక్క పెద్దలు సాధించినారు. తదనంతరము క్రాంతిధర్మము చొప్పున కృమకృమముగా ఈ కొండరాజులను పూర్తిగా సాధించి యీ నాగపూరును రాజధానిగా చేసుకొని రాజ్యము చేయుచు వచ్చినారు. షాహురాజు యొక్క మరణమున జైగ జ్ఞాతులు దక్షిణరాజ్యములో ప్రవేశించి తంజావూరిసీమసాధించి దొరతనముచేయుచునచ్చినారు. ఆ షాహురాజవంశము భోసల వంశమని చెప్పబడుచున్నది. సాతారా అనే షహారు షాహురాజుకు రాజధాని. ఆ షాహురాజును ఢిల్లీ షాదుషా కూతురు మోహించి వివాహము చేసుకోవలె సని యుండగా షాదుషా షాహురాజును చంపినాడు. అతని కొడుకు చిన్న షాహురాజును షాదుషా కూతురు పెంచి యీ సాతారాకు రాజుగా చేసెను. వెనక రాజ్యము చేయుచున్న అతని వంశస్థులకు పుత్రీనంతతి లేనందుచేత ఆశ్రయించి యున్న బ్రాహ్మణునికి రాజ్యమును దత్తము చేసినాడు. జ్ఞాతులను, కొండ రాజ్యములను పయిన వ్రాసిన ప్రకారము సాధించుకొని తాను రాజ్యదాసే మిచ్చిన బ్రాహ్మణునియొక్క ఆజ్ఞకులోబడి నడుచుకొను డని ఉత్తరువు చేసినాడు. ఆ బ్రాహ్మణుడే శ్రీమంతుడు.

* ఈ పునా శ్రీమంతుడు వీహ్వ ఆని చరిత్రలో ప్రసిద్ధి పడించిన మహారాష్ట్ర నాయకుడు. శ్రీ శివాజీ తరువాతి మహారాష్ట్రరాజు అయిన మసమడగు షాహుకేరుకు రాజు. ప్రధానమంత్రి బ్రాహ్మణుడగు వీహ్వయే నిజమునకు రాజు.

బుద్ధోజ్జీ రాజ్యతంత్రము చేయగా ౧౫౪౫ ప్రబలమయిన దేశను పొంది ప్రసిద్ధి కెక్కినాడు. ఈ బుద్ధోజ్జీ తండ్రి యయిన రఘోజీ అనే అతనికి మరి కొందరు కొడుకు లుండగా వారికి రాజ్యము కంటిపెట్టినాడు. బుద్ధోజ్జీ నాగపూరిని రాజధాని చేసుకొన్నాడు. మరియొక కొడుకు చందా అనే పూరిని రాజధాని చేసుకొన్నాడు. ఇద్దరు రత్నపూరును, నంది గ్రామమునున్న రాజధానులుగా చేసుకొని రాజ్యము చేయుచు వచ్చిరి.

బుద్ధోజ్జీ దినములు మొదలుగా యింగిలీషువారు విహిత రీతిగా ఈ రాజ్యములో ప్రవేశించి అతని కొడుకు లయిన రఘోజీ వద్ద రాలతో యుద్ధ ప్రసక్తి కలగ చేసుకొని కాలు నిలకడ చేసుకొన్నాడు. సిమ్మిట్ల రాజ వంశస్థులు ప్రత్యేకముగా రాజధానులు కలగ చేసుకొన్న వారిలో కొందరు లయ మయిరి. మిగిలి యున్నవారు ఒకరిని ఒకరు విశ్వాస సూత్ర చేసి చఱపుకొన్నందువల్ల రాజ్యముంతా యింగిలీషుముఖమయి తుదను అప్పాసాహెబు అనేవాని ఆధీనమయినది. అతడు యిక్కడ చేరియున్న యింగిలీషువారిని వెళ్ళకొట్టవలె నని యత్నము చేసినందున దేశ భ్రష్టుడై యిప్పట్లో మృతజీవిగా నున్నాడు. ఇప్పుడు యింగిలీషువారు రఘోజీ దౌహిత్యునికి పట్టముకట్టే వయసు వచ్చేదాకా రాజ్యతంత్రము తామే విచారించుచువచ్చి కొన్ని ఖరారుమదారుల మీద విడిచిపెట్టినారు. ఆ చిన్నవానికి రఘోజీ అని పేరు పెట్టినారు. ఆ ఖరారుల ప్రకారము సం॥ ౧౬౬౬ తొమ్మిది లక్షల రూపాయాలు కుంభిణీవారికి కట్టవలసినది. వీరి రాజ్యము గత కాలములో తూర్పున కటకము వరకున్ను, దక్షిణమున వరదానది వరకున్ను పడమట పునా వరకున్ను, ఉత్తరమున జబ్బలపూరు దాకానున్ను ఉండినది. రఘోజీదినములు మొదలుగా కలహ పడ్డప్పు డంతా కొంచెము కొంచెముగా తూర్పు దేశోత్తరములను కుంభిణీవారు ఆక్రమించినారు. అప్పట్లో నాగపూరికి ఉత్తరమున ౧౫ కోసులమీద కుంభిణీవారి అధికారముగాని నాగపూరు రాజుకు నిమిత్తములేదు. రామపెంకితో నాగపూరువారి రాజ్యపు సరి హద్దు ముగిసియున్నది.

యీ నాగపూరి రాజు మరాటీజాతి తంజాపూరి రాజు బంధువు. ఆ రాజువంశస్థులు శ్రీయస్కాములయి యుండగా దేవ శ్రాంపూణ పూజ చాలాగా చేయుచు వచ్చినారు. ఈ సరికి కుంభిణీ వారి కలకటరులు నియమించిన తహశీలుదారులు వగైరాలగుండా రాజ్యతంత్రము గడుచుచున్నది. రాజ్యములో నుండేవారు రాజులకు రాజ్య మివ్వనడడము నల్ల వనూత్రమున్ను సంతృప్తిని పొందియుండ లేదు. ఈ రాజుకు సాలుకు ఇంతమాత్రమని యాసలు కట్టి జమిందారులు కొందరు ప్రబలులుగా నున్నారు. శీతాబులిడి యనే కొండనద్ద ఇదివరకు రాజుకున్ను, ఇంగిలీషువారికిన్నీ కొన్ని యుద్ధములు జరిగినవి. చుట్టూ కొన్ని జాతుల వారి యిండ్లున్ను, ఆర్సనలు అనే ఆయుధశాల, పోస్టాఫీసు మొదలయినవి కట్టియున్నవి. పాషీ జాతివారు బొంబాయినుంచి సీను వస్తువులు తెచ్చి యింగిలీషు లాయలు అయిన మాపులు ఉంచుకొనియున్నారు. ఇక్కడ నొక బజారు, కొన్ని హిందువుల యిండ్లు కలిగియున్నది. యిక్కడి జాతుల, వారి యిండ్లు విడవలితో పూరివేసి కట్టియున్నవి. యిక్కడ విడవలి పూరి అల్లీ నాజూకు బహువింతగా, అతి సుందరముగా నున్నది.

యీ నాగపూరికి ౬ కోసుల దూరములో కామిటి అనే పేరు కలిగిన ప్రదేశములో యింగిలీషువారు అయిదు బటాలాలబారునున్న అందుకు తగిన యధికారస్థులనున్న, ఉద్యోగస్థులనున్నుంచి యున్నారు. యీ కామిటి పెద్ద బస్తీగామము. దండులో లెక్కలు వగైరాలంతా యింగిలీషు భాషతో వ్రాయవలసియున్నది గనుక మధ్యదేశస్థులు బహుమంది ఆరికాటు మొదలారులు మొదలయినవారు చేరియున్నారు. వారు స్వదేశస్థులు వచ్చినంతలో వీరితి చేయడమునూత్రమే కాకుండా యీ దేశస్థులకంటె ఎక్కువగా తాము పరస్పరాభిమానము కలిగి ఒక పొట్లముగా మిత్రభావమును పొందియున్నారు. యిదివరకు జాతుల వారు యీ దేశములో ప్రవేశించుటలో స్వజాతి వైరము లేక ఒకరి కొకరు ఉపకారము చేయ నిచ్చ కలిగియుండడము వీరి దేశ సంప్రదాయము కాబో లనుకొంటిని. యిప్పట్లో యీ కామిటిదండు ప్రావే

శించిన వెనక సహజముగా పరదేశానికి మరియొక దేశస్థులు కొందరు పోయిన ట్టయితే కానని యిష్టపదార్థము అపూర్వముగా కనుటచేత నొక విశ్వాసము అందరికిన్ని జనియింపుచున్న దని నిశ్చయించినాను.

యిప్పట్లో హిందువులుచేసే యుద్యోగాలలో హయిదరాబాదు, నాగపూరు, జాలనా, మహిసూరనే ఈ నాలుగు స్థలముల కమ్మిస్తేస్తే యాటు ఉద్యోగాలు ఉత్తమములుగా దోచుచున్నవి. కమ్మిస్తేరికి వచ్చే దొరలు కత్తికట్టున్న అట్లాగే బంగాళిదండున్న బహుదినములు ఇక్కడ వసించి బ్యారకుసులు, వారధులు మొదలయిన పట్లగు బులుడింగును అనే గృహశాలలు శానా కట్టించినారు. ఇటువంటిసనులకు చెన్నపట్టణపు గవునరుమెంటువారి శాంకిన ననే అనుజ్ఞ దుర్లభము గాని, బంగాళా గౌనరుమెంటువారు ధారాళముగా అనుమోదింపుచున్నారు.

యీ శీతాబులిడిమొదలు కామిటిదండు దాకా గుర్రపుబండ్లు పోయి వచ్చేటందుకు యోగ్యముగా శాలవేసి నడమనుండే వాగులకు వారధులు కట్టియున్నవి. అయితే దారి యడారిగా నున్నది. నాగపూరు షహారులో సుమారు యిరువైవేల యిండ్లు ఉండవచ్చును. బహుచిన్నయిండ్లు. చూపుకు లక్ష్మీకరములుగా, వాసయోగ్యములుగా నుండలేదు. బాబారులు శానా వున్నవి. సకల భోజనపదార్థాలున్న, ఆ దేశపు వస్త్రాలున్న సమృద్ధిగా దొరుకును. పనుల విశేషాలు లభించిన వారు విస్తరించి లేరు. నివాసస్థులు కృత్రిములుగాని, హయిదరాబాదు షహారు వారివలెనే మాటకుమునుపు ఆయుధమును వాడేవారు కారు. స్త్రీలు పురుషులున్న బలిష్ఠులుగానున్న, రూపవంతులుగానున్నన్నారు. సకల ఫలజాతులు దొరుకును. కమలాపండు కాలమందు బహుమంచి విగా,విస్తారముగా-ఇక్కడ ఫలింపుచున్నవి. సీమఅత్తిపండ్లు, సీమపన్నీరు పూలున్న, అమితముగా ఫలింపుచున్నవి. సారవత్తమయినభూమి. అనేక తోటలు షహారుచుట్టు ఉన్నవి. అరటిచెట్లు సమృద్ధిగా వేస్తారు. వీధులు కుసంది. ఇప్పట్లో కొత్తవాలి చేసే తురక షహారులో నడివీధిలోవేసిన వస్తువు వేసినవాడుపచ్చి వెలికి యెత్తుకొనేదాకా పడి యుండేటట్లు ఆజ్ఞ చేయచున్నాడు. సందుకు ఒక తాణా ఉందియున్నది. ఈ రాజుకు ఈ

విషయములో బహు శ్రేయస్సు కలిగేలాగు తోచుచున్నది. కుంభిణీ వారు దొరతనములోగాని న్యాయవిచారణలోగాని యెంతమాత్రము సంబంధపడి యుండలేదు. మారుజాతివారు కొందరు గోసాయిలున్న యిక్కడ కొఠీలు వేసుకొని సాహుకారు పనులుగడుపుచున్నారు. ఒక మాత్రపు రత్నవర్ణకమున్న వీరివల్లనే జరుగుచున్నది. రాజునగిరిలో మాత్రము రెండు దేవాలయాలు అలంకారముగా కట్టియుంచి పూజ జరిగింపబడు చున్నది గాని మరియొక్కడను లేదు. నాలుగు సత్రాలలో రాజు అన్నపదాసము నిత్యము నూటికి జరిగింపుచున్నాడు. అధ్యయన పాఠశాలలు లేవు. అధ్యయనము వినవలసియుంటే ఆజ్ఞాన నిమిత్తమై యిక్కడ వచ్చియుండి మధ్య దేశబ్రాహ్మణుల గుండా వినవలసినది. యీ దేశస్థులు హానికర చేయడము చేయించడము వలన ఇహ పరాలు సాధించేట్లు నాకు తోచుచున్నది. హయదరాబాదు మొదలుగా కట్టియుండి దేవాలయాలలో సంతా ఒక గర్భగృహమున్న తగుపాటి ముఖమంటపమును అరటిపువ్వు చందముగా నొక స్థూపిన్ని నిర్మింపబడి యున్నది.

ఈ దేశస్థులయొక్క ఆచారము మన దేశాసకు యోగ్యము గాకున్నా శాస్త్రసమ్మత మైనదే కాని వేగే కాదు. ఆచారాలు, అలంకారాలు, ఆహారాదులున్నా దేశానికి తగినట్టుగా పెద్దలు స్మృతుల గుండా యేర్పరచియున్నారు. అది లిలియక ఒక దేశస్థులు మరియొక దేశస్థులను అన్యాయముగా నిందింపుచున్నారు. ఇందుకు దృష్టాంత మేమంటే యీ దేశములో భోజనానికి దృష్టి దోషమున్ను, ఉదకానికి స్పృశదోషమున్ను అక్కరలేదని అంగీకరించి అలాగే నటింపుచున్నారు. అయితే అందువల్ల విరోధ మేమి? బ్రాహ్మణులు పరిషేచనము చేయడము దృష్టి దోషము పరిహారమయ్యే కొరకే కదా? అట్లుగా దృష్టిదోషము కలదని పాటించే పక్షమందు పరిషేచన విషయమైన ఆపస్తంబ సూత్రము వ్యధా మవుచున్నది. అయితే ప్రాథమములో శూద్రదృష్టి కూడ దని ఒక వచనము ప్రవేశించి వున్నది గనుక అది పట్టుకొని పిమ్మట ఆపస్తంబులు సూత్ర ద్వారా

పరిషేచన ప్రకరణము కలగచేసినా పరిషేచనమునున్న చేయుచు శూద్రదృష్టిని లేకుండా దేశము నేలే ప్రభువుల ఆనరణచేతను మధ్య దేశపు బ్రాహ్మణులు వగయిరాలు జరుగుకొనుచు వచ్చు చున్నారు. పృథ్వీ ప్రజో వాయ్యుకాశాలు బ్రహ్మాండానికి సంచమహాభూతాలయి యుండగా అన్నిటిని పరిశుద్ధి చేయగల జలమునకు దోష మెక్కడిది? ఒకగుంటలో నకల జాతులున్న నాల్గు గోవులలో దిగి నమకాలమందు స్నానము చేయలేదా? ఉదకము కొద్దిగానుంటే స్పృశ దోషము పాటించవలె నని చెప్పి పక్షమందు అప్పుడు నమమయిన భూతముగానుండే అగ్నికిన్ని ఆ దోషము చెప్పవచ్చునే? అగ్ని మాత్రము యెంత కొంచమైనా యెవరు తాకినా అంటు దోషములేక పోవలసిన దేమి? యిక్కడి యాచారానికి ప్రతిగా మధ్య ద్వారావిధ దేశములో పర్యషితాన్నముతించే పునరుపయనము కావలసిన దనిన్ని చింతపండుతో మిరియాలు కలిసి వచనమయితే నురతో నమానమనిన్నీ శాస్త్రము ప్రవర్తించియుండగా ఈ రెండున్న లేకపోకే ఉష్ణవాయువు భూమిలో వసించేవారు చచ్చిపోదురు గనుక అవతార పురుషు డయిన అప్పయదీక్షితులు ఆ పదార్థక భక్షణకు అనుష్ట ఇచ్చి నారనే బలమునుబట్టి దక్షిణదేశస్థులు వాటిని పుచ్చుకొనుచున్నారా, లేదా? ఇతర దేశస్థులు ఆ పదార్థాలతో తమకు నిమిత్తము లేదు గనుక అద్యాపి వాటిని నిషేధించే యున్నారు. కర్మద్వారా జ్ఞానము సంపాదించవలసి యున్నది గనుకనున్న, కర్మవలకు నియమములేక పూర్తికాదు గనుకనున్న నానా విధములయిన నియమాలను ఆయా దేశములకు అనుగుణముగా స్మృతాలు ఏవారచినారు. ఇటువంటి ఆచారాలకు వచనాలచేతనే ప్రవృత్తి నివృత్తులు కలుగవలసి యున్నవి. యీ నియమాలన్ని వృద్ధాచారమువలన అనునరించుటచేత మనోబంధకము లయినవి. అందుకు దృష్టాంతముగా కొందరి యాచార మే మంటే నిన్నటి మడుగువస్త్రము నేటి దేవతాచానకు పనికివచ్చునని ధరింపుచున్నారు. కొందరు నాటి మడుగు వస్త్రమే కావలె ననుచున్నారు. ఇందులో నేమి భేదము? ఒక వస్త్రము ఉతికి ఆరవేసి

నాలుగు బాము లయితే మరి యొకటి గెండు బాములై యుంచున్నది. ఈ రీతిగా న్యాయశాస్త్రమును దేశానుగుణముగా స్వర్ణాలు వర్పరచి యున్నారు. అది యెట్లానంటే నిండు నక్షత్ర దేశములో స్త్రీ చాపల్యము విస్తారము గనుక తోడబుట్టినదాని కొడుకు నిశ్చయముగా రక్షనబంధి కుడని తెలుసునుగదా! రక్షనబంధికుడని తోచే కుమారుని కన్నా రక్షనబంధికుడని తెలిసిన మేనల్లుడే మేలని తోడబుట్టు కొడుకే ధనాని కిన్ని, కమాని కిన్ని అధికారిగా చేయబడినాడు. నిండు ఉత్తరదేశములో స్త్రీ చాపల్యము తక్కువ గనుక "శరీరాధారం స్మృతా బాయా" అనే స్మృతి ప్రకారముగా అవిభక్తివిషయములో బహుమంది అన్నదమ్ములున్నా భార్యకు పతిసాత్తును గురించి అహాత కన్దని నియమించబడియున్నది. మధ్య దేశములో స్త్రీలవిషయముగా చాపల్యము మధ్యమముగా నున్నది గనుక పుత్రద్వారా సాత్తులో నకల స్వాతంత్ర్యమును వారికి కలగచేసి అపుత్ర విషయములోనున్న అవిభక్తి విషయములోనున్న పోషణకు మాత్రము వారికి అహాత కలగ చేసి సాత్తును అన్నదమ్ములకు ఇచ్చినారు. మెట్టుకు దేశాచారము లంతా శాస్త్రానికీ, యుక్తికిన్ని విరుద్ధములుగా నుండవు గనుక అన్యదేశుల పట్ల వారి యాచార వ్యవహారములు, అలంకారములు, ఆహారాదులున్న భిన్నములుగా నున్నా వారియందు భక్తి విశ్వాసములను ఉంచి వారున్న ఈశ్వరసృష్టితో చేరినవారు గనుక మనయొక్క అన్నదమ్ముల వలెనే నకల విషయములలో నున్న వారిని విచారింపుచు రావలసినదని తోచు చున్నది.

నాగపూరు మహారున్న యంగిలీషు దండువుండే కామిటి అనే ప్రదేశమును బహుసల్లరేగడభూమి; వమాకాలములో అట్టిభూమి యందు సంచరించేవాడికే లేనివారు చూస్తే అది బహుఅనన్యముగా తోచబడును. వమాకాలములో వీధులున్ను, సందులున్ను కాలుపెట్టడానికి యోగ్యములుగా నుండవు. శీతాబులిడిలోనున్ను, కామిటిలో నున్ను జాతులవారు మాత్రము గులకరాభ్యు కలసిన ప్రదేశముగా చూచి శీతాబులిడిలో కొండనమీపముగా నున్ను, కామిటీనది

వోరగానున్న తోటలు యిండ్లున్న కట్టుకున్నారు. యీ ప్రాంత ములలో జాజిపూలున్న మొల్లపూలున్న దొరుకునుగాని, మల్ల పూలు లేవు. శ్రీరంగ కస్తూరి పట్టెలు చెన్నపట్టణము వదిలిన వెనక కండ్లచూడవలసినది లేదు. నాగపూరు రాజ్యము మొనలుగా యీనపుడకలు దొరకవు. ఈతాకులతో శృంగారికట్టలు కట్టు కొని పనులు గడుపుతారు. విస్తరాకులు జొన్నచొప్పతోను, వెదురు దబ్బలతోనున్న కుట్టుకోవలసినది. సన్నిగల్లుగుండు కడప వదిలిన వెనక లోకులు వాడడము లేదు. నూరవలసిన పదార్థాలంతా రోటిలోవేసి తొక్కవలసినది. నిండా మన దేశస్థులకు సన్నిగల్లు కావలసిన ప్రయత్నము చేస్తే కలవంగుండు సంపాదించి అందుగుండా పని గడుపుకొనవలసినది. కామిటి అనే కలహోనుమెంటు దండువుండే ప్రదేశములలోనున్న ప్రివారు ఇంగిలీషు పాపులుకూడ వుంచి యున్నారు. ఊరున్న, బజారు వీధులతో బస్తిగా కనుపడుచున్న హాయిదరాబాదులో యింగిలీషుదండువుండే బస్తికళలో శతాంశలలో నొక యంశమైనా లేకుండా వున్నది. అది యెందుచేతనంటే 'స్వయం రాజా స్వయంమంత్రీ' అనే న్యాయప్రకారముగా రాజ్యానికిన్ని దండు కున్న యింగిలీషువారే యిదివరకు భామందు లయి యుండినందున వీరి ప్రాప్తును అనుసరించి వీరి దండులో లోకులు చేరవలసిన అగత్యము యిదివరకు లేకుండా వుండిపోయినది. అంతేకాకుండా యీనరికి హాయిదరాబాదు ప్రభువు 'లేస్తే కొరగాని చేను తోలే మంచమిది మొండివానివలె' గౌరవములను కాపాడుకొనుచు వచ్చుచున్నాడు గనుకనున్న నాగపూరువారు స్నానముచేసి చలిభయమును పోగొట్టు కున్నారు గనుకనున్న యింగిలీషువారి దాపున్న, చెల్వమున్న హాయిద రాబాదు వారి దేశములో విశేషముగా నున్నది.

ఇంతే కాకుండా ప్రపంచంలో ఒక మంచితో కూడా, ఒక చెడు కలిసి యుంటేనే సౌఖ్యహేతువుగా తోచుచున్నది. నాగపూరు రిసై డెంటు అయిన *మే. స్టర్. గ్రీన్ దొరగారితో ప్రపంచ సంబంధము లయిన కొన్ని మాటలు మాట్లాడుచునుండగా ప్రపంచమే పుణ్య పాప

* Mr. Groeme.

మిశ్రమమయినదనిన్ని పుణ్యము నిగుణ బ్రహ్మసంబంధ మయినదనిన్ని
 పాపము సంకల్పద్వారా స్పష్టమయిన మాయ సంబంధమయిన దనిన్ని
 ఈరెండున్ను కలిసి ప్రసంచము నిమిత్తంబట్టి గనుక ఎట్టి మంచిపనిలో
 నున్న చెడుకలిసి యుంచున్నది. అందుకు దృష్టాంత మే మంటే హిందు
 వులు మూఘలకున్ను, బాలులకున్ను ద్రవమందు భక్తి కలిగే నిమిత్త
 మయి బింబాల యెడల ద్రవత్యమును ఆరోపించుటచేత పరిపక్వ
 కాలాలయందు కూడా ఆ నమ్మకే నిలవబడి మనుష్యకోటిని ముంచి
 వేయు చున్న దనిన్ని, తద్వ్యతిరీక్తముగా విణాయతీ క్రీస్తు మతస్థులు
 ఈశ్వరస్వరూపము సర్వభూతాత్మకమని ఆదిలోనే బోధచేయ తలచుట
 చేత మూఘులున్ను, బాలులున్ను ఈశ్వరుడు కలదనే జ్ఞానమే లేక
 ఘణిగిపో తారనిన్ని, హిందువులు ద్వితీయ వివాహము స్త్రీలకు లేక
 చేసుట చేత బహుమంది బాల్యమున విధవలయిన స్త్రీలు మిక్కిలి కష్ట
 పడు చున్నారనిన్ని దానికి వ్యతిరీక్తముగా యింగ్లీషు జాతివారు
 స్త్రీలకు ద్వితీయ వివాహానికి అనుష్ఠించుచుటచేత స్త్రీలకు చాప
 ల్యము సహజముగా నుండబట్టి స్వభురుషునియెడల భయభక్తులు తక్కు
 వయి వాణ్ని కృత్రిమముచేత చంపి వేరే భురుషుని వివాహము చేసు
 కొను చున్నారనిన్ని ఒక మంచిని ఊహించితే ఒక చెడు ప్రపంచ
 స్వభావద్వారా ఆ మంచిలో జనింపుచున్న దనిన్ని యివి
 మొదలయిన హేతువులచేత చెడు కలియని మంచి పని ప్రపంచ
 ములో లేదనిన్ని నిశ్చయించినాము. పయిగా ఈ యనేక జగత్తుల
 సృష్టిని పరబ్రహ్మ తన చిద్విలాసార్థక మయి చేసి నందున
 ప్రతిదేశానికిన్ని ప్రకృతి వేరువేరుగా నున్నది. ప్రకృతిభేదము
 మనసువల్ల జనిత మయినది. మనస్సు బుద్ధి జనితమైనది. కావ్య
 ములో అగ్ని ప్రవేశించి యున్నట్లు బుద్ధిలో పరమాత్ముని చైత
 న్యము ప్రతిఫలించియున్నది. కావ్యభేదములు అనేక భేదములయి
 నట్లు బుద్ధిభేదములు అనేకములుగా నుంచున్నవి. ఒకరాజుకు అధీ
 నములుగా అనేక మండలాలు ఉండుటకు బదులుగా ఒక్కొక్క
 మండలానికి ఒక్కొక్క రాజు ఉండినట్లయితే బుద్ధి భేదముల చేత

నున్ను, ఒకరి యుక్తిమీద నొకరు తమ బుద్ధిద్వారా మొదటి వాని యుక్తిని కారణ మగురూప నేశముగా నుంచుకొని తాము యెక్కువ యుక్తిని కలగచేసి రాజ్య తంత్రము గడుపుదురు. పయిగా తల్లి దండ్రులుగల బిడ్డలు తల్లి కోపము చేస్తే తండ్రినట్టికిన్ని, తండ్రి కోపము చేస్తే తల్లి వద్దికిన్ని యెట్లా పోవుచు నచ్చుచు నుండురో హాయిదరాబాదు యింగిలీషు దండులలో నుండేవారు ఒక ప్రభువును వదిలి మరియొక ప్రభువు వద్దికి పోవుచు, వచ్చుచు నెట్లా ఆనందించుచున్నారో ఆలాగే ప్రజలు సుఖపడవచ్చునని తోచుచున్నది. యీ యుక్తిచేతనే యీశ్వరుడు (విభా)తి విశేషాలను భూరి దక్షిణ పంచినట్టు ఆయాకాలాలలో వాత్రమెరిగి పంచి పెట్టుచు వచ్చుచున్నాడు.

యీ నాగపూరు రాజ్యాసకు చేన్న వట్టణపు దండు రాక మునుపు చింతపండు దేనికి ఉపయోగమయ్యెదిన్ని తెలియదు. ఈ దేశస్థులు వేడిగా కాచకనే పచ్చి మజ్జిగెగాని పెరుగుగాని పోసుకొనరు. దక్షిణ దేశపు శూద్రులు రాత్రిలో మజ్జిగ పెరుగు పోసుకుంటే యెట్లా, జలుబు చేసునని భయపడుదురో ఆలాగే ఒక భయము వీరికి జనియించి యున్నది. ఆహార విశేషాలు జాతరాగ్నికి స్నేహమయ్యెదాకా ఎటు వంటిదిన్ని అనుకూలించదు; స్నేహమయిన వెనక బాధించదుగనుక మేమురాత్రిలో, పగటిలోనున్న ఈ రాజ్యములో విశేషముగా దొరుకుటచేత మజ్జిగెగాని పెరుగుగాని తాగడమువల్ల మాకు ఏమిన్ని విరోధము చేసినదికాదు. యిందుకు దృష్టాంతము వనములో సంచరించే మనుష్యులు విషజంతువుల భీతిలేక నుండే కొరకు మనిషిని చంపదగిన గరళమును, ముప్పివిత్రులనున్న తిని జీణముచేసుకొనుచున్నారు. గనుక దేశాచారమునుబట్టి వాడికెయయిన ఆహారపదార్థాలు విడవతగ్గని కావని తోచుచున్నది. దేశాటనము చేయడముల్లో పోష్యులుగానుండే దారాపుత్రాదులనుకూడా తీసికొని విషయాపేక్ష నివృత్తిపొందక వచ్చినా, తృణాగ్రముగాని భగవదాజ్ఞ లేక చలించ దనే సత్యవారత పెద్దలకుండా విసపడినట్టు రాజతీవిగా శ్రీరాములు ఇదివరకు దోవలో

నాకు జరిపింపుచు వచ్చినారు. ఈషణ త్రయాలమీది యభిమానము నిరోధిస్తే అది నచ్చిదానందము కలుగచేయగల మాయద్వారా ఆశ్చర్య కరమయిన భయ సోకువుగా మనసుకు తోచుచున్నందున అయోధ్య మొదలయిన మహాస్థలములకు స్వదేశములో నున్నప్పుడు అనుకొన్న ప్రకారము నయింపు చేసుకొని పోదామనే తాత్పర్యము ఇక్కడ వదిలినది. కమలాద్వారా జ్ఞానము సంపాదించవలెననే అస్మదాదులకు నమ్మికచేత కడజేరనలసినది గనుక మిత్రబోధవత్తుగానుండే స్మృతి వాక్యముల ప్రకారము గంగాస్నానము, గయావ్రతమును చేసి స్వదేశానికి రావలెనని యున్నాను. స్వదేశవక్షపాతము లోకులకు ఈ చొప్పున కలగడానికి ముఖ్యకారణ మేమని విచారించగా ధరించి యుండే దేహముమీద యభిమానముకలవారు బాల్యాదారభ్యతమతో సహవాసపడినవారు బహుమంది స్వదేశములో నుండుటచేతనున్న, మనసుకు దేహము నానవంటిది గనుకనున్న మనసనే నావతిప్పేవాడు బాగరూకుడు కాకపోతే యేలాగు వాడస్వేచ్ఛగా కొంతకాలము సంచరించగా ఆవాడివాడు వాడకు అధీనమైపోవునో ఆలాగే యీ దేహము మనసు అధీనమయి నా దేహసౌఖ్యము తన ననే భ్రాంతిని పొంది యుండుటవల్ల మనసు దేహాధీనమయి స్వదేశగమనమును నిరీక్షింపుచున్నది.

ఇటువంటి నాగపూరు పట్టణములో ఒంటికంభం డబ్బుల టాపు కనాతులు కల డేరా ఒకటిన్ని, నంట భోజనాలకు కంబళి డేరా ఒకటిన్ని సంపాదించు కొనుటకున్న పల్లకి మరామ్మతు చేయించు కోవడమునకున్న అగష్టు ౧౪ తేది మొదలు ౨౦ తేది వరకు నిలిచినాను. హాయిదరాబాదు ప్రవారువలెనే యీ ప్రవారులో నేను ప్రవేశించిన కాలమందు కృష్ణనవరాత్రి యుత్సవము బహు విభవముగా యీ దేశస్థులు ఇంటింట జరిపించినారు. ఉత్సవానంతరము మధ్య దేశములో వనలసాంగలికి జరిగించే ఆగమమంతా పశువుల విషయముగా నున్న మనుష్యుల విషయముగా నున్న జరిపింపు చున్నారు. హాయిదరాబాదులో నుంచి తెచ్చిన ప్రాయివేటు పెంటును అనే శిషాయి డేరాలను ఇక్కడ వదిలి, నూతనముగా సంపాదించిన డేరాలకు గాను

ఆరుగుర్రాలను కాళికి పోవడానకు గుర్రము ౧ కి రూపాయలు ౧౫ లెక్క బాడిగెకు మాట్లాడి జములా గుజారాలు ౪ కంబళిది ౧ అందుకు తగ్గ బాంగులు, మేకులు, కింద వెయ్యడానకు కీలుచాపలు, ఇవంతా ఆ యారు గుర్రాలమీద సాగించుకొని రావడ మయినది. హాయిదరా బాదునుంచి వచ్చిన యెద్దులకు మళ్ళీ అవి స్థలము చేరడానికి ౧౫ దిన ముల జీతము కట్టియిచ్చి పంపించివేయడ మయినది. యింతే కాకుండా ఒక కావటి మనిషి బళ్ళుపులో ౩ మంచాలు కావలసినప్పుడు తీసి మళ్ళీ జోడించేటట్టు చేయించి, డేరాలలో చెమ్మగా నున్నా పండుకోవ డానికి విరోధము లేక నుండేటట్టు చేసుకొన్నాను.

ఇక్కడ నాగపూరి యాపాయి యనేది ఒక్కటే చెలామణి. రూపాయల మార్పులో హాయిదరాబాదు వలె చేతికి చెయ్యి నప్తము తగలదు. దుడ్లుమాత్రము నాలుగేసి యూళ్ళకు ఒక్కొక్క మాదిరి చలామణి అవుచున్నవి. ముందు చెలామణి దుడ్లవయినము విచారించు కొని అప్పటప్పటికి దుడ్లు మార్చుకొనుచు రావలసినది. నాగపూరు రూపాయి ౧ కి ఇక్కడి దుడ్లు ౩౨. దుడ్ల భేదము కొద్ది సంఖ్య వ్యత్యాస మవుచున్నది.

నేను చెన్నవట్టణము వదిలి నప్పుడు కావలసిన సామానుల సంచుకొనేటట్టు పల్లకిలో జాగా చేయవలె నని తోచినది. పిమ్మట పల్లకి బళ్ళుచేత దారి సాగక పోయినంతలో వేసు కొనే పరుపుకూడా తీసివేసినాను. గనుక పాలకీ దోపప్రయాణానికి చులకనగా ఉండుట మేలు.

ఇక్కడ ౧౫ సంవత్సరములుగా వాసము చేయుచు నుండే డాక్టరు వాయిల్ (Dr. Wylie) గారితో మాట్లాడగా నాగపూరు మొదలుకొని జబ్బులపూరు వరకు అడివి బలిసిన భూమి గనుక అదికొత్త నీళ్ళలో తడిసి ఆ యడివిలోని ఆకులు మురిగి వాటి రసముతో పూట యెక్కుటచేతను ప్రతి సంవత్సరమున్ను ఆగష్టు ఆఖరు మొదలుగా అక్టోబరు పర్యంతము చలిజ్వరాలు తగులుచున్నవి; నీవు త్వరగా జబ్బులపూరు చేరవలసిన దని చెప్పినారు. ఈ దేశస్థులున్ను ఆ మాట నిజమేనని అప్పుకొన్నారు.

హాయిదరాబాదు వద్ద ఒక మనిషిని బహుదుష్ట సర్పము కరిచి నంతలో పాముచెక్క నూరి యిచ్చి యెడులూసున్ను తాగించినాను. 3 గ్లాములకు మనిషి లేచి తన యింటికి నడిచిపోయినాడు. చలిజ్వరాలకు లింగకట్టు బ్యూర్కు ఇచ్చుచు వచ్చుచున్నాను. కొంత అభిముఖమయిన వెనుక భేదికి యిచ్చుచున్నాను. శ్రీరామ కటాక్షముచేత గుణ మపుచు వచ్చినది. కూడా వచ్చేవారికి నేను యిచ్చే ఔషధాలు గుణముఖానికి తెచ్చేటందున దిగేయూరిలో నొప్పిగలవారు కనుపడితే మా యజమానునివద్ద వంచి మందులున్న వనిన్ని ధర్మానికి యిచ్చుననిన్ని రహస్యముగా నా మనుష్యులు చెప్పుచు వచ్చినారు. వారు వారు వచ్చినన్ను శ్రీమపెట్టసాగిరి. తెలిసి తెలియని చికిత్స చేయడమువల్ల బహుపాతక మని చెప్పి ఉన్నది గనుక, హాయిదరాబాదు మొదలుగా నావరివారము వినాగా ఇతరులకు ఆపదలేని విషయములో మందులు ఇవ్వడము లేదని నిశ్చయము చేసి ఆప్రకారము జరిపింపుచు వచ్చుచున్నాను.

దక్షిణ దేశములో తిరుపతి తిరుణామలె యాత్రచేసిన వారిని అనేకులను చూడడము ఎల్లా సహజమో ఆరీతిగా ఈ నాగపూరు రాజ్యములో కాళీయాత్రచేసి దాని ఖుల్లసుకూడా చెప్పగల వారిని అనేకులను చూడవచ్చును.

ఇటువంటి నాగపూరి మహారు అగష్టు ౨౧ తేదీ వదిలి ఆ దినమున ౨ ఘంటలకు కామిటి అనే యింగిలీషుదండుండే స్థలము ప్రవేశించినాను. కామిటిశ్వర ఘట్టం రేవులోను అక్కడి ఖననానదిని దోసెలకుండా ౨౬ తేదీ దాటి అక్కడికి 2 కోసుల దూరములోనుండే రామశెంకి అనే గుహస్థలము వగలు ౨ ఘంటలకు చేరినాను. నేనుఉదయాన కామిటి వదిలి బయలుదేరేటప్పుడు ౬ ఘంటలు. అప్పుడు త్యాజ్య శ్రేషము ఉండినది. దాని ఫలమేమంటే సదరహీనది దాటడానికి నాలుగయిదు రేవులలోనున్నుండే పడవలకు కర్నల్ ప్యారన్ మొదలయిన వారలు వారికింది యధికారస్థులకు తోలుదినమే ఉత్తర్వుచేసినందునకింది అధికారస్థులందరు నాతోకూడా దోవ వంపించను నదిదాకా వచ్చిన్ని పడవవాండ్లు యీ రేవున దాటుతారని ఆ రేవువారున్ను ఆ రేవున దాటు

తారని యీ రేవువారున్ను సంజేహముతో హాజరులేక తుదను ఒక యొంటికొయ్య దోసెను ౮ ఘంటలకుపట్టి దానికుండా ౧ ఘంట సేపులో మూడు సవారీలనున్ను దాటించుకొని యినతల సాగివచ్చి నాను. దారిలో వక్షముచేత రామశెంకిముందర కొంచముగా తడిసి నాము. సామానుకావిళ్ళు పోయినదోవ తెలియక కొంతసేపు వ్యధ పడితిమి.

కామిటినుంచి రామశెంకికి మూడు దోవలు వున్నవి. కామి టేళ్ళర ఘట్టమువద్ద ఒక చిన్న శివాలయము వున్నది. అక్కడ ఖనానా అనే నదినిదాటి వచ్చేదారి రాజమార్గము. నా సామాను కావళ్ళు మరియొక రేవునదాటి వేరేమార్గముగాపోయి కేడి అనే ఊరి వద్ద కలుసుకొన్నవి. మరికొందరు పరిజనులు రామశెంకి యూరి ముందర కలుసుకొన్నారు. దారి నల్ల రేగడ. అడివి లేదు. మామిడిచెట్ల శాల వేసియున్నది. కొన్ని వాగులు దాటవలెను. చిన్న యూళ్ళు కొన్ని దారిలో నున్నవి. వాటిపేళ్ళు యీ అడుగున వ్రాసినాను.

నెంబరు ౧ - బరోడా ౧ - అగోరి ౨ - కేడి ౩ - సాటక్కు ౪ హూరా ౫ - రామశెంకి ౬.

ఈ రామశెంకి రామక్షేత్రము; వహారువంటి యూరు. కొండ చుట్టుకొనియున్నది. నాల్గువేలయిండ్లు కలవు. నాలుగయిదు చెరువు లున్నవి. బహుజలవనతి. తమలపాకులతోటలు అనేకముగా ముజ బూతి అయిన పందిళ్ళు పెట్టివేస్తారు. యిక్కడ తమలపాకులు బహు ప్రసిద్ధిపొందినవి. దక్షిణమున హయిదరాబాదువరకు, ఉత్తరమున ప్రయాగవరకున్ను పోవుచున్నవి. రాజాధిరాజులు టప్పావుంచి యీ తమలపాకులు తెప్పించుకొనుచున్నారు. నెలదినములవరకు కాపాడుచు వస్తే ఆకులు చెడిపోకుండా వుంచున్నవి. యీ ఆకుల గుణ మేమంటే పండినవెనక చెన్నపట్టణపు రవేసాకులంత సన్నము లుగా మృదుత్వముకలిగి వుంచున్నవి; రుచిగాను న్నుంచున్నవి. ఈ యూరిలో సకలపదార్థాలున్ను దొరుకును. ఈ యూరికి అర కోసెడు దూరములో కొండలమధ్యే అంబరీషతీర్థ మనే కొలను దివ్యోదకముకలిగి చుట్టు అనేక మంటపాలతోకూడా వున్నది. తీర్థా

నికిచుట్టు కొన్ని తీర్థవాసులు యిండ్లున్ను ఇతరపరిశ్రమల యిండ్లున్ను నాగపూరిరాజు సగదు పోకటిన్ని వున్నవి. యీ సగదు అతి విశాలముగా కట్టి యున్నది. యిక్కడ బ్రాహ్మణ్యతనము తిరుణామలై వత్తుగా కాతీకకంఠ పున్నమకు జరిపింపుచున్నారు. లక్షజనులు చేచుచున్నారు. కొండమీద దేవాలయానికి 200 మెట్లు ఎక్కిపోవలసినది. దేవాలయము చిన్నదయినా సుందరముగాను, పరిష్కారముగానున్ను కట్టియున్నది. కొండమీద నరిశింహమూర్తికి కిన్ని ఎరాహమూర్తికా స్వామికిన్ని రెండాలయాలు కట్టి మూశుకలను స్థాపించినారు. ఆ రెండు మూర్తులున్ను అతిగాత్రములుగా, యథాశక్త్యముగా ఉనకళ తనకు దానే కలిగి యుండటట్లు చేసియున్నవి. దేవాలయములో సకల రాజోపచారములతో నాగపూరిరాజు సం॥ ౧ కి ౧౦౦౦ సూపాయిల ఖర్చుతో పూజలు బ్రాహ్మణులకుండా నడిపింపుచున్నాడు. కొండ మీదనుంచి చూస్తే ఆయూరి విస్తారము చక్కగా తెలియుచున్నది. యీ గుళ్ళో కాళీ దక్షిణాద్వారమని ఒకవాకిలి ఉత్తరపు పక్కనున్నది. తీర్థమునుంచి కొండి నెక్కడానికి మెట్లుకట్టి యుండడము మాత్రమే కాక ఊరిలోనుంచి కొండి యొక్కడానకు వేరే మెట్లు సుందరముగా కట్టియున్నవి. రాజుసగదులో దిగి క్షారము తీర్థకా శ్రాద్ధము మొదలయిన క్షియలు చేసినాను. ఇక్కడి తీర్థవాసులు మధ్యదేశజను లయినా ఆచార వ్యవహార భాషలు దాక్షిణాత్యులతో భేదించియున్నవి. అరువై బ్రాహ్మణులయిండ్లు ఇంత యూరికి ఉండియున్నవి. తీర్థమునకు చుట్టున్ను మంటపాలు, ఫల వృక్షాలున్ను విస్తారముగా నుండుట చేతను చుట్టూ కొండ ఆవరించుకొని యుండుట చేత నున్ను బహు తపస్విజన వాసయోగ్యముగా నున్నది. కొండరు పునశ్చరణను తీర్థతీరమందున్ను కొండమీద నున్ను వియమముగా చేయుచున్నారు. తీర్థతీరమందు దత్తాత్రేయుల వారి ప్రతిమ యొకటి మహా సుందరముగా చేసి ప్రతిష్ఠ చేయబడియున్నది. తీర్థమధ్యే అంబరీష మహారాజు సువర్ణ మయముగా గుడికట్టి నాడనిన్ని అది కదాచిత్తుగా ఉదకము లోపమయిన కాలా లలో అగుపడుచున్న దనిన్ని తీర్థ వాసులు చెప్పుతారు. ఆ కొలను

తీర్థ హీనముగా ఎన్నటికిన్ని కాతగ్గదిగా నుండలేదు. ఆతీర్థము పాతాళలోక జనితమయిన దనిన్ని యెట్లా ఊర్ధ్వలోకానికి మందాకినిన్ని, భూలోకానికి భాగీరథిన్ని ఉన్నవో తద్వత్తుగా పాతాళలోకానికి భోగవతి అనే తీర్థమిది యని పురాణ నిశ్చితమైయున్నది. అంబరీష మహారాజు అతిథిరాకను నిరీక్షించనందున దుర్యోనుల శాపగ్రస్తుడయి యుండగా ఈతీర్థము ఆశాపమును నివర్తింపజేసినది. అంబరీష మహారాజు ఇక్కడికి ౪ కోసుల దూరములో నుండే నంది గ్రామములో రాజధాని కలగ చేసుకొని దొరతనము చేసినాడు. రుక్మాంగదుని రాజధాని యెంత విచారించినా యిదివరకు తెలిసినది గాదు.

ఈ పవిత్రము పేరు సింధురాజ పవిత్రము. శ్రీరాములు తన దొరతనములో బ్రాహ్మణ శిశువుయొక్క మరణహేతువును కనిపెట్టే కొరకు వెతకగా శూద్రుడు తపస్సు చేయుచు నుండెను గనుక వాని సంహరించిన వెనుక వాడు నమ్రతను పొంది ప్రాధాన చేసి నందున వాని లింగాకృతి చేసి తాను సీతాలక్ష్మణహనుమత్సమేతుడై యిక్కడ ఎప్పుడున్న దశాన మిచ్చేటట్టు వరమిచ్చి ఆ ప్రకారమే యిక్కడ వసింపు చున్నాడు. యిది యీ స్థల మహాత్మ్య పురాణ బోధితముగా నున్నది. ఈ స్థలమందు ౨౮ తేది రాత్రి వరకు ఉండినాను.

ఆ ణ వ ప్ర క రణ ము

౨౯ తేది ఉదయమున ౬౪ ఘంటకు లేచి అక్కడికి ౬ కోసుల దూరములో నుండే దొంగల తళావు అనే వూరు ౧ ఘంటకు ప్రవేశించినాను. ఈ దినమున్ను కొంచము త్యాజ్యశేషము ఉండగా ప్రయాణ మయినందున చెన్నపట్టణము వదలిన యిన్ని దినముల వమాకాలములో ప్రయాణ మయి నడిచి నందుకు సెలవుగా నేటి దినమున అడవిమధ్య ఒక ఘంటనేవు సంతతోడ్ధారమయిన వమాకాలములో తడియడ మయినది. దారి బహు బాగా ఉన్నది. నిర్మల వది

లిన వెనక ఈ సౌఖ్యకరమయిన యెర్రగులక యినక గల భూమిని ఒక కోసెడు దూరమయినా చూచినది లేదు. దట్టమయిన అడివి మధ్యే భాట. రెండు గొప్ప వాగులున్న మరెకొన్ని చిన్న వాగులున్న దారిలో దాటవలసినది. దొంగలతళావు అనే ఊరు చేరగానే జాగాకు నిర్వ్యసనముగా దుకాణాలవారు తమ తమ యంగళ్ళకు చేరినట్టుగా గిం అడుగుల నిడివిన్ని గిం అడుగుల వెడల్పున్న గల కొట్టాయీలు కట్టి, పొయిలువేసి ప్రతిదినమున్న గోడలు సమేతుగా గోమయముతో శుద్ధి చేసి, కొట్టాయీల ముందర గుర్రాలున్నా పశువులున్నా కట్టడానికి మేకులుపెట్టి కొట్టి యున్నారు. ముసాఫరులు సమ్మతమయిన కొట్టాయీలో దిగవచ్చును. అయితే కావలసిన భోజనసామగ్రిలు కొట్టాయీ ఖామందువద్ద పుచ్చుకోవలసినది. ఒకటిన్ని కొనకపోతే పేదలను కొట్టాయీలో నిలవనియ్యరు. ముసాఫరులకు కావలసిన సామగ్రిలు అహంపూర్వ మహంపూర్వమని యిచ్చుచున్నారు. యీ కొండమాంగాములో కృష్ణమొదలుగా స్థలమునకు శ్రమపడుచు వచ్చిననారికి ఈ విశాలము లయిన స్థలములు అయోచితముగా దొరకటములో నుండే ఆనందముచెప్పి తీరదు. అయితే యీ కొట్టాయీలు వీధికి యెదురుగా నిరుపక్కల వేసియుంచున్నవి. పరదా కట్టివేస్తే యింతకుమిక్కిలి అనుకూలమయిన స్థలములేదని తోచబడును. గుర్రాలకు పచ్చికనువు మోపులుగా తెచ్చి ఉంచి ప్రాధికంచి తీసికొనుచునుచున్నారు. కృష్ణదాటినది మొదలు సెనగలు అతినయముగనుక గుర్రాలదాణాకు చింతలేదు.

ఈ నాగపూరు రాజ్యములో దక్షిణదేశమువలె, యెర్రగులకండులు, నల్లనువ్వులున్న దొరకవు. అందుకు ప్రతి తెల్లకండులు తెల్లనువ్వులున్నా స్వమ్మద్దిగా అమ్ముతారు. తిలతయిలము దొరకడము అరుదు. ఆముదము శుద్ధముగా దొరకదు. అవిశలని నువ్వులవంటి గింజలు పండుచున్నవి. వాటినునె విప్పనూనెయున్న దీపాలకు పోయుచున్నారు. సకల ధాన్యాలున్న అమ్మడముగాక అన్నిటినిన్ని పిండిగా విసిరి అంగడిలో పెట్టి ప్రతియూరిలోనున్న అమ్మడున్నారు.

ఈ రామపెంకికి ఉత్తరము బంగాళా గౌనరుమెంటులో చేరిన శివనితాలూకాతో చేరినది. ఈ రాజ్యము కుంభిణీవారికి స్వాధీనమయిన వెనక గవనర్ జనరలువారు జబ్బులపురిలో ఒక ఏజంటును సాగరులో ఒక ఏజంటునును ఉంచి వారికింద కొందరిని ప్రిన్సిపాల్ అసిస్టాంటు అని యేడుగురు దొరలను ఏపకరచినారు. ఇంగ్లీషువారి ఆధీనముగా ఈ రాజ్యముకాకమునుపు యీ యడవులలో దొంగలభయము విస్తారముగనుక ఇప్పుడు ఊరికి మూడేసి గుర్రపుసవాలనను తాణాలుగా ఉంచి బహుమందిని పట్టి శిక్షించి కొందరిని దారులలో తూకుతీసి (ఉరితీసి) ఆ కళేబరాలు శిథిలము లయ్యే దాకా వేలుకాడుచు నుండేట్లు చేసినారు. మజిలీ యూళ్ళలో పరువుకల ముసాఫరుల సరఫరా నిమిత్తమయి ఒకకొత్తవారునున్న యిద్దరేసి సరఫరా బంధోత్తలనును ఉంచెదయన్నారు. ఇప్పట్లో మృగ భయము ఒంటిగా వచ్చేవానికి మాత్రము ఉండవచ్చును.

యీ దొంగల తాళపు అనే యూరు బహుజలవసతి కలది, దొంగలు వేసేతళాపు కలది గనుక దొంగలతళాపు అని పేరువచ్చినది. యీ శివినీ తాలూకా కిందవుండే గ్రామాలు యిజారాలకు తీచియిచ్చినారు. ఆ యిజారాదారులను పట్టేలు అని వాడుకొనుచున్నారు. యీ యూరు చిన్నదయినా ముసాఫరులకు సౌఖ్య ప్రదముగా నున్నది. ఆ రాత్రి అక్కడ వసించినను, మోది అనే ఊరు ఒకటి దారిలోనున్నది. అక్కడ నాగపూరు రాజు చౌకీ ఒకటియున్నది.

30 తేది ఉదయాన ౬౪ ఘంటకు లేచి యిక్కడికి 2 కోసుల దూరములో నుండే కురాయి అనేపూరు ౧ ఘంటకు చేరినాను. నడిమి పూళ్ళు: నెంబరు ౨-గర్రి ౧ కవాసా-౨ రెల్లి -3 రంవి -౪ కురాయి-౫.

దారి నిన్నటి దారివలెనే బహుఅనుకూలముగా నున్నది. దేట్లమయిన అడివి మధ్య భాట. ౬ వాగులు గొప్పవిన్ని; చిన్న విన్ని దాటవలెను. మధ్య గర్రి అనే యూరివద్ద సుందరమయిన తామరకొలను ఒకటి వున్నది. అక్కడక్కడ గిం బొరల దూరము కదాచిత్తుగా నల్లరేగడ భూమి తగులుచువచ్చును. అదిన్ని గట్టిరేగడగాని, కాలుదిగిపడే అడుసు కాదు. కురాయి అనే ఊరిలో

నిన్నటివలెనే కొఠాయిలు, చావిళ్ళున్న కట్టియున్నవి. రామఠెంకి మొదలుగా ఉండే టప్పామనుష్యులు శిమినీ టప్పారయిటరు యొక్క ఉత్తరువుకు లోబడ్డవారైనా నాగపూరి యిలాకా టప్పా డభేదారులు ఇద్దరు నాతోకూడా వచ్చినారు గనుక వారి పెత్తనమువల్ల కురాయి దాకా టప్పా మనుష్యులను మజలీ మజలీకిన్ని తెచ్చినాను. రామఠెంకి మొదలు కొండకోసులను పక్కాకోసు లని చెప్పుతారు. ఒక పక్కాకోసుకు మూడు కచ్చాకోసులు. ఒక కచ్చాకోసుకు ౨ మయిలు లని యిక్కడివారు చెప్పినారు. ఈ యూరున్ను నిన్నటి యూరివలెనే నిండా బస్తీకాకపోయి ముసాఫరులకు సౌఖ్యము కలగచేయడానకు సకలవిధాలా చాలియున్నది. యీ నాగపూరి రాజ్యము ప్రవేశించినది. మొదలుగా ప్రతియూరిలోనున్న కూరగాయలు దొరుకుచు వచ్చుచున్నవి. ఈ యూరిలో నున్న చెరువు కలదు గనుక జలవసతి అయిన గ్రామమే. యిక్కడి చెరువులలో శింగాడి కాయలని పయిగుట్టుతారు. ఆ కాయలలో బాదంపప్పుజాడగా విత్తులు ఉన్నవి. ఆ విత్తులను పిండిచేసి ఉపవాస దినాలలో పూరిలగా కాల్చి ఫలహారము చేస్తారు. యథోచితమయిన తీపుకలిగి ఉన్నది. ఆ పిండి ఆరోగ్యకరమయిన దని చెప్పుతారు. ఆ యూరిలో ఆ రాత్రి వసించినాను.

నీ తేది ఉదయాన ౬ ఘంటలకు లేచి అక్కడికి ౬ కోసుల దూరములోనుండే చావిడి అనే ఊరు ౧౨ ఘంటలకు చేరినాను. సడిమి ఊళ్లు. నెంబరు ౩ - మోహగాం - ౧ - సూకుతలా ౨ - గోపాల పూకు ౩. ఆ యూరిలోనున్న ఆరితిగానే కొట్టాయీలు దుకాణపు దారులు కట్టి యుంచినా బస్తీ అయిన పూరుగనుక బజారు వీధులలో జననమ్మర్దముగా నుండుటచేత మనసుకు రమ్యముగా నుండలేదు. కురాయిపూరు దాటగానే కొండయొక్క దిగవలసినది. ఇక్కడ వింధ్యవృక్షమును ఆరోహణము చేయవలసిన దనేది ప్రసిద్ధముగా నున్నది. భాటరాతి గొట్టు; నల్లరేగడ కొంతమేర. కొండదిగగానే యెర్రరేగడగా నున్నది. అడివి మధ్యేభాట. దారిలో కొన్ని వాగులున్న వాటనలెను. ఈ కొండ యొక్కగానే యాత్రీకు వెళ్ళేవారు వింధ్య వాసినికీ ప్రీతిగా కొన్ని పెంకాయలుకొట్టి చూరవిడుచు చున్నారు.

ఎండు కొబ్బెరలోపల నుండే తెంకాయలు దొరుకుచున్నవి. యీ ప్రాంతములలో ఉప్పుడు బియ్యము, చింతపండున్న ప్రియమయినా కావలసినది దొరుకును. రాతి ఉప్పు విశేషముగా అమ్ముతారు. ఈ యూరునుంచి శిమిసీ అనే యూరిలో కేవల వాడుకలో దొరవద్ద ముఖ్యుడుగా నుండే బంగాళీ బ్రాహ్మణుడయిన బాలకనక బాబు అనే వానికి ఒక యుపచార మయిన యింగిలీషు జాబు వ్రాసి నా తయినాతిగా నర్మదవరకు ఒక బిళ్ళ బంజారీతున్న, ఒక టప్పామనిపిన్ని మజిలీల ప్రకారము కూడావచ్చేటట్టు శ్రీరామ కటాక్షముచేత ఉత్తరువు తెప్పించుకొన్నాను. చావడి అనే ఊరు గొప్పది. ఆ రాత్రి అక్కడ వసించినాను.

శబ్దంబరు నెల ౧ తేది ఉదయాన ౬ ఘంటలకు లేచి యేడు కోసుల దూరములో నుండే నారాయణగంజు అనే ఊరు ౧-౨ ఘంటలకు చేరినాను. నడిమిపూళ్లు. నెంబరు ౪. పిండిరి. ౧ - లక్కు గోవాడ. ౧ - శింగపూరు ౧. హోరా ౧ - చాకి ౧ - నారిల్లి ౧ - గంటియా ౧ నారాయణ గంజు ౧.

దారిలో అడివి లేకపోయినా బహుశా నల్ల రేగడ. శూనా పల్లిమవాహిను లయిన వాగులను దాటవలెను. కొంత దూరము రాతిగొట్టుగా నున్నది. యీ యూరు యడాడిమధ్యే ఉన్నది. దుకాణపు దారులు పేదలు గనుక పనిగడుపుకొనే పాటిగా కొట్టాయిలు కట్టియున్నారు. ముసాఫరులకు కావలసిన సామానులు ఒక్కటిన్ని తక్కువ లేక దొరుకును. చెరువు కలదు. జలవనతి అయిన గ్రామ మేను. ఇక్కడ యీ రాత్రి నిలిచినాను.

౨ తేది ఉదయాన ౫ ఘంటలకు లేచి ౮ కోసుల దూరములో నుండే గణేశగంజు అనే ఊరు చేరినాను. నడిమి పూళ్ళు. నెంబరు ౫ - బండోలు - ౧ - సాదక్కునూని - ౧ - చప్పారా - ౧ - గనికెతాలు - ౧ - కుయ్యూ - ౧ - గణేశగంజు - ౧.

ఆపూరు కొండ కిందనున్నది. దాటిలో చప్పారా అనే కనుబొబ్బి యూరివద్ద భాసుగంగా అనేనది దాటవలసినది. చప్పారా అనే యూరి వరకు భాట నల్ల రేగడ, రాతిగొట్టు. ఆయూరికి ఇవతల కొండలు

యెక్కిదిగవలెను. ఇవతల గణేశగంజు చేరేవరకు ఇరుపక్కల పవన తములు కలిగి వున్నవి. భాట రాతిగొట్టు. ఈ యూరిలో కొట్టాయీలు యథోచితమయిన వసతిగా కట్టియున్నారు. కావలసిన సామానులు దొరుకును. ఈ యూరికి సమీపముగా ఒక నిర్మల మయిన జలముగల వాగు పారుచున్నది. ఇటువంటి వాగులు కొన్ని దారిలో దాటవలసి యున్నవి. ఆ రాత్రీ అక్కడ వసించినాను.

3 తేది 2 ఘంటలకు బయలు దేరి యిక్కడికి ౧౦ కోసుల దూరములోనుండే ధూమా అనే యూరు 3 ఘంటలకు ప్రవేశించినాను. నడిమి యూరు. నెంబరు - ౬ - లక్కునోడా - ౧ - మకరాచాకీ - ౧ - నెడునది - ౧ - జూబా - ౧ - ఘరువాడా - ౧ - ఘుఘురీ - ౧ - ధూమా - ౧.

దారిలో లక్కునోడా అనే ఊరు ఉన్నది. అదివరకు కొండల మధ్య మిట్టయెక్కచు, పల్లనదిగుచు దారినడవవలెను. భాట నల్ల రేగడ, రాతిగొట్టు. చిన్న వాగులు అనేకములు దాటవలెను. జూబానది అనే ఒక పెద్దవాగు దాటవలెను. గణేశగంజువద్ద నుండే వాగున్న పెద్దజేను. అదిదాటి కొండవది మిట్టయెక్కవలసినది. లక్కునోడా మొదలుగా దారి కిరుపక్కల కొండలు లేవు. యడారిమధ్య భాట, అడివిలేదు. ధూమా అనే ఊరు కసు బాస్థలము, బస్తీ అయినది. దుకాణం దారులు శక్తులయినా బస్తీలమందు వాసముచేసేవారు గనుక బేఫర వాచేత ముసాఫరులనిమిత్తమై యెంతమాత్రమున్ను వసతి అయిన కొట్టాయీలు కట్టినవారు కారు. నేను యూరికి బయట డేరాలువేసి దిగినాను. నాలుగు శివాయడేరాలు, ఒక కంబళిడేరా, ఒక యెంటి కంభం డేరా అంతు ఆరుడేరాలున్ను వేయడానికి ౮౦ బోయీలున్ను, ముగ్గురు కళాసులున్ను వుండిన్ని దిగిన వెనక ౧ ఘంటనేవు పడుచున్నది. ఈ యూరిలో బియ్యముతప్ప సకలపదార్థాలున్ను దొరికినవి. యీ దేశస్థులకు పిండి జూరేగాని బియ్యము నిమిత్తములేదు గనుక అంగడివాండ్లు కొందరు కొన్ని జాగాలలో బియ్యము సిద్ధముగా ఉంచడము లేదని చెప్పినారు. బహు ప్రయత్నముమీద నా ఫరిజముల కందరి కిన్ని చాలేటందుకు ఎక్కువగానే శ్రీరామ కటాక్షముచేత బియ్యము

తెప్పించినాను. ఈ యూరు జలవసతి యయినది కాదు. తమలచాకులు ఈ యూళ్ళో దొరకడము కష్టము.

శ్రీరామ కటాక్షమని అప్పుడప్పుడు నేను వాగ్గీయడములో పర బ్రహ్మ యొకవస్తువే జగత్తారణమై యుండగా ఒకరోకరు ఒక్కొక్క అవతారమూర్తినామమును నావలెనే ఆశ్రయించి ఆరాధన చేయడ మేమని శంక తోచును. అందుకు సమాధాన మేమంటే - పరబ్రహ్మ సర్వాంతర్యామిగానున్నా చందనకాష్ఠములో ప్రవేశించిన అగ్ని పరిమళించినట్లు సృష్టిస్థితి సంహారాలకు కారణమయిన, తీర్మాత్యులలో ప్రతిఫలించే పరమాత్ముడేమి లోకశిక్షాధికమై అనేకాన్పత్తులు అవతరించిన సత్వగుణ ప్రధానుడయిన శ్రీమన్నారాయణమూర్తిలో ప్రతిఫలించే పరమాత్ముడేమి, అన్నదాదులలో ప్రతిఫలించే పరమాత్ముడేమి, అంతా ఒక్క వస్తువయినా ప్రతిభాతిని ఇచ్చే వస్తువిశేషాలచేత ఒక ప్రకృతికి మరియొక ప్రకృతి పూజ్యమయినది. ఆ న్యాయప్రకారమే రామకృష్ణాద్యవతారాలు అన్నవాదులకంటె అతిపూజ్యము లయినవి గనుకనున్న నిత్యశుద్ధ బుద్ధ పరిపూర్ణ సచ్చిదానంద స్వరూప మయిన పరబ్రహ్మము అవాఙ్మానన గోచరము గనుకనున్న జగత్తులో తృణము మొదలుగా మేరువువరకు సమస్తములోనున్న పృథక్కుగా నున్న ప్రతిఫలించే పరబ్రహ్మము పూర్వస్వయాలచేత బాధకమున్న సాధకమున్న వొక్కటే అయినందున రూపాంతర, నామాంతరాలను బట్టి ఆరాధన చేసుటచేత బాధకము లేక సాధకముగానే యుండ వచ్చును గనుకనున్న ఈశ్వరలీలావతారకథలు శ్రవణము చేసుటలో ఏలీలచేత భక్తులను మిక్కుటముగా పరమాత్ముడు వూర్షించి, పోషించి నాడని వారివారికి తోచబడుచున్నదో ఆయా అవతారనామమే మిక్కిలి ముఖ్యమని యెంచి దాన్ని వారు వారు వృద్ధాచార ప్రకారము ఆశ్రయించి భక్తిపూర్వకముగా ఆరాధింపుచున్నారు. తామనగుణప్రధానుడయి తీర్మాత్యులలో ఒక్కడు న్నయిన సాంబమూర్తికి తమోగుణముచేత సంహారము చేయుచు రావలసినపని యొకటే మాయాముక్తమయిన పరబ్రహ్మ వల్ల నియమింప బడ్డందున సంహారము చేయడానికి తా నున్న రీతి

చాలు నని అవతారాలెత్తినపాడు కాడని తోచుచున్నది. అందు వల్ల అతనికి అవతారాలు, తత్సంబంధము లయిన నామాలున్ను లేవు. లీలా విశేషాలుచేత కలిగిన నామాలుమాత్రము అనేకములుగా అతనికి కలిగి యున్నవి. రక్షించ వలసినపని సాత్విక మూర్తియయిన శ్రీమన్నారాయణమూర్తికి నియత మయియున్నవి గనుకనున్న రక్షించడ మనగా వారి వారి యిష్టసిద్ధిని పూర్తి చేయుట గనుకనున్న అందులో దుష్టులకు శిష్టులను హింస పెట్టడము ఇష్టముగా నుంచున్నది గనుకనున్న దుష్టశిష్ట విభజన చేయడము బహు ప్రయాస గనుకనున్న విష్ణుప్రమాత్రము అనేకావతారాలు లోకశిక్షాధికమయి యెత్తి, సాధువులను రక్షించి తదపేక్షయూ దుష్టులను పరిష్కార ఘుగా నిరూపింపుచు యథోచితముగా శిక్షించి శిక్షానంతరము మళ్ళీ రక్షింపుచు వచ్చినాడు గనుక అతనికి అనేకావతారాలెత్త వలసి వచ్చినది. ప్రతియవతారానికిన్ని ఒక నామము కలిగిన దని నాకు తోచుచున్నది. రజోగుణముచేత సృష్టించడానికి నియమింప బడిన బ్రహ్మకున్ను సాంబమూర్తి వలెనే అవతారాలు అగత్యము లేనందున ప్రపంచములో ఒక యవతారము నయినా వహించ లేదు. సాంబమూర్తి సంహార నిమిత్తమయి జగత్తులో జరిపించినలీలలున్ను అతనికి జరపవలసిన నిమిత్తము లేక పోయినది. తద్వారా అతనికి నామాంత రముకూడా లేకపోయిన దనిన్ని తోచుచున్నది. ఈ రీతిగానే పర బ్రహ్మ యీ బ్రహ్మాండములో కొంత ప్రదేశమందు కీర్తి యెడల ప్రతిఫలించి ఆభాతి సాత్రద్వారా యెక్కువయి ఆ దేశస్థులకు అతను శిక్షకు డయినాడు. ఆ ప్రకారమే మహమ్మదు వగయిరాలు ఆయా దేశాలకు పూజ్యులయి యాశ్వరసము లయినారు. మనము రామ కృష్ణాద్యవతారాలను లోకశిక్షకములుగా భావించి ఆ నామోచ్చారణ చేసి ఆరాధించినట్లు ఇతర దేశస్థులు అక్కడ అవతరించిన వారిని ఆరా ధింపుచున్నారు. ఏ పేరుతో ఏ మూర్తినిగాని, ఏవస్తువునుగాని యే రీతిగా ఆరాధించినా ప్రతిగృహీత అంతర్యామి యొక్కడే గనుక ఏమిన్ని బాధకము లేదు. ఈయుక్తిచేతనే “గురుబ్రహ్మ గురువిష్ణుః” అనే ప్రశస్త వాచకాలు ఏ ప్రకృతి పట్టితే ఆ ప్రకృతే నమస్తు

వాగులు, నదులున్న వివరించి వ్రాయుచు వచ్చినానుగదా! ఊరికే దాటవలె నని నేను వ్రాయుచు వచ్చిన వాగులంతా కాలినడకగా దాటతగ్గవని తెలిసి యుండవలసినది. నిన్న గాటిన జూబా నదివద్ద ఇరుపక్కల రెండు కొయ్యలు నాటి రెండు కొయ్యల తలలకు ఒక కప్పితాడు కట్టినారు. తపాలాకట్ట రాగానే ప్రవాహకాలాలలో పక్కకు ఒక హరకారా వంతున ఇరుపక్కల కాచియుండి తపాలా కట్టను కప్పికి కట్టివేస్తే యివతలి పక్కవాడు యీడ్చుకొనేటట్టు చేసినారు. రాయచౌడువద్ద ఒక కొండ యెక్కిదిగవలసినది. యీ రాయచౌడు జలవనతి కలది. పెద్ద చెరువు కొండను కట్టగా చేసుకొని యున్నది, యీ కట్టమీదనే అప్పాసాహెబు అనే నాగపూరి రాజును కుంభిణీవారు ఖయిదు చేసి తీసుకొని వచ్చుచుండగా తప్పించుకొని పరుగెత్తి పోయినాడు. ఇక్కడ దిగడానకు అంగళ్ళవాండ్లు, యథోచిత వనతి గలవిగా చావళ్ళు కట్టి పెట్టినారు. అందులోనే దిగినాను. సకల పదార్థాలు ముసాఫరులకు దొరుకును.

ఇటువంటి కాలుదిగబడే అడును, రాతిగొట్టు, ముండ్లు, వొరుగుడు, కాలువలు, వాగులు, కొండలెక్కి దిగడము, వీటివల్ల కలిగే ప్రయాసను ఓచి అథముకన్నా దేహము మీది యభిమాన మెంత జఘన్యనికిన్ని యెక్కువగా నుండవలసినది సహజమై యుండగా కొంచానికి ఒకరితో నొకరు కలహమాడే బోయజాతి ఒక జతగాకలిసి యేకవాక్యతనుపొంది దోవ సాగించడము ఎందువల్ల నని ఊహించితిని. అథాపేక్ష చేత ఓచుచున్నారందామంటే లోభులవద్ద అథము గుంజవలిస్తే వారి దేహమును బాధించి అథాకషణ చేస్తారు. అప్పటికి అథాపేక్ష చేత సామాన్యముగా మనుష్యులు దేహకష్టమును మిక్కుటముగా ఓచణజాలరు గనుక ఒకరుకాకుంటే ఒకడు యిటువంటి మిక్కుటమైన కష్టము వచ్చినప్పుడు నాకు రూకవద్ద బ్బాఅని వెనక తీసిపోవును. రోజొచ్చి చేత సహిస్తారందామంటే మిక్కుటమయిన కష్టపుమోత కలిగి శంభు ఒకడుకాకుంటే ఒకడు ఇప్పుడు దేహానికి అశక్తి వచ్చినది, యీ కష్టపుమోత నేను మోయలేనని తిరగబడితే రోజయినా ఏమి చేయగలడు? గనుక అదిన్ని కారణముకాదని తోచినది. అప్పటికి

నేను ఊహించిన కారణ మేమంటే సమానులలో ఉత్తమ కీర్తి గలవాడు కావలెనే శ్రుతివాక్యార్థ ప్రకారము ప్రతి పురుషునికీన్ని సమానులలో ఉత్తము డనిపించుకోవలెనే ఆసక్తి సకల విధాలా వుండును గనుక యీ బోయాలు ఒక జతగా కలిసి సప్పుడు మంచి మోతగా డయితే వారిలో ఉత్తమకీర్తి జనింపుచున్నది, గనుక ఒకడు యీ ప్రయాసలకు ఓచనరక వెనకపడ్డా, మోతలో జబ్బువడ్డా జతలో నుండే యితరులు అప్పుడే చాలాగా వెనకపడ్డ వానిని నిందింపుచున్నారు. గనుక సమానులవద్ద నిందింపబడే దాని కన్నా దేహము పోవడము మేలని తోచి యిటువంటి ప్రయాసను ఓచి సమానులచేత స్తుతింపబడక పోయినా, నింద యయినా లేక నుండవలెనే తాత్పర్యముతో ఈ కష్టములను ఓచి యీ బోయాలు మోత సాగింపుచున్నారని నిశ్చయించినాను. యీ కొద్ది పదువు కల మనుష్యులకే సమానులలో యోగ్యు డనిపించుకోవలెనే అక్కర యింత ఉండగా తదపేక్షయా ఉత్తములకు పరంపరంగా ఎంత ఉండవలసినది? యిది

యోచించి సమానులను నిష్కారణముగా అవమానపరచి నంతలో ప్రమాదము వచ్చుననిన్ని సమానులను ఆదరించి గౌరవము చేస్తేగాని తాను ఉత్తమిల్లోకుడు కానేరడనిన్ని, తెలిసి ప్రపంచములో ప్రవర్తించుచు రావలసినది. యీ యూరిలో యీ రాత్రీ వసించినాను.

గీ తేది ఉదయాన గీ ఘంటకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసుల

దూరములో నుండే పిప్పర అనే ఊరు ౧౨ ఘంటలకు చేరినాను.

(మధ్యనున్న ఊళ్ళు)

నెం ౮ జంజూరికే భావనా - ౧ - చెన్నూ - ౧ - కోతినాలా-౧ దారి రాతిగొట్టు. నల్ల రేగడ. సాతుగడ అనే ౭ కొండలు ఎక్కి దిగవలసినది. మోతినాలా అనేవాగు మధ్యే ఉన్నది. ఆ వాగుకు ఇవతల యేడుకొండలు యెక్కి దిగేవరకు కొంత అడివి కలిగి యుండున్నది. కుక్కాయి అనే యూరు మొదలుగా లోగడ యింగిలీషువాడికి నాగ పూరు రాజు యిలాకా దారులతో అనేకావృత్తులు యుద్ధ ప్రసక్తులు కలిగినవి గనుక అప్పట్లో విస్తారముగా అడివికొట్టి భాల వెడల్పుచేసి చక్కపెట్టినారు. అది యిప్పట్లో లోకోపకారముగా నున్నది. యీ

పిప్పర అనే ఊరు మజిలీలాయఖు అయినదే. దుకాణంబారుల కొట్టాయిలలోనే దిగినాను. బియ్యము అతి ప్రయత్నముమీద దొరికినది. చింతపండు ఎంత ప్రయత్నము చేసినా సాధ్యమయినది కాదు. రామ పెంకి మొదలు రాతివుప్పు మాత్రము దొరుకుచున్నది గనుక మెత్తగా విసిరి శాకములలో కలపవలసినది. ఈ దేశములో చింతపండుకు బదులు ఆముచూరు అనే మామిడివరుగు వాడుకొనుచున్నారు. నింమపండ్లు మాత్రము పట్టినతావున దొరుకుచున్నవి. యీ యూరిలో యీ రాత్రి వసించినాను.

౬ తేది ఉడయాన గి ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి నాల్గు కోసుల దూరములో నుండే తిలవారా అనే ఊరును దారిలో నర్మదా మహానది దాటి ౯ ఘంటలకు ప్రవేశించినాను. ఇక్కడ ౨౦౦ మంది యెక్కే పడవ ఒకటిన్ని గిం మంది యెక్కే చిన్న పడవ ఒకటిన్ని ఉన్నది. ముందు యిటువంటివి ఈ నర్మదామహానది రేవులో అనేకములుగా నుండినవి. అయితే యిటు తర్వాతను ౨ సంవత్సరముల కిందట అకస్మాత్తుగా ప్రవాహము వచ్చి రేవున నున్న పడవలన్ని కొట్టుకొని పోయినందున ఇప్పుడు కుంభిణివారు రెండు చేయించి వేసి ఘాటు సుంకము సంవత్సరము ౧ కి ౩౦ రూపాయలకు ఒక ఆసామికి గుత్త కిచ్చినారు. వాడు మనిషికి ఒక పయినా, గుర్రానికి ౧ అణా ఈ వంతున హాశీలు తీస్తాడు.

ఈ నది పశ్చిమ వాహిని. సుమతి అనే పశ్చిమ సముద్ర ప్రాంతమువద్ద సాగరసంగమవుచున్నది. యిక్కడికి ఆ సంగమ ప్రదేశము రెండు నెలల ప్రయాణమున్నది. అమరకంటక మనే ప్రదేశములో వెదురుపొద మధ్యే యీ నది పుట్టినది. ఆ మహాస్థలము ఇక్కడికి ౨౦ దినముల ప్రయాణముంచున్నది. యీ నది మహిమ ధేమంతు ధ్రువమహారాజు యాగము చేసినప్పుడు ఋత్విక్కులుగా వచ్చిన మహాపురుషులు యాచనమీద సాంబమూర్తిని తపస్సుచేత సంతోషపెట్టి భూమిలో ఎక్కడా నదులు లేక నుండగా పశ్చిమ వాహినిగా ఒక నది కావలె నని ప్రార్థించి సాంబమూర్తియొక్క అర్ధదేహాన్నే ప్రవహించేట్లు చేసుకొన్నారు.

తద్వారా యిది పురుషనది అనిపించు కొనుచున్నది. యీ మహానది మహిమ వాయు పురాణములో ౧౨ వేల గ్రంథములచేత విస్తరించి చెప్పియున్నది. యిందులో పుట్టే శిలలంతా లింగాలుగా ఆరాధింపుచున్నారు. ఈ లింగాలు హిందూస్తాని మాటతో "సర్మదు కాకంకరు సబు శంకరు" అంటారు, బెడాఘాటులో కృష్ణవర్ణపు లింగాలు పుట్టుచున్నవి. ఆ స్థలము ఇక్కడికి ౪ కోసుల దూరము. ఓంకారంఘాటులో శ్వేతలింగాలు పుట్టుచున్నవి. ఆస్థలము ఇక్కడికి ౧౮ దినముల ప్రయాణము. ఈ తిలవారాస్థలములో ఒక దృష్టాంతము నాకండ్ల చూచినాను. అది యేమంటే వేసిన అస్థులు సగము ముక్కలువాసి శిలామయము లవుచున్నవి. గనుక క్రమముగా అంతా శిలామయము లవుచున్నవనడానకు సంకేహము లేదు. ఈ మహానది పశ్చిమవాహిని కావడముచేత అత్యాశ్చర్యముగా పది యిరువై తాటిచెట్ల పొడుగు గల కొండల నడమను భేదించుకొని ప్రవహింపుచున్నది. యీ వేడుక బెడాఘాటుకు పోతే చూడవచ్చును. ఈ మహానది ఇక్కడ నిండా వెడల్పు లేదు. ౩0 సంవత్సరముల కిందట రఘోజీబాబాతల్లి బహుస్తామముతో కూడా యిక్కడికి యాత్రీకు వచ్చి ముందర సర్మదానదిని పూజచేసి దాటవలసిన దని ఘాటువారు చెప్పగా మా నాగపూరి వద్ద ఖనానా అనే నదిపాటి వెడల్పు లేదే పూజ యేమని అలత్యుపెట్టినందుకు, నాటి సాయంకాలమే యివతలి గట్టుకు వచ్చి నదివోరగా దిగివుండగా గడియలో అమితముగా ప్రవాహము వచ్చి ఆమె సర్వస్వాన్ని హరించి మరుసటి గడియలో ప్రవాహము తీసిపోయి యథాస్థితికి వచ్చినది.

ఈ తిలవారా అనే ఊరిలో ౧౨ ఇండ్లవారు కృష్ణాతీర మందలి యాంధ్రీ బ్రాహ్మణులు, ఇండ్లు కట్టుకొని బహుకాలముగా ఈ దేశపు బ్రాహ్మణులతో సంబంధ బంధుత్వములు చేయకుండా అధ్యయనము చేయుచు సాతము చెప్పకొనుచున్నారు. రామలెంకి వదిలిన వెనక ఈ యూరివరకు బ్రాహ్మణ దళనమే అయినది కాదు. ఈ యూరిలో వసతి అయిన కొట్టాయి కట్టియున్నారు. నేను బ్రాహ్మణ యింట్లోనే దిగినాను. సకల పదార్థాలు దొరుకును. ఇక్కడ ఔరము మొదలైన

పితృక్రియలు చేసినాను. నేటి దారి నల్ల రేగడ అయినా ప్రయాస కాదు. అడివి, రాతిగొట్టు, లేదు.

ఈ మహానది దాటిన వెనక రంగిడి జాతి బ్రాహ్మణులని ఒక సమూహమును చూచినాను. వీరికి గాయత్రీ జపము కలిగియున్నా వ్యవస్థలేని నడితినీ నడిచేవారు. ఈ దేశపు కరాడీబ్రాహ్మణులున్ను, చిత్పవనీబ్రాహ్మణులున్ను వీరిని గహింపు చున్నారు. పిమ్మట వ్రాసిన రెండు తెగలవారితో మన దేశపు బ్రాహ్మణులు సాహ చర్యము కలిగి సహపక్షిగా భోజన మజ్జనాదులు గడుపుచున్నారు. చిత్పవనీవారు పునా శ్రీమంతుని జాతి. కరాడీవారు శక్తిపూజా వచులు. ఈ యిరు తెగలవారినిన్ని పరశురాముడు బ్రాహ్మణుల యెడల జహాన తోచి మళ్ళీదులలో వుండే శవాలను లేపి చిత్పవనీలను పుట్టించి కాష్ఠములగుండా కరాడీలను సృష్టించి తాను పితృకర్మాలను ఆ రెండు తెగలవారిగుండా గడుపుకొన్నాడు. తెగకు 2 గోత్రాలవం తున వీరు ౧౪ గోత్రాలవారు. వీరిని కొంకణదేశస్థు లని అను చున్నారు.

సమదకు ఇవతలిగట్టు మొదలుగా విక్రమ శకము ప్లవనామ సంవత్సరము బహుళ పాడ్యమి మొదలుగా పున్నమ వరకు మాసము న్నని వ్యవహరింపుచున్నారు.

వింధ్య పర్వతమును కురాయి అనే వూరివద్ద ఆరోహణము చేసినట్టుగా లోగడ నేను వ్రాసినాను. అదే వింధ్యపర్వతమునకు ఆరంభ మనిన్ని యీ భూమి యావత్తున్ను వింధ్యపర్వతము మీదిదే ననిన్ని చెప్పతారు. రాయచోడువద్దనున్న పర్వతము మాహాదేవ పర్వత మనిన్ని అచ్చట వరప్రసాదము చేయగల ప్రసిద్ధమయిన యొక శివ స్థలము ఉన్నదనిన్ని చెప్పతారు. యీ తిలవారాలో రెండుమూడు దేవాలయాలు చిన్నవయినా సుందరముగా కట్టియున్నవి. బ్రాహ్మణ వూజ లేదు. గోసాయాల ఆధీనములో నున్నవి.

కురాయి అనే వూరు మొదలు నర్మదా నది పర్వతము లోగడి కాలాలలో తారినడిచి సురక్షితముగా చేరడము బహు దుర్లభము. అందుకు వృష్టాంతముగా యొక్కడి దేశస్థుడు సాహి

త్యాలుగా ఈ మధ్యవుండే ఊళ్ళవేళ్ళ కని కొన్ని చేసినారు. వాటి తాత్పర్యము ఈ యాళ్ళు గడిచి నర్కద చేరితే తల్లికడుపులోనుంచి మళ్ళీ పుట్టినట్టు అనుకోవలె నని యున్నది. ఆ భయాలు యింగిలీషు దొర తనము వచ్చినవెనకలేదు. ఈవిషయములలో వీరి దొరతనము మేలని అనిపించుకొన్నా, యిక్కడి బ్రాహ్మణులు నాగపూరు రాజు సాగరారాజు మొదలయినవారు బాగా వుండగా మేము రాజాన్న భోజనము చేస్తూ వస్తామి; వారున్న వారికింది అధికారస్థులున్న పుష్కల మయిన జీవనాలు మాకు కలగచేసి యిచ్చుచువచ్చిరి; ఇప్పుడు పస్తుగానున్నా మంటారు. దొంగతనముపోతే దొంగను పట్టి శిక్షించే వరకు సొమ్ముపోగొట్టుకొన్నవారున్ను, సాక్షులున్ను ఇల్లు వాకిళ్లువదిలి భత్యముకట్టుకొని తిరిగి చస్తాము. తుదకును శిక్షబలము లేదు. కొంత కాలము గిడ్డంగిలో దొంగనుపెట్టి వదలుతారు. వారు మళ్ళివచ్చి కన్నమువేసి దొంగిలింపుచున్నే ఉంటారు; దొంగిలించినదానికి సాక్షి తెమ్మంటే యెక్కడనుంచి తెచ్చేది? అని యీ విషయాలలో యింగిలీషుదొరతనము బహు హింసగా నున్నదని వ్యసనపడుకొంటారు. యీ దృష్టాంతముచూడగా ఒక మంచి వూహించి పనిచేయబోతే ఒక చెడు ఆ మందిలోనే ఉత్పత్తి కావడము నిశ్చయమేనని తోచుచున్నది.

హయిదరాబాదు మొదలుగా తీయ్యని దొండకాయలు విస్తారముగా దొరుకుచున్నవి. యీ తిలవారాఘాలులోపల వరకాయలని ఒకదినను కాయలు చూచినాను. పచ్చిపోకకాయలవలెనే ఆకారముకలిగి దొండకాయలవలె గీతలు తీరియున్నవి. వంటచేసి భోజనముచేస్తే పువ్వులు రాలని లేతవంగపిండెల రుచితో సరిపోలియున్నవి. ఈ కాయలు బహు ఆరోగ్యకరములనిన్ని రుచిగానున్నవనిన్ని రాజాధిరాజులు నలభై, యూభై ఆమడదాకా విందులకు గుర్రపుసవారీలను తహాలుపెట్టి తెప్పించుకొంటారు గాని తమ స్థలములో వృద్ధిలయ్యే యోచన చేయడము లేదు. యీ కాయలకు బీజము గడ్డలు, వాటిలో మొలక మొలిచి తీగలు అల్లి కాయలు కాచుచున్నవి. ఆవాల నూనె నాలు గంభీర మౌజిలీలుగా దీపపుచమురుకు దొరుకుచు వచ్చు

చున్నది. చింతకాయ తొక్కుకు నేను ఆవనూనె పోయించినంతలో అతి రుచికరముగా నున్నది. ఈయూరిల్లో ౨ తేది మధ్యాహ్నం పర్యంతము వుంటిని.

ఏ డ వ ప్ర క రణ ము

౨ తేది మధ్యాహ్నముమీద ౩౪ ఘంటకు బయలుదేరి యిక్కడికి ౩ కోసుల దూరములోనుండే జబ్బల్ పూరు అనే షహారు ప్రవేశించినాను. దారి బాగా ఘట్టనచేసి కాలువలకు వారధులు కట్టి యున్నవి. దారికి ఇరుపక్కలా దూరాన చిన్న కొండలున్నవి. చిన్న గుళ్ళు, బావులు, గుంటలున్న కొన్ని దారికి ఇరుపక్కలా కట్టియున్నవి. యీ గుళ్ళు స్తూపీలు చెరిసగానికి పగలకొట్టిన శిగ గల శైలకాయ చందముగా కట్టి యున్నవి.

యీ జబ్బల్ పూరు అనే షహారు లోగడిదినములలో యథో చిత మయిన కసుబాస్థలము. ఘర్డూమండల మనే రాజధాని కింద నుండినది. ఆ రాజధాని నిజాంషాహు అనే కొండరాజుది. షహారు గిం వండ్ల కిందట పునాశ్రీమంతుడు భోసల వంశస్థులు సాధించిన రాజ్యములు గాక ఇంకా కొండరాజుల కిందనుండే ఘర్డూమండలము మొదలయిన రాజ్యములను తియ్యవలెనని సర్వ ప్రయత్నమున్ను అప్పు డప్పుడు చేస్తూ వచ్చినందున బ్రాహ్మణ జాతిమీద ఒక ద్వేషము ఈ కొండరాజుకు జనించి బ్రాహ్మణులని తన రాజ్యములో కనుపడ్డ వారి నంతా సంహరింపుచు వచ్చినాడు ఈ నిజాంషాహు రాజును సాధించడము పునాశ్రీమంతునికి ప్రయాసగా నుండు వచ్చినది.

ఆ కొండరాజుకు రాజధానియయిన ఘర్డూమండల షహారును చుట్టు కొని సర్వదానది ప్రవహింపుచు వున్నది. యీనది మహాత్యక్తమేమంటే గతకాలములో భృగు మహాముని యీ ప్రాంతమున తపస్సు చేయుచు నుండగా నది అతనికి కొంత దూరములో ప్రవహించినది. భృగు మహాముని నా సమీపముగా వచ్చి ప్రవహించక పరగడగా పోవలసిన దేమని మనసులో నొచ్చుకొన్నంతలో తత్పూర్వపు ప్రవాహమును

వదిలి భృగుమహాముని సమీపముగా వచ్చి ప్రవహించినది. పూర్వము ప్రవహించి మల్లినచోటువరకు ఇప్పటికిన్ని బెడాఘాటువద్ద నవసీతము వంటి తెలుపు నునుపు వణణములతో భూమియావత్తున్న శిలామయ మయి యున్నది. ఆ శిలను ఇక్కడి దేవస్థలాలలో ప్రతిమలుగాచేసి యుంచుచున్నారు. నర్మదాలింగాలు తెచ్చి అమ్మే గోసాయీలు ఈ శిలలతో కోడిగుడ్డు చందముగా లింగాలుచేయించి స్వయంభువు లని దేశాంతరాలలో అమ్ముచున్నారు. మెట్టుకు వీరు ఎంత కృత్రి మముచేసినా నర్మదశిలలు శివస్వరూపాలు అనేమాట సత్యము గనుక ఆ లింగాలను ఆరాధనచేసేవారికి అభ్యుదయమే కలుగును.

ఈ కొండరాజు అపారమయిన ధనముగలవాడు గనుక అజేయు డుగా నుండినాడు. ఆ రాజు వేసుకొన్న నవరత్నఖచితమయిన పాపాసు (పాపాసు) ఒకటి యిప్పుడు సాగరారాజు సంస్థానములో నున్నది. దాని వెల నిశ్చయించను ఇప్పటికిన్ని అశక్యముగా నున్నది. యిట్లావుండగా గోవిందపంతులు, గంగాధరబావా, బాలాజీబావా అనే కరాడి బ్రాం హ్మణులుముగ్గురున్ను పరస్పర రక్తసంబంధము గలవారు; వారు పునా శ్రీమంతుని ఆజ్ఞను ధరించిన సరదారులు. వారు నర్మదానదిని అనేక సహస్ర సువర్ణపుష్పములతో ఆరాధించి ఆ నదికటాక్షము సంపాదించి దాన్ని కాలినడకతోనే దాటి ఘర్డామండలంజల్లా తీసుకొని కొండ రాజును పట్టుకొన్నారు. ఆ కొండరాజు తాను పట్టుబడకమునుపే తన ద్రవ్యమంతా ఆ నర్మదకు ప్రీతిగా అందులోవేసి పగవారికి లభించకుండా చేసినాడు. ఆముగ్గురు సరదారులున్ను సాగరాయనే యూరును తమకు రాజధానిగా చేసుకొని అబ్బాసాహెబు అనే తమ వంశస్థునికి ఈ రాజ్యమిచ్చి తమ్ము నాశ్రయించియుండిన ఆంధ్రదేశపు బ్రాహ్మణులకు తిలవారాఘాబు మొదలయిన స్థలములలో పుష్కలమయిన జీవనాలు కలగచేసి అక్కడి కాపు రస్తులుగా చేసినారు. ఆ అబ్బాసాహెబు రవంత మెత్తని వాడయినందున కొన్ని సమయములలో తమ క్షాత్రోధమణము చేత పునాశ్రీమంతుని సంతోషపెట్టి యీ నర్మద సమీప వర్తక అయిన యీ జబ్బుల్పూరుతో చేరిన భూమిని సాగపూరు

రఘోజీబాబా తీసుకొన్నాడు. పిమ్మట ౧౨ సంవత్సరముల కందట రఘోజీ వగయిరా రాజులతో యింగిలీషు వారికి కలహము పొసగినంతలో వారు ఈ జబ్బల్పూరునున్న యిక్కడికి సమీపములో నుండే సాగరా మొదలయిన భూములనున్న ఆక్రమించుకొని రాజ్యము చేయుచున్నారు. మళ్ళీ నాగపూరు రాజ్యమును రఘోజీ దాహితునికి యిచ్చినా ఈ జబ్బల్పూరు పరగణాలు పూర్వము సాగరారాజుది గనుక సాగరారాజుకు పుత్ర సంతతి లేక అతని భార్య రాజ్యము చేయుచు నుండి యుద్ధ ప్రసక్తి పెట్టుకోకనే రాజ్యమును యింగిలీషువారి అధీనము చేసి సాలుకు వీరు యిచ్చిన లక్షరూపాయలు తీసుకొని భోజనము చేయుచున్నది గనుక ఆపె తరపున ఈ జబ్బల్ పూరు రాజ్యమును తాము పుచ్చుకొన్నందున ఈ రాజ్యము నాగ పూరితో చేరినది కాదని కుంఫిణీవారు అనుభవించుచున్నారు.

రఘోజీ రాజు యీ రాజ్యమును కట్టుకున్నది మొదలు ఈ జబ్బల్ పూరు బస్తి అవుచూ వచ్చినది. యిప్పుడు యింగిలీషువారి దొరతన మయిన వెనక బజారు వీధులు రాజవీధులున్న విశాలముగా లక్షణ ముగా కట్టించి బహు సుందరముగా నిర్మలముగానున్న పెట్టుకొని యున్నారు. సారవత్తయిన భూములు గనుక అనేక తోటలు వూరి చుట్టున్న వేసియున్నారు. ఇప్పుడు సీవిల్ అధికారముచేసే దొరలు డిరికి ౨ గడియల దూరములో సుందరమయిన తోటలు వేసి బంగాళాలున్న కట్టుకొని శాలలు (సిడకోనం రెండు పక్కలా పాతిన చెట్ల వరుసలు) వేసి వేడుకగా కాపురమున్నారు. ఇక్కడ నుండే సుమారు ఒక పటాలం దండున్న అందుతో చేరిన డాక్టర్ మొదలయిన దొరలున్న మరియొక పక్క తోటలో బ్యాచుకసులు కట్టుకొని కాపురమున్నారు. నకల పదాధాలు దొరుకును. కండ గలిగి గొప్పవిగా నుండే దోస కాయల్గు విశేషముగా అమ్ముతారు. పలవర కాయలు ఇక్కడ శానా దొరుకును. ఇక్కడనుంచే దేశాంతరమందలి ప్రభువులకు సాగిపోవు చున్నవి. బారెడెసి నిడుపుగల బీరకాయిలు, అమితముగా అమ్ము చున్నారు. బట్టలు పాత్రీసామాను ఆయుధ విశేషాలున్న నయముగా అమితముగా అమ్ముచున్నారు.

ఇక్కడ గౌనర్ జనరల్ యేజెంటువుండే స్థలము గనుక మాజూ రనిపించుకొని చుట్టుపక్కలావుండే మైహారు రాజు రీమారాజు సాగరా రాజు మొదలయినవారి వకీళ్ళు కాచుకొని యున్నారు. అక్కడక్కడి తాలూకాలు విచారణచేసే ప్రకాశపాల్ అసిస్టాంటుసులు, జడ్జీఅధికార ముకూడా జరిగింపుచున్నారు గనుకనున్న వారి తీపులమీద యేజెంటుకు అప్పీలు చేయవచ్చును గనుకనున్న చుట్టుపక్కలండే అనేక రహితులతోను ఈ బస్తీ నిండియున్నది. తాకరు ప్రసాదుఅనే సాహుకారు ఒకడు కానుపూరు కాపురస్తుడు ఇక్కడ వసించి సాహుకారు పనులు జరిగింపుచున్నాడు. యేజెంటు అయిన స్మిత్తు దొరగారు అత్యున్నతమయిన మొగలాయి సంతనతో దాపుకలిగిఉన్నా నా పట్ల శ్రీరాముల కటాక్షముచేత ఫరవనా ఒకటి దారిలో నాకు సకలక్షేమములున్న కలిగేకొరకు హాయిదరాబాదు కర్నల్ కేమిల్ నాగపూరు మేస్తర్ గ్రీవోదొరలవలెనే వ్రాశియిచ్చి కాశివరకుకూడా వచ్చేటట్టుగా చప్పరాశి అనే బిళ్ళబంబ్రాతును ఒకనితయినాతి చేసినారు.* యీ జబ్బల్ పూరు చేరేవరకు నాతోకూడా వచ్చినవారందరున్న సురక్షితముగా ఉన్నా యిక్కడ చేరిన రెండు మూడుదినములకు వారిలో నలుగు రయిదుగురకి అడివి గడిచివచ్చినా తత్సంబంధ మయిన చలిజ్వరాలు తగిలినవి. యీ యూరిలో చిన్నపడుచులను కొందరిని తెచ్చి అమ్మేటట్టువిన్నాను. యీ బస్తీలో ౧౨ తేదీదాకా నిలిచినాను.

౧౩ తేదీ ఉదయమైన గి.౪ ఘంటకు లేచి ఇక్కడికి ౬ కోసుల దూరములో వుండే గోసలపూరు అనేవూరు ౧౦ గంటలకు చేరినాను. మధ్యనున్న ఊళ్లు: నెం. ౯ కొట్రా ౧ సహాగి ౧ పరియెడునది ౧ పన్నాగరు ౧ రేవురా ౧ కూసుమీరు ౧ బాడాగల్ ౧ గోసలపూరు ౧.

* జబ్బల్ పూరులో తాలూకా ప్రిన్సిపాల్ అసిస్టాంటు అయిన కర్నల్ స్టీమన్ గారు శిఫారసుఉత్తరా లిచ్చి కాశివరకు చప్పాసీ నిచ్చి పంపివారని వ్రాత పత్తి ౧౩౩ ఫుట్ల లో నున్నది. ఈ స్టీమన్ గారు తరువాత హిందూదేశాన్ని గురించి ఆనేక గ్రంథాలు వ్రాశారు.

దారి యిక్కడ పరంగి కొండకు పొయ్యేమార్గమువలె నడక్కు అనే ఘట్టన వేసి యిరు పక్కలా మామిడి చెట్లు అశ్వద్ధాలు శాల వేసియున్నది. ఆ చెట్లు చూడగా వేసి యాడాది అయినట్టు తోచు చున్నది. దారి వెల్లిడిగా యిరు పక్కల తోపులతో వరిపయిరులతో శృంగారముగా ఉన్నది. చిన్న వాగులకు వారధులు కట్టినారు. పెద్ద వాగులకు కల్లురాళ్ళతో ఇనపమేకులు బిగించి దారిని కోయకుండా యెక్కి దిగడానికి వయిపుగా మెట్లు కట్టియున్నవి. యీచెట్ల శాల పెద్దపెరిగితే సూర్యరశ్మిపయినపడదు. గుర్రపుబండ్లు వేడుకగా నడిచి పోవచ్చును. ఈ దారులనున్న శాల వృక్షాలనున్న కాపాడడానికి రీమా అనే యూరిలో ఒక దొరను తగుపాటి సిబ్బందితో మార్గ విచారణకర్త పోదా కలగచేసి ఉంచుచున్నారు. ఈ దారుల విషయమై బంగాళా గౌనర్ మెంటువారు చేసే ప్రయానికి ఈశ్వరుడు సంతోషించునని తోచుచున్నది. దారిలో పెన్నగరు అనే పూరికి ముందు ఒక పెద్దనది దాటవలసినది. యిక్కడ ౮ దోనెలు ఉన్నవిగాని నాకు కాలునడకగానే యుండెను. పెన్నగరుకు ఇవతల ఒక పెద్ద వాగు దాటవలసినది.

ఈ గోసలపూరు పెద్దది. దుకాణాలు కొట్టాయిలున్న కట్టి యున్నారు. అవి వసతివికావు గనుక పూరికి సమీపాన నుండే ఒక కొలను వొడ్డున డేరాలు వేసుకొని దిగినాను. అది రమణీయ పుయిన జలము గలది; ఘలవృక్షాలతోనున్న ఆవరింపబడియున్నది. ఒక గోసాయి ఇక్కడ శివప్రతిష్ఠచేసి కొన్ని మంటపాలు కట్టినాడు. అందులో కొన్ని నూతన సృష్టములయినా యీశ్వరాజ్ఞచేత శిథిలము లయియున్నవి. యీ యూరిలో సకల పదార్థాలున్న పుష్కల ముగా దొరుకును. చింతపండు మిరపకాయ యీ రెండు వస్తువు లున్న భవలు ప్రాయత్నముమీద కాశీ పర్యంతము దారిలో నా

‡ పరంగికొండ అనగా చెన్నపట్నంలో సెంట్రాల్ థామస్ హాంటు. దీనికి పోయే రాజబాటకే మాంటుకోడ్డు అని పేరు. ఆ కాలానికే ఇది చాలా అందముగా ఉండేది.

♦ శాలవేసి యున్నదనగా నీడకోసం రోడ్లకు రెండు పక్కలా చెట్లువరుసగా వేయబడెనని అర్థం.

బ్రాహ్మణ పరిజనానికి చాలేటట్టు జబ్బల్ పూరు బస్తీలో సంపాదించి బియ్యముతోకూడా రెండు బాడిగె గుర్రాలమీద గుర్రము గికి గం నాగపూరి మాపాయలవంతున కాళికి బాడిగె మాట్లాడి యేపక రచి తీసుకొని వచ్చినాను. ఈ యూరిలో ఈ రాత్రి నిలిచినాను.

గర తేది ఉదయ మయిన ౬ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి రా కోసుల దూరములోనుండే సలమాబాదు అనే ఊరు రెండు ఘంటలకు చేరినాను. నడిమిఉష్ణం: నెం|| గం - బజారి-౧ - మహీత్రా - హోదంన్నయనది - సోమిరియా ౧ - పరవా - శిహోరా౧ - మానం శేపరా - మోహలా - ౧ - ధనుగా - ౧ - చప్పా - ౧ - సలమా బాదు ౧. బోయాలు యిది నము యెండగొట్టు పడినందున చప్పా అనే పూరివద్ద నారు వంటచేసుకొని భోజనముచేసి వచ్చే దాకా నాలుగు గడియలు నిలవడమయినది గనుక మజలీ చేరడానికి ఇంత ప్రోద్బంధం పోయినది. దారి నిన్నటివలె సౌఖ్యప్రదముగా శాలవేసి యున్నది. దారిలో హోరాఅనే యూరు బహు గొప్ప కనుబా, బస్తీ అయినది. సుందర మయిన మామిడితోపులు గుంటలు చెర్వులు చిన్న దేవాలయాలు జప మంటపాలున్న కలిగి యున్నది. యీ యూరి వరకు అడివిలేదు, వెల్లడిగా నున్నది. పైరుభూమి. దానికి ఇవతలి మజలీ యయిన సలమాబాదు వరకు దారికి యిరుపక్కలా తేలికె యయిన అడివి కలిగి యున్నది. జబ్బల్ పూరు మొదలుగా ఈ మజలీ యూరి వరకు భాట కిరుపక్కలా దూరములో చిన్న కొండలు కనుపడుచు వచ్చు చున్నవి. యీ సలమాబాదులో దుకాణాలలోనే దిగినాను. ఇది తహశీలుదారుడు ఉండే కనుబాస్థలము. ప్రతి యూరికిన్ని ముసాఫరుల సరఫరాయి నిమిత్తమై ఒక కొత్త వాలు ఉన్నట్టు ఈ యూరిలోనున్న ఒక కొత్త వాలు ఉన్నాడు. సకలపదార్థాలున్న దొరుకును.

ఈఆచార నియమములు మనోబంధ హేతుకము లనిన్ని “అభావే విరక్తి” అనే సత్యవచన ప్రకారము సాగని పక్షమందు ఆ నియమాల మీద విరక్తి పుట్టగలదని యనడానకు ఒక దృష్టాంత మే మంటే, మేము చెన్నపట్టణము వదలి వచ్చిన వెనక హైదరాబాదుకు ఇవతల నుండే మల్లుపేట అనే ఊరివరకు బ్రాహ్మణయిండ్లు వుండి కష్టపడితే

౧౫ వ తేదీ ఉదయాన ౫ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ఆరు కోసుల దూరములో నుండే మురువారా అనే గళగ్రామము ౧౦ ఘంటలకు చేరినాను. నడిమి పూళ్ళు: నెం ౧౧ తెవురి ౧ నయ్యగా ౧ లక్కెపటూరి ౧ పిప్పరవేడు ౧ దేవురి ౧ జంజిరి ౧ మురువారా ౧. దారి నిన్నటిదారివలెనే శాలవేసి రమణీయముగా నున్నది. పయిమజలీపూరు ముందరనే కాటిని అనే నది దాటవలసినది. యిక్కడ దోసెలు వేసి యున్నా నేను కాలినడకతోనే దాటినాను. దేవురి అనేపూరివద్దనేవారు అనే నది ఒకటి దాటవలసినది. అది మొదలుగా మురువారా చేరేవరకు చిన్నవనతాలు దారికి నిరుపక్కలా సమీపమున నున్నవి. పొడిచెట్లు అడివివలెనే యున్నవి. ప్రతిదినమున్ను అక్కడక్కడ మనుష్యులు భాట మరామత్తు చేస్తూ శాలగా పెట్టియుండే చెట్లను పశువులు తినకుండా చుట్టు అడివికొయ్యలతో గొందులు కట్టుచునున్నారు.

నాగపూరు మొదలుకొని ముఖ్యముగా జబ్బల్ పూరు మొదలు గానున్న సకల స్త్రీలున్న వృద్ధులతో గూడా బహు పనితరముగా అనేకవిధాలుగాచేసి వెండివలె శుభ్రముగా నుండే కంచు పాంజేబులున్న మోచేతులకు పొడుగుగా ఆలోహముతోనే చేసిన కడియాలున్న ధరించియున్నారు. భూమి సారవత్త నయినది గనుక నున్న దేహము వృద్ధి భూత సంబంధ మయినది గనుక నున్న స్త్రీలు పురుషులవలెనే కండపుష్పిన్ని దేహవణమున్న కలిగియున్నారు. దేహమాద్యంతమున్న పావడ పయిట రవికె వీటి చేత నిండుగా కప్పియుండడముగాక పురుషదళన మయినంతలో ముఖమునకుకూడా ముసుగు యొచ్చి కప్పకోవడానకు మాత్రమే యిక్కడి స్త్రీలకు తెలుసును గాని దాక్షిణాత్యులవలె చిన్నలు వన్నెలు కులుకులు బెళుకులు చేయడానికి యేపాటిన్ని తెలియదు. పనిపాటలు చేసే సామాన్య పురుషులు అందరున్ను తల మట్టుకు యిమిడేటట్టు ఒక కుళ్లాయివలె యేవకరచి దానిచుట్టూ విశాలముగా ఒక చట్టము వెదురు దబ్బలతోనున్న మందారపు ఆకులు మోడుగాకులతో నున్న గొడుగు చందముగా యేవకరచుకొని యెండకు వానకున్ను తలకు వేసుకొని నడుస్తూ బయిలులో పనిపాటలు చేస్తూ వుంటారు.

యీ మజలీ వూరు రహితు పుష్టిగలది. నేను దుకాణాలలోనే దిగినాను. యిది నదీతీరము. సకల వస్తువులు ముసాఫరులకు దొరకును. యీ రాత్రి యీ యూరిలో వసించినాను. జబ్బలపూరులో వుండే తపాలు ఆఫీసు మ్యానేజరు కుషుచందరుడత్తుబాబు అనేవాణ్ణి మంచి తనము చేసుకొని, ప్రీతిచెక్కిలోనుంచి ఒక తపాలుమనిషి వచ్చేటట్లు జాగ్రత్త చేసుకున్నాను. హాయిదరాబాదు మొదలు యీ తపాలు మనిషి కూడావచ్చుటచేత ఖచుర్ విస్తారము తగులుచూ వచ్చినా యీ పరరాష్ట్రములో దారి తప్పితిమి అనే మాటలేదు. దారి యెటు పోవలసినదని ఒకణ్ణి అడగవలసినది లేకుండా దారి తెలిసి నడుస్తూ రాబట్టి సౌఖ్యముగా వున్నది. యీమురువారాలో యీ రాత్రి వసించినాను.

౧౬ వ తేదీ ఉదయాత్సావే ౩ ఘంటలకు బయలుదేరి ౧౦ ఘంటలకు యిక్కడికి గి కోసుల దూరములో వుండే సభాగంజు అనేయూరు చేరి అమావాస్యగనుక వంటభోజనములు దుకాణాలలో చేసుకొని ౨ ఘంటలకు బయలుదేరి అక్కడికి గి కోసులలో వుండే గుణవారా అనేయూరు సాయంకాలము ౬. ఘంటలకు చేరినాను. నడివూళ్లు:నెం ౧౨. చెక్కా ౧ జాకాహి ౧ సభాగంజు ౧ సయగాం ౧ గుణవారా ౧ - గి.

సదరహి మురువారా వద్ద ఒక నదిని దాటవలెను. నేను దోసె లున్నా వాటితో దాటితే కాలతామస మవుచున్నదని మొలలోతు నీళ్ళలో కాలినడకగానే దాటినాను. దారి నిన్నటిదారివలెనే సడక్కు వేసి చక్కబరచి యున్నది. అయితే కొంతమేర యెర్రగులక దొరక సంఘన బంకమట్టితో గట్టించియున్నది. అక్కడ యెండినచోట ముండ్లవల్లె గుచ్చుకొనుచున్నది. తడిసినతావులో అడుగుగా నుంచు న్నది. అయినా కాల్లు దిగబడడము, జారడమున్న లేదు. చెక్కా అనే గ్రామము మొదలుగా గుణవారా మజలీవూరువరకు చారికి నిరు పక్కల సమీపమందు సుందరము లయిన కొండ లున్నవి. అవి యధోచితమైన నునుపుగలిగి అందముగా నున్నవి. కుడిచేతిపక్క కొండ బురుజుకు వెంబడి బురుజును కట్టినట్లు యేర్పడియున్నది.

మనుష్యులు సకల స్వరూపాలున్ను ఏవఁరచడానకు ఈశ్వరుడు ఒక మాదిరిని సృష్టించి చూపించుచు వచ్చుట సిద్ధము గనుక, కోట బురుజులను మనుష్యులు కట్టను ఈ కొండను సృష్టించి చూపించినట్లు తోచుచున్నది. భాట కిరుపక్కల పొడిచెట్లుగాని అడివిలేదు, దారిలో విస్తరించి పరిపయిరు వేసియున్నది. పచ్చికె దట్టముగా కోనులముగా పొడుగుగానున్న పెరిగేభూమి సారవత్తయినది గనుక నిర్మల మొదలు శింధిఅనే పూరిదాకా భూమి పచ్చికబాగా పట్టివున్నందున నున్న మృదువయిన తియ్యని నల్ల రేగడమట్టి గలిగి యున్నందుననున్న అంతమేరయున్న సారవత్తయినదని చెప్పవలెను. పయిగా ఆ భూమి చెట్లబలం ఇతరభూమి చెట్లకులేదు. అయితే వాసకాలమున అక్కడ వసించేవారికి కాలు దిగబడుచున్నది గనుక ప్రయాస విస్తారము. ఒక విధమయిన సౌఖ్యము ఈశ్వరుని కృపవల్ల కలిగితే ఒక విధమయిన కష్టమున్ను కలిగి యుంచున్నది.

సభాగంజ అనే గ్రామము మజిలీస్థలము. దిగను అంగళ్ళో వసతిగావుండవు. అన్ని వదాధాణులున్ను దొరుకుచున్నవి. గుణవారా అనేపూరిలో అంగళ్ళు దిగను మంచి వసతిగా నున్నవి. చెక్కా అనే పూరు మొదలుగా మయిపూరు రాజు రాజ్యము. అతనికింది అధికార స్థలు గొప్ప ముసాఫరుల సరఫరాయి నిమిత్తమై కొత్తవాలు మొదలయిన మనుష్యులను వుంచుచున్నారు. ఈ గుణవారాలో ఆ రాత్రి వసించినాను.

౧౭ తేదీ ప్రొద్దున ౬ ఘంటలకు లేచి ౧౦ ఘంటలకు ౫ కోనుల దూర మం దుండే మైహారు అనే రాజధాని చేరినాను. మధ్యనున్న యూళ్ళు. నెంబరు ౧౩: గురయ్య ౧ - మైహారు - ౧.

యీ మైహారు యథోచితముగా బస్తీ అయినది. దారి నిన్నటి దారివలె సడక్కువేసి యున్నది. వాసవల్ల అక్కడక్కడ దారి చెడి ఉన్నందున మనుష్యులు మరామత్తు చేయుచున్నారు. నిన్నటివలె కొండల నడుమ దారి పోవుచున్నది. అడివిలేదు. ఈమైహారులో జబ్బులో పూరు యిలాకా రహదారుల విచారిం చే దొర ఒక బంగాళాకట్టి తన తాణాను ఒక డడభేదారునితో కూడా వుంచి యున్నాడు. రాజు కోట

లోపల వున్నాడు. ఉత్తరువు లేకనే ముసాఫరులను కూడా లోపల పోనివ్వరు. వూరి చుట్టూ మంచి చెరువులున్న గుంటలున్న ఉన్నవి. అందులో దామర వేసి యున్నది. ఊరివద్ద పవనతాగ్రముందు ఈ రాజు తన యిష్ట దేవత యయిన శక్తికి గుడి కట్టించి యున్నాడు. ముసాఫరులకు గాను సదరహిబంగళాదగ్గర ఒక చెరువు కట్టమీద సరాయి అనే ఒక పెద్ద కొట్టాము కట్టించి యున్నాడు. అందులో నొక అంగడి యున్నది. అందులోనే ముసాఫరులు దిగవలసినది. మరియొక గుంట గట్టిన ఒక పెద్ద శివాలయ మున్నది. అందులో ఒక మధ్యరంగ మున్న చుట్టూ తాళ్వారము (మండువా వసారా) న్నూ పయిన అంతస్తులతో రెండుస్తూపీలున్న అందులో రెండు అరలున్న నాల్గు దిక్కులలో నాల్గు జపమంటపాలున్న కట్టి యున్నవి.

నేను కన్యాకుమారి మొదలుగా ఇదివరకు దేశసంచారము చేసినంతలో దాక్షిణాత్యులకున్న ఉత్తర దేశస్థులకున్న ఆహారములున్న ధైర్యసైర్యములున్న బింబారాధనలున్న వీరందరున్న శ్రుతిస్మృతి పురాణములను అనుసరించినవారైనా, భేదించి యుండుటకు కారణమేమని యూహించగా నా బుద్ధికి తోచినది యేమంటే యీ బ్రహ్మాండము కోడి గుడ్డు చండముగా పరబ్రహ్మ యాజ్ఞచేత రజువుచేత విడవబడ్డ బొంగరము వలెనే కొన్ని బ్రహ్మాండాలకు జ్యోతిభూతముగా యేవేరచబడి యుండేసూర్యునికి ఒక ప్రదక్షిణము ౩౬౫ దినములు చిల్లర గడియలకుచేసేది గనుక ఆ సూర్యునికి ఈబ్రహ్మాండములో అభిముఖ ప్రదేశముగా వుండేదాన్ని మనవారు నిరక్షదేశమని చెప్పుతారు. యింగిలీషువారు దానినే లయను అని చెప్పుతారు. అక్కడ మధ్యాహ్న కాలానికి ఆయా వస్తువులనీడ వాటి గాత్రము లో లయింపుచున్నది గనుక ఆప్రదేశము మిక్కిలి ఉష్ణకరమైనది. ఆ ప్రదేశము మొదలు ఉత్తరధ్రువుని పర్యంతము ౯౦ భాగలుగా యీ గణితజ్ఞులు భాగించి యున్నారు. ఆవుత్తర ధ్రువుణ్ణి యింగిలీషువారు నాతుపోల్ అనుచున్నారు. ఆ నిరక్షదేశము మొదలు భాగకు భాగకున్న ఉష్ణము తగ్గుచు వచ్చుట వలన అక్కడికి నిండా ధూరపు ప్రదేశము శీతము

శీతలరము అతిశీతలరము న్నవుచు వచ్చినది. ఆ ప్రకారము భూమిని భాగించి నంతలో కన్యాకుమారి తొమ్మిదో భాగలోవున్నది. చెన్న పట్టణము ౧౪ భాగలోనున్ను హయిదరాబాదు ౧౮ భాగలలోనున్ను నాగపూరు ౨౨ భాగలోనున్ను అగరా(ఆగ్రా) ౨౬ భాగలోనున్ను ఢిల్లీ ౨౯ భాగలోనున్ను వున్నవి గనుక కన్యాకుమారి మొదలు సుమారు ౧౫ భాగలోనుండే నెల్లూరి వరకు భూమి ఉష్ణకరమయిన వెన్న యెట్లా ఉష్ణానికి క్రమక్రమముగా పలచన అవుచున్నదో తద్వత్తుగా ఆయుష్షు భూమిలో వసించే వారి హృత్కమలము మృదుభావమును పొందే కొద్దిన్ని వారియొక్క ధైర్య సైర్యాలు జాతరాగ్ని, బలహాని ద్వారా తక్కువ అయివుంటున్నది. 'ఉష్ణ ముష్ణేన శీతలం' అనేన్యాయ ప్రకారము జాతరాగ్నికి ఉష్ణభూమిలో దీపనశక్తి మట్టుబడ వలసినది. సహజమేగదా? జాతరాగ్నిమందగతిని పొందియుండుటచేత కన్యాకుమారి మొదలుగా నెల్లూరి వరకు వసించేవారు త్వరగా జీణక దళను పొందతగిన తేలిక ఆహారాలైన తమిడెల పుల్లటి యంబలి సద్దిఅన్నము కూటిసీళ్ళు గంజి, మజ్జిగెతేట, మిఠాయిల చారు మొదలయిన భక్ష్యములను పుచ్చుకొనుచు వస్తారు. యీభక్ష్యములు బలకరములు గానందున హృత్కమలాన్ని దృఢతరము చేయనేరక యున్నవి. హృత్కమలము దృఢకరముకానందున బిడ్డపాపలను విడచి ఎట్లా దూరసంచారము పొయ్యేది? పోతె మనగతి అక్కడ యేమవునో; యిక్కడ వీరిగతియేమవునో అని భయపడి దేశ సంచారమును దాక్షిణాత్యులు బహుశః మానుకొనుచున్నారు; ఇంతేకాకుండా యెప్పుడు ధయిర్యము కొంఠే మవుచున్నదో ఆప్పుడు చాంచల్యము జనింపుచున్నది గనుక చాంచల్యద్వారా వస్తువిషయములుగానున్ను స్త్రీ భోగాలు మొదలయిన వాటి విషయముగానున్ను నిండా భోగించే శక్తిలేకపోయినా అలాటి విషయములను భోగించవలె నని తత్సంబంధమయిన ఆవేక్ష యొక్కవ అవుచు వచ్చుచున్నది. అటువంటివారున్ను ఒక సదగతిని పొందవలసినది యీశ్వరునికి అగత్యము గనుక అతడు తన చైతన్యము యొక్కవగా ప్రతిఫలించిన అప్పయదీక్షితులు రామ్మా

నుజాచార్యులు ఆళ్వారాదులు అప్పర సుందర మాణిక్యవాసులు మొదలయిన వారిగుండా ఆ దేశపు 'యద్యద్విభూతి మత్సత్త్వం' అనే పాటిరాజులగుండానున్న ధనికులగుండానున్న వారున్న భూమిలో పూరూరికి సమీపవర్తిగా ఒక్కొక్క ప్రదేశాన్ని పుణ్యభూమియని యేషరచి ఆ ప్రదేశాలలో మనుష్యుల భక్తిని ఆకర్షించేపాటి దేవాలయాలను బహు ద్రవ్యవ్యయముతో అమానుషకృత్యముగా వుండేటట్టు కట్టించి అందులో బింబాలకు మంత్రములకముగా మహాత్వమును కలుగజేసి ఆ బింబాలకు చేసే రాజోపచారములు మొదలయిన ఆరాధనలు యీ చాంచల్యము కలిగిన జనులకు సుఖకరములుగానున్న ఉత్సాహకరములుగానున్న అపేక్షితములుగానున్న వుండేటట్టుచేసి యీ సుఖాపేక్షగుండానయినా అట్టి దేవాలయాలకు మనుష్యులుపోవుచు ఉపచరింపుచు అక్కడక్కడి విభవాలను ధనవ్రీయముగుండా వృద్ధి పొందింపచేయుచురాగా వారికి ఒక భక్తిజనితమై తరించడానకు హేతువు అయివుంటున్నదని చేసినాడు. ఉత్తర దేశమున ౧౧ నో భాగ మొదలు సుమారు ౩౦ యో భాగపర్యంతము వసించేవారు, తత్సూచక దేశస్థుల అపేక్షయా వుష్ణశమనమైన భూమిలో వశించేవారు గనుక నెల్లూరు మొదలుగా ఢిల్లీ పర్యంతము వుండేవారికి జాత రాగ్ని క్రమ క్రమముగా పటుత్వముకలిగి వుండేటందున రొట్టె, నెయ్యి, పాలు, దూదుఫేడాలు పప్పు చక్కెర ఘనీభవించిన పెరుగు మొదలయిన దీఘముగా జీణము కాతగ్గబలమయిన ఆహారాదులు వుచ్చుకొనుచున్నారు. తద్వారా హృత్కమలము యథోచితమయిన దృఢభావాన్ని పొంది ఉష్ణ దేశస్థుల అపేక్షయా ధైర్యసైర్యాలు యెక్కువ కలవారై దేశాటనము చేయడానకున్న గురుకులవాసముచేసి శాస్త్రవిచారణ చేయనున్న సామర్థ్యము కలవారై యున్నారు గనుక శాస్త్ర విచారణద్వారా జ్ఞానము ఉదయించక పోయినా భక్తి మాత్రము సహజముగా ఈశ్వరునిపట్ల ఉదయించవచ్చును గనుక మూఢులకు ఉత్సాహకరములైన నృత్యవాద్యగీతాలు రుచికరములయిన ప్రసాద తీర్థాలున్న లభ్యములు కాగల దేవాలయాలు ఉత్తర దేశములో

అడుగడుగుకు విశేష ద్రవ్యవ్రయముచేత సృష్టించవలసిన అగత్యము లేదని ఉత్తరదేశపు పూర్వీకులైన ఉత్కృష్టులు నియమించినవారు కాదు; కాని ఒకవేళ శాస్త్రవిచారణచేసి అందువల్ల భక్తి మాత్రము సరిపాదించడముకూడా అందరికి సాధ్యము కాదని ఊహించినవారై యిక్కడి మూఢులు తరించే నిమిత్తమై యీ ఉత్తరదేశములోనున్న యథోచితమైన ద్రవ్యవ్రయముతో బహు దూరానికి ౩హు దూరమున ఒక్కొక్క నదియందు ఒక్కొక్క మహాత్స్వము నిర్ణయము చేసి ఆ నదీతీరముందు కొద్ది అయిన దేవాలయాలు నిమిం చేట్టట్టు చేసి వాటిలోని బింబాలకు యథోచితమయిన పూజలు ఉపాయముగా జరిగించేట్టట్టు చేసినారు గనుక అందువల్ల యీ శీతదేశపు మూఢులు కొంతదూరము కాయాన్ని క్లేశపెట్టి దేశ సంచారము చేయడానికి సమర్థులు గనుక ఆ ప్రకారమే చేసి అట్టి నదులలో స్నానము చేసి అట్టి దేవాలయాలలోని బింబాలను ఆరాధించి కడతేరుచు వచ్చుచున్నారని తోచుచున్నది. అయితే మూఢవ్యతిరిక్తులుగా వుండే వారు యీ నదుల స్నానాలున్న చేయనక్కరలేదే అని శంక తోచును. మూఢ వ్యతిరిక్తులకు శాస్త్రమువల్ల కలిగే తెలివి పై పాచిని తోసిన జలమువంటిది గనుకనున్న మల్బీ మూఢత్వము పాచివలెనే కమ్ముచూ వచ్చును గనుకనున్న మూఢ వ్యతిరిక్తులు మూఢుల అపేక్షయూ పెద్దలు గనుకనున్న మూఢులకు గతి కల్పించవలసినది మూఢ వ్యతిరిక్తులకు మిక్కిలి అగత్య మయినందుననున్న తృణము మొదలు మేచుపు పరకు పరబ్రహ్మ చైతన్యము నిండి ఉన్నదనే నిశ్చయముతో పూర్వీకులైన పెద్దలు వ్రాసిన నిమిత్తములను బట్టి యేపకరచివుండేస్థలముల నేమి బింబాలనేమి తీర్థాలనేమి వారి సంకేతానికి యెంతమాత్రమున్న భంగము రాకుండా భక్తితో మూఢ వ్యతిరిక్తులున్న ఆరాధించు రావలసినది. తద్వారా “యాదృశీభావనా యత్ర సిద్ధిర్భవతి తాదృశీ” అనే సత్యవాక్యప్రకారము మూఢులను మూఢవ్యతిరిక్తులనున్న తరింపచేయుచు వచ్చుచున్నది.

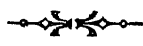
ధైర్య సైన్యాలకు నెల్లూరికి దక్షిణములోనున్న నెల్లూరికి

ఉత్తరములోనున్న వుండే భేదములు తెలియను ఇంకా యీ అడుగున వ్రాయుచున్నాను. తంజావూరు తిన్నెవల్లి సీమవారు 'తాయికి వందవక తగప్పక' అనే వాక్యాన్ని వాడుచు ఊరిక వచ్చిన అధికారస్థుడు ఏమిచేసినా అంగీకరింపుచున్నారు. హయిదరా బాదు నాగపూరు రాజ్యములలో భిక్షుకుణ్ణి ఒక ముసాఫరులు దిగేస్థల ములోనుంచి నాలుగు గడియలు అవతలికి లేచిపోయి ఉండుమంటు తనకు చేసిన ఆజ్ఞ న్యాయవిరుద్ధము గనుక నా తలకాయ కొట్టిన వెనక నా కళేబరాన్ని యీ స్థలములోనుంచి వొత్తించవలసినదిగాని నేనుగా భయపడి లేవనని సర్వాధికారము కలవారిని నిగ్రహించి చెప్పుతాడు. దక్షిణ దేశస్థులకు బెత్తపుదెబ్బ పుట్టించే నొప్పి, కలగచేసే భయము ఉత్తర దేశస్థులకు తల తెగడములో లేకుండా వున్నది. అయితే దక్షిణ దేశస్థుల భయము భక్తిజన్యము కాదు గనుక నిలకడగా వుండేదిలేదు. ఉత్తర దేశస్థులు భయపేరణ లేకుండానే చేతనయినంత మట్టుకు న్యాయముగా నటించు వచ్చుచున్నారు. తమ తాత్పర్యము యెదటివారి తాత్పర్యముతో భేదించినప్పుడు పురుషవాహిని ప్రకారము అహంకారాన్ని వృద్ధిపొందించి నటించుచున్నారు. యిటు వంటి మనోబుద్ధి యహంకారాలు స్థూలదేహముతో నెయ్యిపాలలో కలసినట్టు వున్నందున బాధలు నెయ్యిని పాలలోనుంచి విడతీసేప్రయోగ పుచ్చుకోచాలక పాలనే నెయ్యి అని భావించినట్టు స్థూలదేహాన్నే పరబ్రహ్మ అని భావించుచున్నారు. అటువంటి భావనకూడా ప్రత్య వాయమయినది కాదని తోచుచున్నది. కొండకొనకు పోవలిస్తే మెట్టు మెట్టుగా యెక్కిపోవలసినది గనుక ఒకరు ఒకదారిగా మరియొకరు మరియొక దారిగా యెక్కుచున్నారు. యే రీతిగా నయినా ఏ పదార్థ మందయినా పరబ్రహ్మను నిరూపించి ఆరాధనచేసి కడతేరవలసినది గనుక స్వర్ణం విష్ణుమయం జగత్ అనే న్యాయప్రకారము యేవస్తు వును యే నామ రూపాలతో పరబ్రహ్మగా నిరూపించినా బాధకము గాదు. దాక్షిణాత్యులకు అతినమీపములో అనేక దేవాలయాలు అతివిభవముతో ఉత్సవాలు జరిగేవిగా వుండిన్ని తమకు భోజనమజ్జ నాదులు ఉపచరించేవారు అక్కడలేని పక్షమందు ఆస్థలానికి వెళ్ళ

డము మాని ఉపచరించేవారు ఉండే మహాస్థానికే చెన్నపట్టణపు శైలు తిరువట్టూరికిన్ని కోమట్లు తిరువల్లికేణికిన్ని మొదలారులు మయిలాపూరికిన్ని వెళ్లేటట్టు పోవుచు నుంటారు గాని ఒకపూట అన్నము తమ ప్రయాసతో జాగ్రత్త పెట్టుకొనేపాటి ధైర్యముతో ఇతర స్థాలకు వెళ్లడములేదు. ఉత్తర దేశస్థులు సహజముగా తీర్థయాత్రలకు అక్కడ యెక్కువ విభవాలు జరగక పోయినా యెరిగిన వారు యెవరున్ను లేకపోయినా బహుదూరానికి వెళ్లుచున్నారు. మళయాళ దేశస్థులు సేతుయాత్ర వెళ్ళవలినైవర్త్ కొట్టి యమణల్ వెల్లి కట్టియుముళ్ దారిలో వున్నదని అద్యాపి జడుస్తారు. హిందూస్థాని దేశస్థులు మనోభీష్టాలు యీడేరవలినై అనాయాసముగా గంగోత్తరి మొదలయిన పంచగంగ కావిళ్ళు తెచ్చి దాతా వైద్యనాథ స్వామికి అభిషేకము చేస్తూవస్తున్నారు.

ఆహారములు, స్త్రీ సంగమాలున్ను, దృఢతరముగా చేసి ఉత్తర దేశస్థులవలె దాక్షిణాత్యులు తృప్తినిపొంది వాటివల్ల వెంబడిగానే విరామాన్ని పొందకపోయినా దాక్షిణాత్యులు దినానికి నాలు గవసరాలుగా భోజనముచేసి మధ్యే మధ్యే మజ్జిగే తేట మొదలైన పానీయాలు పుచ్చుకొని చూచిన భక్ష్యయోగ్య స్వల్ప పదార్థాల సంతాచూచినప్పుడంతా తినకోరుచున్నారు. స్త్రీ సంగమాదులలో నున్న అదేరీతిగా మనస్సున నిబ్బరముతో దేహధర్మాన్ని వుంచనేరక దృఢముగా భోగించలేకపోయినా, చూచిన మిణుకుకత్తెల పయి సంతా దృష్టిని పోనిచ్చి సంగమాదులలో అనేకావృత్తులు ప్రవృత్తింపుచున్నారు. అందువల్లనే ఆ దేశస్థులకు త్వరగా వీర్యనష్టమయి అండవాయురోగము కలుచు వచ్చుచున్న దని యింగ్లీషువారు తాత్పర్యము గలవారై వున్నారు. ఈ చాపల్యాలకంతా కారణము పిత్రోద్రోకమని తోచుచున్నది. యీ పిత్రోపరి కావడానికి ఉష్ణమే కారణముగాని వేరేలేదు. వాతము రజోగుణధాతువు; పిత్తము తమోగుణధాతువు; శ్లేష్మము సత్వగుణధాతువు. పిత్తము ఉష్ణ భూమిలో ప్రకోపమవుచున్నది; శ్లేష్మము శీతభూమిలో ప్రకోపమవుచున్నది; వాతము ఉభయసద్భృష్టముగా ఇతరములయిన రెండు ధాతు

వులతో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా కలుసుకొన్నప్పుడు ఆయా గుణములతో తాను ప్రోకోపించుచున్నది. అది యెట్లానంటే శీతదేశస్థులకు శ్లేష్మవాయువు ప్రోకోపమయి వేధించినట్టున్న ఉష్ణదేశస్థులకు ఉష్ణవాయువు ప్రోకోపించి వేధించినట్టున్నే గాని శుద్ధవాయువు ఎక్కడా ఒక ప్రోకోపాన్ని పొందడములేదని తోచుచున్నది.

29/12/1911

ఎ ని మి ద వ ప్ర క రణ ము

యీ మైహారు అనే ఊరు బొందిలీ ఖండము మధ్యే ఉన్నది. దీని చుట్టూ ౧౦ ఆమడదూరపు భూమిని బొందిలీఖండ మంటారు. యీ మైహారు రాజువేరు 'బిషకశింగు.' వీని తాత పర్నా దేశపురాజు కింద సరదారుగా వుండి పర్నా రాజు తమ్ముణ్ణి యుద్ధములో చంపి నందున చెయి పట్టుగా పట్టి నాకు ఒప్పగించక నా తమ్ముని చంపితివే అని షరాపెట్టి పర్నా రాజు యీ రాజును తలకాజ్జ చేసి అయినా తనకు నుపకారము చేసినందున సంవత్సరము ౧కి లక్షరూపాయాలు యెత్తే యీ మయిహారు రాజ్యాన్ని యీ రాజు తండ్రికి జాగీరుగా యిచ్చినాడు. అద్యాపి ఆ ప్రకారమే అనుభవింపుచు కుంభిణీ వారికి చాలా విహితముగా నడుచుకొను చున్న ఈ దారిని వచ్చిన దొరలకు కావలసినట్టు సరఫరాయిచేసి సంతోషపెట్టి యీ రాజు బహు యోగ్యుడని వారివద్ద క్యారకటరు పూనుకొనుచున్నాడు. భగవంతుడు నాయందున్న ఆ ప్రకారమే గౌరవము కలగచేసి నందున ఆరాజు సకల విధాలను నాకు ఉపచరించి వెనక నా వద్దనున్న క్యారకటరు వుచ్చుకొన్నాడు. కొన్ని సంవత్సరములు కిందట యీ బిషకశింగు తమ్ముడు ప్రయాగదత్తు అనేవాడు అన్నతో కలహపడి జబ్బల్ పూరు యేజెంటుగుండా రాజ్యమును పంచుకొన్నాడు. ఈ బిషకశింగు కింద యిప్పుడు అతని సగానికి వచ్చిన ౧౦౦౦౦ రూపాయీల రాజ్యమున్న ఉన్నది. ఇతని రాజధానినిండా బస్తి అయినదికాదు. ప్రయాగకు సిహోరానుంచి బలుహోరా మీదుగా ఒక దారిన్నీ మైహారునుంచి చిత్రీకూటము మీదుగా ఒకదారిన్నీ పోవు

చున్నది. ఆరెండు దోవలున్న దగ్గరైనా సడక్కు వేసివున్నందుననున్న అన్నివిధాలా ప్రయాస నిచ్చే మార్గములు గనుకనున్న ఆరామడ చుట్టయినా సడకు వేసిన దారిగుండా మిరిజాపురానికి వెళ్ళేటట్టు నిశ్చయించినాను.

ఈ మైహారులో ౨౦ తేదీ మధ్యాహ్నము వరకువుండి మూడు ఘంటలకు బయలుదేరి ౬ కోసుల దూరములోనున్న అమ రాపాటర్ అనేపూరు రాత్రి ౯ ఘంటలకు చేరినాను. నడిమి వూళ్ళు: నెంబరు ౧౪. బరహ్య - ౧ - అమరాపాటర్ - ౧ దారి ముందరి మజిలీవలె సడక్కు వేసియున్నా యెర్రగులక వేసి గట్టించి నందుననున్న వర్షాకాలము గనుకనున్న భూమి గౌరవణాపు రేగడ అయినందుననున్న సడవను అనుకూలముగా నుండలేదు. మైహారు పూరికి కోసెడుదూరాన తమసానది దాటవలెను. అమరాపాటర్ పూరి ముందర జింజిరీ అనే కాలువయొక్కటి దాటవలెను. ఆ కాలువ వరకు మైహారు రాజ్యముసరి. దానికి ఇవతల రీమారాజు రాజ్యము. అమరా పాటర్ పూరు గొప్ప బస్తిఅయినది. అంగళ్ళు విస్తరించి వున్నవి. అన్నివస్తువులు దొరుకును. రీమారాజు తన తరపున గొప్ప ముసా ఫరుల సరఫరా నిమిత్తమై ఒక కొత్తవాలును వుంచయున్నాడు. మైహారు నుంచి అమరాపాటరుకు వచ్చేటప్పుడు మార్గములో కుడిచేతిట్టు మాత్రము కొంతదూరములో కొండ అగువడుచు వచ్చుచున్నది. ఎడమచేతిపక్క కొండలు అక్కడక్కడ తునిగి సంక్షేపబడుచు వచ్చు చున్నవి. వాటిలో రెండుకొండలు- ఒకటి ఫిరంగిగుండ్లు రాశిపోసి అతి కిస చందముగానున్న, ఒకటి ఒంటికంఠము డేరాచందముగానున్న వున్నవి. యీ పూరిలో అంగళ్లలో యీ రాత్రి వసించినాను.

౨౧ తేదీ ఉదయమయిన ౬ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౩ కోసుల దూరములోవుండే పల్నా అనే పూరు ౯ ఘంటలకు చేరినాను. జబ్బల్ పూరు దాటిన వెనకకూడా కొందరు బోయీలు కావటివాండ్లు బంఠ్రాతులున్న అటు ముందు దాటివచ్చిన అడివిగాలి సంబంధమయిన చలిజ్వరాలతో పడ్డందున కొందరిని డోలీలలో వేసి కూడా తేవలసివచ్చినది; గనుకవారు వచ్చి కూడా కలుసుకొనే నిమిత్తమయి

యింత చిన్న మజలీ చేసినాను. డోలీ అనగా ఒక చిన్ననులక మంచానికి బొంగు కట్టి యిద్దరు మోసేది. యిక్కడి బోయీలను డీమర్లు అంటారు. వారిద్దరు అటువంటి డోలీని సాధారణముగా నా సవారితో కూడా మోసుకొని వచ్చిరి. దారి నిన్నటి దారివలెనే అనుకూలమయినది కాదు. ఈ వూరు చిన్నది. జలవసతి కద్దు. దీన్ని యీ దేశపు బ్రాహ్మణునికి రీమారాజు యీనాంగా యిచ్చినాడు. మజలీవూరు కాదు గనుక ప్రయత్నము మీద బియ్యము మొదలయిన సామానులు అందరికిన్ని దొరికినవి. యిక్కడ యీరాత్రి డేరాలలో వసించినాను.

౨౨ తేది ఉదయాత్పూర్వము ౩౪ ఘంటకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసుల దూరములో వుండే రీమారాజుయొక్క రాజధానిని (రీమా) చేరినాను. నడిమివూళ్లు. నెం - ౧౫ - వ్రుమరి - ౧ రీమా ౧.

దారి నిన్నటివలెనే వున్నది. రీమా అనేవూరిముందర తమసా అనే నది మళ్ళీ దాటవలసినది. ఈ నది గంగలోనుంచి చీలివచ్చేదిగా చెప్పుతారు. రీమా బహు గొప్పవూరు. కోటలోపల రాజు వుంటాడు. కోటకు బయట అంగళ్ళు మొదలయినవి వున్నవి. వూరిమట్టు తోటలు గుంటలున్ను కొన్ని వున్నవి. సకలమయిన పదాధాలున్ను దొరుకును. చింతపండుకూడా బహు ప్రయత్నముమీద ఒక శేరు యిక్కడ దొరికినది. నాతో కూడా వచ్చిన స్వదేశపు పరిజనులు మిరపకాయలు చింతపండు తిననందున మాకు రోగాలు వస్తున్నవని భ్రాంతిపడి చెప్పుతారు. వారికి చింతపండుకు బదులు గోగుకూర చింతాకు చింత పిండెలు దొరుకుచు వస్తున్నవి. ఉపపన్నులయిన యాత్రవచ్చేవారు నా వలె మోసపోకుండా స్వదేశ పరివారసంరక్షణ నిమిత్తమై ౨ నెలలకు చాలేపాటి చింతపండు మిరపకాయలు మిరియాలు ఆవాలున్ను నాగవూరులోనే జాగ్రత్తచేసుకొని కూడా తీసుకొని రావలసినది. లోగడ నేను వ్రాసిన ప్రకారము కోసుకు మూడుకోసులుగా వుండే కొండకోసులు నర్మదానదితో సరి. జబ్బల్ వూరు మొదలుగా అను కొనే కోసులు కొంచెమెచ్చుగా మన దేశపు కోసులకు సరిపడుచున్నవి.

నాగవూరు మొదలుగా వక్కలులేవు. షోకలు వొత్తికాచుతో

కూడా వేసుకొనుచున్నారు. యీ సంగతి నాగపూరిలో తెలసి నందున నా దేహ సంబంధికులకు మాత్రము కాళివరకు చాలే పాటిగా నాతో కూడా వచ్చినవారు వక్కలు కొనితెచ్చినారు. యీ దేశస్థులు హుక్తా తాగడము చేత పొగాకు సాధారణముగా దొరుకుచు వచ్చుచున్నది. తమల పాకులు జబ్బుల్ పూరు మొదలు అతినల్పువర్ణముతో బిల్వ పత్తి వలెనే వుండేవి దొరుకుచున్నవి. మిక్కిలి ప్రయత్నము మీద ఆలాటి నల్లని వణముగల తమల పాకులే పెద్దవిగా దొరుకుచున్నవి. హాయిదరాబాదు మొదలుగా అమ్మే నెయ్యి మంచిది కాదు, గనుక నాగపూరు వరకు వెన్నతీసి నెయ్యికాచుకుంటూ వచ్చినాము. పిమ్మట జబ్బుల్ పూరు వరకునున్న అటు యివతలనున్న వెన్న మజ్జిగె దొరక డము ప్రయాణ అయినా నాకు యీ రాజ్యములో అక్క డక్కడ గొప్పవారిని శ్రీరాములు విహితము చేస్తూ వస్తాడు గనుక దొరికే తావులోనుంచి దొరకనితావుకు వెన్న మొదలయిన పదార్థాలు నాకు ముట్టుచున్నవి.

ఆగామి సంచిత ప్రారబ్ధ కర్మాలలో మూటిలో నున్న “అవశ్య మనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభం” అనేవచనము ప్రారబ్ధ కర్మ విషయమై సత్యమై వుండగా ఈశ్వరకటాక్ష మేమి చేయగలడు? మనము చేసినంత అనుభవించవలసిందాయెనే అని సందేహపడి యీశ్వర భజన చేసి యీశ్వరప్రియము లయిన పనులు చేసినంతలో అది పయివాక్యాన్ని అన్వతపరిచకుండానే ఆ ప్రారబ్ధకర్మఫలము దుఃఖమయిన పక్షమందు దుఃఖఫలమును పొందకుండాచేసి అభ్యుదయాన్ని నిస్సందేహముగా పొందింపచేస్తున్న దనేటందుకు సాధనములయిన వచనములు “కోటయో బ్రహ్మహత్యానా మగమ్యాగమ కోటయః, సద్యః ప్రశయ మాయాంతి మహాదేవేతి కీర్తనాత్” ఇది మొదలయినవి అనేకములున్నవి. యీ వచనములు సత్యములయితే అవశ్య మనుభోక్తవ్యం అనే వచనము అబద్ధము కావలసినదాయెనే, యిందులో యేది సత్యము యేది అబద్ధము? లేక రెండున్ను అబద్ధములా? ఒకదానికొకటి విరుద్ధముగా నుండుటవలన రెండున్ను సత్యములు కానేరవే; అనే తాత్పర్యము బహుదినములుగా నాకు కలిగివుండె, నేను పెద్దలని తోచిన

పారినంతా యీ సందేహమును నివృత్తి చేయవలసినదని అడుగుచు వచ్చినంతలో వారు వారు యథోచితమయిన సమాధానాలు చెప్పుచు పచ్చిరిగాని, నిస్సందేహమును పొందచేసిన వారుకారు. అయితే పరబ్రహ్మమే గురువు గనుక పరబ్రహ్మ ప్రతిమానుష దేహములో ప్రతిఫలించేటట్టు నా దేహములోనున్న ప్రతిఫలించు చున్నాడు గనుక నా యొక్క అంతర్యామిగా వుండే పరబ్రహ్మ యీ విషయములో నాకు ప్రత్యక్ష గురువయి, నా బుద్ధి ద్వారా నాకు సందేహ నివృత్తి చేసిన క్రమ మేమంటే, కర్మమనిన్ని పరబ్రహ్మమనిన్ని రెండు వస్తువులు శిశువును తల్లిదండ్రులు పోషించేటట్టు అప్పటప్పటికి మనుష్యుణ్ణి శిక్షించి రక్షింపు చున్నవనిన్ని కర్మము సదా తల్లివలెనే శిశువుమంది పనులు చేస్తే లాలించి చెడు పనులు చేస్తే శిక్షించినట్టు మనుష్యులు చేసిన శుభాశుభకర్మములకు తగ్గ ఫలమును సిద్ధముగా కర్మము అనుభవింప చేయుచున్న దనిన్ని అయితే శిశువుకు తండ్రిగావుండేవాడు శిశువు చేసిన దుర్మాగాన్ని గురించి తల్లి దండించి శిశువుకు ఏ డ్చేపాటి తాపత్రయము పుట్టినప్పుడు శిశువు తండ్రిని తలచి నాయనా అని పేరుపెట్టి తల్లిచేసే శిక్ష తాళలేక నివృత్తిని సాందించమని యేడ్చిస్తే యెట్లా తండ్రి మంచిదిపో ఆ చేష్ట చేస్తే చేసినాడు; వాణ్ణి కొట్టక తిట్టక వానికి పాలు నెయ్యి అన్నమున్ను పెట్టుము, ఇకను అట్లా చేయడని ఎట్లా తల్లి చేయతలచిన శిక్షను పూర్తిగాకుండా శిశువును విడిపిస్తాడో తద్దర్జుగా మనుష్యులు దుష్కర్మము చేసినా దుష్కర్మ ఫలానుభవము వచ్చినప్పుడు ఈశ్వరుని గురించి భజనచేసి ఈశ్వరప్రీతి సంపాదకములయిన పనులు చేసినట్లయితే తల్లిచేత శిక్షింపబడుచు నుండే శిశువును తండ్రి విడిపించినట్టు మనుష్యుని దుష్కర్మ ఫలానుభవములో నుంచి యీశ్వరుడు సిద్ధముగా విడిపించ గలడు. అయితే కొన్ని వేళలలో దుష్కర్మ ఫలానుభవము వచ్చినప్పుడు యెంత ఈశ్వరభజన చేసినా ఈశ్వరప్రీతి సంపాదకము లయిన జపహోమ సురాచణాదులు అనేకములు చేసినా దుష్కర్మఫలానుభవమే ఘటిస్తున్నదే అది యేమి ! అని శంక తోచును. దానికి సమాధాన మేమంటే శిశువు

చెడు చేష్టలే విస్తారముగా చేస్తూ వచ్చినా వాటి నంతా ఆ శిశువు నటించే కొన్ని మంచి నడతలవల్ల మన్నించి బుజ్జగిస్తూ వచ్చిన్ని చెడు చేష్టలు యెక్కువయి తల్లి శిశువును దండించ తలచి దండించే రెండు మూడు తరుణాలలో తండ్రి విడిపించి యండగా మళ్ళిన్ని శిశువు చెడు చేష్ట మానక తల్లిచేత శిక్షింపబడుచు నుండగా తండ్రిని తలచి యేడ్చినట్లయితే యెట్లా తండ్రి మన కెక్కడి జోలి? యీ శిశువును కాపాడవలసిన భారము తల్లిదేను; మన మెంత సేపు ఈ శిశువును తల్లి దండనకు లోబడకుండా కాపాడగలము; తల్లి తెలియక దండించునా? ఇట్లా మనము దండనకు లోబడకుండా విడిపిస్తే శిశువు మరిన్ని మకురు బట్టి చెడిపోను; తల్లికి శిశువుకున్న బంధ మెక్కువ; మనము తల్లికి యజమానుడయినా శిశువుకు నన్నిహిత బంధురాలు తల్లిగాని మనము గాము; యీ వుభయుల దుఃఖము ఎన్నటికిన్ని యిట్లా వుండేదేను; శిశువుకు బుద్ధి వచ్చేటందుకే తల్లిదండిస్తున్నది; మంచివనే; యీ శిశువు ప్రతి దినమున్ను పెట్టే మొరజోలికి మనము పోరాదని యెట్లా తండ్రివిరామమును పొందుతాడో తద్వత్తుగా పరబ్రహ్మ దుష్కర్మ ఫలానుభవమును చేయుచునుండే మనుష్యుడు నిండా పాపిఅయి కొన్ని ఆ వృత్తులు తన కృప వల్ల ఆ యశుభ ఫలానుభవము తేలిక చేయబడిన్ని మళ్ళిన్ని దుష్కర్మ ఫలంపరనే చేసేవుండి తత్ఫలానుభవాలు వచ్చినప్పుడంతా యీశ్వరభజన చేసి ఈశ్వరకటాక్ష సంపాదకములయిన పనులుచేసినా మనుష్యునికి నుత్తరోత్తర శ్రేయస్సు నిమిత్తమై దుష్కర్మ ఫలమే అనుభవానికి వచ్చేటట్టు అవుచున్నది, గనుక 'అవశ్య మనుభోక్తవ్య' మనే వచనము సత్యమే, 'కోటయో బ్రహ్మహత్యానా మిత్యాది' వచనాలున్ను సత్యములేగాని ఒకటికే ఒకటి పిరుద్దముగాను.

చెన్నపట్టణములో నేను వుండగా కొందరు ఘరంగిపాండలతో మతానుసారము లయిన మాటలు మాట్లాడుచు నుండగా యిదే రీతిగానే డిష్టయిని (Destiny) అనే విధి బలమయినప్పుడు ఈశ్వర కటాక్షమేమి పనికివస్తున్నదని ప్రస్తావము వచ్చెను. అప్పుడు నాకు తోచిన బుద్ధిప్రకారము నేను సమర్థించిన వయిన మే మంటే డిష్టయిని అనేవిధిని మదరాసు సూప్రీంకోర్టుగా భావించ వలసిన

దనిన్ని యీశ్వరుని సీమరాజుగా భావించ వలసిన దనిన్ని; యెట్లా సీమరాజుయొక్క ఆజ్ఞవల్ల లోకులుచేసే తప్పకు సూప్రీంకోటువాడు తూకు (ఉరి) తీయగలరో తద్వత్తుగా డిప్టుయిని అనేవిధి కమలఫలాను భవమునిచ్చినా సీమ రాజుతో రూపురూపుగా చెన్నపట్టణములోనుంచి యెవరికయినా జాబులు నడుస్తూ వుండేపాటి విహితముండి తనకు తూకున తీసేటట్టు సుప్రీం కోటువల్ల కలిగినఅజ్ఞకు సీమ రాజుమన్నన నిమిత్తమై వ్రాసి పంపించి తెల్పించుకో గలిగితే యెట్లా సుప్రీం కోటువయొక్క దండన తప్పిపోవచ్చునో, అట్లా డిప్టుయిని అనేవిధి యీశ్వరకటాక్షము ముందర నిలవనేరదనిచెప్పి సమాధానపెట్టినాను. ఈ యుక్తులచేత శిశువుచేసిన తప్పచేష్టలకు తగినదండన చేస్తూవుండే కోపముగల తల్లికన్నా దూరముగా నుండిన్ని శిశువుచేసిన చేష్టలనున్ను అందుకు తల్లిచేసే దండననున్ను చూస్తూవుండే తండ్రి నిండా దయా భువు గనుకనున్ను తల్లి శిశువుల కిద్దరికిన్ని తండ్రి స్వామి గనుకనున్ను తండ్రియెడలనే శిశువు నిండా భయభక్తులతో నడుచుకొంటే అది యెట్లా క్షేమకరమో తద్వత్తుగానే మనుష్యులు కమలములు చేసుట కన్నా భక్తిపారంగతులు కావడమే మంచిది. యీ న్యాయమును పట్టే విశిష్టాద్వైతులు 'సర్వధర్మా స్పృతిత్యజ్య' అనేవాక్యాన్ని పాటించిన వారిపలె అభినయిస్తారు. అయితే తల్లి తండ్రికన్నా ఎక్కువగా యెప్పు డున్ను శిశువుతో కిందను మీదను పడుచున్ను పోషిస్తు న్నుండేది గనుక మంచిపనులుచేసి మంచిమాటలాడి నప్పుడంతా అతి త్వరగా మనస్సు కరిగి శిశువును తన చేతనయినంతమట్టుకు ఉత్సాహపరచడమే కాకుండా తండ్రికి ఫలాని మంచిపని శిశువు చేసినాడు, ఫలాని మంచి మాటను ఆడినాడని తెలియచేసి యెట్లా తండ్రియొక్క మన్ననకూడా శిశువుకు సంపాదించి యిస్తున్నదో, తద్వత్తుగా మనుష్యులు చేసే శుభకమాలు ఈశ్వరకటాక్షాన్ని కూడా సంపాదించి యిస్తున్నది. యెట్లా శిశువు పెద్దవాడయ్యేదాకా శిశువు తల్లి యొక్క అనుసరణ మన్ననలు అగత్యమో తద్వత్తుగా మనుష్యుడు జ్ఞానమువచ్చే పయంతము కమలబద్ధుడయి మంచి కమాలు చేస్తూ తద్వారా యీశ్వరకటాక్షాన్ని సంపాదించుకొనుచు జ్ఞానము, పుట్టిన

వెనుకకూడా తానుగా కమాళలను విడవకుండా జ్ఞానప్రకాశముచేత ఆకామములు తన్ను వదిలిపొయ్యేటట్టు నటించవలసినదని దోచబడుచున్నది.

ఈ రీమారాజు పారంపర్యముగా యీ రాజ్యమును యేలుచున్నాడు. ఇతడు బగ్గెలు అనే క్షత్రియజాతి. యీ రాజువేరు జయశింగదేవు. ఇతనికి ముగ్గురు కుమాళ్ళు. వారు విశ్వనాథశింగు, లక్ష్మణశింగు, బలభద్రశింగు అనే పేళ్లుగలవారు. యీ ముగ్గురికిన్ని రాజ్యము పంచిపెట్టి జ్యేష్ఠుణ్ణి తనకు బదులుగా పట్టాభిషేకము చేసి వుంచి యిప్పటికిన్ని తండ్రి సుఖముగా వున్నాడు. సంవత్సరము ౧కి పదిలక్షల రూపాయిల యెత్తే రాజ్యము వీరికి కలిగియున్నది. యీ రాజు కుంభిణీ వారిని నిండా లక్ష్మ్యపెట్టడములేదు. యథోచితమయిన స్వతంత్ర దశను పొంది నటించుచున్నాడు. కొన్ని కాలాలలో దేవబ్రాహ్మణ పూజ బాగా చేస్తాడు. ఈ వూరిలో ఈ రాత్రి డేరాలలో వశించినాను.

౨౩ తేది ఉదయాన ౫ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౪ కోసుల దూరములోవుండే రాయపూరు అనే వూరు ౯ ఘంటలకు చేరినాను. దారి సడక్కువేసినారనే పేరేగాని వేయనట్టే వున్నది. వ్రమరియనే వూరి పర్యంతము జబ్బల్ పూరు దారి విచారణకర్త అయిన కేపన్ నిక్కెల్వీన్ విచారణ అయినందున దారి యొకతీరుగా కాపాడపడి వున్నది. వ్రమరికి యివతల మిరిజావూరిదారి విచారణకర్త కేపన్ ద్రమ్మన్ విచారణగనుక దారి విచారణ బహు తక్కువగా వుండేటట్టు అగుపడుచున్నది. భాటకు యిరుపక్కలా చెట్లుకూడా పెట్టినట్టు అగుపడలేదు. భూమి యెర్రలేగడ గనుక యెండివుండేవోట గుచ్చుకొనుచున్నది. మైహారు మొదలుగా భూమి బాగా పచ్చికబట్టి వుండలేదు. పయరున్న వృద్ధికాకుండా వుండేటట్టు తోస్తున్నది. యీ రాయపూరు అనేవూరు గొప్పదేను. వూరిలో ఎక్కడ చూచినా మిట్టపల్లము, ఆడుసు కాలువలు మొదలయిన అసహ్యములతో నిబిడీకృతముగా వున్నది. వూరిచుట్టూ నాలుగుతోటలు, పెద్దగుంటలు, చెరువులున్న వున్నవి. సకలపదార్థాలున్న ముసాఫరులకు దొరుకును. అంగళ్ళు శానావున్నా వసతికావు గనుక డేరాలలో యీ దినమంతా వసించినాను.

౨౪ తేది ఉదయాన ౪ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి గి కోసుల దూరములోవుండే సత్తినీ అనేవూరు ౧౦ ఘంటలకు చేరినాను. మధ్య నున్న యూళ్ళు : నెం - ౧౬ - మనగాం - ౧ - సత్తినీ - ౧. దారి నిన్నటివలెనే అనుకూలముగా వుండలేదు. కొండల యడివి కొన్ని దినములుగా ఉపద్రవపెట్టడములేదు. యీ దినము ౧౦ వాగులదాకా దాటినాను. ఆవాగులుదిగి యెక్కడానికి వయిపుగా (వీలుగా) రాళ్ళతో కట్టివుండలేదు. దారిలో మనగాం అనే వూరికి సమీపముగా ఒక వాగువద్ద ఒక మనిషిని చంపి పడవేసివున్నది. నాతోకూడా వచ్చే తపాలు మనుష్యులు కుంభిణీ వారియూజ్జి యీ ప్రాంతములలో కలిగిన వెనుక నడక్కుమీద యిట్లా ఘాతలు నడవలేదు. యిప్పుడేమో ఆరంభ మయినదని వ్యసనపడు కొన్నారు. రీమాలో ఒక మనిషి జబ్బల్ వూరు యేజెంటుకు రీమా అకుబర్లు (సహా చారములు) వ్రాస్తూ మిరిజాపురము వరకు తపాలు పారకారాల విచారణ కూడా చేస్తూ వున్నాడు. అతనితో స్నేహము చేసుకొని మిరిజా పురము దాకా తపాలు మనుష్యులు కూడావచ్చేటట్టు చేసుకొన్నాను. యీ వూరిలో ఈ రాత్రి పగలున్నూ వసించడ మయినది. అన్ని పదార్థాలు దొరికినవి. చిన్న వూరు. జువనతి కద్దు. గుంటగట్టున డేరాలు వేయించినాను.

౨౫ తేది ఉదయాన ౪ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి గి కోసుల దూరములో వుండే మాగంజు అనే వూరు ౯ ఘంటలకు చేరినాను. మధ్యనున్న ఊళ్లు నెం ౧౭. లవరుటిలావు ౧- మాగంజు -౧- దారి నిన్నటివలెనే వున్నది. శిలానాలా అనే వాగు ఒకటి దాటవలసినది. యింకా కొన్ని వాగులు దాటవలెను. శిలానాలా మొదలుగా శాలగా దారికి యిరువక్కల కొన్ని చెట్లు పెట్టి వున్నవి. నిన్నటి మజిలీ మొదలుగా భూమి చెన్నపట్టణము చుట్టూ వుండే భూమివలెనే కలిమెడు చల్లితే తూమెడు పండే పాటి చవుడు కలిసిన రేగడగా వున్నది. అందుకు తగ్గట్టే యీ భూమి నివాసస్థులు సందిళ్ళు చెక్కెళ్ళు చిక్కి స్వల్పగాతులయి వున్నారు. యీ మాగంజు అనే వూరు మాగంజు ధాన్య రాజధాని. యిప్పటి రాజు పేరు అనిరుద్ధసింగు. సెంగెరు అనే

క్షత్రియజాతి. వీని రాజ్యము సాలుకు లక్షరూపాయలు యెత్తేది. యితడు రీమారాజుకు సాలుకు ౧౨౫౦౦ రూపాయలు కట్టేవాడు. కొన్ని సంవత్సరముల రూకలు కట్టకపోయి బలహీనుడయి నందున రీమారాజు మూడు సంవత్సరములుగా రాజ్యమును జత్త చేసికొని దినానికి ౫ రూపాయలు లెక్క యీ రాజుకు బత్యఖిరుచుకు యిస్తూ వున్నాడు. ఈ వూరు బస్తీ అయినది గనుక సకల పదార్థాలు దొరుకును. జలవసతి గలది గనుక సుందరమయిన తామరకొలను వొడ్డున డేరాలు వేయించి దిగి యీ రాత్రి పగలున్న యిక్కడ వసించినాను.

౩౧/౫౧

తొమ్మిదవ ప్రకరణము

౨౬ తేది ఉదయాన ౪ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసుల దూరములో వుండే హనుమాన్యా అనేవూరు ౧౦ ఘంటలకు చేరినాను. మధ్య నున్న ఊళ్లు : నెం ౧౮. పటహారా ౧ - చావోనా ౧ - కటుకరి ౧ - బిజాలి ౧ - గురుమానది ౧. దారి నిన్నటివలెనే సడక్కువేసిన దని వేరు పెట్టుకొని వున్నా యెరువుదాతు రేగడకలది గనుక మనుష్యులకు నడవడములో కాళ్లు నిండా గుచ్చుకోలేదు. కొన్ని తావులలో వాగులకు కాలువలకున్న వారధులు కట్టినారు, గాని మన్ను వేసి శాలతో పాటిని సమముచేసిన వారుకారు. వరిపంట భూమి నిన్నటివలె సారవత్తయినది కాదని తోస్తున్నది. దారిలోవుండే కటుకరి అనేవూరు నిండా బస్తీ అయినది. సకల పదార్థాలున్న దొరుకును. నేను దిగిన హనుమాన్యా అనే మజిలీ వూరు చిన్నదయినా దుకాణాలు విశాలములుగా వున్నవి. డేరాలు వేసి తీసే ప్రయాస లేకుండా వుండును గనుకనున్ను, చెరువుగుంటలు వసతి అయినవి లేనందుననున్ను, దుకాణాలలోనే దిగినాను. డాకు చౌకీ హరకారాల కుమ్మక్కవల్ల అన్ని పదార్థాలున్ను దొరికినవి. మైహారు మొదలుగా నేను మజిలీ చేసే ప్రతిపూర్ణోనున్ను జ్వరా లతో శానామంది హింసపడుచునున్నారు. నా సోబతు కోరి వచ్చేవారికి అణ్ణే గతిగా వున్నది. నా ఫరివారజనము సుమారు నూరుమంది. వీరిలో

౧౫ మందికి జ్వరాలు తగిలి ప్రతిదినమున్ను మజలీ చేసిన వెనక ఆసు పత్రిలో డాక్టరులు వరుసగా చికిత్స చేస్తూవచ్చేటట్టు నాడేరాలవద్ద షేరి కందరికిన్ని చికిత్స జరుగుచు వచ్చినది. యిదివరకు శ్రీరామకటాక్షముచేత అందరికి అనుకూలముగానే ఉన్నది. యీ వూరిలో యీ రాత్రి పగలున్నూ వసించడమయినది.

యింతకు ముందు నేను మజలీ చేసిన నత్తిని అనేగ్రామమువద్ద నుంచి ప్రయాగకు సూటియయినదిగా నాల్గుమజలీలతో చేరతగ్గదిగా ఒక దారి వున్నది. ఆ దారి అడుగున్న కొండ యొక్కడు దిగుడు ప్రయాసయున్న కలది. చెన్నపట్టణము వదిలి పెదపాళెమురాగానే ఒక గయావళి కలుసుకొనెను. వానిని వదిలించుకోను బహుకష్టమైనది. ఆలాగే వక గయావళి తిరువల్లూరిలో కలిసి వదిలినాడు. కడపలో ఒక గయావళి తగిలి హయిదరాబాదు దాకా చెంగి చెంగి కూడావచ్చి వదిలి పోయినాడు. నాగపూరులో కొందరు తగిలి చేరనేరక వదిలినారు. రామ పెంకిలో ఒక గంగాపుత్రుడు జబ్బల్ పూరులో యిద్దరు ప్రయాగ వాళీలును యిద్దరు కాశీ రాణి తెనుగు బ్రాహ్మణులున్నూ తగిలి నా వద్ద చేరడము ప్రయాస అయినా మజలీ మరు మజలీగా నాతో కూడా వస్తున్నారు. యీ రాత్రి పగలున్ను ఈ వూరిలో వసించినాను.

౨౬ తేది ౮ ఘంటలవరకు పయిమజలీ వూరిలోనే వుండి ఆ పూర్వో యంటింట చలిజ్వరాలతో మనుష్యులు బాధపడుతారని తెలిసినందున యెండను లక్ష్యపెట్టకుండా బయలుదేరి యిక్కడికి ౭ కోసుల దూరములోనుండే కట్ట్రా అనిన్ని ద్రోమ్కొగంజు అనిన్ని చ్చినామమయిన వూరు ౧ ఘంటకు చేరినాను. హనుమాన్య్యా విడిచి సది మొదలుగా కట్ట్రా అనేవూరు చేరేవరకు కొండ కొంచెముగా యెక్కి నిండా దిగుతూ రావలసినది. యీ దినము దారి యాపత్తు కొండమీద అడివిమధ్యే నడుస్తూ రావలసినది. మృగభయము విస్తారము గనుక కూడావున్న తుపాకీలను నా జవానులు కాలుస్తూ వచ్చినారు. ఆ ధ్వనికి వృక్షాలుకూడా అదురును గనుక మృగభయము మాకు యే మాత్రమున్ను లేక వుండినది. పూర్వకాలమంటు ఈహను మాన్యావూరినుంచి కట్ట్రా అనే వూరికి రావడానికి మనుష్యులు

కష్టపడి నడిచేపాటిగా ఆకొండల మధ్యే ఒకచిన్న గారి వుండినది. యీ రాజ్యములో యింగిలీషువారి అధికార మయిన వెనక యీ కొండను కొట్టి దారియేర్పరచి యేడుతిరుగుళ్ళుగా దిగడానికి యెక్కడానికిన్ని బండ్లకు కూడా ప్రయాణంలేకుండా వుండేటట్టు చేసినారు. యీ దినము నడిచిన దారి రాతిగొట్టు వొక శుభ్ర ప్రయాణ గాని కడమ అన్నివిధాల అనుకూలముగా నున్నది. నేడు నడిచిన ౭ కోసులమధ్యే ఉదక వసతి యే మాత్రమున్నులేదు. తపాలు మనుష్యులుకూడా వేసంగి కాలములో ఉదకము కూడాతీసుకొని వస్తూ పోతూవుంటారు. కొందరు ముసాఫరులు వేసంగి కాలములో దారిలో ఉదకము దొరకనందున దాహమును వోర్చుకొనలేక ప్రాణములు వదిలి నారట. గనుక యీ యేడు కోసులున్ను చల్లనివేళ నడవ వలెను. యీ వూరు కొత్త గా బస్తీ అయినది. అంగళ్ళు మొదలయినవి వసతిగా కట్టివున్నవి. దగ్గర ఒక నదివున్నది; బావులుకలవు. పశువులు మొదలయినవి నిలవడానికి పూరిముందర ఒక మర్రీ చెట్టు తప్ప వేరే ఆసరాలేదు. ముసాఫరులకు కావలసిన పదార్థాలు దొరుకును. యిక్కడ మరునాడు మధ్యాహ్నం పర్యంతము నిలిచినాను.

౨౮ తేదీ మధ్యాహ్నము మీద రెండు ఘంటలకు యీవూరు వదిలి యిక్కడికి ౭ కోసుల దూరములో నుండే లాలుగంజు అనేవూరు రాత్రి ౭ ఘంటలకు చేరినాను, దారిలో మూడునడులు దాటవలెను. వాటికి వారధులు కట్టడానికి కుంఫిణీవారు యత్నపడుచున్నారు. నడకునేసే యున్నదని వేరేగాని నడిచేవారికి అనుకూలముగా ఘట్టన చేసి యుండలేదు. దారి మయిదానము మధ్యే పోవుచున్నది. దారిలో బరోడా అనేవూరున్ను మర్రీకొన్ని చిన్నపూళ్ళున్ను వున్నవి. యీ లాలు గంజులో డాకా అనే దొంగసమూహాల భయముచేత కుంఫిణీవారు ముసాఫరులను దుకాణాలలో, ఇతరస్థలాలలోనున్ను రాత్రి దిగకుండా చేసి సరాయి అనే ఒక పెద్దచావడి నాల్గు పక్కలా ప్రహారీగోడ పెట్టి ఆగోడ ఆసరాచేసి చుట్టూ కొట్టాయి వేసి ఆ కొట్టాయిని అరలరలు గా వుంచి రెండు దరవాజాలు పెట్టి, కావలికి ౨గ్గిరాణాజవానులను వుంచినారు. రాత్రి ౧౦ ఘంటలకు ఈ సరాయితలుపులు బిగించి బీగాలు

వేస్తారు. వెలుతురు అయ్యేదాకా సామాన్యుల నిమిత్తము తలుపులు తెరవరు. ఈలోగా లోపలనుండే మనుష్యులకు దేహబాధ శానాగా వుంటున్నది. యీ వూరిలో సకలపదార్థాలు దొరుకును బస్తీ అయినదేను. యీ రాత్రి యీ సరాయిలోనే వసించినాను.

౨౯ వ తేది ఉదయాన ౬ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసుల దూరములోవుండే మిరిజాపూరు అనే గంగగట్టు వహారు ౧౨ ఘంటలకు ప్రవేశించి గంగా దశనము చేసి ఆనందించినాము. పరమాత్ముడు గంగానదిలో విస్తరించిన దీప్తితో ప్రతిఫలించి అనేక కోటి జనుల పాపములను వారి భక్తి ద్వారా పరిహరించి వారలను పావనులుగా జేసి యివ్వసిద్ధుల జేయుచున్నాడు గనుక ఆమహానదీ దశనా పేక్షితులయి వచ్చిన మాకు ఆ గంగాదశనము కావడములో వున్న తృప్తి వ్రాసితీరదు. నేటి దారి శానాదూరము రాత్రి పొర గనుక వేసిన సడక్కు చెవరకుండా పాంథులకు హితముగా వున్నది. కట్రా వద్ద కొండ దిగిసట్టుగా యీ దినమున్ను ఒక చిన్న కొండ దిగవలసినది. ఆ కొండ దిగుడు బహు వయిపుగా కుంఠిణీవారు బండ్లు కూడా చులకనగా దిగేటట్టు కొండ కొట్టి దారి చేసినారు. యిది వింధ్యపర్వతము నుంచి దిగడమని తెలుసుకోవలసినది. దారిలో భగవాన్ తలాపు, తులసీతలాపు అనే చిన్న వూళ్ళు కొన్ని వున్నవి. దారి వెల్లడి గాని అడివిలేదు. ఆ కొండ యేమి కట్రావద్ద కొండ యేమి దిగే టప్పుడు కేంద్రంజే భూమిని మీదినుంచి చూస్తే వుండే శృంగారము అనుభవవేద్యము కాని వ్రాయశక్యము కాదు. దారిలో నాల్గు నదులు దాటవలెను. మయిహారు మొదలుగా దాటే నదులు పశ్చిమ వాహినులుగా కొన్ని ప్రవహిస్తూ వున్నవి.

యీ మిరిజాపూరు అనే వూరు గొప్ప వహారు. చెన్నపట్టణము వలెనే వీధులు తీరబడి అంగళ్ళు యిండ్లు మొదలయినవి బహు సుందరముగా నున్న, వున్నతముగా నున్న, కట్టబడి యున్నవి. యీ హిందూస్తాని కంతా యిక్కడి పాత్రసామాగ్రిలు ప్రసిద్ధమయినది గనుక పాత్రసామానుచేసే కంచరవాండ్లు వెయ్యకడపదాకా అహోరాత్రిళ్ళు యీ వూళ్ళో పనిచేస్తూవుంటారు.

గంగగుండా అనేక సరకులు కలకత్తా ఢిల్లీ మొదలయిన స్థలములకు పోతూ వస్తూవుంచున్నవి గనుక ఒంటి కంభం పెద్ద పడవలు చిన్న పడవలున్ను నుమారు ౨౦౦ వురువులు సదా యీ మిరిజాపురము ఘాటున సిలిచివుంటున్నవి. యిక్కడి గంగతో నాలుగ్గోన్న సముద్రాలు బహుసుందరములుగా శివాలయాలు, అశ్వధాలు, మొదలయిన పావన వాటికలతో కట్టివున్నవి. యీ స్నాన ఘట్టాలలో యీ దేశపు బ్రాహ్మణులు ఘాటు వారనేవారు పందిళ్ళు వేసుకొని స్నానము చేయవచ్చే వారికి సంకల్పము చెప్పి వారి వస్త్రములను కాపాడి, వారు వారు లలాటమందు వుంచుకోవడానికి గోపీచందనము స్త్రీలకు సిందూరము మొదలయినవి జాగ్రత్తచేసుకొని కూచుండి వుంటారు. యీ దేశస్థులు స్త్రీలు పురుషులున్ను స్నానముచేసి కాగాన మడుగుకు తెచ్చిన వస్త్రముమీద గంగ ప్రోక్షించి లలాట రేఖలు వుంచుకొని ఆఘాటు బ్రాహ్మణుల చేతిలో తాము చేసిన పాపమంతా యిచ్చి వేసినట్టు ఒకడుడ్డు ఒకదర్భ పవిత్రముతోకూడా ధారపోస్తారు. ప్రతి దినమున్ను శిరస్నానము చేయని ప్రాణి యీ షహారులో వున్నట్టు నాకు తోచలేదు. బండేఖానాలోవుండే ఖయిడీలుకూడా బంబ్రాతుల కావలితో వుదయానవచ్చి స్నానముచేసి ఒక గుంపుగా వెళ్లిపోతారు. విటులుగావుండే స్త్రీలు పురుషులున్ను యెట్లా దేవాలయాలు ప్రబలించి వుండే ద్రావిడ దేశములో దేవాలయాల ఉత్సవ విభవాల సాకు పెట్టుకొని వారి వారికి కలిగిన అలంకారములతో బయట వస్తారో తద్వత్తుగా గంగా స్నాన వ్యాజము పెట్టుకొని యిక్కడి విటులు వుదయాన అగత్యముగా జమఅవుతూ వచ్చుచున్నారు.

ఈ ప్రాంతములో స్థలమును శుద్ధిచేయవలెనై గంగాజలమునే ప్రోక్షించుచున్నారు. గోమయమును అపేక్షింపరు. గంగాజలమును యే జాతి మనిషిచేతన్నా పరిశుద్ధమని గ్రహించుచున్నాను. ఇతర జలమును మాత్రము ఆలాగు గ్రహించరు. ద్రావిడ దేశములో మడుగు వస్త్రములను మడి సంచులలో దభానసములలోనున్న పెట్టుకొని వస్త్ర పవిత్రము లనుకొని స్నానానంతరము యేలాగు యెత్తి కట్టుచున్నారో ఆభాగే యిచ్చుటివారు. మడుగు వస్త్రములను

చేతపట్టుకొని వచ్చి గట్టునవుంచి స్నానముచేసి తడిగుడ్డతో ఆ వస్త్రముమీద గంగను పోషించి యెత్తి కట్టుకొనుచున్నారు. ద్రావిడ దేశస్థులకు గంగ పరమపావని యనే భక్తి కలిగియున్నా మడినంచితో మడుగువస్త్రమును వుంచుకోవలెనన్న బుద్ధిపుట్టుచున్నది. గాని యీ దేశస్థులవలె చేతపట్టుకొనిపోయి గంగాజలముచేత పవిత్ర పరచే నమ్మికె పట్టుబడినదికాదు. మరిన్ని ద్రావిడ దేశములో మడుగు వస్త్రమును ఒక కొయ్యతో యెత్తుకొనివచ్చి నా తాడుకు కట్టి ఆతాడు కొన పట్టుకొనివచ్చినా అది మడుగనే నమ్మికె కలిగియున్నది. యీ దేశాచారభేదములను చూచి యోచించగా ఈ నియ మాలంతా మనోబంధకాలే గాని వేరేకాదని రూఢిగా తోచుచు వచ్చు చున్నది.

ఇది మొదలు కుంభిణీవారి రాజ్యము గనుక రహదారిలేక ఆయు ధాలు పట్టసియ్యరు. ఇక్కడికి కాశి ౧౪కోసులు, ప్రయాగ ౨౨కోసులు; వింధ్యవాసినీ స్థలము ౨ కోసులు. ఇక్కడ గంగాదళన మయినందున క్షరము తీర్థోపవాసము హిరణ్యశాస్త్రము మొదలయిన పితృక్రియలు చేసినాను. ఈ షహారులో అన్నివిధాల పనివాండ్లున్ను వున్నారు. అన్ని పదార్థాలున్ను దొరుకును. నా పరిజనానికి చింతపండు మిరపకాయ మొదలయిన ద్రావిడ దేశపు వస్తువులుకూడా సమృద్ధిగా దొరికినవి. అరిటిచెట్లుమాత్రము ఈ ప్రాంతములలో లేవు. యింగిలీషు దొరలు గంగగట్టున యిండ్లుకట్టుకొనియున్నారు. ఈ షహారు చెన్నపట్టణమంత వుండునని తోచుచున్నది. ఇక్కడి తమలపాకులు రామలెంకి తమల పాకులకంటే బాగావున్నవి. నా పరిజనులకు జ్వరమునాశి అయ్యే దాకా ఇక్కడవుండి ప్రీతిదినమున్ను గంగాస్నానము చేయుచు వచ్చి నాను. సర్పదానదికి ఇనతల వున్న మపోయిన పాడ్యమి మొదలుగా మాసహివేశము గనుక ఇక్కడ నిన్న మొదలు కాలిక మాసారంభ మయినది. కృత్తికాస్నానాలు గంగలో ముఖ్యము గనుక జగదీశ్వ రుడు నాకు గంగలో ఆ స్నానాలు కలిగేలాగు కటాక్షించినాడు.

౨౯ తేది మొదలు అకుటోబరు ౨ డో తేదివరకు మిరిజాపుర ములో నివాసముచేసినాను. కూడావచ్చిన పరిజనములో ౨౦ కి చలి

జ్వరాలు తగిలినందున పదిహేనుమందికి నేను యిచ్చిన వాంతిభేది వాంతిమందులతో నున్న బ్యారుకుపాడి లింగకట్టు మాత్రంతోనున్న వాశీఅయినది. చెన్నపట్టణమునుంచి కూడావచ్చిన యొక కావటివాడు మాత్రము గంగతీరమందు దేహము చాలించినాడు. ఇంతకు లోగడ హైదరాబాదు దాటిన వెనక ఒక బంజ్రాతు వాంతిభేదుల ఉపద్రవము అకస్మాత్తుగా తగిలి నావద్ద బౌషధాలు సేవించను అవకాశము చిక్కక చనిపోయినాడు. ఇప్పటికి నలుగురికి మాత్రము తేలికగా చలిజ్వరములు తగులుచుండుటచేత వారినికూడా నడిపించుకొని ౯ వ తేది ఉదయమైన ౮ ఘంటలకు బయలువెళ్ళి యిక్కడి అధికారస్థులయిన గురుదాసుబాబు వగయిరాలతోకూడా యిక్కడికి ౨ కోసుల దూరములోవుండే వింధ్యవాసిని అనే దేవీక్షేత్రము ౧౦ ఘంటలకు చేరినాను.

మిరిజాపూరువూరి తోటలు మొదలయినవి దాటి వెలిపడగానే గంగలోకిలినే వొక వాగు దాటవలసినది. ఆ వాగునీళ్ళు తీసిపోయినారొంపివిస్తారము గనుక మోకాలుదాకా దిగబడుచు వుంటున్నది. అందువల్ల గంగలోనే పడవయెక్కి ఆ వాగు అవతలిగట్టు చేరవలసినది. దాని నడకు లేకపోయినా నడవడానికి తోటలపెరండ్ల మధ్య నున్నది గనుక వైపుగావున్నది. రేగడభూమి.

వింధ్యవాసిని వూరు గొప్పదే. అయితే వీధులు బహు కుసంది మిట్టలు పల్లాలుగా వుంటున్నవి. యీ దేవిని పూజచేశేవారు పండ్లవాండ్రనే బ్రాహ్మణులు. ఇక్కడి బ్రాహ్మణులు పంచగౌడులతో చేరినవారు. కన్యాకుబ్జు లనిన్ని, సర్వర్యులనిన్ని, గౌడలనిన్ని, సారస్వతులనిన్ని, మైథిలులనిన్ని, అయిదు తెగలుగా నున్నారు. అందులో యీ పండ్లాలకు కన్యాకుబ్జులనివేరు. వీరే కనోజా లనబడుదురు. మన దేశములోను బ్రాహ్మణులు పంచద్రావిశ్వని యెట్లా చీలియున్నారో, అదేరీతిగా ఈ దేశాన్ని యీ పంచగౌడులున్న భాగించుకొని యున్నారని తెలుసుకోవలసినది. మన దేశములో పంచద్రావిశ్వవయిన మేమంటే ఆంధ్రులు, ద్రావిళ్ళు, మహారాష్ట్రులు, కనాటకులు, ఘూర్జరులున్నని తెలిసేది. వీరి దేశవిభాగాలు తెలిసియున్నవిగదా. యీ అయిదు తెగల

వారికి ఆచారవ్యవహారాలు భేదించి వుండేటట్టు యీ దేశపు పంచ గౌడులకున్న భేదించియున్నది.

యీ పండ్వాలలో యెవడు ముందర యాత్రవారిని కనుక్కుంటే వారికి వారు యీ దేవీస్థలములో ముఖ్యాశ్రీతులయి యాత్రీవారు దేవీ విషయముగా యిచ్చే వస్త్రాభరణ దక్షిణలు మొదలయినవి యావత్తున్న తీసుకొని అనుభవిస్తారు గనుక నేను మిరిజాపురము చేరగానే నన్ను అనుసరించ వచ్చిన పండ్వాలను లెక్క పెట్టను శక్తి లేదనుకోవలసినది. గురు దాసుబాబు పండ్వాలను నేను నిష్కర్షణ చేసుకొని యీ స్థలములోనుండే రామనగరపురాజు వ్రదయ నారాయణణ తోట బంగాళాలో దిగినాను. యీ తోట సకల ఫల వృక్షాలతో శాలలు తీర్చబడి బహు సుందరముగా గంగాతీరమం దున్నది. అందులో గంగవొడ్డుగా రమణీయమైన బంగాళా కట్టియున్నది. వంటకున్న పరిజనానికిన్ని చుట్టూ ఆవరణలు యేర్పరచియున్నవి.

యీ మహాస్థలములో రెండు తామస మహోత్సవాలు చైత్రశుద్ధములోను, ఆశ్వీజ శుద్ధములోనున్న, జోగి అందుకు లక్షో పలక్ష ప్రజలు వస్తున్నారు. దేవీ ప్రీతిగా బలియిచ్చే నన్న జీవాలు లెక్కపెట్టను ఒకరికిన్ని తరము క్కాదు కనుక ఆపది దినములలో సంహారమయ్యే జీవాలంతా ఒక మిరాళి దారుని చేతిగుండ్ల సమాప్తి కావలసినది గనుక పానికి అజముగికి వచ్చే ఒక పయినా రుసుము ప్రకారము దినానికి, ౨౫-౩౦ ఫరకుబాదు రూపాయిలు వస్తూ వుంటున్నవి. అనేకులు యీ స్థలములో పునశ్చరణచేసి యిష్ట సిద్ధిని పొందినారు.

యీ స్థలములో మూడు శక్తులు వసిస్తున్నవి. వాటికి యోగ మాయా, భోగమాయా, కాళీ, అనే పేర్వృకలిగియున్నవి. యీ భోగమాయ ప్రతిదినము అయ్యే పూజా నైవేద్యాలను మిక్కటముగా పూరికి సమీప మున వుండుకొని ప్రీతిగ్రహింపు చున్నది. అక్కడికి రెండుకోసుల దూరములో పర్వతముమీద యోగమాయా అనిన్ని, అష్టభుజీ అనిన్ని పేరుగలిగిన శక్తి వసించి యున్నది. అక్కడికి సమీపము గానే ఒక పక్క కాళీ అనే శక్తి వసించి యున్నది. యీ బలివ్రదా

నాలు యేమి వున్నా కాళీ సన్నిధానమంకు జరిగిస్తారు. వున్నశ్చరణలు యోగమాయ సన్నిధానమందు చేస్తారు. రాజోపచార పూజలు భోగ మాయ ముందుగా జరుగుచున్నవి. గుడి చిన్నది గాని ప్రసిద్ధికి తగ్గ బాహుళ్యముగలది కాదు.

యీ స్థల మాహాత్మ్య మేమంటే యశోదాగర్భజనిత యయిన యోగమాయ కంసునివలన తప్పించుకొని యీ పర్య తముమీద వసించి పిమ్మట శ్రీకృష్ణమూర్తి చేత సంహ రింపబడక నిలిచిన రాక్షసులను జంపుటకై దేవతల ప్రార్థనచేత మహాకాళీరూపము ధరించి భూభారాన్ని మాన్ని మళ్ళీ సాంబమూర్తి సన్నిధాన ప్రాప్తిని గురించిన అవేక్షచేత ఆ ఉగ్రస్వరూపము వదిలి భోగశక్తి అయినట్లు చెప్పుచున్నారు.

* యీ వింధ్యవాసినీ మాహాత్మ్య మేమంటే యిటీవలనే కాశిలోనుంచి ఒక పురుషుడు తెచ్చి ఈ స్థలములో ప్రసిద్ధి చేసినాడు: ఈ వింధ్యవాసినీకి సమీపమందు రామగయ అనే ఒక ప్రదేశ మున్నది. అక్కడ పిండప్రదానాలు ముఖ్య మనిన్ని, యీ వింధ్యవాసినీ క్షేత్రముయొక్క పంచకోశము ముక్తిప్రద మనిన్ని, యీ స్థల పురాణప్రసిద్ధము. ఈ శక్తికి నా వంటి వారు ఆరాధన చేయించ వలసితే వస్తుమున్న అంగుళీయకమున్న వెండి చిన్న మధుపకా పాత్రీయున్న యివి మొదలయినవి అగత్యముగా ఇయ్యవలసినవి. బ్రాహ్మణభోజనము చేయించడమని ఒక సంప్ర దాయము ఇక్కడ కలదు. అది యేలాంటే మితాయివాండ్లను పిలిచి కచ్చారసూయి అనే పూరీలు చేయించి దూదుఫేడాలు బరిఫీలు బత్తా సాలు తీసి ఈ పండ్యాబ్రాహ్మణులకు ఆకులు వేసి వడ్డిస్తే మనము దిగివుండే తావుకువచ్చి తింటున్నారు. గట్టిపెరుగుకూడా వడ్డించవలసినది. మనిషికి ఒక కొత్త పిడత దాహము పూర్చుకోవడానికి తీసి యివ్వ వలసినది. నూటికి సుమారు ౨౦ రూపాయిలు పట్టుచున్నది. భోజనా నంతరము ఒక పట్టి తారబూలము రెండేసి అణాలు ఇస్తే ఆనందింపు చున్నారు.

ఈ దేవిని వారు తాకి పూజచేయవచ్చును గనుక నా

పురోహితునిచేత మన దేశాచారప్రకారము స్త్రీ సూక్తప్రకారముగా యథోచితముగా షోడశోపచార పూజ చేయించి కుంకుమతోను, పుష్పాలతోనున్ను, అచణన చేయించినాను. పూజాకాలమందు అయిన నామోచ్చారణలు బాగావున్నవని యిక్కడివారు ఆనందించినారు. ఆ దేవీ నివేదనానికి గుడికి తీసుకపోయిన పదాధానాలు మల్లి బయిటికి తేనియ్యరు. బ్రాహ్మణభోజనాని కని చేయించే పదాధానాలు విడిదిలోవుంచి మితముగా నివేదనాధానమై గుడికి తీసుకపోవలసినది. యీ పూరిలో బజారు వీధి వున్నది. సకల పదాధానాలు దొరుకును. ఈ పండ్యాలు వెయ్యింటిదాకా వుంటారు. వీరుగాక యాచకులు అనేకులు గలరు. యీ మహాస్థలములో యీ రాత్రి వసించినాను.

౯ తేదీ ఉదయాస గి ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౪ గోసుల దూరములో వుండే గోపీగంజు అనేపూరు ౧౧ ఘంటలకు చేరినాను. వింధ్యవాసిని పూరిముందరనే గంగదాటవలసినది. దారికి నడక్కులేదు; పాలరేగడభూమి. అడుగడుగుకు పూళ్ళు కలవు. మెరకపయిరు భూమి. యిక్కడ గంగ దాటే తావున ఒక పెద్దవాగు గంగలో వచ్చి కలుస్తున్నది. యీ వాగు వొడ్డుగానే కొంతదూరము దాటిన వెనక భాట పోవుచున్నది. యీ గోపీగంజు అనేపూరు రామనగరపు రాజుది. యీ పూళ్లో ముసాఫరులు దిగడానకు ఒక సరాయి కట్టియున్నది. యిదిగాక యీ రాజుకింది తాళ్ళీలుదారుడు ఒక గుంటతోవ్వి ఒక బంగాళా కట్టి దానిచుట్టూ సరాయిచట్టముగా అరలు కట్టినాడు. వేను అక్కడ దిగినాను. యిది మొదలుగా హిందుస్తాను తుదవరకు అక్కడక్కడ సరాయిలు కట్టి వున్నదట. ఆ సరాయిలకు తురకలేగాని యితరులు ఖావందులు కాకూడదట. అందుకు పాదుషా హుకుము వున్నదట! యీ సరాయిలు కల తురకలు, దిగే మనుష్యులవద్ద. పక్షాకాలములో ఎక్కువగానున్ను, ఎండాకాలములో తక్కువగానున్ను, మనిషికి సుమారు ఒకటి రెండు పయిసాలవంతున బాడిగె పుచ్చుకుంటారు. యీ సరాయిలు లాలుగంజులో వుండే సరాయివలెనే కట్టియున్నవి. సకారుతరపున రాత్రిళ్ళు యిక్కడ యిద్దరేసి తాణావాండ్లు పారాయిస్తూ వుంటారు. యీ గోపీగంజు

గొప్పవూరు. సకలపదార్థాలు ముసాఫరులకు కావలసినవి దొరుకును.

యీవూరిముందర ఒక గుంటవద్ద నేను దిగినంతలో ఒక సమూహముగా స్త్రీలు పురుషులున్న సమూహం యిన్నూటినాకా ఒక చెట్టు నీడలో నిశ్శబ్దముగా కూచుండి ఒక పురుషుణ్ణి సమూహము ధ్వేషపున్న తాసనము మీద కూచుండబెట్టి వాడు చదివించెప్పే అథానిన్ని వింటూ వున్నారు. ఏమని విచారించగా భాగవత గ్రంథ కాలక్షేపము జరిగేటట్లు తెలిసినది. యిదే ప్రకారము మిరిజాపురులోను జరిగేటట్లు వినివున్నాను. ఇంతసమూహములో ఒకరయినా యిన్ని పల్లకీల గుంపుతో వచ్చినన్న తిరిగి చూచినవారు కారు. తదేక ధ్యానముగా పురాణశ్రవణమే చేస్తూ వచ్చినారు. యింత యెండలో నియమముగా ఉపవాసముతో చిత్తాన్ని తదేకాగ్రముగా వుంచి భగవత్కథాశ్రవణము చేసే క్రమములో నిశ్చలమయిన మనస్సు కలవారికి ఉత్సవ విభవాలు జరిగే దేవాలయాలు భక్త్యాకర్షణ నిమిత్తమయి యేమి రూరారు? అందునుంచే శీతభూమిని నివసించే వారికి యథోచితమయిన చిత్తస్వాస్థ్యము కద్దిన లోగడ నేను వ్రాసిన ప్రకారము, ఈ దేశములో ఉత్సవవిభవాలు జరిగే దేవాలయాలు విశేష ధనవ్రయాలుచేసి పూర్వీకులు కట్టినవారుకారు. తదనుసారముగా యిప్పటివారున్న కట్ట నిచ్చించినవారు కారని తోచుచున్నది. యీ పూర్వో యీ రాత్రి పగలున్న వసించడమయినది.

౧౦ తేది ఉదయాత్పూర్వము ౩ ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసుల దూరములోవుండే అండ్యాసరాయి అనే వూరు ౩ ఘంటలకు చేరినాను. దారి రమణీయమయిన సడక్కువేసి కాలువలకు పూలు (వంతెన) అనే వారధులు కట్టి మయిలుకు వక రాయి వంతున కుంభిణీవారు రాళ్లు వేసినారు. గులక లేకపోయినా ఘట్టన బాగా పడివున్నది యీ సడక్కు ప్రయాగకున్న కాశికిన్ని వేసి వున్నది. యీ గోవీగంజు మొదలు యిదే ప్రకారము కాశివరకు సడక్కువేసి వున్నదట. జబ్బల్ పూరు వదిలినవెనుక యెండలు కొంచెము కొంచెముగా తీవ్రములు అవుచు వచ్చి మిరిజాపురము చేరేటప్పటికి పడమటిగాలి సమేతముగా అతితీవ్రము లయినవి. ౯ ఘంటలమీద

పూరినుంచి గంగ దాటేటప్పుడు ప్రవాహము తీసి పుండేయిట్టికాలాలలో నడమ మిట్ట పెట్టి వుంటున్నది గనుక నడమ పడవదిగి మిట్టకవతల మళ్ళి పడవ యెక్కి ప్రయాగలో దిగవలసినది. రెండుమాట్లు యెక్కి దిగే ప్రయాస లేకుండా యీపూరినుంచే యమునానదిలో నా పడవలు పొయ్యేటట్లు చేసి ఒకసారిగానే ప్రయాగలో పెరిమిట్టు ఘాటులో దిగి సాను. యిక్కడ మనిషి గకి పయిసా వంతున ఘాటుసుంకము పడవ దాటడానికి యియ్యవలసినది. యీ ఘాటుసుంకము సాలుకు ౨౬౦౦౦ రూపాయలు లెక్క యిజారాకు యిచ్చివున్నారు. ౧౨ ఘంటలకు త్రివేణి దశానముచేసి స్నానక్షేత్రాదులు చేసుకోవడమయినది.

యీ ప్రయాగ మాహాత్యమేమంటే జగత్సృష్టికి ముందు పరమాత్ముడు బాలహూషాన్నిధరించి యీ స్థలమందున్న అక్షయవటపణాముమీదనసించి వుండినాడు. యీమూలవటము యెన్నటికి క్షయమును పొందనిది గనుక అక్షయవట మనే నామము కలిగినది. ఈ అక్షయవటమే బ్రహ్మాస్వరూపమని పురాణసిద్ధము. పిమ్మట జగత్సృష్టి అయిన వెనకకూడా ఈ అక్షయవటము సువర్ణమయమై బహుకాలము శోభిస్తూ వుండినది. మాధవమూర్తి కూడా యీ వటవృక్షాన్ని అనుసరించి యిక్కడ విరాజమానుడయి వున్నందున యీ స్థలము బహు పుణ్యస్థల మయినది. తద్వారా యీ పుణ్యస్థలములో చేశే సుకమాణులు అక్షయఘనప్రదము తొననే తాత్పర్యముతో పూర్వము బ్రహ్మ యిక్కడ దశాశ్వమేధాలు జేసినాడు. ఆ ప్రదేశము యిప్పుటికి యిక్కడ దశాశ్వమేధఘట్ట మని ప్రసిద్ధి పడి వున్నది. ఈ దశాశ్వమేధాలు చేసినంతలో మాధవమూర్తి బ్రహ్మకు ప్రసన్నుడయి యిచ్చించిన వరమిస్తానని వాగ్దత్తము చేసినాడు. గనుక బ్రహ్మ యీ మహాస్థలము విష్ణు క్షేత్రమని యిదివరకు ప్రసిద్ధమై యున్నది కదా; యికమీద నాపేరుకూడా యీ స్థలానికి సంబంధించి వుండేటట్లు చేయవలెనని ప్రార్థించినాడు. మాధవమూర్తి అదేప్రకారము కటాక్షించి యికను లోకులు యీ క్షేత్రాన్ని విష్ణు ప్రజాపతి క్షేత్రమని వాడుకుందురుగాకా అని నియమించినాడు. అది మొదలుగా యీ స్థలాన్ని విష్ణుప్రజాపతి క్షేత్రమని వాడు కుంటున్నారు.

యిట్లా వుండగా సూర్యభగవానుడు ఛాయాదేవికి గభోత్పత్తి అయ్యేటట్టు చేసెను. తదనంతరము ఆమె తపస్సు చేస్తూ వుండెను. మళ్ళీసూర్యుడు ఆమెతో సంగమము యిచ్చుయించి సంతలో ఆమెగభోత్పత్తిలో సంగమము విధిస్వతిరిక్తమని సమీపానికి రాక పోయినది. సూర్యుడు మోహవేష యుక్తుడయి ఛాయాదేవి సమీపానికి వచ్చినాడు గనుక వెంబడిగానే అతని తేజోవేగానికి ఆమెగభోత్పత్తి నిలవలేక విచ్ఛిన్నమయిపోయినది. ఆ చోప్పున విచ్ఛిన్నమయిన గభోత్పత్తి కొంతమట్టుకు ఒక పిండాకృతిగా నున్న కొంత వుదకముగా నున్న (నవించి సంపన ఛాయాదేవి సహితముగా సూర్యుడు విస్తయ్యాన్ని పొందినాడు. వెంబడిగానే వారిరుద్రాదులు ప్రసన్నులయి రుద్రుడు తన శక్తిని ఆ పిండములో ఆవాహనచేసి యమధర్మారాజు అనే ఒక పురుషుణ్ణి ఆ పిండము ద్వారా వుత్పత్తి చేసి అతణ్ణి భూమిలో దక్షిణభాగమందు వుండేటట్టు నీమించి పావులను విచారించి శిక్షించేటట్టు నీమించినాడు. విష్ణువు తత్ప్రీతిగా సోమించిన వుదకములో తన శక్తిని ఆవహింపచేసి యమునా అనే నామముతో ఒక స్త్రీని ఉత్పత్తి చేసి నదీరూపముతో భూమిలో లోకుల పాపాలను పోగొట్టుచు రమ్మని నీమించినాడు. అప్పుడు ఆ యమునా అనే స్త్రీ నదీ స్వరూపముతో యీ పుణ్యక్షేత్రానికి ప్రవహించి వచ్చినది. యిక్కడ విరాజమాన్యుడుగా వుండే మాధవమూర్తి ఆ స్త్రీ సౌందర్యము చూచి మోహితుడై భార్యగా వరించినాడు.

యిట్లుండగా రామాయణములో వివరించిన హేతువులచేత భగీరథుడు గంగను కూడా భూలోకమునకు తీసుకొని వస్తూవుండగా గంగ యీ క్షేత్రములో ప్రవేశించగానే యమునకు సమాచారము తెలిసి యెదురుకొని పోయి ఆరాధించి తనతో కూడా కలిసి ప్రవహించవలెనని ప్రార్థించినది. అందుకు గంగ చెప్పిన దేమంటే నీవు మహా ప్రసిద్ధురాలయితివే. నీతో కలిస్తే నా పేరే లేకపోనేమో అని సందేహించి సంతలో యమునానది గంగా సహవాసాపేక్షితురాలై యీ క్షేత్రము మొదలుగా నీవు నాతో కలిసి ప్రవహిస్తే పేరు సీదేను. నా ప్రవాహ స్వరూపము మాత్రము వేరుగా వుండతగ్గదని

వరమిచ్చినందున గంగ యమునతో యిక్కడ సంగమమైనది. యీస్థలము యాగాలుచేయ నిచ్చయించిన బ్రహ్మనేవుడు మొదలుగాగల పెద్దలను ఆకష్టంపుచు వచ్చినందున ప్రయాగ అనే పేరు యీస్థలానికి కలిగినది. యీ ప్రయాగక్షేత్రములో గంగ యమునతో సంగమ మయినది మొదలుగా సాగరసంగమ పర్యంతము రెండునదుల సమష్టి జలము ఒకపక్క యమునా సంబంధమైన నైల్యవణము కలిగి గంగా అనే పేరుతో ప్రవహిస్తూ వున్నది.

యిట్లుండగా బ్రహ్మ అశ్వమేధాలు చేసిన వెనక యీ స్థలాన్ని స్తుతి చేయను మొదలుపెట్టి సమాప్తి చేయడానకు శక్తుడు గాకపోయెను. బ్రహ్మపుత్ర అయిన సరస్వతి నేను సమాప్తి చేయగలను గాని నీచేత వచ్చునా యని స్తుతిచేయను ఉపకృమించి ఉపసంహారము చేయను శక్తురాలు కాకుండా పోయి లజ్జతురాలయి వుండెను. యిట్లుండగా బడబుడు అనే ఒక రాక్షసుడు భూలోకమందు పుట్టి అతి ఝుత్తుచేత లోకాన్ని హింసిస్తూ వచ్చినందున తీరమాతృలు లోకరక్షణార్థము ఒకటిగా కూడి యోచన చేస్తు వున్నంతలో లజ్జతురాలయిన సరస్వతి యేసాకుచేత నయినా బ్రహ్మముఖము చూడక తప్పించుకొని పోవలెననే యిచ్చచేత నేను ఆ రాక్షసుని ఉపద్రవము జగత్తునకు లేకచేస్తున్నానని ప్రతిజ్ఞచేసి బ్రహ్మలోకము వదిలి వారి అనుజ్ఞమీద భూలోకానికి వచ్చి అతి సుందర రూపముతో వీణాగానము చేస్తూ ఆ రాక్షసుని సన్నిధానానకు వచ్చినది. ఆ రాక్షసుడు ఆమె సుందరాకృతికి మోహితుడయి ఝుద్బాధను కూడా సహించి కొంతనేపు లోకాన్ని ఉపద్రవ పెట్టనివాడయి సరస్వతిని చూచి నిన్ను వివాహము చేసుకోవలెనని మనసు వున్నదని చెప్పినాడు. ఇంత ఝుత్తుగల నిన్ను పెండ్లిఆడితే భోగాలకు సావకాశము వుండనేరదే! ఒకవేళ నీవు నన్ను భక్షించి వేతువనే భయమునాకు జనింపుచున్నది గనుక ఝుత్తు నివర్తించే పని ముందర విచారిస్తే వెనక వివాహసంగతి మాట్లాడు కొందామని సరస్వతి చెప్పెను. నాఝుత్తు నివృత్తి అయ్యేమాగము నీవే విచారించవలెనని ఆ రాక్షసుడు సరస్వతిని ప్రార్థించి సంతున సరస్వతి బడబాసురుని మంచినది వెంట

పెట్టుకొని సముద్రము ధ్యే తెచ్చి సముద్రోదకాన్ని పానము చేయుము, నీ త్సుత్తుతీరిన వెనక వివాహము చేసుకుంటానని చెప్పెను. హంచినది అద్యాపి బడబుడు అగ్నిస్వరూపముగా బడబాగ్ని యనే పేరు పెట్టుకుని సముద్రోదకాన్ని పానముచేస్తూ వున్నాడు.

యీ రీతిగా ఆ రాక్షసుణ్ణి నివృత్తి పొందించి నాకు కూడా సమాప్తి చేయను అశక్యమయిన స్తుతికి పాత్రభూతమైన యీ ప్రయాగను కండ్ల చూతామని సరస్వతి యిక్కడికి వచ్చినది. ఆ సమాచారము గంగా యమునలకు తెలిసి సరస్వతిని ప్రార్థించి తమతో కూడా యీ స్థలమందు కీడింపుచు వుండవలెనని చెప్పినారు. సరస్వతి ధన్యురాల సయితీ నని యెంచుకొని వారి ప్రార్థనను అంగీకరించి అయితే నేను ప్రకాశముగా మీతో కీడింపుచు నుంటే బ్రహ్మ యేమే సరస్వతి, ప్రయాగ మాహాత్మ్య స్తుతిని సమాప్తి చేయక పోతివని నన్ను అడుగును; అప్పుడు నేను మిక్కిలి లజ్జించ వలసి యుండును; గనుక గుప్తగామినై మీతో కూడా వుంటానని, అద్యాపి కీడింపుచు నున్నది. వారు ముగ్గురున్ను యీ రీతిగా యిక్కడ సంగమ మయినందున త్రివేణీ అనే మూడు పాయలు గల జడ అయినారు. ఈ త్రివేణికి పయిన వాసిన అక్షయవటమనే వృక్షము కుచ్చుగా ప్రకాశింపు చున్నది. గంగ యమునతో సంగమ మయినది మొదలు లోకుల పాపాలను కత్తించను ఈ రెండు నదులు మంచి కత్తెర అనే ఆయుధముగా నున్నా ఆ కత్తెరకు నడుమ బిగించే చీల లేకున్నందున బలము తక్కువబడి వుండెను. ఈ సరస్వతి గుప్తగామినిగా ఆ చీల స్థానమును పొంది వున్నందున ఈ మూడు నదులున్నా అది మొదలుగా లోకుల పాపాలను కత్తించను శక్తిగల చురుకయిన కత్తెర అయి త్రివేణి నామమును వహించి సదరహి ముగ్గురు స్త్రీలున్ను ఇచ్చట ఒక నదీరూపమును వహించి ప్రవహింపు చున్నారు.

ఇచ్చట క్షారము, గోదానము, త్రివేణీదానము, తిలదానము, కించిద్దానమనే ఉపాయ దానమున్ను, ముఖ్యములని చెప్పబడియున్నవి. ధైర్యముచేత ప్రాణదానము ఇచ్చట చేస్తే వాడు జన్మాంతరమందు

దారి నడవ కూడలేదు. మిరిజాపురము మొదలుగా భూమి పాలరేగడ గనుక భూమియెండి మనుష్యుల పాదఘట్టన అయ్యే కొద్ది గంధపాడి కన్నా సన్నమయిన యొక దినుసు ధూళి ఉత్పత్తి అయి మనుష్యులకు బహు ప్రయాసగా వుంటున్నది. మిరిజాపురము మొదలు యిక్కడ చెప్పే కోసులు మన దేశపు కోసులో ముక్కాలుకు తక్కువగా వుంటున్నది. యీ అండ్యాసరాయి అనేవూరు నాలుగు భాగములుగా నాలుగు పక్కలా కట్టి వున్నది. అన్నిపదార్థాలు దొరుకును. నేను సరాయిలో దిగినాను. జలవనతి కద్దు. గుంటలవద్ద చెల్లినీడ బాగాలేదు. ఈ వూరిలో యీ రాత్రి నిలిచినాను.

౧౧ తేది ఉదయాత్పూర్వము ౩౪ ఘంటలకులేచి యిక్కడికి ౬:కోసులదూరములో వుండే జూసీనరాయి అనే వూరు ౮ ఘంటలకు చేరినాను. దారి నిన్నటివలెనే నడక్కు వేసి మయిలు రాళ్ళు వేసి వున్నవి. వహాకాలములో మన్ను పాలరేగడ గనుక యెంత ఘట్టన పడి మనుష్యుల పాద ఘట్టన బండ్ల రావుడు విస్తారమయి వుండి నప్పటికిన్ని కాళ్ళు ఒక మాత్రముగా దిగబడుతూ వచ్చునని తోచుచున్నది. మిరిజాపూరు మొదలు వూళ్ళు బహు దగ్గర దగ్గరగా దారిలో వుంటూ వచ్చినందున అనేక చిన్న గ్రామాల పేళ్లు వ్రాయడము విస్తరిస్తున్నదని వ్రాయలేదు. వింధ్యవాసిని కొండ అదృశ్యమయిన వెనకను చూపు మేరలో యొక్కడా కొండలు అగుపడడములేదు.

యీ జూసీనరాయి అనే ఊరు గొప్పది. గంగవొడ్డున వున్నది. గనుక గంగకు అటు పక్క వుండే ప్రయాగకోట ఊరున్ను, త్రివేణీ సంగమమున్ను, తెలుస్తూ వుంచున్నది. యిక్కడ గంగ దక్షిణ వాహిని. యమున కలియని శుద్ధగంగలో యీ వూరి ఘాటువద్ద స్నానము చేయవచ్చును. యీ ఘాటున మళ్ళీ గంగదాటి ప్రయాగ చేరవలసినది. యిక్కడ గంగ కోసెజు దూరము వెడల్పు కలిగి వున్నది. ప్రవాహ వేగము బహు విస్తారము. గంగ ప్రవహించే దేశము. ఇక్కడ అభ్రీక సంబంధమయిన భూమి గనుక గంగాజలము మెరుస్తూ వున్నది. ఈ వూరిలో ముసాఫరు లాయఖు పదార్థము లన్ని దొరుకు చున్నవి.

పూరినుంచి గంగ దాటేటప్పుడు ప్రవాహము తీసి వుండేయిట్టికాలాలలో నడమ మిట్ట పెట్టి వుంటున్నది గనుక నడమ పడవదిగి మిట్టకవతల మళ్ళి పడవ యెక్కి ప్రయాగలో దిగవలసినది. రెండుమాట్లు యెక్కి దిగే ప్రయాగ లేకుండా యీపూరినుంచే యమునానదిలో నా పడవలు పొయ్యేటట్టు చేసి ఒకసారిగానే ప్రయాగలో పెరిమిట్టు ఘాటులో దిగి నాను. యిక్కడ మనిషి గకి పయిసా వంతున ఘాటునుంకము పడవ దాటడానికి యియ్యవలసినది. యీ ఘాటునుంకము సాలుకు ౨౬౦౦౦ రూపాయలు లెక్క యిజారాకు యిచ్చివున్నారు. ౧౨ ఘంటలకు త్రవేణి దశనముచేసి స్నానక్షారాదులు చేసుకోవడమయినది.

యీ ప్రయాగ మాహాత్మ్య మేమంటే జగత్సృష్టికి ముందు పరమాత్ముడు బాలరూపాన్నిధరించి యీ స్థళమం దున్న అక్షయవటపణముమీదనసించి వుండినాడు. యీ మూలవటము యెన్నటికి క్షయమును పొందనిది గనుక అక్షయవట మనే నామము కలిగినది. ఈ అక్షయవటమే బ్రహ్మాస్వరూపమని పురాణసిద్ధము. పిమ్మట జగత్సృష్టి అయిన వెనకకూడా ఈ అక్షయవటము సువణణమయమై బహుకాలము శోభిస్తూ వుండినది. మాధవమూర్తి కూడా యీ వటవృక్షాన్ని అనుసరించి యిక్కడ విరాజమానుడయి వున్నందున యీ స్థళము బహు పుణ్యస్థల మయినది. తద్వారా యీ పుణ్యస్థలములో చేశే సుకమాణు అక్షయఘపదము లొననే తాత్పర్యముతో పూర్వము బ్రహ్మ యిక్కడ దశాశ్వమేధాలు జేసినాడు. ఆ ప్రదేశము యిప్పుటికి యిక్కడ దశాశ్వమేధఘట్ట మని పసిద్ధి పడి వున్నది. ఈ దశాశ్వమేధాలు చేసినంతలో మాధవమూర్తి బ్రహ్మకు ప్రసన్నుడయి యిచ్చయించిన వరమిస్తానని వాగ్దత్తము చేసినాడు. గనుక బ్రహ్మ యీ మహాస్థలము విష్ణు క్షేత్రమని యిదివరకు ప్రసిద్ధమై యున్నది కదా; యికమీద నాపేరుకూడా యీ స్థళానికి సంబంధించి వుండేటట్టు చేయవలెనని ప్రార్థించినాడు. మాధవమూర్తి అదేప్రకారము కటాక్షించి యికను లోకులు యీ క్షేత్రాన్ని విష్ణు ప్రజాపతి క్షేత్రమని వాడుకుందురుగాకా అని నియమించినాడు. అది మొదలుగా యీ స్థళాన్ని విష్ణుప్రజాపతి క్షేత్రమని వాడు కుంటున్నారు.

యిట్లా వుండగా సూర్యభగవానుడు ఛాయాదేవికి గభోక్షత్పత్తి ఆయ్యెట్టు చేసెను. తదనంతరము ఆమె తపస్సు చేస్తూ వుండెను. మళ్ళీసూర్యుడు ఆమెతో సంగమము యిచ్చయించి సంతలో ఆమెగభోక్ష వస్థలో సంగమము విధివ్యతిరిక్తమని సమీపానికి రాక పోయినది. సూర్యుడు మోహవేశ యుక్తుడయి ఛాయాదేవి సమీపానికి వచ్చినాడు గనుక వెంబడిగానే అతని తేజోవేగానికి ఆమెగభోక్షము నిలవలేక విచ్చిత్తి అయిపోయినది. ఆ చొప్పున విచ్చిత్తి అయిన గభోక్షము కొంతమట్టుకు ఒక పిండాకృతిగా నున్న కొంత వుదకముగా నున్న స్రవించి సంచున ఛాయాదేవి సహితముగా సూర్యుడు విస్మయాన్ని పొందినాడు. వెంబడిగానే హరిరుద్రాదులు ప్రసన్నులయి రుద్రుడు తన శక్తిని ఆ పిండములో ఆవాహనచేసి యమధర్మ రాజు అనే ఒక పురుషుణ్ణి ఆ పిండము ద్వారా వుత్పత్తి చేసి అతణ్ణి భూమిలో దక్షిణభాగమందు వుండేట్టు నీమించి పాపులను విచారించి శిక్షించేట్టు నీమించినాడు. విష్ణువు తత్ప్రతిగా స్రవించిన వుదకములో తన శక్తిని ఆవహింపచేసి యమునా అనే నామముతో ఒక స్త్రీని ఉత్పత్తి చేసి నదీరూపముతో భూమిలో లోకుల పాపాలను పోగొట్టుచు రమ్మని నీమించినాడు. అప్పుడు ఆ యమునా అనే స్త్రీ నదీ స్వరూపముతో యీ పుణ్యక్షేత్రానికి ప్రవహించి వచ్చినది. యిక్కడ విరాజమాన్యుడుగా వుండే మాధవమూర్తి ఆ స్త్రీ సౌందర్యము చూచి మోహితుడై భార్యగా వరించినాడు.

యిట్లుండగా రామాయణములో వివరించిన హేతువులచేత భగీరథుడు గంగను కూడా భూలోకమునకు తీసుకొని వస్తూవుండగా గంగ యీ క్షేత్రములో ప్రవేశించగానే యమునకు సమాచారము తెలిసి యెదురుకొని పోయి ఆరాధించి తనతో కూడా కలిసి ప్రవహించవలెనని ప్రార్థించినది. అందుకు గంగ చెప్పిన దేమంటే నీవు మహా ప్రసిద్ధురా లయితివే. నీతో కలిస్తే నా చేరే లేకపో నేమో అని సంజేహించి సంతలో యమునానది గంగా సహవాసాపేక్షితు రాలై యీ క్షేత్రము మొదలుగా నీవు నాతో కలిసి ప్రవహిస్తే పేరు నీదేను. నా ప్రవాహ స్వరూపము మాత్రము వేర్కూర్చుండక దని

వరమిచ్చినందున గంగ యమునతో యిక్కడ సంగమమైనది. యీస్థలము యాగాలుచేయ నిచ్చయించిన బ్రహ్మణేవుడు మొదలుగాగల పెద్దలను ఆకషేంపుచు వచ్చినందున ప్రయాగ అనే పేరు యీస్థలానికి కలిగినది. యీ ప్రయాగక్షేత్రములో గంగ యమునతో సంగమ మయినది మొదలుగా సాగరసంగమ పర్యంతము రెండునదుల సమస్తి జలము ఒకపక్క యమునా సంబంధమైన నైల్యవణము కలిగి గంగా అనే పేరుతో ప్రవహిస్తూ వున్నది.

యిట్లుండగా బ్రహ్మ అశ్వమేధాలు చేసిన వేనక యీ స్థలాన్ని స్తుతి చేయను మొదలుపెట్టి సమాప్తి చేయడానకు శక్తుడు గాకపోయెను. బ్రహ్మపుత్ర అయిన సరస్వతి నేను సమాప్తి చేయగలను గాని నీచేత వచ్చునా యని స్తుతిచేయను ఉపకృమించి ఉపసంహారము చేయను శక్తురాలు కాకుండా పోయి లజ్జతురాలయి వుండెను. యిట్లుండగా బడబుడు అనే ఒక రాక్షసుడు భూలోకమందు పుట్టి అతి ఝుత్తుచేత లోకాన్ని హింసిస్తూ వచ్చినందున తీర్మాతులు లోకరక్షణార్థము ఒకటిగా కూడి యోచన చేస్తు వున్నంతలో లజ్జతురాలయిన సరస్వతి యేసాకుచేత నయినా బ్రహ్మముఖము చూడక తప్పించుకొని పోవలెననే యిచ్చచేత నేను ఆ రాక్షసుని ఉపద్రవము జగత్తునకు లేకచేస్తున్నానని ప్రతిజ్ఞచేసి బ్రహ్మ లోకము వదిలి వారి అనుజ్ఞమీద భూలోకానికి వచ్చి అతి సుందర రూపముతో వీణాగానము చేస్తూ ఆ రాక్షసుని సన్నిధానానకు వచ్చినది. ఆ రాక్షసుడు ఆమె సుందరాకృతికి మోహితుడయి ఝుద్బాధను కూడా సహించి కొంతసేపు లోకాన్ని ఉపద్రవ పెట్టనివాడయి సరస్వతిని చూచి నిన్ను వివాహము చేసుకోవలెనని మనసు వున్నదని చెప్పినాడు. ఇంత ఝుత్తుగల నిన్ను పెండ్లిఆడితే భోగాలకు సావకాశము వుండనేరదే! ఒకవేళ నీవు నన్ను భక్షించి వేతువనే భయమునాకు జనింపుచున్నది గనుక ఝుత్తు నివర్తించే పని ముందర విచారిస్తే వేనక వివాహసంగతి మాట్లాడు కొందామని సరస్వతి చెప్పెను. నాఝుత్తు నివృత్తి అయ్యేమాగము నీవే విచారించవలెనని ఆ రాక్షసుడు సరస్వతిని ప్రార్థించి సందున సరస్వతి బడబాసురుని మంచిదని వెంట

పెట్టుకొని సముద్రము ధ్యే తెచ్చి సముద్రోదకాన్ని పానము చేయుము, నీ క్షుత్తుతీరిన వెనక వివాహము చేసుకుంటానని చెప్పెను. వుంచినది అద్యాపి బడబుడు అగ్నిస్వరూపముగా బడబాగ్ని యనే పేరు పెట్టుకుని సముద్రోదకాన్ని పానముచేస్తూ వున్నాడు.

యీ రీతిగా ఆ రాక్షసుణ్ణి నివృత్తి పొందించి నాకు కూడా సమాప్తి చేయను అశక్యమయిన స్తుతికి పాత్రభూతమైన యీ ప్రయాగను కండ్ల చూతామని సరస్వతి యిక్కడికి వచ్చినది. ఆ సమాచారము గంగా యమునలకు తెలిసి సరస్వతిని ప్రార్థించి తమతో కూడా యీ స్థలమందు క్రీడింపుచు వుండవలెనని చెప్పినారు. సరస్వతి ధన్యురాల సయితీ నని యెంచుకొని వారి ప్రార్థనను అంగీకరించి అయితే నేను ప్రకాశముగా మీతో క్రీడింపుచు నుంటే బ్రహ్మ యేమే సరస్వతి, ప్రయాగ మాహాత్మ్య స్తుతిని సమాప్తి చేయక పోతివని నన్ను అడుగును; అప్పుడు నేను మిక్కిలి లజ్జించ వలసి యుండును; గనుక గుప్తగామినై మీతో కూడా వుంటానని, అద్యాపి క్రీడింపుచు నున్నది. వారు ముగ్గురున్న యీ రీతిగా యిక్కడ సంగమ మయినందున త్రివేణి అనే మూడు పాయలు గల జడ అయినారు. ఈ త్రివేణికి పయిన వాసిన అక్షయవలమనే వృక్షము కుచ్చుగా ప్రకాశింపు చున్నది. గంగ యమునతో సంగమ మయినది మొదలు లోకుల పాపాలను కత్రించును ఈ రెండు నదులు మంచి కత్తెర అనే ఆయుధముగా నున్నా ఆ కత్తెరకు నడుమ బిగించే చీల లేకున్నందున బలము తక్కువబడి వుండెను. ఈ సరస్వతి గుప్తగామినిగా ఆ చీల స్థానమును పొంది వున్నందున ఈ మూడు నదులున్నూ అది మొదలుగా లోకుల పాపాలను కత్రించును శక్త గల చురుకయిన కత్తెర అయి త్రివేణి నామమును వహించి సదరహి ముగ్గురు స్త్రీలున్ను ఇచ్చట ఒక నదీరూపమును వహించి ప్రవహింపు చున్నారు.

ఇచ్చట క్షౌరము, గోదానము, త్రివేణీదానము, తిలదానము, కించిద్దానమునే ఉపాయ దానమున్ను, ముఖ్యములని చెప్పబడియున్న వి. ధైర్యముచేత ప్రాణదానము ఇచ్చట చేస్తే వాడు జన్మాంతరమందు

ఇహసుఖమును కోరిన ప్రకారముగా అనుభవించి మళ్ళీ యీ క్షేత్రముందే మరణము కలిగి అంతల జన్మము లేకుండా ముక్తిని పొందునని పురాణమందు చెప్పబడియున్నది. యీ స్థలమాహాత్మ్యము ద్వాదశాధ్యాయములు గలది ఒకటిన్ని శతాధ్యాయములు గలది ఒకటిన్ని యిచ్చట శ్రీవణము చేయబడుచు నున్నది. ఈ క్షేత్రమును నానదానాలకు మకర మాసము ముఖ్యము. అప్పట్లో లక్షోపలక్ష ప్రజలు వచ్చి యాత్ర చేసుకొని పోతారు.

యిక్కడ స్వేచ్ఛా మరణము వల్ల యిష్ట సిద్ధిని జన్మాంతరములో పొందుటచేత ముచికుంద బ్రహ్మచారి అనే తపస్వి సార్వభౌమత్వము కోరినవాడై నడుము దాకా దేహాన్ని బద్దలుగా కోసి ఆహుతులు చేసి యిక్కడ దేహము చాలించినాడు. అతని శిష్యులు జన్మాంతరములో అతనికి పరిచారకులుగా వుండవలెననే ప్రార్థనతో ఆ హోమాగ్నిలో ధుమికి దేహాలు విడిచినారు. వీరి కందరికిన్ని జన్మాంతరములో పూర్వ జన్మజ్ఞానము వుండవలెననే ప్రార్థనకూడా వుండినందున యీ స్థల మాహాత్మ్యాన్ని ప్రస్తుతి చేసినట్టుగా యెనిమిది శ్లోకాలు వ్రాసి బొరుగులు వేయించి అమ్మే ఒక స్త్రీ వశముచేసి చనిపోయినారు గనుక ఆ బ్రహ్మచారి ఢిల్లికి అకుబరు ఫాదుషాగా నున్న శిష్యులు మంత్రులుగా నున్న అయిన వెనక జన్మాంతర జ్ఞానము వున్నందున మళ్ళీ ఈ స్థలానికి వచ్చి తాము శ్లోకాలు వ్రాసివుంచిన స్త్రీ బ్రతికివుండగా ఆపెవద్ద పూర్వము వ్రాసివుంచిన శ్లోకాలు తీసి చదువుకొని ఆశ్చర్యపడి స్వేచ్ఛామరణము కోరిన వారికి యిక్కడ అనుకూలముగా మెడయిస్తే తృటికాలములో అనాయాసముగా తెగకోసే యంత్రము ఒకటి వుండగా తమకు బాధగా వుండుననే వెర్రి తాత్పర్యముతో ఆ యంత్రాన్ని యెత్తి పారవేసి త్రివేణీ సంగమము వద్ద అత్యద్భుతమయిన కోట వకటి కట్టినారు. ఆ కోట యెంత ప్రవాహాలనున్ను ఢిక్కరించి అత్యంత బలముగా యిదివరకు ఉన్నది.

ఆ సువర్ణాక్షయవటము కలి సాంఘాజ్యకాల మయినందున త్రివేణీసంగమము వద్ద వున్నా యిప్పట్లో అద్భుతమయి యున్నది.

దానికి ప్రత్యక్షమయముగా కోటలో ఒక నేలమానికెలో ప్రయాగేశ్వరుడు మొదలయిన లింగాలు బింబాలున్న ఉండే తావున ఒక లావు మరొకొక్కను తెచ్చి యీ స్థలములు పాతివన్నారు. వాటిని లోకులు ఆరాధిస్తారు. “తీర్వేణీ మాధవం సోమం భరద్వాజం చ వాసుకిం, వందే ఒక్షయవటం శేషం ప్రయాగం తీర్థనాయకం॥” అనే శ్లోకప్రకాశము ఆ యెనిమిది తావులకు వెళ్లి యిక్కడ దినయాత్ర చేయవలసినది. గనుక ప్రత్యక్షమయ మయిన అక్షయవట పూజ యిక్కడ అగత్యమయినది. అందులో సోమేశ్వరుడిగుడి మాత్రము యమునకు అవతలిగట్టున వున్నది. కడమ అన్ని గుళ్ళు ప్రయాగ క్షేత్రముదే వున్నవి; గనుక నిత్యయాత్ర రవంత ప్రయాసతో చేయవచ్చును.

యీ స్థలమాహాత్మ్యములో యీ తీర్వేణీతీరమందు ప్రతి గ్రహానకు బహు ప్రత్యేకనాయము చెప్పి వున్నది. గనుక భిక్షాటన మే స్వధర్మ మయిన బ్రాహ్మణులు యిక్కడ వాసము చేయడానికి భయపడి యీ స్థలవాసమే మానినారు. యంత పుణ్యతీరమందు బ్రాహ్మణులు లేకపోతే లోకులు కడతేర రనే తాత్పర్యము చేత లోగడ డిల్లి ఛాదుషా కింది అధికారస్థులు కొందరు కనోజా బ్రాహ్మణులకు భూస్థితు లిచ్చి యిక్కడ యెల్లప్పుడు తీరవాసులుగా వుండేటట్టున్న యీ తీరములో వారికి స్థలాధికారాన్నిన్ని కలగచేసి కొందరిని స్థాపించినారు. వారు ప్రయాగ వాళీలని పేరు పెట్టుకొని యిప్పటికి ౯౦౦ యిండ్లవారై వున్నారు. వారికి యిప్పట్లో యాత్ర వారి కుండా జీవనము జరుగుతూ వున్నది. యీ ప్రయాగవాళీలు కాక ఛూటీవారని ౧౨గి మంది, ౧౨గి రుండాలు వేసుకొని స్నానములు మందు బలంపీటలు వేసి స్నానము చేయవచ్చే వారికి ఉపకృతులు చేస్తూ అయాచిత జీవనమును యాత్రవారి గుండా చేస్తూవున్నారు. వీరుగాక పంచద్రావిశ్వతో చేరిన మహారాష్ట్రులు ౧౦ యిండ్లవారున్న తెనుగు వారు మూసిండ్ల వారున్న నూరుయేండ్లుగా తాణాలనే పేరుపెట్టుకొని యిక్కడ వసిస్తూ వున్నారు.

ఝకటి రెండు ధర్మ శాలలు ద్వారకాదాసు లక్కనో

నవాబు మంత్రీ కట్టించినవి యీ స్థలములో వున్నవి. దేశాంత రస్థులకు అన్నము అహల్యాబాయి సత్రము నిలిచి పోయినది మొదలుగా శుద్ధముగా లేకవున్నది. తీర్థస్థలయాత్ర చేసేవారు అందరున్న యెట్లా? కాళిలో మాత్రము అన్నపూజ ఆజ్ఞచేత ద్రావిడ దేశస్థులకు యిక్కడి వారికి బుద్ధి ప్రేరితమయి అనేక సత్రాలు యేర్పడి వున్నవేగాని యిక్కడ ఒక సత్రమయినా లేక వున్నది.

యీ క్షేత్రములో యమద్వితీయ యనే కార్తిక శుద్ధ విదియ నాడు యమునాస్నానము బహు ముఖ్యము. యమధర్మరాజు ఆ దినము తన తోడబుట్టు అయిన యమునను జూచే నిమిత్తమై యిక్కడికి వచ్చి ఆ దినము యమునలో స్నానముచేసేవారి వంశస్థుల కంతా యమదండన లేకుండా వుండేటట్టుగా వర మిచ్చినాడట. ఆ దినము యమునా స్నానము నాకు రామబ్రహ్మము కలిగేటట్టు కటాక్షించినాడు.

యీ ప్రయాగ వూరు పాదుషా కోటకిట్టిన వెనక బహు బస్తీ అయినది. ఇప్పుడు (ఊరు?) కట్టి సుమారు నాలుగువేల యేండ్ల దాకాఅయినది. లక్కనో నబాబు ఢిల్లీ పాదుషాను స్వామిద్రోహము చేసి లక్కనో రాజ్యముతో కూడా యీ ప్రయాగను స్వాధీనపరచుకొని ప్రయాగ వాళీలకు పాదుషా యిచ్చిన మాన్యపు భూములు యావత్తు కట్టుకున్నాడు. పిమ్మట ౩౦ సంవత్సరముల కింద కుంఫిణీవారు స్నేహ పూర్వకముగా నే యీ ప్రయాగను దీని చుట్టు ఉండే భూమితో కూడ తీసి కొని తీర్వేణి సంగమమువద్ద వుండే కోటను బహుబలముచేసి భరతపురపు రాజు మొదలయిన గొప్పవారిని భద్రపరచడానికి తగుబాటిగా మిక్కట మయిన రస్తుతో కూడా కోటను కాపాడుతూ వున్నారు. కోట బహు ముచ్చటగా బయటికి కనబడుచున్నది. ప్రత్యామ్నాయ వట వృక్షాన్ని కోటబురుజుకింద వుండే సరస్వతి తీర్థాన్ని దశకనము చేసినాను. యీ ప్రయాగకు మొగలాయిలో అలహాబాదు అని పేరు పెట్టినారు. అధికారస్థులు అదే ప్రకారము యిప్పటికిన్ని వాడుకుంటారు. యీ అలహాబాదులో ఒక రివిన్యూ కలగటరు ఒక కష్టం కలగటరు ఒక మేజిస్ట్రేటు ఒక జడిజీయున్ను వుండివున్నారు. వీరికందరికి అధికారిగా ఒక కమిస్సనరును యేర్పరచి పెట్టినారు.

మిజాపూరు దొరలు యిచ్చిన ప్యాసుపోటులను యిక్కడ దొరలు కాయముచేసి వేరే ప్యాసుపోటుల తాము ఇచ్చి కాశిదాకా కూడావచ్చేటట్టు బరకదాసు అనే ఒక పోలీసు బంట్రోతును నా తయినాతీచేసి జూసీనరాయిలో ఘరవానాకు వ్యతిరిక్తముగా నా మూట ముల్లెలను శోధించిన పెరిమిట్టు మనుష్యులను కొలువు తీసివేసేటట్టు నిశ్చయముచేసినారు. వారున్న భగవత్స్పిష్టితో చేరినవారయి తద్వారా నా సహోదరు లయినందున వారికి నావల్ల హింసకావడము యుక్తము కాదనిన్ని శోధము పాపకారి అనిన్ని యీశ్వరుడు నాబుద్ధికి తోషింప చేసినవాడయి నాకుండా ఆదొరలను మళ్ళీ ప్రాధింపబడేటట్టు చేసి వారి జీవనాలు కాపాడినాడు.

యిక్కడ వేణీదానము పెనిమిటి సహితముగా వచ్చిన స్త్రీలున్న పితృసహితముగా వచ్చిన వివాహముకాని కన్యలున్న చేయవలసినది. యీ వేణీదాన మనగా జడ కత్రించి దాన మియ్యడము ముఖ్యమా, లేక తలవెంట్రుకలు యావత్తు కత్రించి యియ్యడము ముఖ్యమా అనే వివాదము, మనదేశములో రామానుజ దయాపాత్రము వారున్న శ్రీశైల దయాపాత్రము వారున్న నాసాగ్రము యేది అని వివాదపడటట్లుగా పడి, మనవారు ఏకవాక్యత పడనట్లు వీరున్న యీ విషయములో ఏకవాక్యత పడక కొందరు స్త్రీలకు జడవేసి కొంతమట్టుకు కత్రించి దానము చేస్తారు; కొందరు తలవెంట్రుకలు యావత్తు కత్రించి యిస్తున్నారు. నేను సమగ్రముగానే దాన మిప్పించినాను.

ముందు కాలాలలో యిక్కడ వచ్చి ఊరము చేసుకొని యాత్ర చేయడానికి మనిషికి 2 రూపాయల వంతున దొరతనము చేసేవారు హాళ్ళీలు పుచ్చుకొనుచు వచ్చినారు. యిప్పట్లో మనిషికి కుంఠిణీవారు ఒక రూపాయ వంతున నిష్కమకా చేసి త్రివేణీ సంగమము ఎక్కడ అవుచున్నదో అక్కడ పాటక్కు అనే ఒక చాపడి విడవలి (పూరి)తో కట్టి వుంచినారు. ఆ పాటక్కులో ౧౨ బంట్రోతులతో ఒక జమీదారుణ్ణి ఉంచి యున్నారు. ఆ పాటక్కుకు కొన్ని బారలకు ముందుగా ఒక దారోగా కచ్చేరిని ఉంచుచున్నారు.

ఆరాధనను విధిగా యేరకరచినారో యెట్లా వైష్ణవ మతస్థులలోని ముద్యపాయలు తరించడానికి రహస్య రామానుజకూటారాధనను నియమించినారో తద్వత్తుగా లోకముమీద విసుకుచేత దేహమును బలాత్కారముగా త్యజించడానికి నిశ్చయించినవారు తరించడానికికూడ యీ ప్రయాగ మాహాత్మ్యద్వారా దేహత్యాగము విధిచోదితముగా చేసినట్లు తోచుచున్నది. మెట్టుకు యీ కర్మభూమిని జనియించిన తిర్జ్జగంతువులుకూడా ఒక విధమయిన భక్తి యీశ్వరుని యెడల కలిగి తరించవలసిన అగత్యము పూర్వికులకు కలదు గనుక వాని వాని శక్తికి, ఇచ్చకున్న, యెక్కువగా పనులు నియమిస్తే చేయక తద్వారా యీశ్వరభక్తిలేక ముణిగిపోదురు గనుక వారి వారి యిచ్చకు, శక్తి కిన్ని, అనుకూలమయి నట్లుగా; సారాయి తాగితే తాగినావు యీశ్వరారాపణమని ఒకవిధమయిన ఆరాధనతో తాగు అన్నట్లు; ఆత్మహత్య చేసుకొంటే చేసుకొన్నావు; యీశ్వరాపిత మని శ్రద్ధతో ఫలాని తావుకుపోయి విధి పూర్వకముగా చేయుము అనేటట్లుగా యిక్కడ నియమించినారని నాకు తోచుచున్నది.

త్రోవేణీ గర్భాములో కోటగోడకింద నా కోసరము తత్పూర్వమే చప్పరాల కొట్టాయీలువేయించి వున్నందున అందులో తీర్థశ్రాద్ధాలు పెట్టించినాను. బ్రాహ్మణుడు ౧ కి రూపాయవంతున దక్షిణ యిచ్చినాను. ఆ బ్రాహ్మణులున్న, అందుకు సంతోషపడిరి. ప్రయాగావళీల స్త్రీలు రాణివాసము గలవారు గనుక తెనుగు మహారాష్ట్రము త్రయిదువలు ౧౨ మంది దొరికినందున వారికి మాయింటి స్త్రీతో కూడా ఆ చప్పరాలలో ముందుగా యిక్కడి వాడికే ప్రకారము గాజులు తొడిగించి అభ్యంగనాలు చేయించి నూతన వస్త్రాలను ధరింప చేసి మేళతాళాలు స్వస్తి వాచనములతో కూడా త్రోవేణీ సంగమము వద్దకి వెళ్లి వేణీదానము యిప్పించినాను.

యీ చప్పరాలు ౧౬ రూపాయల బాడిగెకు బనయావాడి (కోమటి) వద్ద నిమగ్నమచేసుకొని పయిన ౧౦ రూపాయలు ఖచుచేసి అరవ భాష పతన (౧ అను అక్షర స్వరూపము) అందముగా కొట్టాయి. ౧ కి ౪౦ అక్షుగుల నిడువున్న ౧౬ అక్షుగుల వెడల్పున్న

పెట్టి ౩ కొట్టాయీలు వేయించినాను. బహు రమణీయముగా వుండినవి. ఆ చప్పరాలు బాడిగెకు యిచ్చిన బనయావాడు అక్కడనే ఒక అంగడి తెచ్చిపెట్టినాడు. సకల సామానులున్ను బాడివద్ద వుచ్చు కొన్నాము. మకర మాసములో వచ్చే జనము దిగడానికి బనయా వాండ్లు వేలపర్యంతము చప్పరాలు కట్టి యీలాగంటి కొట్టాయీలు వేసి అడుగుకు పావులావంతున బాడిగె తీసుకొని మీది మిక్కిలి ఆ దిగిన వారిని మరియొక తావున పాదా అనే సామాను కొనకుండా నిబంధపెట్టుతారు. అయితే యిటువంటి చప్పరాలు కావలసినన్ని బాడిగెకు దొరుకుచున్నవి.

నేను యెల్ల పూడున్ను త్రివేణీదళనము కాగల ద్వార కాదాను ధర్మశాలలో దిగినాను. యీ స్థలములో వశించినన్ని దినాలున్ను ప్రతిదినమున్ను ఉదయాన యీ చప్పరాలకు వచ్చి సాయంకాల పర్యంతమున్ను యిక్కడనే వుండి రాత్రి పడకకు ధర్మశాలకు పావుచు వచ్చినాను. ప్రయాగవాలీలకున్ను ఘాటీ వారికిని యిటికి రెండేసి అణాల వంతున సుమారు ౧౧౦౦ ఇండ్లకున్ను, ముట్ట చెప్పినంతలో వారందరున్ను సంతోష పడిరి. యిక్కడికి గొప్ప వారు వస్తే స్నాన ఘట్టములో ఒక బలంపీట నున్న ఒక జండానున్ను వేయడం బాడికె గనుక పదిరూపాయిలలో రెండున్ను నన్ను అనుసరించిన శంకర ఘాటీకానును తెమ్మని స్నాన ఘట్టములో వేసి అతని ఆధీనము చేసినాను. ఊర దినమున్ను, వేణీదాన దినమున్ను, భూరి యివ్వడములో ౧౫ రూపాయిల పయిసాలు తగులు చున్నవి. అందులో అన్ని జాతులు చేరుతారు. త్రివేణీదానానికి మరునాడు నా ప్రయాగవాలీ యింట్లో ప్రయాగవాలీలకు నూరుమందికి సంతపణ చేసినాను. దక్షిణ సహితముగా ౨౫ రూపాయిలు మట్టుకు ముట్టచెప్పినంతలో ఆనందించి నాతోకూడ వచ్చిన ప్రతి శూద్రునిచేత నేను మనిషి ౧ కి యిచ్చిన రెండేసి అణాలు తీసుకొని తీర్థవిధి పిండప్రదాన సహితముగా చేయించినాడు. పంచద్రావిఘ్నపెట్టే శ్రాధాకలజోలికి వారు రావడము లేదు. పిండ దక్షిణ అనే పేరుతో బ్రాహ్మణాధము చేసే ఒక బ్రాహ్మణునికి యిచ్చే దక్షిణంత ప్రతి శ్రాధాకలనికొన్ని ప్రయాగ

వాళి తీసుకొంటాడు. యీపాటి, నాకుండా యీ స్థలములో యీశ్వరుడు జరిపించడము వల్ల చెన్నపట్నానికి యశస్కరముగానే వుండినది.

నేను ప్రయాగ వాసము చేసినన్ని దినములు వైదికుల సమూహము తోనే కాలము తోయడమయినది గాని హయిదరాబాదు వగయిరాషహారుల వలెనే తాకిక సహవాసము నేను తీవ్రేణీ తీరమునందు దిగినందున నిండా తగిలినది కాదు. యీ ప్రయాగలో నాలుగు పటాలాల బారుఉన్నది. ఆ దండు వుండే స్థలము బస్తీకి రెండుకోసుల దూరము. నా మీద దయచేసి నేను నేవచేసిన సర్ జాన్ న్యూబోల్టు, (Sir John Newbolt) * సర్ చార్లీసుగే) మొదలయిన దొరలు (వ్రాసి యిచ్చిన క్యారకటరులు యీ పరస్థలాలలో నన్ను యింత గొప్ప చేస్తున్నవి.

సర్వాంతర్యామిగా వుండే పరమాత్ముడు యేలే స్వామిలో యేలబడే వారి యాత్మలలో దీపించుటకంటే యెక్కువ దీప్తితో ప్రకాశించుచున్నాడు గనుక స్వామిభృత్యన్యాయముగా మనుష్యుడు నడుచుకొంటే పరమాత్ముడు ఆనందించి ఆ నడిచిన వానికి సకలేష్టసిద్ధులు కలగచేయు చున్నాడు. యిందుకు యే మాత్రమున్న సందేహములే దని తోస్తున్నది.

బంగాళా గౌరవ మెంటువారు పినాంసుకమిటీ అనే సెలవులు తగ్గించే సమూహము వారి తాత్పర్యము మీద అక్కడక్కడ ఉండే కష్టం హావుసులనే సాయరు చావిభ్యు యెత్తి వేసి చెన్నపట్టణమువలనే కష్టం అనే సుంకమును యిజారాకు యివ్వవలె నని యత్నముచేసినారు. యీ రాజ్యములో వుప్పుకు తీరువగాని చెన్నపట్టణమువలె మొనాబాలీ చేసి సుంకము యిజారాకు యివ్వడములేదు. చెన్నపట్టణమువలె జరిగించడము యీ దేశస్థులకు సమ్మతము లేక నున్నది. అందువల్ల సుంకము యిజారాకు యివ్వడములో యిటీవల చెన్నపట్టణములో తూకువ (ఉరి) తీయబడిన అణ్ణానామి వగయిరాలకంతా కలిగిన

* న్యూబోల్టుగారు చెన్నపట్టణములో 1815 నుండి 1820 వరకు నున్నప్పుడు కొద్ది తిరుగు క్యారకటరులు కేగి వుండేవారు.

ప్రమాదాలనున్ను, యింకా కలగ గల ప్రమాదాలనున్ను, నాకు తోచిన మట్టుకు తెలిశేటట్టు ఒక యాదాస్తు శీకప్తం కలకటను మేస్తరు సీపర్ (Mr. Nepean) దొర కోరినమీదట వ్రాసియిచ్చినాను.

మేస్తర్ సీపర్ దొర నాతో మత సంబంధమయిన ప్రసంగము వచ్చినప్పుడు యీ నదులను యీ గుళ్ళను యీశ్వరుడని నమ్ముతావా అని ప్రశ్న చేసెను. చెన్నపట్టణము చూడని మీకు, హిందూస్థాన్ ప్లాన్ యెత్తి యిదుగో చెన్నపట్టణమని చూపిస్తే అది చెన్నపట్టణమానా? చెన్నపట్టణము ఫలాని తావున వున్నదని బోధ చేయవలసిన వారికి వారిని చెన్నపట్టణానికి పిలుచుకుని పోయి ప్రత్యక్షముగా చూపించను వల్ల లేని పక్షమందు, ప్లాగుండా సయినా చూపించ వలసినది అగత్యము గనుక, యెట్లా ప్లాగ్ వ్రాసి మీరు యెరుగని దేశాలను ప్రకటనము చేయుచున్నారో తద్వత్తుగా జ్ఞానముచేత యీశ్వరుని తెలుసుకో లేని వారికి ఈ కమన్ స్థలముల మూలముగా యీశ్వరుని యెడల భక్తి కుదిరేటందుకు యిటువంటి స్వరూపాల యెడల యీశ్వరజ్ఞానము ఆరోపితము చేసి ఆరాధనోపాయములు మా పెద్దలు చేసినారు, అని ప్రత్యుత్తర్వు యిస్తుని. అయితే నీవు కీస్తు మతస్థుడవేకదా! అని చెప్పి సమ్మతి పడినాడు.

ఈ దేశములో మహారాష్ట్రీలు మొదలయిన ద్రావిళ్ళును, ఘూర్జరులున్ను పంచద్రావిళ్ళతో చేరినవారయినా ఘూర్జరులతో భోజనప్రీతి భోజనాలు చేయడము లేదు. అందుకు కారణము ఘూర్జరులు శంకరాచార్యులవారి శాపగ్రస్తులని చెప్పుచున్నారు. యిక్కడ వాసము చేసే పంచగౌడస్త్రీలు రవికెలు తొడగడములేదు. తురకసంప్రదాయ ప్రకారము ప్రతిస్త్రీలున్ను ముసుకులేకనే బయటరారు. ఆరుమూర. నిడివి, నాలుగు మూర వెడల్పులో చంగావివేసిన నుంచిరేకు విత్తముకొద్దీ తీసి ముసుకుగా ముఖముకూడా తెలియకుండా దేహ మాద్యంతము కప్పుకొనుచున్నారు. గంగాతీరమందు వసించే సకలజాతులు స్నానము శివపూజ చేయకనే జలపానము చూడములేదు. పుణ్యనదుల తీరములలో వుండే వారి కంతా యిదే స్నాననియమము కలిగినట్లు నా అనుభవము నాకు తోపచేయుచున్నది. స్త్రీలు అందఱు వుదయా

త్పూర్ణము గంగాస్నానముచేసి యిండ్లకుపోతారు. పిమ్మట పురుషులు స్నానానికి పోతున్నారు. యిక్కడి స్త్రీలకు స్వరూప సౌందర్యమే కాని ఆభరణాపేక్ష విస్తారము మన దేశమువలె కలిగిన వారు కారు.

మిరిజాపురము మొదలు ప్రతి మజిలీ వూరిలో బాడిగెకు గుడ్డాలు కోసుకు ఒక అణావంతున కావలసినన్ని దొరుకుతున్నవి. తిరువలిక్కేణి గాడీలవంటి గాడీలకు ఒక తట్టువాని గుర్రాన్ని కట్టి యెక్కా అని పేరు పెట్టి వారు వారు యెక్కడము మాత్రమే గాక కావలసినన్ని బాడిగెకున్ను యిస్తూవున్నారు. ఆ యెక్కా అనే నవారీ దినానికి ౧౦ కోసులు సాధారణముగా పోవుచున్నది.

దక్షిణ దేశములో వస్త్రాలు ఆ దేశస్థులు బహుళః ప్రయాసపడి ఉతికి శుభ్రముగా వుంచుకొని వుండేటట్లు, ఈ దేశస్థులు వాడుకునే పాత్రీసామాను శానాసేవు ప్రయాసపడి తోమి బహు శుభ్రముగా వుంచుకొను చున్నారు. యీ దేశస్థుల వస్త్రాల నైల్యమున్ను, మన దేశస్థుల పాత్రల నైల్యమున్ను, సమముగా ఉన్నది. యిందుకు కారణము నా బుద్ధికి తోచడ మేమంటే దక్షిణ దేశస్థులు భోగప్రియులు గనుక వస్త్రసౌందర్యము కలవారయినారు. ఉత్తర దేశస్థులు భుక్తి ప్రియులు గనుక భక్షణోపకరణాలు శుభ్రముగా వుంచుకొనుచున్నారు. ఈ దేశస్థులు యెనిమిదిమంది చేరితే తొమ్మిది పొయిలని ప్రసిద్ధిగనుక, వంటలు వారువారు దేహసంబంధికులయినా ప్రత్యేకముగా చేసుకొని మన దేశపు వైష్ణవుల వలె దృష్టి దోషము మాత్రము పాటించకుండా భోజనము చేస్తారు.

మిరిజాపూరు మొదలు ప్రయాగవరకు భూమినిండా సారవత్తు కాకపోయినా గంగవొడ్డు భూమిగనుక ప్రవాహము తీసిన కాలాలలో దున్ని పయిరుపెట్టుచున్నారు. గంగవేండ్లలి మన్ను అతి సారవత్తు అయినది గనుక అమితముగా గోధుమలు వగయితా పుంజ భాగ్యములు పండుచున్నవి. ఈ దేశములో వేదపాఠము లేకనున్ను, వేదపాఠాయణము లేకనున్ను, ఉండడానికి కారణమేమని నా బుద్ధ్యా యేమింపగా అథకము తెలియని వేదపాఠము యేమివున్నా శ్రాత పురస్కరముగా యాగము మొదలయిన కర్మాలకు ఉపయోగమే

గాని జ్ఞానానికి ప్రత్యక్షమైన సాధకము కాదు గనుక నున్ను, యీ భూమి మైచ్చా క్రాంతమై పోయిన వెనక గంగాయమునల మధ్యే నివసింపుచు నున్న కర్మతులయిన ద్రావిళ్ళు శుద్ధ ద్రవిడ దేశములయిన కావేరీ తామ్రపర్ణి తీరములలో ప్రవేశించినందున అక్కడి వారు కర్మోపయోగిగా వేదాధ్యయనము తెలియక పోయినా వేద పారాయణము చేయడములో ఫలము కలదని ఫలశ్రుతులు కలగచేసి బహుశః వేదపాఠము పారాయణానకు ఉపయోగముగా జరిగింపుచు వుండేట్లు తోచుచున్నది.

యిప్పుడు పంచగౌడులని యిక్కడ వనించే వారికి గౌడులనిపేరు రావడానకు కారణమేమంటే కర్మతులయిన ద్రావిళ్ళు యీ గంగా యమునలమధ్యే వనించే కాలములో కర్మములయెడల శ్రద్ధ తక్కువైన పారైనందున వీరిని గౌణులు అంటూ వచ్చినారు. ఆనామమే యిప్పుడు గౌడులని పిలిచినది. కర్మతులు యీ రాజ్యము వదిలి పోయి ఢిల్లీ నుంచివచ్చిన తురకలచేత ఈ రాజ్యమంతా నిండిపోయినందున నిండా కర్మతులు కాకుండావుండే గౌడులకు ఆ తురకలతో సహవాసము కలిగినందున ఉచ్చారణలుకూడా ఆతురక భాషను అనుసరించినవి. ఆచారాలు కూడా తద్వారా నిండాభేదించి పోయినట్లు చెప్పుచున్నారు. ఈ దేశము తురక దేశమున కున్ను, హిందూ దేశమునకున్ను, నడుమనుండే సింధు నదికి సమీప మయినది గనుక తురకలు ఢిల్లీ ప్రవేశించగానే వారు ఈ దేశాచార విరుద్ధ కర్మతు లయినందున వారివల్ల ఉపద్రవము కలగ పోవుచున్నదని భయపడి యిక్కడి కర్మతు లయిన ద్రావిళ్ళు పయిన వ్రాసిన ప్రకారము శుద్ధ ద్రవిడ దేశములో ప్రవేశించినారు. అదినుంచి కర్మతులు గాని గౌడులు, యిప్పటికి ముక్తిక తగ్గ గారి యయిన జ్ఞాన సంపాదనాధ్యయనము, తేజము, మీమాంస మొదలయిన శాస్త్రములను అభ్యసించు చున్నారు.

కర్మద్యారా జ్ఞానమనే న్యాయ మాగమును బట్టి కర్మ మనే మజ్జీయూరి మీదుగా జ్ఞానమనే పురమునకు పోతే దేశాన కున్ను, ప్రాణాలకున్ను, ప్రయాస యియ్యదు. కర్మమనే మజ్జీలో నిలిచి ఆసోదా చేసుకోకనే జ్ఞానమనే పురమునకు ఒక్కసారిగా వేరే

అగుపడలేదు. యిది గాక శ్రీమచ్చంకరాచార్య భగత్పాదులవారు దిగ్విజయాధికముగా ఈ దేశానికి వచ్చిన కాలములో యిక్కడ సన్యాసమును స్థాపించిన వెనక ఈ గౌడులలో కొందరు సన్యాసించి వారికి శిష్యభావమును నహించి ఉంటూ వచ్చినారు. భగవత్పాదుల వారికి కొందరు మద్య మాంసాదులతో భిక్ష చేసినప్పుడు గురువు స్వీకరించగా మేము యెందుకు విడిచి పట్టినలసిన దని వారితో పాటుగా ఈ దేశపు శిష్యులు మద్య మాంసాదులను భక్షించినారు. పిమ్మట వారి పరిత్రాధకము బిగ్గరించినవాడు సీసమును కరిగి ఆయుష్లముతో భిక్షాకాలమందు భగవత్పాదుల వారికి పాత్రతో సమపికంచగా దాన్ని భగవత్పాదులవారు సమదశికను లయినందున ఉదక ప్రాయముగా పుచ్చుకొన్నారు. ముందు వారితోటి పాటుగా మద్య మాంసములను పుచ్చుకొన్న గౌడ సన్యాసులు యిది మేము పుచ్చుకో గలమా అని కరిగించి పోసిన సీసమును తొగలేక త్యజించి నందున భగవత్పాదుల వారికి వారి యెవల ఆయాసముతోచి, బుద్ధి స్థైర్యమును సంపాదించు లోకదృష్టితో మంచినేడు తారతమ్యములను విచారించక నాయందు గౌరవమును లేకుండా అపాంశ్రుతిని వహించి నందున మీరు భక్తిస్తులై పోదురు గాకా యని శపించినారు.

అప్పుట్లో శాపగ్రస్తులయిన పదిమంది సన్యాసులున్ను, దశ నామములు కలిగి శిష్యప్రశిష్య పరంపరగా యీ దేశములో గోసాయి లనే పేరు బెట్టుకొని తమది సన్యాసాశ్రమమైనా వర్తకవ్యాపారాలు చేసుకొంటూ యిక్కడ మహాజనులనే నాపాకాలుగా నటించుచున్నారు. ఆగోసాయిలు శిష్యపరిగ్రహము చేసేటప్పుడు ఒక విధమయిన హోమముచేసి కొంత ఆగమము జరిపించి శిష్య పరిగ్రహము చేయుచున్నారు. ఆ శిష్యుడు గురువుయొక్క ధన ఋణాలకు బాధ్యుడవుచున్నాడు. యిట్లా మునుపు గోసాయిలు బ్రాహ్మణ వ్యతిరిక్త జాతులను కూడా శిష్యులుగా పరిగ్రహించుచు వచ్చినారు. అయితే యిప్పుడు కొంతకాలముగా కుంభిణీవారు ఆ యాచారమును నిలిపి బ్రాహ్మణులనే శిష్యులుగా పరిగ్రహించేటట్లు

ఆగోసాయీలకు నియమము చేసి యున్నారు. ఆగోసాయీలకు యెవరు నమస్కారము చేసినా, యిప్పటికిన్ని నారాయణ స్మరణ చేయుచున్నారు. యీ గోసాయీ లందరున్ను, వనా, రణా, గిరి, పర్వత, సాగరా, భారతీ, పురీ, సరస్వతీ, తీర్థా, ఆశ్రమ, యీ పది నామ ధేయములకన్ను అంతభూతలయి యుంటారు గాని వేరేయుండరు.

యీ తెగలు గాక బయిరాగులని కొందరు విరక్త్యభినయాలు బహుశా కలిగి తెంగల నామధారులయి సంచరింపుచు నుంటారు. వారికి గురువీరముగా మన ద్రవిడదేశము నుంచి కొంతమంది వైష్ణవులు కొన్ని కాలములలో వచ్చి సమాశ్రయణము చేసి వారిగుండా బహుధనమును సంపాదించుకొని పోవుచున్నారు. వారు విష్ణుభక్తులయినా ద్రవిడ దేశములో అద్వైతులకన్ను, విశిష్టాద్వైతులకన్ను, సగుణనిగుణ వివాదము పడివున్నట్టు యిక్కడ లేదు.

యీ దేశము యావత్తున్నూ తరుచుగా శ్రీమచ్చంకరా చార్యులవారు స్థాపించిన అద్వైత మతము చేతనే వ్యాపింపబడియున్నది గాని పిమ్మట రామానుజాచార్యుల వారున్నూ, మధ్వాచార్యుల వారున్నూ, అవతరించి స్థాపించిన విశిష్టాద్వైత ద్వైతాలు యీ సోకి సకృచ్చముగా నెగడినది కాదు. ద్వైత మతస్థులు మన దేశములో ఉంచుకొనే అంగారరేఖ యీ దేశములో ఎవడున్ను లలాటమందు ధరించినట్టు నాకండ్లవడినదికాదు. సకలమైన వారున్న ఏమిన్ని భేదములేకుండా విభూతిన్ని గోపీచందనమునున్ను చందనమునున్ను లలాటమందు ధరింపుచున్నారు. బయిరాగులు మాత్రము తిరునామమును పయిన వాసినట్టు ధరింపుచున్నారు.

శైవ వైష్ణవ సౌర శాక్తములు మొదలయిన మతాలన్ని అద్వైత విశిష్టాద్వైత మతాలకు అంతభూతము లయినవే గనుక యీ మూడు మతస్థులున్ను శైవవైష్ణవములు మొదలయిన ఆరాధనలు ఏవి చేసినా చేయవచ్చును. ఈ ఆరాధనలన్ని కర్మాలకు అంగములే కాని వేరేకావు. మత రహస్య మనే వృక్షములము గురుముఖముగా తెలియవచ్చినప్పుడు కర్మాంగములయిన ఆరాధన లన్నియు తమకు తామే నివర్తించి పోవుచున్నవి. మత రహస్యమనగా ఆయా మతము

యొక్క తత్వము. అద్వైతమతము: యొక్క తత్వ మేమంటే సృష్టికిన్ని సృష్టికర్తకున్న, దీప దీపికా న్యాయముగా భేదములేదనుట. విశిష్టాద్వైత తత్వమేమంటే సృష్టికిన్ని సృష్టికర్తకున్న పాలతో కలిసి వుండే నెయ్యివలెనే కింకీత్తు భేదము చెప్పడము. ద్వైత తత్వమేమంటే పాలు పెరుగు మజ్జిగె మజ్జిగె తేట నెయ్యి యివి భేదిస్తే భేదపడుచున్నవి గనుక వీటివలెనే యీశ్వరునికిన్ని జీవునికిన్ని భేదము ఉండడము మాత్రమే కాకుండా అనేక భేదాలు జీవులలో కూడా కల వనడము. యీ మూడే యిదివరకు తీరని వివాదాలుగాని శివుని కన్నా విష్ణువు సోత్వముడని వైష్ణవులున్ను, శివుడే వుత్తముడని శైవులున్ను వీరిద్దరికన్న శక్తి యొక్కవని శాక్తులున్ను, వివాద పడడమున్ను అందఱియొక్కవ గణపతి అని గాణపతులు వగయిరాలు వివాద పడడమున్ను స్వప్రయోజనకారి కాదు. యేలాగంటే విందుకు వండిన కూరలు మొదలయిన వ్యంజనాలలో యెవరికి లేవ్యా భక్ష్య భోజ్య చోష్యములలో యేది సమ్మత మయితే వారు అది యెత్తి భక్షించవచ్చును; విందు చేసేవానికి కావలసిన ప్రయోజనము భోజనము చేసిన వానికి యెట్లాగయినా కడుపునిండవలసినది, శైవ వైష్ణవారాధనలను కలగ చేసిన మతోద్ధారకులకున్ను అదే ప్రకారము తమతమ మత ప్రవిష్టలు తత్వము తెలుసుకొనేవరకు ఒకవిధమయిన నామ రూపాలు యేపకారముకొని ఈశ్వర జ్ఞానముతో ఈశ్వరుని యెడల భక్తికలిగి వుండవలసనిగాని వేరే కాదు. జ్ఞానోదయము కావడానికి శాస్త్రవిచారణమాత్రము చేసి యిక్కడి నను సజనులున్ను, బహుశః అద్వైత ద్వైతమత ప్రవిష్టలుగానే వున్నారని నాకు తోచబడుచున్నది. మన దేశములో వుండే ద్వైత మతస్థు లయిన మాధ్వులు ధరించే చక్కోముద్రీలు మాత్రము యీ దేశములో బహుమంది గోపీతో వేస్తారు.

కీస్తు మతస్థుల్లో పోయెస్త్రాంటు అనే జాతులవారు విశిష్టాద్వైత మతాను సారముగా సృష్టికర్త అయిన యీశ్వరుడు చేతనా చేతనాత్మక మయిన అనేక జీవులను సృష్టించినాడు; కర్మాలు తదంగ మయిన ఆరాధనలన్న యీశ్వరదృష్టి అల్ప పదార్థాలమీద కలిగితే ప్రమాదాన్ని యిస్తున్నవి గనుక, కర్మాలున్ను తజ్జనితమయిన ఆరా

ధనలున్ను యేమి వద్దు, మనసా యీశ్వర భజన చేస్తూ వుండవలసిన దని చెప్పుతారు. తురకలున్ను, అందు కనుసరణగా అనేక ప్రకారాలయిన కర్మాలు తజ్జనిత మయిన ఆరాధనలున్ను వుంటే బుద్ధి నిశ్చయము తప్పి పోతున్నది గనుక, ఒకటి రెండు విధములయిన కర్మాలను ఆరాధనల నున్ను యేవఱుచుకొని ఆమూలకముగా యీశ్వర భజన చేసి కడతేరుతారు. 50వన్ క్యాథేలిక్కు అయిన క్రీస్తు మతస్థులు తురకలవలెనే సంక్షేపమయిన కర్మాలతో ఆరాధనలతోనున్న యీశ్వర భజన చేస్తున్నారు. తురకలకున్ను క్యాథేలిక్కులకున్ను తాము చేసే కర్మారాధనలలో వివాదమే కాని తత్త్వములో వుండనేరదని తోస్తున్నది.

భగవత్పాదులయిన శంకరాచార్యులవారు అవతరించి దిగ్విజయము చేయక ముందర యీ కర్మభూమిలో దేహమే బ్రహ్మమని వాదించే ఒక ప్రమాదమయిన బౌద్ధమతము ప్రసిద్ధముగా వుండెను. యిప్పుడు ఆ మతము యీ దేశమందు బలమయినా అంకురాలు మాత్రము అక్కడక్కడ ఉన్నవి. ఆ మతము పాలునే నెయ్యి అన్నట్లు స్థూల దేహాన్ని బ్రహ్మముగాను, యీశ్వరుడుగాను, అనేక దృఢయుక్తులతో వ్యవహరిస్తున్నది.

సచ్చిదానందమయిన పరబ్రహ్మ సంకల్పమనే మాయతో యుక్తుడయి సృష్టించిన అనేక బ్రహ్మాండములలో వసించే సృష్టి సంబంధమయిన యావజ్జనులున్ను అద్వైత విశిష్టాద్వైత ద్వైత దేహ బ్రహ్మవాద మతాలకు లోబడి వుండవలసినదే కాని యితరము కాదని తోస్తున్నది. లేనిపక్షమందు దైవము గలదనే జ్ఞానలేశము లేకుండా ద్విపాత్యశువుల వలెనే ప్రవర్తింపుచు ఉండవలసినది. యంత కుక్కువ వేరేవుండ నేరదు.

జ్ఞానజంతువులయిన మనుష్యులకు అజ్ఞాన జంతువులయిన పశువులకున్ను భేదమేమని విచారిస్తే యెట్లా అద్దాలంతా ఒకటే దినుషా తస్యత్తుగా జంతువులంతా ఒక దినుషేగాని వేరుకాదు. అయితే తున ప్రతిభాతి పుట్టవలసిన అద్దాలకు వెనకతట్టు యెట్లారనము పూస్తామో తస్యత్తుగా యీశ్వరుడు తన ప్రతిభాతి కలిగే కొరకు బుద్ధి అనే

రసాన్ని మానుష కోటికి వెనకతట్టు పూసి యున్నాడు. అటువంటి
 రసము పూసిన అద్దాలకు కూడా యెట్లాచూచే పక్క ముందుగా దుమ్ము
 అనే కల్మషము కప్పివుంటున్నదో తద్వత్తుగా మాఝ్య మనేమాలిన్యము
 మనుష్యులకు కమ్మిఉంటున్నది. ఆ అద్దాలపై కల్మషాన్ని మనుష్యులు తుడిచే
 యెట్లా తమ ప్రతిభాతి స్పష్టముగా తెలుస్తున్నదో తద్వత్తుగా సత్సం
 గతి కల్గడమువల్ల మనుష్యుల మాఝ్యము వదిలి యీశ్వరభాతి మను
 ష్యులబుద్ధిలో సరిపూర్ణముగా కలగడానికి హేతువవు చున్నది.

బహుదనములుగా స్త్రీలు తిర్యగ్గతువుల వలెనే మోక్షాహా
 లు కాక నున్నారే! పురుషులకు భోగాహాలా లేక పురుషులవలెనే
 వీరున్న జ్ఞానవంతులయి మోక్షాహాలా? అనే శంక నాకు కద్దు. తిరువ
 భూరి మహాముని రఘునాథాచార్యులు మొదలయిన పెద్దలను గురించి
 స్త్రీలు మోక్షసామ్రాజ్యాన్ని పొందినట్టు భారత భాగవతాది సారవత్తు
 లయిన యితిహాస కథలలో యెక్కడనైనా వున్న జ్ఞాపకము గాని
 వున్నదా? తుదను స్వర్గాది భోగాలయినా వారు అనుభవించినట్టుగా
 గాని వున్నదా? అనిన్ని యితిహాసాదులబో పురుషులకు ఫలాని ఫలాని
 సుకర్మమును చేస్తే స్వర్గములో అనుభవించడానికి రంభాద్యప్పరసలు
 వున్నారని ఆశ చూపించియున్నదిగాని ఫలాని మంచికర్మము స్త్రీలు
 చేసుటవల్ల ఫలాని దేవతలతో స్వర్గములో కీర్తిస్తూ వుండవచ్చు నని
 ఆశకూడా చూపలేదే! స్త్రీలు జ్ఞానవంతులయి మోక్షాహాలు యెట్లా
 అవుదురని ప్రశ్న చేస్తూ వచ్చినాను. వాడువారు శానా ప్రయాసపడి
 స్త్రీలను పురుష సమానలుగా స్థాపించవలెనని యుక్తులు చెప్పినా దేవ
 హూతి మొదలయిన తత్వబోధగల స్త్రీలనుకూడా వివాదములో
 దృష్టాంతములుగా తెచ్చినా తుదను నా సందేహమే వారినిన్ని పట్టు
 కున్నది గాని తేరుగడ అయినదికాదు.

నా బుద్ధిద్వారా నిశ్చయము చేసినది యేమంటే స్త్రీలకు పురు
 షులకున్న హృత్కమలములు ఊర్ధ్వాధోభాగములయందు రెండేసి
 గ్రంథులనే ముఖ్యులగిలిగి వుండేది నిశ్చయము. అధోభాగమం దుండే
 గ్రంథి పరమాత్మ సంబంధమయినదిన్ని ఊర్ధ్వభాగమందుండే గ్రంథి
 సంకల్పరూపం బయిన మాయా సంబంధ మయినదిన్ని ఖేను.

స్త్రీలకు గర్భాధారణ నిమిత్తమయి అధోభాగమందుండే గ్రంథి ఫలకాలము రాగానే వీడబడి ఋతువనే సంజ్ఞను పొందుచున్నది. పురుషులకు మాయా సంబంధమయిన వూర్క్వ భాగమందుండే గ్రంథి ఫలకాలము రాగానే జ్ఞానోదయ సామగ్రిని చేయడానికి వయిపుగా వీడబడి పోవుచున్నది. యిందుకు దృష్టాంత మేమంటే పురుషులకు యకావనప్రారంభమయిన వెనక బాల్యమునందుండే కంఠధ్వని సావనము వూడేదలేదు; భేదింపుచున్నది. స్త్రీలకు మాతృము జననాదారభ్య కంఠధ్వని యొకటే రీతిగా పురుషులకంటే హెచ్చుగా యధోచితమయిన శ్రావ్యతకలిగి ఉంటున్నది. యీ రీతినీ స్త్రీలకు పరమాత్మ సంబంధమయిన గ్రంథి వీడబడి మాయా సంబంధమయిన గ్రంథి నిలిచియుండడముచేత యెన్నటికిన్ని జ్ఞానోదయ మయ్యే పాటిబుద్ధిన్ని స్థైర్యమున్ను లేక మాయాసంబంధమయిన చాంచల్యముతో మనస్సు తల్లడింపుచున్నది; తద్వారా జ్ఞానమువినా ముక్తిలేదు; గనుక స్త్రీలు ముక్తికి అహులుకారు; యధోచితముగా అజ్ఞాన జంతువులతో చేరినవారేను.

జ్ఞానాహులు కాకపోతే అట్లేపోయెను కర్మభూమియందు ఉత్పత్తి అయిన స్త్రీలకు మంచి కర్మాలుచేయ నిచ్చు పుట్టెట్టటుగా స్వర్గాది భోగాలనే మీది ఫలము కలదని తద్వారా దేవశిలతో సంభోగము కలుగుననే ఆశైవా వ్రంచరాదా అని యోచిస్తే అటువంటి ఆశపెట్టితే స్వకీయ పురుషుల యెడల భక్తిని వదిలి అటునియమించిన కర్మములే చేస్తూవుందురనే భయముచేత మన పూర్వుకులు ఆయాశ కూడా పెట్టక వారికి చెప్పిన కర్మాలు యేమి ఉన్నా ఐహిక సంబంధమయిన అష్టపుత్రీ ఒహుధనములున్ను భత్యాసహ ఆయురారోగ్యములున్ను మాత్రమే సకల పురాణాదులలో చెప్పియున్నవి; తద్వారా స్త్రీలు తిర్ణగంతువుల వలెనే యధోచితముగా పురుషులకు భోగాహులే కాని యితరము కాదని తోచుచున్నది.

యీ ప్రయాగ మహాక్షేత్రములో ఉండే పౌరాణికు డయిన మధురానాథు అనే మహారాష్ట్రీ బ్రాహ్మణుని స్త్రీలకు యే సుకృత కర్మముచేతనైనా పురుషజన్మము కలిగినట్టు పురాణేతిహాసములలో

కద్దా? అని అడిగినాను. కొన్నికొన్ని పురాణాదులలో పుత్రులు సన్యసిస్తే పురుషజన్మము కలిగేటట్లు ఉన్నది, కొన్ని పురాణాదులలో సర్వథా యెప్పుడున్న స్త్రీలకు పురుషజన్మము లేదని పరిష్కారముగా వున్నదని చెప్పినాడు గనుక యీ యుక్తుల ద్వారా విచారించగా స్త్రీలు లేని పోని పురుషయోగ్యము లయిన కమలముల జోడికి పోక వేదాంతాలు విచారించి శుష్కవేదాంతలు కాక, పతిశుశ్రూష కుటుంబ సంరక్షణ మొదలయిన విహికపు పనుల యెడలనే ప్రవిష్టులుగా ఉండుట యుక్తముగా తోచుచున్నది.

ఈ ప్రయాగలో సకల పదార్థాలు దొరుకును. సకల విధ మయిన పనివారున్నూన్నారు. సీమసామానులు అమ్మేయింగిలీషు మాపు కూడా ఒక బంగళా వేసుకొని ఉన్నాడు. యీ ప్రయాగలో అక్టోబరు నెల ౧౨ తేది మొదలు ౨౨ తేది రాత్రి వరకు వసించి ౨౩ తేది ఉదయాన బజరా అనే యిల్లుగల పడవ ఒకటిన్ని, నానా అనే సాధారణపు పడవ ఒకటిన్ని బాడిగెకు తీసుకొని గంగగుండా ప్రయాణమై సాగివచ్చినాను. యీ బజరాలనే పడవలు సుమారు ౬౦ అడుగుల నిడివిన్ని, ౨౦ అడుగుల వెడల్పున్న కలిగి ఒకటి వెనుక ఒకటిగా మూడు అరయిండ్లు యేర్పడి ఉంటున్నవి. ఆ యిండ్లు మంచి పలకలతో కట్టి సుందరమయిన రంగువేసి యున్నవి. కడాపటిది మరుగు అర. నడిమిది పడకటర. మొదటిది కచ్చేరి కూటముగా ఉంటున్నది. యీ అరల కింద సామాను ఉంచడానికి ఒక అంతస్తు ఉన్నది. ఈ మూడు అరలమీద నవారీలు మూడు వుంచి ౩౦ మంది బోయాలు వుండవచ్చును. దీనికి కొయ్యలతో నీళ్లు తోనేవారు మాలీలు అని ౧౪ మంది, మాంజీ అనే చుక్కాణి తిప్పేవాడు ఒకడున్ను ఉన్నారు. యిటువంటి బజరాకు సాధారణ మయిన బాడిగె దినానికి ౭ రూపాయలు. ఇక్కడకలదారలని, శిక్కారూపాయిలని చెలామణి అవుచున్నవి. ఈ రూపాయలు మన దేశపు రూపాయి ౧ కి ఒక అణా యొక్కవ అనుకోవలసినది. యీ బజరాలు ఫలాని ఊరికి వెళ్ళడానకు యిన్ని దినము లని సర్కారువారు నిరుకుచేసి ఉన్నారు. యీ పడవ ఒకరికి ఒకతావుకు బాడిగెకు వచ్చి మళ్లీ వచ్చినతావుకు పొయ్యేట

ప్పుడు మరిఒకడు బాడిగెకు మాట్లాడుకుంటే ఆ నిరుకు దినాలలో సగము దినాలకే బాడిగెయియ్య వలసినది. బజరాచేరే నిరుకుదినాలకు ఎంత తక్కువగా స్థలము చేరినా ఆ నిరుకుదినాల బాడిగెపూర్తిగా యివ్వ వలసినది. అది యెట్లానంటే కాళికి ప్రయాగ నుంచి యీ కాలములో బజరా ౬ దినములకు చేరుతున్నది. అయినప్పటికిన్ని నిరుకయిన ౧౫ దినాలకున్న బాడిగె యియ్యవలసినది.

ఈ ప్రకారము దండు తీసుకొని అనేక పడవలు బంగాళా నుంచి ప్రయాగకు వచ్చివుండి మళ్ళీ పోవుచుండగా ఒక బజరాను బాడిగెకు మాట్లాడి నిశ్చయము చేసుకున్నాను. యిది ఒకటే నాసల్లనకు నేను యిక్కడ ఉంచుకున్నంత మటుకు చాలును. అయితే దేశానికి పట్టుకుని పోవలసిన గంగాజలము యమున కలియకుండా ఇక్కడ దశాశ్వమేధ ఘట్టములోనే పట్టవలసినది నియమము గనుక నుమారు ౫౦౦పళ్ల*గంగ ౫౦ బాసలలో పట్టి యుంచినాను. ఆ గంగ కాళికి తీసుకురాగలందుల కయి ఒకనావా ౨౭ చూపాయిలకు మాట్లాడి కుదుర్చు కున్నాను. మొరకను నాలుగు దినాలకు కాళికి పోవచ్చును. ప్రవాహము తీసిన వెనాలు గనుక గంగకుండా పోతే ౬ దినములు పట్టునని యిక్కడివారు చెప్పినా పరిత్రాధణముగానున్న కూడావచ్చిన వారి ఆసోదా (విశ్వాంతి) నిమిత్తమున్ను ఊహించి గంగకుండా రావడ మయినది.

గంగా ప్రవాహకాలము ఇక్కడ శ్రావణ భాద్రపద మాసాలు. యిప్పట్లో తూవుణ్ణగాలి కొట్టుచున్నది. ప్రవాహపు వడి ముందర గాలికూడా నిండా పనికిరాదు. యీ బజరాలకు మూడేసి చూపలు ఒక స్తంభమునకు కట్టుచున్నారు. నేను పోవడము తూర్పు గనుక నాకు గాలి యెదురయి యున్నది. యిక మంచుకాలము వచ్చే నెల మొదలు ఇక్కడ ఆరంభ మవుచున్నది. చైత్ర మాసమునందున్ను, వైశాఖ మాసమునందున్ను, ఈ కారితకమాసమునందున్ను ఇక్కడ ఎండ తీవ్రముగా కాయుచున్నది. నాతో కూడావచ్చిన సామగ్రిని మిరిజాపురమునుంచి కాళికి లోగడనే పంపించివేయగా మిగిలిన నాతో

* చెన్నపట్టుములో సాలు మొదలగు ద్రవములు కొలుచు కొల మాసము ఒక పడి రహారవి ఒకటిన్నర సేరులు.

కూడా ఉన్న కంబళిడేరా ఒకటిన్ని, శిఫాయిడేరా ఒకటిన్ని ఒక కళాసు నున్న కూడా పడవలమీద ఉంచుకుని, గుర్రాలను, ఒక జత బోయీలను, కావడివాండ్రను, కాయలమనుష్యులనున్న మెరకను పంపించి బయలుదేరినాను.

గంగలో రాతిగొట్టు లేదు. గంగాతీరమునందు వసతి అయిన ప్రదేశములో దిగి రాత్రి పగలున్న వంట చేసుకొని తల్లిపోవుచు వచ్చినాము. ప్రవాహపు వడిచేత గంగమధ్యే మిట్టలు పెట్టుచున్నవి గనుక పడవలు, బజరాలున్న మిట్టతగిలి పగిలిపోతున్నవనే భయము చేత రాత్రిళ్ళు పడవలు ఇక్కడ నడిపించరు. చీకటిపడగానే ఒకతావున పడవలు నిలుపుతారు. గంగలో సాయంకాలమునందు పరంగి కొండ శాలలో గుట్టపుబళ్ళు నడిచేటట్టు * పడవలు బజరాలున్న వచ్చుచు పోవుచున్నవి. గాలిలేక ప్రవాహానికి యెదురుకొని పడవలు పోవలసినప్పుడు పడవలకు తాళ్ళుగట్టి గట్టుననుండే మనుష్యులు యీడ్చుకొని పోతారు. ప్రవాహపుదారిగా గాలికి యెదురుకొని పొయ్యేటప్పుడు కొయ్యలతో నీళ్ళు తోస్తూ పోతారు. గాలి అనుకూలించి నప్పుడు ప్రవాహపుజోరు కలిగిన తావులలో చాపలుకట్టి మాలీలు వూరికే కూర్చుంటారు. చుక్కాణివాడి జాగ్రత మాత్రము సర్వకాలమందు న్నుండవలసి యుంచున్నది.

గంగ భూమి మట్టానికి బహు లోతుగా ప్రవహించుచున్నది గనుక ఊళ్ళు నిండా గంగ సమీపమునందు ఉండకపోయి నప్పటికిన్ని గంగకు యిరుపక్కల అడుగుకు ఒక ఊరు వున్నట్టుగా దగ్గర దగ్గర ఊళ్ళు వుండి వున్నవి. వాటి పేళ్ళు విచారించడానికి గంగలో రావడము చేత వయిపు లేకపోయెను. వాటి పేళ్లు పడవతోకే మాలీలకు కూడా తెలియదు. గంగలో రాగా కనుపడక ప్రసిద్ధ స్థలాలు యేవంటే వింధ్య వాసిని ౧, మిరిజాపూరు ౨, చెన్నాడుగడ అనే బస్తీకోట కలిగిన షహారు ౩, చోటా కలకత్తాయనే దండు ౪, రామనగరము వ్యాసకాశి అనే ద్విినామములు గల బస్తీ షహారు ౫.

* చెన్న పట్టణములో ఆనాడు దొరలు విహరించు స్థలము హంటు కోడ్డులో నీడకోసు రెండుపక్కలా వేయబడిన చెబ్బ బజారులోనే.

చెన్నాడుగడ వద్ద ఒక కొండ ఉన్నది. ఆ కొండమీదనే గంగ ఒడ్డుగా ఒక కోట యున్నది. దాన్ని యింగిలీషువారు ఇప్పటికి బహు బస్తీగా ఉంచుకొన్నారు. కాళికి యెదిట గంగకు ఇవతలి పక్కనుండే వ్యాసకాళిలో ౨౬ తేది రాత్రి ౮ ఘంటలకు ప్రవేశించినాను. ఇక్కడికి కాళీపట్టణము తెలియుచున్నది. నిత్యము చంద్రాస్తమయ మయ్యేవరకు నా పడవలు తోయిస్తూ వున్నాను గనుక అనేకరితిగా యింకా రెండు గడియలు తోయిస్తే కాళి చేరుదును. అయితే ఉప వాసముతో మహానగరము చేరవలసిన నియమము గనుక యిక్కడనే ఈ రాత్రి వసించడమైనది.

గంగలో బజరాలమీద వెళ్ళే సౌఖ్యము అనుభవ వేద్యము గాని వ్రాయ శక్యము కాదు. దిగిన తావున పారా యియ్యడానికి మాత్రము మనవంటి వారికి మనుష్యులు చాలివుండవలసినది. సామాన్యపు ముసాఫరులు పడవలమీద వస్తే పెరిమిట్టు మనుష్యులనే సుంకం బంపొత్తులు సోదా యియ్యవలె ననే బహనా (వంక; నెపము) ప్రతి పూరిదగ్గర పెట్టి యేమైనా లంచము యియ్యకపోతే మూట ముల్లెలు విచ్చి అభాసు చేసి పడవలకు నిలిపి బహు తొందర పెట్టుతారట. పేదలకు ప్రయాగనుంచి కాళికి రావడానికి పడవకు యిచ్చే బాడిగె గాక మనిషి ౧ కి రూపాయి వంతున లంచాలకింద తగులుతున్నదట. యీ లంచాల మూలకముగానే యీ ఘాట్ల సుంకపు దారోగాలకు జీతము పదిఅయిదు రూపాయలు అయినా యిన్నూరు మున్నూరు రూపాయలు నెల ౧ కి సంపాదించే టట్టు మిరిజాపూరులో నాకు తెలిసినది. ప్రయాగలో జూసీనరాయి సుంకము వారికి నా నిమిత్తమై జరిగిన దావువల్లను, ఆ జిల్లా బంపొత్తులు కూడావున్నందుచేతనున్న అటువంటి శ్రమ నాకు యెక్కడా కలిగినది కాదు.

హయిదరాబాదు మొదలు యింగిలీషుదొరల వద్దకి మనవంటి వారు పోయి రాగానే కొంచెములో తృప్తిలేని ఆదొరలవద్ద నకీబులు చోవుడాలు వగయిరాలు యినాములకు నచ్చుచున్నారు. యీ ధుబారు ఖచు విస్తారముగా అక్కడక్కడ తగ్గులుతూ వచ్చినది.

యా ప్రయాగలో పైన వ్రాసిన దావువల్ల అటువంటి ఖర్చు ఒక గవ్వలయినా తగిలినది కాదు. ప్రయాగలో స్నానమువల్ల బంజొతులు నిత్యము నా సేవచేస్తూ వచ్చినందున వారికిన్ని నా తయినాతి బరకణ దాసు బంజొతులకున్న మాత్రము నేను వచ్చేటప్పుడు కొంచెము యినా మిచ్చినాను.

ప్రయాగ యిండ్లు, అంగళ్ళు యథోచితమైన వెడల్పు గలవిగానే కట్టివున్నవి. ప్రయాగలో చెప్పే సంకల్పకృమము మన దేశమువలెనే 'భరతఖండే' అనే మట్టుకు చెప్పి అటుతర్వాత 'ఆర్యావతాంతగత బ్రహ్మకై వత్సైకదేశే, విష్ణు ప్రజాపతి క్షేత్రే, షట్కణమధ్యే, అంత వేద్యాం, భాగీరథ్యాః పశ్చిమే భాగే, కాశీంద్యాః ఉత్తరే తీరే, పటస్య పూర్వదిగ్భాగే, విక్రమశకే, బాద్ధావతారే, ప్లవనామ సంవత్సరే' అని పిమ్మట మన దేశరీతిగా మాసము తిథి మొదలయినవి చెప్పవలసి నది. కాశీలో చెప్పే సంకల్పకృమ మేమంటే 'ఆర్యావత్సైకదేశే, అవిము క్త వారణాశీక్షేత్రే, అసివరణయోమః ధ్యేః, మహాశ్మశానే, ఆనందవనే, గౌరీముఖే, త్రికంటకవిరాజితే, భాగీరథ్యాః పశ్చిమేతీరే, బాద్ధావతారే, విక్రమశకే, ప్లవనామ సంవత్సరే' అని చెప్పవలెను. ఇటువంటి కాశీమ హాక్షేత్రమును అకుటోబరు ౨౭ తేదీ ఉదయమయిన ౮ ఘంటలకు శ్రీరామకటాక్షముచేత చేరినాను. 2/1/50

పండ్లండవ ప్రకరణము

కాశీపట్టణములో నిండా జనసంఘము కలిగివుండును గనుక వూరికి బయట అసివద్దవుండే తోటలలో ఒకతావున దిగవలెనని యొచ్చిస్తిని. వాట్లలో స్థలము సంకుచితముగా వుండినందున నున్న మణికణిక మొదలయిన స్థలాలకు దూరమవుట చేతనున్న కాశీతంబురాయనియొక్క కేదారఘట్టములో వుండే రెండు అంతస్థులు నాలుగు ముంగిళ్లు కల ఒక పెద్దయింట్లో దిగినాను. నాకోసరమై ఆస్థలము ముందుగా ఖాలీచేసి శుద్ధి చేసివుంచి యున్నందున బహుసౌఖ్యముగానే వుండెను. ఆయిల్లు గంగ యొడ్డుగానే వున్నందున సమృతి అయినప్పుడు మిద్దెమీదినుంచి గంగా దళనము చేయడానికి అనుకూలముగా వుండినది.

ఈ కాశీస్థలానికి బాధ్యులుగా గంగాపుత్రులనే వారు ౧౨౦౦ యిండ్లవారు ఉన్నారు. వారు ఊత్రిశౌర్యాల చేత దొరతనము చేసే వారని, గంగాయాత్ర చేయ వచ్చేవారివద్ద గుఱ్ఱానికి ౧౨ రూపాయల వంతున నున్ను, మనిషికి ౪ రూపాయల వంతుననున్ను, గాడికి యాభై రూపాయల వంతున నున్ను యాత్రవచ్చే వారిని ముందుగా చూచిన గంగా పుత్రుడు తీసుకొని మణికణికలో స్నానము చేయింపుచు, యివ్వక స్నానముచేసి మొండాటలాడితే కొట్లోవేసి కోటుల సెలవులతో కూడా తీసుకుంటూ, బహుళా యియ్యని వారిని యియ్యచాలని వారినిన్ని తమ పోకిరితనము చేత మానభంగమున్ను, దేహబాధయున్ను పెట్టుతూ వచ్చు చున్నారు. వీరికి భయపడి శరభోజీ మహారాజు *అంతటి వాడు, కేదార ఘట్టమే వృద్ధమణికణికయని ఒక పురాణ ప్రమాణమును పట్టి ఊర్ శాస్త్రాధిపాలు కేదారఘట్టములో గడిపినాడు. విజయనగరపు రాజు కాశికి వచ్చిన్ని ఒక సంవత్సరము మణికణిక స్నానము లేక నుండినాడు. యిక పేదల గతి చెప్పవలసినది లేదుగదా! యిటువంటి సమూహము వల్ల నాకు ఒక అభ్యంతరమున్ను లేకుండా నన్ను రామలెంకివద్ద యెదురుకున్న రామరహల్లు అనే గంగాపుత్రుడు గోపీగంజులోనే నేను యిచ్చినది. తీసుకొని యాత్ర చేయించేటట్లు దస్తయివేజు వాసియిచ్చి ప్రయాగ వరకు కూడావచ్చి నా సహితముగా కాశి ప్రవేశించి నందున యథాశాస్త్ర ప్రకారము మహాస్థలము చేరిన మరుసటి గడియకే మణికణికకు వెళ్ళి అక్కడ చక్రతీర్థములో భేటికి అని ఒక మొహరు ఫలపుష్ప సహితముగా నుంచి ముందర స్నానము చేసి పిమ్మట ఊరానికి సంకల్పము చేసుకొని ఊరానంతరము మణికణికలో స్నానముచేసి గంగాపూజ చేసి గంగాపుత్రుల సమూహానికి భూరి దక్షిణ అని పదిహేను రూపాయలు, ఘాటీయాలనే గంగాతీర స్నాన ఘట్టమునందు వ్రుపచరించేవారి కని, పదిరూపాయలు, కంగాళీల

* ఈయన తంజావూరి మహారాజు. 1786 లో తండ్రి చనిపోవునాటికి 9 ఏండ్లవాడు. పినతండ్రి రాజ్యాక్రమణ చేయిగా కుంభిణీవారి నాశ్రయించి 1797 లో రాజ్యము పొందెను గాని రెండేండ్లలోనే పింఛనుదారు డియ్యెను. ఈయన 1833 లో చనిపోయినాడు. విషవ హెబరు 1826 లో ఈయనను దర్శించినాడు.

కని అయిదు రూపాయలున్న భూరి యిచ్చి నేను దిగిన స్థలము ప్రవేశించినాను. ఆ మరునాడు నాతో కూడావచ్చిన బ్రాహ్మణులందరిచేత తీర్థశ్రాద్ధాలు పెట్టించడ మయినది. నాలుగో దినము నేను తీర్థ శ్రాద్ధము పెట్టడమయినది. యీ మహాస్థలములలో అన్ని శాఖల బ్రాహ్మణులున్న సమూహాలుగా వున్నందున శాఖకు యాభై మంది వంతున అధిశ్రవణనకున్న, యిష్టబంటికిన్ని పిలిపించినారు. పావులా దక్షిణతో వారు సంతోషించినారు.

యీ కాశీలో మణికణికకు మహాత్మ్యము వచ్చినందుకు కారణ మేమంటే విష్ణువు చక్రము చేత తీర్థము కల్పించుకొని తవస్సు చేస్తూ వుండగా పార్వతీనమేతముగా శివుడు అక్కడికి వచ్చినంతలో పార్వతీయొక్క కణికామణి ఆ తీర్థములో పడిపోయెను గనుక శివుడు వెతికినట్టున్న, విష్ణు మాయచేత దొరకనట్టున్న, తదనంతరము విష్ణువు బావమరిది వొప్పారితో హాస్యము చేసినట్టున్న, ఆ చక్రతీర్థము పార్వతీకణికామణినిన్ని శివుని మానసమునున్న, ఆకషించి విష్ణుచక్రోద్భవమున్న అయినందున గంగ భగీరథుని నిమిత్తము భూలోక ప్రవేశమయినప్పుడు యీతీర్థమాహాత్మ్యము తెలిసి యీతీర్థ సంగమము చేసినది గనుక యీ మణికణికా ఘట్టము యీ స్థలానికి అతిముఖ్యమయినది. ఆ చక్రతీర్థములోనే ప్రథమస్నానమును కాశీ ప్రవేశించగానే అందరున్న చేయవలసినది. ఆ చక్రతీర్థము మణికణికా ఘట్ట సమీపమునందు ఒక చిన్న గుంటగా యున్నది. ఆ తీర్థాన్ని గంగాపుత్రులు ఆక్రమించుకోవడముమాత్రమే గాక సదా ఆపరించుకుని వుంటున్నారు.

యీ కాశీకి బహుపుణ్య కాలమున్న, బహు మహోత్సవ కాలమున్న, బహు జనాకర్షణ కాలమున్న యేదంటే కాతీకమాసము. ఆ కాతీకమాసములోను శుద్ధకాదశి మొదలు పున్నమవరకు పంచ దివసములు పంచరత్నాలని పేరు వహించివున్నవి. యీ కాతీకమాసము మున్నెదివసములు లక్షావధి ప్రజలు కాశీకి స్నానాల నిమిత్తముగా వస్తారు. కృత్తికా నక్షత్రము అదశనము కాక మునుపే

అందరునున్ను పంచ గంగా ఘట్టమందు స్నానము చేస్తున్నారు. శ్రీరామ కటాక్షము యీ పంచరత్న దినములలోనే నన్ను యీ కాశిలో ప్రవేశింప చేసినందున పున్నమస్నానము ఆ పంచగంగా ఘట్టములో చేయ్యడమయినది. యీ పంచగంగా ఘట్టము పంచపాండవుల తపోబలముచేత యిత ప్రసిద్ధమయినట్లు పురాణ సిద్ధము.

కాశి పట్టణమునకు ఉత్తరమున 'వరణ' దక్షిణమున 'అసి' అని రెండు నదులు కాలువలుగా గంగలో సంగమ మవుచున్నవి. అసి అనే కాలువ అతి స్వల్పము. యీమధ్యే వుండే భూమి వారణాసి అనే పుణ్య క్షేత్రమయినది. యీ అసివరణల మధ్యే గంగ ధనురాకారముగా ప్రవహింపుచున్నది. గంగకు పడమటి యొడ్డున కాశీపట్టణము యేర్పడి యున్నది. అసివరణల మధ్యము అవిముక్తక్షేత్రము గనుక యిక్కడ దేహము వదలిన జీవాత్మునికి తారణోపదేశము అవుచున్నదని పురాణ ప్రసిద్ధము. గనుక గంగాతీరమునందు యింట్లు స్నానఘట్టాలున్ను నారు పోసినట్లు వీధులకు కూడా యెనిమిది అడుగుల భూమి విడువకుండా జానెడు జానెడు భూమికి వేలమోడిగా రూపాయలు యిచ్చి స్థలము విశాలముగా కావలిస్తే మీదైవూదమిదైగా యేడేసి అంతస్తులు కూడా కట్టుకుని కాపురముచేస్తూ వున్నారు. యీ అసివరణల మధ్యే గంగాతీరమందు భూమి కొనవలిస్తే పూనా శ్రీమంతుడు *వగయిరాలకు శక్యమేగాని సామాన్యులకు వయిపులేదు. అసివరణల మధ్యే కేదార ఘట్టము మొదలు రాజఘాటు వరకు అహల్యాబాయి, *నాగపూరిరాజు, శింధ్యా వగయిరాలు అనేకలక్షలు వ్రయముచేసి కాపురానికి యిల్లున్ను

* వీహ్వా అని చరిత్రలో ప్రసిద్ధిజెందిన మహారాష్ట్ర ప్రధానమంత్రి, తరువాత కొంతభాగమునకు రాజయ్యెను. పునహా ఆతని రాజధాని.

• అహల్యాబాయి ఇందూరు రాజగు మలహారావు హోల్కారు భార్య. ఈమె 20 వ ఏటనే భర్త మరణించాడు. కొమారు డప్రయోజకుడైనాడు. ఈమె సహగమనం చేయదలపగా ప్రజలు వారించి రాజ్యాధికారం వహించ మని ప్రార్థించారు. 1765 మొదలు 30 సంవత్సరా లీమె ఇందూరును అతి సమర్థతతో పరిపాలించింది ఈమె సద్గుణములను, దాతృత్వమును, తెలివితేటలను ఇంగ్లీషువారు కూడా మెచ్చుచున్నారు. ఈమె హిందూదేశములో అనేక పుణ్యక్షేత్రాలలో గొప్ప దానధర్మాలు చేసి 1795 లో స్వర్గస్థురాలైంది.

స్నానానికి ఘట్టమున్ను శివప్రతిష్ఠకు గుడిన్ని ఒకటిగా కలిపి కట్టుతూ వచ్చినారు.

సహారీలలో స్నానానికి ఒక ఘట్టమునుంచి ఒక ఘట్టానికి పోవడము వీధుల కునందిచేత ప్రయాణ గనుక చిన్నపడవలమీద పనువు గలవారు గంగగుండా పోతూ వస్తూ వుంటారు. ఆ ప్రకారము పోయి వచ్చేటప్పుడు చూడడమునకు ఆ పట్టణము అతిసుందరముగానున్న అత్యద్భుతముగాను న్నుంచున్నది. అందులో శ్రీధర మునిషి అనే వాడు కట్టిన ఘట్టము, అహల్యాబాయి కట్టిన ఘట్టము మరెకొందరు గోసాయిలు కట్టిన ఘట్టములును సుందరములుగా నున్నవి.

ఆ అసివరణల నడిమి పుణ్యఘట్టము లేవంటే వరణాఘట్టము, రాజఘట్టము, త్రిలోచన ఘట్టము, దుర్గాఘట్టము, పంచగంగా ఘట్టము, మణికణికా ఘట్టము, దశాశ్వమేధఘట్టము, కేదారఘట్టము, హనుమద్ఘట్టము, అసిఘట్టము న్నున్నవి. త్రిలోచన ఘట్టమువద్ద చెన్న పట్టణములో కష్టం హవుసురేవు వలెనే నకల ధాన్యాలు బోళా అనే పెద్ద అంగళ్ళు పెట్టి మొత్తపు విక్రయాలు చేయుచు వున్నారు. రాజఘాటులో ముఖ్యమయిన సుంకపు చావిడి వుంచున్నది.

కాశీవాసము యథావిధిగా చేశేవారు యీ అడుగున వ్రాసిన శ్లోక ప్రకారము ఆయా ఆలయాలకు వెళ్ళి ఆయా మూర్తులను ఆరాధించి రావలసినది. శ్లో॥ విశ్వేశం మాధవం ధుండిం దండ సాణించ భైరవం | వందే కాశీం గుహం గంగాం భవానీ మణికణికాం॥ వీటిలో విశ్వేశ్వరుడి ఆలయము భవానీ అనే అన్నపూర్ణ ఆలయము, ధుండి వినాయకుడి ఆలయమున్ను కేదారఘట్టానికి సమీపముగా మణికణికా కకు పొయ్యి దోవలోనే యున్నవి. అటువెనక దుర్గాఘట్టమువద్ద కాలభైరవుడి ఆలయము దండపాణి ఆలయము వుండియున్నవి.

పంచగంగాతీరమునందు బిందుమాధవుడి ఆలయము వున్నది. అక్కడికి సమీపముగా తురకల మశీదు ఒకటి ఆశ్చర్యకరమయిన యున్నతము కలిగి రెండు స్తూపీలతో నిర్మించవడి యున్నది. ఆ రెండు స్తూపీల కొనకు పోవడానికి లోపలనే మెట్లు కట్టియున్నది. ఆ రెండు

స్తూపీలు సుమారు యేనూరు అడుగుల పొడుగు వుండవచ్చును. తొలు
కాలమందు అకబరు పాదుషా కాశీ యావత్తు తురకాణ్యము చేయ్య
వలె నని తలచి ముఖ్య మయిన గుళ్ళు యావత్తు కొట్టి పాడుచేసినప్పుడు
యీ మసీదును కట్టినాడట *అద్యాపి అది నిర్మించవడి యుండే శృంగా
రము యింగిలీషువారిని కూడా మరామత్తు చేశేట్లుగా ప్రోవణ
చేసినది. యిప్పుడు వుండే విశ్వేశ్వరుడి ఆలయము యెనుగులుగా అనేక
ములు నూతన నిమాణములై వున్నవి.

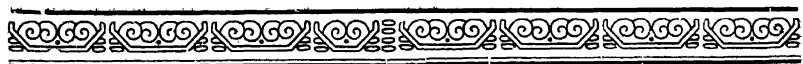
పయిళ్లోకములో నుండే గంగా అనే తీర్థము ఒక కొలను
స్వరూపముగా పట్టణమునకు కళ్ళిమ భాగమునందు యుండి యున్నది.
కాశీ అనే దేవి త్రిలోచనేశ్వరుడి ఆలయము వద్ద దుర్గాఘట్టములో
యున్నది. గుహ అనే ఒక బిలము కాశీ పట్టణమునకు నక్షీణభాగముం
దున్నది. యీ కాశీపట్టణములో శివాలయాలు లింగాలున్న అనేక
ములు కాశీఖండములో విష్ణుపాదిగా త్రిమూర్తులేమి యింద్రుడాదిగా
దేవతలేమి ధృవుడాదిగా తేజస్వరూపాలేమి సూర్యుడాదిగా గ్రహాలేమి
అగస్త్యుడాదిగా ఋషులేమి ఈ అవిముక్త డ్డేత్రమందున్న ఆనందవన
ములో లింగప్రతిష్ఠ చేసి ఆరాధన తపస్సు పురస్కరముగా ఆ యా విభా
తులను సంపాదించుకొన్నట్లు యున్నది. గనుక ప్రతిలింగానికి అగస్త్యేశ్వరు
డని, రామేశ్వరు డని ఒక్కొక్క వేరుగలిగి అవి వాకానాక దినమున
అక్కడే ఆరాధన ప్రాబల్యము కలగచేసుకొని ఉండియున్నవి. ఆ యా
నియమింప బడిన దినములలో ఆ యా స్థలాలలో జనసంఘము మిక్కి
టముగా నుంచున్నది.

ఇక్కడ నుండే ఆలయాలు అన్ని నకుచితములుగా నున్న
అగిటివువ్వందముగా సాదాస్తూపీలు కలిగిన్ని అచాకులవల్ల నిండా
కాపులేకుండా నున్న వృషభముల చేత ఆవరింపబడిన్ని యుంచున్నవి.
ఆరాధనచేశేవారు పత్రపుష్పఫలతోయములతో తామే, శక్తి కలిగి
నంతమట్టుకు ఆయా ఆలయములలో ఆయా మూర్తులను జాతినీయ
మము లేకుండా ఆరాధనచేయుచు వచ్చుచున్నారు. కాచియుండే

* ఇది పొరబాటు ఈ మసీదుకట్టినది ఔరంగజేబు చక్రవర్తి. విశ్వేశ్వ
రాలయం క్రీ. శ. 1669 ఏప్రిలులో నాశనం చేయబడింది.

కాశీక్షేత్రము

అచక్షులు, వచ్చిన ఉపపన్నులను యాచిస్తూ పేదలు ఇచ్చేదాన్ని పుచ్చుకొంటున్నారు.

యీ క్షేత్రములో సర్వత్ర ఆలయములలోని అచక్షులు పంచగౌడులతో చేరినవారు. కాలభైరవుని అచక్షులుమాత్రము కాను పడాలని ఒక వింతజాతివారు. చెవులు మధ్యప్రదేశములో బొందచేసుకొని స్ఫటిక బిళ్ళలను ధరించియున్నారు. మణికణికా కా ఘట్టమునందు గంగాపుత్రులున్న ఘూర్జరులున్న వసింపుచున్నారు. దుర్గాఘట్టములో మహాజనులనే సాహుకారులు పూర్వీకులైన స్థలజ్ఞులున్న వసింపుచున్నారు. కేదారఘట్టములో కంగాళీలనే దక్షిణదేశస్థులు యాత్రా ధర్మముగా వచ్చినవారు మిక్కిటముగా వసింపుచున్నారు. దుర్గాఘట్టములో ఇండ్లు వున్నతములుగా అంతస్థులు యెక్కువగా కలిగియున్నది.

మణికణికకకు దక్షిణమున సమీపముగా చౌకంబా అనే గుజరీ అంగడి యున్నది. యీ పట్టణములో వీతాంబరాలేమి సకల విధములయిన వస్త్రములేమి అపూర్వము లయినవి కావలసినంత మట్టుకు దొరుకును. పాత్రీసామానులు అపారముగా అమ్ముతూ ఉన్నారు. మహాజనులు రత్నాలు మొదలయినవి అమ్ముతూ వున్నారు. లక్కనో * మొదలయిన సమస్తానములకు కావలసిన ఆభరణాలు రత్నములున్న యిక్కడి నుంచి పోవుచున్నవి.

పట్టణానికి వుత్తరముగా గంగా సంగమము అయ్యే వరణ పట్టణమును చుట్టుకొని పడమరగా ప్రవహింపుచు దక్షిణమున అసితో

* లక్కనా ఆయోధ్యనవాబు రాజధాని.

ఈ నవాబు మొగలాయి చక్రవర్తికాలంలో రాజప్రతినిధి తరువాత స్వతంత్ర రాజు ఇంగ్లీషువారు ఇతనితో స్నేహంచేస్తూ ఇతనివల్ల చాలా సొమ్ము సంపాదించారు. ఇతని దర్బారు ఆతివిభవంగా వుండేది. ఇతడు దొరల మెప్పుకోసం ఆమితసొమ్ము ఖర్చువెట్టి ఆస్థలపాలనాడు. అత్యధికవడ్డీలతో ఇతనివల్ల దొరలు చాలా పత్రాలు వ్రాయించుకొన్నారు. ఆయోధ్యరాజ్యం పాడిపంటలతో కుల తూగుతూ సుఖితంగా వున్నందువల్ల ఎలాగైనా దీన్ని కాజియ్యాలని కంపెనీవారి తన పరిపాలన బాగాలేదని ప్రజలు బాధపడుతున్నారని దుష్టప్రచారంచేస్తూ చివరికి 1857 లో ఇతనిని తోసి రాజన్నారు. ఈ నవాబు స్వస్థుణాలను విధివాన్ని బిషావ హుబుగారు 1824 లో పర్ణించారు.

కలిసి వుంచున్నది గనుక ఆవరణకు బహిః ప్రదేశములో జాతులవారు సిక్కులూరు అనే ప్రదేశములో ఇంట్లు తోటలు కట్టుకొని వసింపుచున్నారు. ఇక్కడ ఉండే అధికారస్థులు గౌసరు జనరల్ యేజెంటు అనే సర్వాధికారి ఒకడు, అప్పీల్ కోర్టు జడ్జీలు ముగ్గురు, కష్టం కలకటరులు యిద్దరు, జడ్జీ ఒకడు, మేజిస్ట్రేటు ఒకడు; వీరుకాక రెండుమూడు పటాలాలు ఇక్కడ వునికిగా ఉంచున్నవి గనుక వాటితో చేరిన దొరలు ఒక జనరల్ సహితముగా వసింపు చున్నారు. లోగడను యీ పట్టణములో టంకసాల ఉండెను; ఇప్పుడు యెత్తివేళినారు. యీ దొరల కచ్చేరీలు అన్ని శిక్కులూడిలో ఉన్నవి.

యీ పట్టణములో కొత్తవా లనే ఒక పెద్దఉద్యోగస్థుని కచ్చేరీ యున్నది. ప్రతివీధికి తాణాలున్నవి. యిక్కడి వీధులకు గళ్ళీలని పేరు. ప్రతి గళ్ళీకి పాటక్కు అని తలుపులు ద్వారబంధనాలు పెట్టివున్నవి. ప్రతి పాటక్కునున్న రాత్రి గం ఘంటలకు బిగింపుచున్నారు. అవతల జనులు తిరుగులాడడము ప్రయాస. తాణా బంజ్రాతులు బరకాదాసు లనే వేళ్ళతో రాత్రిళ్ళు గస్తు తిరుగుతూ వున్నారు. వీ రందరున్న కొత్తవార్ ఉత్తరువుకు లోబడి వున్నారు.

సమస్తమయిన కూరకాయలున్న ఫలాలున్న అపరిమితముగా దొరుకుచున్నవి. అందులో ఇక్కడి ముల్లంగిగడ్డల గాత్రీమాన్న పొడుగున్న నేను యీ సరికి యొక్కడ చూచినవాణ్ని కాను. కూర గడ్డలని వేలెడులావు గల గడ్డలు వాటి ఆకు సహితముగా అమ్ముతూ వున్నారు. కిచ్చిలి మణీలా పండ్లు, కిచ్చిలి కమలాపండ్లున్న చెట్లకింద రాలి యెత్తే వారు లేక నున్నవి.

గొప్పయిండ్లు పట్టణగులే చీకటిగా ఉంచున్నవి. ఘాటియా లనే స్నానోపచర్యలు చేసేవారు అనేకజాతులుగా కలిసి యుంచున్నారు. అసివరణల మధ్యే ౧౨౦౦ మంది ఆయా స్నానఘట్టాలలో పలకలు వేసు కుని ఉపచర్యద్రవ్యా లయిన విభూతి గోపీచందనము మొదలయినవి ఉంచుకొని యున్నారు. స్నానఘట్టములలో వారి యధికారము క్కువ. యీ గంగా వుత్తులు ఘాటియాలు కాక తాణీలని పంచ

పూజలని ప్రసిద్ధముగా చేయుచున్నారు. 30 రూపాయలలో ముఖ్యమైన స్థలములలో మహాపూజలు జరుగుచున్నవి.

పట్టణమునకు దక్షిణ భాగమున అసీతీరము నందు దుర్గా గుడి ఒకటి యున్నది. ఈ దేవత ఈ పట్టణమునకు కావలిగా వ్రుంజే శక్తియని పురజనులు మెండుగా ప్రతి మంగళవారమున్ను వెళ్లి ఆరాధింపు చున్నారు. ఈ గుడి తక్కిన గుళ్ళకన్నా విశాలముగా నున్నది. సమస్త మయిన గుళ్ళున్ను యెక్కడ చూచినా నిత్యయాత్రచేసేవారు అభిషేకనిమిత్తమై పోశే ఉద్ధరిణి నీళ్ళతోనున్న బిల్వదళములతో నున్న తిలాక్షతలతోనున్ను నిండియుంచున్నవి. యాబిల్వపత్రములు తిలాక్షతలున్ను తినడమునకు వృషభములు లోగా సంచరింపు చున్నవి. కాబట్టి పూజించ పొయ్యేవారు వుష్పమాలికలున్ను, బిల్వదళములున్ను, చేతులో తెలిసేటట్టు యుంచుకుంటే ఈ వృషభములు పయన పడుతున్నవి. నిత్యయాత్ర చేసే నిమిత్తముగా వేలపర్యంతము స్త్రీలు, పురుషులున్ను, పిడికిలి కోణిగిన బుట్టలలో డబ్బిలలో నున్ను బిల్వపత్రము, తిలాక్షతలున్ను ఉంచుకొని, మఱియొకచేత ఉదకము తీసుకొని, చూచిన లింగాని కిన్ని లింగము ఉండే ఆలయ ద్వారము మూసియుండే పక్షమందు ఆ ద్వారపు కడప మీద ఒక ఉడ్డరిణి ఉదకముతో అభిషేకము చేసి ఒక బిల్వపత్రము వేసి కొన్ని తిలాక్షతలు చల్లుచు వచ్చుచున్నారు. స్నాననియమము ప్రతి మనిషికిన్ని కలిగియున్నది. శూద్రులుకూడా శిరస్నానము చేయక భోజనము చేయరు. ఈ దేశపు బ్రాహ్మణులు ఇతర వర్ణాలను నిండా అనాదరణ చేసి అగౌరవ పరచనందున కర్మహీనులుగా చేయవలెననే క్రీస్తు మతస్థుల ప్రయత్నము ఈ దేశములో ఈ సరికి మిక్కిలి సాగలేదు.

ద్రావిడ దేశములో శూద్రులనున్ను, ముఖ్యముగా చండాలులనున్ను అగౌరవ పరుస్తూ, శూద్రుల దృష్టిన్ని చండాలుల సమీప వర్తిత్వమున్ను కూడదని నిండా అగౌరవ పరచడము చేత, వేల పర్యంతము ప్రజలు క్రీస్తు మతస్థులుగా పెదపాళెము మయిలాపూరు క్రీస్తుగుళ్ళ వ్రుత్సవాదులలో చూడబడుచున్నారు. బ్రాహ్మణులకు శుభ్రత చోదితములయిన కర్మాదులను చేసుకొనుచు “స్వస్తి ప్రజాభ్యుత్థి”

ద్రావిళ్ళు పంచగౌడులతో చేరిన యాచకులు ౧౫౦౦ మంది దాకా వున్నారు. అందులో పంచద్రావిళ్ళు సగమని చెప్పవచ్చును.

ఈ కాశీలో వుండే వుపద్రవాలు మూడని చెప్పుకొనుచున్నారు. అవి యే వంట - 'రాండు - సాండు - ఛీడి' లని మూడు వుపద్రవాలు కలవు. రాండు అనగా విధవస్త్రీలు, సాండు అనగా వృషభములు, ఛీడిలు అనగా మెట్లు. విధవలు నిండా యాచించడము చేతనున్న, దుమాఁగఁపు బాలవిధవలు ఇతర నడతలు కలిగి యుండుట చేత నున్న వారివల్ల బహు పీడ లోకులకు కలిగి యున్నది. వృషోత్స ర్జనము చేసి లోకులు అనేక వృషభములను పట్టణములో విడిచి పెట్టినందున యీ గల్లీలలో మనుష్యులతోటి పాటు మెలగి సంచ రింపుచు ఉంచున్నవి. ఇట్లా నుండగా వాటికి రంధి పుట్టినప్పుడు మనుష్యులను చాలా హింస పెట్టుచున్నవి. ఛీడిలని ప్రతి గల్లీలలో మెట్లు యెక్కి దిగవలసినది. వైపు తప్పి పడ్డవారికి కాళ్ళు చేతులు విరగడము కద్దు.

గోసాయీలు ధనికులుగా మహాజనాలనే పేరు పెట్టుకుని సాహుకారు పనులు చేయుచున్నారు. భిక్షాటకులుగాను బహు మంది బయిరాగులతోటి పాటు సంచరింపుచు ఉన్నారు. కంగాళీలనే భిక్షాటకులకు లెక్కలేదు. సవారీ సమేతముగా యాత్రీ వచ్చేవారిని యాచించే కంగాళీలు పక్కీరులు గల్లీలలో సవారీని సాగనియ్యరు.

ఈ కాశీ మహా క్షేత్రములో అధర్వణ వేదమును కొందరు ఘూర్జరులు అధ్యయనము చేసి యున్నారు. ఆ వేదస్వరము ఋగ్వేద స్వరమునకు సమీపముగా నున్న, ఉద్యతముగా నున్న, యున్నది. యజుర్వేదములో మాధ్యందిసిశాఖ యని శుక్లయజుశాఖ యని ప్రథమ శాఖ యని త్రై త్తిరీయశాఖయని స్వరభేదములతో అధ్యయనము చేయుచున్నారు. ఇక్కడ సామగులు నూటిదాకా యున్నా స్వరము దక్షిణ దేశమునకు బహు భేదముగా నున్నది; గానసౌష్ఠ్యము విస్తారములేదు. పంచద్రావిళ్ళలో పంచగౌడులలో నున్న ఒకటి రెండు శాస్త్రాలు చదివిన పండితులు వెయిమంది దాకా ఈ కాశీలో యున్నారు. న్యాయశాస్త్రము ఇక్కడ నిండా ప్రచురము.

బంగాళీ బ్రాహ్మణులు బహుమంది యిక్కడ పండితులయి యున్నారు. వారు ఉత్కలగౌడులు. ఉత్కలదేశములో మత్స్యభక్షణ, ద్రావిడ దేశములో మాతులకన్య వివాహము, మాగధ దేశములో మద్యపానము, మైథిల దేశములో దేవరేణ సుతోత్పత్తిన్ని, అద్యాపి నిషిద్ధము కాదని ప్రసిద్ధము.

ఈ గంగాపుత్రుల ఉత్పత్తి హేయముగా కొన్ని పురాణాదులలో చెప్పియున్నది. వారు చెప్పడ మేఘంబే భీష్మాచార్యులకు పూర్వము గంగ కన్నకొడుకులను తనలో ఐక్యము చేసుకొని యుండగా అటుతీర్వాత భీష్మాచార్యుల తండ్రిని గంగవదలిన వెనక, లోగడ తనలో కలుపుకొన్న పుత్రులను మళ్ళీ భూమిలో ఉద్ధరించినట్టున్ను, తాము వారి వంశస్థులనిన్ని వాదింపుచున్నారు. వారు ఇప్పట్లో కాన్యకుట్టులతో సంబంధములు చేయుచు నున్నారు. గంగాతీరమునందు ఏదానమున్ను వారిని నినహా ఘరి ఒకరికిన్ని యివ్వకూడదు. తాణీబ్రాహ్మణులు వచ్చినవారికి తీర్థా పురోహితము చేసినా యిండ్లలో యిచ్చేదాన్ని ప్రతిగ్రహించ తగ్గవారేగాని బాహుటముగా గంగాతీరమునందు తీసుకోలేదు. ఘాటియాలకు తాణీలకు గంగా పుత్రుల భయము విస్తారము కలదు. ఈ పుభయల మీదనున్న గంగాపుత్రులు తమ రహితులని అధికారమును ఆ యా కాలములలో చెల్లింపుచు నచ్చుచున్నారు.

ఇక్కడి రూపాయీలకు చెన్నపట్టణపు రూపాయలకున్న ఒక అణా భేదమున్నది. మన రూపాయలు చిన్న. రూపాయ ౧కి ౧౬ గండులనే ౬౪ పయిసాలు. అన్ని భక్షణయోగ్య పదార్థాలున్ను నయముగా అమ్మినా రుచికలిగి వుండడము లేదు. చూపుకుమాత్రము బహుబాగా యుంచున్నవి. నీళ్ళున్ను ఉప్పున్ను కలియని మిఠాయిన్ని పక్వాన్నాలున్ను సకలమయిన శ్రాప్యాణులున్ను కొని భక్షింపుచున్నారు. చేసే వారిజాతి విచారణ అక్కరలేదు. పుష్పాలలో జాజి పూలుతప్ప యితర సుంగధ పుష్పాలు దొరకవు. మన దేశములో తురక పూలని నిషేధముగా యెంచే పుష్పము లంతా యిక్కడ దేవతారాధనకు. పరిగ్రహింపుచు నున్నారు. యిక్కడి గుళ్ళలో మహా

పూజలని ప్రసిద్ధముగా చేయుచున్నారు. 30 రూపాయలలో ముఖ్యమైన స్థలములలో మహాపూజలు జరుగుచున్నవి.

పట్టణమునకు దక్షిణ భాగమున అనీతీరము నందు దుర్గా గుడి ఒకటి యున్నది. ఈ దేవత ఈ పట్టణమునకు కావలిగా వుండే శక్తియని పురాణములు మెండుగా ప్రతి మంగళవారమున్న వెల్లి ఆరాధింపుచున్నారు. ఈ గుడి తక్కిన గుళ్ళకన్నా విశాలముగా నున్నది. సమస్త మయిన గుళ్ళున్న యెక్కడ చూచినా నిత్యయాత్రచేసేవారు అభిషేకనిమిత్తమై పోతే ఉద్ధరిణి శిశ్యుతోనున్న బిల్వదళములతో నున్న తిలాక్షతలతోనున్న నిండియుంచున్నవి. యీబిల్వసత్రములు తిలాక్షతలున్న తినడమునకు వృషభములు లోగా సంచరింపుచున్నవి. కాబట్టి పూజించ పొద్ద్యోవాగు ఘస్సుమాలిగలున్న, బిల్వదళములున్న, చేతులో తెలిసేట్టట్లు యుంచుకుంటే ఈ వృషభములు పయన పడుతున్నవి. నిత్యయాత్ర చేసే నిమిత్తముగా వేలపర్యంతము స్త్రీలు, పురుషులున్న, విడికిలి కోణిగిన బుట్టలలో డబ్బిలలో నున్న బిల్వపత్రము, తిలాక్షతలున్న ఉంచుకొని, మరయొకచేత ఉదకము తీసుకొని, చూచిన లింగానికిన్ని లింగము ఉండే ఆలయ ద్వారము మూసియుండే పక్షమందు ఆ ద్వారపు కడప మీద ఒక ఉద్ధరిణి ఉదకముతో అభిషేకము చేసి ఒక బిల్వపత్రము వేసి కొన్ని తిలాక్షతలు చల్లుచు వచ్చుచున్నారు. సాననియమము ప్రతి మనిషికిన్ని కలిగియున్నది. శూద్రులుకూడా శిరస్నానము చేయక భోజనము చేయరు. ఈ దేశపు బ్రాహ్మణులు ఇతర వర్ణాలను నిండా అనాదరణ చేసి అగౌరవ పరచనందున కర్మహీనులుగా చేయనలెననే క్రీస్తు మతస్థుల ప్రయత్నము ఈ దేశములో ఈ సరికి మిక్కిలి సాగలేదు.

ద్రావిడ దేశములో శూద్రులనున్న, ముఖ్యముగా చండాలులనున్న అగౌరవ పరుస్తూ, శూద్రుల దృష్టిని చండాలుల సమీప వర్తిత్వమున్న కూడదని నిండా అగౌరవ పరచడము చేత, వేల పర్యంతము ప్రజలు క్రీస్తు మతస్థులుగా పెదపాళెము మయిలాపూరు క్రీస్తుగుళ్ళ వుత్సవాదులలో చూడబడుచున్నారు. బ్రాహ్మణులకు ప్రతి చోదితములయిన కర్మాదులను చేసుకొనుచు “స్వస్తి ప్రజాభ్యుత్థి”

పరిపాలయంతాం న్యాయ్యేన మాగేణ మహీం మహీశాః॥ అనే శ్లోకప్రకారము సమస్త లోకుల క్షేమము కొరకు ఈశ్వర ప్రాధాన చేయుచున్న తమ కర్మాదులకు విరోధము లేక ఊత్రోధముముతో తంమును కాపాడే క్షత్రియ జాతిని గౌరవ పరచుచు, తమకు దొరకని దేశాంతరాలయం దుండే పదాధానను వాణిజ్యమూలకముగా తెచ్చి యిచ్చే వైశ్యులను లాలించి, తమకు ఉపచరించి సేవ చేసే శూద్రులను ఆదరింపుచు రమ్మని శాస్త్రునియమ మున్నది గాని వండిపెట్టడానకు అహంకారమున శూద్రుల దృష్టే మనకు కూడదు; బ్రాహ్మణ వీధి లోనే శూద్రుడు రాకూడ దనే ఆచారము మూల స్మృతులలో చెప్పి యుండలేదు. అయితే కర్మోత్కృష్టతను వాదించే నవీన ఉపస్మృతులలో ఇటువంటి అగౌరవాలకు ఆకరము పుట్టియున్నది గనుక ద్రావిడ దేశస్థులు భూరూప మయిన జీవనాలు పుష్కలముగా కలుగుటచేత కర్మాదుల విషయ మయిన ఆచారాలు మిక్కుట మయి శూద్రులను నిండా తృణీకారము చేయుచు రావడముచేత, వారికి మాంసభక్షణ మొదలయిన దుర్మాగములో బుద్ధితగిలి, స్నానాది కర్మములను వదిలి నికృష్ట లయి వారున్న వారికి తక్కువ తెగఅయినవారున్న ఈ నికృష్టములో పడి అపమానపడడ మేమి! సమానత్వము పొందగల మతములోనే ప్రవర్తించుచున్నా మని, క్రిస్తుమతస్థుల ప్రేరేపణకు లోపడుచున్నారు.

ఈ బ్రాహ్మండములో కన్యాకుమారి మొదలు కాశ్మీరమువరకు నుండే దేశము సర్వోత్తమమయిన కర్మభూమియై, రామకృష్ణాద్యవ తారములకు ప్రాత్రభూతమయి, శాపానుగ్రహ శక్తి లయిన అగస్త్యాది ఋషులకు వాసయోగ్యమయి యుండిన్ని, ఈ బ్రాహ్మండముయొక్క చివరను వసించు పూర్వకాలమునందు పశుప్రాయులుగా నుండిన యింగిలీషువారిచేత యిప్పుడు యేలబడి యున్నది. మరిన్ని ఇప్పుడు కర్మశూన్యులయిన ఆ యింగిలీషువారు ఈశ్వరకటాక్షమునకు ఈ కర్మదేశస్థులకంటే యెక్కువగా ప్రాత్రులై ఉండవలసిన కారణ మేమని యోచించి నంతలో నాకు శ్రీరాములుతోపచేసిన యుక్తి యేమంటే: తత్వబోధసాధనమయిన విద్యాబుద్ధి లేనివారికిన్ని శ్రీ బాలులు.

కున్న భక్తిజనితమయ్యే నిమిత్తముగా ముఖ్యముగా కర్మానులనున్న బింబారాధనలనున్న ఉద్ధరించిన పూర్వీకులయిన స్మృతాలు బింబాలకు మనోజ్ఞమయిన మధుఘృతాదులతోనున్న ఫలరసాదులతోనున్న అభిషేకముచేసి ఆలయాలు కట్టియుంచి అలంకరించి అచాన చేసి రాజోపచారలాంఛనలు జరగవలసిన వని వాస్తే ఇటీవల ఉపస్కర్తలు భక్తిని వృద్ధి పొందింప చేయవలె ననే వెర్రితాత్పర్యముతో యెంతతేనె అభిషేకము చేస్తే అంత మంచిది, యెంత పెద్దగుడి చిత్రాలతో కట్టితే అంత పుణ్యము, యెన్ని విచిత్రాలతో అలంకరించితే అంతశ్రేష్టము, యెందరిని రూపవతులయిన దాసీలను రాజోపచార నిమిత్తముగా గుడిలో వుంచితే అంత గుణమని వ్రాసినందున యధోచితము లయిన పంచామృతాభిషేకములను వదిలి అంతర్యామిరూపముతో పరమాత్మ వసింపుచు నుండే దేహములకు భోజ్యములయిన వస్తువులను విస్తరించి బింబముల మీద పోయుచు వ్యర్థపరచుచు రాసాగి దశకనమాత్రము చేతనే కామవికారములను పుట్టించే ప్రతిమలతోనున్న చిత్రములతోనున్న దేవాలయములను కట్టసాగిరి. మరిన్ని సాధారణపు స్త్రీపురుషులు ధరించే వికారవేషములతోనున్న వికారచర్యలతోనున్న బింబాలను అలంకరించసాగిరి. మరిన్ని ఆ గుడికంటె యీ గుడిలో విభవము యెక్కువ అనిపించవలె నని పైపోటీలతో వ్యర్థముగా ద్రవ్యవ్యయము చేసి పయిన చెప్పిన పనికి మాలిన పనులు జరిగించి ఆలాటి అలంకారవిభవముల గుండా లోకులకు భక్తిని కలగజేయ సంకల్పించినందున సర్వాంతర్యామి యైన భగవంతునికి అది విరుద్ధముగా తోచినది.

ఆ ప్రకారమే బ్రాహ్మణులను సత్కర్మముల నాచరింపుచు లోకుల శ్రేయస్సును ప్రాధికంపుచు అందరినిన్ని ఆశీర్వదింపుచు నుండు డని చెప్పితే మేము సర్వోత్కృష్టులమని అహంకరించి ఇతర వర్ణములను తృణీకరించ సాగిరి. అదిన్ని భగవంతునికి అసహ్యమయినట్లు తోచుచున్నది. సగుణ బ్రహ్మారాధన విషయమయి చిత్తము భక్తి కలిగి తదేకనిష్ఠతో ఉండకొరకు ధ్యానారంభకాలము నందు, యధోచితముగా తగుపాటి మత్త ద్రవ్యమును సకృదావృత్తిపుచ్చుకొను

మని పూర్వికులు దోవచూపితే, సారాయి వీసాయిలను ఖాలీచేయసాగినారు. గోబ్రాహ్మణుల పోషణ ప్రకటనమయ్యే కొరకై వారి పోషణ విషయమై అబద్ధమయినా ఆడవచ్చునని పూర్వికులు వారి పక్షముగా వ్రాస్తే, అబద్ధముతోనే జీవనము చేయసాగిరి. వృద్ధ మాతా పితృపోషణ ముఖ్యమని తెలియపరచను 'అప్యకార్యశతం కృత్వా' అని మనువువ్రాస్తే వరద్రవ్యమును పేలపిండి వలెనే భుజింపసాగిరి. యీ రీతిగా పూర్వికులు కడతేరేటుందుకు వేళిన మొలకలను విషధారలతో పెంచినందుచేత విషజ్వాలా సహితము లయిన ఫలములే ఫలించినవి.

కలిలో భావిఫలములను పూర్వికులు ఊహించినట్లు ఈకర్మతులు బహుమంచిది బహుమంచిది అనిచేసే పనులంతా యీశ్వరదృష్టికి అపరాధములుగా తోచి ఈ విపరీతము లయిన ఆచారములనున్ను అచేసలనున్ను బొత్తిగా నిలపదలచి యిప్పుడు ఈ బ్రహ్మాండములో యధోచితముగా పదవాక్య ప్రమాణ్యముగల యింగిలీషువారిని యీ కర్మభూమిని యేలేటట్లు చేసినాడు. యీ యింగిలీషువారికి ఆ సుగుణము వుండడము మాత్రమే కాకుండా భూతదయ పశ్చాత్తాపము తారతమ్య జ్ఞానము శుచిరుచి సాత్విక గుణము ఉపశాంతి ఈశ్వరభక్తి యిది మొదలయిన సుగుణాలు శానావున్నట్లు తోస్తున్నది. తద్వారా వారు సర్వాంతర్యామికటాక్షానికి పాతులయి సర్వోత్తమ మయిన యీ కర్మ భూమికి సార్వభౌములయినారని తోచు చున్నది.*

యీ కాశీపట్టణ మందువుండే సమస్త బ్రాహ్మణులు స్తోమాలని తడలనిపేట్లు వహించి ప్రత్యేకము ప్రత్యేకము లయినగుంపులుగా వొక్కొక్క గుంపుకు ఒక అధిపతిని యేపకారచుకొని యిది జాలంభొట్ల స్తోమ మనిన్ని, యిది రాజేంద్రీబాబు తడయనిన్ని యిట్లా చెప్పబడుచు కొంతకాలము ఒకగుంపు మరియొక గుంపుతో విహితముగానున్ను మరికొంతకాలము ద్వేషరీతిగానున్ను విద్వత్ గ్రామము గనుక

* వీరస్వామయ్యగారి కాలంలో ఈ దేశంలో ఉద్యోగాలుచేసిన దొరలలో ఒక శాకున్మహో, విలియం బెంటింకు గార్ల వంటి సత్పురుషులు, స్నేహ పాతులు చాలామంది వుండేవారు. అందువల్లనే అంగ్లేయులయందు వీరి కెంత ఆభిప్రాయం కలిగింది.

ఆచార వ్యవహారములను గురించి తాత్పర్య భేదము కలవారయి ప్రవర్తింపుచు వుంటారు. వీరిని ఆరాధన చెయ్యడములో ఉపాయము తెలిసి కొంత గుంపులకు ముందుగా కొంతగుంపుకు వెనక కొంత గుంపుకు సమకాలములో ప్రత్యేక స్థలాలలోనున్న యీ ప్రకారముగా సభాపూజలు చేయుచు రావలసినది. సుమంగలీపూజకు వేయి మంది స్త్రీలు వత్తురు. భిక్షము పెట్టేవారు కలిగితే రెండువేలమంది అనాధ స్త్రీలు జమ అవుతున్నారు. యిందరికిన్ని అన్నపూర్ణ కటాక్షముచేత పుష్కలమయిన అన్నము దొరుకుచున్నది. పిలువకనే వచ్చే పరదేశులలో స్త్రీలు పురుషులుగా ౨౦౦ మంది పంచ ద్రావిళ్ళలో వున్నారు. వీరి కందరికి అన్నపూర్ణ సత్రీములో పూనా శ్రీమంతుని తమ్ముడైన అమృతరాయడు ౧౫౦౦ మందికి ప్రతిదినమున్న అన్నము పెట్టుతాడు * మన దక్షిణ దేశస్థులు బహుమంది కాశీ తంబురాయడనే పండ్లారముగుండా ౧౦౦౦ కి అన్నము ప్రతిదినము కలగచేసియున్నారు. మయిసూరు రాజు మొదలయిన గొప్పవారు యింకా అనేకులు అన్నముగానున్న శీదా (స్వయంపాకము)లుగానున్న ప్రతి దినమున్ను యిచ్చుచున్నారు. విశ్వేశ్వరుడు యిక్కడ చనిపొయ్యే వారికి తారక నామముఉప దేశము చేస్తానని ఆచొప్పనఅన్నపూర్ణయిక్కడ వసించే వారికి అన్నము సమృద్ధిగా కలగచేస్తాననిన్ని ప్రతిజ్ఞ చేసినట్టు పురాణ మందు చెప్పియున్నది. అన్నపూర్ణ ప్రతిజ్ఞ ప్రత్యక్షముగా వున్నది.

శ్రీరాములయొక్క అవతారానికి పూర్వమే అనాదిగా రామ నామము తారకమయి యున్నది. అది తెలిసి శ్రీరాములకు ఆ నామము తోనే వసిష్ఠులు నామకరణము చేసినారు. ఈ హేతువుచేత యీ పట్టణములో యెవరు చనిపోయినా శ్మశానానికి శవానుగమనము చేశే వారు 'రామ నామసత్తుహే' అంటు నడుస్తారు. తద్వారా తద్వ్యతిరిక్త మయిన దంతా అన్యతమని అధమవుతూ వున్నది. యీ మహా స్థలానికి శ్రీమంతులు అనేకులు వచ్చి లక్షల మోడి సెలవు చేసినారు. స్థలమాహాత్మ్యమేమో కాని, యే బహనా (నెపము) చేతనయినా నెలకు

*పీఠ్య అమృత రాయని దాసభర్తములను గూర్చి బిషప్ హెబరు చక్కగా వర్ణించి యున్నాడు. ఈ అమృతరాయడు 1824 లోనే దివంగతుడైనాడు.

నాలుగయిదు లక్షలు సెలవుచేసేపాటి ఆసామి ఒకడు యీస్థలమందు వసింపుచున్న యుంటాడు. యిప్పట్లో శ్రీమంతుని తమ్ముడు బిమ్నాజీ అప్పా అనే అతను నెలకు మూడు లక్షల రూపాయలు ఖచుచేసుకుంటూ అసి తీరమందు వసించి యున్నాడు. యింకా యీ దేశపు బహు ధనికులు విరామదశను పొంది కాశీవాసము చేయుచున్నారు. యీక్షేత్రాన అవశ్యముగా చెయ్యవలసినపనులు వాసము ఒకటిన్ని వర్షాశనదానము ఒకటిన్ని ముఖ్యములు.

కాశీ పట్టణములో పదివేల యిండ్లున్న, లక్షప్రజలున్న వుండు రని తోచుచున్నది. * యిక్కడ దొరకని పదాధికము వకటిన్ని లేదు. అందరు దేశభాష అయిన హిందుస్తాన్ మాటలాడు చున్నారు. బాహుటమయిన సంత అంగళ్ళను బాళాలని వ్యవహరింపుచున్నారు. ఉత్సవాదులను మ్యాళా అనిన్ని, పల్లకీలను కడుకడియా అనిన్ని, బోయాలను కారులోకు అనిన్ని వాడుతారు. బొందిలీ ఖండములో బోయాలను డీమరు అంటూవచ్చిరి. సామాన్య నౌకరుల జీతము నెలకు ర రూపాయలకు యెక్కువ లేదు.

యీ స్థల మాహాత్మ్యము స్కాందపురాణాంతర్భూతముగా వుండే కాశీ ఖండములో ౧౦౦ అధ్యాయాలుగా విస్తరించి చెప్పబడుతున్నది. యిదిగాక సూక్ష్మముగా గి అధ్యాయాలు గల కాశీ మాహాత్మ్య మనే గ్రంథమున్న విస్తరించబడి యున్నది. వాటి సార

* బిషప్ హెబరుగారు 1824 లో కాశీని దర్శించి తన దినచర్యలో చక్కగా వర్ణించియున్నారు. అదిచాలా విషయములలో వీరాస్వామయ్యగారు వ్రాసినదానికి సరిపోలుతున్నది. జనసంఖ్య విషయంలో మాత్రం వీరాస్వామయ్యగారు పొరబాటు పడినట్లు కనబడుతున్నది. హెబరుగారు వ్రాయడంలో 1803 లో వేయబడిన ఒక జనాభా లెక్క ప్రకారం కాశీలో 5,82,000 ప్రజలు వున్నట్లు తేలిందనిన్నీ దానిలో కొంతమంది ఆతిథ్యయోక్తి వున్నదనుకున్నా, ఉన్న లెక్క ఆది ఒక్కటే ననిన్నీ, పట్టణ వైశాల్యమును బట్టిన్నీ క్రిక్కిరిసియున్న కట్టుడును బట్టిన్నీ ఆ అంచనా యింపుమించుగా సరియైనదేనని తోస్తూ వున్నదనిన్ని, లండన్, ప్యారిస్ నగరాలు తప్ప ఐరోపాలోని తక్కిన అన్ని నగరాల కన్నా యీ కాశీనగరం ఎక్కువ జనాకీర్ణంగా వున్నదనిన్ని వ్రాశారు. చూడు. బిషప్ హెబరు జర్నల్ 1 వ సంపుటము, పుటలు 370, 400.

మేమంటే నిగుణ బ్రహ్మము సృష్టి సంకల్పము కాకమునుపు జ్యోతి ర్మయాకారముగా యీ స్థలములో మిక్కిలి జ్వలిస్తూ వున్నట్టున్న బ్రహ్మకు, విష్ణువుకున్న అహంపూర్వ మహంపూర్వ మని వివాదము పొసగినట్టున్న జ్యోతిమయయాన్ని చూచి ఆ యుభయులున్న పర మయిన వస్తువు యీజ్యోతిస్సని తెలుసుకొని తాము శాంతిపడటాన్ని, సాంబమూర్తి ఈ స్థలము ఆనుపూర్వీక మయినందున యిక్కడ వసించ సాగినట్టున్న, తద్వారా మహాశ్శశాన మయినదనిన్ని ఆ జ్యోతి లింగాము యిప్పటికిన్ని యిక్కడ పంచకోశాత్మకముగా యున్న దనిన్ని ఆదిని యీ భూమి జ్యోతిభూతానికే వాసయోగ్యమయి నందున బ్రహ్మాదులు యిక్కడ తపస్సుచేసి సకలసిద్ధులు పొంది నారనిన్ని, అగస్త్యాది ఋషులు అదేప్రకారము యిక్కడ తపస్సు చేసి సచ్చిదానందమును అనుభవించినందున యీ స్థలము ఆనందవన మనేపేరు వహించినదనిన్ని, మహాప్రళయాదులలో జ్యోతిభూతా నికి యీ భూమి వాసయోగ్యమైనందున త్రిగుణాత్మకమయిన మాడు ముండవంటి నోనలు కల ఆయుధముతో యీ భూమి యెత్తపడి వుండి నందున త్రికంటక విరాజితమనే బిరుదు యీ స్థలానికి కలిగినదనిన్ని, మిక్కిలి ముఖ్యముగా చెప్పి అటుతర్వాత పరాపరవస్తువు సర్వాంత ర్యామి గనుక యెవరియందు ఆ వస్తువును ఆరోపితము చేసినా చేయ వచ్చును గనుక స్కాండపురాణ కారకుని యిష్టప్రకారము ఆపరాపర వస్తువే శివుడని సిద్ధాంతపరచబడిన ఆ సాంబమూర్తి తద్దర్శనముగా జ్యోతిమయముగా ప్రకాశించినాడనిన్ని, ఆయన కటాక్షము సంపా దించి బ్రహ్మాదులు వారివారి అధికారాలు వుచ్చుకున్నారనిన్ని విస్త రించియున్నది.

యింతటికి యిక్కడి యీశ్వరునిపేరు విశ్వేశ్వరుడు. ఇది సమష్టి వాచకము. లింగామున్న సమష్టిరూపమేగాని పార్శ్వతీసహితముగా వృష భూరూఢుడయిన సాంబమూర్తి రూపముకాదు; లక్ష్మీని వక్షస్థలమందు వహించిన మహావిష్ణు రూపమున్న కాదు; అయితే శైవులు ఆ లింగా రాధనను చేయుచు వచ్చుచున్నారు. అందువల్ల వైష్ణవులు ఆ రూపము యొక్క ఆరాధనను వదిలినారు. యీ స్థలములో జ్యోతిభూతము

జ్వలిస్తూ యుండినందున ముక్తిక్షేత్ర మయినది. ఈ క్షేత్రములోని పాపులకు ప్రకారాంతరముగా కాలభైరవ దండన మూలకముగా పాపానుభవము చెప్పి అటుతర్వాత విశ్వేశ్వరుడివల్ల తారకమంత్రము వ్రవదేశమయి ముక్తినిపొందేటట్లు పురాణసిద్ధ మయి యున్నది.

యీ స్థలము అవిముక్తక్షేత్రమయినందున గంగ విశ్వేశ్వరుడి అనుగ్రహము సంపాదించి అసివరణల మధ్యే తనలోని జంతువులగుండా యెవరికిన్ని ఉపద్రోవము చేసేది లేదని ఖరారుచేసి ఇక్కడ ప్రవహించ సాగినది. ఈ కలియుగములో పాపాలను పోగొట్టడానకు గంగకు మించిన పదార్థములేదని కంఠోక్తిగా కాశీఖండములో చెప్పియున్నది. అటువంటి గంగ ఇటువంటి క్షేత్రములో ఇక్కడ జతపడినందున ఈ రెంటిమూలకముగా పరమాత్ముడు అనేకుల భక్తిని ఆకర్షించి తరింప చేయుచున్నాడు. ఇటువంటి మహాస్థలములో డిసంబరు నెల ౧౬ తేది రాత్రీవరకు వసించినాను. 3.1.50X -

పదుమూడవ ప్రకరణము

౧౭ తేది ఉదయాన గి ఘంటలకు ధనుర్మాసములో ౧౨ దాండ్లుగల బజరాలోయెక్కి గయకు తర్లి వచ్చినాను. నాబోయాలు మొదలయినవారు ఉండడానికి పట్టెలు అనే తడికెలు కట్టిన పడవను ఒక దాన్ని కూడా తేవడమయినది. ఈ బజరాకు పట్నా అనే షహారు వరకు బాడిగె యాభైయైదు రూపాయలున్ను, పట్టెలు అనే పడవకు ముప్పైరూపాయలున్ను యిచ్చినాను. కార్తీకశుద్ధ పున్నమవరకు యీ ప్రాంతమందు శీతకాలము ప్రవేశించలేదు. అది మొదలు చలి దినదిన ప్రవర్ధమాన మయినందున యెండను మనదేశములో వసంతకాలపు వెన్నెలవలె అతిప్రీయముతో అనుభవింపుచు నున్నారు.

కాశీపట్టణము గంగయొడ్డు అయినందున గంగ ధనురాకార ముగా ప్రవహింపుచు గట్టునుకోసి వొత్తిరాకుండా బలమయిన ఘట్టములను వొడ్డున కడాకున్ను కట్టియేండుట చేత, వొడ్డు కోశేదానికే భద్రులు ప్రవాహముయొక్క జోరు భూమిని కోశి లోతు అవుతు

వచ్చినది. గనుక ఆ చొప్పున లోతు కావడమువల్ల వొడ్డున వ్రుండే భూమి పూటపారి యీ శీతకాలములో అతిశీతమయి పయిగా జననస్కందము విస్తారమయినందున జ్వరాలు మొదలయిన అనేక రోగాలను ఉత్పత్తి చేయుచున్నది. మిక్కిటముగా భూమి కొత్త అయినవారికి వ్రువద్రీవము యెక్కువగా వ్రుంచున్నది. కాశీలో ప్రవేశించిన వెనక యికను సుభిక్ష రాజ్యములో ప్రవృత్తి కలుగు చున్నదనే తాత్పర్యము చేతనున్న కలకత్తా షర్యంతము నావల మీద పోవలెననే యిచ్చచేతనున్న కాశీలో కొన్ని దినములు వసించ వలసి యుం చున్నదనిన్ని హాయిదరాబాదులో కొలువుపెట్టిన ఒక జత పండ్రిండు మంది బోయాలనున్న, ఆరుగురు బంట్రోతులనున్న పట్నాంనుంచి వచ్చిన ఆరుగురు కావడి వాండ్లనున్న కొలువు తీసి వేసినాను. మిగిలియున్న వారిలో నలుగురికి కుదురుతువస్తే ఆరుగురికి జ్వరాలు మొదలయిన యుపద్రీవాలు తగులుతు వచ్చుచున్నవి. యిక్కడి స్థలజ్ఞులు అదేప్రకారము రోగపీడితులుగానే వున్నారు. యిక్కడి చలి మన దేశస్థులకు అసహ్యముగా నున్నది. నాపరివారాని కంతా ధగళాలు, కుళ్ళాయిలు, ధావళ్లు, లుంగీలున్న తీసియిచ్చిన్ని కుంపట్లు అపేక్షింపుచున్నారు. నేను ప్లానుల(ప్లానల్)తో అన్ని వస్తువు లున్న వారివలనే కుట్టించుకుని ధరించినాను. యెండకాలములో వ్రుష్ణము అదే ప్రకారము అతిమిక్కిటముగా నుంచున్నదట. అందుకు కారణము అప్పట్లో గంగ లోపలికి పోవడము ఒకటేగాని వేరే తోచ లేదు. ఇప్పట్లో ఇక్కడ అహస్సు ౨౬ గడియలు. యీ వాళి రాత్రి వృద్ధి అయి వ్రుంచున్నది.

కాశీక్షేత్రము సకల స్థలములలోనున్న చేసిన పాపములను పో గొట్టుచున్నది. యీ కాశీ మహాస్థలమందు లోకులు చేసే పాపములను యాపత్తున్న పోగొట్టడానికి జ్యోతిలింగప్రదక్షిణాధణము పంచక్రోశ యాత్ర అని యొకటి చేయవలసినది. ఆ యాత్ర చేసిరావడానకు అయిదు దినములు వట్టుచున్నది. ప్రథమ దినము మణికణికలో స్నానము చేసుకొని సంకల్ప పురస్కరముగా ప్రయాణమయి మొదటి దినము కడమేశ్వరము అనే యూర్లో నిలిచి అక్కడ కడమతీర్థ

ములో స్నాన తీర్థశ్రాద్ధాదులు చేసి కడమేశ్వరుని అచింతి రెండో దినము భీమచండీ అనే స్థలము చేరి అక్కడ మొదటి దినము వలెనే గడిపి మూడో దినము రామేశ్వరము చేరి అక్కడ వరణ ప్రసాద హింపుచున్నది గనుక అక్కడ వరణా తీరమందు తీర్థవిధి చేసి రామేశ్వరాచారణ చేసి, నాలుగో దినము కపిలధార అనే స్థలము చేర వలెను. అక్కడ లోగడి ఘూడు దినముల వలెనే గడిపి అయిదో దినము మణికణిక చేరి అక్కడ తొలు నాలుగు దినములవలెనే గడిపి స్వస్థలము చేరవలెను. యీ యాత్ర తిరగడము ౨౬ కోసులు కద్దు. ప్రతి మజలీస్థలములో నున్న విశాలమయిన ధర్మశాలలు కట్టి యున్నవి. యిదిగాక అంగళ్లు, యిండ్లు, తోపులు అక్కడక్కడ కలిగి వున్నది. దారిపొడుగునా శాల (నీడకొరకు వేసిన చెట్లవరస) యుంచి యున్నారు. ప్రదక్షిణానికి ఆరంభము అసి మొదలుగా చేయవలసినది.

కాశీయాత్ర చేసేవారు వారానికి ఒకసారి మాసోపవాసి అనే వక దేవి దుర్గా గుడికి సమీపముగా నున్నది అక్కడికి వెళ్ళి కొన్ని గవ్వలు వేయవలసినది. వేయనివారి యాత్రాఫలము ఆమె అపహరించే టట్టు ఒక వదంతి కలిగి యున్నది. యీ పంచకోశయాత్ర చేసే టప్పుడు భిక్షకులకు, కలిగినవారు నిండాగా నుపచరింప వలసియుంచు న్నది. యీ కాశీక్షేత్రమందు గంగలో పూజచేసే బిల్వము ముణిగి పోవుచున్నదని ప్రసిద్ధి కలిగియున్నది. ప్రయాగలో స్త్రీలు యిచ్చే వేణిన్ని అదే ప్రకారము మణిగిపోతూ వుంచున్నది. యే స్థలములో నున్న సన్యాసులు తీరాత్మానికి అధికముగా వాసము చేయకూడదని విధియేర్పడి యున్నా, విశ్వేశ్వర స్మృతి ప్రకారము యీ కాశికి వచ్చిన యతులు యీ స్థలము వదలి పోకూడదని యేర్పరచి యున్నందున పంచగౌడులు పంచద్రావిశ్వలో సుమారు వెయ్యింటికి యతులు యీ మహాస్థలములో నివాసముగా యున్నారు.

ఆంధ్రులలో పెలనాడు, కాసలనాడు, మురికినాడు అని వున్న ట్టున్న ద్రావిశ్వలో వడమలు, కండ్రమాణిక్యము, యెన్నాయిరము అని వున్నట్టున్న ప్రతి గాడ తెగకున్న అనేక చీలికలున్నవి. బహు సావకాశముగా విచారించక గాని ఖాటి ఖుల్లస్సు బోధపడదు. బంగళి

బ్రాహ్మణులు లయిన ఉత్కల గౌడులలో ఒక అన్యాయము జరుగుతున్నది. అది యేమంటే లోగడ వారి తెగలో కొంత విపత్తులు వచ్చినప్పుడు కొందరు యథాశాస్త్రముగా ప్రవర్తించుచున్నట్లున్ను, అద్యాపి వారి సంతతి తద్వారా కులీను లయినట్లున్ను, అటు కులీనుడికి కన్యకును వివాహము చేసి యిస్తే కలము పవిత్రమవుతున్న దని ఒక బోధ లోచి యుపపన్నులు అందరున్ను అటువుండే బహు కొద్దిమంది కులీనులకు బహుద్రవ్య మిచ్చి వాంఛచేసి కన్యమీద కన్యను యిరువై ముప్పైయింటిదాకా యిచ్చి వివాహము చేయుచున్నారు. ఆ ప్రకారము వివాహము చేసుకొన్న కులీనుడు తదనంతరము నూరారులు యిస్తేగాని ఒకరాత్రీ ఆప్రకారము వివాహమయిన స్త్రీలతో వసించేది లేదు. అటుగనుక అటు వివాహమయిన స్త్రీలు చాపల్యము లేనివారు హింసపడుతూ, చాపల్యము కలవారు వ్యవస్థ తప్పి నడుచుచునున్నారు.

యీ దేశములో వసించే ఘూర్జర దేశస్థులు అనేక తెగలుగా ఖేడావారని, నాగరి లని ప్రత్యేకగుంపులుగా ఒకరి యింట్లో ఒకరు భోజనము లేక నియమము కలిగియున్నారు. యీ దేశములో దృష్టి దోషవిచారము లేకపోయినా కచ్చారసూయి, పక్కారసూయి అనేపాక నియమాలు బహుశా పాటించుచున్నారు. పక్కారసూయి ఒకడు పాకము చేసినది మరిఒకడు సంప్రదాయము విచారించక శూద్రుడయినా బ్రాహ్మణునిచేత కూడా తినడు. శూద్రులు బహుశా మాంస భక్షణము చేయడములేదు. కొన్ని సంవత్సరముల కిందట దక్షిణ దేశములో నుంచి గోపాలకజాతి యయిన ఒక గొప్ప మనిషి కొమాతె యిక్కడికి యాత్ర వచ్చి స్వకులస్థులను యిక్కడ పరిచర్యకు కొలువు వుంచినది. అటు కొలువువున్న స్త్రీలు పురుషులున్ను వచ్చిన స్త్రీ మాంస భక్షణము చేయడము చూచి, నిండా నిందించి కొలువు వుండమని స్థాలించుకొన్నారు. యీ దేశములో గోపాలకులు తులసిమణి ధారణము చేసినట్లయితే ఆచార సంపన్నులని వారి చేతి గంగను ధారాళముగా యీ దేశపు సర్వజనులున్ను పుచ్చుకొంటారు. వారిని సచ్చాదులని చెప్పుతారు.

కాశీలో సకల గ్రంథములున్ను సంగ్రహింపబడి వున్నవి. కుంభిణీవారు బహు దినములుగా ఒక పాఠకశాలను వుంచి సమస్త గ్రంథాలు సంగ్రహించి యుంచి పాఠము చెప్పను మనిషికి ౬౦ రూపాయలు జీతము చేసి పదిమంది పండితులను వుంచి చదవడానకు ౧౦౦ మంది విద్యార్థులకు మూడేసి రూపాయలు లెక్కను జీతమును చేసి యుంచినారు.* యింకా రాజాధిరాజులు గ్రంథ సంగ్రహము కావలసినప్పుడు లక్షావధి రూపాయలు కాశికి పంపించి గ్రంథ సంగ్రహము చేయుచు నున్నారు గనుక బహుమంది పెద్దలు తమ శోధనాధ్యక్షమున్ను అట్టి తరుణాలలో రాజాధిరాజులకు పనికి వచ్చేటట్లు చాయడానికిగాను అనేక గ్రంథాలు సంగ్రహించి అపారముగా వుంచి యున్నారు.

కాశికి సుమారు యిరువై మజలీలలో గోకుల బృందావనము యుండి యున్నది. హరిద్వార మనే పుణ్యభూమి ౨౦ మజలీలలో నున్నది. ఆ హరిద్వారమునుండి గంగోత్తరికిన్ని బదరీకేదారానికిన్ని బదరీ నారాయణానికిన్ని జ్వాలాముఖికిన్ని దారిపోతున్నది. హరిద్వారము వెళ్ళకనే పయనవ్రాసిన స్థలములకు యెక్కడికిన్ని పోను ఆయత్తు కాదు. హరిద్వారమునుంచి పయనవ్రాసిన స్థలములలో యే స్థలానికి పోవలసినా ఈశ్వరేచ్ఛ యేమోగాని పదిహేనేసి దినాల మజలీ ఆయా స్థలములకు సరిగా నున్నది. అందుకు ఒక స్థలమునుంచి ఒక స్థలానికి వెళ్ళడానికి వేరేదారితేదు. గంగోత్తరినుంచి బదరీకేదారము వెళ్ళవలసి వస్తే హరిద్వారానికి వచ్చి పోవలసినది. అయోధ్య అతి సమీపము. ప్రయాగకు ౧౨ ఆమడ వున్నది.

పయన వ్రాసిన గంగోత్తరి మొదలయిన మహాస్థలములు అన్ని నీలకంఠ నేపాళరాజుయొక్క రాజ్యములో యున్నవి. ఆ రాజు నేపాళములో పాసముచేయుచు యింగిలీషువారికి లోబడియున్నాడు. ఆ నేపాళమువద్దనే మూరంగి అనే యూరువున్నది. అందులో ద్రాక్షలు ఫలింపుచున్నవి. ఆ గ్రామము కాశీతంబు రాయడనే పండా రానికి

* ఈ విద్యాలయమును గురించి విషెస్ ఫాబర చక్కగా వర్ణించినాడు.

బదరీ కేదారేశ్వరుని పూజానైవేద్యాల కొరకు నేపాళరాజు జాగీరు యిచ్చియున్నాడు. ఆ ప్రాంతములలో మంచు అపారముగా నున్నది. కేదారేశ్వరునికి ఆరునెలలు పూజలేదట. మంచుకాలము యొక్క ఉప క్రమణలో ఒక పెద్ద కొడిస్తంభము నాటిపెట్టి మంచు గుడిని మూసు కునిపోతే మంచుకాలము తీరినవెనక ఆ కొడిస్తంభము గుతుపట్టు కొని మంచుగడ్డలు తొవ్వి యెత్తి గుడిని కనుక్కోవలసినదని చెప్పినారు.

ఈశ్వరుడు నీళ్ళలోని చేపలకు జలాధివాసము సహజము చేసి నట్లు ఆయాస్థలస్థలకు ఇటువంటి తనరూప మయిన కాలాలను సహజము చేయుచు వచ్చినాడు. కాలాన్ని అనుభవించే వ్యక్తిలోనున్న కాల ములోనున్న యీశ్వరుడు అంతర్వామి అయినప్పటికిన్ని అభ్యాసము వల్లనున్న యిచ్చవల్ల నున్న యిటువంటి కాలభేదములు కొన్ని వ్యక్తు లకు సరిపడక వుంచున్నవి. యెట్లా అత్తిచెట్టుయొక్క అనేకపండ్లలోని ఒక క్రిమిగాని ఆ చెట్టుయొక్క గాత్రమునున్న శక్తినిన్ని యెట్లా తెలుసుకో నేరదో తద్వత్తుగా అనేక బ్రహ్మాండాలు ఉత్పత్తి చేసిన యీశ్వరునియొక్క చిద్విలాసమహిమను ఒక బ్రహ్మాండములోని ఒకా నొక ప్రాణి తెలిశి ఆశ్చర్య పడడానకు శక్తుడు కాడు.

యీ కాశీ మహాపట్నము యొక్క వేడుకనుచూచి ఆనందించి, కపిల మహాముని యిందుకు అధికముగా తనతపఃప్రభావము చేత యీ కర్మభూమికి చివరను గంగాతీరమునందు కాశ్మీరము అనే పట్నాన్ని ఉత్పత్తిచేసి సకల విధాలా బాగాచేసి కాశీవిశ్వేశ్వరునికి యెరుకచేసి అక్కడికివచ్చి చూడుమని ప్రార్థించి నంతలో విశ్వేశ్వరుడు ఆ కపిలుని మాట నిజమేనని తెలుసుకున్నవాడై అప్రీతిద్వంద్వముగా కాశీ యుండవలసిన సంకల్పము పరమాత్మునికి నుండగా గర్వము చేత కపిలుడు యీప్రకారము చేసినాడు గనుక ఆ కాశ్మీర పట్నము అతని గర్వభంగము అయ్యెకొరకు వెంబడిగానే క్షేచ్ఛాక్రాంతమయి క్షేచ్ఛభూయిష్టమయి పోగాకా అని శపించినాడట. అది మొదలు అద్యాపి యెంత అక్కడ శంక రాచార్యులవారు దిగ్విజయము చేసినా సరస్వతీసీతమున్నా అక్కడ ప్రవహించే గంగ సస్యాదులకు కూడా వుపయోగించుచున్నా అక్కడవున్న బ్రాహ్మణులు అందరు బలాత్కా

రముగాతురకలలోకలిసి బ్రాహ్మణుడు ఆపాత్రిత్యాల తలచూపడము అద్యాపి ప్రయాసగా నున్నది.

ఇప్పట్లో ఆ రాజ్యము రణజిత్తు సింగు* అధీనముగా యున్నది. ఆకాశ్మీరములోనే కుంకుమపువ్వు అవుచున్నది. శాలూలు నేయడానికి యోగ్యమయిన వెంట్రుకలయ్యే మృగాలు ప్రత్యేకముగా ఉత్పత్తి అవుచున్నవట. కాశ్మీరశాలూలు బయటికి విస్తారము రావడములేదట. అందుకునకలుగా లాహోరులో నేసిన శాలూలు బయటికి విక్రయానికి వచ్చేటట్లు విన్నాను. నిరక్ష దేశము మొదలుగా ౨౬ భాగల దూరము లో నుండే కాశీ లోగానే కాలము మొదలుకొని ఆచారవ్యవహారములు యింత భేదించి యుండగా యికను ఉత్తరోత్తరా యేమి వింతగా నుండునో తెలిసినది కాదు; వీవుమీద నుండే మచ్చ చూడడానకర కూడా మనుష్యుడు శక్తుడుకాడు. మాయావృతజ్ఞానము కలిగి వుండుట వల్ల ఈశ్వరస్పృష్టిని యే పాటిచూచి తెలుసుకొనును? గనుక ఈశ్వరుడే మిక్కటముగా యీ ప్రకారము మాయామగ్నులయిన అన్మదాదులను కాపాడ వలసినది.

౧౮౩౦ వ సం॥ డిసంబరునెల ౨౮ తేది పట్నా అనే షహారు ప్రవేశించినాను. గంగలో పదిదినములు బజరా పట్టెలు అనే పడవల గుండా నడవడమయినది. దారిలో గంగ కిరుపక్కలనున్న పూళ్ళ పేళ్లు ఈ అడుగున వ్రాయుచున్నాను. నెం. ౨౧. కబూరా ౧ బలురా ౧ తానాపూరు ౧ కనాలుగంజి ౧ సయత్పూరు ౧ మాంజీ ౧ చోబ క్షూరు ౧ రోజా ౧ జమ నియ్యాం ౧ రాంపూరు ౧ మదనా పూరు ౧ గాజీపూరు ౧ కాతిసుపూరు ౧ నెరుపూరు ౧ బకుసరు (బక్సార్) ౧ సిక్కాపూరు ౧ బందాగా ౧ దూబావలీటి ౧ జగదీశపూరు ౧ బలియ్యా ౧ సుహియ్యా ౧ కట్రోజిగంజి ౧ బినన్ పూరు ౧ ఆరా ౧ నవరంగా ౧ రామనగరము ౧ శిరుపూరు ౧ శిరంపూరు ౧ చప్పా ౧ రస్తాన్ గంజి ౧ దానాపూరు ౧ బాకీపూరు ౧ పట్నా ౧.

* రంజితసింగు శిక్కుల రాజు. 1780 లో జన్మించి 1839 లో దివంగతుడైనాడు.

పెరుగు, పాలు, కూరకాయలు - యిత్యాది అనేక దినముల పరి యంతము బాగావుండని పదాధానముగాను ఒకవేళ గంగకు ఇరు పక్కలావుండే పూళ్ళలోకి వెళ్ళితే మనస్సులు వెళ్ళి రావలసినది. సుఖహేతువులంతా కష్టసాధ్యములు గనుక యీ గంగా తీర సంచార సుఖానుభవములో పడవలోకి నీళ్ళు వూరి వచ్చిన దనిన్ని పడవ తోనే వాండ్లు చెప్పినట్టు వినలేదనిన్ని కూడా వుండే పరిజనుల ప్రకృతులు భిన్నాలు అయినందున వాండ్లు ఒకరితో నొకరు కలహము పడడము వల్లనున్న, వద్దనుండే స్థితికి చోరులవల్ల అపాయము వచ్చునేమో అనే భయముచేతనున్న, మనస్సుకు అప్పుడప్పుడు ప్రపంచదృష్టి పూరా కలిగిన దేహాధీన మయినందున వికల్పము కలుగుచున్నది. అప్పట్లో ఇగము యావత్తు పరబ్రహ్మ ఆడించే బొమ్మలుగాని, వేరే కాదనిన్ని తృణాగ్రీమయినా యీశ్వరాజ్ఞ చేతనే కదల వలసినదిగాని మరిఅన్యథా కాదనే తెలివితోనున్న మనస్సు నిండా భేదాన్ని పొందనియ్యకుండా బుద్ధిద్వారా శిక్షించి నట్లయితే పయన వ్రాసిన స్థలజల సౌఖ్యములు మిక్కిలి ఆనందకరములుగా తేటపడు తున్నవి.

యీ గంగలో నడిచే అనేకపడవలు అనేకభేదములు కలిగి యున్నవి. అందులో విచారించగా తెలియవచ్చిన వాటిని అడుగున వ్రాసినాను. నావల భేదక్రమము బజరా ౧. అది ఒంటికంభము కలది. వెడల్పుయెక్కువ. తలపక్కచుక్కాణి, చుక్కాణి మొదలు పొడుగున తగ్గుచూవచ్చు చున్నది. పిన్నిస్సు ౧. అదిరెండు కంభాలు కలది. నిడుపు యెక్కువ. మొసను చుక్కాణి. యిల్లు మధ్యే వుంచున్నది. పొడుగు కొనా మొదలున్న సమము. కటరు ౧. అది పిన్నిసుజాడ; గాలిని చాపలచేత నైపు (పీలు) చేసుకోవచ్చును. బవులియ్యూ ౧. అది బజరాజాడ; గాలిని చాపలచేత స్వాధీనము చేసుకోవచ్చును. డోంగా ౧. అది చిన్నయిల్లు. గలతేలిక పడవ. బాలిబోలు ౧. అది చెయిపడవ. పయన వ్రాసిన ఆరుదినములు నవారీలాయఁఖు. సర్కు మోసే నావలు వట్టేలి ౧. అది మిరిజాపురపు శాత. పొడుగు తక్కువ. వెడల్పు యెక్కువ. పులూకు ౧. అది పట్నాశాత.

పట్నామధ్యే గంగకు యిరువక్కలా వుండే పూళ్ళలో గాజీ

గంగలో కలియుచున్నది. చక్రవావద్ద కర్మనాశిని అనే నది దక్షిణము నుంచి వచ్చి గంగలో కలియుచున్నది. యీ కర్మనాశిని నదిలో యెవరు కాలు పెట్టినాగాని సుకర్మాలు నశించుచున్నదనే తాత్పర్యముచేత కర్మకులు యెవరున్న యీ నదిలో కాలు పెట్టరు. యీ నది దాటడానకు కాశీనుంచి గయకు వచ్చే దోవలో అహాల్యా బాయి అనే యశఃకాయము గల పుణ్యాత్మురాలు వారధి కట్టడానకు శానా యత్నము చేసినది. యిప్పటికి ఆమె చేచిఁన సామానుతో కట్టడానకు అనేకులు యత్నము చేసినా కొనసాగలేదు.

యీ పట్నాషహారువద్ద పునఃపునః అనే నది దక్షిణము నుంచి వచ్చి గయవద్ద వచ్చే ఖల్లుని నదివలెనే గంగాసంగమ మయినది. యీ పునఃపునః అనేనది గయా క్షేత్రమునకు ప్రదక్షిణముగా ప్రవహింపుచున్నది గనుక యెటునుంచి గయకు వచ్చే వారున్న యీ పునఃపునః నదివద్ద క్షౌరము చేసుకొని తీర్థశాస్త్రము చేసి గయాప్రజనము చేయడానకు నియమము ధరించవలసినది.

దక్షిణమునుంచి వచ్చే పయినదు లంతా నర్మదానదివలెనే వింధ్య పర్వతములో ఉత్పత్తి అయినవి. శోణభద్రా నదిన్ని, నర్మదా నదిన్ని ఒక్క ప్రదేశములోనే ఉత్పత్తి అయి రెండు ధారలుగా చీలి ఒకటి లింగాలనున్న, మరి ఒకటి వినాయకశిలలనున్న జగత్తుకు కలుగ చేసి యున్నవి. యిదిగాక పేరు ప్రశస్తములేని కొన్ని నదులు ఉత్తరము నుంచి వచ్చి కాశీ పట్నాలమధ్యే గంగలో కలియు చున్నవి.

కాశీ మొదలు పట్నాషహారు వరకు గంగకు ఇరుపక్కలా సరసు అనే పెద్ద ఆవాలున్ను, రాయి అనే చిన్న ఆవాలున్ను; బూటి అనే శైవగలున్ను, పటానులున్ను, కంఠులున్ను అమితముగా పయిరు చేసి యున్నారు. యీ పెద్ద ఆవాల చెట్లు ముల్లంగి చెట్లవలెనే ప్రథమములో పయిరు అయి యెన్నుతీసి పచ్చని పూలు పూచి, గోరుచిక్కుడు కాయలవలె కాయలు కాయుచున్నవి. యీ ఆవకూర యీ మంచు దినములలో పుల్లకూరవండి యీ దేశస్థులు అవశ్యముగా వుచ్చుకొను చున్నారు. పుల్లకూర బహురుచిగా వుంచున్నది. ఘంచు కాలములో దేహానికి లేపనము చేసేటందుకు నాలుగు

విధాలు పరిమళ తైలములు యిక్కడ తయారు అవుచున్నవి. వాటి పేళ్ళు సుగంధరాజితేలు అనేది ఒకటి, బేలా అనేది ఒకటి, చెంబెలిఅనే నూనె ఒకటి, పూలేది అనేనూనె ఒకటి. ఇవి వ్రుపపన్నులు చేసుకొనేవి. వేదలు పెద్ద ఆవాలనూనె పట్టించుకొను చున్నారు. యీ తైలాలతో అంగమదేశము చేయకపోతే చమరములో నుంచి నూడితో కుట్టి నట్టు బెజ్జాలుపడి నెత్తురు చెమ్మగింపు చున్నది. యీ ప్రకారము నా పరిజనానకు నడిచేటప్పుడు కాళ్ళలో కొందరికి నెత్తురు చెమ్మగించి నందున భయపడి వారు యిందుకు నైద్యము ఆవనూనె పట్టించి వేన్నీళ్ళు పోసి కడిగితే వెంబడిగానే వాళి అయిపోతున్నది. చిన్నఆవాలలో నూనె నిండా రావడము లేదు గనుక చిన్న ఆవాలను భక్త్య యోగ్యముగా వాడుకొని, పెద్దఆవాలలో మాత్రము నూనెను గాసుగ ఆడి తీయుచున్నారు.

యీ మంచుకాలములో బ్రాహ్మణ సంతపణలు కాళిలో నా వల్ల యీశ్వరుడు జరిపినప్పుడు యీ దేశములో నివాసముగా నుండే పంచద్రావిళ్ళకు దృష్టిదోషము అక్కరలేనందున ఆ బ్రాహ్మణులు ఆవరణములోపలను భోజనము చేయడానకు చలి యుపద్రవముగా వ్రుంచున్నదని పగలు రెండుజాములవేళ మిద్దెమీద పయిదళములో యెండలో ఆకులు వేయించుకొని కాకుల బాధలేకుండా నాలుగు పక్కలా నలుగురు శూన్యులు తుపాకులు కాలుస్తూ యుండేటట్టు యేర్పరచుకొని యెండ సౌఖ్యముగా వ్రున్నదని భోజనము చేసినారు.

కాళివరకు తాటిచెట్లు కండ్లపడక పోయినా, గంగకు యిరు పక్కలా అనేక గ్రామాదులలో తాటిచెట్లు కలిగి యున్నవి. యిరువై యెండకు మునుపు జాతులవాండ్లు పోట్టేటను అనే గడ్డలు (బంగాళా దుంపలు) యీ దేశానికి తెచ్చి పయిరుపెట్టే క్రమమును యీ దేశపు జనులకు నేపించినారు. అది మొదలుగా యీ దేశములో యొక్కడ చూచినా వాటికి ఆలు అనే పేరు పెట్టి అమోఘముగా పయిరు పెట్టు చున్నారు. ఆ గడ్డలు పెద్దదినును నిమ్మకాయలం తేసి, చిన్న దినును గచ్చకాయలం తేసిగా అనేక రాసులుగా పన్నీరు పూలవణముతో ఫలించి యొక్కడ చూచినా యీ ప్రాంత్యములలో అమ్ముచున్నారు. గంగలో

పడవలు యెల్లప్పుడు వస్తూపోతూ వుండడముచేత యీ పడవలు వాడికెగా నిలిచే ఘాట్లవద్ద యిటువంటి భక్ష్యయోగ్య మయిన వస్తువులు తెచ్చి పెట్టుకుని అమ్ముతూ వుంచున్నారు. కాళిలో అమ్మే గొయ్యూ పండ్లు (జామపండ్లు) మిక్కిలి గొప్పలుగా, విత్తులు శానా తక్కువగా యుంచున్నవి. ఈ దేశములో కాలము యెరిగి కూరకాయలు వేయు చున్నారు గనుక ఒకకాలములో అయ్యేవస్తువులు మరియొకకాలములో నున దేశములో అకాలములో కూడా దొరికేటట్లు చిక్కదు.

పట్నా అనే షహారు దానాపూరు మొదలుగా ఆరుకోసుల దూరమునకు ఒకే షహారుగా నున్నది. పట్నా షహారులో కలకటరు జడిజీ మేజిస్ట్రేటు ఉండడము మాత్రమేగాక ఒక అప్పీలు కోర్టు రివిన్యూ క్రిమినాలు సంగతులు విచారించడానకు ఒక కమిషనరు వున్నాడు. యీ షహారు ప్లేచ్చమయముగా నున్నది. లోగడ యెల్లీసు దొర యీ దేశము చూసేనిమిత్తము వచ్చియుండి యీ షహారులో గోమాంసము బహిరంగముగా బజారులో పెట్టి అమ్ముచున్నారు, యీ వింత నేను హిందూ దేశములో యొక్కడ చూడలే దని వ్రాసినాడు. అటువంటి వస్తు విక్రయము నా కండ్ల పడకపోయినా అంతపని సాధారణముగా చేసేపాటి ప్లేచ్చ షహారు అనవచ్చును.

యీ షహారులో రెండు దేవస్థలా లున్నవి. ఒకటి పట్నా దేవి మందిరము, మరియొకటి గోపీనాథుని మందిరము. రాజనపూజ వితరణగా జరుగుచున్నది. గాజీపూరు, ఆరా, చపా, వీటికన్నా యీ షహారులో యిండ్లమిద్దెలున్న విస్తారముగా నున్న, గొప్పలుగానున్న కట్టియున్నవి. కాశీపట్నమువలెనే ప్రతినండుకు పాటకులనే వాకిళ్ళు తలుపులతోకూడా కట్టియున్నవి. రాత్రీళ్ళు మూశి గడియలు బీగము వేయుచున్నారు. బాజారులను బహునిబంధము మీద యిటీవల జాతులవాండ్లు వెడల్పుచేసి చక్కపెట్టినారు. యిండ్లకు బాడిగె యీ షహారులో బహుఅమ్మే. నేను దినానికి ఒక రూపాయివంతున నిలిచిన దినములకు బాడిగె యిచ్చుచు వచ్చినాను. సకల పదార్థాలు సకల విధములయిన పనివాండ్లు సమృద్ధిగా దొరుకుదురు. పనివాండ్లను యీ దేశస్థులు కాలీగర్లు అని అనుచున్నారు. యీ షహారులో యొక్కా

లనే వొంటిగుర్రపు గాడీలు బాడిగెకు వేలాంతరాలు దొరుకును. యీ షహారులోవుండేపాటి యొక్కాలు యొక్కాడా లేవని హిందుస్తాన్ లో ప్రిసిద్ధము. ద్వీపాంతేర పదాధాలుకూడా సమృద్ధిగా దొరుకును. యింగిలీషు షాపులు కొన్నియున్నవి.

షహారుకు మూడుకోసుల దూరములో జాతులవాండ్లు గంగాతీరమునందు యిండ్లు, తోటలు కల్పనచేసుకొని యున్నారు. సమస్త ఫల పదార్థాలున్న దొరుకును. అరిటిపండ్లు దొరికినా బొంతపండ్ల జాతేగాని రస్తాళి మొదలయిన రుచికరమయిన జాతిపండ్లు దొరకవు. నాగపూరు వదిలినవెనక మంచి అరిటిపండ్లు వెడల్పుగల అరిటి క్రకులున్న చూచిన వాణ్ణికాను. మేవావస్తువు లని యీ షహారులో పిస్తా, బాదము, అగురోటు, మునక్కా అనే విత్తు కలిగిన (దాక్షయేమి, విత్తులేని దాక్షయేమి, పలుచెక్క యెండి లోపల మాధుర్యము గలిగి విత్తు అతిహ్రస్వముగా కండకలిగిన అనారు అనే దాడింపండ్లున్న యెండు అత్తిపండ్లున్న సమృద్ధిగా అమ్ముతారు. సెబుభి యివి మొదలయిన శీమ అప్పీల్లు యీ దేశములో అవుతున్నవి. కాశిలో హుక్కాబుర్రాలు అమ్మేటందుకు ఒక వీధి ప్రత్యేకముగా యున్నట్లు యీషహారులో యొక్కడ చూచినా నానావిధాలయిన పాదరక్షలు, హుక్కాబుర్రాలు మొదలయిన వాటి సామానులు అమ్ముతువుంచున్నవి. చలికాలములో రజాయి దుప్పట్లు, రజాయి చొక్కాలు అమితముగా తయారు చేసి అమ్ముతారు.

యీ షహారులో హాయిద రాబాదు వలనే ఆయుధములే ఆభరణాలుగా యెంచే స్వభావము కల మనుష్యులు సమృద్ధిగా వున్నా యింగిలీషువారి అధికారము పూర్తిగా యిక్కడ జరగసాగిన వెనక లక్షాంతరాలు ఆయుధాలు నిబంధము మీద లోకులవద్ద తీసి విరిచి గంగలో వేసినారు. అట్లా చేసిన్ని యింకా యెవరిచేత చూచినా ఆయుధాలున్న నినిమిత్తముగా ఒకణ్ణి ఒకడు సరుక్కోవడాలున్న కలిగి యున్నది.

యీ దేశములో చక్కెర కాచి పోనే కలకండ, చీనా కలకండ పచ్చకర్పూరమున్న యెంత మాత్రము దొరకదు. నేపాళ దేశము

యిక్కడికి సమీపము గనుక అక్కడ అయ్యే కస్తూరి అమ్మతారు. అందులో కృత్తిమము బహుశః జరుగుచున్నది. కుంకుమ పువ్వు అయ్యే కాశ్మీర దేశము దక్షిణ దేశము కన్నా యీ దేశానికి సమీపముగా వున్నా మన దేశములో దొరికేపాటి మంచి విడి కుంకుమపువ్వు యిక్కడ దొరకదు. వస్తువులు అయ్యే దేశాలనుంచి అన్య దేశాలకు ప్రీయమయిన దినుసులను తమ దేశములో వాడికెలోకి తేకనే పంపించేటట్టు తోచుచున్నది. యీ దేశస్థులు యిక్కడి శీతము యేపాటి? నేపాళ దేశములో కలిగే చలికి సహస్రాంశములలో ఒక అంశ యిక్కడ లేదని చెప్పుతారు. సాల గ్రామాలు ఉత్పత్తి అయ్యే కొండ భూమి నేపాళ దేశములోనే వుండి యున్నది. ఆ కొండ మీదుగా గండకీనది ప్రవహింపుచున్నది. ఆ నదిలో సాలగ్రామాలు యెత్తడము నమఁదా శోణభద్రా నదుల వలె పట్నావద్ద కలిసే గండకీ నదిలో పట్టిన తావున సాలగ్రామాలు దొరకవు; ఆ కొండ ప్రదేశములోనే ఆ నదిలో సాలగ్రామాలు కలిగి వున్నవి.

4/1/50

పదునాలుగవ ప్రకరణము

యీ హిందుస్తాన్ లో యింగిలీషు వారికి ఆధీనము కాకుండా యికను నిండా ప్రయత్నము మీద స్వాధీనము కావలసిన రాజ్యము రణజిత్తుశింగుది ఒకటేను. వాడి రాజ్యము హిందుస్తాన్ కు చివర కాశ్మీర ఖండమున్ను, లాహోరు అనే పహారున్ను, మూడు లక్షలమంది మాబఁలము కలిగియున్నాడు. హాయిదరాబాదు చట్టముగా యింగిలీషు వారిని ఉపసమిఁచుకొని రాజ్యము చేయుచు నుండే వారు జోతీవురపు రాజు, జయపురపు రాజు, బిక్కానెరి (బికెసెరు?) రాజు, నేపాళపురాజు లక్నూ నబాబు, శింధ్యా, హోలుకరు, వీరు తప్ప మరి యెవరున్ను రాజ్యాధిపతి అని పేరు పెట్టి పిలవడానికి హిందుస్తాన్ లో లేరు. హోలు కరు గడిచి పోయిన వెనక రాజ్యము బహుశః యింగిలీషువారి ఆధీన మయి హోలుకరుకొడుకు యింగిలీషువారి ఆజ్ఞాబద్ధుడుగా నున్నాడు

హోలుకరు రాజధాని హిందోలి అనే షహారు. శింధ్యాపడిపోయిన వెనక వాడికి వున్నలక్షమంది మాబళము చెదరనియ్యకండా పట్టకొని దత్త పుత్రోడితో హింసపడుతూ శింధ్యాభార్య కాలము గడుపుతూన్నది. ముందరి శింధ్యారాజధాని హుజునీపట్నము. యిప్పట్లో గవాలియ్యరులో దండు సమేతముగా అతని కుటుంబము వాసము చేస్తూవున్నది. లక్కునో నవాబు ధనము విస్తారముగావున్నా లక్షపౌజు వున్నా ప్రజలను హింస పెట్టుతూ ♦ వేరుకు నవాబుగా వున్నాడు. జోతీపురము జయపురము బిక్కానెరి రాజులు మారువాడీలు గనుక యీశ్వరుడు వారికి యిచ్చిన సిజ్జల భూములలో యున్నారు.

జ్వాలాముఖి యనేపలము రణజిత్తుశింగు రాజ్యములో వున్నది. ఆదేసిని అతడు బాగా ఆరాధింపు చున్నాడు. అతని రాజ్యములో యిప్పటికిన్ని న్యాయము బాగా జరుగుతూ ప్రజలు బాగా పరిపాలింప బడుతూ యున్నారు. యీ దేశము మొదలు కాశ్మీరములోగా పారా అనిన్ని, బరువు అనిన్ని మంచుగడ్డలు పడుచున్నవి. యింతమంచు నీ భూమికి పెట్టిన ఈశ్వరుడు ఈ భూమినివాసుల క్షేమముకొరకు ఉష్ణోదకపు పూట కలిగిన గుండములు కొన్ని నిర్మించి ఉన్నాడు. అవియొక్కడ నంటే గయనుంచి జగన్నాథానికి పోయ్యేమాగ్గములో బలుబలు అనేవూళ్ళో వొకటి; గయకు కొంతదూరములో రాజకృషీ అనేవూళ్ళో ఒకటి; మూంగేరి అనేముంగా చీరలు అయ్యే గంగవొడ్డు షహారుకు సమీపముగా సీతాగుండ మనేది వొకటి; హుజునీ దేశములో తప్తమణికణిక అనే గుండము వొకటి; డాకాదేశములో బాలవాగుండ మనేది ఉదకము మీద జ్వాలలు లేస్తూవుండే గుండము వొకటి; బదరీ నారాయణమువద్ద వుండేది వస్తువులను వేడిచేసే గుండము వొకటి; యీ ప్రకారము ఈశ్వరుడు సృష్టించి వున్నాడు. తప్తమణికణికలో బియ్యము మూటకట్టి వేస్తే అన్నముగా పచన మవుచున్నదట. ఈ వుష్ణగుండముల వుదకము యావత్తు గంధకపు వాసన కలిగి వున్నట్టు విచారణమీద తెలిసినది. సదా జ్వాలలు

♦ ఇది ఇంగ్లీషువారు వ్యాపింప చేసిన వదంతి యని బిషప్ హైబరుగారు 1824లో స్వయముగా చూచి వ్రాసినారు.

కలిగి వుండే బ్యాలాముఖ గుళ్ళోనున్న ఆ ప్రకారమే గంధక పరిమళము సదా కలిగి వున్నట్లు తెలియవచ్చినది. నాయుక్తితో విచారించగా పయి భూములలో శీతము కలుగ చేసిన ఈశ్వరుడు భూమికింద వున్నము కలిగివుండే కొరకు గంధకము విస్తారముగా వుత్పత్తి చేసినాడనిన్ని, అగ్ని గంధకములో పుట్టడము సహజము గనుకనున్న యీ గంధకము కలిగిన ప్రదేశములలో పుట్టే పూటజలము సహజముగా ఉష్ణముగా వుండేట్లు తోచుచున్నది. బ్యాలాముఖప్రదేశములో ఆరాధన నిమిత్తమయి గంధకద్వారా భూమిలో బ్యాలను ఈశ్వరుడు సదా కలగచేసినట్లు తోచుచున్నది. బ్యాలాముఖ స్వరూపముగా వుండే మహామాయ రణజిత్తుశింగుకు ప్రత్యక్షముగా యిష్ట సిద్ధులు చేయుచూ యున్నది.

బ్యాలాముఖకి కొంత దూరములో నేవాలేశ్వర మనే తటాకములో అద్యాపి రెండు పెద్ద గుండ్లు పర్వతాకారముగా తేలతూ లోకుల యారాధనలను అంగీకరింపుచు సంచరిస్తూ వుండేట్లు నిశ్చయముగా తిలకియున్నది. ఆ శిలల స్వభావము యెటువంటిదో తెలిసినది కాదు. కాలక్షేప నిమిత్తమయి సృష్టించిన యీ సృష్టిలో అటువంటి ఉదకము మీద తేలే శిలలు వుంటే యేమి వింత? అయితే దానికిన్ని హేతువు గణనములో వున్నదని తోచు చున్నది.

నేపాల ప్రదేశములో దేవప్రయాగ అనే వూరు వొకటి వున్నది. అందులో భగవత్పాదులవారు శ్రీరామమూర్తిని యంత్ర సహితముగా స్థాపించి కనుకలుగా వుండే ద్రావిళ్ళు ఆ మూర్తిని ఆరాధన చేసేటట్లు నియమించి ద్రావిళ్ళను కొందరిని అక్కడ వుంచినారు. అద్యాపి వారు అక్కడ వుండి పుట్టే ఆడబిడ్డలను యీ దేశములోనుంచి వచ్చే ద్రావిళ్ళకు స్థితులు పొసెయిచ్చి వివాహము చేసి యిచ్చి అక్కడనే వుంచుకుంటూ వచ్చుచున్నారట. అటు జరగడము వల్ల ద్రావిడ దేశస్థులు యిండ్లు యిన్నూరుదాకా ఆ దేవ ప్రయాగలో యేపడడి వున్నవి.

ద్రావిళ్ళ ప్రదేశము కావడములో యీ దేశములో యింతే శాకుండా మున్నూరుయొక్క కిందట ద్రావిడి యయిన యొక వెలనాటి

వాడు దేశములో భార్యను వదిలి గోకుల బృందావనానికి వచ్చి విరక్తుడయి సన్యాసము తీసుకొన్నాడు. కొన్ని దినములకు పిమ్మట భార్య వెతుక్కొనుచు ఆ పురుషుని వద్దికి వచ్చి తన్ను పరిగ్రహించక పోయినంతలో ఆపె నిండా నిబంధపెట్టి కృష్ణమూర్తి ఆజ్ఞ అయితే నన్ను పరిగ్రహిస్తావా అని అడిగి నట్టన్ను, మంచిదని అతను కృష్ణమూర్తి యుపాసకు డయినందున చెప్పినట్టున్ను పిమ్మట కృష్ణమూర్తి పృత్యక్ష మయి భార్యను స్వీకరించ మని ఆజ్ఞ యిచ్చినట్టున్ను అటు పిమ్మట ఆ సన్యాసించిన పురుషుడు భార్యను అంగీకరించి యేడుగురు కొడుకుల కన్నట్టున్ను ఆ యేడుగురున్ను యేడుపీఠాలను యేవారచు కొని వల్ల భాచార్యులని పేరు పెట్టుకొని కృష్ణమూర్తి యుపాసకులై ద్వారక మొదలుగా యీ హింధుస్తాన్ లో వుండే బనయాఅనేవైశ్య జాతి వారికంతా ఆచారవ్యవహారాలు ఉపదేశించి అటుయేవండ్ర శిష్యులకు తులసీ మఱులు ధారణ చేసి అతిప్రబలులుగా వున్నారు. వారు ద్రావిడ దేశపు వెలనాటి వారితో సంబంధములు చేయుచూ వృద్ధిపొందినారు. ఆయేడు పీఠాలలో నాథ ద్వారములో ఒక వీరము వున్నది. అది ముఖ్యవీర మని చెప్పుకోవడము. దక్షిణ దేశములో వారికి శిష్యులు కోమటి గుజరాతీ వాండ్లు. ఆ యేడువీరస్థుల యొక్కవంశస్థులు హిందూదేశము యావత్తున్న శిష్యయాత్ర చేస్తూవుంటారు.

యీ వల్ల భాచార్య వీరస్థులు గోపీకృష్ణోపాసకులు. వారికి బనయా జాతికాక యింకా అనేక శూద్రజాతివారు గూడా శిష్యులై యున్నారు. యీ వల్ల భాచార్యుల వీరముగాక హితవారి వంశాచార్యులని యీ దేశపు బ్రాహ్మణుడు వొకడు రాధాకృష్ణోపాసన చేసి బృందావనములో వక వీరమును యేవారచుకొని అనేక శూద్రజాతి జనులను శిష్యులుగా యేవారచుకొని వారికి తులసీమణి ధారణచేసి ఆచారవ్యవహారాలు నియమించి వున్నాడు. యీ వీరస్థుని వంశస్థులకు ఏకాదశినాడు తాంబూల చర్వణము చేయడానికి శ్రీకృష్ణమూర్తి అనుజ్ఞ యిచ్చి వున్నాడని అవశ్యకముగా అతని శిష్యజనులున్ను ఏకాదశినాడు అద్యాపి తాంబూల చర్వణము చేయుచూ వుంచున్నారు. హింధుస్తానులో ఏకాదశినాడు విష్ణుభక్తులు.

సకలవిధములయిన ధాన్యములు పరిత్యజించి కందమూలాలాదులు శింగాణి పిండిన్ని తిని వృతమును ఆచరింపు చున్నారు.

బ్రాహ్మణులకు దక్షిణ దేశములో భట్లు, అయ్య అని పౌరుష నామధేయములు స్వనామముతో కలిసివుండటట్టు యీ దేశములో బ్రాహ్మణులకు పాడే, దూబె, చౌబె, మిశిరి, తేవాడి, అని పౌరుషనామధేయాలు కలిగి వున్నవి. యీ పంచగౌడు అని పంచ ద్రావిశ్యన్ని భేదము కలిగి వుండడమే వాటికి కారణముగా వున్నది. మిక్కిలి విచారించగా నా బుద్ధికి తెలియ బడ్డది యేమంటే సుమారు వెయ్యిన్నేనూరు సంవత్సరములకు ముందర హిందువులు వసించే హిందుస్తాన్ అనే యీ గంగా యమునల మధ్యేవుండే భూమి మ్లేచ్ఛ భూమి అయిన పాషిణదేశానికి సమీపము అయి వుండగా కాబూలు కనమగుండా సింధువనిన్ని హిందువనిన్ని ద్విినామక మయిన మహానదిని దాటి కలి సాంమ్రాజ్య పేరణచేత మ్లేచ్ఛులు * డిల్లి అనే హస్తినాపురి ప్రవేశించి కర్మద్వారా బ్రాహ్మణులు అయివుండే వారికర్మములు సాగకుండా వారిని భ్రష్టులను చేశేకొరకై అనేక హింసలు చేసినందున యీ రాజ్యము యావత్తు మ్లేచ్ఛాక్రాంతమైనందున యీ దేశస్థులు కర్మమును నిండా పాటించను వయిపులేనివారైరి.

యిప్పట్లో దాక్షిణాత్యులయిన హిందువులు స్వభాషతో యింగి లీషుమాటలు కలిపి మాట్లాడుతూ వచ్చేటట్టు యిక్కడ దొరతనము చేసేవారి తురకమాటలు సంస్కృతభాషతో యీ దేశస్థులు కలిపి మాట్లాడుతూ తురకలవలెనే వస్త్రవాహనాద్యలంకారాలను అంగీకరించి ప్రవర్తిస్తూ వచ్చేటట్టు తెలిసినది. అయినప్పటికిన్ని ముఖ్యమయిన వణాశ్రమ ధర్మాదులుమాత్రము యిక్కడివారు వదిలిన వారు కారు.

* మ్లేచ్ఛుల దండయాత్రలు: క్రీస్తుకు పూర్వము 300-200 శతాబ్దములలో మన దేశమునకు (గ్రీకులు) యవనులు, శాకులు వచ్చిరి. క్రీస్తు తరువాత కూడా యూచీ మొదలగు మధ్య ఆశియా తెగలువచ్చిరి. క్రీస్తుశకము 5, 6 శతాబ్దములలో, హూణులు, 8 వ శతాబ్దములో ఆరబ్బీలు, తరువాత ఆఫ్ఘనులు పారశీకులును వచ్చిరి. వీరినందరిని మనవారు మ్లేచ్ఛులనిరి.

యీ బ్రహ్మాండమునందు నున్న బ్రాహ్మణమండలి ద్రావిళ్ళు నిన్ని, గౌడులనిన్ని రెండు తెగలుగా చీలి ఆ రెండు తెగలలో నున్న అయిదేళ్ళి తెగలు యేపాడి తుదకు పది తెగలుగా చీలినది. అందులో గౌడులకు సొంతమయిన భూమి సాత్విక ప్రధానముగా అనాదిగా వుండుటచేతనున్న స్థూలదేహాలు వృద్ధిపీ భూతానుగుణముగా వుండేవి గనుకనున్న అనాది సంప్రదాయప్రకారము ద్వైతాద్వైతాలు శాస్త్రము చేత వాదింపబడుచున్నా కర్మదృష్ట్యా ఉపాస్యదేవతలు భిన్నములు గానున్నా యెడటివాడి ఉపాస్యదేవతను నిందించకుండా స్వంత తండ్రిని కాపాడి యితరుల తండ్రిలను కొట్టక తిట్టకవుండి మర్యాద చేయుచు వుండేటట్లు తమ తమ అంతఃకరణానుగుణముగా ఉపాసనములు చేయుచు అందరు అన్యోన్యముగా ప్రవర్తించుచున్నారు.

స్వదేశము వదిలి కర్మముమీది శ్రద్ధ విస్తారము కలగ చేసు కొనుటచేత లేచి వచ్చిన దక్షిణదేశస్థులయిన ద్రావిళ్ళు వింధ్య పర్వతానకు దక్షిణదేశమునందు ప్రవేశించగానే ఆ దేశవాసులు అందరు అప్పట్లో శ్రుతి స్మృతి పురాణాదుల సంకేతాలకు నిండా లోబడనివారలై మూఢులుగా ఉన్నందున వింధ్య దక్షిణదేశమునకు యిక్కడినుంచి లేచి వచ్చినవారు చేతనయినంత మట్టుకు కృత్య సంకేత ప్రకారము వైశ్యజాతిని మాత్రము కల్పించ తలచి క్షత్రియ కృత్యానికి తగినవారు లేనందున ఆ వణక కల్పన వదిలి తాము బ్రాహ్మణులుగానున్న తాము కల్పించినవారు వైశ్యులుగానున్న యితరులందరు శూద్రులుగానున్న యేపాటుచేసి ఆలాగే ప్రవర్తించుచూ వచ్చినారు. అందువల్లనే వైశ్యులు మేమంటే మేము వైశ్యులమనే వివాదము అద్యాపి దక్షిణదేశములో తీరకుండావున్నది. వింధ్యకు దక్షిణదేశ నివాసులు అందరున్నూ తత్పూర్వము శూద్రులకు శ్రుతి స్మృతి పురాణాదులగుండా నియమింపబడియుండే ఆచారాలు యెరగక నొక మూఢ ధోరణి అయిన తమ పూర్వికమాగణముగా ప్రవర్తించుచు వున్నందున, యిక్కడినుంచి లేచి వచ్చిన బ్రాహ్మణులు శూద్రులతో తాము యీ దేశములో ప్రవర్తించుచూ వచ్చిన జాడ వదిలి తమ యొక్కవగౌరవమును ఆపాదించుకొనేకొరకు వాండ్రను

కొంత వెలిగా వుండి తదనుగుణముగా ఉపస్మృతులు పురాణాదులు కల్పనచేసి అక్కడి భూపతులకు బోధించి తమకు తోచిన కమాండలను క్రమక్రమముగా ఆచారవ్యవహారాదుల మూలముగానున్న బిబా రాధనల ద్వారానున్న ప్రబలపరచుచు వచ్చినారు.

వింధ్యకు సుత్రర దేశవాసులయిన బ్రాహ్మణులు అందరున్న ఋషులని అద్యాపి బ్రాహ్మణుల సంధ్యావందనములలో గంగా యమునల నడుమనున్న ఋషులకు నమస్కార మని వచిస్తూవున్నారు. దక్షిణదేశములో తత్పూర్వము బ్రాహ్మణులు శేనందున యీ దేశము నుంచి వచ్చిన బ్రాహ్మణులను నాక్షాద్భులనే తాత్పర్యముతో దక్షిణ దేశములోని భూపతులు వీరు చెప్పినట్టువిని, ఆలయాదులు వాటి ఆరాధనలు, బ్రాహ్మణ కౌరవము, వారిపోషణ, మొదలయినవి సకలవిధాల చేస్తూ వచ్చినారు. అప్పట్లో యీ బ్రాహ్మణులు వింధ్యకు దక్షిణ దేశానికి రావడము సూర్యుడు భూమికి దిగివచ్చినట్టు అక్కడి భూపతులకు తోచినది గనుక యీ బ్రాహ్మణులు తమ దేశము వదిలిపోకుండా వుండేకొరకు అపారమైన భూస్థితులు యిచ్చినారని నాకు జోచబడు తున్నది. యిప్పట్లో అక్కడి బ్రాహ్మణులు అనుభవించే భూస్థితులవంటివి యేకాలమందున్న యీ దేశపు బ్రాహ్మణులు యిక్కడ అనుభవించినది లేదు గనుక యీ హేతువు పై పూహకు నిండా ఆకరముగా వున్నది.

యీ ప్రకారము కర్మశ్రీధ మితిని మించేటట్టు చేసేకొద్దినై క్రమక్రమముగా తమలోతమకే యీకర్మము చేసుటచేత నేను యెక్కువంటే ఆ కర్మము నీవు చేయతగవు గనుక నీవే తక్కువ యని వివాదము పుట్టి వివాద పురస్కరముగా ద్వేషము జనించి నీవు చూడగా నేను భోజనము చేయరా దనిన్ని నీవు తాకిన పాత్ర నేను కడగక వాడుకో ననిన్ని, నీ యుపాస్య దేవత మీద ఫలాని ఫలాని దోషాలు వున్న వనిన్ని, నా యుపాస్య దేవత గుడికి నీవు రాకూడ దనిన్ని, నీ యుపాస్య దేవత గుడి నీడలోకి కూడా నేను రా ననిన్ని వాదింపుచు తమ్మున గురుభావనగా ఆరాధింపుచూ వుండే అక్కడి దేశస్థులకు కూడా వారిలో వారికి ఆలాటి ద్వేష బుద్ధిని పుట్టించి వుండ్రాలు వస్త్రు

ధారణలు కూడా వీడు ఫలాని దేవతోపాసకుడు, వీడు ఫలాని కమలము చేసేవాడని గురుతు వ్రండే కొరకు సంపూర్ణముగా భేదించే టట్టు చేసినారు. అది మొదలు దిన దినానికి శైవ వైష్ణవులున్న తదంత భూతులున్న యితరులున్న ద్వేషములకు అంతము లేకుండా యిప్పటికిన్ని వివాద పడుతూ వున్నారు.

హిందూస్తాలో ప్రవేశించిన తురకలు క్రమ క్రమశః వింధ్య దక్షిణ దేశములో కూడా పిమ్మట ప్రవేశించినా యిక్కడ హిందువుల సహవాసము తత్పూర్వము తమకు నిండా కలిగి వున్నందు చేతనున్న హిందువుల మత సంకేత బలాబలాలను చక్కగా తెలుసు కొని వున్నందు చేతనున్న తమ మతోద్ధారకుడైన మహమ్మదు తనువు ధరించిన తమ మతము శ్రేష్టమని లోకులకు బోధపడే కొరకు తమ మతములో ఒకణ్ణి కలుపుకొని తురక చేస్తే పుణ్యమనిన్ని తమ మతము కాని వాని మొగము చూడరా దనిన్ని ఖురానులో వ్రాసిన మాటను నమ్మి మూఢభక్తి కలిగిన తురక భూపతులు యిక్కడ ఆదిలో తురకల చేసే కొరకు హిందువులను హింస పెట్టినట్లు దక్షిణ దేశములో పిమ్మట వారు హింసించిన వారు కాదు. రాజ్యకాంక్ష కలిగిన బుద్ధి ఆ విషయములో వారికి సాత్వికాన్ని సంపాదించి యిచ్చినది.

వెనక వెంబడిగానే నడితి వేరేనున్న తత్వము వేరేగానున్న వ్రండే హిందువుల బహిరంగ కృత్యములుచూచి వీండ్లు వెర్రివాండ్లు తెలియక రాళ్ళు రప్పలు నదులు కొండలు యివి మొదలైన వాటిని దేవుండనుగా యెంచి చెడిపోతారనే పశ్చాత్తాపబుద్ధి మాత్రమే కలిగిన అతి దూరములోవుండే సాత్వికగుణప్రధానులయిన యింగిలీషు జాతి వాండ్లు హిందుదేశానికి భూపతులయినందున వారివల్ల కమాదులు యేహ్యపడ్డా ప్రబలవిరోధము మాత్రములేక తమ తమ కర్మాదులు తమ తమ యిష్టానుసారముగా సాగినట్టుకు గడుపుకొంటూ యిప్పుడు దాక్షిణాత్యులు అక్కడ వున్నారని తోచుచున్నది.

పయిన వ్రాసిన ప్రకారము గంగా యమునా తీరవాసులయిన బ్రాహ్మణులలో కొన్ని తెగలు వింధ్య దక్షిణ దేశములో ప్రవేశించిన వెనక వాకతెగ కృష్ణాగోదావరీ నదుల సమీపప్రాంతమందును చేరి

నందున దేశభాష అక్కడ ఆంధ్రమయినందున ఆంధ్రులయినారనిన్ని రెండో తెగ కావేరి తామ్రపణిణనదుల సమీపములో చేరినందున ఆ దేశభాష రీత్యా వారు ద్రావిడ్లు అయినారనిన్ని మూడో తెగ గోదావరి యుత్పత్తికి సమీపభూమి అయిన నాసికా త్రియంబకము మొదలయిన భూమిచేరినందున దేశభాషరీత్యా వారు కొంకణులని మహారాష్ట్రులని రెండు నామములు గల దేశస్థులైనారనిన్ని నాలుగో తెగవారు కావేరి యుత్పత్తికి సమీపస్థలమయిన కణాటక దేశము చేరినందున ఆ దేశభాష రీత్యా వారు కణాటకులైనారనిన్ని తోచుచున్నది.

నిండా విచారించగా ఘూర్జరులు మాత్రము ఎప్పుడున్ను హిందు స్త్రాణలోనుంచి యెత్తిపోయిన బ్రాహ్మణులతో చేరినవారు కారు. వారు ఎల్లప్పుడున్ను ఘూర్జర దేశములోని కాపురస్తులే నని తోచపడుచున్నది. అయితే వారిని పంచద్రావిళ్ళతో కలిపి వాడడము ఎందువల్లనంటే వారున్ను ద్రావిళ్ళరీతిగా వింధ్య దక్షిణ దేశ నివాసులయి వున్నందుననున్ను హిందుస్తాణ్లో అయిదు తెగలుగా అయిదు దేశాలలో బ్రాహ్మణులు పృథక్కు పృథక్కుగా భాగింపబడి వున్నందున యీ పంచగౌడులకు ప్రతిగా పంచద్రావిళ్ళు అనుకోవడానకు ఘూర్జరులను కూడా కూర్చి వాడుకుంటూ వచ్చేటట్టు తోచబడుచున్నది. అందుకు ప్రబలమయిన కారణము యేమంటే యీ దేశములో పుట్టిన గయావలీలు మొదలైన స్థలవాసులు ఘూర్జరులు వినాగా వుండే నాలుగు తెగల ద్రావిళ్ళు అన్న శ్రాద్ధము చేస్తే బ్రాహ్మణాధికము చేసి వారి పాకములో భోజనము చేస్తారు గాని ఘూర్జర బ్రాహ్మణులు చేసే శ్రాద్ధాలలో బ్రాహ్మణాధికము నిమిత్తమై వారి పాకములో భోజనము చేయడము లేదు. ఘూర్జరుల చేత చటక శ్రాద్ధము చేయించి శీదాలనే స్వయంపాకము గయావలీలు వుచ్చుకుంటున్నారు. అందువల్లనున్న యీ ఆచారమునే అద్యాపి దక్షిణ దేశమందున్న కడమ నాలుగు తెగల ద్రావిడ బ్రాహ్మణులున్ను పాటిస్తూ వుండడము చేతనున్ను కావేరి తామ్రపణిణ తీరాల యందు మాత్రము ఘూర్జర బ్రాహ్మణులు నిండా కర్మకులుగా

నడవపట్టి ఒకమాత్రముగా వారితో భోజనప్రతిభోజనాలు కల్గివుండటం చేతనున్న భగవత్పాదుల వారు దిగ్విజయము చేసినప్పుడు ఘూర్జర దేశములోనే నివాసులుగా వున్నట్టు శంకర విజయములో కని వుండుట చేతనున్న బ్రాహ్మణ మండలి పుథకుకా కాకమునుపే యీ మండలిలో చేరక ఘూర్జరులు ప్రత్యేకముగా స్వదేశ నివాసము యొప్పుడు ఒకటే రీతుగా చేస్తూవుండే టట్టు తోచుచున్నది.

యీ ప్రకారము యిప్పుడు తెలియవచ్చి వుండే పంచగౌడులు పంచద్రావిళ్ళు అనే పదితెగల బ్రాహ్మణులు గాక పరశురామ నిర్మితమయిన కేరళ దేశస్థులు, చిత్పావనులు, కరాడీలు, అనేమూడు తెగల వారు వున్నారు. యీ మూడు తెగలలో పునాశ్రీమంతుడు చిత్పావన బ్రాహ్మణుడై సార్వభౌముడై బహుకాలము ప్రవర్తించి నందున కొంకణస్థులలో నాసికాతీయంబక నివాసులైన బ్రాహ్మణులకు కనకాభిషేకాలుచేసి, ఆ తెగతో పూరాగా తాను తనజాలాన్ని కలిపి కరాడీలను కూడా కలిపినాడు. యిప్పుడు మహారాష్ట్రులకున్న వారి కిన్ని యెంత మాత్రమున్ను భేదములేకుండా వుభయలు వొకరితో వొకరు కలిసి యున్నారు. యీ తెగలు గాక కేరళ దేశస్థులు తమ దేశములో పూజ్యులుగా, యితర బ్రాహ్మణులతో నుండా కలియక నున్న కలియకూడకనున్న నంబురు (నంబూదీ) లనిపించుకొని తమంతట తాము వుండి వున్నారు.

గయలో బ్రహ్మ కల్పిత బ్రాహ్మణులనే వొక తెగవారు గయావలీలుగా వున్నారు. కాశీలో గంగా పుత్రులని వొక తెగవారు వుండి వున్నారు. యిదిన్ని గాక శాకద్వీప బ్రాహ్మణులని వొక తెగ వారు హిందూస్తాన్ దేశములో వాసము చేస్తూ యిప్పటికిన్ని వున్నారు. వారి వృత్తాంత మేమంటే శ్రీకృష్ణులు ద్వారకలో విరాజమానులయి వుండగా సాంబుడనే అతని కొమారుడికి పెద్దరోగము ప్రిప్తించి నట్లున్న చికిత్స నిమిత్తమై వైన తేయుడు శాకద్వీపమునుంచి వొక బ్రాహ్మణుని తెచ్చినట్లున్న వాని వంశస్థులు తామని ఆ తెగవారు అద్యాపి యీ దేశములో చికిత్స చేస్తూ నెగడి వున్నారు. వైన వాసిన తెగలుగాక యీ హిందూస్తాన్ లో విశ్వకర్మకు రంభకున్ను

శాపము తగిలి భూలోకములో మానుషజన్మము కలిగి ఉభయలకున్న దాంపత్యము పొసగి సంతకు కలిగినట్టున్న వారికి కలిగిన సంతకు విశ్వ కర్మ కల్పిత బ్రాహ్మణులని వారు శిల్పిపనులు చేస్తూ యిప్పటికిన్ని నెగడి వున్నారు.

గయలో వుండే డాక్టరు జాన్ డేవిడు సక దొర ప్రపంచసృష్టి సంబంధము లయిన మాటలు నాతో ఆడుతూవుండగా హిందూ దేశములో వుండే బ్రహ్మ క్షత్రియ వైశ్య శూద్ర వర్ణాలనే భేదము యీశ్వర నిర్ణయమా? లేక మానుష సంకేతమా? అని ప్రశ్న వేసినాడు. బహుదూరము వాదము జరిగి మానుష నిర్ణయమని తెలియ చేసినాను. పిమ్మటనున్న బహుళా విచారించగా అదే తాత్పర్యమునాకు బోధ అయినది. అందుకు హేతువులు యేమంటే వొకపురుషుడు ప్రజల వుత్పత్త్యర్థమున్నూ తద్వారా మానుషానందానుభవాధమున్న స్త్రీని పరిగ్రహించి ప్రజావృద్ధి చేసినట్టు యీశ్వరుడు సృష్టించిన అనేక బ్రహ్మాండాల్లో అనేకకోటి పిండాండాలు అంతగూర్భతములై వున్నవి. ప్రతిపిండాండానికిన్ని బ్రహ్మాండానికికలిగిన సకలగుణాలు చేష్టలు మొదలయినవి యే షణ్డివున్నవి. అందుకు దృష్టాంత మేమంటే పృథివ్యప్రేక్షో వాయ్వా కాశాలు ప్రతి బ్రహ్మాండానికి కలిగి వున్నట్టు అంతభూతములుగా వుండే అనేక పిండాండాలు కలిగి వున్నవి. ప్రతి పిండాండానికిన్ని అనేక సూక్ష్మ పిండాండాలు అంతభూతములై వున్నవి. అందుకు దృష్టాంతమేమంటే ప్రతి దేహములోనున్న అనేక క్రిమికీటాదులు ఉత్పత్తి అయి నశింపుచు వుండడము సిద్ధము గనుక యీ అధమున్న సత్యమే గదా! వొక అద్దానికి యెదురుగా మరొక నిలువులద్దము కట్టి నడచు మనిషి నిలిచి చూస్తే వొకటిలో నొకటిగా తన ప్రతి బిబాలు అసంఖ్యముగా ఉత్పత్తి అయ్యేటట్టు దీపదీపికా న్యాయముగా అనేక మనుష్యులున్న జంతువులున్న పరంపరగా యీశ్వర భాతికేత సృష్టములై స్థితిని బొంది లయమవుచు నున్నవి.

ఇట్లు సృజంపబడిన యనేక బ్రహ్మాండమాలలో మనము వసించే బ్రహ్మాండము నొక్కటి. యిందులో యీ భూమియొక్క కొలత యింగిలీషువారి యొక్క పూహ ప్రకారమున్న మన గోళశాస్త్ర

ప్రకారమున్ను చచ్చొకము సుమారు యిరువైకోట్లమయిలు లున్నవి. వీటిలో ఉదకమయముగా నుండే భూమి ౧౬ కోట్ల మయిళ్ళు పోగా మనుష్య వాసముగా నుండే భూమి నాలుగు కోట్ల మయిళ్ళు. యిందులో వశించే మనుష్యులందలి డెబ్బదికోట్లు. యిందులో దక్షిణోత్తరాలలో కన్యాకుమారి మొదలు కాశ్మీరము వరకున్న తూస్సు పడమరలలో సింధునది మొదలు బ్రహ్మపుత్రి నదివరకున్న వాసముచేసే హిందు దేశపు జనులను మొత్తముగా చెరిసగముగా లెక్కచూచినా ముప్పదియైదు కోట్లకు యెక్కువవుండరు. వణాశ్రమ నియమము కలిగిన కర్మభూమి పయిన వ్రాశిన యెల్ల సరిహద్దుకు లోపల నున్నది గాని యీ బ్రహ్మాండములో మరియెక్కడనున్న లేదు.

పైన వ్రాసిన చతురశ్రమ భూమిలో నుండే మానుషమండలికి మాత్రమే వణాశ్రమ ధర్మములు కలిగియున్నవిగాని మిగిలిన సగం భూమిలోనున్న వారికి వృత్తులచేతనున్న కృత్యములచేతనున్న మనుష్యతారతమ్య జ్ఞానమేగాని వృత్తికృత్యములతోకూడా హిందూదేశ మర్యాద ప్రకారము రక్ష పరంపర నిమిత్తము లేదు. యీ కర్మభూమిలోనున్న రక్ష పరంపరే స్వతంత్రముగా వణాశ్రమాలను కాపాడ నేరదు. కృత్యమున్న వృత్తిన్ని పుట్టుకతోకూడా మిళితమై యుండ వలసి యున్నది గదా! యిందుకు ఆకరమేమంటే “జన్మనా జాయతే శూద్రః కర్మణా జాయతే ద్విజః.” అనే వచనమే ఆకరము. యీశ్వరుడు ఆదిలో యీ వణాశ్రమ ధర్మములతో మనుష్యసృష్టిని చేసి యుంటే బ్రహ్మాండమందంతటా యీ వణాశ్రమ ధర్మములు యీ రీతిగానే కలిగియుండ వచ్చునే! అయితే ఈ బ్రహ్మాండము లలో మానుష సృష్టి పయినవ్రాసిన చతురశ్రమమైన కర్మభూమి మొదలుగా ఆరంభింపబడినది. అందుకు ఆకర మేమంటే యింగిలీషు వారి బైబిలులో యేడం (Adam) అనే కూటస్థుడున్న ఆవి (Eve) యనే కూటస్థురాలున్న యీ ప్రదేశములో పుట్టినట్లు చెప్పి యున్నది గనుకనున్న మన పురాణాలు అందుకు ఏకవాక్యతపడు తున్నవి గనుకనున్న మానుష సృష్టికి ఆరంభము మొట్టమొదట హింధు దేశములో నుంచేనని నిశ్చయించ వలసినది. ఫిమ్మట పరంపరగా

దీప దీపికా న్యాయముగా బ్రహ్మాండమంతా మానుష మండలితో నిబిడీకృత మవుతూ వచ్చుచున్నది.

అటు సృష్టికి ఆది మనుష్యులు యీ ప్రదేశములో వసించినందు చేతనున్న వారు సచ్చిదానంద స్వరూపుడైన యీశ్వరునికి యథోచితముగా సమానులుగా వుండవలసినవారు గనుకనున్న తద్వారా వారు స్వేచ్ఛామరణము గలవారుగా వుండవలసినవారు గనుకనున్న అటువంటి మహాత్ములు యీశ్వరుని చిద్విలాసము చూచి బహు కాలము ఆనందింపుచు వుండడానకు కోరి చిర కాలము జీవింపుచు వుండవచ్చును గనుక నున్న వారు యీ భూమిలో సృష్టులయినవారి పరంపరలను చూచి, నాలుగు ముఖ్యమయిన పనులకుగాను మానుష కోటిని నాలుగు వర్ణములుగా నియమించి, యీ నియమింపబడిన వారి పరంపరే ఆయా వర్ణాశ్రమకృత్యములు చేయుచు వుండతగినవి కాని వొక వర్ణమువారు మరియొక వర్ణము కృత్యములు చేయు కూడదనిన్ని ఒకవేళ చేస్తే భ్రష్టులవుతారనిన్ని శిక్షకూడా విధించి ఆయా వర్ణాశ్రమాలలో నున్నవారు వర్ణానుసారముగా చాయ వలసిన పనులు తెలియడానకు పూర్వికులు శృతి స్మృతులు చేసి యిచ్చి నారనిన్ని తేట పడుచున్నది. అందుకు ఆకరము యజుర్వేదములో భరద్వాజమహామునివల్ల శృతులు మానుష మండలిలో ప్రచురము చాయబడ్డవని వున్నది. అష్టాదశ స్మృతులున్న వాటి వాటి నామాంకితాలవల్లనే మన్వాదులయిన యిక్కడ మనుష్యులచేత వర్ణాశ్రమ ధర్మాలను నియమించి తెలియ వ్రాయబడిన పుస్తకము లని తేట పడుచున్నది.

మూల స్మృతులు ౧౮. ఆ ౧౮ స్మృతులున్న ఆజ్ఞలను విధించి నట్లు విషయాదులను నిరూపించి చెప్పతూ వచ్చును గాని ఫలాని ఋషి మతము యిది, అందుమీద నామతము ఇది, అని మూలస్మృతులు చెప్పవు. అటు ఋషుల మతాలు వుదాహరించి చెప్పే వంతా ఉపస్మృతు లని తెలియ వలసినది. ఇందులో యేదేది మూల స్మృతీయని శానా దూరము గయలో జడ్జిగా వుండే జారీ ఐ. మారీసు దొరగారి సన్నిధానమందు నాకున్న యిక్కడి పండితుల

కున్న వివాదము పడి ఒక నిశ్చయమునకు వచ్చినాము గనుక ఆమూల స్మృతుల పేళ్ళు యీ అడుగున వ్రాయుచున్నాను. నెం ౨గి. స్వాయం భువమచ స్మృతి ౧. బృహస్పతి స్మృతి ౨. వశిష్టస్మృతి ౩. కశ్యప స్మృతి ౪. భారద్వాజస్మృతి ౫. గౌతమస్మృతి ౬. యాజ్ఞవల్క్య స్మృతి ౭. భృగుస్మృతి ౮. నారద స్మృతి ౯. కపిల స్మృతి ౧౦. పరాశర స్మృతి ౧౧. వ్యాసస్మృతి ౧౨. కాత్యాయన స్మృతి ౧౩. ఆపస్తంబ స్మృతి ౧౪. ఆశ్వలాయనస్మృతి ౧౫. కణ్వాస్మృతి ౧౬. అత్రిస్మృతి ౧౭. హరీత స్మృతి ౧౮. యివి మూలస్మృతులు అనడానకు యెవరు సందేహపడనేరరు. కాశిలో యీ వివాదము సోశిగివున్నట్టి యితే కుంభిణీవారి పాఠక శాలలోనున్న యింకా అనేకులవద్ద నున్న గ్రంథసంగ్రహము బాహుళ్యముగా వున్నది గనుక వయిపు (వీలు) అయినన్ని మూల స్మృతులు సంపాదించును.

యితీవల మారీసుదొర బహురసికుడును బహు శోధకుడున్ను గనుక సహగమనము స్త్రీలకు కూడదని లార్డు బెంటిక్కుగారు విధించి యితీవల యేవారచినారు గదా, మీలో స్త్రీలు పురుషుడు చనిపోతే అగత్యముగా సహగమనము చెయ్యవలసినదేనా? చేయక పోతే ప్రత్యవాయమా? అని ప్రశ్నచేసినాడు. మను పరాశరులు ఆదిస్తోత్రాలు; వారి స్మృతులలో పురుష దేహానంతరము విధవస్త్రీలు నడవవలసిన విధులను విధించి వ్రాసినారుగాని సహగమనము చేయవలసిన దని విధిగా మూలస్మృతులలో వ్రాయలేదు; నేను బహుదినాలుగా యీ సంగతిని విచారింపుచున్నాను; ఉపస్మృతులలో యీ విషయానకు అనేక ఆకరము లున్నవిగాని మూలస్మృతులలో లేదని చెప్పినంతలో యిక్కడి కోటుపండితులు తద్వ్యతిరీక్తముగా చెప్పి తుదను మూలస్మృతులలో సహగమనానికి ఆకరము లేదని ఒప్పుకొన్నారు.

యీ స్మృతులు కల్పించిన వారిపేళ్ళనున్న ఋగ్వేద సామాలును భూమిలో ప్రచురము చేసిన భారద్వాజుల పేరునున్న సావధానముగా యోచిస్తే వారు యీ కర్మభూమిలో వుత్పత్తి అయినవారు

మాత్రమేగాక ఆయా ౧౦ ఋషుల జననమును జనన కాలమున్ను పురాణాదులవల్ల వ్రాహింది చూడగా సృష్టికి బహు కాలమునకు వెనక వారు జననమయిన వారుగా అగుపడుతున్నారు. అప్పటికి వణాశ్రమ ధర్మాలు సృష్టికి ఆదిన కలిగినవిన్ని కావు. యీశ్వర నిర్ణయమున్ను కాదు. అయితే భారద్వాజులేమి స్వాయంభువమను వేమి, పరాశరు లేమి, గౌతము లేమి, కశ్యపు లేమి, యింకా యితర స్మృతలేమి వీరిని మనుష్య మాత్రులుగా చెప్పకూడదు; బ్రహ్మ జ్ఞానము కలవారు గనుక సచ్చిదానంద స్వరూపులుగానే చెప్ప వలసినది.

పయిన వ్రాసిన ప్రకారము వణాశ్రమ ధర్మాలు వారు నియమించినంతలో యేతత్సంకేతానికి ఆ దినము లోబడ్డవారి రక్ష పరంపర గలవారే ఆ ధర్మాలును ఆచరించవలసినది గాని యితరులు ఆచరించకూడదని అప్పటి సంకేత ప్రకారము నియమము యేవఁడది గనుక కీర్తిస్తు మతస్థులవలెనున్న చూచినవారినంతా బోధించి నిబంధ పెట్టి యీ హిందుమతములో కలుపుకోవడానకు హిందువులకు నిమి త్తము లేకుండా పోవడము మాత్రమే కాకుండా ఆ ప్రకారము నియ మించబడ్డ ధర్మాలు తప్పి నడిచిన వారినంతా యీ హిందు సమూ హములోనుంచి తోలి అటు ప్రాధిణ్యంచే కీర్తిస్తు మహమ్మదు మతస్థు లతో చేరేటట్టుగా ప్రేరేపణ చేయడ మవుచున్నది. ముఖ్యముగా వణాశ్రమ ధర్మాలు చేసినంతలో వణాశ్రమములు సిద్ధి అయ్యేట్టుగా శాస్త్రాలు యేవఁడివుండడము మాత్రమే కాకుండా ఆదినంకేతానికి లోబడ్డ వారి పరంపర పంటివారే ఆ కర్మాదులు చేయవలసినది గాని యిత రులు ఆ కర్మాదులు చేసినంతలో ఆ వణాశ్రమములు సిద్ధించక పోవల సినదని కూడా వెంబడిగా ఒక విధి శాస్త్రాలలో యేవఁడి వుండవలసిన దేమని యోచించగా భారద్వాజులు మనకోసరము భూమిలో ప్రమ రము చేసిన మూడు శృతులున్న మన్వాదులు తదనుసారముగా చేసిన స్మృతులున్న 'గజోమిథ్యా పలాయనం మిథ్యా' అని అడివి యేనుగ బ్రహ్మజ్ఞానిని తరిమితే తప్పించు కోవడానికి పరిగెత్తుతూ 'జగన్నిథ్యా బ్రహ్మసత్యమనే అద్వైత వచన ప్రకారము నా పరుగు

అబద్ధము, తరిమే యేనుగ అబద్ధము, బ్రహ్మమనే వస్తువ ఒకటే సత్యము అని ద్వైతము నవ్వేటట్టుగా అద్వైతి అనుకున్నట్టు ఒక్కటే వస్తువని అంతస్తులోనన్ని ఆపస్తువే యిన్నిగా వున్నదనే నిశ్చయముతో పయికి కనపడే అనేక వస్తువుల స్వరూపాలను మనోవికారాలుగా భావించి అయినప్పటికిన్ని దేహబుద్ధి వుండేవరకు వాటికి తారతమ్యములు విచారించి తారతమ్య మయిన పనులు చేయ వలసినది గనుక యీ రీతిని నడవడానికి సాంప్రదాయకము తెలిసినవారే నడుతురుగాని నూతన స్తులు ఒకటి అనుకుంటూ ఒకటి చేయడము ప్రయాస గనుక చేసిన సంకేతము నడవక చెడిపోవనే తాత్పర్యముచేత పూర్వికులు ఆదిసంకేతానికి లోబడ్డవారి వంశస్థులే యీ వణాశ్రమధర్మాలు జరప వలెనని నిశ్చయము చేసినారని నాకు తోచుచున్నది.

పయినవ్రాసిన మూలస్మృతులు ౧౮ గాక మరికొన్ని స్మృతులుకూడా మూలస్మృతులని వివాదాస్పదములుగా వున్నవి. ఋగ్వేదాదుల సామాలుగాక అధర్వణమున్న వొక ప్రత్యేకమయిన వేద మని వివాదముగా వున్నది. బ్రాహ్మణమండలి పయినవ్రాసిన ప్రకారము భిన్నులయి ఒకతెగ దక్షిణదేశ నివాసులయిన వెనక దేశకాలాలకు అనుగుణముగా దక్షిణానికి సాగివచ్చిన మండలిలోని పండితులు నూరారులు ఉపస్మృతులు వ్యాసః వశిష్ఠః నారదః అని ఆకరాలు వ్రాసి వారి వారికి సమ్మతి అయినట్టు వుపస్మృతులు యేవరచినారు. దక్షిణదేశములో మూలస్మృతుల సంగ్రహించడము విస్తారము లేనందున యెల్లా జయ్యము, నిణాయసింధు మొదలయిన ఉపస్మృతులే సంభవించే విషయాల పరిష్కారము నిమిత్తము యెత్తిచూచుచున్నారని మూలస్మృతుల జ్ఞాపకమే మరచినారు. ఉత్తర దేశములో పండితమండలి బహుశః దక్షిణ దేశానికి లేచిపోయినందుననున్న మూలస్మృతి సంగ్రహమును తాము విపత్తులచేత చేసి వుంచనందున నున్న యిటు వెనక వుట్టిన మితాక్షరము సరస్వతీ విలాసము మొదలయిన కొన్ని వుపస్మృతులే హిందుస్తాలో ప్రచురముగా వాడుతారుగాని దక్షిణదేశము వలె యిక్కడ వున్న స్మృతుల పరంపర అనగళ ప్రవాహమై వుండ

పట్టాభిషేకముల వల్ల ఆదినుంచి వివాదాస్పదములుగా వుండే ద్వైతా ద్వైతమతాలు రెండుగాక విశిష్టాద్వైతమతము ఒకటి అతి ప్రసిద్ధమయి దక్షిణ దేశములో యిప్పుడు నెగడియున్నది. అటు ఒకటే ఆశ్చర్యకరమయిన యుక్తులతో నెగడి నిదిన్ని గాక ఆరుకాటి రాయజి * సర్వాధికారము చేయుచు వుండగా సాకారాద్వైతమని ఒక మతము వుద్ధరించి ప్రబలము చేయ తలచినాడు. పాండిత్య కుశలతలు ఆది శ్రుతిస్మృతులనే వృక్షముయొక్క క్షేమాన్ని వెతకకుండా వేళ్ళను భేదించడమే వృక్షమునకు బలకర మని దక్షిణ దేశస్థులు మూలభేదము చేయుచు వచ్చు చున్నారు. వారి తాత్పర్యానికి వ్యతిరీ క్తముగా వృక్షము బలహీన దశను క్రమ క్రమశః పొందుచున్నది.

అయినప్పటికి యీ సర్వోత్తమ మయిన కర్మభూమి కర్మ ద్వారా బ్రహ్మానుసంధానము చేసే మార్గమును యేపకచిన పూర్వీకుల తపః ప్రభావము అమితము గనుక జరిగిన అచాతుర్యాలకు విశ్వేశ్వరుడు మ్రోచ్చులవల్ల తగుపాటి శిక్ష కొంతకాలము హిందూ దేశపు కర్మతులకు కలగచేసి యిప్పుడు సాత్వికగుణ ప్రధానులయిన యింగిలీషువారిని బహు దూరము నుంచి అనాయాసముగా యీ కర్మ భూమికి దెచ్చి యిక్కడి సార్వభౌమత్వము వారికి కలగ చేసినాడు. యిఖమీదటనున్న ఆ కరుణా కటాక్షముతోనే మన అపరాధాలు ఊమచేసి ఆదిని వుద్ధరింపబడ్డ శ్రుతి స్మృతి చోదితమయిన కర్మములున్న తజ్జనితమయిన బ్రహ్మానుసంధానమున్న సిష్కల్యముగా కాలాంతరములో సిద్ధించ వలసినది.

5/1/50
1

* చెన్నరాజధానిని ఇంగ్లీషువారాక్రమించే నాటికి ఈ సముద్రతీరపు భూమిని చాలవరకు కర్ణాటక మనే వారు. ఆ కర్ణాటక నవాబునకే ఆర్కాటు నవాబు అనిపేరు. వాలాజా నవాబు కింద శిరస్తదారు రాయరెడ్డిరావుగారు చాలా భలవంతుడుగా వుండేవాడు. ఇతడు 1809 లో చనిపోయినాడు.

పదిహేనవ ప్రకరణము

మయిన వ్రాశినటువంటి పట్నాషహారులో డిసంబరు నెల ౩౧ తేది గాకా వ్రండీ ౧౦౩౩౧ సం॥ జనవరి నెల ౧ తేది ఉదయ మయిన ర గడియలకు గయా మహాక్షేత్రానికి ప్రయాణమై పది ఘంటలకు పునఃపునః అనే నదివద్ద చేరినాను. దారి సడక్కు వేసియున్నది. యిరుపక్కల తోపులు పూళ్ళు నిబిడీకృతముగా యున్నవి. గయా వ్రజనము చేయడానకు పునఃపునః నదివద్ద క్షారముచేసుకొని శ్రాద్ధము చేసి సంకల్పము చేయవలసినది గనుక అదేప్రకారము జరిగించినాను. దిగడానకు నదివొడ్డున స్థలములేదు గనుక బయలులో గుడారము వేళి వంటభోజనములు గట్టున గడుపుకుని రాత్రి సీమా నదామా అనే పూళ్ళవద్ద ఒక సరాయి, ఒక పల్లిక్కుబంగళా వ్రండగా వాటి సమీపమందు నిలిచినాము. సరాయిమధ్యే ఒక భావియున్నది. సరాయి దిగడానకు మంచినటి. యీ సరాయి పట్టణమునకు ౯ కోసులదూరములో నున్నది. భాట బాగుగాని దువ్వరేగడ భూమి. సీమా నదామా అనే రెండు పూళ్ళున్న గొప్ప పూళ్ళేను. బాజారు వున్నది. అన్ని పదాధాలు దొరుకును. వంటచేరుకులు మాత్రము ప్రయత్నముమీద దొరకవలసినది. మిరిజాపూరు మొదలుగా అడివి సమీపముగా యీ ప్రాంత్యాల లేదు గనుక గోమయ శుష్కములు నాటుపురాలలో బహుశః వాడుతారుగాని వంటచేరుకులు పట్టణములలో దొరికేటట్లు సహజముగా నాటుపురాలలో దొరకవు. పునఃపునః అనేనది నిండా వెడల్పు లేకపోయినా జీవనదిగా సార్వకాలము ప్రవహింపుచున్నది. యీ రాత్రి పయి రెండుపూళ్ళవద్ద వసించియున్నాను.

జనవరి నెల ౨ తేది ఉదయమయిన ౨ ఘడియలకు మంచువల్ల బాగా యెండవచ్చిన వెనక బయలుదేరి యిక్కడికి ౯ కోసుల దూరము లో వ్రండే జానా అనే పూరు ౧ ఘంటకు చేరినాను. దారి నిన్నటి వలెనే బాగా సడక్కుకలిగి యున్నది. ఈ పూరు షహారువంటి పూరు, ౧౦౦౦ యిండ్లు కద్దు; బట్టలుకూడా నేళి అమ్ముతారు. గొప్ప బాజారు

వున్నది. వూరివద్ద ఒక చిన్ననది ప్రవహించుచున్నది. నదివొడ్డున లోగడి మజిలీవలెనే హిందువులకు ఒక సరాయి, జాతులవారికి ఒక బంగాళా కట్టివున్నది. బరకదాను అనే పోలీసు బంఠ్రాతు ముసా ఫకుల సరఫరాయి నిమిత్తమున్న కాపు నిమిత్తమున్న సరాయి బంగాళాలవద్ద కాచియుంటాడు. యీ గొప్ప వూరిలో వంటచెరుకులు ప్రయత్నము మీద దొరికినవి. యీ రాత్రి యిక్కడ వసించినాను.

3 తేది 2 ఘంటలకు బయలువెళ్ళి యిక్కడికి ౮ కోసుల దూరములోవుండే చెలాయనే యూరు ౨ ఘంటలకు చేరినాను. దారినిన్నటి దారి వలెనే బాగావున్నది. ఈ వూరిలోను సరాయి బంగాళా వున్నప్పటికిన్ని సరాయిలో మనుష్యులు నిండి యున్నందుననున్న కాశీ పట్టణము మొదలుగా ప్రతి జిల్లా మేజిస్ట్రేటు వారు వారి సరిహద్దు పరియంతమున్న చప్పాళి అనే ఒక బిళ్ళ బంఠ్రాతును దయచేశి యిస్తూ వున్నందున, కూడావున్న తయినాటి బంఠ్రాతు గుండా ఆవూరిజమీన్ దారుణ్ణి పిలుపించి వాడియింటిని ఖాలీ చేయించి అందులో దిగినాను. యీ వూరు గొప్పవూరేను. సకల పదార్థాలు దొరుకును. జలవనతి నిండా లేదు. యీ వూరిలో యీ రాత్రి వసించినాను.

౪ తేది ఉదయ మయిన 2 ఘంటలకు ప్రయాణమై యిక్కడికి ౧౦ కోసుల దూరములో వుండే గయామహాక్షేత్రము ౨ ఘంటలకు చేరినాను. కాశీలోవుండగానే డౌలత్తురావు శింధ్యా గయావళి సహదేవ భయ్య స్వీకారపుత్రుడయిన చోటాలాలు భయ్య యోగ్యుడని తెలిసినందున ఆ చిన్నవాణ్ణి కాశికి పిలుపించినాను. అతడు రాజసల్తతో కూడా నా వెంబడి ఒక బజరాచేసుకొని పట్నా పహారుకు వచ్చి అక్కడి నుంచి కూడా గయకు మజిలీ మరుమజిలీగా నాతోకూడా భోజనము చేసుకొంటూవచ్చి ముందర దిగడానకు విష్ణుపాదము గదాధరస్వామి గుళ్ళకు ఫల్లణినదికిన్ని అతి సమీపముగా ఒక గొప్పయిల్లు కుదిచి పెట్టినందున అందులో దిగి, యీశ్వర కటాక్షముచేత నా గయావళి ఉప పన్నుడయి బహుశః యింగిత జ్ఞానము తెలిసి గదాధర భట్లు అనే దేశస్థ బ్రాహ్మణుని తనవద్ద సర్వాధికారిగానున్న ప్రాప్తకుడుగా నున్న వుంచుకొని వున్నాడు గనుక సకల విధాలా ఆ క్షేత్రము నాస్వస్థ

శమువలెనే అయ్యేటట్టుగా జాగ్రత పెట్టించినాడు. కాశీనుంచి వచ్చే వారిలో చప్పా అనేషహారులో లోగడ చన్నపట్టణములో ఆక్టింగు గౌనరుగా వున్న గ్రీందొరగారు జననమయి వారి తండ్రిగారు అక్కడ బహుకాలము అధికారము చేసినందున వారి పాత నవుకరులకు కొంత యినాములు యిచ్చి వారి కుశలము విచారించే కొరకు నన్ను కొన్ని దినములు చప్పాలో నిలుపు మని చెప్పినందున ధనుర్మాస త్వరగా ఆరంభించడానకు కొంత ఆలస్య పడ్డది గనుక ధనుర్మాసములో గయావ్రజనము సమాప్తికాక పోయినా ఆరంభము మాత్రము ధనుర్మాసములోనే చేసినాను.

గయాక్షేత్రము మహా గొప్పపట్టణము. అందుకు వుత్తర భాగమందు గిం యేండ్లుగా యింగిలీషువారు సాహేబు గంజు అని అకోసుల దూరములో తాము యిండ్లు తోటలు కట్టుకొని ఒకబస్తీ చేసినారు. అక్కడ అనేక మళిగలు గొప్పబజారు వీధిన్ని యేర్పాడెడిది. సకల పదాధానాలు ఆబజారులో చవుక. ఆసాహేబుగంజు బస్తీన్ని గయాషహారున్న యిప్పట్లో యిండ్ల సమూహముతో కలిసి వున్నది. రెండు స్థలాలలో మూడు వేలయిండ్లున్న ౧౫౦౦వేల మంది ప్రజలున్న కలిగి వుండునని తోచుచున్నది. గయలో ఒక మేజస్ట్రేటు ఒక జిల్లాజడ్జి, ఒక డాక్టరు, యాత్రీదారుల వద్ద మహాస్థూలు వసూలు చేయడానికి ఒకటాకుకలకటరు జిల్లాకలకటరుకు అంతభూతముగా వున్నారు. గయాపట్నము బాహారుజిల్లాతో చేరినది. కలకటరు హుజూరి కచ్చేరి యిక్కడ బహుకాలము వశింపుచూ వుంచున్నది. యిక్కడ సకల పదాధానాలు ద్వీపాంతర వస్తువులు సకల విధము లయిన పనివాండ్లు కలరు. గడియారము చక్కపెట్టడానకు పనివాండ్లుమాత్రము పట్న షహారులో వుండేటట్టు మిక్కటము యిక్కడలేరు. మితాయి అంగళ్ళలో తిలలతో అనేక దినుస్సులు భక్ష్యరూపముగా చేసి అమ్ముతారు. యిప్పట్లో పచ్చిశనగలు పచ్చిపతానులు పంటకాలము గనుక శనగ చెట్లు సమూలముగా పెళ్ళిగించి తెచ్చి అమ్ముతారు. వాటి ఆకుకూరకు నిండా బాగా వుంచున్నది. యెర్రీమందారపు మొగ్గలు. అమితముగా తెచ్చి కూరకు అమ్ముతారు. అది పెసలపప్పుతో కలిపి వండితే బహు

బాగా వుంచున్నది. మన దేశములో యీ మొగ్గలు వున్నా వికసించినవెనక అచారము వాడుతాముగాని మొగ్గలను భక్త్యయోగ్యముగా వాడడము లేదు. యిక్కడి దూడుప్యాడాలు ప్రసిద్ధి కలిగి దినాల పేరట వుంచున్నవి, వీధులు కాశీ అంతటి కుసంది కావు. సాహేబు గంజువీధులు దక్షిణ దేశములోని వీధులకు సరిపోలి వున్నవి. యింట్లు నాలుగు అంతస్తులదాకా కోయ్యసామాను వేళి మజబూతి (గట్టి) మిద్దెలుగా కట్టి వున్నారు.

యీ ఊత్రముచుట్టు కొండలు వుండడము మాత్రమేగాక షహారుమధ్యే కూడా చిన్న తిప్పలు వున్నవి. ఆ తిప్ప మిట్టలమీదనే యింట్లు కట్టియున్నారు. సమీప మందున్న ఫల్గుని నదిని ఇక్కడి దేశస్థులు ఫల్గు అనుచున్నారు. బహుశః వెడల్పు కలిగి బహుదూరము ప్రసిద్ధి కెక్కియున్నా ప్రవహించుచు వుండే దినాలు బహు కొద్ది గనుక అందులో యెక్కడ చూచినా చలమలుతీసి స్నానపానాలు గడుపు కుంటూ వుంటారు. యీ చలమల విషయమయి యీ షహారునివాసుల ఖచుం విస్తారముగా ప్రతి నెలకు తగులుతూ వచ్చుచున్నది. గదాధరస్వామి సన్నిధిలో వుండే ముఖ్య చలమ వుదకము కూపోదక మర్యాదగా వుష్ణకాలానకు శీతముగానున్న శీతకాలానకు వుష్ణము గాను వుంచున్నది. గయావలీల యింట్లు—౧౦౦౦ చిల్లర అని ప్రసిద్ధి అయి వున్నా ౭౦౦ యింట్లు హాజరుగా వున్నవి. గౌడబ్రాహ్మణుల యింట్లు శానా వున్నవి. మహారాష్ట్రీలు ఆంధ్రీలు కలిశి ముప్పై యింట్ల దాకా వున్నారు. పంచద్రావిళ్ళలో నూటిదాకా బ్రాహ్మణ మండలి చేరుతున్నవి. వారికి జీవనము షోడశీ అనే పౌరోహితము. వారు గయావలీలను వ్రుపసర్పించుకొని వుంటారు. వారి ఆజ్ఞానుసార ముగా వచ్చినవారి గయావ్రజనాలకు పౌరోహితము చేయిస్తారు. వారికి క్లిష్టములు (నిర్ణయములు) యేపడాడి యున్నవి. అందుకు తక్కువ యాత్రీవారివల్ల వుచ్చుకోరు.

యిక్కడ గయావ్రజనాలు చేసే క్రమాలు నాలుగు. అష్టగయా అనే గయావ్రజనము ముఖ్యమున్ను ఖచుం యెక్కువ పట్టెదిన్ని; పంచగయా అనేది రెండోపక్షము. యేకోద్దిష్ట మనేది మూడోపక్షము.

ఫల్గుశ్రాద్ధ మనేది నాలుగోపక్షము. మొదటి పక్షానికి కుంభిణి సర్కారుకు ౧౪౫ (రు 14½) రూపాయి యివ్వవలసినది. రెండోపక్షానికి ౭౫ (రు 7½) మూడోపక్షానికి మూడున్నర రూపాయ, నాలుగో పక్షానికి రెండు రూపాయలు.

యీ గయా మాహాత్మ్యము వాయుపురాణ గరుడ పురాణాంతభూతముగా యెనిమిది అధ్యాయాలతో యిక్కడ ప్రచురముగా వున్నది. వాటిసారము యేమంటే గయాసురు డనే రాక్షసుడు అతి దీనుకాయము కలవాడు బహు తపస్సుచేసి సకలతీర్థాలకన్నా తన దేహము అతి పవిత్రముగా వుండేటట్లు వరముతీసుకొని తన తోలుదేహ వాసనసంబంధమయిన తామస పనులుచేస్తూ వచ్చినట్లున్ను, త్రిమూతులలో ఒకడైన బ్రహ్మ వాణిషి శాంఠిపొందించదలచి వాడివద్దికి వచ్చి నీ దేహము అతిపవిత్రము గనుక నీ దేహముమీద నేను యాగము చేయతలచినానని చెప్పినంతలో రాక్షసుడు సమ్మతించి ఈక్షేత్రములో తలపెట్టి శయనించినట్లున్ను బ్రహ్మ ఋత్విక్కులను సృష్టించి యాగము వుపక్రమణ చేసినంతలో రాక్షసుడి శిరస్సు చలనతదశ పొందినట్లున్ను శిరస్సును కడలకుండా పట్టేకొరకు యెన్ని గొప్పకొండలు తెచ్చి వేసినా నిలవక చెదిరి చుట్టు పడి యిప్పుడు రామపర్వతము ప్రేతపర్వతముగా సమీపమున నిలిచివుండేటట్లున్ను అటపిమ్మట అవశాత్తుగా నొకానొక పతివ్రత పురుషుడి శాపాన్ని ధరించి శిలాయాపముగా వుండగా ఆ శిలను తెచ్చి గయాసురుడి శిరస్సుమీద వుంచినట్లున్ను ఆ శిలా అతిపవిత్రమయినదిగనుక గయాసురుడు తోసివేయలేక శిరస్సు మీద వుంచుకున్నా వాడి శిరస్సుయొక్క కంపముమాత్రము వదల నందున బ్రహ్మ యాగము పరిపూర్తి చేసేకొరకు 'యీశాన విష్ణు కమలాసన' అని శ్రాద్ధకాలములలో వచించే శ్లోకప్రకారము దేవతలందరు వచ్చిరి. విష్ణువు గదాధర స్వరూపుడయి ముఖ్యముగా ఆ శిరస్సు మీద వున్న శిలమీద కుడికాలుపెట్టి నట్లున్ను తదనంతరము శిరస్సు కడలకుండా బ్రహ్మ యాగము పరిపూర్ణ మయినట్లున్ను యాగసంరక్షణ నిమిత్తముగా గదాధరుడై అక్కడ నిలిచిన విష్ణువు కరుణాసముద్రుడు గనుక వచ్చిన సకల దేవతల

సమృతముగా, లేవలేని గయాసురుడున్న శిలా స్వరూపముగా వున్న పతివ్రతయున్న ప్రాధికంచి నంతలో తాను అదేస్వరూపముగా యెల్లప్పటికి యిక్కడ విరాజమాన మయ్యేటట్టు వాంఛించుకున్నట్టున్న అప్పట్లో కూడిన సమస్త దేవతలు చేసిన ప్రార్థన ప్రకారము యెవరు యీ స్థలమందున “శ్రీమాపత్ర ప్రమాణేన పిండం దద్యాద్గయాశిరే” అనే శ్లోక ప్రకారము పిండ ప్రదానము చేసినా గంగ కులమువారు తరించేటట్టు వర మిచ్చినాడు. గనుక తదాభ్య పితృస్వరూపుడైన పరమాత్మ యిక్కడ శ్రాద్ధ కర్మాలు చేసినంతలో అతితృప్తు డయ్యేటట్టు నిశ్చయ మయి యున్నది గనుక, ప్రతిదినము వుదయ ప్రభృతి సాయంకాల పర్యంతము సహస్రావధి ప్రజలు ఆ రీతిగా వుంచిన విష్ణు పాదలాంఛన మీద పిండప్రదానాలు చేస్తూ వుంటారు. శ్రాద్ధము వినా పిండప్రదానము మాత్రము కూడకపోయినా స్థల పురాణములో యీ స్థలమందు పిండప్రదానమే ముఖ్యముగా చెప్పివున్నది గనుక అనేకముగా పెట్టవలసిన శ్రాద్ధాలకు బదులు యీ స్థలాంతర్భూత మయిన ప్రదేశాలలో పిండప్రదానాలు మాత్రమే చేయుచున్నారు గనుక నేను అదేప్రకారము చేసినాను.

నెం. ౨౭ అష్టగయ చేయవలసిన క్రిమము :— క్షేత్రము ప్రవేశించిన దినము ఫల్గునీనదిలో స్నానము చేసి గదాధరదశనము విష్ణుపాదదశనముచేసి క్షేత్ర ప్రవేశము వుండవలసినది. విష్ణుపాదము గుడి బహునుందరముగా నల్ల శిలతో ముందు విశాలమయిన ముఖమంటపముతోకూడా అహల్యాబాయి కట్టించివున్నది. అరటి వువ్వందముగా సువర్ణమలముతో చేసిన కలశముతోకూడా ఒక స్తూపీ యేర్పరచి యున్నది. గదాధరస్వామి మందిరము అందుకు రెండో తరము విష్ణుపాదపు గుడికి చేరినట్టుగానే కట్టియున్నది. గోడలో చేచి గదాధరమూర్తిని నిలిపివున్నారు. విష్ణుపాదము,మనిషి అడుగులో కాలుపెట్టితే అడుగు యేర్పడట్టు శిల మీద లాంఛనగా యేర్పడివున్నది. బహుకాలమయినది గనుక రేఖాలాంఛనలు తెలియవు. మహాపూజా కాలమందు ఆపాదము

మీద చందనము సమపిండి కుంకుమ పువ్వుతో రేఖాలంఛనములు చందనము మీద అతి సుందరముగా యేర్పరుస్తారు. గదాధర మూర్తిని అతి సుందరముగా కల్పించి వున్నది. యీ రెండు గుళ్ళు ఫల్గుని తీరమందు వున్నవి. విష్ణు పాగానికి సమీపముగా అష్టాదశ పాదాలు 'యీశాన విష్ణు' అనే శ్లోక ప్రకారము ఒకటే పెద్ద శిల మీద వున్నట్లు వదంతి గనుక ఆ శిలకు ఒక పెద్ద మంటపము అహల్యా బాయి కట్టించి వున్నది. ఆ పుణ్యాత్మరాలు శానా ధర్మాలు యిక్కడ చేసి వుండెను. అది అంతా యిప్పట్లో నిలిచిపోయినవి. ఆపె ఆకృతి శిలతో చేసి గదాధరస్వామి గుడివద్ద ఆపె అన్నసత్రములో వుంచినారు గనుక ఆ బింబాన్ని చూచి ధన్యుణ్ణి అయినాను. ఆ అన్నసత్రమున్న యిప్పుడు నిలిచిపోయినది.

౨ డో దినము ఫల్గుని శ్రాద్ధము క్రమముగానే చేయవలసినది. గయావఘలను తప్ప మరీ ఒకరిని బ్రాహ్మణాధము చెప్పకూడదు. యీ దినము పెట్టే పిండాలు ఫల్గుని నదిలో పెట్టవలసినది. బ్రాహ్మణాధానికి మనకు యేర్పడక గయావళి వారి స్వక్రియలను పిల్చుకొని రావలసినది గాని వారి సంకేత ప్రకారము మనము పిల్చిస్తే వారు రారు. యీ గయావళిలు యెందరు యెక్కడ వచ్చి యాత్ర వారిని కల్గుకున్నా యజమానుడు యిచ్చవచ్చిన వాణ్ణి నీవు నా గయావళి అని నియమించి మిగిలిన వారిని నాకు అక్కర లేదని చెప్పవచ్చును. కాశీ ప్రయాగ స్థలముల వలెనే నిబంధము లేదు.

౩ డో దినము షహారుకు ఉత్తరపు పక్క ౩ కోసుల దూరములో వుండే ప్రేతవర్షతానికి పోవలసినది. కొండకింద బ్రాహ్మణుండము అనే తీర్థము ఒక గుంటలందముగా వున్నది. గయా వ్రజనము చేసే వారికి గయావళి మూలకముగా పిండపిచ్చి యనే అంగటివాడు ఒకడు యేర్పడుతాడు. ఆ యా దినానికి పెట్టవలసిన పిండాలు తెలిసి పిండ సామగ్రిలు బ్రాహ్మణ కయితే బియ్యము యితరులకు యవ పిండిన్ని నువ్వులు దధణ తేనె నెయ్యి మృణ్మయ పాత్రలోపెట్టి యిస్తాడు. వానికి అష్టగయ చేసేవారు రెండురూపాయిలు యివ్వవలసినది. యీ షోడశీ ఆ పిండ సామగ్రిని తీసుకొని

కూడావస్తాడు. ప్రేత పర్యతమునకు వచ్చేనాడు రెండు తావులలో పిండ ప్రదానము చేయవలసినది. యీ కొండకు సుమారు మున్నూరు మెట్లు కలవు. యెక్కడము ప్రయాస; సవారి మీద ప్రదామంటే కొండపయిన స్నానానికి వ్రదకములేదు గనుక నడిచిపోవలసినది. ఆ కొండమీదికి నిమిత్తము లేనివారిని సర్కారు మనుష్యులు పోనియ్యరు. వ్రపచారము చేశేవాడు కూడా వస్తే వాడికి వేరే అమరాహి అనే వొక చీటి మూడున్నర రూపాయి యిచ్చి తీయ్యవలశినది. భార్య మొదలయిన వారు కూడావస్తే వారికి వేరే చీట్లు మూడున్నర రూపాయి వంతున యిచ్చి తీసుకోవల సినది. కొండమీద స్వర్ణరేఖ ఒక శిలామంటపము కిందవున్నది.

ప్రేతగయావళీలు అనే వక తెగవారు వుంటారు. వారు పిండ దాన కాలముందు శానా తెమ్మని తొందర పెట్టుతారు. అష్టగయకు రెండురూపాయలు వారికి క్లిప్తము (నిర్ణయము). అంతమటుకు యిచ్చి తీరవలెను. యీ ప్రేత గయావళీలు సుఫలము యివ్వడమని వొక సంప్రదాయము. ఈ ప్రేత గయావళీలు సుఫలము యిచ్చేక్రిమి మే మంటే, పిండప్రదానము కాగానే భం అనే పేరుతో చెయితిప్పి నోరు కొట్టుకొని మీ పితృలు స్వర్గస్థు లయినా రని చెప్పవలసినది. అక్కడ పిండప్రదానము కాగానే మడుగు నిమిత్తము లేదు గనుక స్త్రీలతో కూడా సవారిల మీద యెక్కి కొండ దిగివచ్చినాను.

యీ ప్రేతగయావళీలు గయావళుల అక్రిమసంతు అనే వొక మాట వాడుకుంటారు. అసలు గయావళీల ఉత్పత్తి పయిన వ్రాసినప్రకారము బ్రహ్మ యాగాధము ఋత్విక్కులను సృష్టించి నారని వ్రాసివుంటి గదా. వీరు ఆ ఋత్విక్కుల సంతు వారని యీ గయావళీలను బ్రహ్మకల్పిత బ్రాహ్మణు లని వారిపూజా కాలమునందు వచింప బడుచున్నది. బ్రహ్మ యాగము పూజికాగానే సమస్తమున్ను కావలశినమట్టుకు వీరికి యిచ్చి నప్పటికిన్ని మళ్ళీ బ్రహ్మను చాలదని యాచించి నట్టున్ను, బ్రహ్మకు కోపమువచ్చి మీకు యిచ్చినది సమస్తమున్ను వ్యధమై పోగా కా అనిన్ని, మీరు విద్యారహితులై దరిమ్రై పోదురు గాకా అనిన్ని

శపించినట్టున్ను ఆపిమ్మట వారు పశ్చాత్తపులై బ్రాహ్మను శరణు చొచ్చినంతలో యిక్కడ పితృకర్మాలు చేసేవారు మిమ్ములనే ఆరాధింపు చున్నారు; అందువల్ల జీవనము చేయం డని ఆజ్ఞ యిచ్చినట్టున్ను అదే పురాణములో వ్రాసియున్నది. ఆ బ్రాహ్మణ కల్పన కాలమునందు వారికి సమానులయిన స్త్రీలను ఉత్పత్తి చేయలేదు గనుక యీ ఊత్రములో మిక్కటముగా వసియింపుచు నుండే మేదరజాతి స్త్రీలను వారు పరిగ్రహించి తద్వారా వంశము వృద్ధిలయినట్టున్ను అందువల్ల అద్యాపి స్త్రీప్రజ వీరిలో వంటవార్పులకు పనికి రాకుండా భోగాధమునకు మాత్రము ఉపయోగింపుచు వుండేటట్టు యిక్కడ ప్రసిద్ధముగా నున్నది. యీ గయావళీలు భార్యలచేత భోజనము చెయ్యరు గనుక మన దేశము నుండి వచ్చిన అనాధస్త్రీలను స్వయం పాకమునకు కొలువు పెట్టుకొంటారు. తమస్త్రీలచేత నీళ్ళు తాగేది లేదని చెప్పడము. యీ గయావళీల స్త్రీలు యథోచిత మయిన రాణివాసము గలిగి వుంటారు. యీ గయావళీలకు యెసిమిది యేండ్లలోనే వివాహ మవుచున్నది. రెండోపెళ్ళికి పడుచును యివ్వడము లేదు. వీరి ఆజ్ఞనకు తగ్గట్టే వివాహము మొదలయిన విషయములలో వీరికివ్రాయము యెక్కువగావుచున్నది. వీరియిండ్లలో స్త్రీప్రాబల్యము యెక్కువ అని ప్రసిద్ధి. గయావళీల విద్యావివేక విషయాలలో బ్రహ్మ శాపము వ్యధమయినట్టు తోచలేదు. వారి ఆచారాలు యీ దేశానకు తత్కాలానుగుణముగా వున్నా మన దేశస్థులకు యేహ్యముగా నున్నది.

౪ గో దినము ప్రేతపర్వతము దారిలోనే మహారుకు ౨ కోసుల దూరములో సాహేబుగంజుకు చేరినట్టుగా రామపర్వత మనే కొండ వున్నది. అక్కడికి వెళ్ళి నాలుగు ప్రదేశాలలో నాలుగు ఆవృత్తులు పిండప్రదానాలు చేయవలసినది. కొండమీద శివమందిరము, రామ మందిరమున్ను వున్నవి. గనుక ఆ మందిరాల సన్నిధిలో పిండప్రదానము చేయవలసినది. యీ కొండ యెక్కడము నిండా యెక్కుడు కాదు. ౧౫౦ మెట్లు యెక్కవలసినది. మెట్లు నిండా పొడుగుకావు. యీ పర్వతముమీదను పిండప్రదానముకాగానే యిక్కడకూడా

ప్రేతగయావలీల ప్రదేశము గనుక భం అనే ధ్వనితో వారు సుఖ
 లము యియ్యవలసినది. యీ కొండమీదనున్న వుదకము లేదు.
 అష్టగయ చేయని మనుష్యులను యీకొండమీదికి కూడారానియ్యరు.
 యీ కొండ దిగివచ్చిన వెనక కింద మూడు తావులలో పిండప్రదా
 నాలు చేయవలసినది గనుక నేటిదినము దిగివచ్చేటప్పుడు పాదచారి
 గానే దిగిరావలసినది. యీ పిండపిచ్చులు వగయరాలు పావుశేరు
 బియ్యముతో అక్కడక్కడ పిండప్రదానాలు చేస్తూవస్తే అష్టగయకు
 రెండురూపాయిలు వంతున యివ్వవలసినది. అధికశేరుకు రూపాయలు
 ౪, శేరుకు రూపాయలు ౮ దేలెక్క ప్రకారము షోడశికి ప్రేతగయావలీ
 లకు నిష్కర్ష గనుక బియ్యపుమోయినకు తగ్గట్టు తిలలు మొదలైన
 సామానులు యిస్తాడు. యీ దేశములో తెల్లనువ్వులు విస్తారముగా
 వున్నాయీ పితృకర్మాలకు వాడడము నల్లతిలలేను. దభా దొరకడు
 గనుక యీ దేశమునందు యావత్తు అతికోమలముగా పెరిగే కుశను
 ప్రతిగా వాడుకుంటున్నారు. ప్రతి పిండప్రదానానికి కారుణ్యాల సహి
 తముగా పిండప్రదానము కాగానే ధర్మపిండాలని రం శ్లోకాలతో
 రం పిండాలు వేయవలసినది. యీధర్మక పిండాలు ప్రతి పిండప్రదాన
 కాలమందు వెయ్యవలసినది. 'పితృవంశే మృతాయేచ' అనే శ్లోకాలతో
 ధర్మపిండాలు వేయవలసినది.

౫ దో దినము పంచతీర్థాలనే ౫ ప్రదేశాలలో పిండప్రదా
 నాలు చేయవలసినది గనుక ౫ పిండతలు హఃజ రయి వుంచున్నవి.
 వాటిని నాపాబుగంజు వద్దవుండే వుత్తరమాసన తీర్థానికి తెచ్చి
 అయిదు పిండతలతో అన్నము ఒకసారిగా పక్వముచేసుకుని ఆతీర్థము
 ఒక గుంట ఆకారముగా వుంచున్నది గనుక ఆతీర్థము వొడ్డున
 నొక సారి పిండప్రదానముచేసి అక్కడ గుళ్ళోవుండే సూర్యమూర్తి
 దశానము చేసుకుని మానవృతముతో దక్షిణమానసతీర్థము అనే
 షహారును ధ్యేవుండే వొక పెద్దగుంటకు కడమ. నాలుగు పిండతల అన్నము
 పిండతలతోనే యెత్తుకుని రావలసినది. యీ రెండు మానసతీర్థాలు
 రమణియ్య మయినవికావు.

౬ దక్షిణ మానస తీర్థములోనే మూడు తావులలో

వ్రదీచితీర్థ మని, ఖనఖలతీర్థమని, దక్షిణమానస తీర్థమని, మూడు వేళ్ళతో పిండ ప్రదానాలు చేసి అక్కడ మందిరములో వుండే సూర్య మూర్తి దర్శనము చేసుకొని ఫల్గుని నదికి ఒక పిడత అన్నము తీసుకుని వచ్చి అక్కడ గదాధరునికి యెదురుగా పిండప్రదానముచేసి, గదాధరునికి అభిషేక పూజలు చేసి, దర్శనము చేసుకుని అక్కడికి కొంతదూరములో వుండే పితామహేశ్వరుని దర్శనము చేసుకుని, రావలసినది. రామపర్వతములో, ప్రేత పర్వతములో ప్రేతగయావలీల పూజ చేసి నట్టు యీ స్థలాలలో స్వంత గయావలీ పూజచేస్తూ రావలసి నది. యీ ఫల్గుని నదికి అనేక స్నానఘట్టాలు కట్టి వున్నారు. గయా వలీల యింట్లు అనేకముగా ఫల్గునీ నదీతీరమందుకూడా శానా గొప్ప లుగా కట్టివున్నవి. యీ గయావలీలకు కాపురము వుండే యింట్లు గాక పరువుకలవారు బయటకు అని కచ్చేరి కూటాలు వేరే కట్టుకుని వుంటారు. ఆ ప్రేత గయావలీలు యీ గయావలీలను వుపసర్పించుకొని వుంటారుగాని వారికె స్వతంత్రదశ వున్నట్టు అగుపడ లేదు, గదాధర స్వామిపూజ ప్రేతగయావలీలది. విష్ణుపాద పూజ శుద్ధగయావలీలది.

౬ రో దినము, ధర్మారణ్యం బౌద్ధగయ అనే ప్రదేశాలకు పోవలసినది. యీ ప్రదేశాలు షహారుకు గి కోసుల దూరములో వుంచున్నవి. పోయిరావడానకు అస్తమాన మవును. యీ ప్రదేశాలు క్షేత్రానికి పశ్చిమభాగమం దున్నవి. యిక్కడ ఒక గోసాయి వీరస్థుడు జాగీరు అనుభవిస్తూ వచ్చినవారికె సదావృత్తి యిస్తూ వుంటాడు. యీ స్థలము గయనుంచి కలకత్తావెళ్లే భాటలో వున్నది. ఇక్కడ దేహబ్రహ్మవాదుల బౌద్ధగుడి ఒకటి యున్నది. అక్కడవుండే ప్రతిమలు బ్రహ్మదేశములో నుంచి జాతులవాండ్లు తెచ్చిన ప్రతిమకు సరిగా యున్నవి. ఆ గుడి చూడగా ౨౦౦-౩౦౦ యెండ్లకిందల కట్టినట్టు అగుపడుతున్నది. ఆ మత్స్థుల ప్రబలము యెప్పుడు యీ ప్రాంత్యాల అయివున్నదిన్ని ఖుల్లసుగా తెలియ లేదు. యిందుకు వుత్తరము జయ పురము, జోతీపురము, బిక్కానెరి అనే మారువాడి దేశాలు మొదలుగా దేహబ్రహ్మవాదుల నివాసభూమి గనుక పూర్వము ఒక కాలము

నందు వారు యిక్కడ ప్రవేశించి పిమ్మట యీ కర్మ భూమియందు నిలవలేక ఖలపడి వుండురు.

యిక్కడ వుండే గోసాయి మహాంతు సంతానిసునింబు అనే నారదపు కాయలలో అనేక లవణాలు పిప్పలి, శొంఠి, మొదలయిన జీణకారి పదార్థాలు కూరిపోళి యెండపెట్టి వచ్చినవారికి మెప్పుగా తారతమ్యము విచారించి యిస్తాడు. యీ దేశములో ఆహార పదార్థాలు బలకరమయినవి గనుక అజీర్ణమీద జ్వరాలు వస్తూవుండుట చేత పాచక మనే మందులు కరక్కాయలు, జీలకర్ర, పిప్పళ్ళు, వోమము మొదలయినవస్తువులను భావన చేసి అటువంటి పదార్థాలు నారదపు కాయలు మాదీఫలములలో యిమిడ్చి యిక్కడ చెయ్యడమే కాకుండా నేపాళాన్నుంచి అనేకముగా తెప్పించి అంఘుతూవుంటారు. ఆ సంతానిసునింబు అనే పండ్లలో నూదులు గుచ్చి పెట్టితే నూదులు కరిగి పోతున్నవని వదంతి. యీపాచక ఔషధాల దినుసులకుయిక్కడ లెక్కలేదు. యీ ఔషధాలు జీణకరములై భేదికారీగా వున్నవి.

గయావలీలు వచ్చిన ప్రభువు వుపపన్నుడయితే అంతకు మిక్కిలి పండగ వేరే లేదు గనుక కలిగిన భూషణాదులు అలంకరించు కుని వుండే సత్తుతోకూడా యిటువంటి పిండదానము చేసే ప్రదేశాలకు యజమానుడితో కూడా వచ్చి చేకే పూజలు ప్రతిగ్రహిస్తారు. ఒక మాతులయితే పోడశిని కూడా పిల్చుకుని వెళ్ళి యీ ముందు వ్రాసిన స్థలములలో నంతా పిండదానాలు చేసి రావలసినది. ఆ బౌద్ధ గయలో జగన్నాయకుల గుడి వొకటి వున్నది. పయిన వ్రాశిన మహాంతుతోట ఒకటి గొప్పదిగా నున్న సుందరముగా నున్నది. ఈదినము నాలుగు తావులలో పైన వ్రాసిన ప్రకారము పిండదానాలు చేయడమయినది.

౭ డో దినమందు లేచి తొలుదినమే బౌద్ధగయ చేకేనాడే చేస్తే సిండాప్రయాన అవుతున్నది గనుక యీదినము క్షేత్రానికి అతిసమీపముగా వుండే బ్రహ్మసరస్సుకు వెళ్ళి అక్కడ పిండదానము చేసి కాక బలి, యమబలి, శ్వాసబలి యనే మూడుబలులు అక్కడికి సమీపముగా

వుండే ఒక మంటపములో వేళి అక్కడ వుండే చూతవృక్షదశకానము చేసి పూజచేసి రావలసినది.

యెనిమిదో దినమున విష్ణు పాదానికి సమీపముగా వుండే అష్టాదశ పాదాలమీద ౧౮ మాట్లు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా పిండదానాలు ఒక మంటపములోనే ప్రత్యేక ప్రదేశాలలో చేశి ప్రతి పాదము వద్ద నున్న నందదీప మనే ఘృతదీపాలువుంచి క్షీరతపణాణము ప్రతిపాదము మీద పితృద్వేశముగా చేయ వలసినది. యీ కృత్యము కావడానకు యీ దినము అస్తమాన మవుతున్నది. ఈ స్థలాలయంగు పిండ ప్రదానాలు చేశేటప్పుడు యే దేవతాత్మకముగా ఆస్థశము వుంటే ఆలోకములో అస్కత్పితృ నివాస సిద్ధ్యర్థం అని సంకల్పము చేయుచూ రావలసినది.

తొమ్మిదో దినమున ఫల్గునీశ్రాద్ధమువలెనే. కృమముగా అన్నశ్రాద్ధము విష్ణుపాద ప్రాయక్తముగా చేసి శ్రాద్ధానంతరము విష్ణుపాదము మీద పిండప్రదానము చేయవలసినది. విష్ణుపాదము మీద అశేక్యముగా లోకలు పిండాలు వేస్తూ వుంటారు గనుక పిండముమీద పిండము పడకుండా రాజాధిరాజులుగా వుండే వారు సరకారుపాకుము మీద తాము పిండప్రదానము చేశి బయట వచ్చేకొరకు యెవరిని గృహములోకి రానివ్వకుండా సరకారు మనుష్యులను వుంచి నిరోధము చేస్తారు. యిటువంటి లౌకీకప్రతిష్ఠ అయిన పనులు యిక్కడి జడ్డిగా వుండే. మారీసు దొరగారికి, కలకత్తాలో వున్న నా విహితము డయిన మేస్తర్ మింఛెన్ దొరగారు ఒక కాకితము పంపించినంతలోనాయెడల మిక్కిలి కటాక్షము వుంచి యిక్కడవుండే సకల అధికారము గల యింగిలీషు దొరలతో నాకు విహితము చేసి వారిగుండా కావలసిన సహాయము నాకు కరతలామలకము అయ్యేటట్లు చేసినాడు గనుక యీశ్వర కటాక్షముచేత నాకు కావలసినంతకన్నా యెక్కువ లౌకీక ప్రతిష్ఠ యిక్కడ సిద్ధించినది.

విష్ణుపాదముమీద పిండప్రదానముకాగానే గయావళికి ముఖ్యముగా గోదానము చేయవలసినది. యీ విష్ణుపాదపు గుడివద్ద కొన్ని

ధర్మశాలలు కట్టివున్నవి. స్థలాంతరము దొరకనివారు యీ ధర్మశాలలో శాస్త్రాలు చేయుచున్నారు. యీ దినము యెక్కడ శాస్త్రము పెట్టినా పిండాలు తెచ్చి విష్ణు పాదముమీద వేయవలసినది.

౧౦ దో దినమున, గయా వ్రజనానికి పూర్తిగా వటశాస్త్రము చేయవలసినది గనుక అక్షయ వటము కట్టివుండే ధర్మశాలలకు శ్రాద్ధ యోగ్యమయినపదాధాణులన్ని యెత్తుకొనివెళ్ళిఆధర్మశాలలోపాకముచేసిశ్రాద్ధముచేయ వలసినది. ఫల్గుని,విష్ణుపది,అక్షయవట శ్రాద్ధాలకు గయావలీలే బ్రాహ్మణాధాణు చేయవలసినది. గనుక వారు భోజనానికి రావడానకు శానా సావకాశ మవుతున్నది. వారిలో బహు మంది వుదయాన ఫలహారముచేసి వస్తారు. బ్రాహ్మణాధాణు చేస్తే రెండోసారి భోజనము చేయరాదనే నియమము వారికి లేదు. బ్రాహ్మణాధాణునికి పూర్వము సహజముగా తాంబూల చర్వణము చేయుచూ వుంటారు. బ్రాహ్మణాధాణునికి వచ్చేటప్పుడు యింట్లోనే స్నానము చేసి సవారియెక్కి వచ్చి యిక్కడ వస్త్రోపరివేశనము చేసుకొని బ్రాహ్మణాధాణునకు కూచుంటున్నారు. హిందుస్తానులో వసించే పంచదావిభ్యు మొదలైన బ్రాహ్మణులందరు స్త్రీలుసహా భోజన కాల మంటు పట్టువస్త్రాలు, నారపట్టులు, ధావభ్యు కట్టుకొని వుండడము గాని నూలుబట్టలు కట్టుకొన్నవారు పంజీకి వచ్చినప్పటికి అశుచిగా యెంచు తున్నారు గనుక యీ గయావలీలకు అదే ఆచారము.

అక్షయవటము చుట్టు గోడపెట్టి వాకిలి పెట్టియున్నది. ప్రీత పర్వతము రామపర్వతము తప్ప కడమ పిండప్రదానాలు చేశే స్థలముల కంతా కావలసినవారిని కూడా పిచ్చుకుని పోవచ్చును. యెవరు కావలసినా ఆయా స్థలముల దశానము నిమిత్తము యెప్పుడు కావలిస్తే అప్పుడు పోతూ వస్తూ వుండవచ్చును. గయా వ్రజనాలు చేసి పిండ ప్రదానాలు ఆ యా స్థలములలో చేశేవారు సరకారులోనుంచి యిచ్చే చీట్లను అక్కడక్కడ వుండే చాకీబంటోతులకు చూపించి వారికి చీటి ౧ కి నొకపైసా వంతున యిస్తూ రావలసినది. యీ అక్షయవటము అనేకావృత్తులు సమూలముగా యెండిపోయి వేరే వృక్షములు కూడా బుడుబుడు సమీపముగా వుంచి సిద్ధము చేసినవెనక హాళ్ళర్ప కరముగా

తున్నారు. వీండ్లు పెట్టే నిబంధము అంతా యీవటశ్రాద్ధమునాడు, ఆ సు
 ఫలము యిచ్చే కాలమందు గాని మరి యెప్పుడు నోటిమాట మాట్లాడరు.
 పూర్వకాలమందు యీసుఫలము యివ్వకుండా లోకులను శానా శ్రమ
 పెట్టుతూ వచ్చినారట. యిప్పుడు తుదను నాలుగు రూపాయిలు యిచ్చి
 నా పుచ్చుకుంటున్నారు. ముఖ్యమయిన యీ అష్టగయ చేయడానకు
 సకల శలవులతో కూడా అరువై రూపాయిలు పట్టుచున్నవి. యీ
 సుఫలము పుచ్చుకొని అక్కడ సమీపములో వుండే గుళ్ళో పృషితా
 మహేశ్వర దశకనము చేసుకొని శ్రాద్ధశేషము భోజనము చేసుకొని
 వారి వారి పరువుకొద్ది విభవములతోనున్న, మేళతాళములతోనున్న
 వచ్చి విష్ణుపాదగదాధర దశకనము చేసుకొని యింటికి రావలసినది.

యీ అక్షయవటము వద్ద ధర్మశాలలో గయావఘలు తప్ప
 యితరులు భోజనము చేయకూడదని ఒకకట్టు కట్టుకొని శ్రాద్ధశేషము
 కర్తను తప్ప మరి ఒకరిని అక్కడ భోజనము చేయనీయకుండా అంధ
 పరంపరగా యీవరకు జరుగుతూ వచ్చినది. యీశ్వర కటాక్షముచేత
 నేను గయా మహాక్షేత్రములో వుండేవరకు అన్నసత్రాలు లేనందున
 పంచదావిళ్ళు అయిన మన దేశస్థులు 30 కి తక్కువ లేక నిత్యము
 నాతో సహపంక్తిగా భోజనము చేయుచూ వచ్చిరి గనుక వారు
 అందరు నామండలితో కూడా ఆ ధర్మశాలలో పండప్రదానానంతరము
 భోజనము చేశేటట్టు ఘటన అయినది. పునాశ్రీమంతుడు కూడా
 యీపని చేయనేరక శ్రాద్ధానంతరము విడిదికి భోజనానికి
 పోయినాడు, యీ పని యీ పురుషుడికి జరిగిన దని బ్రాహ్మణ
 మండలి సంతోషపడేటట్టు యీశ్వరుడు కటాక్షించినాడు. యిందుకు
 కారణము నా గయావలి అనుకూలము ఒకటి; మేజస్ ట్రేటు
 కొత్తవాలును కూడావుండేటట్టుగా వుత్తర్వు చేసినంతలో ఆ కొత్త
 వాలున్న నూటికి బంటోతులతోకూడా హాజరుభాషిగా నావద్ద
 వున్నందున యీపని జరిగినది. యిక మీదు అక్షయవటము కింద
 అనేక బ్రాహ్మణభోజనాలు జరుగుతూ రావచ్చును. యీ అక్షయ
 వటము షహారుకు అరకోసు దూరములోనే వున్నది.

౧౧ డో దినము అష్టతీర్థాలని రామగయ అనే కొండకింద

మధునానా అనే స్థలములోనున్న, గయాశిరసి అనే తీర్థములోనున్న కూపగాయ అనే బావివద్దనున్న, మృడపృష్ఠం అనే స్థలములోనున్న, ఆది గయ అనే స్థలములోనున్న, ధాతవదమనే స్థలములోనున్న, భీమగయ అనే స్థలములోనున్న, గోష్పదం అనే స్థలములోనున్న, వైతడిణి అనే స్థలములోనున్న అంతు పదిస్థలములలో ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా పిండ ప్రదానములు చేయవలసినది. యిది అష్టగయా శాస్త్రముతో చేరి నదికాదు. యివి అన్ని ఉపతీర్థములు. ఇటువంటివి సమాసానాధి తీర్థములు వున్నవి. వాల్మీకి నంతా చేయడానికి మనుష్యులకు ప్రయాస అని గదాధరరూపముగా గయావళి అక్షయవట శాస్త్రము నాడు సుఖలము యియ్యడము గనుక గయావళిలో ప్రముఖులుగా వుండే వారంతా నా యెడల జడ్డి మొదలయిన దొరలు ప్రీతిగా వుండేది చూచి మీరు అందరివలెనే అష్టతీర్థములు చేయ నక్కర లేదు. రామసాగర మనే గొప్ప తీర్థము ఒకటి దొరలు ఆకామించుకొని సంకీర్ణవాండ్లగుండా మరామత్తు చేయింపు చున్నారు. ఆ తీర్థము క్షేత్రానికి మధ్యే వున్నది. ఆ తీర్థము దొరల అధీన మయిపోతే మా కండ్లు తీసివేసినట్లు అవుచున్నది. ఆ తీర్థమువద్ద యెవరినిన్ని పిండప్రదానాలు చేయ నివ్వడము లేదు. మీరు దొరలవద్ద సెలవు తీసుకొని ఆ రామసాగర తీర్థము వద్ద పిండప్రదానము చేసినట్లయితే అన్ని ఉపతీర్థములలో పిండప్రదానము చేసిన దాని కన్నా యెక్కువ ఫలము సిద్ధింపు చున్నదని చెప్పకొన్నందు చేతనున్న, నా మనివి దొరల వద్ద అప్పట్లో సాగేటట్టుగా ఈశ్వరుడు కటాక్షించి వున్నందున మారీసు దొరగారితో మనివి చేసినంతలో వారు మేజన్ ప్రిటు జాక్సన్ దొర గారితో యోచించి ఆ తీర్థము వద్ద హింతువులు పిండప్రదానములు చేయడము ఫలాని ప్రదేశమని నిశ్చయించి అక్కడ నున్న పిండ ప్రదానము చేశేటట్టు వుత్తర్వు చేసినారు. గనుక అన్ని ఉపతీర్థాలకు బదులుగా గయావళిల సమూహము అప్పట్లో అక్కడ కూడినది గనుక వారి సన్నిధిని ఆ రామసాగరములో పిండప్రదానము చేసి నాను. ఆ మరునటి దినమే మరి ఒక గొప్పవాడు యీ దేశస్థుడు

వాడి గయావళీ ప్రేరేపణ మీద నా వలెనే అష్టతీర్థములకు ప్రత్యామ్నాయముగా రామసాగరములో పిండప్రదానము చేశినాడు. నాతో కూడా వచ్చిన మండలిమాత్రము యథావిధిగా అష్టతీర్థములలో నున్న పిండప్రదానములు చేసిన వారయినారు.

౧౨ డో దినము న్యూనపరిపూర్తి విష్ణుపాద శ్రాద్ధ మని ఒక శ్రాద్ధము చేయవలెను. మనవారు దానికి శుద్ధ శ్రాద్ధ మని పేరు పెట్టి పంచదారీవిఠ్ఠున్న తమ వారిని బ్రాహ్మణాధము చెప్పి రెండో సారి విష్ణు పాదము మీద పిండప్రదానము చేయుచున్నారు. నేనున్న అదే ప్రకారము చేశినాను. యీ శ్రాద్ధానకు గయావళీలు బ్రాహ్మణాధము చేయ నిచ్చయించడము లేదు. వారి వారికి యిష్టమైన వారిని బ్రాహ్మణాధము చెప్పకొనేటట్లు అనుజ్ఞ యిస్తున్నారు. ఈ ప్రకారము రెండుమాట్లు విష్ణుపాదము మీద పిండప్రదానము చేశేటందుకు, పూర్వము, అభిషేక పూజలు చేయవలసిన విధి గనుక శ్రీరాములవారు నాకు కావలసినంత నేపు గర్భాగృహములో నా పరివాసము యేకాంతముగా వుండేటట్లు కటాక్షించినాడు గనుక యాభైయింటికి బ్రాహ్మణులను గర్భాగృహములో జమ చేసి పురుషసూక్తముతో అభిషేకము యథావిధిగా చేసి లక్ష తులసీదళములు అచాన చేసి ఆ తులసీరాసిమీదనే పిండప్రదానములు రెండు ఆవృత్తులు విష్ణు పాదము మీద చేసినాను. యీ విష్ణుపాదము చుట్టు తొట్టి కట్టి వుండగా ఆ తొట్టికి తంజావూరి రాజు వెండి తగుళ్లు కొట్టించినాడు. ఆ తొట్టి నిండేటట్లు శ్రీమంతుడు ౧౬౦౦౦ వేల. రూపాయిలు పోయిన సంవత్సరమున యీ దినములలోనే అందులో పోసి గయావళీలకు పంచిపెట్టినాడు. యీ గయావళీలకు యీ లాగు ప్రవాహమువలె ఆజాన కలిగియున్నా బ్రాహ్మదేవుడు నిత్య దరిదురీలుగా వుందురు గాక యని యిచ్చిన శాపము పారయెడల సత్యముగానే వున్నట్లు అగుపడుచున్నది.

౧౩ డో దినము ఫల్గునినదిలో సావిత్రియనే మడుగులో ప్రాత స్నానముచేసి దగ్గరవుండే గుడిలో ప్రకాశింపుచున్న గాయత్రీదేవతా దళానముచేసి అక్కడ అదివరకు ప్రాతస్సంధ్యలను కాలాతీతముగా

కలిగి కుదురుగా ఒక స్థలములోనే వుండుకొని సద్వ్యాపారముతో కాలము తోయవలెనని తల్లిస్తే ఆలాటివారు కన్నతావులలోనున్న తిరగసాగితే పుట్టిన నిశ్చయము భేదించి పోవును గనుక అందుకు యోగ్యమయిన స్థలమును ఒకదాన్ని యేపకరచి అక్కడ చేయవలసిన కృత్యముల నున్న యేపకరచి తద్వారా మోక్షము క్రమక్రమముగా కలుగు నని బోధచేస్తే మనుష్యుల బుద్ధికి చాలా స్వాస్థ్యము కలుగును గనుక యీ కాశీమాహాత్మ్యము ఆలాటి వారికి వ్రుపయోగించే లాగు యేర్పరచినా రని తోచుచున్నది.

గయా మాహాత్మ్యమును గురించి యోచిస్తే లోకమందు తల్లిదండ్రులు మొదలయిన రక్త సంబంధికులమీద సహజముగా అత్యంత యయిన ప్రీతి కలిగియుండవలసినది గనుకనున్ను, జరామరణాదులు యెప్పుడు సంభవించేదిన్ని యెవ్వరికిన్ని తెలియరాదు గనుకనున్ను అట్టి రక్త సంబంధికులు దేహము చాలించినంతలో వారు బ్రతికి వుండగా చేయవలసిన సత్కారములు చేయ డానకు వల్లపడక పోయి వుండినా, చేసినది చాలదని తోచినా, వారి ఋణము మనమీద నిలిచిపోయేనే అనే పశ్చాత్తాపము కలవారికి అటువంటి రక్త సంబంధికుల మరణాంతరము వారిని తరింప చేసే వ్రుపాయము ఒకటి వున్నదని తెలిస్తే ఆ పనిచేసి మన ఋణము తీచుకొంటిమి గదా అని మనస్సుకు ఆనందము పుట్టించవలసినది అగత్యము గనుక యీ గయా మాహాత్మ్యము అటువంటి వారి విషయ మయి ప్రకటనము చేసినారని తోచబడుచున్నది.

సకల స్వరూపుడుగా నున్న సర్వాంతర్యామిగా నున్న వుండే దేవుడు వొక్కడే గనుక యే రూపముమీదనయినా భక్తి జనియించి దృఢమయిన బుద్ధితో యెటువంటి ఆరాధనను చేసినా సంతుష్టిపడి 'యేక మేవ'యనే శ్రీతి ప్రతిపాదితు డయిన 'అద్వితీయ బ్రహ్మ' అంగీకరించు నని తలచి మానుషసామాన్యబుద్ధికి ప్రీతివిశ్వాసములు జనియించతగిన రూపములు కల్పించి ఆ రూపముగానైనా పరమాత్ముడి ఆరాధనలను మనచేత చేయించతలచి పూర్వికులు యిట్టి స్థలమాహాత్మ్యములను ప్రకటన చేసినారని తోచబడుచున్నది.

న్నవి. సుగంధము కల పూలలో వన్నీరు పూలు ఒక దినుసు, జాజి పూలు ఒక దినుసు, సబుజాపూలు అని ఒకదినుసు; యివి తప్ప కడమ దొరికే పూలు అన్ని చూపులకు అలంకారముగాని సుగంధము కలవి గావు.

యీ గయా మహాక్షేత్రములో చెప్పే సంకల్ప క్రమము యీ అమగున వ్రాయుచున్నాను. నెం. ౨౮. 'వై వస్వత మన్వంతరే, మేరోః దక్షిణ దిగ్భాగే, ఆర్యావతాంతర్గత మగధదేశే గయా గదాధర క్షేత్రే, కోలాహలపర్వతే, మధువనే, విక్రమశకే, బౌద్ధావతారే, బౌద్ధాస్పత్యమానే, ప్లవనామసంవత్సరే, ఆత్మసహితైకోత్తరశత కులోద్ధారణార్థమని చెప్పుచున్నారు.

ఈ మగధ దేశములో వుండే మహాస్థలములు:—నెం. ౨౯. గయ ౧. రాజగృహి ౨. వపనాశ్రమం ౩. పునఃపునఃనది ౪. లోహదండం ౫. వైకుంఠం ౬. ఈ మహాస్థలములకు యాత్యాధికము వస్తే రావచ్చును గాని నినిమిత్తముగా యీ దేశానకు కమఠులు రాకూడ దని పూర్వీకులు పురాణసిద్ధముగా నియమించి వున్నారు.

కాశీ నుంచి గయకు రావలసిన దారిని నేను రాకపోయినా విచారించి ఆ దారి మజలీ పూళ్ళు క్రమముగా వ్రాయుచున్నాను: నెం ౩౦. మొగలుసరాయి కోసులు ౫. కఫనాశిని కో(సులు) ౭, మోఘ నాసరాయి కో. ౭. సహస్రాం కో. ౧౨. నాసరుగంజు కో. ౧౦. పునః పునః కో. ౭. పదాన్ పూరు కో ౯ గయ కో ౫; అంతుకోసులు ౬౨.

యీ గయా షహరులో నల్లరాతితో చెంబులు, గ్లాసులు, తట్టలు, ప్రతిమలు మొదలయిన స్వరూపాలు బహుకుచురుగా చేసి అమ్ముతూ వుంటారు. అనేక విధములయిన విగ్రహాలు విత్తళి(ఇ త్తడి)తో పోసి అమ్ముతున్నారు. విష్ణు పాదాలు తాంబ్రురేకులతోను, వెండితోను అనేక దినుసులుగా చేసి అమ్ముతూ వున్నారు. యిక్కడికి సమీప మయిన రాజగృహి కొండలవద్ద నున్న, టంకారి అనే పూరి కొండవద్ద నున్న స్ఫటిక శిలలు పుట్టు చున్నవి గనుక వాటిని స్ఫటిక మణు లుగా నున్న, శివలింగాలుగా నున్న చేశి యీ గయా క్షేత్రములో అమ్ముతూ వుంటారు.

అండవాయువులు యింగిలీషువారు చెన్నపట్టణములో వశిష్టా వుండగా వారికి లేక నల్లవాండ్రకు మాత్రము ఆ భూమిలో కలగడ మే మని కొందరు దొరలను అడిగివుంటిని. వారు దీన్ని గూచి యోచించి తమ డాక్టరులు అందఱున్న కూడి నిశ్చయముచేసిన తీర్పునంగతిని నాతో చెప్పినారు. అది యేమంటే యకావసపాగ్రంభాత్పూర్వమే నల్లవాండ్లు స్త్రీభోగములలో ప్రవృత్తింపుచున్నారు గనుక స్త్రీ సంచారము మిక్కిటము కావడమే అండవాయువు ఉపద్రవము కలుగుటకు కారణ మని నిశ్చయించినారట. ఆ కారణమువల్లనే యీ మగధ దేశములో అండవాయువులు విస్తరించివున్న వని విచారణమీద తెలిసినది. కాబట్టి చెన్నపట్టణనాభవముచేతనున్న, మగధ దేశపు పతకమానము తెలిసినందుననున్న, డాక్టరులు చెప్పినయోచన సరే నని నిశ్చయించడమయినది.

యీ దేశపు రేగుపండ్లు బహు యోగ్యములుగా వున్నవి. నిడుపు అందముతో పొట్టివిత్తులు కలవిగా అతి మాధుర్యము కలిగి పురుగులు లేకుండా వున్నవి. యీ పండ్లు అమితముగా అమ్మడము కలిగి వున్నది. యీ దేశమంతా తట్టలతో భోజనము చేయుచు నుండడమున్ను, మరిచెట్టు పూజాహారముగా వుండడమున్ను, యిప్ప పూలతో సారాయి దించడమువల్ల వాటి ఆకులు కోయడము లేక వుండడమున్ను మోడుగచెట్లు విస్తరించి లేక వుండడమున్ను యిక్కడ కలిగి వున్నందున పట్టణములలోకూడా విస్తృత దొరుకుట ప్రయాసముగా నుండును. దొరికినా భోజనయోగ్యములుగా వుండవు. గనుక యీ దేశములో తిరిగే ద్రావిడ దేశస్థులు విస్తృత సంగ్రహము చేసుకొని వుంచుతూ రావలసినది. హిందుస్తాన్ యావత్తున్న రొట్టెల వలెనే అన్నమునున్న ప్రతిదినము భోజనము చేయుచున్నారు గనుక చింతపండు మిరపకాయలు మొదలయినవి సహజముగా యెక్కడపడితే అక్కడ దొరుకుతూ వచ్చుచున్నవి.

యిక్కడి రూపాయి ౧ కి పయిసాలు ౬౪. పయిసా ౧ కి గవ్వల పుంజీలు ౨౪. పుంజీ ౧ కి గవ్వలు ౪. కట్టెలు మొదలుగా సకల పదార్థాలున్న తూనికెమీద అమ్ముతున్నారు. తూనికె

కృమము: శేరు ౧ కి సుమారు యెత్తు ర్వులం. దాన్ని ౨౦ గండాలు అనుచున్నారు. గండా అనగా ౪ రూపాయల యెత్తు. కొన్నితావులలో శేరు ౧ కి ౧౮ గండాలు; కొన్నితావులలో ౨౫ గండాలుగల శేరు వున్నది. కొన్నితావులలో ౧౧ గండాలుగల శేరు వున్నది. యీ గండాలు శేరు ౧ కి ఎన్ని అని తెలుసుకుని వస్తువులు వేరము చేయవలసినది. మణుగు ౧కి ౪౦ శేలులు. శేరు ౧ కి చితాకులు ౧౬. అంగళ్ళలో వుండే తూనికగుండ్లు యేవంటే శేరు అనే గుండు ౫, పక్కా శేరు అనే అయిదు శేలులు గుండు ౧, చితాకులగుండ్లు కొన్నిన్ని వున్నవి. కట్టెలు, బియ్యము మొదలయిన గొప్పతూనికెలు మణుగు సుండ్లతో తూచుచున్నారు.

పంచగయలు చేసే క్రమ మేమంటే ఫల్గునీ శ్రాద్ధము యథాక్రమముగా ముందర చేసి పయన వాసిన పంచతీర్థాలలో పిండప్రదానములు చేసి అటవీర్వాత మూడోదినము విష్ణుపదీ శ్రాద్ధము సయినవాసిన కృమప్రకారమే నెరవేచి నాలుగోదినమందు విష్ణుపాదపు గుళ్ళోనే మరివొక వటవృక్షము వున్నది గనుక అక్కడే నమస్కారాలలో శ్రాద్ధము చేసి ఆ వటవృక్షము కింద పిండప్రదానము చేసి గయావళివద్ద సుఫలము పుచ్చుకోవలసినది. ఏకోద్దిష్టము చేసేకృమము మొదటిదినము ఫల్గునీశ్రాద్ధముచేసి రెండోదినము విష్ణుపదీ శ్రాద్ధముచేసి విష్ణుపాదముమీద పిండప్రదానము కాగానే గయావళివద్ద ఆ విష్ణుపాదమువద్దనే సుఫలము పుచ్చుకోవలసినది. ఫల్గునీశ్రాద్ధము చేయవలసిన కృమ మేమంటే ఫల్గునీశ్రాద్ధము మాత్రము ప్రధమదినము చేసి ఫల్గునిలో పిండప్రదానము కాగానే గయావళివద్ద ఫల్గునీనదిలో సుఫలము పుచ్చుకొని పిండములు ఫల్గునీనది చెలమలలో కలిపి వెయ్యవలసినది. యీ నాలుగు కృమములుకాక వేరేవిధమయిన గయా వ్రజనకృమము లేదు. గనుక నాతోకూడా వచ్చిన బ్రాహ్మణ మండలిచేత నంతా అష్టగయా వ్రజనము చేయించి, గయావ్రజనము చేయను శక్తిలేక గయలో కాచి యున్న ద్రావిడ దేశస్థులయిన బ్రాహ్మణులచేతనున్ను, నాతోకూడా

వచ్చిన బోయాలు బంజారాతులు వగయిరా గూడూరిల చేతనున్న ఏకోద్దిప్తమనే గయావృజనము చేయించినాను .

యీ గయామహాక్షేత్రము రాజా మిత్రజిత్‌శింగు అనేవాడి జమీన్ దారితో చేరినది. వారి నివాసస్థలము టంకారి అనే వూరు, గయకు పదికోసుల దూరములో వున్నది. యితను బహు సంపత్తుగలిగి యున్నాడు. యితని జమీన్ దారికి యితడు కుంఫిణీకి కట్టే రూపాయలు సాలు ౧ కే మూడు లక్షలు. యితని రాజ్యములో యితనికి యాభై లక్షల రూపాయలు సునాయాసముగా కనుబడి అవుచున్నది. యిదే రీతిగా యీ ప్రాంత్యాల వుండే జమీన్ దారులంతా అపరిమితమయిన లాభమును అనుభవింపుచు సుఖముగా నున్నారు. యింత లాభమునకు కారణ మేమంటే యాభై అరువై యేండ్ల కిందట యీ హిందుస్తాన్ రాజ్యము కుంఫిణీ వారికి స్వాధీనముకాగానే నాలుగు పక్కల శత్రు సమూహాలు నిండివుండెను గనుక రాజ్యములు తమ స్వాధీనానికి వుపర్యుపరిగా వచ్చేకొరకున్న వచ్చిన రాజ్యము పరాక్రాంతము గాకుండా స్వాధీనములో వుండేకొరకున్న లార్డు కారన్ వాలీసుగారి వుత్తర్వుమీద అప్పట్లో యీ జిల్లాలకు వచ్చిన కలకటరులు పూర్వము వున్న జమీన్ దారులకే యావత్తు భూమినిన్ని తేలికగా జమాబంది యేవ్వరచి యుద్ధ ప్రసక్తులు తమకు కలిగి నప్పుడు మంది మాబ్‌లముతోకూడా (కాలు బలము) కావలసిన రస్తు సామగ్రిలను ప్రతి జమీన్ దారుడున్ను కుమ్మకు చేయవలెనని వొక ఖరారు చేసుకొని భూమిని జమీన్ దారుల వశము చేసినారు. అటువంటి సహాయములు వీరివల్ల కుంఫిణీ వారికి యీ వరకు నిమిత్తము లేక వున్నది గనుక మంది మాబ్‌లాన్ని కాపాడ వలసిన నిమిత్తము లేకుండా తమ పరువుకు కావలసినంత శిబ్బందిని వుంచుకొని గజాంతైశ్వర్యములు జమీందారు లందరున్ను అనుభవింపుచు కాలము తోయుచున్నారు.

యిక్కడి భూమివాటము మామిలియతు వాటము. రహితులక్షేమము వారి ప్రాజాపత్యాలఖుల్ల నున్న యేమంటే యీ హిందుస్తాన్ లో భాష అని ఒక భూమి కొలతకర్ర కద్దు. ఆభాసు అనే ఖెదురు

పంటలలో అభినిమందు గోధుమలు యవలు యివి నిండా వెలగల వస్తువులు.

అభిని మందు గనగనా కాయలమీది బంక. ఆ కాయలను పోస్తుకాయ లంటారు. యీ వస్తువులు ఫలించే కాలము యిదే గనుక గయ చుట్టున్నూ పట్నా నుంచి గయకు వచ్చే దారిలో నున్ను పైన వ్రాసిన వస్తువులు అమితముగా ఫలించియున్నవి. పోస్తుచెట్లు పూళ్ళ వద్ద వేస్తారు గాని యిండ్లకు దూరమైన పొలములో వేయరు. పోస్తు చెట్లు అరిటిచెట్ల రీతుగా మొద్దుకట్టి వుండును. ఆ యెన్ను మొద్దుకు నాలుగు పక్కలా ముల్లంగి ఆకులవలెనే దళనటిగా ఆకులు వేసుకుని వచ్చి ముల్లంగి చెట్లంత పొడుగు కాగానే కాడవంటి యెన్ను తీసి యెన్నుకొనను తెల్లని పుష్పములు పుష్పించి రేకులు రాలిన వెనక పత్తి కాయలవంటి పిందె బుట్టుచున్నది. అరటి పువ్వందముగా వెలపటి కాయ రవంత పెద్ద పరగగానే కాయ పూర్ణముఖ మవుచున్నది. ఆ కాయ నిమ్మకాయ కన్నా యెక్కువ గాత్రమయ్యేది. ముక్కాలు వాసి కాయ కాగానే మూడు సూదులు ఒక కట్టగా కట్టుకుని నాలుగు ఆవుత్తులుగా కాయకు నాలుగు పక్కలా మూడేసి గీట్లుగా గీస్తారు. గీచిన మరుసటిదినము ఆ గీతలమీద ముసగబంక వణణముగా మెత్తని బంక పుట్టుచున్నది. వాటిని కత్తులతో గీచి కుంఠిణీవారికి శేరు ౧ కి రూపాయలు ౪ వతున యిస్తారు. మరి ఒకరికి రహితులు అభినిమందు యియ్యకూడదు.

ఈ మందు యీ హిందుస్తాన్ లో అయ్యోదంతా శ్రేఖరం చేసే కొరకు పట్నాలో సర్ చార్లీస్ డాలిబ్యార్డు అనే గొప్ప దొరను వుంచివున్నారు. అభినిమందు విషయాన్ని గురించి అతను యేమి వ్రాసినా కలకటరు మొదలయిన అధికారస్థులు శిరసావహించి నడవ వలసినది. ఆ దొర ములుకుగిరి తిరుగుతూ వుంటాడు: ఆ పోస్తుకాయలు చేతికి మెత్తగా వుంచున్నవి. కోస్తే లోపల కిత్తిలిపండువలె తొలలుగా చీల పోతున్నది. ప్రతి తొలమీదా గనగనలు ఈశ్వరుడు కూరిపోసివున్నాడు. పోస్తు కాయలు పొలము చూచి నప్పుడు గొడుగులవంటి శుద్ధధావళ్యముగల పూలతో బహుశృంగారముగా చూడ

వేడుకగా వుంచున్నది. మధ్యే ఒక్కొక్క యెర్రోవణాపు పూలున్ను సకృత్తుగా పూచియుంచున్నవి.

గోధుమలు, జవ అనే యవలున్ను వరిపయిరు వలెనే పెరిగి తోకవడ్లవలెనే యెన్నులు తీయుచున్నవి. గోధుమ యెన్నులు కురచగా నున్ను, గింజలు గుండు అందముగానున్ను జడ అల్లి నట్టుగా వుంచు న్నవి. యవయెన్నులు తోకవడ్ల యెన్నులకు అన్నివిధాలా సరిపోలి వుంటున్నవి. యీ దేశపు గాడ బ్రాహ్మణులందరున్ను అభిని మందు, బంగాకు దాని జడలున్ను సహజముగా అంగీకరిస్తారు.

యీ గయామహాక్షేత్రములో కాశివలెనే అడుగడుగుకు లింగాలు లేకపోయినా శానా గుళ్లు తీథాలకు నాలుగు పక్కలా వున్నవి. అందులో ముఖ్యముగా మంగళగౌరి యని వొక శక్తి గుడిన్ని గయాసురి అనే శక్తి గుడిన్ని వున్నవి. యీ రెండు గుళ్ళలో తామసారాధన లయిన బలిప్రదానాలు జరుగుచున్నవి. యీ మంగళ గౌరి యనే దేవిగుడి అష్టాదశ పీఠాలలో ఒకటి యని వాడుకుంటారు. యీ గయా మహాక్షేత్రములో ఫిబ్రవరి నెల ౧౪ తేదివరకు వాసము చేసినాను.

1:150
 1-
 —

ప ది యే డ వ ప్ర క ర ణ ము

ఫిబ్రవరి నెల ౧౪ ది మధ్యాహ్నము ౧౨ ఘంటలకు ఆ క్షేత్రము వదిలి ప్రయాణమై లోగడిదారిగానే మళ్ళీ ౧౨ తేది పట్నాషహారు ప్రవేశించినాను. నేను మైహారు అనే వూరు వదిలిన వెనక యీ నెల ౧౪ తేదివరకు యొక్కడా వొక చినుకయినా పడ్డది కాదు. శివరాత్రి ముందు వెనకలుగా యీ దేశములో నష్టము కురియడము వాడికె గనుక శివరాత్రి ముందు వెనకలుగా యొక్కడ మంచివషాలు కురిశి నవి. యీ కాలమందు కురిశే నష్టముకూడా ఘనీభవించి రాళ్ళ వాన కురియడము కద్దట. అచే ప్రకారము యీ చుట్టుపక్కలా తూవు గాలి సహితముగా రాళ్ళనాన కురిశినట్టు విన్నాను. ఆ రాళ్ళ భూప తన మయిన రెండు గడియలకు కరిగి పోవుచున్నవట. యీ వాసలు

యిక్కడి గోధుమ వగయిరా పయిరులకు నిండా విరోధము. అకుటో బరు నెల ఆఖరు మొదలు ఫిబ్రవరి ౧౫ తేది పర్యంతము చలియొక్క బాధ ఒకటేరీతిగా వుండినది. పిమ్మట చలిబాధ విడిచినట్టు తోచగానే యెండలు తీక్షణము కాసాగినవి. యీ వాన కురియకపోతే చలి శుద్ధముగా నివర్తించు నట. యీ వానవల్ల వైశాఖమువరకు వుదయకాల మంసు కొంచెము చలివుపద్రవము వుంటూ వచ్చునని యీ దేశస్థులు చెప్పినారు. యెట్లా శీతము యెక్కువో, అట్లా యెండయున్ను ఆ కాలములో అంత యెక్కువగా వుంచున్నదని వినాన్న. యీ వుష్ణ కాలానికి భయపడి లార్డువుల్లియం బెంటిక్కుగారు నేపాళ దేశములో వూడే సముద్రోదకానికి పైన ౨౨౦౦౦ అడుగుల పొడుగుగా యీ బ్రహ్మాండాని కంతా వున్నత పర్వతమైన హిమాలయ పర్వతానకు యెండకాలపు కాలక్షేపముకొరకు వెళ్ళినారు. పిబ్రవరి నెల ౧౮ తేది మొదలుకొని మార్చి ౪ తేదివరకు పక్షప్రతిబంధకముచేత నున్న బజరా వుల్లకులు అనే వాడలను కుదుర్చుకోవలసి సావకాశముగా పట్నా షహారులో వసించినాను.

మ్యూజిఫ్ నెల ౫ తేది సాయంత్రము పట్నా షహారు వదిలి ౧౪ దాండ్ల బజరా ఒకటి బంగాళాకు బాడిగె ౧౧౨ రూపాయలకు కుదిరి వుండగా దానిమీద సహకుటుంబముగా సవారి అయి ౨౦ రూపాయల బాడిగెకు వుల్లకి యనే పడవ వొకటి కుదిరి యుండగా దాని మీద బోయీలు, కళాసులు, డేరాలు మొదలయిన సామానులను యెక్కించి ప్రయాణమైనాను. హిందుమతముయొక్క బాహ్యపు చిన్నెలు చూచి హిందువులు తెలియక చెడిపోతారనే తాత్పర్యము యిప్పట్లో యీశ్వరాజ్ఞవల్ల హిందువులను యేలే ఇంగిలీషు జాతివారికి నిష్కషకగా తోచివున్నది. అటువంటి తాత్పర్యము వారికి కలగడము యీ సరికి నేను వ్రాసిన హేతువులవల్ల యెంత మాత్రమున్ను వింతకాదు గండకీగంగానంగమ ప్రదేశములో యిక్కడ హరిహారాదుల గుళ్ళు రెండువున్నవి. అక్కడ సంవత్సరానికి ఒకసారి మహోత్సవము జరిగి లక్షావధి ప్రజ వస్తు

శ్రీ శైలనాథునికి సమమవునా శ్రీ కాళహస్తి నాధుడనిన్ని యుక్తులు చెప్పి శైవవైష్ణవులు మొదలయిన హిందువులు వారలలో వారే పోల్లాడ సాగుతూ వుంటే ౩౦౦౦ ఆమడ దూరములో నుంచి వచ్చిన యింగిలీషువారు హిందువులను జూచి నవ్వక అంతస్తత్వము విచారించే వోషిక త్వరలో యెట్లా కలుగును? గనుక పూర్వీకులతాత్పర్యము యీ కర్మోద్ధారణ విషయములో యేమైనదంటే నిప్పులో నీళ్ళు పుట్టినట్టయినది.

పట్నాపహారు వదిలినవెనక మ్యాచిన్ నెల ౮ తేది మూంకేరి (మాంఘీర్) అని యిప్పుడు లోకప్రసిద్ధిగా వుండే పూర్వపు ముద్దలా శ్రీమము ప్రవేశించినాను. గంగామహానది సహజము నడిచినట్టుగా అనేక తిరుగుళ్ళుగా ప్రవహింపుచున్నది. మూంకేరి ముందుగా గంగ నడమ చిన్నతిప్పలు రెండు వున్నవి. ప్రవాహకాలమందు ఆ కొండ తిప్పలు ముణిగిపోను గనుక పడవలకు గుర్తు తెలికే నిమిత్తము వాటిమీద రెండు కొడిస్తంభములు నాటివున్నారు. మూంకేరి ఖనుబా. కలకటరు వగైరా అధికారస్థులు వుండే స్థలము. సకల పదార్థాలు దొరుకును. గొప్పయిండ్లు, ఒక చిన్న కోట కలదు. జాతులవాండ్లు కొన్ని బంగాళాలు ముచ్చటగా కట్టివున్నారు. యీ పహారులో నేమి యీ చుట్టు ప్రాంత్యాలలో నేమి మూంగాచీర లనే పట్టు నార మళ్ళు నేళి మన దేశానకు రావడము; యీ బట్టలను మూంకేరి చీరలనడానకు మూంగాచీరలని అభాసముగా ప్రఖ్యాతి అయినది. ఆ బట్టలు యిక్కడ శానా నయము.

యిక్కడ మాకు పడవతోకే మల్లాలకు కావలసిన భక్త్య యోగ్య పదార్థములు వుచ్చుకొని సాగిపోయి యిక్కడికి ౫ కోసుల దూరములో వుండే సీతాగుండ ప్రదేశానకు సమీపముగా పడవలు నిలిపి నవారీలతో రెండుకోసుల దూరము వెళ్ళి అక్కడవుండే సీతా గుండదళానము చేళి స్నానపానాదులు చేసినాము. ఆ సీతాగుండము సుమారు ౩౦ అడుగుల చదరముతో తిరుకొలను వలె కట్టివున్నది. వుదకము బహు నిమోలముగా వున్నది. వుదకముకింద రాతిగొట్టు. కొండరాతిలో వూటపుట్టి తిరుకొలనులో పెట్టివుండే తూముగుండా

వుదకము బయట పారుతున్నది. తిరుగొలను వదిలి గం బారల దూరము పొయ్యేదాకా వుదకము యొక్క వుష్ణము యొక్కవ గనుక చెయి నిండానేపు వుంచ నవ్యముకాదు. తిరుగొలనులో వుదకము మీద పొగలు పారుతూ వుదకమువద్ద మెట్లను వుష్ణము చేయుచూ కిందమంట వేస్తే తపిలలోని వుదకము పొంగుతూ వుండేటట్టు సదా రెండు తావులలో తిరుగొలనులో పొంగుతూ వుంచున్నది. లోకులు పూజార్థము ఆ కొలనులో బియ్యము వేస్తారు. ఆ బియ్యము రెండు మూడు దినములకు నాని తూముగుండా బయటికి వస్తున్నది గాని పచనము కావడము లేదు. యల్లీసు దొర కోడిగుడ్డును యీ వుష్ణోదకములో వుంచితే పక్కము కాలే దని వ్రాశినాడు.

యీ వుదకము యేప్రల్ నెలలో వచ్చే శ్రీరామనవమి మొదలుకొని యిక్కడ వషాకాలము ఆరంభమయి శ్రావణమాసము దాకా శీత కరముగా వుండి వషాప్రదము కాగానే వుదకము మళ్లీ వుష్ణము కాసాగి శీతకాలమునందు చెప్పితీరని వుష్ణమవుచున్నదట. యిక్కడ సంవత్సరానికి వకసారి అయ్యే వుత్సవములో బహు జననమ్మడము చేత మనిషి కాలుజారి ఆ కొలనులో పడితే చముమువూడి నాలు గయిదు దినములలో దేహమునకే అపాయము వస్తున్నదట. యిప్పట్లో ఆగుండములో నుంచి ముంచిన ఒక కుండ గంగలో సుమారు రెండు కుండల చల్లని గంగపోసి చల్లాచి సానము చేసినాను.

ఆ తీర్థానికి చుట్టున్న రామగుండము లక్ష్మణగుండము అనే తీర్థములు నాలుగు అయిదు కొలనులవలెనే కట్టియున్నవి. వాటి వుదక మంతా చల్లనే గాని, వుష్ణముకాదు. వాటి వుదకము వూటే గాని సీతాగుండమువలె వుదకము నదివలెనే సదా స్రవింపుచు పార డము లేదు. యీ వుష్ణోదకము కనిపట్టకూడని వొక సువాసనగా వున్నది. అది నిండా మాధుర్యము లేకపోయినా పానానికి సవ్యముగా వున్నది. పానానంతరము నోరు కొంచెముగా పుల్లగా వుంచున్నది. స్నాన పానానంతరము ఒకవిధమయిన సువాసన మనదేహాన్ని అనుస రించి కొంతనేపు వచ్చే వుచ్చాస్వన నిశ్వాసాలతో తెలియవచ్చుచున్నది.

సల్పెటిర్ యేసిడ్ అనే గంధక ద్రావకము వుదకములో కలిపి

తీసుకుంటే పుల్లగా వుంచున్నది గనుకనున్న అగ్ని గంధకపు భూమిలో తనంతట పాషాణ సంబంధమయితే త్వరగా వుత్పత్తి కావచ్చును గనుక నున్న లోకారాధ్యుడు మహానదులనున్న, మహాపర్వతాలనున్న అనేకముగా సృష్టించి నప్పటికిన్ని అటువంటి సృష్టికోటి చూచి ఒక వేళ తన అత్యద్భుత చర్యను తెలుసుకోలేక పోదు రనే తాత్పర్యముతో యీ వుష్ణ గుండాన్ని తగుపాటికారణాలను వుంచి సృష్టించినాడని తోచబడుచున్నది.

యీ వుష్ణగుండపు కథ : శ్రీరాములు రావణ బ్రహ్మహత్య పరిహారాధముగా ముద్గలాశ్రమమునకు సహకుటుంబముగా వచ్చి నట్టున్న, అప్పట్లో తన లంకానివాసదోష సందేహము అక్కడవున్న అనేక ఋషులకున్న, అక్కడికి సమీపమందున్న తన తండ్రి అయిన మిథిలాపురనాయకుని కిన్ని నివృత్తి అయ్యేటట్టు పాతాళమందు వుండే బాడబాగ్నిని తెప్పించి సీతాదేవి తాను ప్రవేశమై బయటికి వచ్చి నట్టున్న, ఆ అగ్నివల్ల యీ లోకానకు బాధలేకుండా పిమ్మట అక్కడ తదుపరి వుదకప్రవాహాన్ని సృష్టించినట్టున్న తద్వారా అద్యాపి ఆ వుదకము వుష్ణకరముగా వుండేటట్టున్న చెప్పుతారు.

రామకృష్ణాద్యవతారములు అబద్ధములు కావు గనుకనున్న, వారు పరబ్రహ్మ స్వరూపు లనడానకు యేమాత్రము సందేహము లేదు గనుక నున్న తమమహిమలు లోకములో ప్రసిద్ధిగా వుండేకొరకు యిటు వంటి యాశ్చర్యకరము లయిన విషయాదులు కలగజేసినా కలగజేసి వుండవచ్చును.

యీ స్థలమందు వసించి ఆమరునాడు జాంగీరు అనిన్ని, జాంగ రా బాదు అనిన్ని చెప్పబడే గొప్పబస్తీ యయిన గంగ వుత్తరవాహినిగా ప్రవహించే పుణ్య స్థలము ప్రవేశించినాను. యీ వూరు కలకటరు మొదలయిన అధికారస్థులు వసించే జిల్లా కాకపోయినా నీలిమందు చేసే యింగిలీషు దొరలు గంగాతీరమందు అక్కడక్కడా మిద్దెలు వగయిరాలు కట్టుకొని యీ ప్రాంతముల అనేకులు వుండేటట్లు యిక్కడా కొందరు వసించి యున్నారు. యిది గొప్పవూరు. మైథిలీ కాన్యకుబ్జ బ్రాహ్మణులు యిండ్లుకట్టుకొని తీరవాసు లయి యున్నారు.

వంటి సిద్ధులకు నిమిత్తములయిన వస్తువులను స్వాధీనము చేసుకోవలెనని వృథా ఆశపడి నిమిత్తము మాలిన భ్రామప్రమాద మైన పనులు చేయడము అతి వ్యర్థమని నిశ్చయము చేసినాను.

యీ దాతా వైద్యనాథ స్వరూపముగా వుండే పరమాత్మునికి శివరాత్రి దినమున సపాదలక్ష అనే లక్షాయిరువై అయిదువేల గంగ కావిళ్ళకు తక్కువ లేకుండా లోకులు తెచ్చి కామ్యార్థముగా అభిషేకము చేస్తూవుంటారు. దాతా వైద్య నాథునికి పంచకావిళ్ళు అభిషేకముచేస్తే యిప్పసిద్ధి అవుతున్నదని యీ హిందుస్తాన్ లో బహు ప్రసిద్ధి. ఆ పంచకావిళ్ళు యేదో దంటే గంగోత్తరీ, గంగా సాగర సంగమము కావిళ్ళు రెండు; హరిద్వారమువద్ద యెత్తే గంగకావడి వాకటి; ప్రయాగలో యెత్తే కావడి వాకటి; యీ జాంగీరువద్ద యెత్తే గంగకావడి వాకటి; అంతు కావిళ్ళు అయిదు.

యీదాతావైద్యనాథస్థలముయొక్క కథయేమంటే పూర్వకాలము నందు రావణాసురుడు కైలాసానకు వెళ్ళి శివుణ్ని నాలంకలో నీవు వసించవలెనని ప్రార్థించి నట్టున్ను శివుడు మంచి దని ఒక లింగములో మూతీభవించి నన్ను దిగువపెట్టకుండా నీలంకకు యెత్తుకొని పొమ్మని చెప్పినట్టున్ను విష్ణువుకు యీ వర్తమానము తెలిసి లోకసంరక్షణ పనికి నియమింప బడ్డ వాడు గనుక యీ తామసగుణ ప్రధాను డయిన రావణుని సమీపమందు శివుడు వసిస్తే వీడు మరీ శివప్రసాదము కలిగే కొద్దిన్ని సాధులను బాధపెట్టు ననే భయముచేత వుదకాధిపతి అయిన వరుణుని ప్రేరేపణ జేసి రావణుడు యీ జాంగీరువద్ద గంగ దాటి అడివి మధ్యే పోతూవుండగా రావణునికి జలబాధ బహుశా కలిగేటట్టు చేసి తాను వృద్ధ బ్రాహ్మణుని వేషము వేసుకొని ఆ లింగము తీసి వుంచుకొని రావణుడు జలబాధ నివృత్తి చేసుకుని వచ్చే లోపల ఆ అరణ్యములో పెట్టి వెళ్ళినట్టున్ను ఆ లింగాన్ని పెల్ల గించడానికి శక్తిలేక లంకకు వెళ్ళిపోయినట్టున్ను, పిమ్మట వైది అనే గోపాలకుడు కాశిహస్తీ కన్నప్పవలెనే అతీమూర్ఖమయిన భక్తితో ఆరాధన చేశినట్టున్ను తద్వారా ఆ లింగము పేరు వైద్యేశ్వరుడు అయినట్టున్ను ప్రసిద్ధి గలిగి యున్నది.

ఆ స్థలము చుట్టున్న అడివి బిల్వ మయముగా వున్నది. యీ దేశములోనున్న ముఖ్యముగా బంగాళీలున్న, యెండకాలములో బిల్వ పండ్లు షర్బత్తుచేసి బహుళః తాగుతారు. ఈ దేశపు బిల్వపండ్లు బహు గొప్పలుగా వున్నవి. పండిన వెనక బహుమాధుర్యముగా వుంచున్నవి. యీ బిల్వపండ్ల నిమిత్తము బిల్వచెట్టుకు బహుకట్టు చేశియున్నారు. యీ చెట్ల కిందికి మనుష్యులను పోనివ్వరు. యీ జాంగీరువద్ద నొక తోటలో బిల్వచెట్టు పనసచెట్టు కాచివుండగా నా మనుష్యులు పన సాకులు కొయ్యపోతే పనసచెట్లనువీరచినా సమ్మతించినారుగాని పూజకు రెండు బిల్వదళములు కొయ్యనిచ్చినవారు కారు. యీ జాంగీరు స్థల ములో అమావాస్య ఆదివారము ఘటనమైనది గనుక ఆ దినమునకు మరునాడు అమావాస్య సోమవార వ్రత మిక్కడనే గడిపి సోమవారము మధ్యాహ్నము బయలుదేరి సాగివచ్చినాను.

మ్యాచిఫానెల ౧౬ తేది కహలుగాం అనే గొప్పవూరుచేరినాను. యీ వూరివద్దను గంగమధ్యే రెండు చిన్న కొండలున్నవి. ఆకొండల మీద మానుషసంచారము లేదు. అడివి పెరిగియున్నది. ఈ వూళ్లో అన్ని పదార్థాలున్న దొరుకును. మయిథిలి బ్రాహ్మణులు, కనోజా బ్రాహ్మణులు ౫౦ యిండ్లదాకా యున్నారు. కరివేపాకు మన దేశము వదిలిన తరువాత అక్కడక్కడ ప్రయత్నముమీద దొరుకుతూ వచ్చి సది. ఈ వూరిలో ప్రతిపెరిటిలోనున్న కరివేపాకు చెట్లు కొల్లగా వేసి యున్నారు. కొత్తమల్లి మనిషిపొడుగున యీ దేశములో గడియ దూరము దాకా పరిమళింపుచు పుయిరు అవుచున్నది. యీ ధనియాలు కుసుంబా చెట్లతో కలిపి అభిని చెట్లతో కూడా నున్న ప్రత్యేకముగా పొలాలలో నున్న చల్లుతారు.

మూంగేరి మొదలుగా గంగకు యిరుపక్కలలో పర్వత దళనము అవుతూ వున్నది. బజారాలో వచ్చేటప్పుడు ఆ పర్వతాలు వొక పక్క నుండేవయినా నాలుగు పక్కలా తీరుగుతూ వుండేట్లు స్థిరముగా నుండే సూర్యుడు భూచలనముచేత వొక పక్కనుంచి వక పక్కకు వచ్చేటట్లుతోచే లాగు అగుపడుచున్నది.

జాంగీరునుంచి కహలుగాముకు వచ్చేలోపల భాగల్పూ రనే జిల్లాకనుబా గొప్ప వహారు వొకటి వున్నది. అక్కడ కలకటరు మొదలయిన అధికారస్థులు నివాసముగా వుండి వున్నారు. ఆ వూరి వద్ద నుండే గంగాధార యీ దినాలలో లోతు చాలనందున ఆ వూరికి పుత్తరముగా వుండే పెద్ద ధారలో యీ బజరాలు వస్తున్నవి గనుక దూరపుదృష్టి మాత్రము ఆ వూరిమీద కలిగినది. యీ గంగధార లను యీ పడవవాండ్లు దరియ్యాలంటారు. జలధార తక్కువయితే యె దరియ్యాల మరుగయాలంటారు.

౧౭ తేది గురువారము పడమటిగాలి అనుకూలముగా కొట్టి నందున యీ దినము వుదయము మొదలు అస్తమానము లోపల ౨౫ కోసుల దూరము మా బజరా సాగి వచ్చినందున రాజా మహాలు అనే గొప్ప వూరు చేరినాము. యీ వూరిలో సీలిమందు చేశే దొరలు మాత్రము నివాసముగా వున్నారు. యీ వూరివద్ద గంగలో రాళ్ళు వున్నవి. పడవలు జాగ్రత్తగా రావలసినది. యీ వూరు తోపులు, తోటలతో నిండి వున్నది. వొక మశీదు వున్నది. అది తురకల భక్తిని ఆకషింపచే పాటిగా పురాతనముగా వుండి వున్నది. పూర్వీకపు రాజులు *కట్టినది వొక నల్లరాతి మహాలు శిథిలమై యున్నది. సకలపదార్థాలు దొరుకును.

పట్నా అనే వహారు విడిచిన వెనక శోధన చూడవలెననే వేషముతో సుంకపు చౌకిదాలులు యెవరున్నూ మా బజరాలవద్దకి చిన్న పడవలు వేసుకొని రావడములేదు. వారిని యిక్కడి కష్టం కలకటరులుపోయి వస్తూవుండే పడవలను నిండా తొందరపెట్టకుండా తాకీదు చేసినట్టు తోచుచున్నది. సుంకపువాండ్లు యీ దేశములో లోకులను చేసేతొందర అధికారస్థులయిన దొరలకు తెలుసును. కాశిలో వుండే బూక్కుదొర యీ ప్రసక్తి నాతో మాట్లాడేటప్పుడు 'ఈలాగే మా దేశమైన యింగిలాండులోనున్న సుంకపువాండ్లవల్ల తొందర కలిగి

* జేరంగజేబు చక్కవర్తి సోదరుడు పూజా క్రీ. శ. 1630 లో దీనిని కట్టినని ఖిషవ్ హెబరు వర్ణించినాడు.

వున్నది. వీరికి అధికారము యివ్వక విధిలేదు. యిచ్చినందువల్ల లోకులకు హింసగా వున్నదని వ్యసన పడుకున్నాడు.

యీ దేశములో బంజారాతులు మొదలుగా శిరస్తా వుద్యోగస్థులవరకు జీతములు బహు స్వల్పము గనుక లోకులవద్ద లంచాలు నిండా తీస్తారని గయా మేజిస్ట్రేటుదొర మేస్తరు జాకుసన్ దొరతో మాట్లాడునప్పుడు ప్రసక్తివచ్చి అప్పుడు వారు చెప్పినది యేమంటే; పిడికెళ్లతో యెత్తి యీ దేశములో అధికారస్థులకు లోకులు లంచాలు యిచ్చేవాడికే పడియున్నందున జీతాలు మీ దేశమువలె యెక్కువ చేసినా అధికారస్థులు అడగక పోయినా వాడికే ప్రకారము లోకులు తెచ్చియివ్వవలసినదాన్ని యిస్తూ వస్తురు గనుక అప్పట్లో కుంభిణివారికి యెక్కువజీతము యిచ్చేనప్తము ఒకటేగాని యెవరికిని క్షేమముండ నేరదని చెప్పినాడు. బరకాదాసు అనే వొక తాణాబంజారాతుకు యిక్కడ జీతము నెల ౧ కి నాలుగురూపాయలు. వాడి గుర్రము వగయిరాలకు మాత్రము నెల ౧ కి ౧౦ రూపాయలు సెలవు వుంటూ వున్నది. యిక్కడ జిల్లామేజిస్ట్రేటు నాజరుకు సుమారు నెల ౧ కి నూటి తక్కువలేక వస్తూవున్నది. హిందుస్తానులో జుడై సైయాల్లయనులో నల్లవాండ్రలో నాజరు వుద్యోగము సర్వోత్తమ మని నిశ్చయముచేసినాను.

యిక్కడ సకల కచ్చేరీలలోనున్న లెక్కలు వగయిరా వ్రాసే భాష ఫాషీ. యింకా యిక్కడ వ్రాశే అక్షరములు శానా విధములుగా వున్నవి. ఒకరికి వ్రాయు చదవ తెలిసినది మరివొకరికి తెలియదు గనుక జాబులు మూలకముగా పనులు జరుగడము ప్రయాస. ఫాషీలిపిమాత్రము సర్వమధ్యస్థముగా వున్నది. యిక్కడ వ్రాశే లిపుల ఖుల్లసు యేమంటే మహాజని యని సాహుకాలి లిపి వొకటి, బ్రాహ్మణి అని బ్రాహ్మణులు గ్రంథాలువ్రాశే లిపి ఒకటి, మోడి అనే మహారాష్ట్రపు లిపివొకటి, మారువాడి అని మారువాడీలు వ్రాశే లిపివొకటి. ఇంకా కొన్ని లిపులు వున్నట్టు తోచుచున్నది. మగధ దేశములో మాగధి అని వొక భాష గయావలీలు అంతరంగముగా మాట్లాడు కొంటారు.

యీగయావలీలేమి, యీ దేశపు పంచగాడ బ్రాహ్మణులేమి వారి వటువులకు యెనిమిదో సంవత్సరమున వుపనయనము మాత్రము క్రమముగా చేస్తారుగాని ఆచిన్న వాండ్లచేత అటుతర్వాత త్రికాలములను సంభ్యవాపిణిచే జాగ్రత చెయ్యడము లేదు. వివాహాదులు నాలుగు దినముల దీక్షతో చేస్తారు. నిశ్చితార్థము మాత్రము కొన్ని నెలలకు ముందే చేసివుంచుతారు. ప్రవేశ హోమము శేషహోమము పాణి గ్రహణము యీ ముఖ్య కృత్యములు కద్దు. మాంగల్య ధారణము మొదలయిన లౌకిక లాంఛనలు దక్షిణదేశము వలెనే నడవడము లేదు. జాతా శౌచాదులు శృతి స్మృతి ప్రకారము ఆచరించుతారు. గంగకు సమీపప్రాంతములందు వశించేవారు, యెవరు దేహము వదలినా దేహమును యథోచితముగా కర్మ నిమిత్తము తప్తముచేసి గంగలో విడిచిపెట్టుతారు. కర్మ ప్రసక్తి లేనివారి దేహములు వొక నిమిత్తము లేక గంగలో విడిచి పెట్టడమే ముఖ్యముగా జరుగుచున్నది.

యిక్కడి పంచాంగాలలో గ్రహ దృష్ట్యలు సాధించి వ్రాయుచున్నారు. తిథివార నక్షత్ర యోగకరణాదులు దక్షిణదేశపు పంచాంగానికి గడియ యెచ్చు తక్కువగా సరిగా వుంచున్నది. పంచాంగాలలో వివాహోపనయన ముహూర్త విచారణ బహుశః లోకులు చేయుచున్నారు. శివాలిఖిత మని వొక ప్రయాణ ముహూర్త నిర్ణయ గ్రంథమున్నది. దాని ప్రమేయము సాంబమూర్తి త్రిపుర సంహారము చేయబోవు నప్పుడు తలచిన కాలమందు ముహూర్తము దొరికేటట్లు ఆ గ్రంథము లోకోపకారముగా చేసినాడట. జాతక సంవత్సర ఫలాలు గొప్ప వారికి జ్యోతిషికులు వ్రాసియిస్తూ వస్తారు.

కాశీప్రయాగలో దక్షిణదేశస్థులేమి, యిక్కడి ఉత్తర పశ్చిమ తూర్పు దేశస్థులేమి అనేక ధర్మాదులను కాశీతంబురాయడి అధీనముగా దక్షిణదేశస్థులు కాశీ మొదలయిన ధర్మాదులను చేసినట్లు చేసి అనేక గుమాస్తాలగుండా నడిపిస్తూ వుండేది. నడుస్తున్న దా లేదా అని నకారుతరపున విచారణలేదు.

దక్షిణదేశపు సారమాన చాంద్రమాన నక్షత్రమానాలకున్న

విశ్వాసములు కలవారు గనుకనున్ను, కలకత్తా దేశమునుంచి నూరార్లు నావాలు చేసుకొని నా యెదట యిప్పుడు వస్తున్నారు గనుక యొక్కడ రాత్రిళ్ళు దిగినా అయిదారు నావాలు నాతో కూడా దిగుతూ వస్తున్నవి. యీ ప్రాంత్యములలో రాత్రిళ్ళు నావాలు ఒంటిగా మనిషి కట్టు తక్కువగా దిగి వుంటే దొంగలు తేలికగా వుండే కిస్తీలు అనే నావాలమీద వచ్చి కొళ్లపెట్టుక పోతారని వాచుకుంటారు. యిప్పట్లో అటువంటి దుమాఁగఁములు శానా మట్టుపడ్డట్టు తోచపడుచున్నది.

లోగడ వ్యాశినంతలో శాస్త్రయుక్తి వోదిత మయిన ద్వైతమతము ప్రసిద్ధముగా మధ్వాచార్యులవారు వుద్ధరించి దక్షిణ దేశములో బహుముదిని తదనుష్ఠానపగులుగా నున్న యేవఁదరు చుకున్నట్టు యీ దేశములో యెవరినిన్ని లోపరుచు కోలేదని వానిను కుని ఉంటిని. గయామహాక్షేత్రము ప్రవేశించిన నెనక గయావళీల మతము విచారించగా వారు మధ్వమత ప్రవిష్టలుగా నున్న దక్షిణ దేశపు సత్యపూర్ణాణ పీఠపు శిష్యవఁగఁముగానున్న తేలియనచ్చినది.

యీ గయావళీలు మాత్రము యింత దేశములో మధ్వ మతానికి లోబడ వలసిన కారణ మేమని విచారించగా వాయుపురాణ ప్రకారము యాగాధఁమై వీరు బ్రహ్మకల్పిత బ్రాహ్మణులు గనుక నున్న ధర్మప్రజా పృథ్వధఁం వణాంతర స్త్రీలను పరిగ్రహించి నారు గనుకనున్న యిక్కడి బ్రాహ్మణ మండలి యీ గయావళీలను తమ సముదాయములో కూఁచుకొక గయావ్రజనకాలములలో మాత్రము వాయుపురాణ ప్రకారము వీరిని తగుగీతిన ఆరాధనచేయుచు నుండగా మధ్వమత ప్రకటనాధఁము యే నూ రేండ్లకిందట మధ్వమతో ధ్ధారకులు యీ దేశమునకు వచ్చినప్పుడు అందరికి యొక్కడ నెలిగా వున్న గయావళీలు అందరున్న యొక్కడ అనంగీకారము చేశిన మతాన్ని అంగీకరించి తమంతట తాము యొక్కడ వొక ప్రత్యేక మతానుసారులుగా వుండడము యుక్తమని నిశ్చయము చేశి మధ్వమత సంకేతాలకు అన్నివిధాలా అప్పుడు లోపడినారు. మతోద్ధారకులు ద్రావిడాచారాలు యావత్తున్న వీరికి బోధచేసి తదారభ్య ద్రావి డాన్నము భోజనము చేసేటట్టు వీరికి యిచ్చును కలగచేసినారు. ఆ

యిచ్చమాత్రము యిప్పుడు నిలిచి వున్నది గాని, వారు బోధ చేసిన ఆచార వ్యవహారాదులు యీ దేశస్థుల సాంగత్యము చేత క్రమక్రమశః ఖలపడుతూ వచ్చినది.

వాయుపురాణ ప్రకారము గయావళీలను గయావ్రజనక్రియలు చేయడములో ఆరాధన చేయవలసినది అగత్యము గనుకనున్ను, ద్రావిడాచార ప్రకారము పిండదానాత్పూర్వము అన్న శ్రాద్ధము చేయడము ముఖ్యము గనుకనున్ను, గయావళీలు ద్రావిడభృష పచనము చేసిన అన్నము భోజనము చేసేటట్లు సమ్మతించినారు గనుకనున్ను, చటకము మొదలైన శ్రాద్ధాలు చేసి గయావళీలకు ఆమం మొదలైన భక్ష్య యోగ్య వస్తువులు యిచ్చేటంతకన్నా అన్న శ్రాద్ధానికి గయావళీలను బ్రాహ్మణాధికము చేప్పేటట్లు దక్షిణ దేశస్థులు నిశ్చయము చేసినారు గాని యేకారణము చేతనున్ను గయావళీలు పక్కముచేసిన అన్నమును ద్రావిడభృషులు పుచ్చుకునేటట్లు సమ్మతించినవారు కారు. తదారభ్య గయావళీలు వ్రావిళ్ళవల్ల యీపాటి జరిగే గౌరవమును కాపాడుకోవలసి ద్రావిడ దేశస్థులు భోజనము చెయ్యకనుండేవారి చేతి పక్వాన్నము తామున్ను భుజించకుండా ద్రావిడాచార ప్రకారము నడిచేవారమని అభినయిస్తూ కాలము గడుపుతూ వస్తున్నారు. యాభై అరవై యేండ్ల క్రిందట సత్యపూర్ణక పీఠస్థులు యీ ప్రాంతముల వచ్చివుండి గయావళీలకు సమాశ్రయణము చేసి పూజ గైకొని పోయినారు. యిప్పుడున్ను పునా శ్రీమంతుడు మొదలయిన గొప్పవారి గయావళీలు మాత్రము యథోచితముగా యజమాన ప్రీత్యర్థమై బ్రాహ్మణ నిత్యకర్మాలు జరుపుకుంటారు.

6.11.50

ప ద్దై ని మి ద ప ప్ర క ర ణ ము

మనలో పేరుగలిగిన యాభై ఆరు దేశాలు వాటి ఛాప్టన్న భాషలున్ను యీ బ్రాహ్మండములో యేపక్క వున్న వని విచారించగా నేను చేసిన దేశాలనముచేత నాకు కలిగివుండే స్వాసుభవము చేతనున్ను, నా వినికిడి వల్లనున్ను, నేను నిశ్చయము చేసినది యేమంటే ఆ దేశాలంతా కమఃద్వారా బ్రాహ్మణసంఘానము చేసే 'యిండి

యా' అని నామధేయము కలిగిన కన్యాకుమారి మొదలు కాశ్చీరము లోపలనే వున్నవిగాని అన్యత్ర కాదు, అని నిశ్చయము చేసినాను. అయితే బహు దినములుగా యీ భూమి తురకలచేత ఆక్రమింపబడి దేశ సరిహద్దులు తెలియకుండా భూమిని కలిపి వారు యేలుతూ వచ్చి నందుచేత యిప్పట్లో ఆ యాభై ఆరు దేశాల సరిహద్దులు అన్ని కని పెట్టి వ్రాయడానకు ప్రయాసగా నున్నది. అయినా ఆ యాభై ఆదిం టిలో అనేక దేశాల సరిహద్దులు కనిపెట్టి వ్రాయవచ్చును.

మనము పసిం చే భూమితో కూడా ఊర్ధ్వ లోకాలు యేడు; అధోలోకాలు యేడు. వాటిస్థితి యెక్కడ నని విచారించగా నాబుద్ధికి తేటపడ్డది యేమంటే, పయిన వ్రాసిన పదునాలుగు భువనములు యీ బ్రహ్మాండమునకు అంతర్భూతము లని నిశ్చయపడ్డది. అది యెట్లంటే యీ బ్రహ్మాండము కోడిగుడ్డు ఆకారముగా వున్నదని మన శాస్త్ర మున్ను మతాంతరస్థుల భూగోళ శాస్త్రములున్ను యేక వాక్యత పడి వున్నవి. మన గణిత శాస్త్ర ప్రకారముగా నున్న యితర మతాంత రస్థుల గణిత శాస్త్రాల సమ్మతిగా నున్న యీ బ్రహ్మాండానికి ౧౮౦ భాగములుగా చేసి అందులో మధ్య ప్రదేశాన్ని మనవారు నిరక్ష దేశమనిన్ని, జాతులవాండ్లు'లయన్' అనిన్ని పేరుపెట్టి వున్నారు. గనుక ఆ నిరక్ష దేశానకు వుత్తరము యేడులోకములుగానున్న, దక్షిణము అధోభాగమునందు యేడు లోకాలుగా నున్న మన వారు నియమించినారు. వుత్తరము పూర్వభాగమందు వుండే యేడు భువ నములలో మానుషనివాస భువనము వొకటి. దీనికి పై అంతస్థు అంత స్థుగా మనుష్యాపేక్షయా దేవతాస్వరూపులుగా వుండేవారు సృష్టికోటి తారతమ్యాల ప్రకారము శుద్ధసాత్విక గుణప్రధానులై శీతల భూప్రదేశాలలో ఆసందింపుచు నుండే లాగు తోచుచున్నది. యీ లోకము లను స్వర్గమత్యే వాతాశలోకము లని మూడుగా చెప్పుచున్నారు. నిరక్ష దేశమునకు దక్షిణమును అధోభాగమున తమోగుణ ప్రధానులై న రాక్షస భూతప్రేత విశాచాదులు వారి వారి తారతమ్య ప్రకారము అంతస్థులుగా వసింపుచునుండేలాగు తోచబడు చున్నది.

మనుష్యనివాసభూమికి ఊర్ధ్వార్ధః ప్రదేశములలో వసింప

చూస్తే తామసగుణ ప్రధానులకు ద్వేషబుద్ధి జనించడము సహజము గనుక, తామసగుణ ప్రధానులయిన రాక్షసులు మొదలైన వారికిన్ని సాత్విక గుణప్రధానులైన దేవతలకున్న యుద్ధములు పురాణోక్తముగా వుండేలాగు అప్పుడప్పుడు సంభవింపుచు వచ్చినట్లు తోచుచున్నది. వశిష్టాదులుగా వుండే మునులు జన్మముచేత మానుష దేహులైనా వారు చేసిన సుకర్మములచేత దేవదేహులై దేవ సమానులైనారు. గనుక సాత్విక గుణప్రధానమైన దేవలోక సంచారములు వారికి కలిగి వుండేట్లు తోచబడుచున్నది. విరజానది సన్నిహితమైన విష్ణు నివాస వైకుంఠమున్ను, సాంబమూర్తి నివాసమైన కైలాస పర్వతమున్ను మొదలైన వుత్తమ ప్రదేశములు మనకు పూర్వమున నుండే ఆరు భువనములలోనే వున్నవి. యీ కర్మభూమిని వసించే మానుష మండలిలో కొందరు తామసారాధన ప్రియులై తామస గుణ ప్రధానులైన భూత ప్రేత విశాచ రాక్షస గణాలను వుపాసన చేయుచూ వచ్చినారు గనుక వారి ప్రదేశమున్ను యీ మానుష నివాస భూమియందు కలిగి వారున్న అతి తామసారాధనలచేత సర్వేశ్వరుని కటాక్షము సంపాదించినవారై సాత్వికగుణప్రధానులయిన దేవతలను ధిక్కరించేవారి సామర్థ్యము కలవారై నారు గనుక వారు అటు తర్వాత తమ్మున ఆరాధించినవారియందు అనుగ్రహము చేయుచు తమంత వారినిగా వారిని చేయుచూ వచ్చినట్లు తోచబడుచున్నది.

లవణేక్షు సురాదులనే యేడు సముద్రములు ప్రత్యేక ప్రత్యేకముగా నున్నవారేక వొక సముద్రములోనే ఆ యేడు సముద్రాలున్న అంతభూతములూ అని విచారించగా మన పురాణాదుల రీతిగానున్న మతాంతరస్థుల పురాణాదులరీతిగానున్న సృష్టియొక్క ఆదిలో లోకారాధ్యుడు జలాణ్ణవముగా వున్న బ్రహ్మాండములో జలమును తొలగ తోసి మృత్తికను కలుగచేసినట్లువున్నది గనుక అటుతర్వాత పిండాండములయొక్క వాసాధానము కలగచేసిన భూమి వినాగా మిగిలిన ప్రదేశమంతా బ్రహ్మాండములో జలమయముగా వున్నది గనుకనున్న ఆ జలరాశి సమూహానకు సమష్టిపేరు సముద్రము గనుకనున్న సముద్రమువొకటేగాని అనేక సముద్రములు వుండనేరవు. అయితే

సముద్రసంచారులుగా నుండే జాతులవాండ్లు సముద్రములో నుండే ప్రదేశాంతరములు గుర్తు తెలిసేకొరకు బ్లాకిసి, రెడ్లునీ అని పేళ్ళు పెట్టినట్లు మన పూర్వపు పౌరాణికులు దేవతలు మొదలైన సిద్ధస్వరూపులు వసించే ప్రదేశములు ఈ బ్రహ్మాండములో ఫలానితావులు అని గుర్తు తెలిపేకొరకు వాక జలరాశిలోనే యిది లవణసముద్రము యిది యిత్యసముద్రమని యేవకరచినట్టున్న ఆ మధ్యనుండే దివ్యభూఖండములను జంబూ స్లక్ష అనే సప్త ద్వీపాంతరములుగా యేవకరచినట్టుగానున్న తోచబడుచున్నది.

సృష్టియొక్క క్రమము విచారించగా మొదట అయిదు మహాభూతములు వుద్భవించినవి. వాటిపేళ్ళు పృథివ్యప్తేజోవాయూకాశాలు. ఆకాశభూతము శుద్ధశూన్యమయినా సర్వవ్యాపకముకనుక అదే పర తత్వమైయుపనిషద్వాక్య ప్రకారము తనవల్ల వాయువు, దానివల్ల అగ్ని, దానివల్ల జలము, దానివల్ల భూమి అని యిట్లు సృజించెను. ఆకాశము గాక మిగిలివుండే నాలుగు భూతములలోనున్న వాటియొక్క సృష్టి పరంపరలోనున్న ఆకాశ మహాభూతముయొక్క సంకల్ప స్వరూపమైన మాయాశక్తిన్ని, సర్వకారణమైన ఆకాశ భూతమున్ను లీనములై యున్నవి. వాయువుమొదలైన మహాభూతములు నాలుగింటిలో మాయాశక్తి చైతన్యము విస్తారము ప్రతిఫలించే ప్రీ భూతములు రెండు; ఆకాశభూతసంబంధమైన పురుష చైతన్యము విస్తారము ప్రతిఫలించే పురుష భూతములు రెండు; అంతు మహాభూతములు నాలుగు. అందుకు దృష్టాంతము యే పురాణములో విచారించినా భూమినిన్ని పుదకరాశినిన్ని స్త్రీలింగాలుగా చెప్పుతూ వచ్చినారు. ఆ అయిదు మహాభూతముల ద్వారా సంకల్ప ప్రకారము అనేక బ్రహ్మాండాలను సృష్టించి వాటిలో అంతభూతమయిన అనేక కోటి ప్రకృతిగలసింహాండాలను పరమాత్మయనే ఆకాశ భూతముసృష్టించినది.

ఆ ప్రకారము సృష్టి అయిన అనేక బ్రహ్మాండములలో వుండే ప్రకృతి గల దేవమానుషులు మొదలైన దివ్యదేహులంతా పరతత్వమయిన ఆకాశ మహాభూతము యొక్క ప్రత్యక్ష సృష్టి గనుక ప్రకృతి గల దేహములన్ని పంచభూతాత్మకములుగా వుంచున్నవి గనుక ప్రకృతి

దేహాలకు బ్రహ్మనునంధానముచేయదగిన శక్తి పుట్టే వరకు భగవద్గీతా వాక్యమైన 'వాసాంసిజ్ఞాణాని' అనే వాక్యప్రకారము దేహాంతరములు కలవు. ఆప్రకారము పరతత్వమువల్ల సృష్టిచేయబడిన ప్రకృతిదేహాల రక్షణనిమిత్తము గాను వాయు మహాభూతము తిర్యగ్గతుకోటి అయిన పశువులు మొదలైన ప్రకృత్యక్ష జీవరాసులను సృష్టించెను. అవి పరతత్వముయొక్క సృష్టికావు గనుకనున్న పశువులు మొదలయిన దేహములలో పరతత్వముయొక్క ప్రతిభాతి కాతగ్గ ప్రకృతిలేదు గనుకనున్న ఆ జంతుకోటికి దేహాంతగాలున్న లేవు. యంత్రములవలెనే వాటిలో ప్రాణవాయువు నిలిచివుండేవరకున్న చరింపుచునుండి దేహములో ప్రాణవాయువు వదలగానే దేహాంతరములేక యంత్రము పగిలిపోయినట్టు విచ్చిన్నమైపోవును. అయితే తిర్యగ్గతు కోటి ముఖ్యమయిన మహావాయుభూతముయొక్క సృష్టి గనుకనున్న ఆ జంతుకోటిలో ఆకాశభూతవ్యాప్తి ప్రకృత్యక్షముగా లేకపోయినప్పటికిన్ని వాయుమహాభూత సమేతముగా కొదవ నాలుగు మహాభూతముల వ్యాప్తి సంపూర్ణముగా నుండుటచేత ఆ జంతుకోటి దేహములలో పంచేంద్రియములు గలిగి ఆ యింద్రియాల ప్రేరేపణచేత ఆహార నిద్రాభయ మైఘనాదులున్న బాల్య యశావన కౌమార వార్ధక దశలున్న వాటికి కలిగివున్నవి. అయితే అవి తల్లి బిడ్డ అనే వ్యవస్థలేక మూఢత్వముతో చిన్న దేహాలను పెద్ద దేహములు ఆహారము చేసికొంటూ వుంచున్నవి.

పరతత్వముయొక్క సృష్టిఅయిన ప్రకృతిదేహాల సంరక్షణార్థమని ఆ ప్రకారము వాయుమహాభూతము సృష్టించిన తిర్యగ్గతుకోటిచాలదని తోచి అగ్నిమహాభూతమువల్ల వృక్షాదులు ఓషధులు సస్యాదులు, తృణాదులు మొదలయిన అచేతన వస్తుకోటి వాయుభూత సృష్టియైన జంతురక్షణకారకు సృష్టించబడినది. తద్వారా అగ్ని సృష్టించిన వృక్షగుల్మ సస్యాదులకున్న, పరతత్వ వ్యాప్తిన్ని, వాయుభూతవ్యాప్తిన్ని అంతు రెండు వ్యాప్తులున్న లేనందున పంచేంద్రియ వ్యాపారములు తజ్జనితమైన ఆహార నిద్రాభయ మైఘనములు లేక నున్న జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తులనే అవస్థాత్రియము లేకనున్న స్థావర రూపములను వహించి బాల్యము యశావ

వస్తాడు. ప్రతిభాతి తక్కువపడే కొద్ది జీవాత్మ అశుద్ధు డవుతూవస్తాడు. ప్రకృతిలో పరమాత్మ ప్రతిభాతి పరమాత్మ సదృశమై పరమాత్మ తేజోంశము పూర్తిగా సంబంధించేవరకు యీ ప్రకృతి కష్టసుఖములు అనుభవింపుచూ వచ్చుచున్నాడు. పైన వ్రాసిన పాంచభౌతిక దేహానివాసి అయిన ప్రకృతిని ఆత్మ అని పెద్దలు అనుచున్నారు; అందులో ప్రతిభాతి అయ్యే పరమాత్మప్రతిబింబాన్ని అంతరాత్మ అనుచున్నారు; ప్రతిభాతిని కలగచేసే వస్తువు పరమాత్మ అని అంటారు.

ఆత్మ, అంతరాత్మ, పరమాత్మ, అనే వస్తుత్రయము దేవ మానుషాది దివ్య దేహములలో అంతరించి వున్నవి. యీ దేహములలోని ప్రతిభాతులన్ని పరమాత్మవల్ల సృష్టి అయిన విన్ని, పరమాత్మ సములున్న అయినందున యివి పాంచభౌతిక దేహములు అయినవి. అటువంటి ప్రకృతి దేహములు యీ అడుగున వ్రాసిన భూతపంచకము ఆత్మత్రయమున్న అనేటి యెనిమిది వస్తువులతో వృద్ధి అవుతున్నవి. యీ యెనిమిది వస్తువులతో వుండేవి స్థూలదేహములని పేరు వహించి వుంటున్నవి. స్థూలదేహకృతి పూర్తిగా కిందవ్రాసిన పాణి పాదాదులయిన అవయవాలతో యేర్పడగానే కిందవ్రాసిన జ్ఞానకర్మసాధనములైన యింద్రియాలు జన్యములై ఆ యింద్రియాలకు పటుత్వము రాగానే వాటి సమూహాన్ని సూక్ష్మదేహ మని అనుచున్నారు. యీ సూక్ష్మదేహము శబ్ద స్పృశ రూప రస గంధాలను గ్రహింపుచు జాగ్రదవస్థలో బహు వ్యాపారములు విరామము లేకుండా చేయుచున్నది. అందులో వాక్చక్షుశ్రోత్ర జిహ్వఘ్రాణా లనే పంచేంద్రియములు బహు వ్యాపారముపల్ల అలియగానే మనస్సనే ఇంద్రియము తమకు యజమానుడు గనుక ఆ మనస్సనే యింద్రియములో లయించిపోవుచున్నవి. తర్వాత ఆ మనస్సనే యింద్రియము తాను అలికేవరకు స్వప్నావస్థ అని మోక అవస్థను కల్పించుకొని ఆ అవస్థలో బహు వ్యాపారములను యేకాంతముగా చేయుచూ వుండుచున్నది. ఆ మనస్సనే ఇంద్రియానకు అలసట పుట్టగానే అది ఆత్మ అనే జీవునిలో లయించి పోవుచున్నది. ఆలాగు మనస్సనే యింద్రియము ఆత్మలో లయించినప్పుడు, సుషుప్తి అవస్థ యని అనిపించు కుండుచున్నది.

వాయుభూతజన్య మయిన తిర్వగ్జంతు దేహముల కన్నిటికి త్వక్కు- చర్మము మాంసము మొదలైన అన్ని వస్తువులు కలిగినా వాటివల్ల శిరఃపాణిపాదావయవాలు వుద్భవించినా అవస్థాత్రియము ఇందియాలద్వారా వున్నా ఆకాశానికి బదులు వాయువే అంతరాత్మ అయి వాటి ఆత్మలను కల్పించెను గనుక ప్రకృతి దేహాలవలెనే తిర్వగ్జంతువులు సుషుప్త్యవస్థా నంతరము 'యీ వరకు సుషుప్తి యనే అవస్థను నేను పొంది వుంటిని' అని అనుకోవడానకు నాటి దేహము లలో వస్త్రవస్తరమున్ను తెలివిన్ని లేదు. ఆ వస్తువే పరమాత్మభాతి అని తెలుసుకోవలసివచ్చింది. అగ్ని భూతజన్యమైన వృక్షాదులలో అగ్ని మహాభూతమే వాటికి ఆత్మగా తన ప్రతిభాతి ద్వారా యేర్పడినందున ఆ సృష్టికోటిని తిర్వగ్జంతువులకున్న భిన్నముగా మరివొకవిధ మయిన త్వక్ చర్మ మాంసాదులతో వాటి దేహములు యేర్పడి శిరఃపాణి పాదాలుగా వుండే అవయవములు పరిష్కారముగా యేర్పడక ఇందియములు జనించక బీజాంకురాలను మాత్రము కల్పించుచున్నది. అప్పుభూతముయొక్క సృష్టిలో ఆకాశము, వాయువు, వహ్ని యీ మూడు భూతముల ప్రతిభాతి లేనందుననున్న స్వయం అప్పు భూతమే నడమునదులు మొదలయిన జలరాశి స్వరూపము ధరించుట చేత చలనశక్తి మాత్రము వాటికి కలిగి పురుషభూతములయిన ఆకాశ వాయువహ్నిలు సృష్టించిన సృష్టికోటికి అప్పుమహాభూతము తన స్త్రీ స్వభావ ప్రకారము ఇతర మహాభూతముల సృష్టికోటిని కాపాడుతూ వున్నది. పృథివీభూతము తన సృష్టి అయిన మృత్తు మొదలయిన వస్తువులలో పయి నాలుగు మహాభూతముల వ్యాప్తి లేనందున చలనశక్తి కూడా లేకుండా పురుషభూతసృష్టిని ధరించి అప్పుసృష్టి సహాయ ద్వారా వాటిని పరిపాలన చేయుచూ స్థితిని పొందియున్నది.

యీ ప్రకారము యీ బ్రహ్మాండములలో సృష్టి అయిన సకలమున్ను ఆకాశ మహాభూతమువల్ల సృష్టి అయిన ప్రకృతి దేహముల పరిపాలనార్థమే గనుక యీ ప్రకృతి దేహములు మిగిలివుండే సృష్టికోటిని యేలుబడిచేయు చున్నవి, యీ యుక్తిమీద విచారించగా ప్రతి బ్రహ్మాండమునకున్న అటువంటి పరమాత్మ ప్రతిభాతికి

యోగ్యమయిన ప్రకృతులు సృష్టికి ఆదిన్ని యిన్ని అని సంఖ్య నిణా యింపపడి వుండవలెనని తోచబడు చున్నది. యింజే కాకుండా మహమ్మదు యింగిలీము శాస్త్రాల ప్రకారమున్న మనశాస్త్రముల ప్రకారమున్న యీ ప్రకృతులకంతా వొక్క కాలములోనే వుపసంహార మనిన్ని తోచబడుచున్నది. ఆ కాలమును జాతులవాండ్లు డే ఆఫ్ జడ్జి మెంటు అంటారు. మనవారు బ్రహ్మణాసహముక్తి అంటారు. మహమ్మదు మతస్థులు కయామల్ కాదిన అని చెప్పుచున్నారు. సృష్టియొక్క విభజన తెలిసేమిత్తము వైన వ్రాసిన వివరములవల్ల పరమాత్మవ్యాప్తి కొన్నిటియందు లేకుండా వుండునేమో అని సందేహించవలసినది లేదు. పరాత్పర మయిన ఆకాశమహాభూతమునే పరమాత్మ సర్వాంత ర్వామిగానున్న, అణువులో అణువుగానున్న మహత్తులో మహత్తుగా నున్న ప్రత్యక్షపరోక్షాలుగా వుండే వున్నాడు. సృష్టియొక్క విభజన తెలియడానకు పయిఖుల్లస్సు వ్రాసినాను. పంచమహాభూతములే దీప దీపికా న్యాయముగా పరమాత్మ సంబంధములే గనుక నర్సంబ్రహ్మ మయం జగత్ అనేవచనము సత్యముగా నమ్మడానకు యేమిన్ని సందేహము లేదు.

ఆకాశవాయు వహ్నిభూతాలు సృష్టించిన జంతుకోటికి బాల్య యౌవన కామార వాద్ధిక దశలు సంభవించడానకు కారణమే మనిన్ని ఆ నాలుగు దశల సంచారకాలాలలో ఆ దేహములలోని అంతరాత్ములు దశాభేదరహితులైనా వారి దేహ చేష్టలద్వారా వారికే దశాభేదములు కలిగినట్టు అగుపడవలసిన దేమనిన్ని విచారించగా సృష్టియొక్క వృద్ధి నిమిత్తము స్థూల దేహములలో పాంచభూతి కాలుగా వుండే ప్రకృతులనే బీజాలను యీశ్వరుడు ప్రవేశపెట్టి వాటి ధారణకున్న పోషణకున్న, అంకురోత్పత్తి చేయనున్న మాయాశక్తి చైతన్య స్వరూపులయిన స్త్రీల యొక్క గర్భాలను కలగచేసి పురుష దేహసంగమ ద్వారా ఆ గర్భాలలో బీజాలను ప్రవేశింపచేసి, ఆ బీజము తగుపాటి అంకురము కాగానే మాయా శక్తి చైతన్యము పూర్తికా కలిగి వుండే పృథ్వీభూతము మీద ప్రత్యక్షముగా యీ శ్వరుడు నిలువుతాడు. అది మొదలుగా ఆ అంకురాన్ని పృథ్వీ మహా

సూతము వృద్ధిచేసి దాని సస్యకాలము వచ్చేవరకు పోషింపునూ
 గ్రంచున్నది. సమస్త విధములయిన దేహములను ధరించి పోషించే
 శక్తి పృథ్వీ మహాభూతముదేకాని యితర మహా భూతములది
 కాదు. అందుకు దృష్టాంత మేమంటే మనుష్యులేమి, మృగాదులేమి,
 పక్షులేమి అన్ని జాతులున్న వాటి పిల్లలను, గుడ్లను భూమి
 ధరించేవాటి పక్ష్యమయ్యే వరకు మనుష్యులు విత్తనములు భూమిలో
 చల్లేటందుకు ముందర కొంతనేపు కుండలో నానవేసి వుంచి
 నట్లు కొంతకాలము జంతువుల బీజములను వాటి వాటి స్త్రీ జాతి
 గర్భాలలో వుంచుకుని అవి భూధారణకు పక్ష్యములు కాగానే యీశ్వ
 రాజ్ఞు చొప్పున భూమిమీద ఆ యా స్త్రీ జంతువులు వుంచుచున్నవి.
 అది మొదలుగా పృథ్వీభూతము వాటినిన్నిటిని యింకా తన మీద
 వుంచబడే యితర బీజములనున్న అంకురాలు చేసి తర్వాత ఆ వృక్షా
 దులను, సస్యాదులనున్న బెంచి మనుష్యులకు, జంతువులకున్న కాపాడి
 యిచ్చి, వాటిఫలము మనుష్యులున్న జంతువులున్న అనుభవించే
 టట్టుగా యీశ్వరాజ్ఞు చేత కాపాడుతూ వస్తున్నది. యీ ప్రకారము
 పృథ్వీ అయిన దేహములు పెరిగి పుష్టిని పొందక బీజప్రదానము
 చేయలేక వుండేకాలము బాల్యదశగానున్న, పెరిగి పుష్టినిపొంది
 బీజప్రదానము చేయు గిచ్చయించే కాలము యౌవనదశగా
 నున్న తర్వాత బీజోత్పత్తి చేయగలకాలము కౌమారదశగానున్న,
 తదనంతరము విరామకాలము వార్ధక్యదశగానున్న ప్రకేయక
 ముగా అనుభవించడానకు హేతువు లైనవి. కాష్ఠములో అగ్ని
 ప్రవేశించినట్టు ఆత్మాంతరాత్మలు దేహాలలో ప్రవేశించి వుంటాను
 గనుక కాష్ఠము వంగితే ప్రవేశించిన అగ్నిన్ని వంగినట్టు ఆత్మాంత
 రాత్మలు దేహసంబంధ మైన దశలను దేహాలు అనుభవించేటప్పుడు
 తామున్న అనుభవించేవారివలె అగుపడుతారుగాని, ఆనాలుగు దశాను
 భవాలు ఆత్మాంతరాత్మలకు యెంతమాత్రమున్న వాస్తవముగా
 లేవని తెలియబడుచున్నది.

దేహాలయొక్క దేహములలో సత్స్వరజస్తమోగుణములు
 మూడున్న భిన్నములై వుండవలసినదేమనిన్ని, వాటి ప్రవృత్తి నివృ

త్తులకు కారణ మేమనిన్ని విచారించగా సాత్వికగుణము ఆభాస మయితే రాజసగుణముగా పరిణమింపుచున్నది గనుక నున్న రాజసము ఆభాస మయితే తామసముగా పరిణమించడము దృష్టాంతము గనుకనున్న, సత్వగుణ ప్రధాను డయిన పరమాత్మ ఆత్మలో భాతిఅయి ఆభాతే అంతరాత్మ అయినది గనుక పరమాత్మవల్ల అంతరాత్మ జనించినట్లు సాత్వికమువల్ల అంతరాత్మ స్వభావ మయిన రజోగుణము దేహములో వుత్పత్తి అయినది. అంతరాత్మజననద్వారా ఆత్మకు చైతన్యప్రభావము కలిగినది. గనుక ఆ చైతన్యము అంతరాత్మయొక్క ఆభాసమైనందున రాజసగుణాభాసముగా వుండే ఆత్మస్వభావమైన తామసగుణము దేహములో జనించినది. ప్రకృతి దేహములలో పరమాత్మ - అంతరాత్మ - ఆత్మ యీ ముగ్గురి వ్యాపకము సిద్ధముగా నుండుటచేత వారి ముగ్గురిస్వభావాలైన సత్వరజస్తమోగుణాలున్న వ్యాపించి యున్నవి. తమోగుణ జన్యమైనవి కామ క్రోధ లోభ మోహ మద మాత్సర్యాలు; వీట్లను సాధారణముగా అరిషడ్వర్గము అనుచున్నారు. రజోగుణజన్యములు అహంకార మమకారాలు. సత్వగుణజన్యములు శాంతి దాంతిక్షమలు. ఆత్మకు అంతరాత్మ ద్వారా చైతన్యము కలిగినదనే తెలివి ఈశ్వరకటాక్షము చొప్పున కలిగేవరకు దేహయొక్క దేహములో తమోగుణప్రవృత్తి కలిగి ఆత్మ అరిషడ్వర్గాలచేత బహు బాధపడుతూ వుంచున్నది. అటు తర్వాత పరంపరగా అంతరాత్మకున్న, నాస్థితికి కారణము పరమాత్మేగదా. నేను యే పాటివాడను? జలబుద్ధుడ వత్తనే తెలివి కలిగేవరకు రజోగుణానకు ప్రవృత్తి కలిగినాకు సమానులు వొకరుకద్దా నేను శానాపనులు చేసినాను, యింకా చేయగలుగుదును; అంటూ అహంకార మమకారాలచేత అంతరాత్మ వ్యధపడుతూ వుంచున్నది. పైన వ్రాసిన తెలివి అంతరాత్మకు కలిగి అంతరాత్మ ప్రకోపము అణిగిపోగానే పరమాత్మయొక్క దీప్తి స్ఫూర్తుగా ప్రకాశించి సత్వగుణ ప్రధానమై తజ్జన్యమైన శాంతి దాంతి క్షమాదులు ప్రవృత్తిని పొంది వుంచున్నవి.

సవుంసక లింగము పుల్లింగము శ్రీ లింగ మనే లింగతీర్థు

వాచకము లేల పుట్టినవి? వేటికి ఆవాచకములు వాస్తవముగా వుపయుక్తము లని విచారించగా పరమాత్ముడు సృష్టినిమిత్తముగా వట బీజములో వటవృక్షము అణిగి వున్నట్టు ఆకాశభూత స్వరూపముతో సమస్తములో అణిగినాడు గనుక, అట్లా అణిగిన వస్తువులన్ని బీజాలు అనిపించు కున్నవి గనుక వాటిని నపుంసక లింగా లని చెప్పవలసినది. అటువంటి బీజములను తానే ధరించి అంకురోత్పత్తి చేసే నిమిత్తము గర్భములో వుంచతగిన దేహముల సంతా పుల్లింగములుగా చెప్పవలసినది. అటు చేయబడే బీజప్రదానాలను భక్తి శ్రద్ధలతో ప్రతిగ్రహించి గర్భములో భద్రపరచి అంకురోత్పత్తిగ పూర్తి కాగానే మహాస్త్రీలింగభూతముగావుండే పృథ్వియొక్క అధీనము చేయుచు వుండే దేహములంతా స్త్రీలింగములుగా చెప్పవలసినది. యీ లింగత్రయము పైన వ్రాసిన దేహములను విభజనచేసి వ్యవహరించను జన్యమైనది గనుకనున్న నపుంసక లింగవాచక యోగ్యమైన బీజాలు అదృశ్యాలు గనుక స్త్రీలింగ పుల్లింగ వాచకములు ఆకాశసుహాభూతము వాయుమహాభూతమువల్ల చేయబడ్డ సృష్టికోటికే వుపయోగములుగాని మిగిలిన భూతత్రయముయొక్క సృష్టికోటికి లింగవిభజన లేదు గనుక వుపయోగము లేదు. అయితే మానుషకోటి తమయొక్క సమయ సంకేతాలనే శాస్త్రములద్వారా అటువంటి సృష్ట్యంతరములగుండా స్త్రీలింగ పూర్వకమయిన నామధేయములు వుంచి వాడుకొనుచున్నారు.

పయిన వ్రాసిన ప్రకారము లింగవాచకములు వుత్పత్తి అవుట చేతనే శాక్తమతస్థులు “సర్వం శక్తిమయం జగత్” అని చెప్పేమాటకు బలకరముగా ఆత్మ- అంతరాత్మ- పరమాత్మ యీ ముగ్గురికిన్ని ఇచ్చా శక్తి - జ్ఞానశక్తి - పరాశక్తి అని నామాంతరాలు వుంచినారు. యీ మూడువస్తువులు వాస్తవముగా స్త్రీలింగ వాచకములున్న పుల్లింగ వాచకములున్న కాక శుద్ధ నపుంసక లింగవాచకాలు అయివుండేనా రామ అనేశబ్దములో రుద్ర సంబంధముగా వుండే అక్షరము వున్నదని దశరథ నందను డని చక్రవర్తి తిరుమహా అని రాముడికి నైష్ఠ్యపులు పేరుపెట్టి నట్లున్న, శైవు డయిన అప్పయదీక్షితులు వగయిరాలు నారాయణ

అనే నామాన్ని శైవపరముగా అర్థముచేయను మిక్కిలి హింసపడ్డట్టున్న ఆత్మ- అంతరాత్మ- పరమాత్మ- అనే వాచకములు పురుషపరముగా వున్నదని శాక్తులు స్త్రీపరముగా నామాంతరాలు వుంచినారు.

ప్రకృతి దేహములలో కొందరిని దేవతలుగానున్న కొందరిని రాక్షసులుగానున్న కొందరిని మనుష్యులు మొదలయిన వారుగానున్న భేదము కలగచేసి అటువంటి తెగలలోను ప్రతి తెగకు అనేక ప్రకృతి భేదములుగా పరాత్పర వస్తువు సంకల్పము చేయవలసిన దేమని విచారించగా సృష్టి సంకల్పము అవాఙ్మానన గోచరమైన వస్తువుకు పుట్టడము చిద్విలాసార్థము గనుక సృష్టిని అఖండమున్ను, యేకాకారమున్ను చేస్తే రసము పుట్టదు. అందుకు దృష్టాంత మేమంటే-మనుష్యులు తమ నకలుగా విలాసార్థమై వొక మేళము జతపరచి నతఃసము చేయించి వేడుక చూచేటప్పుడు అందరున్ను వొక్కతాళము నేవాయించితే రసముగా వుండదని, ఆడేటట్టుగా వొకరిని నియమించి, పాడేటట్టుగా వొకరిని నియమించి, తాళానకు వొకరిని నియమించి, సుతిపట్టడానకు వొకరిని నియమించి యీ ప్రకారము అనేక వాద్యములకు అనేకలను ప్రత్యేకముగా వుండేటట్టుచేసి మళ్ళీ అందరిని వొక తావులో చేచి వొకనకి వొకణ్ని పైపోటీచేసి తన్ను 'శాబాసు' అనవలె నని ప్రతిపురుషుడు తనకు నీమకమయిన వాద్యాన్ని శ్రావ్యముగా వాయింపుచునుంటే యెట్లా మనమువారి యితరేతర ధిక్కారాలను పరస్పరానుకూలతనున్న చూచి ఆనందిస్తామో తద్వల్లగా సర్వోత్తమమయిన వస్తువుయీ దేహములనున్న వాటిలోని ప్రకృతులనున్న భిన్నములుచేసి-వారి మనస్సు వాక్కు-కాయముల - కర్మములద్వారా వారు చేసే చేష్టలను చూచి ఆనందింపుచున్నది.

సప్తగ్రహముల పేళ్ళతోవుండే బృహస్పతి, శుక్రుడు మొదలయిన వారిని సప్తబ్రహ్మాండము అనే చెప్పవలెను. ఆపేళ్ళు గలవారు బ్రహ్మాండ స్వరూపులయితే యీ బ్రహ్మాండానికి వచ్చి శృతులకు వ్యాఖ్యానమయిన స్మృతులుచేసి యీ బ్రహ్మాండము వదలి దేవతలు, రాక్షసులు మనుష్యులతోను వారు సహవాసము యెట్లా చేసినారని యోచించి విచారించగా పరమాత్మ జ్యోతిర్భూత మయిన సూర్యుణ్ని

రూపములయిన జ్యోతిస్సరూపములు గాక రాత్రిభృ భూపతన మవు తూవుండే కొన్ని తేజస్సమూహాలు నక్షత్రాలుగా తోచబడు చున్నవి. అవి భూమిని అగుపడే మిణుగురులవలనే ఫేచరమాగ్న ములో వుండే మిణుగురులు గాని నక్షత్రములు గావు గనుక నున్న ఆ మిణుగురులు బృహత్తులు గనుకనున్న అవి అధోభాగమునందు పడేటప్పుడు ఆ బృహత్తులయిన మిణుగురులు నక్షత్రములవలనే మనకు అగుపడుచూ వుండుటచేత మిరియాలలో నుండే నల్లరాళ్ళను వాటి యేక రాశిగతివల్ల వాటి సమూహాదశన మైనప్పుడు రాళ్ళను మిరి యా లనుకున్నట్లు ఆ బృహత్తులైన మిణుగురులను నక్షత్రములని భ్రమ పడవలసియున్నది.

యిటువంటి అనేకకోటి బ్రహ్మాండములలో కొన్ని బ్రహ్మాండము లయిన బృహస్పతి మొదలయినవారు తృటికాలముకూడా జ్యోతిభూత మునకు చేసే ప్రదక్షిణము భంగము కాకూడకుండా తిరగవలసిన వారై వుండగా వారు యీ బ్రహ్మాండమునకు పురుషాకృతితో వచ్చియిక్కడి పిండాండము లయిన మనకు స్పృతులుచేసి యిచ్చి హితవు యెట్లా చేయగలుగుదురు? గనుక, వాటి వాస్తవము యేమంటే భృగు బృహ స్పతి మొదలైన వారు మన అపేక్షయా దేవతలు గనుకనున్న స్వేచ్ఛావిహారులై మన సూర్యుణ్ణి ఆశ్రయించి వుండే కొన్ని బ్రహ్మాండములకు వెళ్ళుతూ వాటిలో విస్తారముగా వసింపుచున్నం దున నవాబు వసించే పేటను నవాబుపేట అని గుర్తు నిమిత్తము నవాబు పురస్సరముగా పేటను తెలియ చేసినట్టు బృహస్పతి మొద లైన వారి గమనాగమనములు పట్టి జ్యోతిశ్శాస్త్రములో గ్రహ గతులు గణిత మూలకముగా నిర్ణయించడమునకు గాను యీ మహా పురుషుల వేళ్ళనే ఆ బ్రహ్మాండములకు సంకేత వాచకములైన పేళ్లుగా నిర్ణయించి యుండవలె నని తోచుచున్నది.

నేను యెనిమిదో లంజం భాగలోవుండే కన్యాకుమారి మొద లుగా యిరువై యారో భాగలో నుండే కాశీపట్టణమువరకు దేశాలు నము చేయడములో అహాప్రమాణములు దేశ దేశానకున్న భేదిం పును వత్పించున్నది. యీ ప్రకారము అహాప్రమాణములు దేశ

దేశానకు భేదించడమునకు కారణ మేమని విచారించగా యీ బ్రాహ్మండముయొక్క మధ్యభాగమైన నిరక్షు దేశములో రాత్రి పగలున్న సరిగా ముప్పదేసి గడియల వంతున దిన ప్రమాణ మవుచున్నది. గనుక సూర్యోదయాస్తమయములు సమముగా అవుతూవుంచున్నవి. అందుకు కారణము అక్కడి వారికి సూర్యబింబ దర్శనము వుదయకాలమందున్న, అస్తమయకాలము నందున్న చక్కని అభిముఖము కావడముచేత అది మొదలుగా వుత్తరపుదిక్కు వుదయాస్తమయకాలములలో సూర్యదర్శనము యధోచితమయిన పాశ్చాత్యభాగముగా క్రమక్రమముగా అవుతూవుండుటచేత బ్రాహ్మండము యొక్క వున్నత ప్రదేశములలో వసించే వారికి సూర్యదర్శనము అయ్యే ప్రమాణకాలము భూమియొక్క చక్రాకార చలనముచేత క్రమక్రమముగా తక్కువవుతూ వచ్చుచున్నది. యీ బ్రాహ్మండమునకు చలనశక్తి కలిగి వుండడానికిన్ని, యీ బ్రాహ్మండము సూర్యబింబానికి ప్రదక్షిణముచేయుచూ వుండడానికిన్ని యీ అపఃప్రమాణభేదము వొక్కటే దృష్టాంతముగా వున్నది. యిదిన్నిగాక యింగిలీషుదేశపు సముద్రసంచారులలో వొకడు యీ పరిక్షినిమిత్తము వొక ప్రదేశములోనుంచి కావలసిన రస్తు కొన్ని సంవత్సరములకు వాడలో వుంచుకొని తూర్పుగా పోతూవుండేటట్లు వాడను సాగిస్తూ వచ్చినాడు. తూర్పుదిక్కు ఫలాని దనే జ్ఞానము సూర్యోదయమువల్లనే వుట్టుచున్నది గనుక ప్రత్యహము సూర్యోదయమునుపట్టి తూర్పు తెలిసి పోతూవుండేకొద్ది సుమారు కొన్ని సంవత్సరములలో బయలువెళ్ళిన స్థలమే చేరినాడు. అట్లాయెందువల్ల బయలువెళ్ళిన స్థలమే ఆ పురుషుడు చేరినాడంటే బ్రాహ్మండములో వొకపక్క వసించే వారికి తూర్పుదిక్కు బ్రాహ్మండముయొక్క చలనద్వారా వారి పృష్ఠభాగమునందు వసించే వారికి ఆ తూర్పుదిక్కు పడమటి దిక్కుతున్నది గనుక తూర్పుఅని తోచే ప్రదేశమునుంచి బయలుదేరి అక్కడికి పడమర వెళ్ళి మళ్ళీ అక్కడనుంచి తూర్పుదిక్కుగానుండే ప్రదేశమునకు తిరిగి తూ పస్తే బయలు వెళ్ళిన తావు చేరడము వింతకాదుగాదా! యీ దృష్టాంతము

వల్ల నున్న యీ బ్రాహ్మండమునకు చలనశక్తి కద్దనడానకు సందేహములేదు. గోళము తిరుగుతూవుంటే గోళముమీద నుండేవారికి నిలిచిన స్థలము కదిలికె అయితే తెలియదా అనిన్ని, గోళము తిరిగితే జంతువులు తలక్రిందుగా పడవా అనిన్ని కొందరు సందేహిస్తారు; ఆ సందేహము యెంతమాత్రము నిమిత్తములేదు: యెందువల్లనంటే పెద్దవాడలలో వుండేవారికే వాడనడవడము తెలియక వుండగా యింత బృహత్తైన గోళముమీద వుండేవారికి గోళచలనముయెట్లా తెలుసును గనుక? సూదంటు రాయిని పొడుగుగాయెత్తి కింద సూదిని వుంచితే భూమిని ఆధారముగా చేసుకొనివున్న సూది రాయిలోవుండే ఆకషణణ మహిమచేత పైకేలేచి రాయినిఅంటి వేలాడుచూ వుంచున్నదిగాని భూమిమీద పడదు గనుక, యీ గోళమునకువుండే ఆకషణణ మహిమ చేత గోళముమీదనుండే సృష్టికోటి తలక్రిందుగా పడవలసిన నిమిత్తము యెంతమాత్రమున్ను లేదు. ౦.1.5

పం దొ మ్మి ద వ ప్ర క రణ ము

మ్యాచిఫెనెల ౨౨ తేది బదరుగంజు అనే వూరు చేరినాను. యిదిన్ని పదిఅంగళ్ళుగల బస్తీవూరు. యీ బదరుగంజునుంచి గంగా భవాని తూపుగా సముద్రీగామి కావడానకు సాగిపోవుచున్నది. ఆ పెద్దప్రవాహము గుండా కలకత్తాకు సాగిపోతే సముద్రములో ప్రవేశించి కొంతదూరము సముద్రములో పడమరగా వచ్చి మళ్ళీ హుగ్గళి అనే నది ముఖద్వారములో చొచ్చి దక్షిణముగా తల్లి కలకత్తాకు చేరవలసినది గనుకనున్న అటు పోవడానకు యిలాగంటి బజరాలు మొదలయిన నావాలు నడివేవారికి నీళ్ళ పొలుకువ తెలియదు గనుకనున్న అటుపోవడము యిరువై దినములు చుట్టుగనుక నున్న అటు వెళ్ళే గంగాభవానిధార సుందరవన మనే అతిఘోరమైన యడివి మధ్యే పోతున్నది గనుకనున్న ఆ అడివిలో నుండే వ్యాఘ్రములు మొదలైన ధుప్తమృగములు మనుష్యులను బాధపెడతూ వుండుటచేత గట్టును దిగడావకు వయిపు లేక నావాలమీదనే భోజన మజ్జనాదులు

గడవలసినది గనుకనున్న గంగాభవానిలోనుంచి బదరుగంజు అనే పూరివద్ద చీలి దక్షిణముగా ప్రవహింపుచూ కలకత్తాకు పొయ్యే జలంగి అనే పేరు గలిగిన గంగధారలో ప్రవేశించి కలకత్తాకు సాగి వచ్చినాను. యీ జలంగినది గంగాప్రవాహము తక్కువైన దినములలో బహు హ్రస్వమై కొన్ని మిట్టతావులలో వొక మూర, వొకటి స్నరమూర లోతు వుంచున్నది. అట్టి తావులలో వస్తూవుండే సరుకు నిండిన పడవలు నాగక దినాలవెంబడి సమూహములుగా నిలిచి, వచ్చే పొయ్యే పడవలకు దారికూడా లేకుండా నిబిడీకృతముగా వుంచు న్నవి. అట్లా తక్కువ నీళ్ళు గల ప్రదేశములకు గట్టానా అని యీ నావవాఁడ్లు పేరు పెట్టినారు. అట్టి తావులలో వొక సమీపమైనా ఆలస్యపడకుండా నాతోకూడావుండే మనిషికట్టుద్వారా సమీప గ్రామవాసుల సహాయద్వారానున్న అక్కడ నిలిచివుండే నావ మల్లాలద్వారా నాబజరా వుల్లకులతో యితఠికి సాగివచ్చినాను.

మ్యాచి= నెల ౨౬ తేది పటకాబాడి యనే గొప్పపూరు చేరినాను. యీ పూరుచేరేలోపల గట్టానాలు శానా తగిలినవి. యిది మొదలు జలంగినది పల్లపు ప్రదేశములో ప్రవహిస్తూ వచ్చినది గనుక నీళ్లుకావలసినంత నదిలో వుంటూవున్నవి. యీ జలంగినది సర్వకారముగా బహుచుట్టు చుట్టి ప్రవహింపుచున్నది. గనుక వుత్తరమునుంచి దక్షిణము పోవడములో మళ్ళీ మళ్ళీ వుత్తరమే చేరి, భోజనము చేసిన పూరికి గట్టున రెండు గడియల దూరములో వుండేపూరు సాయంత్రము చేరుతు వచ్చినాము.

గంగాభవాని ప్రవాహము పుష్కలముగా వుండేకాలములో బదరుగంజుకు పడమరగా వుండే మాహాగంజు భగవాన్ గోలా అనే పూళ్ళవద్దనుంచి వొక ధారమక్కుషూదాబాదు (మూర్షి దాబాదు) కాసంబాజారు (కాసీంబజారు) బురంపూరు అనే షహర్లమీద వచ్చి యిప్పుడు నేను వచ్చే ధారలో కృష్ణనగరు అనే పూరివద్ద కలియు చున్నది గనుక ఆ ధార కలకత్తా వెళ్ళడానకు నిండా సూటి యని ఆదారిని అన్ని నావాలు వెళ్ళుతున్నవి. యిప్పట్లో ఆ ధారలో వుదకములేదు గనుక యీజలంగినదిగుండా అన్ని నావాలు వస్తూ

పోతూ వుంచున్నవి. కొందరు యింగిలీషు దొరలు సుందరవనపు నదిధార పూర్వోత్తరములు తెలిసినవారిని కలకత్తాలో బజరాల మీద యెక్కించుకుని గంగాభవానీలో యీ నీళ్ళ తగ్గునబంధ మైన శ్రీమను పొందకుండా కలకత్తానుంచి కాళికి ఢిల్లీ మొదలైన దేశములకు వెళ్ళుతారు. యీ గంగామహానదిలో గొప్ప దేహములు కల మొసళ్ళు, కూర్మములు, మత్స్యములున్న అమితముగా వున్నవి. వొక గొప్ప మత్స్యమును నా బజరామల్లాలు గాలమువేసి పట్టిరి. అది పురుష ప్రమాణము పొడుగున్న, అందుకుతగ్గ లావున్న కలిగి వుండి నది. దాని కళేబరమును నాతోకూడావున్న పరిజనము సుమారు యిన్నూరుమంది రెండు మూడు దినములుగా భక్షణచేసినారు. యింత గొప్ప జలచరములు గంగలో వసించినా యెవరినిన్ని హింసపెట్టినట్టు యీవరకు వదంతి లేదు. సుందరవన మనే అడివిమధ్యే ప్రవహించే గంగలో సముద్రీనబంధమైన జలచర జంతువులుకూడా వచ్చి ప్రవేశించి వుంచున్నవి గనుక అవి మనుష్యులను బాధపెట్టుచున్నవని చెప్పు తారు. యీ జలచరజంతువులేమి, క్రూరములైన స్థలచరజంతువులేమి వీటి ఆత్మలలో పరమాత్మ ప్రతిభాతి ప్రత్యక్షముగాలేక వుండుటచేత జ్ఞానవిహీనములైన చిన్న దేశాలను పెద్ద దేశములు భక్షణచేయుచూ యితరులకు వుపద్రవకరములుగా వుంచున్నవి. మనుష్యులు మాత్రము జ్ఞానయుక్తులై వుండేటందువల్ల పరస్పరభక్షణ లేకుండా, ప్రకృతిలేక యంత్రీవత్తుగా వుండే అజ్ఞాన జంతు దేశములను దూరము విచారించి తమ ప్రభావము తెలుసుకునేదాకా భక్షిస్తూ జ్ఞానోదయము స్ఫుటముగా కలిగినవెనకగాని సంకేతబోధవల్లగాని అటువంటి భక్షణ లను చాలించి అగ్ని మహాభూతస్పృష్టితోచేరిన వన్యాదులు భక్షిస్తూ వచ్చి పిమ్మట తుర్యదశను పొందినవెనక హఠ యోగ రాజయోగలంబికా యోగములచేత తమలోని వాయువునే తాము భక్షణ చేయుచు దివ్య దేశాధారణ చేసి వుంటారు.

యీ జలంగినది అనేక తిరుగుళ్ళుగా ముందువచ్చి వెనకకు పోతూ వుండే టందున యిందులో బజరామీద వచ్చేటప్పుడు బజరా తిరుగుడువల్ల సూర్యబింబము వొకపక్కనుంచి మరివొక పక్కకు

ధర్మము లేదు గనుక ననుస్త జగదాధార మయిన వస్తువు అవాఙ్మొసన గోచరమై శుద్ధశూన్యముగా ధ్యానించ పడి వున్నది. గనుక నున్ను నాస్తికులు ప్రపంచము యే స్వభావముచేత జరుగుచున్నదని అంటాఁగో ఆ స్వభావాన్నే జ్ఞానులు పరతత్వ మని అంటారు. స్వభావమనే వాచకము పరతత్వమనే వాచకమునకు భిన్నమే గాని వస్తుభేదము వుభయుల తాత్పర్యములో నున్ను లేనట్లు తోచబడు చున్నది. గనుక నాస్తికులున్ను జ్ఞానులకు సహపాతులే గాని వేరే కాదు.

యేప్రోత్ నెల ౧ తేది కృష్ణనగర మనే గొప్ప వూరు చేరి నాను. ఈ వూళ్ళో యిక్కడి రాజు అనే వొక జమీందారుడు వున్నాడు. శానా అంగళ్లు వున్నవి. సకలపదార్థములు దొరుకును.

యిక్కడ కుంఠిణీవారువచ్చేనావాలు వగయిరాలకు వాటిదాంట్ల సంఖ్యమీద నున్ను, నావాల గాత్రముల మీదనున్ను నిరుకులు యేపర్ రచి టల్లా అనే తీరువ తీస్తారు. ఆ సుంకము తీరువ వసూలు చేయ డానకు వొక కలకటరు యీ వూళ్ళో వుంటాడు. ఆ టల్లా అనే తీరువ నిమిత్తము నా బజరాకు వుల్లాకు అనే వాడకున్ను యేడున్నర రూపాయి యిచ్చినాను. యీ ప్రకారము వసూలు చేసే తీరువ రూకలకుండా కుంఠిణీవారు శిబ్బంది వుంచి జలంగినది అనే పేరు కలి గిన గంగధారలో నుంచి బదరుగంజు వద్ద చీలే ప్రదేశము మొదలు నదిలో మిట్టలు పెట్టకుండా సూత్రీపు పడవలకుండా మన్ను యెత్తి మిట్టలను సమపరచి నదిలో కొట్టుకొని వచ్చే చెట్లనున్ను పగిలి పొయ్యే నావాలపలకల నున్ను, కొయ్యల నున్ను, యెత్తి పారవేసి నావాలు రావడానకు వయిపు చేయుచుంటారు. యీ జలంగి నది ధార చిన్నది గనుక ఈ వుపాయము కుంఠిణీవారు చేయడము బహు అగత్యముగా నాకు తోచినది. మన్ను యెత్తే సూత్రీపు పడవ వొకటి బదరుగంజువద్ద వున్నది. ఆ పడవకు గొప్ప పారచిప్పలను సూత్రీము కట్టి తగిలించి వున్నారు. పడవలలో మనుష్యులు సూత్రీపు తాళ్ళు పట్టి యిడిస్తే ఆ పారచిప్పలు మన్నుతోవ్వి పడవలో తెచ్చి వేస్తు న్నది. సూత్రీపుపడవ తయారుచేయడానకు యిరువైవేల రూపాయలు ఖరచుతగిలి వుండునని తోస్తున్నది.

సనరహీ కృష్ణనగరము దాటి రాగానే నదీయ,నద్య,అనిన్ని నవ ద్వీప మనిన్ని త్రినామము కలిగిన విద్వద్బ్రామమువద్ద మక్కుషూదా బాదుకుండా వచ్చేభాగీరథిఅనే పేరు కలిగిన గంగధార కలియుచున్నది గనుక యిక్కడ నద్యామొదలుగా ధారగొప్పఅయి అరకోసువెడల్పున ప్రవహింపుచున్నది. ప్రవాహపులోతున్ను మిక్కిలీగంభీరమై వున్నది.

పయిన వాగ్రిసిన నదియ్యా అనే గ్రామములో కొందరు జమీన్ దార్లవల్ల కొన్ని పాఠశాలలు యేవఱరచబడి అందులో అనేక విద్యాధులను పోషించేటట్లు నియమముచేసి వున్నది గనుక గౌడు లలోనున్న, ద్రావిళ్ళలోనున్న నన్నాటిదాకా సుమారు శాస్త్రపాఠ ములు చదువుకొంటూ వుంటారు. యిక్కడ శిక్షాధికారులు గౌడ బ్రాహ్మణులుగాని, ద్రావిళ్ళు కారు. వారి పాండిత్యము ప్రసిద్ధికెక్కి వున్నది.

యేప్రోల్ నెల ౨ తేది శాంతిపూరనిన్ని సమతిపూరనిన్ని ద్విినామము కల విద్వద్బ్రామము చేరినామ. యిదిన్ని గొప్పపూరు. అన్నివిధాల నద్యాకు సరిపోలివున్నా విద్యాధులున్ను, శిక్షాధి కారులున్ను మిక్కిలీలేరు. యీ శాంతిపూరుకు ముందు కలనా అనే గొప్పగ్రామ మున్నది. యీ పూరు మొదలుగా టెంకాయ తోపులు, పోక చెట్లు నిండా చూస్తూవస్తాను. మనస్వదేశము పదిలిన వెనక యీ వరకు యెక్కడా టెంకాయ తోపులు చూచినవాణ్ని కాను. టెంకాయ చెట్లు, పోక చెట్లు శానా ప్రదేశములలో లేకవుండినా ఆ ఫలములు అయ్యే ప్రదేశములలో లేని దేశస్థులు తెప్పించుకుని అవశ్యము వాడికెలోకి తెచ్చుకుంటూ వున్నారు. యీ హిందూ దేశములో యీ వుభయఫలములకు యంత అవశ్యకత యీశ్వరుడు కలగ చేశినాడు.

నదియ్యా అనే గ్రామము మొదలు యీ గంగధారలో సముద్రము యొక్క పోటు పాటు ప్రత్యహము రెండుమాట్లు తగులుతూ దక్షిణము రాగారాగా ఆపోటుపాటు యొక్క జోరు అవుతూ వస్తున్నది. సకల విధమైన నావాలకు రాళ్లతోను, మట్టితోను బభువుకలగచేసి లంగరు అందముగా కొయ్యలతో నద్యావద్ద కట్టి నావాలకు నిత్యము

వేస్తూవస్తారు. లంగరులు లేకనే యీ వరకు నావాలను తాళ్ళతో గట్టున మేకులు పాతి దిగగానే బేపర్వగా కట్టుతూ వచ్చినట్టు నద్యా మొదలు రావడము లేదు. పోటుకు మనిషి పొడుగుకు అధికముగా నీళ్ళువచ్చి పాటుకు తీశిపోతూ వస్తున్నవి. యీ పోటు పాటు కాలములో కలకత్తాకు పోవలసినవారు పాటులోను, అక్కడనుంచి వచ్చేవారు పోటులోను నావాలను నడిపిస్తూ వస్తారు.

౩ తేదీ హుగ్గలీ అనే కసుబా బస్తీ చేరినాను. యిక్కడ కలకటరు వగైరా అధికారస్థులున్నూ, కొంతదండున్ను వున్నది. యీ హుగ్గలీలో సుందరమైన యిండ్లు జాతులవారు గంగాతీరమునందు శానాగా కట్టివున్నారు.

౪ తేదీ బారకుపూరు అని జాతులవాండ్లవల్ల చెప్పబడుతూ నల్లవాండ్లవల్ల ఆ చానక్కు అని చెప్పబడుతూ వుండే ద్వినామధేయము గల పూరు చేరినాను. ఈ బస్తీపూరు కలకత్తాతోచేరి కలకత్తాను అందుకొని వున్నది. యీ బస్తీలో గారన్ మెంటు వారిది వొక గొప్ప యిల్లు తోట బహుసుందరముగా కట్టించబడివున్నది. యిక్కడ కొంత దండుకూడా వున్నది. యీ బస్తీ కలకత్తాకు సమీపముగా ౬ కోసుల దూరములో వున్నది గనుకనున్న, విశ్రాంతి ప్రదేశముగనుక నున్న యిక్కడఅనేకులు సౌఖ్యార్థముగా మంచితోటలు, యిండ్లు బంగాళాలు కట్టించివున్నారు. అందులో గ్రీష్మకాలములో కలకత్తా నివాసులైన గొప్ప దొరలు వచ్చి వాసము చేస్తూ వుంటారు.

యీ పూరికి యెదురుగా నదికి అవతలపక్కను శ్రీరాంపూరు అనే వొక మొలందావారి కసుబాబస్తీ గ్రామము అనేకమయిన గొప్ప మిద్దెలు కలిగివున్నది. హుగ్గలీ మొదలుగా ఆచానక్కువరకు నదికి యిరుపక్కలా యిండ్లు, తోటలు, మిద్దెలు అసంఖ్యముగా కట్టివున్నవి. అందులో కొన్ని బస్తీలు ఫ్రాంసువారివిగానున్ను కొన్ని డెన్మార్కు వాటిగా నున్ను, కొన్ని డచ్చివారివిగానున్ను అద్యాపి ఆ యా జాతి వాండ్ల యేలుపాటులో వున్నవి గనుక నొచ్చి పోయిన బంగాళా దేశ స్థులు యింగిలీషువారిన్యాయ ప్రకారము అప్పలవారి నిమిత్తము కలిగే రాజదండవల్ల తప్పించుకొనే కొరకు చెన్నపట్టణమువద్ద వులిచేరికి వంజి

నది. మాయాశక్తి దుష్ట నిగ్రహార్థము మహాకాయము ధరించి దుష్ట నిగ్రహము అయిన వెనుక తన మహాకాయము తనకు అసహ్యముగా తోచినంతలో తన చైతన్యాన్ని సౌమ్యకాయము సృష్టించుకొని అందులో ప్రవేశపెట్టి లోగడి మహాకాయమును వదిలి సంతలో మహాశక్తికి నాధుడైన సాంబమూర్తి ఆ మహాకాయ మోహితుడై ఆ మహాకాయమును చంకపెట్టుకొని పరవశుడై దేశాలనము చేస్తూ వచ్చినట్టున్న లోకశిక్షకులలో వొకడయిన అతను పరవశుడై వ్రుండుటచేత లోకమునకు జ్ఞేమవిరోధ మయినట్టున్న లోకరక్షకు డయిన విష్ణువు లోకముయొక్క జ్ఞేమముకొరకు చక్రాయుధ ధరుడై, అటుతిరుగుతూ వున్న సాంబమూర్తిని వెంబడించి అతని చంకనుండే కళేబరమును చక్రాయుధముతో తునకలుగా కత్తిరించుతూ వచ్చినట్టున్న అవి భూమిలో రాలుచు వచ్చినట్టున్న అటుకత్తిరించిన తునకలలో యీ కలకత్తాలో ఆ మహాకళేబరము యొక్క చేతివేలు పడ్డట్టున్న యిక్కడికి వ్రుత్తర దేశమందుండే కామరూప దేశములో యోనిపడ్డట్టున్న యింకా యితర ప్రదేశము లలో అనేక అవయవాలు పడ్డట్టున్న అటు అవయవాలుపడ్డ ప్రదేశము లంతా శక్తిప్రత్యక్షకరములై ఆరాధించిన వారికి అభీష్టసిద్ధులు చేస్తూ వచ్చేటట్టున్న యిక్కడి స్థలపురాణ మహిమ గనుక యీ కలకత్తా పహారుకు మూడుకోసుల దూరములో దక్షిణభాగమందు వొక కాళీ గుడి వున్నది.

ఆ గుడి దక్షిణ దేశమువలెనే నిండా సుందరముగా కట్టివుండక పోయి నప్పటికిన్ని విశాలమైన గర్భగృహము ముఖమంటపము కలిగి వున్నది. ఆ గుడిసమీపముగానే గంగవాగు వకటి పారుతూవున్నది. ప్రతిదినము ఆ శక్తిని యీ దేశపు బ్రాహ్మణపండ్యాలు పూజ చేయుచు వుంటారు. మేకలను, మేకపిల్లలను లోకులు ప్రతిదినము తెచ్చి బలులుయిచ్చి పోతారు. శుక్రవారము, ఆదివారము విశేష బలులు పూజలు జరుగుతున్నవి. నవరాత్రీళ్ళలో యిక్కడ మహోత్సవమును జరిగించి యీ దేశములో మహిషములు లేక పోయినా దేశాంతరాలలో నుంచి అనేకములుగా తెప్పించి

యీ గుళ్ళలో నున్న వారివారి యిండ్లలో పెట్టి పూజచేసే బింబాల ముందరనున్న బలులు యిస్తారు. యీ కలకత్తాలోనున్న చుట్టు పక్కలనుండే బంగాళీ దేశస్థులకు యిక్కడ విలశిల్లివుండే కాళి ప్రత్యేక దేవతై వారిభక్తిని మిక్కిలిగా ఆకర్షిస్తూ వున్నది. యీ గుళ్ళో వుండే కాళిప్రతిమ బహుస్థూలముగా వున్నది. బహుమంది గుళ్ళలో వున్నప్పుడని చెప్పుచుంటారు. గుడిచుట్టూ పూజాద్రవ్యాలు అమ్మే అంగళ్ళు శానావున్నవి. జపాక్షుసుమాలు సంపెంగలు వగయిరా పుష్పాలు మనిషి చెయ్యెత్తు పొడుగున మాలలుకట్టి అపరిమితముగా నదా అమ్మకూతూ వుంటారు. ముప్పయి గూపాయిలలో వస్త్రసమేతముగా షోడశోపచార పూజ అవుతున్నది. భిక్షుకులు బ్రాహ్మణులుగా నున్న కంగాళీలుగా నున్న ప్రతిదినము వెయ్యింటికి తక్కువ లేక గుడిచుట్టూ వుంటారు. యీ దేశమందు గవ్వలు మారడముచేత పిడికిడేశి గవ్వలు యిచ్చినా యిరువై రూపాయలు దక్షిణకు పట్టుచున్నవి. పూజ చేసే లోకులు మితాయి మొదలైన పక్ష్య పదార్థములు పండ్లు పచ్చిబియ్యమున్న నైవేద్యము పెట్టుతారు. గుడి పూజారులు నిత్యము పక్వాన్నము మొదలయినవి నైవేద్యముచేసి, తాము తిని బ్రాహ్మణులకిస్తారు. దేవప్రతిమను సువణముతో దావుడు నాలికెను చేసి యెనిమిది భుజములు కల్పించి లలాటమందు సిందూరము వుంచి భీకరాకారముగా అలంకరించి వుంటారు. ముఖమంటపముకన్నా గర్భగృహము, రొమ్ముల లోతు పల్లములో వుంచున్నది. నవరాత్రిళ్ళలో ఈ బంగాళీదేశస్థులు భీకరాకృతిగా మృత్యుతో దేవి ప్రతిమలుచేసి వాటికి వణరేఖలు మొదలయినవి పూయించి వ్రతనాసంతరము విభవముకొద్ది పూరేగింపుచేసి గంగలో కలుపుతారు. ఆ వ్రతనాలకు మద్యపానాలు వేశ్యలపొందున్న బహుశా జరిగి చూడ వింతగా వుంచున్నది. ఆ విభవము మతాంతరస్థులకు యీ మతస్థులను నింద చేయడానకు ప్రబలమైన ఆకరముగా వున్నది.

యిది కన్యాకుమారి క్షేత్రమంటారు. యిక్కడ పురుషులు స్ఫురత్తులేక దీనత పొందివుంటారు. స్త్రీలున్నా నిండా సౌందర్యవతులుకారు. ౧-౨ మూరల బట్టతో దేహచ్ఛాదనమంతా చేసి తల

మీద ముసుకుకూడా వేసుకొంటారు గనుకనున్న రవికెలు తొడిగే సంప్రదాయము లేదు గనుకనున్న అవయవాలు పూరాగా కప్పబడి వుండడములేదు. పురుషుల దీనత్వమున్ను, స్త్రీల ఆచారమున్ను మళయాళానకు సరిపోలివుండినా స్త్రీల సౌందర్యముమాత్రము వ్యతిరీక్తముగా లోపముపడివున్నది. బంగాళీభాష హిందుస్తాని ఆభాసముగా బడా అనడాకు బోడా అనే పేరుగావున్నది. బంగాళీ అక్షరాలు దేవనాగరానకు కొంచెము భేదము కలిగివున్నవి. పురుషులు కృశాంగులు గనుక ప్రయాసకు యెండకు వోచలేరు. శైత్యోపచారాలు తైలలేపనము ప్రత్యహముచేసి శీకాయ మొదలయిన నూనె పోయ్యే పదార్థాలతో తోమి కడగకనే స్నానముచేసి వాళ్ళు తుడుచుకుంటూ వస్తారు. శీకాయ యిప్పిసిండి మొదలయిన పదార్థాలు యీ దేశమందు దొరకవు.

యీ దేశాన్ని గౌళదేశమనిన్ని, విరాట దేశమనిన్ని చెప్పుతారు. యీ దేశమందు శిష్టులయిన బ్రాహ్మణుకూడా సహజముగా మత్స్యభక్షణ చేయడముమాత్రమే కాకుండా యిచ్చటి వారు సకల బ్రాహ్మణులున్న ఆ రీతినే చేస్తూ వుండురనే సిద్ధతాత్పర్యులై నావంటి విహితులు తటస్థమైనప్పుడు లేతమత్స్యకళేబరాలను యితర భక్ష్యయోగ్య పదార్థాలతో కూడా పంపిస్తూ వస్తారు. యిక్కడ పండితులకు ద్వైత సిద్ధాంతము కలిగి గౌతమ విరచితమయిన న్యాయ శాస్త్రములో చాలా పరిశ్రమకలిగి వున్నది. యీ దేశస్థులకు స్నాన నియమము దేశాచారములు చాలా కలిగివున్నవి. స్వయంపాక నియమమున్నూ కలిగివున్నది. వుప్పునీళ్ళు కలియని పక్కాన్నాలు వ్యవస్థ లేక వుచ్చుకొని భక్షిస్తున్నారు.

300 సంవత్సరముల కిందట యీ దేశపురాజు వొక యాగము యత్నముచేసి నిర్వహించను సమర్థులు యీ దేశపు బ్రాహ్మణులలో లేనందున గంగా యమునలమధ్య ప్రదేశ నివాసులయిన కాన్యకుబ్జులను అయిదు గోత్రాలవారిని యీ దేశమునకు పిలువనంపించి ఆ యాగము సాగముగా కాచేసుకొని ఆ అయిదు తెగలవారిని యీ దేశములో నిలుపుకో వలెననే తాత్పర్యముతో వారిని కులీనులని

ప్రసిద్ధ పరచినాడు. యీ కులీనుల కూటస్థులు యీ దేశములో ప్రవ
 తించినవెనుక కొన్ని జాతీనియమాలు ఆచారనియమాలు కలగచేసి
 నారు. అందులో కొన్ని సువర్ణపు పనులు సువర్ణవ్యాపారాలు చేసే
 వారు బనియాలనే జాతీని స్వర్ణస్త్రేయము సురాపానము మొదలైన
 పంచమహాపాతకాలు శాస్త్రచోదితములై వుండుటచేతనున్న, యీ
 సునారుబనియాజాతీ యేవిధముగా స్వర్ణస్త్రేయము చేయకనే విధిలేని
 వారుగనుకనున్న ఆ జాతీని అతినికృష్టముచేసి పెట్టినారు. తదారభ్య
 అదేరీతిని నికృష్టులయి వున్నారుగాని దక్షిణదేశపు కంసాలజాతివలెనే
 బ్రాహ్మణకు నమము కావలెననే ప్రయత్నము కలవారయి యేమా
 త్రము వుండలేదు.

యీ బంగాళీదేశములో వధిశావళి పరంపర ఆయా తెగది
 ప్రత్యేకముగా వ్యాప్తివుంచగలందులకు తెగ తెగకు కొన్ని కుటుంబా
 లను ఘటికులని యేవారచి వుంచి వున్నారు. వివాహాలు తటస్థ మయి
 నప్పుడు ఆ కవిలెలువ్రాసేవారిని పిలువనంపించి యోచించి ఆ ఘటి
 కులు సమ్మతించిన వెనుక ఫలానివాడికి ఫలాని చిన్నదాన్ని యివ్వవల
 సినదని నిశ్చయము చేయబడుచునున్నది. యీ సంప్రదాయము
 దక్షిణదేశములో నందవరీకుల కులాచారాలకు సరిపడుతున్నది.

యీ దేశములో వివాహముల విషయమందున్న అపరవిషయ
 ముల యందున్న ధనికులకు విశేషవ్రయముచేసే సంప్రదాయము కలిగి
 యున్నది. పూర్వారాలు చేయించడములో మంత్రీబాహుళ్యము
 లేకపోయినా తంత్రీబాహుళ్యము చాలాగా కలిగి మళయాళ దేశము
 వలెనే శుభాలు ప్రసక్తి అయినప్పుడు స్త్రీలు కొళాలి అనే ధ్వనిచేసే
 వతుగా కంఠారావము చేస్తారు. అనుగమనాలు స్త్రీలు చేయడము యీ
 దేశములో యీ వరకు బహు విస్తారముగా జరుగుతూ వచ్చినది. అవి
 భక్త విషయములో కూడా యీ దేశమందు స్త్రీలకు భాగము కద్దు.
 రఘునందనుడనే వొక పురుషుడు చేసిన పుపస్పృతిని యీ దేశములో
 నిండాగా వాడుకుంటారు. తంత్రీజ్ఞులని పేరుపెట్టుకొని శాక్తమతస్థులు
 కొందరు ప్రబలి వున్నారు.

సద్యా శాంతిపురము మొదలుగా వుండే యిండ్లు పూరియిండ్లు,

కము చేసుకునేటట్టు వునికి పట్టుకు కొంత భూమి యిచ్చి యెగుమతి దిగుమతి సరుకులమీద నూటికి యింత అని తీరువ సుంకము మొకరరు (నిర్ణయము) చేస్తే మా యింగిలీషు జాతివారికి డ్రేముము కలుగుచున్నది; యింతకు మిక్కిలి బహుమానము నాకు యేమి అక్కరలేదని మనివి చేసుకున్నంతలో పట్నా షహారు ప్రభువు ఆ డాక్టరుయొక్క సామర్థ్యానికిన్ని నిస్పృహతకున్ను సంఘోషించి అప్పుడే పరవానా డాక్టరు కోరిన ప్రకారము వ్రాసి యిచ్చినాడు. తదనంతరము, కాశీ గుడివద్ద కొన్ని గుడిశెలు వుండగా ఆ స్థలములలో ప్రవేశించిన తర్వాత హుగ్గులియనేనమీపపు వూళ్ళో గిడ్డంగీలు యిండ్లు మొదలైనవి కట్టుకొని యింగిలీషు వారు వతేకము చేయునూ వచ్చినారు. తర్వాత మక్కు షూదాబాదు (నూర్సి దాబాదు)లోని అధికారస్థునికిఢిల్లీ పాదుషాకుండా మొక్త్యారు అధికారము కలిగి యీ దేశము అతని అధీనమై ఆ అధికార స్థుడు, యీ దేశములో పూర్వపు కాపురస్థులైన ప్రాంసువారి బోధనవల్ల యింగ్లీషువారిని యెక్కువ తీరువ యివ్వమని నిబంధపెట్టి పట్నా అధికారస్థుడు వ్రాసించి యిచ్చిన ఫరవానా పాదుషాదికాదు అనే షరా మీద యిక్కడ యింగిలీషువారికి వుండరాములు చేసినంతలో యింగిలీషువారు వొక డాక్టరు సమేతముగా ఢిల్లీ పాదుషాతో మొరపెట్టుకునేటందుకు వెళ్ళినారు. అప్పట్లో యీశ్వర ఘటనచేత ఢిల్లీ పాదుషాకు దేహము స్వస్థములేక యత్నముచేసిన వివాహముకూడా నిల్పివుండేటట్టు ప్రసక్తి అయి యింగిలీషుడాక్టరు వచ్చివుండే వైనము తెలిసిపిలువనంపించినాడు. యీశ్వరుడు ఆ డాక్టరుమూలముగా పాదుషాకు దేహముకుదిచి యింగిలీషువారి అభీష్టమును పాదుషా పరమానా మూలకముగా సిద్ధి చేసినాడు. ఆ ఫరమానా ప్రకారము కొంచము దినములు నడిపించి మళ్ళీ మక్కుషూదాబాదు అధికారస్థుడు తిరగబడినందున యింగిలీషువారు నిభాయించలేక కొందరు తమవారు వుండే చెన్నపట్టణము చేరి శ్రీమరాజుకు అజ్ఞే యిచ్చుకున్నంతలో శ్రీమరాజు తమ జాతివారి డ్రేముముకొరకు కొన్ని యుద్ధపువాడలను ఘోజుబందితో కూడా కలకత్తాకు పంపించి చెన్నపట్టణపు గౌనరుమెంటువారిని కుమ్మక్కచెయ్యమని వుత్తర్వు చేసినందుననున్న యిరుపక్కలా భూమి ధనురాకాధ.

ముగా వుండే సముద్రోదకము గంగా సంగమమయ్యే భాగీరథిలో పూరాగా లోచోచ్చేటట్టు యీశ్వర నియమనమయివున్నది. గనుక ఆ భాగీరథికుండా యుద్ధపువాడలు హుగ్గులీ ప్రవేశించి ప్రాంసువారు వాసముచేయను కట్టుకొనివుండే కోటను వూరినన్ని తీసుకునియింతలో మక్కుషూదాబాదు అధికారస్థుని కిందివారి మిత్రోభేదపు కుమ్మక్క ద్వారా మక్కుషూదాబాదుపై యుద్ధముచేసి దాన్ని స్వాధీనముచేసు కొని *కుమ్మక్కచేసిన హస్తాంతరమయినవానికి అప్పట్లో ఢిల్లీపాదుమా దొరతనము అరాజకమైవుండగా అందులో పట్టాభిషేకముచేసి యింగి లీషువారిలో అప్పటికి యుద్ధప్రసక్తికి నిలిచిన దొరలు కావలసినంత ధనము కొత్త ప్రభువువల్ల పుచ్చుకొన్నారు. అది మొదలుగా కలకత్తా కోటయున్న వూరున్న బస్తీ అయినది.

యింగిలీషు జాతివారు యీశ్వర కటాక్షమునకు సాత్రులయ్యే కొరకు వాక్యమందు ప్రమాణికులైనందున వతఁకులు ధనికులున్న అనేక హిందసులుగల చుట్టుపక్కల రాజ్యములు వదిలి కలకత్తా బస్తీ ప్రవేశించినారు. యిప్పటికి కోట్యంతాధికారులుగా వుండే హిందువులు కలకత్తాలో పదిమంది అయిదుమంది వున్నారు. యిరువై ముప్పై లక్షలు కలవారు నూటికి యిన్నూటికిదాకా వున్నారు. యీ కలకత్తా బస్తీ యీ చొప్పున నవీనమైనందున గొప్పవారి యిండ్లన్ని యింగిలీషు తరహాగా కట్టివున్నవి. వాకమాత్రీపువారి యిండ్లు యెంతమాత్రీము బాగులేక యింగిలీషు డ్గాలుతో హిందుతరహాకూడా కలిసి వాకవికారముగా కట్టి వున్నవి. కలకత్తాలో కోటచుట్టూ యైస్లామానేషు అనే గొంత బయలు విడిచి అవతల యింగిలీషువారు రెండు మిడ్డెలకుతక్కువ లేకుండా అయిదు అంతస్థులకు ఎక్కువలేకనున్న గొప్పయిండ్లు అనేక ముగా కట్టివున్నారు. యిక్కడి జాతులవాండ్లు చెప్పడ మేమంటే కలకత్తా యిండ్లు రాజునగళ్ళు అనిన్ని, చెన్నపట్టణపు ఇండ్లు బంగాళాలు అనిన్ని ప్రతిష్ఠగా చెప్పుకుంటారు. కలకత్తా గౌరవ్ మెంటు యిండ్లంత

*మూర్ఖి దాబాదు నవాబు సురాజుద్దౌలా క్రింది యుద్ధోగి మీర్జాఫరు స్వామి ద్రోహముచేసి ఇంగ్లీషువారితో చేరగా 1757 లో ఇంగ్లీషువారు ప్లాసీయుద్ధము గెలిచి మీర్జాఫరును నవాబు జైసిర్థి.

గొప్పయిండ్లు యీ వరకు నేను చూచినది లేదు. హయిదరాబాదులో మాత్రము రిస్సె డెంటు వుండే యిల్లు యీ యిండ్లకు ముక్కాలువాసి గొప్పగా చెప్పవచ్చును. యిక్కడి గౌరవ్ మెంటు యిండ్లు మూడుఅంత స్థులు భాగీరథి నదివెంబడిగా శాలవేళి కష్టమాఫీసు మొదలైన కచ్చే రీలు అన్ని కట్టివున్నారు. కలకత్తా కోటచుట్టూవుండే బయలుశాలలు చూస్తే చెన్నపట్టణము చూచి తయారు చేసినట్టు తోచుచున్నది.

కలకత్తాకు పుత్తరము చిత్తుపూరు అని వొక బస్తీవున్నది. దక్షిణము మచ్చిగోల అనిన్ని గార్డెన్ రీచ్చి అనిన్ని ద్వినామము కలిగిన బస్తీ వొకటి వున్నది. ఆ బస్తీలో తోటలు మిదెలు గంగాతీరమందు వుండుటచేత నూప్రీక్ కోరటు జడ్జీలు మొదలయిన గొప్పవారంతా అక్కడనే వున్నారు. ఆ ప్రదేశము వసతిఅవుటచేత నేను వున్న దినాలకు నెల ౧ కి ౧౮౦ రూపాయల వంతున ఒక తోటమిదె బాడిగెకు తీసుకొని వున్నాను. పడమటిపక్క చోరంగ అనిన్ని, కిదరుపూరనిన్ని, లాలుడిగ్గి అనిన్ని మూడు బస్తీలు వున్నవి. యిక్కడ సమస్త జాతివారు రెండు మూడు అంతస్థులుకల గొప్ప మిదెలు కట్టుకొని కాపురమున్నారు. అయితే ఆ మిదెలకు చుట్టూ తోటలు లేవు. చిత్తుపూరు నుంచి కిదరుపూరికి వచ్చే శాలలో వస్తే చెన్నపట్టణపు పాపము బ్రాడివే అనే పీఠిలో వచ్చినట్టు యిరుపక్కలా షావులు కలిగివున్నవి.

కలకత్తా షహారులో పోలైసువారు నెంబరువేళిన వోధ్రోబో యీలు మోశేకూలి పల్లకీలు ౧౦౦౦ కి సరిగా వుంచున్నవి. వోధ్రోబో యీలు యిరువురు మోయడమేగాని ముప్పిరియెంత బళువైనా వేయరు. నడుముకు వొకబట్ట చుట్టుకుని చేతమొగిలాకు గొడుగు పట్టుకుని చింపిరితలతో మోయుచు నుంటారు. కరాచీలు అనేబండ్లు యింగిలీషు చారయాట్ బండ్లకు సకలుగాచేసి, రెండుతట్టువాణి గుట్టములు కట్టి చెన్నపట్టణపు గూడుబండ్లకు బదులుగా వీధికి నాలుగైదు బాడిగెకు పెట్టుకొని వున్నారు. కలకత్తా షహారు అలంకారము జాతి వాండ్ర యిండ్లవద్దనున్న శిమవాడలు నిండియుండే గంగాతీరపు శాలలోనేగాని హిందువుల యిండ్ల వద్దికిపోతే సామాన్యపు స్త్రీలకు రాజును చూచిన కండ్లతో మొగుణ్ణి చూచినట్టు వుంచున్నది. జాతులవాండ్ర

బస్తి అపేక్షయూ కలకత్తాను చెన్నపట్టణమునకు రెట్టింపు షహారని చెప్పవచ్చును. యింకా హిందూస్తాన్ లో జమీన్ దారులు రాజులు నిస్సారులుకాక వుండేటందున యిక్కడ వతకము అమోఘముగా జరుగుచున్నది.

యేప్రలే మే నెలలు రెండున్నూ యిక్కడ మిక్కటమైన గ్రీష్మ కాలము గనుక ప్రతియింట్లోను ప్రతికొట్టిడికిన్ని పంకాలు వేళివున్నవి. యీ కాలములో ఆ పంకాలగాలివల్ల యిక్కడివారు జీవిస్తారు గాని అన్యధా కాదని తోచినది.

యీ ప్రదేశాలభూమి నివాసులున్న పశువులున్న బలిష్ఠములు కాకపోయినప్పటికిన్ని భూమి పచ్చికమాత్రము బాగా పట్టివున్నది. అయితే పచ్చిక పొడుగు పెరగలేదు. యీకలకత్తాలో యింగిలీషువారు వారి శీమలోని పిచ్చున్న అనే పండ్లు, లిచ్చున్న అనే పండ్లున్న రెండుదినసులు పయిరుచేసినారు. లిచ్చున్నపండ్లు బెత్తపు పండ్లు జాడగా. పులుసుతో తీపుకలిసి వుంచున్నవి. పిచ్చున్న అనే పండు బాదంకాయలవంటి విత్తులు లోపలకలిగి పులుసుమీరిన రుచితో వుంచున్నది. యీ షహారు హిందువులు జంబునే రేడుపండ్లను పూజ్యతగా వాడుతారు. పచ్చిద్రాక్షపండ్లు అరుదు. హిందువులందరు అరిటాకులు వేసుకోవడమేగాని యితరమయిన ఆకులు తాకడములేదు. అన్ని చెట్లు వీర్యముగానే పెరిగివున్నవి. గీష్మకాలపు రెండునెలలనున్న యీ దేశస్థులు తుపాను కాలమంటారు. యిక్కడ హుక్కాలు తాగని వారులేరు. గుడాకుచేసే గిడ్డంగీలకు బాగువుంటులుచేసే గిడ్డంగీలు శానాకలవు. గుడాకువుండలు ప్రతి అంగడిలోను వుంచి అమ్ముతారు. తమల పాకులు బహుదళముగానున్న పెద్దవిగానున్న మిక్కిలీ లావు పొడుగైన కాడలు కలవిగా నున్న తెచ్చి సాధారణముగా అమ్ముతారు. యీ దేశస్థులు తాంబూల చర్వణముచేయడము విస్తారముగానేవున్నది.

యీ షహారులో ఒక వేగినాటి బ్రాహ్మణుడు విశ్వనాథభూట్లనే వాడు ముప్పైయేండ్లుగా సంసారములో దక్షిణ దేశపు బ్రాహ్మణులకు యథాశక్తి సహాయము చేయుచూ కాపురమున్నాడు. సంపాదనాధనము ఆగంతుకులుగా పంచదావిశ్శతో చేరిన బ్రాహ్మణులు

ముప్పదిమంది వాసము చేయుచు బంగాళీ ప్రభువులను ఆశ్రయించి వారివల్ల జీవనము చేయుచున్నారు.

బంగాళీ వారికి శివప్రతిష్ఠ చేయడము బహు అగత్యము గనుక గభాఃగృహము మాత్రము కట్టి గుమ్మటపు అందముగా స్థూపీకట్టి యీ ప్రాంతములలో అనేక లింగాలు ప్రతిష్ఠ చేయబడివున్నవి. యీ షహారులో అనేక తటాకములు కలవు. అందులో నేను దిగిన ప్రదేశములో వుండే మోతిబీలనే గుంట బహుప్రసిద్ధమయిన వ్రదకముకలది. యీ షహారులో వ్రద్యానవనములున్న అనేకముగా వున్నవి. అందులో గంగకు అవతలి పక్కవుండే కుంఘినీవారి “బోటానికాలు గారుడే” అనే వనోషధుల తోట బహుగొప్పది. నిడుపులో వ్రత్తర దక్షిణాలు అయిదు గడియల దూరము వుండును; వెడల్పులో సుమారు మూడు గడియల దూరము కద్దు.

కుంఘినీవారు, బంగాళీల శిక్ష నిమిత్తము, కొన్ని కాలింజు పల్లె కూటములు పెట్టినారు. అందులో చదివి తీరిన పిల్లకాయలు దేశము విస్తారం కర్మభూయిష్టమయినప్పటికిన్ని శుష్కవేదాంతాలై ప్రవర్తించుచున్నారు.

యీ దేశస్థులు మీసాలు ప్రాయశః వుంచడములేదు ఊరము దినముమార్చి దినము చేసుకుంటారు. స్త్రీలు పురుషులున్న బహుశాలలాటశూన్యముగానే తిరుగుతూ వుంటారు. తులనీమణిధారణ విస్తారము కద్దు. కొందరు స్త్రీలు ముక్కుమీద పచ్చ పొడుచుకుంటారు. పట్నాప్రాంతముల స్త్రీలకు పాపటలో సిందూరమును కాయముగా ధరించడము శృంగారమని తోచినట్టు వీరికి ఆ పచ్చ శృంగారముగా తోచి వున్నది. యిక్కడదొరికే చీరలు ౧౨మూరకుయెక్కువ దొరకవు. తెల్లచీరలే సాధారణముగా ధరించుతారు.

షహారు వీధులోలో భిక్షుకులు నిండా తిరగడములేదు. యిండ్ల బాడిగె నవుకలఁ జీతాలున్న బహు భారీగా వున్నవి. జాతీదొరలున్న గొప్ప హిందువులున్న సరకారనే పేరుపెట్టి వొక ప్రధాన నవుకరును వుంచుతారు. ద్వారమువద్ద కాచివుండడమునకు దారువా అనే పేరుతో వొక నవుకరును అవశ్యముగా వుంచుతారు.

క్రీస్తుమతానికి అంతభూతమయిన అరమనజాతి మొదలయిన వారిగుళ్ళు బహుశః యీ బస్తీలో కట్టివున్నవి. క్రీస్తుమత ప్రకటన నిమిత్తము యిక్కడ అనేక ప్రయత్నములు గ్రంథప్రచురత్వ ద్వారా జరుగుచున్నవి.

ముచ్చిగోలా మొదలు బ్యారకుపూరుదాకా వొక సడక్కువేసి యిరుప్పక్కలా చెట్లువేసి బహుసుందరముగా యేవరచి వున్నది. షహారు బస్తీ నిడువున వుత్తర దక్షిణములు మూడామడవుండవచ్చును. వెడల్పులో రెండామడ వుండవచ్చునని తోచుచున్నది. జనబాహుళ్యము చూస్తే సుమారు ౧౫౦౦౦ వేలు వుండవచ్చునని తోచినది.

సువాసినిలయిన స్త్రీలు శంఖపుగాజులు ధరించవలసినది అగత్యము గనుక దక్షిణదేశపు శంఖాలంతా ఈ దేశములోనే ప్రయమయ్యెట్టట్టు తోచబడుచున్నది. స్త్రీలు విస్తారము ఆభరణాదులు ధరించడములేదు. పురుషులలో గొప్పగా వుండేవారు యింగిలీషుజాడగా వస్త్రు వాహనాదులు వాడుకుంటున్నారు. వాద్యవిశేషములలో ఫిడీలు అనే యింగిలీషు వీణలు యీప్రాంతముల బహు ప్రచురముగా వున్నవి. యిక్కడల స్త్రీలు గ్లాసులుకరిగిపోశి చేయుచున్నారు. కంట్లాలు మోశే గుర్రాలు వొంటెలు దొరకపు గనుక నా డేరాలను బోయాల చేత మోయించేటట్టు నిశ్చయము చేసినాను.

దేశ దేశపు వాడలు యిక్కడ సరకు తెచ్చి యిక్కడి సరకులు దేశ దేశాలకు తీసుకొనిపోవుటచేత యీ షహారులో దొరకని ద్వీపాంతర పదార్థములుగాని స్వదేశ పదార్థములుగాని లేకవున్నవి. వర్తకలు సుఖించివున్నారు. యిటువంటి కలకత్తాషహారులో జూన్ నెల ౨ తేదీ వరకు వసించినాను.

10/1/50

ఇ రు వ ది య వ ప్ర క రణ ము

3 తేదీ వుదయాన ౫ గంటలకు ప్రయాణమై పడవలమీద వుడు బడియా యనే వూరికి ౧౨ గంటలకు చేరినాము. ఈ దేశములో ఆయుధపాణులుగా యెవరున్న వుండకూడకపోయినా బనారసుల్లో

వమాకరంభము గనుక యీ రాత్రి నిండా వమాకముకురిసినది. యీ రాత్రి యిక్కడ వసించినాను.

౪ తేది వుదయాన ౬ గంటలకు లేచి యిక్కడికి నాలుగు కోసుల దూరములోవుండే బాగునా అనే వూరు ౯ గంటలకు ప్రవేశించినాను. దారి సడక్కువేళియున్నది. నామోదరు అనేనది పడవలతో దాటినాను. కాళినుంచి పదిబాడిగె గుత్తాల మీద కంబిందెల గంగ చెన్నపట్టణమునకు పంపించినది గాక కూడా వున్న గంగాజలము యెనిమిది బిందెలున్ను నిత్యము జరూరులేని డేరాలు రెండున్ను మందుల పెట్టెలు వగైరా సామానున్ను రెండుబండ్లమీద తెచ్చినందున యీనదులు పడవలకుండా దాటేటప్పుడు, బహుప్రయాస యిచ్చినవి. యీవూరుగొప్పదేను. బాబారుకద్దు. సకల పదాధానాలున్ను దొరుకును. భాటసారులు దిగడానకు గొప్ప యిండ్లు, అంగడివాండ్లు కట్టివుంచి వుండేటందున డేరాలు నిమిత్తము లేకుండా విశాలమైన అంగడి యింట్లో దిగినాను.

౫ తేది వుదయాత్సూర్యము మూడుగంటలకు లేచి యిక్కడికి అయిదు కోసుల దూరములో వుండే సీదాహాటు అనేవూరు పదిగంటలకు చేరినాము. దారి నిన్నటివలెనే సడక్కువేళి వారధులు కట్టి వున్నది. రుక్మినారాయణా అనే నది వొకటి యీదినము పడవకుండా దాటినాము. యీవూరు గొప్పది. బాబారున్నది. దిగడానకు యిండ్లు సహా కట్టివున్నారు గనుక డేరాలు వెయ్యలేదు. దిగినయింటికి నాలుగణాలు యిస్తే అంగటివాడు ఆనందించినాడు. యెవడు కట్టివుంచిన యింట్లో దిగితే వాని అంగడిలో సామాను తీయవలసినది గనుక అదే ప్రకారము చేసినాను. సమస్తమైన పదాధానాలు ఈ వూళ్ళో సహజముగా దొరికినవి. యీవూళ్ళో ఈరాత్రి వసించినాను.

౬ తేది వుదయాత్సూర్యము మూడుగంటలకు లేచి యిక్కడికి యేడు కోసుల దూరములో నుండే డబరా అనే వూరు ౧౦ గంటలకు చేరినాను. దారి సడక్కువేసి ముందుదినముల దారివలెనే యిరువక్కలా పైరుపొలాలకలిగినుండరముగావున్నది. దోవలోవుండే కణసారి అనేనది కాలుసడకగా దాటివ్రాను. యీవూరుగొప్పదేను. అంగటివాండ్లుగొప్ప

యిండ్లుకట్టిపెట్టివున్నారు. నమస్తమయిన పదాధములు దొరికినవి. పోలీసుజమీందారుడువుండే కిసుబావూరు నాపరవానా వొక మజిలీ ముందు పంపిస్తూ రావడమువల్ల నేను దిగే ప్రతివూరున్న అన్ని విఠాలా సొంతమువలే కావడముమాత్రమే కాకుండా దిగిన వూరిమనుష్యులు దిగపోయ్యేవూరిదాకాకూడావచ్చినాగనంపించి పోవుచున్నారు. యిటు నాకు జగడమేకాకుండా యిక్కడ పోలియనుఖాయదా ముసాఫరులువచ్చి దిగితే చొకీపారా రాత్రీళ్ళు యిచ్చి వారిని వారి సామానునున్న కాపాడి పంపించేటట్టుగా వ్రత్రర్వులయివున్నది. అంగటివాండ్లు వచ్చిన ముసాఫరులను ప్రార్థించి దిగేలాగుచేసి కావలసిన పదాధాలు యిచ్చి ఆదరింపుచున్నారు.

యీ దేశపువాడికె వొకసారి వండుకున్నకుండ రెండోసారికి పనికిరాదు గనుకనున్న కుండలు నయముగనుకనున్న ముసాఫరులు అందరు కుండలుకొని వండుకొని దిగిన తావులలో ఆకుండలు పగలకొట్టిపోతారు. దిగుడు మజిలీలలో కుండపెంకులవల్ల అసహ్యము మాత్రము ఒకటి కలిగియున్నది. యిల్లుకట్టి అంగటివాండ్లు జలవసతికూడా పూరాగాచేసి యుంచుతారు. యీవూళ్లోనుంచి రాణీ సరాయిదాకా సడక్కు లేనందుననున్న సడక్కు తిన్నగా యీవూరి నుంచి మేదినివూరుకు వేళియండటందుననున్న నా రెండుబండ్లను మేదినివూరుకుండా రాణీసరాయికి రమ్మని సాగనంపించి యీవూళ్లో యీరాత్రీ వసించినాను.

౨ తేదీ ఉదయాత్పూర్వము ౩౪ గంటకు లేచి యిక్కడికి యేడు కోసుల దూరములో వుండే భద్రకాళి అనే వూరు ౧౨ గంటలకు ప్రవేశించినాను. దారి సడక్కులేదు. పొలములమీద నడిచి రావలసినది. ప్రతిదినమున్న నేను బయలుదేరిన దినము మొదలుగా కలకత్తాలో కలిగియున్న గ్రీష్మము లేకుండా తెల్లవారి మబ్బువేసి మజిలీ దిగిన వెనక వషము కురియుచూ వచ్చినది. గనుక దారి బహు అడుసుగావుండినది. యీవూరున్న గొప్పదేను. భద్రకాళి అనే దేవి గుడివున్నది. దిగడమునకు విశాలమయిన యిండ్లుకట్టి వసతికి గుంటలు తొవ్వించియున్నారు. ముసాఫరులు దిగడానకు ఈ అంగడివాండ్లు,

అంగడికి చేరినట్లు ప్రత్యేకముగా కట్టివుంచే యింట్లు విడవలిపూరికలవీ అయినా బహు రమణీయముగా ప్రతిదినమున్న శుద్ధిచేసి వుంచుతారు, యిక్కడ సమస్తమైన పదార్థములు దొరికినవి.

౮ వ తేది వుదయాత్పూర్వము ౪ గంటలకు లేచి యిక్కడికి యెనిమిదికోసుల దూరములోనుండే రాణీనరాయి ప్రవేశించినాను. ఈజాగాలో వూరులేదు. ౩0 అంగళ్ళు సడకుకు యిరుపక్కలా కట్టివున్నవి. దిగడానకు విశాలమయిన యింట్లుకట్టి వాటికి చేరినట్లుగానే రమణీయమైన గుంటతోవ్పించినారు. చాకీదారులు మాత్రము వున్నారు గాని పోలీసు బంపొత్తులు యిచ్చట వుండడము లేదు. దారిలో నారాయణగడయని వొకవూరు వున్నది. అక్కడ పూర్వపురాజులు నియమముచేసిన సదావృత్తి సత్రాన్ని అద్యాపి కుంఫిణీవారు నడిపిస్తూవున్నారు. యిక్కడ సకల పదార్థములు కూరగాయల సమేతముగా దొరికినవి. ఈ దేశములో పాలు పెరుగు సహజముగా దొరుకుచున్నవి. దీనిన మజిలీలలోవుండే చాకీదాలను నలుగురేళిమందిని రాత్రిళ్ళు నాబంపొత్తులతోకూడా పారాయిచ్చేటట్లు చేసి వుదయాన సాగినచ్చేటప్పుడు నాలుగేళి అణాలు యిస్తూ వచ్చుచున్నాను. యీ దినము దారి కొంతమేర సడకువేళి యున్నది.

౯ తేది ఉదయాత్పూర్వము ౨౪ గంటకు లేచి యిక్కడికి ౯ కోసుల దూరములో నుండే జేలేళ్ళరం పట్టణా అనే వూరు ౧-౨ గంటలకు ప్రవేశించినాను. దారిసడకువేసి వారధులు కట్టివున్నవి. యిరుపక్కలావుండే భూమికన్నా మసిపి పొడుగుమిట్టతో సడకువేసియున్నారు. సడకునిమిత్తమై కాలువగా మట్టి యెత్తినారు గనుక ఆ కాలువలో నీళ్ళు నిలిచినప్పుడు వొంటికొయ్య దోనెలమీద కావలసిన సామానులు వుంచి యిడ్చుకొని వస్తూవుంటారు. ఈ వూరు సువర్ణ అనే నదీతీరము. గొప్పవూరు. బాజారువీధి వున్నది. ముసాఫరులు దిగడానకు యింట్లు సమేతముగా యేర్పడివున్నవి. సమస్తమయిన పదార్థాలు దొరికినవి.

౧౦ తేది వుదయాత్పూర్వము ౩౪ గంటకు లేచి యిక్కడికి అయిదుకోసుల దూరములో నుండే బస్తా అనే వూరు ౧౦ గంటలకు

చేరినాను. యీ వూరు చిన్నదైనా అన్ని పదార్థములు అప్రయత్నముగా దొరికినవి. కుంభిణీవారు విశాలమైన ధర్మశాలలు రెండుమిదైలు వేళి కట్టించివున్నారు. నేటిదారిన్ని సడక్కువేసియున్నది. సువర్ణానది కాలునడకగా దాటినాము. నదికి యీపక్క సుంకపుచౌకీ వొకటి యున్నది. వొకమాత్రపు వారిని సోదాచూడడమనే సాకుపెట్టి కొంత గుంజుకోకనే ఆచౌకీదాలులు వదలరు. నేటిదారిలో భాటకు కుడిపక్క కొంతదూరములో వొక పర్వతము తెలుస్తూ వచ్చుచున్నది.

కలకత్తాలో నేను వుండగా వొకదినము గాలిఠోకూడా రాళ్ళు వాన కురిశి గచ్చకాయలంతే శిరాళ్ళు పడ్డవి. ఆరాళ్ళు పది అయిదు యెత్తి వొకపాత్రలో వేళి కుదిలించితే రాళ్ళు కుదిలించినట్టు చప్పుడౌతున్నది. కిందపెట్టి బళ్ళువైన పదార్థముతో కొట్టితే నీళ్ళయిపోతున్నవి గాని దెబ్బకు తాళనేరవు. చేత పట్టుకుంటే తూటుపొయ్యేపాటి శీతశముగా శుద్ధస్ఫటిక సంకాశముగా వున్నది. గడియవుంచితే కళిమకళిమముగా కరిగిపోతున్నవి. మళ్ళీ అటువంటి వాన ప్రసక్తివలె వుండు. కలకత్తాలో కలిగివున్న పిశాచగాలిన్ని యిక్కడలేదు.

కలకత్తాలో నేను వుండగా మలడీ అనే జ్వరము కలకత్తాలో నంతా ప్రవేశించి నా పరివారములో యిరువైయింటిని బాధపెట్టినది. గయలో వొక నల్లడాక్టరు నాకు చెప్పిన ప్రకారము హిందుస్తాని భాషలో ఛిరటా అనిన్ని యింగ్లీషులో బిట్టరు అనిన్ని చెప్పే మూలిక వేళి కషాయముపెట్టి యిలిక్కిసియా విత్రిల్ అనే ద్రావకము వొక క్యాటర్ బాటిల్ కషాయానకు రెండు తేగరిపెలు పోలి సాయం ప్రాతః రెండేళి తులాలు యిస్తూ వచ్చినంతలో ఈశ్వర కటాక్షముచేత అందరికిన్ని అనాయాసముగా వాళి అయినది. వొక బోయివాడికి నీరుకు బదులు నెత్తురు దిగుతూ వచ్చినంతలో బాందెగడ్డ రసము తీసి తవ్వెడు రసములో మూడు బొట్లు గంధకద్రావకము పోలి యిచ్చినాను. త్వరగా వాళి అయినది.

౧౧ తేది వుదయాత్వార్వము ౨౪ గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౭ కోసుల దూరములో నుండే బాలేశ్వరమానే కసుబాబస్త్రి గంటలకు చేరినాను. దారి యీవరకు వున్నట్లు సడక్కువే యేషాడి వుండడములో

భూమి యిసుక కలిసిన రేగడ గనుక బహు గట్టిపడి వషణము కురిశి వున్నా కాలికి అంటుకోకుండా వున్నది.

కలకత్తా మొదలుగా సువణానది వరకు భూమి జిగట రేగడ. అందువల్ల కలకత్తాలో కోశ్చే యిటికెరాళ్ళు బహుగట్టిగా రెండుమూళ్ళ చచ్చెకముగా కొయ్యగల పాటివైపు కలిగివున్నవి. కలకత్తా యిటికె రాళ్ళు యినుప చిట్టముతో సమమైన బలము కలవని చెప్పవచ్చును. కలకత్తా సున్నముమాత్రము ధావశ్యము చాలను గనుక యిటి గోడలు చెన్నపట్టణము వలె నీడలు తేరడము లేదు.

దేశస్థు లందరున్న గుల్లసున్నము వేసుకొంటారు. యీ విషయాన్ని గురించి ఒక దినము బంగాళీవాడు మీ దేశములో బ్రాహ్మణులు మత్స్యభక్షణ చేయడములేదంటిరే, గుల్లసున్నము తాంబూల చర్వణముతో తినడములేదా అని అడిగెను. నా అనుభవద్వారా కావేరి మొదలు కన్యాకుమారి వరకు సమస్త బ్రాహ్మణులున్న దేశాచార ప్రకారము గుల్లసున్నము వేసుకుంటారని తెలిసి నేను ఆ దేశ సంచారముచేసినప్పుడు వారితోటిపాటుగా అదే సున్నము వేసుకొనివున్నా బంగాళీవాడుచేసిన ప్రశ్నమహిమను యోచించి మా చెన్నపట్టణములో గుల్లసున్నము వేసుకోవడములేదని వ్రుపాయముగా వ్రుత్తర్వు చెప్పినాను గాని నా మనస్సుమాత్రము కలతబడి వున్నది. గుల్లలున్నూ జలజంతువుల కళేబరాలతో చేరినది నిజమేకదా! యీ దేశస్థులు మత్స్యకళేబరాలను పచనముచేసి తింటే దక్షిణదేశస్థులు వాటి దేహాలమీది చిప్పలను కాల్చి తింటారు. ఈ రీతిగా పరోక్ష ప్రత్యక్షాలుగా జలజంతువుల కళేబరాలను వొక పక్కది వొక దేశస్థులు వొకవిధమయిన పచన ద్వారా భక్షణ చేస్తే మరివక దేశస్థులు మరివొక పక్క కళేబరాన్ని మరివొక విధమయిన పచనముతో భక్షణ చేయుచూ సమమైన పావులయివున్నా వొకరిని వొకరు నిమిత్తము మాలి నిందింపుచూ వుంటారు. యీ సరికి నావద్ద ప్రయాగనుంచి తెచ్చిన రాతిసున్నము వున్నది. యిది ఖిరుణ అయిన వెనక బంగాళి వాడివల్ల ధర్మసూక్ష్మము యెచ్చరించబడ్డ యిక రాతిసున్నము దొరకక పోతే దేశాచారాన్ని లోగడివలనే అనుసరించవలసి వస్తున్నది.

మూటశోధన నిబంధము లోకులకు కలిగి యున్నది.

౧౨ తేది వుదయాత్సూర్యము ౧౫ గంటకు లేచి యిక్కడికి ౯ కోసుల దూరములో వుండే సూరంగు అనే వూరు ౯ గంటలకు చేరినాము. నా మూడు సవారీలలో రెండు సవారీలకు యిరువై యింటికి వోధ్రోబోయాలను పెట్టవలసి వచ్చినందుననున్న వారు యిరువురి మోతతో వారి వారి అడుగులను యివతలవారి అడుగులతో కలుపు కోకుండా మెల్లిగా నడిచేవారు గనుకనున్న యెండగొట్టుకు యెంత మాత్రము సహించలేదు గనుకనున్న రాత్రిళ్ళు యింతప్రొద్దువుండగా లేచి నడవ వలసివున్నది. బారి నిన్నటివలెనే నడక్కువేసి యున్నది. యినక కలిసిన రేగడ. బాలేశ్వరము మొదలుగా కుడిపక్క రెండు గడియల దూరములో సముద్రములో కలియవచ్చిన వింధ్యపర్వత సంబంధమైన షర్వతములు వుండి వున్నవి. నేటిదారిలో బాలేశ్వరానకు కోశెడు దూరములో వక సుంకపు పెరిమెట్టు చౌకీ వున్నది. యిక్కడి కలకటరు మేజిస్ ట్రేలు అయిన రికెట్టెట్టెదొర వొక చప్పరాళి బంబ్రాతును తయినాతిగా యిచ్చినందున తలాషీ అనే శోధన చిక్కులేకుండా సాగి వచ్చినాను. అయినప్పటికి నా గొప్ప కాపాడుకునే సిమిత్తము చౌకీ ౧ కి ర్ను ౨ వంతున యినాము యిస్తూవచ్చినాను. తాణా సరి హద్దు ప్రకారము వొక బరకదాసు అనే పోలీసు బంబ్రాతు వస్తూ వచ్చినాడు గనుక యివతలి సరిహద్దు పోచాయించి (చేర్చి) బంబ్రాతు సాగి పొయ్యెటప్పడు అరరూపాయి యినాము యిస్తూవచ్చినాను

యీ భూమిని వరివయిరు యెక్కువ. యీ వుత్కల దేశములో వసించే వోధ్రోబ్రాంహ్మణ పండితులు గాడ దేశస్థులకన్నా సంస్కృత భాషనుబాగా వుచ్చరించుతారు. యీ దేశస్థులకు తెనుగుమాట వొకటి అర వచ్చును. చెన్నపట్టణము యెరిగినవారు యిక్కడ కొందరువున్నారు. బంగాలీలవలెనే మదిరాసు ద్వీపాంతరమా అని అడగడములేదు. యీ నెట్టున చెన్నపట్టణమంటే తెలియదు. మదిరాసు అనవలసినది.

కలకత్తావద్ద భాగీరథీనది వదిలిన వెనక గంగలో కొట్టుకునివచ్చే కళేబరాలను తినే సిమిత్తము యీశ్వరుడు గంగకు యిరుపక్కలా సృజన చేసిన వింత ఆకృతిగల బోరుగద్దలను చూడలేదు. ఆ గద్దలు రెండు

పూర్వ మహాపూర్వ మని యెదురుగా వచ్చినారు. వారు వోళ్ళబాబ్బా హ్యూలు, వుత్కలు లనిన్ని చెప్పతారు. యిక్కడ శేరు ౧ కి ౮౦ రూపాయల యెత్తు. కలకత్తా శికారూపాయలకు చెన్నపట్టణపు రూపాయలకు నూటికి పది వ్యత్యాసము వున్నది. చెన్నపట్టణములో తగ్గిన దినుసని తెలియవలసినది. బంగాళా సీమలోనుండే బోయీలు యీ రీతిన బళ్ళువు యెత్తలేని జబ్బుమోతగాండ్లుగా వున్నారే, మన దేశానకువచ్చే బంగాళా పల్లకీలు బహు బళ్ళువుగా వుంటున్నవే, వీటి నిమిత్తమే మని విచారించగా బంగాళాలోవుండే యింగిలీమదారలకేమి? హిందువులకేమి పాలకీలుయెక్కే షోకేలేదు. పని గడవడానకు కూలిపల్లకీలు అప్పటప్పటికి వుంచుకుంటారు. ఆ కూలిపల్లకీలు తేలికగానే వుంచున్నవి. అక్కడ వెల పొడుగు పల్లకీలు మాత్రము చేసి వుంచివున్నవి. వాల్లను హిందుస్తాన్ చెన్నపట్టణము మొదలయిన దేశాంతరాలకు పంపించడానకు తయారయినట్టుగా తోచబడుచున్నది.

౧౪ తేది వుదయాత్సూర్వము ౪ గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౮ కోసుల దూరములోనుండే వైతరణీనదీతీరపు పూళ్ళయిన ఆకలాపదా, మూడియూపాడు అనే పూళ్ళు ౧౧ గంటలకు చేరినాను. యీ నది వమాలు కురిశినందున పడవలకుండా దాటడమయినది. యీ దినము నడిచినభూమి శుద్ధరేగడ, మన్ను వమాము కురిశినందున అమితముగా కాళ్ళకు అంటుకుంచూ వచ్చినది.

యిక్కడికి జాజీపురమని పేరుకలిగిన నాభిగయ మూడుకోసుల దూరములోవున్నది. అక్కడ యీ వైతరణీ నదీతీరమందు దేశాంతరము జీవుడు వైతరణీనది దాటే కష్టము పొందకుండా వుండేవారికు వైతరణీ ప్రాయుక్తముగా వొక గోదానముచేసి నాభి ఆకారముగా వుండే వొక కూపములో పిండప్రదానము చేయవలసినది. వుత్కల బాబ్బాహ్యూలు ౧౫౦ యిండ్లవారు నాభి గయావలీలని పేరు వుంచుకొని యూచించి జీవనముచేస్తారు. వీరు మత్స్యభుక్కులు కామనిచెప్పినా గయా మహాక్షేత్రములో గయావలీలకు బాబ్బాహ్యూణాథము చెప్పినట్టు దక్షిణదేశస్థులు వీరిని చెప్పడములేదు. ప్రత్యక్షముగా అన్నశ్రాద్ధము చేస్తే స్వదేశస్థులు దొరికితే బాబ్బాహ్యూణాథము చెప్పుతారు. లేని

పుగా యెక్కి పడవలమీద వుండవచ్చును. ఈ రెండునదుల పేలుక కరుసా అనిన్ని బాహ్మణి అనిన్ని చెప్పుతారు. బాహ్మణినది గోపాల పూరుకు వోరగా వున్నది. యీ పూళ్లోను ధర్మశాల వున్నది గనుక అందులో దిగినాను. బస్తా మొదలుగా నేను దిగుతూవచ్చిన ధర్మశాలలు ౨౦౦ అడుగుల నిడుపు గగి అడుగుల వెడల్పుతో వొక కూటమున్న ఆరుఅడుగుల వెడల్పుతో వొక తాళువారమున్నూ వేళి రెండుకొనలలో రెండు కొట్టిడిలు కట్టివున్నవి. యిటువంటి ధర్మశాలలు రెండేళి వొక్కొక్క పూళ్ళో యెదురెదురుగా మధ్యే గింం అడుగుల బయలు విడిచి రమణీయముగా కట్టివున్నవి. మధ్యేవుండే బయలులో వొక బావి తొవ్వించివున్నారు. యీ ధర్మశాలలు కుంఠిణీవారు కట్టించి మూడుసంవత్సరములు అయినవి. ప్రతి ధర్మశాలలోను వొక పోలీసు బంధాత్తును యిద్దరేళి రూఠుమాలీలను వుంచినారు. యీ దినము దిగిన ధర్మశాలకు చేరినట్టుగా వొక బజారు కట్టివున్నది. సుందర మైన మామిడితోపులుకూడా సమీపములో వున్నవి. యీ పూళ్ళో నమస్తమైన పదార్థములు దొరికినవి.

౧౭ తేదీ వుదయాత్పూర్వము ౩ గంటలకు లేచి యిక్కడిక ౭ కోసుల దూరములో నుండే చత్తియా అనే పూరు ౧౦ గంటలకు చేరి నాను. దారి నడక్కునేసి వున్నా వర్షము కురిసి యెండివున్నందున మనుష్యులను నడవనియ్యకుండా మట్టిగడ్డలు కాళ్ళకు నిండాగా గుచ్చు కుంటూ వచ్చినవి. యిక్కడి బోయీలను బేరాలని చెప్పవలెను. వారం దరు గోపాలకజాతి అని తెలియవచ్చినది. మన దేశపు వుప్పాడ బోయీలు వారు మోశే దండె మీద చెయివేస్తే మాజాతి మణిగిపోయెనని బహు రచ్చచేస్తారు. వీరు స్నానము మొదలయిన ఆచారముకలిగి బాహ్మణులకు యిక్కడి దేవతలకున్న వుదకము పాకానికి తెచ్చి యిచ్చి నిండా వుపచారము చేయను అహులుగా తుళసీమణి భారణ చేసి మాంసభక్షణ వదిలి నియమముగా వుంటారు. యీ వుత్కల దేశములో అమితమైన పొగచుట్టలు తాగుతారుగాని హుక్కాలప్రసక్తి లేదు. నేటిదారి కుడిపక్క కనుపడుతూ వచ్చే కొండలకు అడివి కిన్ని సమీపము గనుక వులులభయము కద్దు. మేముదారినడుస్తూ వుం

డగా దారిలో వొక అంగడివద్దవుండే కుక్కను పులివచ్చి పట్టుకొనిపోయినదని గాబరాగా వుండినది. యీ వూరిలో బజారు వీధి వొకటే కలిగివున్నది. దిగడానకు ఇండ్లు నిండా చిన్నవిగా కట్టివున్నవి. నాపల్లకీలు సఫ్ఫికల్లు వుండడానకు నడివీధిలో వొక గుడారము వేసి యిముడ్చుకొని దిగినాను. ధర్మశాలలు యిక ముందరలేవని విన్నాము. యీ వూళ్ళోను కావలసిన పదార్థాలన్ని దొరికినవి. యీ వూళ్ళో యిద్దరు పోలీసుతాణా బంపొత్తులు తాణా వుంటారు. తాణా యిక్కడికి మూడుకోసుల దూరములో వున్నది. .

నాతోకూడావచ్చిన మనుష్యులలో కొందరికి అకస్మాత్తుగా తాళకూడని కడుపునొప్పి తగిలి నూరుబొట్లు స్పిరిటులవండర్ ద్రావకము పోసియిస్తే కుదిరినది. కొంతమందికి నెత్తురుబంకపడుతూ వచ్చినంతలో లాడును ద్రావకము పదిబొట్లు చక్కెరలో పోసియిస్తే కుదిరినది. భేదులు అమితముగా అవుతూ వచ్చినవారికి శుద్ధిచేసిన అభినిమందు పూటకు చిన్నరూకయెత్తు యిస్తూ వస్తే కుదిరినది. స్త్రీసంబంధమయిన మేహరోగముమాత్రము వొకమాత్రానికి సాధ్యమయ్యెడలేదు. వొక కావిటివానికి అతి బలిష్ఠుడైనా సకృదావృత్తి ఒక స్త్రీసంభోగము అయినంతలో మేహము మేహనీణముకూడా పుట్టి క్రమముగా పాదాలలో నొప్పిపుట్టినడవ కూడకుండా కలిగి నా చేతనయినంత చికిత్స కలకత్తాలో చేయించిన్ని కుదరక నా స్నేహితుల వశముగా ఆ మనిషిని కలకత్తాలో విడిచిపెట్టి వచ్చినాను.

ఈశ్వరుడు యింతరోగమును సకృదావృత్తిలో పురుషులకుయిచ్చే సాటి దేహధర్మముతో స్త్రీలను పురుషాకర్షణ చేయుచు వచ్చేటట్టుగా వేడుకతో తిరుగుతూ వుండేటట్టు యెందుకు నియమించినాడో ఆకారణము అతనికే తెలియ వలసినది. అయితే నాకు తోచేది యేమంటే ఆరీతిగా స్త్రీలను వుంచడము వల్ల తనకటాక్షానకు సాత్మిలు కాతగ్గ పురుషులకు అడివిలో చరింపుచు నుండే వ్యాఘ్రము మొదలయిన మృగలను చూచితే యెట్లా భయపడి దూరస్థు లాదురో తదవృత్తుగా అయ్యే నిమిత్తమని తోచినది. అయితే అతని మాయ దురత్యయము గనుక మోహాన్ని జయించలేకుండా వున్నాము.

యీ గాడ దేశములోనున్న వుత్కల దేశములోనున్న చింత పండు మిరపకాయలు విస్తారముగా మన దేశమువలె తినక పోయినా మన దేశస్థుల నిమిత్తము కావలసినవి అంగళ్ళలో పెట్టి వుంచుతారు. యెండు మామిడి వరుగు చింతపండుకు బదులుగా వాడుతారు. మామిడిచెట్లు అమితముగా కలవు. శాలలోకూడా అవేపెట్టి పయిరు చేస్తూవున్నారు. యీ దేశపుబోయాలు మిట్టలు యొక్కవలసినప్పుడు హరిబోలో అనే మాటతో కంఠద్వని వుగ్గళించి చేయుచూ వచ్చుచున్నారు.

౧౨ తేది ఉదయాత్సూర్యము ౪ గంటలకులేచి యిక్కడికి ౭ కోసుల దూరములో నుండే కటకమనే షహారు ౧౧ గంటలకు చేరి నాను. దారి సడక్కువేళి గట్టిపడి వున్నానిన్నటి దినము అమికమయిన వషణము కురిశినందున దారినిండా అడుసుగా వుండినది. కటకముముందు రెండుకోసులు కద్దనంగా సడక్కులో నుంచి వొకకాలున చీలిమహానదిలో కలిసినది. ఆదారి గులకయసుక పరగా వుండినది. ఆ మహానది కటకము చుట్టుకొని ప్రవహింపుచున్నది. ఆ నది రెండుకోసుల వెడల్పు కద్దు. యీ నది వింధ్యపర్వతములో వుత్పత్తిఅయి కటకానికి సమీపముగానే సముద్రాగమి యయినది. వైతరణినది మొదలుగా కటకము వరకున్న అతి ఘోరమయిన అడవిగా లోగడ వుండినది. యిప్పుడు కుంభిణీవారు కలకత్తాలో వుండే బంగళీధనికుల కుండా ఆ అడివి కొట్టించి సడక్కు వేయించినారు.

కటకముపూర్వమందు ఢిల్లీ కింద వుండినది. అక్కడిపాదుషాకులుం బస్థులకు అంతఃకలహము కలిగి ఆ రాజక మయిన మీదట నాగపూరు యేలుతూ వున్న షాహురాజు వంశస్థులు యీ నెట్టునవున్న అధికారస్థులనుకొట్టి తీసుకున్నారు. పిమ్మట యింగిలీషువారు పునాషహారు స్వాధీనము చేసుకొని క్రమక్రమముగా హిందుస్తాన్ సమగ్రముగా స్వాధీన పరచుకుంటూవచ్చేసమయములో నాగపూరుఅప్పాసాహేబుతో కలహ ప్రసక్తి అయినది గనుక ఆకలహము ఆకరము చేసుకొని కటకపుజిల్లా స్వాధీన పరచుకొన్నవారై పిమ్మట నాగపూరు రాజ్యము ఆరాజు సంబంధకుని అధీనము చేసినప్పుడు యీ కటకపుజిల్లా ఢిల్లీ పాదుషాది గనుకనున్న ఆ ఢిల్లీ తక్కు యిప్పట్లో తనుచేతికింద వున్నది గనుక అన్యాయ

యముగా మీవారు ఆక్రమించిన కటకపుజిల్లా మీకు యివ్వవలసినది లేదని యింగిలీషువారు నిలుపుకొని యేలుతూ వున్నారు. అగి సంవత్సరములుగా వీరి అధీనములో వుండివున్నది.

ఇ రు వ ది ఒ క ట వ ప్ర క రణ ము .

కన్యాకుమారి మొదలు కాశీరమునకు సమీపమయిన దేశము వరకు ఉత్తరదక్షిణములున్న సింధునది మొదలు బ్రహ్మపుత్రినది వరకు తూర్పు పడమర లున్న యింత ఆనాయాసముగా యెంతో దూరవాసులయిన క్రీస్తు మతాంతరులకు యీశ్వరుడు స్వాధీనము చేయవలసిన దేశమని మరిమరి యోచించగా నాబుద్ధికి విశేషముగాతోచినది యేమంటే మన పూర్వీకులు చెప్పియుండే “అహింసా పరమోధర్మః, స్వర్ణస్తేయం నురాపానం, ఆత్మవత్సర్వ భూతాని” యివి మొదలయిన వచనముల యొక్క ధర్మములను జగత్తులో అందరున్న పరిపాలన చేయసాగితే ప్రపంచధర్మము జరగక లోకము కృత్యరహితమై శాంతినిపొందును గనుకనున్న అటువంటి శాంతి యీశ్వరుని చిద్విలాసానకు వ్యతిరీక్తము గనుకనున్న అటువంటి ధర్మాలు అందరున్న జరిపించ నేరరు గనుకనున్న ప్రపంచముయొక్క మర్యాదప్రకారము కామకోపములతో చిద్విలాసము నడుస్తూ వుండేటట్టుగానున్న అటువంటి ముఖ్య ధర్మాదులు వదలకుండా కొందరు అవశ్యముగా లోకములో జరిగించి యీశ్వరుణ్ణి తృప్తిపరచి ఈశ్వరకటాక్షము సంపాదించి అటువంటి జగదీశ్వరునియొక్క దులభమయిన కటాక్షము తాము సంపాదించు కునేటట్టుగా తమకు అయోచిత జీవనము కలుగచేసి కాపాడుచువచ్చిన ఇతరులక్షేమమును “స్వస్తి ప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం” అనే వచన ప్రకారము ప్రార్థించుచూ వుండేకొరకు బ్రాహ్మణ క్షత్రియులు మొదలయిన వణములు నిణయించపడ్డవిగదా? అందులో క్షత్రియులు చేయుచూవచ్చినక్షాత్రధర్మపురస్కరమయిన రాజ్యపరిపాలనపూజ్యులుగా వున్న బ్రాహ్మణులకు దురభిమాన పురస్కరముగా పూర్వకాలములో సరిపడక ఆగ్రహణోదగులై క్షత్రియులను నివంశము చేసినందున

రాజ్యపరిపాలనచేయ నేచిణన సంప్రదాయకులు యీ కర్మభూమిని లేకపోయిరి. కడమ మూడువణములవారు యెంతవారివారి ధర్మములు జరిపించుచున్నా శిక్షకులు రక్షకులున్న అయిన క్షత్రియులు లేకపోయినందున వీరి స్వధర్మములు దీర్ఘముగా జరిపించుకోలేక వణాశ్రమ సంకరు లై నారు.

శాంతిరహితులయిన బ్రాహ్మణులద్వారా యింత సంకరము అయిన వేడుక యీశ్వరుడుచూచి వీరి శిక్షనిమిత్తము బలాత్కారము చేత కర్మశూన్యులను చేయ నేవరచిన తామసగుణప్రధానులయిన మహమ్మదు మత ప్రచిష్టులను యీ భూమిలో ప్రవేశింపబెట్టి కావలసినంతమట్టుకు పూర్వపు వాసనప్రకారము కర్మద్వారా జ్ఞానము సంపాదించవలె నని పోరాడుతూవుండే బ్రాహ్మణులను శిక్షించినాడు. పూర్వికలుచేసిన పాపానికి వారిమశ్ఘలు యెట్లా శిక్షకు అహులయినారని విచారినై “మాతాశేశద్ మక్కల్ క్కొ” అనే అవ్వయారు వచనమే ఆకరము. పిమ్మట యీశ్వరుడు కృపాసముద్రుడు గనుక ఆనుపూర్వికమైన కర్మభూమి శుద్ధముగా కర్మశూన్యమైపో ననే భయముచేత స్వగుణప్రధానులై బుద్ధికుశలతచేత యీశ్వర సృష్టి అయిన అనేక బ్రహ్మాండముల గతులను ఉత్తర దక్షిణ ధ్రువనక్షత్రాల స్థితులనున్న తెలిసి సాహస ధైర్యములతో నక్షత్రీయాపముగా నుండే బ్రహ్మాండాల సృచ్ఛములను పట్టి నముద్రము మధ్యవాడలను నడిపించి యిన్ని బ్రహ్మాండములకు సృష్టకర్తగా వొకడేవున్నాడని నమ్మి యీశ్వరుణ్ణి ఆరాధనచేయుచూ వుండే యింగిలీషువారికి తగుపాటి బహుమతిగా ఈ కర్మభూమిని అవలీలగా యిచ్చినాడని తోచినది.

యీశ్వరుడు చిద్విలాసాధకమై ప్రతి చైతన్యానికి భిన్నరూపము భిన్నధ్వని భిన్న తాత్పర్యము కలగ చేసి వున్నాడు గనుకనున్న ప్రకృతి దేహములకు సద్గుణకటాక్షము కలిగేవరకున్న ఆత్మస్థితి పరనిండ చేసేటంతకన్నా మిక్కిలీ ఆనందము వేరే లేదు గనుకనున్న సాత్విక బుద్ధిగా విచారించి కే హిందవులను తమ క్రీస్తుమతాసకు యెక్కువ అని వారు అనుకోక పోయినా సరిపోలిన దనియైనా అనుకోవచ్చును. దురత్యయమయిన యీశ్వరమాయ అట్లు సాత్వికముతో

వాకమాత్రముగా యెవరినిన్ని అనుకోనివ్వదు గనుకనున్న మీది మిక్కిలి హిందువులు పై సంకర ద్వారా మత విషయమైన బహిరంగకృత్యములలో గహితముగా కొన్నికొన్ని ప్రమేయాలయందు నడుచుచున్నారు. గనుక పయన నార, లోపల చెక్క, అందుకులోపల మధురమయిన విత్తు, కలిగిన బాదమపండు వతుగా వుండే హిందుమత సారమును తెలుసుకోలేక హిందువులు తెలియక ముణిగిపోతారే; చునమతము పట్టితే కడతేరుదురే; అనే పశ్చాత్తాపముతో స్వగుత ప్రకటన చేయను యింగిలీషువారు వుద్యోగిస్తూవున్నారు గాని మరి యెటువంటి విషయములోనున్న హిందువులకు యే విరోధముచేతనైనా తమచేత నయినంతమట్టుకు తొందరలేకుండా రాజ్యపరిపాలన చేయుచు ఈశ్వర కటాక్షమునకు దినదినానికి పాతులుగా ప్రవేశింపుచువున్నారు.

యీ కటకపు పహారులో ౨౦౦౦ యిండ్లు కద్దు. పదివేలమంది ప్రజలు వుండవచ్చును. సమస్తమయిన పదార్థములు దొరుకుచున్నవి. తురకలు ఈ రాజ్యము చేసేటప్పుడు యిక్కడ తురకలు నిండా ప్రవేశించినారు. ఇప్పట్లో మొహారంపండుగ అయినందున యీపూజోత్సవములకు మయిన వుత్సవము జరుగుచున్నది. గాని దక్షిణ దేశము వలెనే వుత్సవము జరిగించేవారు నామము బాగు మొదలయినది పూను కొని వెళ్ళిచేష్టలు విస్తారము చేయ్యడములేదు.

మహమ్మదుమతస్థులు కాబాలుదేశ ద్వారా హిందుస్తానులో ప్రవేశించిన వెంబడిగానే సింధునదీతీరమందు వున్న సోమనాథస్వామి గుడి నవరత్నఖచితమైనది వుండగా కొట్టి పాడుచేసి కోట్లంతరాల రత్నాలు స్వాధీనముచేసుకొని అక్కడి నివాసులనున్న పంజాబ అనే అయిదు ధారలు కల సింధు నదీతీరమందు వుండే హిందువులనున్న సుమారు లక్షమందిదాకా మహమ్మదుమతములో మేము ప్రవేశించమని చెప్పినందుకు వారిని శిరచ్ఛేదము చేయించినారు. అటుతర్వాత ప్రయాగలోవున్న అక్షయవటం యంత్రము మొదలయిన స్థలములను నిర్మూలముచేసినారు కాశిలో విశ్వేశ్వరుడు అన్నపూర్ణ వగైరా దేవతలను వారి మందిరాలను బ్రహ్మలయాలను పగలకొట్టినారు. యింత నిబంధము మహమ్మదు మతస్థులు జరిగించినప్పటికిన్ని

యిప్పుడు వ్రాసాయముచేత క్రీస్తుమతస్థులు తమ మతములో చేచిఁగ
 హిందువులలో సహస్రములో వొకపాలైనా ఆ కాలమందు మహా
 మ్మదుమతములో హిందువులు ప్రవేశించక మహమ్మదు మతస్థులను
 క్రమక్రమమున తమ మతముజోలిక రాకుండావుండేటట్లు చేసుకొని యిడి
 సిన దేవాలయాలను బ్రహ్మాలయాలను మళ్ళీ వ్రద్ధరించుకుంటూ వచ్చి
 నారు. క్రీస్తుమతస్థులు “ఉపాయేనతు యచ్ఛక్యం సతచ్ఛక్యం పరా
 క్రమైః” అనే వచనప్రకారము క్రమక్రమముగా యీ దేశములో
 గౌరవము సుతరాంతేకుండావుండే జాతిని విస్తారముగా తమమతములో
 చేచుకొని కమఃఫలముయొక్క రహస్యము తెలియనివారిని క్రీస్తు
 మతమే వ్రత్తమనుని చెప్పుకుంటూ వుండేటట్లు యెప్పటికిన్ని చేసి
 వున్నారు.

మహమ్మదు మతానకు క్రీస్తుమతానకున్న (హిందూమతాన
 కున్న) వుండే తారతమ్యములను గురించి నేను ఒకకథ వినడమయినది.
 అది యేలాగంటే వొక ప్రభువు ఈ మూడుమతస్థులను వద్దవుంచుకొని
 వొక ప్రశ్నచేసినాడట. ఆ ప్రశ్న (ఏది) అనగా వొక దారిమధ్యే
 వొకడు భాటసారిని కొట్టి నిబంధపెట్టి తన యింటికి పిలుచుకొనివచ్చి
 ఆతిథ్యము యిచ్చేటట్లు సంకల్పముచేసుకొని యిల్లు కట్టుకొని కాపురము
 చేయుచూ వచ్చినాడు. మరొకడు తన యింటియొక్క సౌఖ్యమును
 తన ఆతిథ్యముయొక్క రుచినిస్సి బోధచేసి దారినడిచేవారిని యింటికి
 పిలుచుకొని వచ్చి ఆతిథ్యము యిస్తూ వచ్చేటట్లు సంకల్పముచేసి వొక
 యిల్లు కట్టుకుని కాపురము చేయుచువున్నాడు. మరొకడు తనయింటికి
 వొకరిని పిలువవలసినది లేదు, నేను వొకరింటికి వొకరివద్దికి పోను, నా
 అంతట నేను వుండవలసినదని సశ్చయముచేసి యిల్లు కట్టుకుని కాపు
 రము చేయుచు వచ్చినాడు. యీ ముగ్గురిలో యెవడు వ్రత్తముడని పై
 ముగ్గురి మతస్థులను ప్రశ్నచేసి సంతలో మహమ్మదు మతస్థుడు బోధించి
 పిలుచుకుని వచ్చేవాణ్నిన్ని తావులోపడివుండే వాణ్నిన్ని సపుంసకులుగా
 నిందించి ఆతిథ్యము యివ్వవలెనని తోచినప్పుడు వెర్రితనముచేత దారి
 పోయ్యేవారు రాకపోతే తన్ని ఆతిథ్యము యిచ్చేదే పురుషవాహినియని
 ప్రత్యుత్తరము యిచ్చినాడట. క్రీస్తుమతస్థుడు నిబంధము చేసేవాణ్ని

కర్మారుణ్ణి గానున్ను వుండేతావులోనుంచి కదలనివాణ్ణి స్థావరరూపుణ్ణి గా నిందించి మనసును రంజితపరచి ఆతిథ్యం యిచ్చేవాడు శ్రేష్ఠుడని ప్రత్యుత్తరవుచ్చినాడట. హిందుమతస్థుడు మంచిపదాధాములున్ను మంచిస్థలమున్ను దొరికినవాడు తనకు అబ్బెగదా అనిన్ని కొత్తవాణ్ణి పిలుచుకొని వస్తే తనకు దొరికిన మంచిపదాధాము భక్షణ చేసేవాడికె కొత్తవానికి లేక పదాధాన్ని చెరిచి తాను భుజించక ఆ మంచి పదాధాన్ని నిందించి పదాధాము కలవానికి పనికిరా కుండా కొత్తవాడు యెక్కడ చేసిపోనో అనే భయముచేత మంచి పదాధాము కలవాడు వొకణ్ణి చేర్చక వొకనితోను చేరక తనంతట వుండును. వాడు పూణుణుడున్న బలవంతముచేసి తన పదాధాము పెట్టేవాడున్ను బోధించి తన పదాధామును పెట్టేవాడున్ను సకాములు వుత్తమ పదాధామును కన్నవారు కారు అని పరస్పరమున్ను నిందించి నారట.

యిదిన్నిగాక మరివొక ఇతిహాసము విన్నాను. అది యేమంటే వొక యింగిలీషుదొర వొక బ్రాహ్మణ్ణి నా దేహమువలనే నీ దేహము రక్తమాంసాది యుక్తములయిన అవయవములతో చేసివున్నదే బ్రాహ్మణులు మేము యెక్కువ అని అనుకోవడానకు కారణ మేమని అడిగినంతలో బ్రాహ్మణుడు పుల్లమామిడిపండు తియ్యమామిడి పండున్ను వొక్కదినను ఆకులు కొమ్మలుగల చెట్టున వొక ఋతువులో వొకటే విధమయిన తోలు కండములైతే జనించి సమస్త విధాలో వొక్కటేరీతిగా వున్నా రుచిభేదము కావడానకు యేమికారణమో అదే కారణము బ్రాహ్మణుల యెక్కువతనాన కని చెప్పి మరిన్ని బ్రాహ్మణులు శ్రేష్ఠులని యీశ్వరుడు చెప్పినాడంటాము గాని మేమే చెప్పలేదు. యెట్లా అన్ని మామిడిపండ్ల వుత్పత్తి స్థితిలయాలు వొక్కటే క్రమమయినా వాటి భోక్తకు వాటి రుచిభేదము తెలిశి యిది మంచి యిదిచెడు అని వాట్లను వాడినట్లు మీ దేహ సారాన్నిన్ని బ్రాహ్మణ దేహాల సారాన్నిన్ని యెరిగి యీశ్వరుడు తియ్యమామిడి పండు శ్రేష్ఠమని రుచిచూడగలవాడు చెప్పినట్లు బ్రాహ్మణులు శ్రేష్ఠులని నిరూపించినాడని చెప్పినాడట.

౧౯ తేదీ మధ్యాహ్నమువరకు కటకములో నిలిచి ౧౫ గంటకు బయలుదేరి యిక్కడికి గి. కోసుల దూరములో నుండే గోపాలపూరు అనేపూరు గి. గంటలకు చేరినాను. కటకముముందర చుట్టుకొనివుండే మహానదిని పడవలకుండా వొకసారి దాటినాను. లోగడ మామిడిచెట్ల శాలవుండగా వాటిమధ్యే యిప్పుడు నడక్కు వేసి వున్నది. గనుక బహు రమణీయ్యముగా వున్నది. గోపాలపూరు గొప్ప పూరు. బాజారు వీధి కద్దు. పూరుమధ్యే వొక నరసింహస్వామి గుడి కట్టి లోపలి ఆవరణములో బ్రాహ్మణులు దిగడానికి తాళువారము వేళి వెలిపక్క శూద్రులకు తాళువారమువేళి మిద్దెవేళికట్టివున్నది. గనుక ఆగుళ్ళోనే దిగడ మయినది. నరసింహమూర్తిని సుందరముగా చేసి వుంచినారు. యీమత్స్యదేశపు బ్రాహ్మణుడు రెండుకాలాలున్ను పూజచేస్తాడు. దక్షిణ దేశపు చట్టముగా గుడి కొంచములో ముఖమంట పము వుంచి కట్టివున్నది. యీపూళ్ళో అన్నిపదార్థములు దొరికి నవి. గోపాలపూరుముందర రెండు నదులు కాలినడకగా దాటినాను. వాటిపేళ్ళు భార్గవనది వొకటి, కుశనది వొకటి.

౨౦ తేదీ వుదయాత్పూర్వము ౧౫ గంటకు లేచి యిక్కడికి ౧౦ కోసుల దూరములోనుండే సత్యవాది యనే పూరు ౨ గంటలకు చేరినాను. దారిలో పిప్పిలి అనే మజిలీపూరివద్ద మనుష్యులు తడిశేపాటి వర్షము కురిశినది. రేపటిదినము ద్వారాదళి గనుకనున్న జగన్నాథమహాక్షేత్రములో కొంచము బ్రాహ్మణ భోజనము చేయింతామని యత్నముతో యీ దినము యింతదూరపు మజిలీచేయడమయినది. యీపూరున్ను గొప్పది. మహాస్థలము. వొకమతములో విశాలముగా స్థలమువుండగా దిగినాను. యిక్కడ గోపాల మూర్తి గుడి వున్నది. వజ్రరేఖయనే నది వొకటి చిన్నదిగా గుడికి సమీపముగా ప్రవహిస్తూవున్నది.

ఈ స్థలమాహాత్మ్యము పూర్వకాలములో గోకుల బృందావళ నివాసిగావున్న కులీనుడయిన బ్రాహ్మణుడు, ఆసన్నకాలమందు వుపశురిస్తూ వున్నవాడికి తనకన్యకను యిస్తానని వాగ్దత్తము చేసినట్టున్ను, ఆవృత్తాంతము కన్యాబంధుజనము అబద్ధమని వాదించినంతలో గోకుల బృందావళనివాసి యయిన గోపాలమూర్తి పురుషాకృతి ధరించి

యిక్కడి రాజముందర సాక్షిచెప్పి ఆ కులీనుడికి కులీనుశికస్యను తీసి
యిచ్చి వివాహము చేసినట్లున్న అదిమొదలుగా యిక్కడ గోపాల
మూర్తి విలశిల్లి అంగుళియ్యకముతో గీచి, నదిని కలగచేసి భక్తవత్స
లుడుగా వుండేట్లు వాడుకుంటారు. మత్స్యదేశపు బ్రాహ్మణ
యిండ్లు యీపూర్వో గం కడపదాకా వున్నవి. యీ మూర్తికి
పిష్టపక్వాన్నము నైవేద్యముగాని ప్రత్యక్ష అన్నము నైవేద్యము చేసే
వాడికలేదు.

౨౧ తేది వుదయాత్పూర్వము ౪ గంటలకు లేచి యిక్కడికి
అయిదు కోసుల దూరములోనుండే జగన్నాథ మహాక్షేత్రము వుదయ
మయిన రెండు గడియలకు చేరినాను. దారి సడకు వేసియున్నది.
క్షేత్రాసకు కోశెడు దూరములో తులసిదాసు అనే మహాపురుషుడి
సమాధి వున్నది. అక్కడ జగన్నాథస్వామి స్థూపీమీదనుండే చక్ర
దశనము అవుతున్నది. అక్కడి స్థలవాసులకు యధోచితము దక్షిణ
యిచ్చి చక్రదశనము చేయవలసినది. అటారానాళాఘాటు కుండా
క్షేత్రము ప్రవేశించినాను. ఆఘాటులో యాత్ర వచ్చినవారివద్ద
హాశీలు పుచ్చుకొనే కచ్చేరి వున్నది. అక్కడ మనుష్యుల గణన
చేయుచుకొని హాశీలు యిచ్చి చీటీచేయుచుకుని స్థలము ప్రవేశించ
వలసినది.

యీ జగన్నాథ మహాక్షేత్ర మాహాత్మ్యము పురాణ సిద్ధముగా
యిప్పుడు తెలియడము యేమంటే పూర్వకాలమందు యీ భూమి
అతి ఘోరమయిన దండకారణ్యముగా వుండినది. అందులో నీలాద్రి
అనే పేరుగల పర్వతము వాకటి వున్నది. అందులో నీలమాధవస్వామి
అనే మూర్తి నివాసము చేయుచు కిరాతకులవల్ల ఆరాధన చేయ
బడుతూ వుండేట్లున్న యిట్లా వుండగా యిక్కడికి బహు దూరప్రాంత
మందున్న యింద్రియము మహారాజుకు యీమూర్తి ప్రభావము
ఈ స్థల ప్రభావమున్న తెలిసి నిశ్చయముగా చూచి విచారించి వచ్చే
కొరకు వాక బ్రాహ్మణిని పంపించినాడు. పూజ చేయుచున్న కిరాత
కులకు నీలమాధవస్వామి తత్పూర్వము నన్ను యెప్పుడు బ్రాహ్మణు
వచ్చి దర్శనము చేయుచున్నాడో అప్పుడు మీ అధీనము వదిలిపోతానని

చెప్పివుండినాడు. గనుక యింద్రోద్యము మహారాజువల్ల వంపించబడ్డ బ్రాహ్మణుడు తన్ను బ్రాహ్మణుడని తెలిస్తే కిరాతకులు హింసించురనే భయముచేత ప్రాచీను వేషుడై యీ దండకారణ్యము ప్రవేశించి స్త్రీలు మాయాశక్తి చైతన్య పరిపూర్ణులై సమస్త కామకోధ కలహాలు పురుషులకు కలగచేశేవారు గనుక వచ్చిన బ్రాహ్మణుడు కిరాతక రాజుకొమార్తెను స్వాధీనపరుచుకుని కిరాతకులవల్ల అచింపపడే నీల మాధవస్వామిని దక్షిణముచేసి తన రాజుకు సమాచారము చెప్పను వెళ్ళినాడు. ఇంతలో నీలాద్రిపర్వతమున్ను నీలమాధవస్వామి మూర్తిని సముద్రోసైకతమువల్ల అంతర్ధానమైపోయి సముద్రోతీగమందుండే చక్రోతీర్థమువద్ద బలభద్రో కృష్ణసుభద్రోల మూడు కళేబరాలున్ను కొంతమట్టుకు దహనమై కొంతకాలకనిలిచి అవి దారుమొద్దువలెనే ఆ కారములు కలిగినవిగా కొట్టుకునినచ్చి పడివుండగా అందులో నీలమాధవస్వామి చైతన్యాంశలు ప్రవేశించివుండినవి. ఆ వయినము ముఖ్య కిరాతకులకు తెలిసి ఆ దారుమొద్దులను తెచ్చి మృదంగవతుగా వక్షస్థలములయందు ధరించి వాటిని వాయిస్తూ ఈశ్వరభజన చేయుచూ వచ్చినారు. ఇట్టి సమయమందు యింద్రోద్యము రాజు యీ స్థలము ప్రవేశించి నీలమాధవస్వామి అంతర్ధానమయిన వర్తమానము తెలిసి ఖిన్నుడై బహు తపస్సుచేసి మళ్ళీ నీలమాధవస్వామి ఇక్కడ విలసిల్లు తానని వాక్కు యిచ్చినందు మీదట యిప్పుడుదృశ్యముగావుండే మందిరములు కట్టి మళ్ళీ బహుకాలము తపస్సు చేయుచునుండగా యీ మందిరాలుపర రాజు స్వాధీనమై పోయినవి. మళ్ళీ యీమందిరాలనున్న కిరాతకుల స్వాధీనముగా వున్న దారువులనున్న యింద్రోద్యము రాజు సంపాదించిన వెనక విశ్వకర్మ వృద్ధ స్వరూపముగావచ్చి ఆ దారుమొద్దులను బింబాలు చేస్తూవుండగా విశ్వకర్మ నియమించిన కాలము వరకు మనసు తాళక అతనపనిచేసే ఆలయము తెరిచి చూచినందున సగము మట్టుకైన పనితో ఆ మొద్దులను యధోచితముగా బింబాకృతి చేసివిడిచిపెట్టి విశ్వకర్మ పోయినాడు. తర్వాత ఆరీతిగావుండే బింబాలలోనే మూర్తిభవిస్తానని అశరీర వాక్కుగా యీశ్వరాజ్ఞ అయి వందున బ్రాహ్మపురస్సరముగా ఆ మూర్తులను యింద్రయ్యము రాజు

ఇక్కడ ప్రతిష్ఠ చేసినాడు. అది మొదలుగా యిక్కడ యీశ్వర
 వైతన్యము ప్రతిఫలించివున్నది—యిక్కడ ప్రసాదమహిమ యొక్కవ
 కావడానకు కారణము యేమంటే వైకుంఠములో నుండే శ్రీమహా
 విష్ణుదశనానకు సాంబమూర్తిని బ్రహ్మాయున్ను వెళ్ళినట్టున్ను
 అప్పుడు లక్ష్మీ సహితముగా విష్ణువు ప్రసాదము ఆరగింపు చున్నట్టున్ను
 ఆ భోగ్యాన్నమును లక్ష్మీ బ్రహ్మకు శివునికిన్ని యిచ్చినట్టున్ను వీ
 రుభయులు వుచ్చిస్తుమని యెంచక మహాప్రసాదమని భుజించి వీరి స్వస్థ
 లాలకు వచ్చినంతలో వీరుభయుల భార్యలకున్ను వీ రుభయులు కళాహీ
 నులై యున్నట్టు తోచి అందుకు కారణ మేమని అడిగినంతలో వీ రుభ
 యులు తాము మహాప్రసాదభక్షణ చేసిన వత్తమానము చెప్పగా
 ఆ యిద్దరుస్త్రీలు ఆ ప్రసాదభక్షణ కళావృద్ధి చేయతగ్గదిగాని కళా
 హీనము చేయనేరదే, మరి యేమి పనిచేసినారో అని చెప్పి ఆ ప్రసా
 దము మాకు యేల తెచ్చియియ్యకపోతిరి అని అడిగినట్టున్ను వీ రుభ
 యులు మీరు స్త్రీలు మాయాస్వరూపులు గనుక మహాప్రసాదానకు
 అహుణుకారని మీకు తెచ్చి యియ్యలేదని చెప్పి మనము కళా
 హీనులు కావడానకు కారణ మేమో అడిగి తెలుసుకుండా మని మళ్ళీ
 విష్ణువద్దికి వచ్చినట్టున్ను విష్ణువు వారికి చెప్పడములో మా ప్రసాద
 భక్షణవల్ల మీరు కళాపరిపూర్ణులు కావలసినవారైనా ఆ మహాప్రసా
 దము స్వీకరించడములో ఆ ప్రసాదము మీ చేతులకు తగిలి పరం
 పరగా తక్కువఅయిన అవయవములలో తాకి ప్రసాదాన కారణము
 మీవల్ల నడిచినదిగనుక తన్నిమిత్తమయిన అపరాధముచేత మీరు
 కళాహీనులై నారని తెలియచెప్పినట్టున్ను అందుకు ప్రాయశ్చిత్తమేమని
 అడగగా జగన్నాథ మహాక్షేత్రములో వొక పుణ్యతీర్థము వున్నది,
 ఆ పుణ్యతీర్థమందు మీరు స్నానము, పానము మొదలయినవి
 చేసితిరేని తత్పాపపరిహార మగు నని చెప్పినట్టున్ను బ్రహ్మ రుద్రులు
 అట్లా చేసినట్టున్ను తదారభ్య యీ స్థలము వదిలిపోయ్యేటప్పుడు
 యాత్రోకు వచ్చినవారు అందరు ఆ తీర్థములో ప్రసాదవిషయ
 మయిన అపరాధపరిహారార్థము స్నానపానములు చేస్తారు.
 ఆ చొప్పున విష్ణుమహాప్రసాదానకు స్త్రీలు అర్హులుకారని తెలిసినవెవక

పార్వతి సరస్వతులు యిద్దరు ఈ స్థలములో తపస్సుచేసి సర్వసాధారణముగా శ్రీలక్ష్మణులకు శూద్రులకు కూడా విష్ణుమహాప్రసాదము కలిగేటట్లుగా వరము తీసుకున్నారుగనుక అద్యాపి యిక్కడ ప్రసాదము సర్వసాధారణమై తారతమ్యము లేకుండా పరిగ్రహింపబడుతూ వున్నది.

ఆ చొప్పున తపస్సుచేసే అవసరముగా పార్వతి విమలా అనే పేరు ధరించి యీ గుళ్లో విలసిల్లి ఆమె సంవత్సరోత్సవములో అద్యాపి తామసపూజాంగ మయిన జీవహింస బలులు అంగీకరింపుచున్నది. విష్ణుగుళ్లో ఆవరణము లోపల యీ బలులు జరగడము యుక్తము కాదని కొందరు సాత్వికులు యిటీవల విరోధిస్తే వారిని ఉపద్రవపెట్టి యధాప్రకారము ఆ శక్తి బలిపూజలు జరిగించుకుంటూ వున్నది. సరస్వతి రక్షోగుణ ప్రధానురాలు గనుక యధోచితమైన పూజను అంగీకరిస్తూ యీ గుళ్లో పార్వతివలెనే విశేషనామధేయము లేక విలసిల్లి వున్నది. యీ గుళ్లో స్నానము చేసినమాత్రాన విష్ణుసారూప్యము కలగచేయ తగ్గపాటి వాక మహాతీర్థము వుండిన దట. తద్ద్వారా కాకులు మొదలయిన షత్సులకు విష్ణుసారూప్యము కలుగుతూ వచ్చెనట. ఆ తీర్థము యిప్పుడు కలిసామాజ్యద్వారా అతథానమై ఆ ప్రదేశముయొక్క నిశానిమాత్రము చూపింపుచున్నారు. రహస్యమయిన తాపిని మొదలయిన గ్రంథాలలో పరమాత్మ చతుర్థాకృతిగా ఇక్కడ దర్శనము యిస్తున్నాడని చెప్పేటట్లు తెలిశినది.

ఇక్కడి గుడి నన్నూరు అడుగుల చచ్చవుకములో నుమారు తిరువట్టూరి గుడిపాటి విశాలముగా రెండు ప్రాకారాలు కలిగివున్నది. గర్భాగృహము మీది స్థూపీ అరిటి పువ్వండముగా రెండు తాటిచెట్ల పొడుగున కట్టి మీద చక్రము వుంచివున్నది. ముఖమంటపము విశాలముగా పయిన గుంతుటము అందము గల స్థూపీలు వుంచి కట్టివున్నది. ముఖమంటపముయొక్క బయటి ప్రాకారము గోడలో తురకరాయి మీద చిత్తులిపని బహుసుందరముగా చేసివున్నారు. గర్భాగృహము చుట్టూ చిల్లర గుళ్ళు శానా కట్టివున్నవి. గుడిలోపల వాక అక్షయ వటము వాక ముక్తి మంటపము వున్నది. వాటికింద జపము చేస్తే ముక్తి ప్రాప్తమని నియమించివున్నారు. వెలిప్రాకారములో నన్నూరు

పాయిలుగల వంటశాల విశాలముగా వొకటి కట్టివున్నది. వొక్కొక్క పాయిమీద ౧౨ పిడతలు వుంచి అన్నము పచనమయ్యేటట్లు వయిపు (వీలు) చేసివున్నారు. వొక్కొక్కపాయి ౫ వేల రూపాయలకు కదా చిత్తుగా అమ్ముకానికి దొరుకుతున్నది. పచనమయ్యే ప్రసాదములో పాయి గలవానికి ప్రతి పిడతకు స్వతంత్ర హక్కు కద్దు. అందువల్ల పాయిగలవానికి వరుమానము విస్తారము. నిత్యము రమారమిచి అయిదు గరిశేల బియ్యము అన్నము భోగ్యముగా నివేదనము అవుతున్నది. పిడతలు చేసే కుమ్మరవాండ్లు ౫౦౦ యిండ్ల వారున్నారు. ప్రసాదస్వీకారము చేయడములో ఉచ్చిష్టదోషము యెంతమాత్రము వాటించక స్వీకారము చేయుచున్నారు. గుడి లోగడ సిలాదిపర్వతమున్న తావులో కట్టివున్నది గనుక పూరువుండే భూమి కన్నా గభాగృహము సుమారు నూరడుగుల పొడుగులో కట్టి వున్నట్లు తోచబడుచున్నది.

గుడికి నాలుగు పక్కలా నాలుగు ద్వారాలువున్నవి. అందులో తూర్పుపక్క ద్వారములో ఒక సింహాన్ని చేసివున్నారు. కనుక దాన్ని సింహద్వారమంటారు. అక్కడ సర్కారు మనుష్యులుంటారు. చీటీ చూచుకొని స్వామిదర్శనానికి గుడిలోపల మనుష్యులను యెంచి విడిచి పెట్టుతారు. జేలేశ్వరమువద్దవుండే సువర్ణ రేఖనది మొదలు గంజాం వద్దవుండే ఋషికుల్యాణనదివరకు వోడ్ర దేశముగనుక యీమధ్యేవుండే కాపురస్తులు జగన్నాథానకు వస్తే యెంతమాత్రము హాళ్ళీలు యివ్వనక్కరలేకుండా పూర్వమునుంచి యేర్పాటు అయివున్నది. యితర దేశ స్థులు యెవరువచ్చినా నాలుగుదినములు స్వామి దర్శనము చేసి అయి దోదినము భోజనముచేసి పోవడానకు జనము ౧ కి ర్పు ౨ | ౨ రు (2-6-0) యివ్వవలసినది. యొక్కవ దినాలు స్వామిదర్శనము అనే డ్రిస్తే ఆలెక్కను త్రైరాశికము మీద రెట్టించి మహాసూలు యిచ్చి చీటి పుచ్చుకోవలెను. మహాసూలు తీరువచీట్లు యిచ్చేటప్పుడు పురోహితము పఠించిన పండా మూరిఫత్తున వాడి వేరు కూడా దాఖలా వ్రాసుకుని యిస్తారు. క్షస్తమయిన దినాలకు యొక్కవ గా యాత్రీవారు వుండి పండా తెలియచేయకపోతే ౧౨ రూపా

యలు జలుమానా వాడివద్ద పుచ్చుకుంటారు. గనుక పండావాండ్లు క్లౌప్త దినాలకు యెక్కువ వొక గడియలయినా యాత్రీవాండ్లను వ్రండనీయకుండా కూడా ఘాటీవరకువచ్చి సాగనంపించి లోగడ యిచ్చిన చీటీని మళ్ళీ వెళ్ళిపోయిన ఘాటులో దాఖలుచేసి యాత్రీవాండ్లు సాగి పోయిన వయనము లెక్కపెట్టించి రిపోటు వ్రాయించివేస్తాడు.

యా పండాలనే స్థలవాసులవి 200 యిండ్లదాకా వున్నవి. వీరు ముప్పదియారు తెగలవారై పూజ వంట మొదలైన పరిచారకము గుట్లో చేస్తూవుంటారు. ఈ గుడి దేవదాశీలు వింజామరలు మొదలైనవి వేళి వ్రపచారపు వస్తువులు చేత వ్రంచుకొని సన్నిధానములో సేవ చేయడముగాని నాట్యమాడడము లేదు. మేళగాండ్లు కొలువులేదు. హాశీలు మూలకముగా లక్షాయిరువై వేల రూపాయిలు సాలుకు వసూలు అవుచున్నవి. అందులో సగముమట్టుకు గుడిసెలవుల నిఖు త్తము కుంఫిణీవారు నెలకు సుమారు నాలుగువేల రూపాయిలవంతున యిస్తూవస్తారు. * అన్నిరూపాయిలు ప్రసాదముగా నివేదనచేసి ప్రీతి దినపు ప్రసాదాన్ని వారివారి క్లౌప్తప్రకారము పంచుకోవలసినదిగాని వొక గవ్వలయినా రొక్కముగా గుడి యిలాకాదార్లకు దొరకదు.

ప్రసాదాలు సింహద్వారము మొదలు ముఖమంటపము వరకు గంపలతో పెట్టి అనేక అంగళ్లుగా అమ్ముతూ వుంటారు. వుచ్చిష్ట వ్యవస్థను విచారించక సమస్త జనులున్ను రుచిచూచి కొనుక్కొను చున్నారు. కుంఫిణీవారు మహాసూలు వసూలుద్వారా పైన వ్రాసిన ప్రకారము యివ్వడము కాకుండా గుడికి కొంత, లాకుజారి భూమిన్ని వ్రండివున్నది. స్వామిముందర భేటి యనే కానుకలు యేవివుంచినా సర కారుకు చేరుతున్నవి. యీ మహాసూలు ద్వారా సరకారువాడికి సమస్త శలవులుపోగా సాలుకు సుమారు పదివేల రూపాయిలు మిగిలే టట్టు తెలిసినది. † పండాలకు యాత్రీ వారిని యాచించి జీవనము చేయ

* చూడు. యీ వ్రటలోని వ్యాఖ్యానము.

† 1843 సంవత్సరము వరకు దేవదాయములను కుంఫిణీవారు స్వయముగా పరిపాలించుచుండిరి. కలెక్టరులు రివిన్యూబోర్డు తనిఖీకింద అజమా యిక్ చేయుచుండిరి. మిగిలిన సొమ్ము తీసికొనుచుండిరి.

డమకాని వేరే యెటువంటి భూకూపకమయిన ఆకరములేక వున్నా లక్షాధికారులుగా కొందరు పండాలు వున్నారు.

మూడుమూతులున్న దేవదారు దారువులతో నడుముమట్టుకు తీరితీరని అంగములతో చేసివున్నవి. బలభద్రుడు జగన్నాధస్వామి యనే మూతులకు రెంటికిన్ని మణికట్టులేని హస్తాలు ఆలింగనము చేసుకోను జాచిన వతుగా యేపకరచి యున్నవి. మధ్యేవుండే సుభద్రా బింబము చిరత వాలుగా చేతులు లేకనే యేపకరచబడి యున్నది. జగన్నాధస్వామికి కుడి పక్క సుదశనమునే పేరుపెట్టి వొక ముసలా కారముగా ఆదారువుతోనే వొక రూపము యేపకరచి వుంచినారు. ౧౨ సంవత్సరములకు వొకసారి వచ్చే అధిక ఆమాధమాసములో కొత్త దారువులను తెచ్చి మూతులు యిక్కడ పారంపర్యముగా చేసే శిల్పలచేత చేయించి పూర్వికపు కిరాతకుల వంశస్థులలో ముక్తిని అపేక్షించి ఏకవారాశనము చేసి బ్రహ్మచర్యము చేయుచునుండే వృద్ధులచేత పాతమూతుల వక్షస్థలములో వుండే చైతన్యాన్ని కొత్తమూతులలో వుంపించి ఆవక్షస్థలానకు బీగము ముద్రలు వేయిస్తారు. సుభద్రా మూతిలోని చైతన్యము పరరాష్ట్రస్థులకు చిక్కి వోధ్రాదేశమందే వేరేచోట పూజింప బడుచున్నది. నాకు తెలియడములో బలభద్రా మూతిలోను జగన్నాధస్వామి మూతిలోను అద్భుతమయిన వొక లోహమిశ్రమయిన హస్తప్రమాణము గల వొక స్థూలాకృతి పరమాత్మకున్న వొకవిగ్రహము జీవాత్మకున్న ప్రత్యామ్నాయముగా వుండేటట్టు విన్నాను. సుభద్రాదేవిబింబములో వొకలక్ష్మీనారాయణ మూతి సాలగ్రామము మాత్రము వుండేటట్టు విన్నాను. జగన్నాధ స్వామి బింబమున్న బలభద్రాబింబమున్న గజస్థూలాకృతిగా చేసినారు. గభాగృహములో వుండేటప్పుడు వీరముమీద మెత్తలగడలు వేళి వుంచి వస్త్రాలంకారము చేసివుంచుతారు. గనుక కాభ్యుకలిగినట్టుగానే దశకనము అవుతూవుంచున్నది. జగన్నాధ బింబమునకు సీలవణము పూజి యున్నారు. బలభద్రాబింబమునకు క్వేతవణమున్న సుభద్రాకు పసుపువణమున్న పూసి వణముతో కండ్లుముక్కు యేపకరచి

మున్నారు. రత్నమయముగా మూడుశిరోభూషణములు మూడు బింబములకు ధరించివున్నవి.

నిశ్చ్యము యేడు భోగ్యపదార్థములు నివేదన మవుచున్నవి. వాటిలో ప్రధమద్వితీయాలు యేవంటే బాలభోగ్య మొకటిన్ని కచ్చిడి భోగ్య మొకటిన్ని. యీ రెంటిలోనే విశ్లేషపదార్థాలు చేరడముగాని తతిమ్మా భోగ్యములనంతా అన్నము పప్పుకూరలు చారు పులుసు పరమాన్నము వడలు అతిరసాలు మొదలయిన పిండి వంటలున్ను చేరి నివేదమవుచున్నది. బాల భోగ్యనకు దూదుపూరీ అని పాలమీగడతో వొక దీనుసు పూరీచేస్తారు. అది అపూర్వముగా తోచినది. మిరపికాయలకు బదులు మిరియాలు వాడుతారు. హారతికి పచ్చకర్పూరము వాడుతున్నారు. ఉదయకాలమందు దంతధావన సేవయున్న అర్ధరాత్రిలో బడాశృంగారపు సేవయున్న ముఖ్యములు. నైవేద్యమయ్యేవరకు ప్రసాదాలు నియమము కల పండాల అధీనముగా వుంచున్నవి. నైవేద్యానంతరము జాతీహీనుల అధీనమయి అందరికి వారు తెచ్చి యిస్తూ వుంటారు. వంటశాలలో పాచకులు తప్ప యితరులు పోకూడదు.

జ్యేష్ఠశుద్ధ పున్నమనాడు గర్భాగ్రహములోనుంచి మూతులను వెలిప్పికారములో వుండే అభిషేక మంటపానకు నడిపించి తీసుకుని వచ్చి జ్యేష్ఠాభిషేక మంటపములో సాయంకాలము దాకా వుంచి రాత్రి మళ్ళీ నడిపించి గర్భాగ్రహము వద్దికి తీసుకొనిపోయి మరుసటి అమావాస్య వరకు తెరకు లోపల యెచరికిన్ని దశానము లేకుండా శయనావసరముగా మూతులను వుంచి పెట్టుతారు. యీపక్షము యావత్తు కిరాతక వంశస్థుల ఆరాధనతో మూతులుంటున్నవి. పంజాలుకూడా చూడడము లేదు. జ్యేష్ఠాభిషేక మంటపము బహుపున్నతముగనుక ఆ అభిషేక దివము సాయంకాలము వరకు పూర్ణో యెదటి వీధులలో వుండే వాఠికంతా స్వామిదశానము అవుతూవుంచున్నది. యీ దినపు యాత్రీనున్న రథయాత్రీనున్న పతితపావనయాత్ర అని యిక్కడివారు చెప్పుచున్నారు. జ్యేష్ఠాభిషేకానంతరమువచ్చే అమావాస్యమీది పాడ్య మినాడు వ్రతినంతస్మరమున్ను చేసే కొత్తరథాలు మూటినిన్ని సింహ

గొప్పది. ౧౦౦౦ యిండ్లు వుండును. రథములు పొయ్యే వీధులు మాత్రము నిండా విశాలముగా వున్నవి. స్వతంత్రుడుగా శీమనుంచి వచ్చివుండే పేయి అనే దొరను యాత్రీవారి మహనూలు వసూలు చేసే పనులలో కలకటరు మాస్తాంతరముగా మామూలు ప్రకారము అటారానాశాఘాటువద్ద వుంచి వున్నారు. యాత్రీవారి సమేతముగా పంజాల విచారణ ఆ దొర పరమై వుంచున్నది. బియ్యము మొదలయిన సమస్త పదార్థములు అంగళ్ళలో వుండేవి. స్వామికి నివేదనాహాములు గనుక వాటిని వాసన చూచి మళ్ళీ ఆ రాసులలో వెయ్యనియ్యరు. యీ నియమము వింతగా యీవూళ్ళో జరుగుచున్నది. మహాజనులనే సాహుకారులు యీ వూళ్ళో లేరు. సమస్త పదార్థములు దొరుకుచున్నవి. యీవూరు సముద్ర తీరమందున్నది. యిక్కడ సముద్ర స్నానము బహుముఖ్యము. జాతుల వాండ్లు సముద్ర తీరమందు యిసుక దిబ్బలలో వుపాయమైన యిండ్లు కట్టుకుని కాపురమున్నారు.

కొత్త మూతులను ప్రతిష్టచేసిన వెనక గుళ్ళోవుండే పాత మూతులను మూటినిన్ని రెండో ప్రకారములో వుండే మోక్ష ద్వారమనే కూపములో ప్రవేశింప పెట్టుతారు. ఆ కూపము అగాధమైన లోతని తెలియవచ్చినది. ఆ కూపము వుండే ప్రదేశానకు యిక్కడివారు పోను భయపడతూ వుంటారు. పాత మూతులలో నుండిన చైతన్యశలను కొత్తమూతుల వక్షస్థలలో ప్రవేశింప పెట్టిన వెనక రెండుమూడు నెలలలో ప్రవేశింప పెట్టిన వృద్ధ కిరాతకులు దేహాటు వదులుతారని నిశ్చయముగా తెలిసినది. దాని కారణము యీశ్వరునికే తెలుసును. అయినా నాకు భయమే కారణముగా తోచుచున్నది. యిక్కడ నాలుగు కూరలు పప్పువులును పరమాన్నము రెండు పిండివంటలతో సాధారణముగా వెయ్యింటికి భోజనము చేయించ వలె స్త్రీయిన్నూటయ్యై రూపాయలు పరాసరిపట్టుచున్నవి. యిక్కడ అనేక మఠాలున్న రోగిష్ఠులకు ప్రసాదవనియోగ మయ్యే కొరకు కుంభిణి ధర్మశాల వొకటిన్ని వుండేటందున బ్రాహ్మణ భోజన నిమిత్తము వొక దినము ముందు పిల్ల పండితులు పామరులు సహా

వెయ్యింటికి చేరుతారు. గుడి పండాలో ౧౫౦౦ కి దాకా చేరుదురు. గోసాయిలు బయిరాగులు యేనూటికి చేరుతారు. వొక్క అణా పామరుని కిన్ని నాలుగు అణాలు పండితునికిన్ని దక్షిణయిస్తే ఆనందించుచున్నారు. గొప్పవాడు యీ స్థలము విడిచిపెట్టి వచ్చేటప్పుడు గుడియిలాకాపండా లకు నూరు రూపాయలు బహుమతి రూపముగా మొత్తముగా యిస్తే వారివారి తారతమ్య ప్రకారము కలియపంచుకొని తృప్తిని పొందు తారు. యీ పండాపురోహితులు మాత్రము యెంతకు తృప్తిని పొంద డము లేదు. నాపరువుకు మున్నూరు రూపాయలు ముట్టచెప్పితే యెంత మాత్రము నా పురోహితునికి కనికరము తోచ లేదు.

వింధ్యకు ఉత్తర దేశస్థులు యెందరు ధనికులు యెందరు ప్రభు వులు యే యాత్రీవచ్చినా యే సత్కర్మములు చేయతలచినా తోచిన కాలమందు యీశ్వరుడు యిచ్చిన సంపత్తుకొద్ది దానాలు చేసి యత్ను సిద్ధి గలవారవుతారు గాని దాక్షిణాత్యుల స్వభావము వలె నేటికి బోరిగెల కోసుకోగానే సరేనా, యెల్లప్పటికి వొక్కచీరీతిగా నడవను యోచనచేసి ఒక్కటే నిదానముగా ధర్మము చేయుచూ వుండ వద్దా? అని వెర్రితనముగా యీశ్వర వేద్యము లయిన భవిష్యత్కార్య ములను తమకు తెలిశినట్టు తమ అధిక జాగ్రత్తవల్ల కొన్నిపనులు నడవ తగ్గట్టుగా యీశ్వరుడు కటాక్షించిన కాలమందు కూడా శక్తికొద్ది ధర్మము చేసుకోకుండా విత్తము త్యాగభోగరహిత మయ్యేటట్టు దాచి వ్యధోపయోగ మయ్యేటట్టు చేయడములేదు. గనుక హిందు స్తానులోని గొప్పవారు యీ పండ్యాలవంటి యాచకులకు యిచ్చే ప్రకరణములో అతిశయమైన యీవిని యిస్తారు గనుకనున్న దక్షిణ దేశస్థులు కొంచముయిచ్చి తియ్యనిమాటలు శానా చెప్పుతారు గనుక దక్షిణ దేశస్థులకు యేపడేవుండే పండ్యా దాక్షిణాత్యులకు రాక్షసు లని నామకరణము చేసినాడు.

ఈ స్థలముయొక్క రీతి యేమంటే గుళ్ళోవుండే బింబాలు నిరూపించకూడని స్వరూపాలతో వుండడమున్ను రెండుబింబాలు యిరు పక్కల వుండేవి యధోచితముగా సమమయిన గాత్రీముతో వుండడ మున్ను మధ్యే సూక్ష్మరూపముతో ఒక బింబము స్త్రీ అని పురుషుడ

నిన్ని సం దేహవిషయముగా వుండడమున్ను వుచ్చిష్ట నిషేధములు లేక ప్రసాదస్వీకారము చేయడమున్ను ప్రసాదముమీద అత్యంతగౌరవమున్ను జాతీనియమ వజ్రతమున్ను యివి మొదలయినవి కలిగియున్నవి. వీటిని యావత్తున్న వొక సమూహముచేసి వాటివాటి కారణాలున్ను ఆ కారణాలలో పరంపరగా జన్యమయ్యె కారణాలున్ను యివంతా విచారించగా నా బుద్ధికి తోచడము యేమంటే సమస్తమయిన కమల భూమియందున్న సగుణోపాసనకు అనుకూలముగా అనేక దేవతల ఆరాధనలు నియమించి వారివారి భార్యలతోకూడా బింబాలను చేసి వాటికి మందిరములు కట్టి ఆరాధింపుచూ వుండగా నిష్కాముడయి మహాత్ముడయి నామరూప రహితుడయి జ్ఞానస్వరూపుడయిన దేవుని యొక్క రీతిని లోకులకు కృష్ణలీలలను భాగవతనేవ అనే ఆటమూల కముగా ప్రసిద్ధపరచినట్లు యీ జగన్నాధమందిరాన్ని కట్టి యిందులోని మూర్తులను యీరీతిగా రూపనిర్ణయము లేక కల్పించి స్థాపించి వొక తత్వ సంగ్రహ పురాణద్వారా ఉచ్చిష్టదోషరహితముగా ప్రసాద గ్రహణము జాతిభేద నివృత్తి యీ స్థలములో కలగచేసి ప్రకాశింప చేసినట్లు తోచుచున్నది. దాని క్రిమి మేమంటే శుద్ధతత్వము సమస్తశ్రుతిచోదితముగా నాదము బిందువు కళ అతీతము అని చెప్పబడుచున్న నాలుగు వస్తువులు ఒకటిగా అయితే అవాఙ్మానన గోచర వస్తువు ప్రకాశిస్తున్నది. నాదస్వరూపమయిన జీవాత్మ, బింబ స్వరూపమయిన ఆత్మ, కళాస్వరూపమయిన అంతరాత్మ, అతీతస్వరూప మయిన పరమాత్మ వీటియొక్క రూపములు యిట్టివని నిర్ణయించ కూడనిది సత్యము గనుక నిర్ణయించకూడని రీతిగానే జీవాత్మ అని చూపించేకొరకు యిప్పట్లో బలభద్రుడనే బింబాన్ని చేసి ఆత్మ నిరూపణకొరకు సుభద్ర బింబాన్ని చేసి అంతరాత్మయొక్క నిరూపణకొరకు జగన్నాధస్వామిబింబాన్ని చేసి పరమాత్మ నిరూపణకొరకు శుద్ధస్తంభాకారముగా వుండే సుదళన బింబాన్ని కల్పించి యీ నాలుగింటిని బోధితము లయ్యెటట్లు చేయడము అవాఙ్మానన గోచరవస్తువుయొక్క అన్నమయినందున ఆ అన్నాన్ని ప్రసాద ముగా యిక్కడ పేరుపెట్టి సమస్తానకు ఆధారభూతము అన్నము

గనుక దాన్ని నమస్తవిధాలా యిక్కడ పూజితపరచి అన్నము యెట్టి గతిని పొందినా నిషిద్ధముకాదని యేర్పరచి ప్రపంచము యావత్తు పైన వ్రాసిన అయిదు పదాధికాలకు అంతభూతము అయినది గనుక నేను యెక్కువ, నీవు తక్కువ అనే బుద్ధి లేకుండా జాతి నియమాదులు కూడా మరిచిపోయి ప్రవర్తించేటట్టు ప్రసాదస్వీకార విషయములో వాకనిణాయము కలగచేసి అందుకు కొన్ని పురాణాలున్న ప్రసిద్ధ పరచినట్టు తోచుచున్నది. అటువంటి సారవత్తైన పురాణములు యిక్కడ దొరకకపోయినా వాటి కథాకృమము యెవరికైనా యిక్కడ జ్ఞాపకము వుండునా అని విచారిస్తే యెటువంటి పండితునికొన్ని నాకు తోచినకథ వినికొడి అయివుండేటట్టు తోచలేదు. అయితే పరబ్రహ్మ నాలుగాకృతులతో యీ స్థలముడు ప్రకాశింపు చున్నాడని వాక మాట స్థూలముగా పండితుల వాక్కున ప్రచురముగా వినపడుచున్నది. వాటి కృమ మేమని అడిగితే ధోరణిగా చెప్పను వారికివినికొడి లేకుండా వున్నది. అటువంటి మహాస్థలములో జూకనెల ౨౬ తేది వరకు వసించినాను.

22/1/50

ఇ రు వ ది రె ం డ వ ప్ర క రణ ము .

౨౭ తేదీ భోజనోత్తరము ౧౧ ఘంటలకు బైలుదేరి యిక్కడికి ౫ కోసుల దూరములో వుండే నరసింగఘాటు అనే వూరు 3 గంటలకు ప్రవేశించినాను. యీ వూరు చిన్నదైనా ముసాఫరులకు కావలసిన సామానులు అన్ని యిచ్చేవాటి కోమ ట్లున్నారు. యిక్కడ కోమట్లు దొండుతెగలు. కలింక కోమట్లని వాకతెగ. గార కోమట్లని వాక తెగ. దక్షిణ దేశములో వుండే తెగ గారకోమట్లు. యిక్కడ గారకోమట్లునిండా లేదు. యీ వూర్లో దక్షిణ దేశస్థుడు ముద్దుకృష్ణ పిళ్లె అనేవాడు గంజంలో వుద్యోగముచేసి వాకడాబా అనే సత్రము చుట్టు మిద్దెవేళి కట్టి మధ్య జగన్నాధస్వామికి వాక మందిరముకట్టి వాక తట్టాకము వాక వనప్రతిష్ఠ చేసి భూస్థితులు సంపాదించి అతని ఆచార్య పురుషుడు జగన్నాధ నివాసియై వుండగా అతనికి దానము యిచ్చినాడు.

అ డాబా యేనూటికి దిగేపాటి విశాలముగా వున్నది. గుళ్ళో వోళ్ళో బ్రాంహ్మణునిగుండ పూజ నడిపింపుచు ఆ ప్రతిగృహీత సంతతివారు యిప్పటికే వుంచుకొని వుండేటందున అంసులో దిగినాను. యీ వూరికి సమీపముగా జగన్నాథ క్షేత్రములో వుండే పండ్కాలు మొదలైన వారికి ముఖ్యమైన యిట్ట దేవత అయిన వొక చండీ దేవి ప్రతిమ వొక చిన్న కొండమీద ప్రతినంవత్సరము తామసపూజలు అంగీకరింపుచువున్నది. నేటిరాత్రి సముద్రోత్థరముండు యిసుకలో నడిచివచ్చినాము. యెండ కాలములో దారి యిక్కడ నడవడము ప్రయాస అనిపించును. చెట్ల నడకూడా లేదు. యీ గి కొసుల దారికి చెరిసగములో వొక మంచి నీళ్ళబావి వొక బోగంది తొవ్వింపినది వున్నది.

౨౮ తేది వ్రదయాత్పూర్వము ౩ గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౬ కొసులదూరములో వుండే మాణిక్యపట్టణము ౭ గంటలకు చేరినాము. నన్నదిగిన మజిలీపూరివద్ద వొక వుప్పుతేరు వున్నది. పాటు పోటు కాలాలు చూచి దాటవలెను గాని పడవలువుండే పాటి లోతు కలది కాదు. నేటిదారి సముద్రోత్థరము. యిసుకలో చిలక సముద్రము అనే వుప్పుకయివారగా నడిచివచ్చినాము. మాణిక్యపట్టణములో పోలయిసుదారోగా వుంటాడు. యీ వూరు మొదలుగా మాలుర్కూ అనే వూరివరకు వొక తురక వానికి జాగీరు. యిక్కడ సమస్త పదార్థములు అంగళ్ళలో దొరుకును. యీ వూరి వద్ద చిలకసముద్రము దాటవలసి వున్నది గనుకనున్న యాత్రీవారికి దిగడాసకు స్థలములేక ప్రయాసపడుతూ వుండినారు గనుక గంజాం కలకటరువద్ద శిరస్తాగా వుండే వెంకన్నపంతులు జాతి విభజనగా డిగడానకు వసతిచేసి సుందరమయిన ధర్మశాలకట్టి నదావృత్తి అందరికి యిస్తూ వున్నాడు. యీ ధర్మశాలలో యీ దినము వసించినాను.

౨౯ తేది వేకువనే ౩ గంటలకు లేచి అక్కడికి గి కొసుల దూరములో నున్న మితాగుర్వ అనేవూరు ౧-౨ గంటలకు చేరినాను. ఇంత ప్రొద్దుపోను కారణమేమంటే, బయలుదేరిన వూరిముందర చిలక సముద్రమునే నది దాటవలెను. అది ౨ కొసుల వెడల్పు కద్దు. దాన్ని దాటినచే హక్కు యిచ్చటి జాగీరువారు డయిన తురకకు యిప్పుడు

వున్నది. ఆ తురక యీ నదిలో పడవలను పురుగులు తూట్లుపడేటట్లుగా తీనివేస్తున్నవని నలుగురు యెక్కేపాటి వొంటికొయ్య దోనెలు నాలు గయిదు చేయించివున్నాడు. మనిషికి అణా ౧ బండికి రుప్ప 4 (౦-8-౦) గుజ్జానికి రుప్ప 1 (0-4-0) యీలాగు కూలితీసుకుని దాటింపుచున్నాడు. ఆ చిన్న దోనెలతో నా పరిజనము నూరుమందిన్ని, మూడుబండ్లున్ను, మూడు సవారీలున్ను దాటను అక్కడనే వుదయమయిన ౭ గంటల దాకా పట్టెను. నాకు సర్కారుకుమ్మక్కు వున్నందున అంత త్వరగా దాటినాను. సాధారణమైనవారు రెండు మూడుదినాలు కాచివుండవలెను.

యీ మిఠాగువ్వలో వుప్పుకొఠాలులు వున్నవి గనుక వాటి అధికారస్థులు ఇండ్లుకట్టుకుని వున్నారు. జాగీరుదారుడు కట్టించిన డాబా సముద్రపు యిసుకపెట్టి పూడిపోయినది. యిప్పుడు త్రొవ్వీ బయిటికితీసినా దిగను వసతిగావుండలేదు. వొక్కమర్రిచెట్టు తప్ప వేరే చెట్టునీడకూడా లేదు. వొక్కటే అంగడి వున్నందున అక్కడ వొక బావివొడ్డున చెట్టునీడలో వంటభోజనము కాచేసుకుని ౨ గంటలకు బయిలుదేరి రాత్రీ ఆరు గంటలకు యిక్కడికి ఆరుకోసులదూరములో వుండే మాలుర్నూ అనేవూరు చేరినాము.

యిక్కడ జాగీరుదారుడు కట్టిన డాబా పనికిరాక వున్నది. వూరు పెద్దదిఅయినప్పటికీ యాత్రీవాండ్లు దిగడానకు స్థలము లేదు. వూరిముందర వొక పెద్ద వటవృక్షమున్ను అమృతతుల్యమైన జలము గలిగి మంచిపూటగల బావి వొకటిన్నీ వుండగా వాటివద్ద డేరాలు వేళి దిగినాను. యిక్కడ పోలీసు జమేదారుడు వుండే స్థలము గనుక రాత్రీపారాచెక్కి యివ్వడానకు నలుగురు చొక్కీదాలను పంపించి నాడు.

కలకత్తా మొదలుగా ప్రతిగ్రామములోనున్న దక్షిణ దేశ ములోని తలారుల వలెనే యిక్కడ నాయకు లని కొందరు వుంటారు. యిదిన్నిగాక చొక్కీదాలని సరకాకువారు యేషాచిన వారు కొందరు ప్రతివూరికి వుంటారు. అందరున్ను పోలీసు నౌకరుల అధీనమయి వుంటారు. ఈ మాలుర్నూ అనే వూళ్ళో ౧౦ అంగళ్ళదాకా వున్నవి. సముద్ర పదార్థాలు దొరుకును. నేటిదారి చిలక సముద్రము

మూలరూపా యీరెంటి మధ్యే, యీ దినమంతా నడిచినాను. దారి శుద్ధ యినక. నిలవ నీడ లేదు.

30 తేది ఉదయాత్పూర్వము ౪ గంటలకు. లేచి యిక్కడికి గి ణోసుల దూరములో వుండే ప్రయాగ అనేవూరు ౮ గంటలకు చేరి నాను. యీవూరు మొదలుగా మదిరాసు గౌరవ మెంటు యిలాకాతో చేరినది. వూరుగొప్పదేను. అన్నిపదాధాలు దొరుకును. యిక్కడ వొకతపాలా రైటరు గంజాం కలకటరుకింద వున్నాడు. సుంకంచావడి వొకటి వున్నది. వచ్చేపోయ్యేవారి మూటముల్లెలు సరిహద్దుజాగా అయినందున ఆ సుంకరులు శోధించి చూస్తారు. యీవూరు మొదలుగా చెన్నపట్టణపు రూకలు దుడ్లలెక్క. కలకత్తా పయిసాలు మాలు రూపాలో చెల్లుచున్నవిగాని యీ ప్రయాగలో పట్టరు. యీ హద్దు మొదలుగా పిచ్చు శేరులు. శేరు ౧కి యిరువై రూపాయల యెత్తు. శేరు యిన్నిరూకలని వెలగాని యిన్ని అణాలు పయిసాలు అనుకోవడము లేదు. గంజాములో వుండే వొక గౌరవోమటి యిక్కడ విశాలముగా డాబాకట్టి వొక వనప్రతిష్ఠ, తటాక ప్రతిష్ఠయున్ను చేసి భూస్థితికూడా వాటి పరిపాలనకు సంపాదించినాడు.

యీ ప్రాంత్యాలలో గొండలు గుహలు అడువులు కల ప్రదేశ శాలను మన్యాలంటారు. ఆ మన్యాల యజమానులను మన్యదొర లని చెప్పడము, వారు తమకు యిష్టములేనివారి యిండ్లను కలిమిగలవారి యిండ్లనున్న మనుష్యులకు రాత్రిళ్లు దివిటీలు యిచ్చి పంపించి గొళ్ల పెట్టించి మనుష్యులను సరికించి యిండ్లను కాల్చిస్తూ రావడము సహజముగనుక అదేరీతుగా యీ వూరి తపాలారైటరు యిల్లు మరీవొక రిద్దరి వత్కకుల యిండ్లున్ను ౧గి రోజుల కిందట యీ ప్రాంత్యపు యీమీదారుడు దోషించినాడు. యీ దేశపుజమీదారుడు డాబాభూస్థితిని యిచ్చి చేసుకొన్నందున డాబా బేమరామత్తు కింద వసతి తప్పివున్నది. యీమీదమందుండే టెంకాయతోపులో డేరాలు వేయించి వంట భోజనము చేసుకొని ౧ గంటకు బయలుదేరి యిక్కడికి ౬ గోసుల దూరములో వుండే గంజాం అనే ప్రహారు గి గంటలకు చేరినాను.

పుడయాన నడిచినదారి సముద్రోతరమైనప్పటికి యినక వొక

మాత్రముగా వుండినది. భోజనాత్పరము నడిచినదారి యేనుగపొడుగు యింకదిబ్బలును ధ్యే. వొకపక్క సముద్రము, కుడిచేతిపక్క అంది వుచ్చు కున్నట్టు వింధ్యపర్వతము వుంచూ వచ్చినది. యిక్కడ వింధ్యపర్వతము సముద్రములో కలిసినట్టు తోచుచున్నది. యిక్కడ యెప్పుడున్న దొంగలు కొట్టి దోచడము వాడికె యని తెలిసినది. నిలవ నీడ, తాగ నీళ్లున్న దొరకవు. ప్రయాగకు గంజానికి చెరిసగములో వొక బావి. వొక చిన్న శివాలయము నున్నది. ఆగుడిచుట్టూ యీశ్వర రాజు చేత వొక మర్రిచెట్టు ఆవరించునట్టు అల్లుకుని యేనుగటికి చాలో పాటి చల్లని నీడ గలిగివున్నది.

గంజాం వహారు గాగి యేండ్లకిందట మల్లాడి యనే జ్వరముచేత హతమైనది గనుక నున్న మిగిలినవారు బురంపురమునకు వలసవెళ్ళి అద్యాపి అక్కడి నివాసులై యున్నారు గనుక వహారు పాడుపడ్డట్టుగా కనుబడుచున్నది. యిక్కడ వాడలు మరాఘత్తు చెయ్యడానకు గంగా తీరమందు కలకత్తాలోనుంచి వుడిబడియాకు నావలమీద వచ్చే దారిలో బాండలు అమితముగా చేసి పగిలిన వాడలను వుంచివుండేట్టు యిక్కడ సముద్రతీరమందు గదులు చేసి వాడలు వుంచివున్నది. అనేక గొప్ప యిండ్లు ఖాలిగా వున్నవి గనుక అందులో వొక యింట్లో దిగినాను. యిక్కడ వొక రేవుదొర, వొక కొత్తవాలు నున్నారు. ముసాఫరులకు కావలసిన పదార్థాలు అన్ని దొరుకుచున్నవి.

యీ గంజాం పట్టణము ఋషికుల్య అనే నదితీరము. వింధ్య గిరి యిక్కడనే సముద్రముగా మి యయినందుననున్న, యీ గంజాము వింధ్యకు దక్షిణ దేశ మనిపించుకోబడి యిక్కడివారు యీ ఋషి కుల్యనది మొదలుగా చాంద్రమాన రీత్యా అయ్యే ప్రభవది సంవత్సరములను సంకల్పములో చెప్పతారు. ప్రయాగ యనే వూరివరకు బృహస్పతి మానము, గంజాం మొదలుగా చాంద్రమానము. గంజాం మొదలుగా యీశ్వర నిణయ ప్రకారము కలింగ దేశము ఆరంభ మవుటచేత యిండ్లు మనుష్యుల అలంకారాలు దృష్టిదోషపు పాటెంపులు దక్షిణ దేశము వలనే యావత్తు కలిగివున్నవి. చిన్నయిండ్లకు కూడా వాకిటి పతిచిన్నెలు పెట్టికట్టినారు. ప్రతిస్త్రీలు బులాకులు ముక్కర

ధరించి వున్నారు. సమీపమున వుండే మాలుర్నూ అనేవూరిలో యెవరికి రాని తెనుగుభాష యిక్కడ అందరికి వచ్చివున్నది.

జూలాయి నెల ౧ తేదీ వుదయాత్పూర్వము మూడు గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౫ కోసుల దూరములో వుండే నాయడిపేట అనేవూరు యేడు గంటలకు చేరినాము. యీ దినము దారి మదరాసు గౌరవ మెంటువారి హుక్కుముకు లో బడ్డభూమిలోది గనుకనున్న యీ గౌరవ మెంటువారి యోచన లగాయతునుంచి హిందువులను చలి పురుగులకు సములనే అశారవబుద్ధితో ఆత్మార్థమైన పనులలో సర్వ కృషి చేసి పరాధమైన పనులు మాత్రము యీశ్వరాధీనము చేసి వుండ డము సహజము గనుకనున్న కలకత్తా గౌరవ మెంటువారి వలెనే లోకోపకారమైన దారులను గురించి నడకువేళే ప్రయాస వీరు విశేషము పుచ్చుకోకుండా వున్నందున యశోవిలాసముగా అడివి యీ జిల్లాలో బలిసివున్నది గనుక ఆ అడివిలో సూటిగా లయనువేసి నూరడు గుల వెడల్పుకు అడివికొట్టి శాలచెట్లు పెట్టారు. ఆ చెట్లుమాత్రము అక్కడక్కడ వొకటొకటి జీవించివున్నది. భూమిని చదరంగానైనా చేసినవారుకారు గనుక లయనుకుచుట్టూ వుండే చదరపు భూమిని వెతుక్కుని దారినడిచేవారు తాము దారులు కలగజేసుకుని నడుస్తూ వున్నారు.

యీ దినమంతా భాట అడివి చారిలో ఛత్రపురమనే వూళ్ళో కలకటరు స్థలవసతినిమిత్తము వసింపుచున్నాడు.*

యీ నాయడిపేట యనే వూరు అడివిమధ్యే వున్నది. ఆ వూరి వద్ద అడివికొట్టి బండా చలమయ్య యనే కోమటి వొక డాబా కట్టించి గుంటబావి తొవ్వించినాడు. వొక అంగటివాడు వున్నాడు. అక్కడ పదార్థాలు మృగ్యముగా దొరికినవి. అక్కడ భోజనము కాచేసుకుని అక్కడికి మూడుకోసులదూరములో వుండే బురంపురమనే బస్తీ నాలుగు

* అరణ్యమార్గంగా ఛత్రపురానికి ప్రయాణము కలకటకుకనోలో ట్రాన్సు తెలుగుగా వుండే కపిల రామదాసుపంతులుగారికి నేను వక వుత్తరంవ్రాసివున్నంతలో ఆయన 40 కావళ్ళు 2 డలాయతులు ఒక గుమాస్తాను పంపి అరణ్యమార్గం నుకొవు చేయించినాడు. (చూ. వ్రాత ప్రతి పుట ౨౧౩)

గంటలకు బయలుదేరి యేడు గంటలకు చేరినాను. దారి తెల్లవారి వలెనే వున్నది.

బురంపురము బస్తీవుూ. గంజాం లో మకారత్రయమనే మల్లడి మాతా మరాహి అనే జ్వరములవల్లనున్న కొండపాళెగాండ్ల బంది పోటువల్లనున్న మరాటీల కొళ్ళగుర్రాలవల్లనున్న అధణములు ప్రాణాలున్న పోయి బేజారుఅయిన వెనక కలకటరు మొదలయిన ధైర్యము గల యింగిలీషుదొరలు సమేతముగా ఋషికుల్యానది దాటడానకు సందుచిక్కకుండా వలసవచ్చి ఈ బురంపురము ప్రవేశించినారు గనుక అది మొదలు యీవూరు వొక పటాలముదండు కూడా వుండబట్టి బహు బస్తీ అయివున్నది.

యీవూళ్ళో కొద్దిదినములకు ముందు సర్వతోముఖమనేకీతువు నడిచి ఆక్రతువు నిమిత్తము నన్ను యెరిగిన గోదావరీతీరపు బ్రాహ్మణ మండలి నూటికిదాకా యిక్కడ వచ్చివున్నది. ఆ బ్రాహ్మణులందరున్న శ్లోతవిషయము బాగా తెలిసినవారు గనుక అధర్వణ వేదము మూలమాలేక కడమ మూడువేదాలసంగ్రహమూ అని నాకు బహుశః వున్న సందేహము వారివల్ల తీరు నని వారిని విచారించినంతలో సంగ్రహమే నని తీరినది. అందుకు ఆకరము సర్వతోముఖయాగములో కడమ మూడు వేదాలవలెనే అధర్వణానకు ప్రత్యేకాధ్యక్షము లేదు. పయిగా లోకప్రకటనకు భారద్వాజులు మూడువేదాలే తెచ్చి యీ మూడింటిలోనుంచి అస్త్రప్రయోగ నిమిత్తము మంత్రసంగ్రహముచేసి క్షత్రియులకు అధర్వణమని పేరుపెట్టి వొక వేదము చేసియిచ్చినారు. పంచ గౌడులలో గాని పంచద్రావిశ్వలో గాని మేము అధర్వణుల మని చేప్పేవారు యెవరున్న లేరు.

కలకత్తాలో నుంచి జగన్నాథమువరకు బోయాలకు జనము వొకటింటికి యేడురూపాయలు లెక్కను, బండి వొకటింటికి యిరువై యెనిమిది రూపాయిలు లెక్కను తెచ్చి జగన్నాథమునుంచి మళ్ళీ బురంపురమువరకు వేరే బోయాలను, కావడివాండ్లను జనము వొకటింటికి రూ. 2 (2-4-0) పంతున బండి ౧కి 2 రు లెక్కనిష్కంఠము చేసి తెచ్చినాను గనుక వారికి యివ్వవలసినది తీచికోయిచ్చి వేరేబోయాలను,

వస్తూ వుంచున్నవి. యిక్కడి నేతగాండ్లను దేవాంగు లంటారు. యీ దినపుదారిలో వున్న అడివి బలిశివున్నది. బహుశా భూమి నల్ల రేగడ. దారిలో మంత్రోరెడ్డి అనే వూరు వున్నది.

౪ తేది వుదయ మయిన గి ఘంటలకు లేచి యిక్కడికి గి కోసుల దూరములో నుండే కంచల అనే వూరు ౧౦ గంటలకు చేరి నాను. యిక్కడ అయిసోలు (అయిపోలు?) వారు అనే యీ దేశపు వతేశకులు వొక సత్రముకట్టి తటాకప్రతిష్ఠ, వనప్రతిష్ఠలు చేసి వొక గోసాయి ఆధీనము చేసినందున ఆ ధర్మశాలను గోసాయిలు వారి నివాస మతముగా చేసుకుని అందులో వొక మూర్తినిపెట్టి ఆరాధన చేయుచూ సత్రానికి వుండే భూస్థితిని తమ అనుభవములోకి తెచ్చు కొని నదావృత్తిని నిలిపివేసి ఆధర్మశాలలో భాటసాలను ప్రవేశించ నియ్యకుండా నిబంధము పెట్టుతూ వచ్చినారు గనుక యీ జిల్లా శిరస్తా వెంకన్నపంతులు యిక్కడనున్నా, వేరే ధర్మశాల విశాల ముగా కట్టించుచున్నాడు. యిక్కడవుండే కోమట్లు యిటీవల బందిపోటు వల్ల నొచ్చిపోయి విడవలి యిండ్లు బందిపోటువారి దీపారాధనకు అను కూలముగా మళ్ళీ కట్టుకుని, వచ్చినవారికి కావలసిన సామాను యిస్తూవున్నారు. యీవూళ్ళో గుంటవొడ్డున వంట, భోజనాలు కాచేసు కొని 3 ఘంటలకు బయలు వెళ్ళి యిక్కడికి మూడుకోసుల దూరములో వుండే కొత్తపల్లి యనే వూరు గి గంటలకు చేరినాము.

యీ వూరివద్ద మహేంద్రాశ్రమం అనే నది వొకటి వున్నది. యీవూరు బ్రాహ్మణ అగ్రహారము. యిది మొదలుగా వింధ్య దక్షిణ దేశ మయినందున అవశాత్తుగా గంగా యమునా మధ్యప్రదేశ మునుంచి వచ్చిన బ్రాహ్మణులు యిక్కడిరాజులు ఆదరించి బ్రాహ్మణుల దేవమందిరాలు గల వూరే శ్రేష్ఠమని అక్కడక్కడా బ్రాహ్మణులు ప్రవేశపెట్టుతూ వచ్చినందుననున్న 'యథారాజా తథాప్రజా' అనే వాక్య ప్రకారము ఒక పాటిభూస్వాతంత్ర్యము కలవారుకూడా తమతమవూళ్ళల్లో బ్రాహ్మణులకు వసతులు చేసియిచ్చి యిండ్లుకట్టి యిస్తూవచ్చినారు గనుక నున్న యిది మొదలుగా కన్యాకుమారి పర్యంతము బ్రాహ్మణాగ్రహారాలు చూస్తూ రావచ్చునని తోచినది, కొండమాగ్గములో గోదావరి

దాటినది మొదలు యీవరకు అగ్రహార మనే మాట వినలేదు. పంచద్రావిడ బ్రాహ్మణులు వొక సమూహముగా వున్నవూరు వొకటిన్ని లేదు. వోధ్రాదేశములోని మనుష్యులు మూఖులున్నూ హఠవారు లున్నూ కృత్రిమముచేత హఠము సాధించేవారుగానున్నూ నాకుతోచబడ్డది. యీబరంపురపు పహారుతో వోధ్రాదేశస్థుల ప్రచారము నిలిచిపోయి నది. యిక్కడ అందరు తెనుగువాండ్రేగాని వోధ్రాదేశస్థులు అతిస్వల్పముగా నున్నారు. యీ బ్రాహ్మణులయిండ్లు చిన్నవైనా అందులోనే దిగినాము.

౫ తేదీ వ్రదయాత్పూర్వము 3 గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౫ కోసుల దూరములోనుండే పలాశీ యనే వూరు 2 గంటలకు చేరినాను. యీవూరు గొప్పదేను. వొకమఠము కొన్ని బ్రాహ్మణులయిండ్లునున్నవి. మఠములో దిగినాను. యీ వూళ్ళుఅన్ని జమీన్ దారులవి. యీగంజాం జిల్లాలో సరకారుకు ౧ లక్షలరూపాయిలు వసూలవుచున్నవి. అందులో జమీన్ దారుల వశముగా వుండేభూమి ఆరులక్షలరూపాయలది గాక మలకు రాజీ లని కొన్ని ముఠాలు లోకులు చేసి సాలుకు కిస్తీలప్రకారము సరకారు రూకలు కట్టతూ వుంటారు.

ఈ దేశస్థులకు బహుమందికి అధికలోభము చాలాకలిగి నున్నప్పి కాలాలలో యిండ్లమీద పడి మనుష్యుల అధికప్రాణాలు హరింపే బుద్ధులు పుట్టడముచేత మల్లడియనే వింతజ్వరము యీశ్వరుడు వీరి శిక్ష. నిమిత్తము ఈ దేశములో పుట్టించి లక్షాపధి ప్రజలను యీ లోకము వదలపెట్టినట్టు తోచుచున్నది. అయితే అందులో సాధువులుకూడా కొందరు లయించి యుందురే అని శంక తోచితే అందుకు సమాధానము (ఏకః పాపాని కురుతే ఫలం భుంజ్తే మహాజనః) అనే వచనము. యీ వచనానకు దృష్టాంత మేమంటే వొకగురువు, వొక శిష్యుడున్ను సముద్ర తీరమందు సంచరింపు చుండగా వొకగొప్పవాడ ముణిగి పోయినది. శిష్యుడుచూచి అనేకవేల జనము వాడతోకూడా ముణిగి పోయినది గదా యిందుకు కారణమేమని గురువును అడిగినాడు. గురువు ఆవాడలో వొక పాపిషుడు వుండబట్టి వారిగతి అట్లా అయినదని చెప్పి సాడు. శిష్యుడు యింత అన్యాయము యీశ్వరుడు చేయవచ్చువా?

వొకపాపి నిమిత్తము వెయ్యింటిని చంప నిచ్చయించడము యుక్తమా అని ప్రశ్న చేసినాడు గనుక గురువు అందుకు మానధరుడై యుండెను. కొంతమేర యీశిష్యుగురువులు వెళ్లేలోపలనే సువణాశేఖలు గల వొక సుందర మయిన దక్షిణివర్త శంఖము శిష్యునికి ఆ సముద్రతీర సుందు దారికి నంతలో యెత్తి పూజ్యముగా వక్షస్థలమందు ధరించినాడు. ఆ శంఖములోపల అనేక లక్షల చీమలు శంఖములోని మాంసము భక్షించేకొరకు పుట్టపెట్టి వుండినవి. ఆ సమూహములోని వొక చీమ బయలు వెళ్ళి శిష్యుణ్ణి కరవగానే శిష్యుడు ఆ శంఖముతీసి అందులో చీమలగుంపు చూచి దాన్ని విశిరిపుచ్చి సముద్రములో పడవేసినాడు. యీ నడితి గురువుచూచి యేమబ్బా వొకపాపి నిమిత్తము వెయ్యింటిని యీశ్వరుడు వాడతోకూడ సముద్రములో ముంచినందుకు యీశ్వరుణ్ణి దూషించితివే, వొక చీమ నిన్ను కరిచినందుకు అనేకలక్షల చీమలు చచ్చేటట్టు యేల మంచిశంఖమును న్యాయ క్రమ మెరిగిన నీవు సముద్రములో పడవేస్తే పని అడిగినాడు. ప్రత్యుత్తరము లేనందున భీడియపడి శిష్యుడు మానమును ధరించినాడు.

యీ దినము నడిచిన దారి దట్టమైన అడివిమధ్యే వున్నది. వెదుళ్లు విస్తారముగా యీఅడవిలోవున్నవి. బురంపూరు మొదలుగా పర్వతసమూహాలు దారికి కుడివక్క సమీపమందే వున్నవి. జగన్నాథము మొదలుగా భూమి సముద్రతీరమై యింక నందున ముంతమామిడి చెట్లు ముంతమామిడి పప్పున్ను ఈ ప్రాంతాల విశేషముగా కలవు. చెన్నపట్టణము వదిలిన వెనక ఈ చెట్లున్న తమిదె పయిరున్న చూచిన వాడనుకాను. గంజాం మొదలుగా బురంపురమువరకు భాట పశ్చిమాభిముఖముగా వచ్చి యిచ్చాపురము మొదలు కొండలకిండుగా దక్షిణాభిముఖ మవుచున్నది.

యీ దేశములో కణాళు తక్కువజాతివారు. బ్రాహ్మణవేష ధారులు. వారిని శిష్టకణాళు లంటారు. వేశ్యాస్త్రీలను సాండీ లంటారు. బ్రాహ్మణాగ్రహారప్రవర్తకులను భుక్తు లంటారు. శూద్రాగ్రామ ప్రవర్తకులను నాయిం డ్లంటారు. తలారులను చాళకు లంటారు. వల్లభిలో అంగళ్ళు వున్నందున సమస్తపదార్థాలు దొరికినవి.

యిక్కడ వంట, భోజనము కాచేసుకొని యిక్కడికి ౭ కోసులదూరములో నుండే రఘునాథపుర మనే గొప్పవూరు రాత్రి గంటలకు చేరినాను.

దారి వుదయాన నడిచినంత వసతికాదు. అంత దట్టమయిన అడివి ఇరుపక్కల లేదు. కొండలుమాత్రము దారికి సమీపముగా వున్నవి. దారిలో కొత్త అగ్రహార మని వొకవూరు వుండగా దానివద్ద కొంత నేపు ఆసాదా చేసుకొని అక్కడి బ్రాహ్మణులను పూజించి సాగివచ్చినాము.

రఘునాథ పురములో యిక్కడి జమీందారుడు వొక గొప్ప గుడి రెండు అంతస్తులుగా కట్టి రాధాకృష్ణులను ప్రతిష్ఠించేసి పూజ వై వేద్యాలకు వసతులు యేపడరచి బై గాగుల అధీనము చేసియున్నాడు. బ్రాహ్మణుల యిండ్లున్నా రాత్రి అయినందున స్థలము విచారించుకో లేక ఆ గుడివద్ద డేరాలు వేసుకొని దిగి రాత్రిభోజనాలు మొదలయినవి గడిపినాను. గుడి మహానుందరముగానే వున్నది. యీ వూరిలో పశుస్తమయిన పదాధాణు కలవు. మా డేరాలవద్ద అంగళ్లు తెచ్చి వేయించి కావలసిన సామానులు తీసుకొన్నాము.

౬ తేది ఉదయాత్సూర్యము నాలుగు గంటలకు లేచి యిక్కడికి అయిదుకోసుల దూరములో నుండే హరిశ్చంద్రపురము పదిగంటలకు చేరినాము. దారిలో కుంభిణీవారు వేలిన లయను చుట్టు గనుక నున్న, ఆ లయను మిట్టాపల్లాలుగా వున్నది గనుక, చిన్న గ్రామముల మీద పొయ్యే పూర్వము కలిగివుండే దారే యిప్పటికి నడుమూ ప్రసిద్ధి కలిగి వున్నది. అయితే లయనుదారి అనే మాటమాత్రము వొకటి యిక్కడ వినికొంటే వచ్చియున్నది.

ఈవూరు ౪౦ యిండ్ల బ్రాహ్మణాగ్రహారము. గంజం మొదలుగా బ్రాహ్మణులలో వెలనాడు, కాసరనాడు, నియ్యోగు లనే వ్యవస్థలు కద్దు. యీ అగ్రహారాల కన్నిటికి జమీనుదారులు భూవసతులు చేసి వున్నారు. హరిశ్చంద్రపురములోను అంగళ్లున్నవి. సమస్త పదాధాణు దొరికినవి. బ్రాహ్మణులయింట్లో దిగి వంట భోజనములు కాచేసుకొని నాలుగుగంటలకు బయలు వెళ్లి యిక్కడికి ౩ కోసులదూరములోనుండే నరసన్న పేటవద్ద వుండే రావులవరస అనే వూరు ఆరుగంటలకు చేరినాము. దారి పొడిచెట్లు అడివి. కాలిభూట రేణుక భూమి

యీవూళ్లో కొరివి రామన్నపంతులు అనే జమీందారుడు నివాసము చేయుచూ వచ్చినాడు. వారియింట్లో దిగినాము. అంగళ్లు వూళ్లో లేకపోయినా నాపరివారానకు కావలసిన బియ్యము పప్పు యావత్తు ఆ జమీందారిగారు యిచ్చినారు గనుక రాత్రి సుఖోపాయముగా గడిచినది.

మధ్యాహ్నము దిగినవూరు మొదలుగా నరసన్నపేటవరకు రాత్రిళ్ళు నిద్రలేదని గామస్థులు చెప్పతూవచ్చినారు. గానికి కారణమేమంటే యిక్కడి జమీందారుడు కొన్ని బందిపోట్లకు ఆఫారభూతుడైనందున సరుకోటు (Circuit) విచారణకు పెట్టినారట. ఆ కోటువారు పూర్తిఅయిన రుజువుకాలేదని అతణ్ణి వదిలినారట. యిప్పట్లో నామీద సాక్షి చెప్పినవారి వూళ్ళన్ని కొళ్లపెట్టి తగలపెట్టుతానని పొరువము పులికి వున్నాడట. అందునిమిత్తము నిద్రలేక బాధపడుతున్నామని చెప్పినారు. జగన్నాధములోను వొకసంగతి వినడములో యిదే ప్రకారము హాయిదరాబాదునుంచి ధర్మరూకలు తెచ్చే గుమస్తాలను యీదారిలో చంపినందుకు చచ్చినవాడివద్ద వున్న సామానులు కొన్ని దొంగలవద్ద దొరికిన్ని వారిని సరుకోటువారు వదిలినట్టు పంజావాండ్లు చెప్పినారు. విజయనగరపు రాజుకాళిలో యిదే ప్రకారము దొంగలను సామ్మతోకూడా పట్టిన్ని సరుకోటువారు వదులుతారు గనుక నేను నిభాయించ లేక రాజ్యము కలకటరు అధీనము చేసి కాళీనివాసము చేస్తానని చెప్పినాను.

యింగిలీషువారి న్యాయమేమంటే, పదిమంది దొంగలు శిక్షలేక తప్పిపోవడము మంచిది గాని, సందేహముమీద వొకగృహస్థుడు దండనకు లోబడడము యుక్తము కాదని లలితముగా న్యాయవిచారణ చేస్తారు. యీ దేశములో చూస్తే వొకదుష్టుణ్ణి రక్షిస్తే వెయిమంది శిష్టులను శిక్షించినట్టు అనేమాట ప్రత్యక్షముగా వున్నది. యెట్లా నడిస్తే మంచిదో, యెట్లానడిస్తే చెడ్డదో యీ ధర్మసూక్ష్మము తెలియడానకు యీశ్వరుడు సమర్థుడుగాని యీశ్వరజ్యోతి దీప్తిగా ప్రకాశించే ప్రకృతి జనులు శక్తులు కారు.

రావడముచేత కొన్నికొన్ని తావులలో పశ్చిమాభిముఖముగా వెళ్లి మళ్ళీ దక్షిణాభిముఖమవుతూ వచ్చుచున్నది.

యీ శ్రీకాకుళము బలరామక్షేత్ర మని ప్రసిద్ధి. యీ స్థల మాహాత్మ్యము స్కాందపురాణాంతర్భాగతమయిన కూర్మపురాణములో 30 అధ్యాయలలో విస్తరించియున్నదట. యీ వూరి వోరగా, లాంగూలనది అనే పేరుకల నది వొకటియున్నది. యీ వూళ్లో పీఠుల నడమ ప్రవాహకాలాలలో నదినంబంధమైన వుదకము ప్రవహిస్తూ వుంచున్నది గనుక యిండ్లు పురుషప్రమాణము మిట్టవేళి ఆ మిట్టల మీద కట్టుకున్నారు. నదీ తీరమందు కోటిశ్వరు డనే శివస్థల మొకటి పురాణసిద్ధమయినదిగా వున్నది. యీ వూళ్లో బ్రాహ్మణ గుజరాతి వాండ్లు ౪౦ యిండ్లవారు రత్నవ్యాపారసాహుకారు పనులు చేయుచున్నారు. సమస్తమయిన పనివాండ్లు వున్నారు. యీ వూళ్లో ౮ తేడి పర్యంతము వెనక దిగబడిపోయిన బండ్లను కలుసుకొని వేరే బండ్లు యిక్కడ టీకా చేసేకొరకు నిలిచినారు. బండి ౧ కి బురంపూరు నుంచి యిక్కడికి కూలి రూపాయిలు 24, యిక్కడినుంచి విజయనగరానకు బండి ౧ కి రూపాయిలు ౪ చొప్పున నిష్కషణ చేసినారు.

౯ తేడి వుదయమయిన ౫ గంటలకు లేచి యిక్కడికి అయిదు కోసుల దూరములో నుండే వెజ్జపురం ౯ గంటలకు చేరినారు. యీ వూళ్లో నాలుగు బ్రాహ్మణయిండ్లు వున్నవి. అంగళ్లు కలవు. సమస్తపదార్థాలు దొరుకును. ఆరునెలలుగా వర్షము లేక నిన్నరాత్రి మంచివర్షము కురిసినది. దారిలో యొక్కడచూచినా మడకలుకట్టి దున్నుతూవున్నారు. శ్రీకాకుళమునుంచి విజయనగరానకు రెండుమూడు మాగాణులు వున్నవి. అందులో యీ మాగాణము సమీపమనిన్ని, వసతి అనిన్ని తెలిసినది. యీ పరకు సడిచిన దారి యిసకకలసిన రోగడ. నిండా మిట్టాపల్లాలు లేవు.

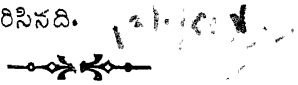
విజయనగరపురాజులు సంగీతసాహిత్య ప్రియు లయినందున కొందరు భోగస్త్రీలకు సంగీతరత్నాకరం భరతశాస్త్రప్రకారము శిక్ష చెప్పించి తయారుచేయించినారు. వారు కొందరు శ్రీకాకుళము వచ్చి వుండగా చింతా జగన్నాధపంతులు నిన్నరాత్రి వారి విద్యాప్రకట

యిక్కడ విజయనగరపు రాజు గురువు వశిస్టాడు. యీ రాజయొక్క పూర్వీకులు వైష్ణవ మతస్తులయి దక్షిణ దేశ సంచారము లోగడ చేసి నందున శానామంది వైష్ణవులను ఈ దేశానకు పిలుపించి ఈ రామ తీర్థాలలో ప్రవేశపెట్టి వారికి పుష్కలమైన భూజీవనాలు యిచ్చినారు. గనుక వారు సంతోషముగా యీ రాజ్యములో వశింపుచున్నారు. ఈ విజయనగరము యిప్పటి రాజుల పూర్వీకులకింద ౨౫౦ సంవత్సరములు గా వున్నట్లు తెలిసినది. ఈ దేశము దేవప్రాహ్లాణ సమాగమద్వారా ౧౦౦ సంవత్సరములుగా నిండారుగా కర్మభూమి అయినట్లు తోచినది. యీ బస్తీలో రాజు వశించే చిన్న కోట వొకటి వున్నది. కోటవెలిగా వెయ్యిండ్లు కలవు. సమస్తమయిన పనివాండ్లు వున్నారు. బంగారుమీద పోగరపని చేసేవాండ్లు ఘట్టివాండ్లుగా శానామంది వున్నారు. సుందరమైన పాత్రీసామానులు చేయగల కంచర వాండ్లున్నవనచి బట్ట నేసే నేతగాండ్లున్న వున్నారు.

యిక్కడి రాజు రాజ్యమును విశాఖపట్టణపు కలకటరు ఆధీనము చేసి కాశీవాసము సహకుటుంబముగా చేసుటచేత యీ రాజ్యనివాసులు తల్లినికానని బిడ్డలవలెనే తల్లడింపుచున్నారు. యీ మొర ఆలకించగా హిందువులకు వణాశ్రమధర్మముల ప్రకారము సమస్త తారతమ్యములు తెలిశిచేసే దొరతనమే మిక్కిలీ అనుకూలముగా తోచబడుచున్నది. యిక్కడి రాజుఅయిన నారాయణబాబు ధనసంగ్రహమయిన జాగ్రిత విశేషముగా పెట్టక అప్పులపాలైనా ప్రజలవల్ల స్తుతి చేయబడుచున్నాడు.

యీ పూర్ణో బోయాలు బండ్లు మూచుకునే నిమిత్తము సోమ వారమంతా గోపాలస్వామి మఠములో నిలిచినాను. యీవూరి యిండ్లు యధోచితముగా బాగానే కట్టియున్నవి. రాజవీధులుమాత్రీము విశాలముగానే కట్టియున్నవి. యీ సోమవారము జగన్నాథములో రథోత్సవము గనుక యీ పూర్ణోనున్న ఒక జగన్నాథస్వామి గుడి పుండగా అక్కడ రథోత్సవము బహువిధవముగా జరిగినది. యీ రాజ్యము ౯ లక్షలరూపాయిల దని పేరు. ౮ లక్షలు యెత్తుతున్నది. సాబుకు ౫లక్షలు కుంభిణీవారికి కట్టవలశినది. దేవాదాయము బ్రహ్మ

దాయము యీ రాజ్యములో ౨ లక్షల దాకా వుండేట్లు విన్నాను. యిక్కడానున్న బందిపోటు వుపద్రవము చెన్నపట్టణములో వారంటు తియ్యడాలు జడిజీకోటుకు యీడ్పడాలవలెనే వొకరి మీద నొకరికి కోపమువస్తే నిమిషములో జరిగింపుచున్నారు. ఆదివారము రాత్రి నేను దిగిన వూళ్లో వొక బిందువు పడకపోయినా విజయనగరములో అమితమయిన వషణము కురిసినది.

ఇరువది మూడవ ప్రకరణము .

౧౨ తేది వుదయాత్పూర్వము 3 గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసులదూరములో వుండే అలమందయనేవూరు ౮ గంటలకు చేరినాము. యీ విజయనగరము దేశపు బోయీలు బాగా నడుస్తారు. చెన్నపట్టణములో పల్లకీసవారీలయొక్క షోకు బహుశా అందరికీ కలిగి వున్నందున గంజము మొదలుగా వుండే బోయీలందరు చెన్నపట్టణమునకు వచ్చుచున్నారు. చెన్నపట్టణములోనుంచి నాతోకూడాయాత్రీవచ్చిన యాత్రీబోయీలతో కొందరు యిండ్లు బురంపురము వద్ద వున్నందున వారు శైలవ్రతీసుకొని వెళ్లినారు.

నేను కన్యాకుమారి మొదలుగా కాశ్మీరమువరకు సంచరించిన ప్రదేశములలో వుప్పాడ బోయీలకు సమానమైన మోతగాండ్లు, చూపలు, బలాధ్యులు, అలంకారప్రియులు, ప్రయాసకు వోచణగలవారు, బంబొత్తునూనాగా ఆయుధధారణప్రియులు యొక్కడా వున్నట్లు తోచలేదు. అయితే దేశముకాని కొన్ని దేశాలకు వస్తే యీ వుప్పాడ బోయీలకు దేహదాఢ్యము తప్పి రోగిష్టులవుతారు. వారిని జాగ్రత్తగా కాపాడుచూ వారి దేహములు నొచ్చిన కాలమందు ఆయా దేశస్థులయిన బోయీలతో పనిగడిపి వీరిని తీసుకొనివస్తే యీ వుప్పాడ బోయీలతో భూగోళ సంచారము యావత్తూ చేయవచ్చునని తోచుచున్నది. పాలకీలు మోశే వృత్తికి యీ వుప్పాడ దేశస్థులనే ఈశ్వరుడు తగినవారినిగానే నియమించినట్లు తోచబడుచున్నది. అయితే వీరు ఘాంస, మద్య, మత్స్యప్రియులు ఖిక్కిలి అయినందున వీరు తాగి

నప్పుడు తమలో తాము పోట్లాడితే పోట్లాటలు ఖామందుల మనసున నిండా నొప్పిచేస్తున్నది.

నేను వ్రదయాసే నడిచినదోవ కుంపిణీలయను దారి కిరుపక్కలా చెల్లుమాత్రము పెట్టి యండాకాలములో వాటికి నీళ్ళు పోయడానకు మనుష్యులను వుంచుతారు. పమాకాలము రాగానే ఆ మనుష్యులను తీసివేయడమువల్ల పెట్టినచెల్లు అదృశ్యమయి మళ్ళీయివతలి సంవత్సరా నకు కొత్తచెట్టు పెట్టవలసి వున్నవి.

యీ రాజ్యములో వీరభద్రరాజు యనేవాడు తనకు కావలశి సంతా నారాయణబాబుగారి కార్యస్థులు యివ్వలేదని కొళ్ళగాండ్లను కొలువు పెట్టించి మనుష్యులను హింస చేయుచున్నాడు గనుక నేను బురంపురములో కొలువు పెట్టిన ఆరుగురు బంజా్రతులు శ్రీకాకొళము నుంచి కోటునజీరు తయినాతి పంపించిన ముగ్గురుజవాన్లు గాక నారాయణబాబుగారి ఫాజు సంబంధ మయిన పదిమంది శిఫాయిలను కూడా తెచ్చినాను. అలమంధలో విజయనగరమురాజు నారాయణబాబుగారి వడ్డకుడు వాసము చేస్తాడు. గం బ్రాహ్మణయిం డ్లున్నవి. సమస్త మైన పదార్థాలు అంగళ్ళు కలవు గనుక దొరుకుచున్నవి. యిక్కడ పమా ప్రతిబంధముచేత యీ వూళ్ళో యీ రాత్రి వసించినాను.

గి3 తేది వ్రదయాత్పూర్వము 3గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసుల దూరములో వుండే సుబ్బవర మనే వూరు ౮ గంటలకు చేరి నాను. దారి బహు దొంగల భయము. కొండలు, అడివి దారి కిరు పక్కలా వున్నవి. కొంతదూరము రాతిగొట్టు. తతిమ్మా దారి కొంతదూరము యినకపొర, కొంతదూరము రేగడభూమిగా నున్నది. అలమంద అనే వూరికి సమీపమందు అరణ్యము మధ్యే కొండమీద పద్మనాభమనే స్థలము వున్నది. పురాతన ప్రతిష్ఠగాని అనాదిపురాణ సిద్ధముకాదు. అక్కడ మానుషసంచారము విస్తారములేదు. సుబ్బవర మనే వూళ్ళో వెన్నకోటివారు వొక గ్రామము విజయరామరాజువద్ద సంపాదించి వొకపాలు అగ్రహారానకు వృత్తులు చేసి మఠివొక పాలు అన్నసత్రానకు వొదిగేటట్టు నిశ్చయము చేసి వొక అన్న సత్రముకట్టి మఠివొకపాలు తమ పంశెసుల అనుభవానకు వుంచి

నాడు గనుక అతని వంశస్తుడైన రవణుడు ఆ సత్రము లోకోపకారముగా బహుచక్కగా నడిపించుచున్నాడు. యీ దినము మేము కొంచము తడిశినందున యీ రాత్రికూడా నిలిచినాను. యీ వ్రాళ్ళో వచ్చిన సమస్తజాతిపాంథులకు కావలసిన భోజనసామానులు యీ సత్రములో బలవంతముచేసి కావలిస్తే పక్కాన్నముగాకూడా పెట్టుతారు. అంగళ్ళు విచారించనక్కరలేదు. గిం బ్రాహ్మణయిం డ్లున్నవి. మంచి వస్త్రతన గామము.

యీ వూరికి రెండుకోసులదూరములో సింహాచల మనే మహాస్థలమున్నది. ఆ గుడిభర్చుకు సాలుకు ౧౦ వేల రూపాయలు తగులుచున్నవి. యీ ధర్మము విజయనగరపురాజు పరిపాలనచేయుచున్నాడు. యీ స్థల మాహాత్మ్యము ప్రహ్లాదుణ్ణి తండ్రిదండనవల్ల నివర్తించ చేసి కాపాడిన అవసరము. యీ మూర్తిపేరు వరాహనరసింహమూర్తి. అనేక జలధారలు స్రవించే పర్వతము మీద వరాహాకృతిగా ఆ మూర్తి వొకమందిరములో వసించివున్నాడు. ౨౦౦ వైష్ణవుల యిండ్లు యీ స్థలమందున్నవి. రాజోపచారములతో యీ మూర్తిని ఆరాధింపుచున్నారు. అక్షతదియతప్ప మరయేదినము ఆ మూర్తి దర్శనము లేదు. తతిమ్మా దినాలు చందనముచేత ఆ మూర్తిని కప్పివ్రుటారు. యీ మూర్తియొక్క ధాన్యశ్లోకము యీ అడుగున వ్రాయుచున్నాను. శ్లోకః॥ త్రాహీతి వ్యాహారంతం త్రిదశ రివుసుతం పాతుకామ స్వభక్తం | విస్రస్తం వీతవస్త్రం నిజకటియుగలే సవ్యహస్తేన గృహ్లాం | వేగశ్రాంతం నితాంతం ఖగపతి మమృతం పాయయ న్య స్వపాణౌ | సిఃహాద్రా శీఘ్రపాతక్షీతినిహితపదః పాతుమాం నారసింహః॥ యీ శ్లోకమే యీస్థల మాహాత్మ్యానకు సంగ్రహమని తెలియవలసినది.

౧౪ తేది వ్రాహ్మణాత్మార్చము 3 గంటలకు తేచి యిక్కడికి ౮ కోసులదూరములో నుంజే కసంకోట అనేవూరు ౯ గంటలకు చేరినాను. దారిలో అసకాపల్లి యనే మజిలీవూరు వున్నది. పోలీసు ఆమీనున్ను గిం యిండ్ల బ్రాహ్మణాగ్రహారమున్ను కలది. దారి నిన్నటివలెనే భయోత్పాదకములయిన మన్యాలు యిరుపక్కలా కలిగివున్నవి.

కసంకోట యనే వూరు గొప్ప దేను. అన్ని పదార్థాలు దొరికేపాటి అంగళ్లు కలవు. బ్యాప్టూణ యిండ్లలో వంట, భోజనము కాచేసుకుని వొక గంటకు బయలుదేరి యిక్కడికి యేడుకోసులదూరములో నుండే యలమంచిలి యనే వూరు 2 గంటలకు చేరినాను.

నేటి మధ్యాహ్నము దారిలో వ్యాఘ్రభయాలుకూడా కద్దు. యిది మజిలీవూరు అయినప్పటికిన్ని దారి వొత్తి వొకకోసుదూరములో వుండే దివ్యల అనే గ్రామ నివాసి యయిన భాగవతుల కిత్తన్న యెదురుగా వచ్చి తన వూరికి రమ్మని ప్రార్థించినందున ఆ వూరు 2 గంటలకు ప్రవేశించి ఆరాత్రి ఆ మరునాడు శుక్రవారము వఱక ప్రతి బంధముచేత నిలిచినాను. యీ వూరు 1000 యిండ్ల అగ్రహారము. అందరు ఉపపన్నులు అయినప్పటికిన్ని వొక యతిశాపముచేత పెంకు టిండ్లు కట్టక పూరియిండ్లలో కాపురము చేయుచున్నారు. యీ వూళ్లో వుండే బ్యాప్టూణులందరు వేదపారంగతులు, కిత్తయ్య యనే వారు జమీన్ దారుడున్న, మంచి సాంప్రదాయికుడున్న. యీ వూళ్లో అంగళ్లు కలవు. అన్ని పదార్థాలు దొరుకును.

101 తేది వుదయాత్సూర్యము ౪ గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౫ కోసుల దూరములో నుండే నక్కపల్లి వుపమాకా యనే వూళ్లు ౯ గంటలకు చేరినాను. దారి కొంత వెల్లడిగా వున్నది. కొంత దూరము యినక పరగానున్న, కొంతదూరము రేగడగానున్న వున్నది. వుపమాకా యనే వూళ్ళో వొక చిన్నకొండమీద వెంకటాచలపతి గుడి వున్నది. ౫0 యిండ్ల వైష్ణవాగ్రహారము ఆ గుడిని నమ్ముకుని వున్నది. వెంకటాచలపతిపేరు ప్రసిద్ధి. యీవూరు మొదలుగా దక్షిణ దేశములో కలిగివున్న దని తెలియవలసినది. ఆకు తినే మేకల మందలు పోలాలలో విశాఖపట్టణముతో చేరిన విజయనగరపు రాజ్యము సరిహద్దు మొదలుగా చూస్తూవస్తాను. జగన్నాథము మొదలుగా యేదలనే యెనుములు పోతులు విస్తారము కలవు.

విశాఖపట్టణము జిల్లా సాలుకు 10౪ లక్షల రూపాయిలు యెత్తుచున్నది. భూమి యాపత్తు జమీన్ దారుల అధీనముగాని కలకటరు ఆమాసీ విచారణలో యేమాత్రమున్ను లేదు. జమీన్ దారులకు యీ

జిల్లాలో ౧౦౦ కి ౨౫ వంతున లాభమువచ్చును. అయినా బందిపోట్ల వల్ల నిండా నొచ్చిపోవుచున్నారు. నక్కపల్లి, వుపమాకా యనే పూళ్ళున్న చేరినట్టుగానే యున్నవి. మధ్యే వొక చెరువుకద్దు. వుపమాకాలో వొక శివమందిరమున్ను, దానితో చేరినట్టు వొక సత్రమున్ను వుండగా అందులో దిగినాను. నక్కపల్లెలో అన్ని పదార్థములు దొరుకును.

యీ దేశపు స్త్రీలు మంచి సౌందర్యము కలవారుగానున్ను, ముఖలక్షణము కలవారుగానున్ను అగుపడుతారు. జాఫరాబిత్తుల వణము వేసిన బట్టలు వుపవన్నులు కట్టుతారు. కాళ్ళకు పాడగాలు వెయ్యడము కలిగివున్నది.

సర్వసాధారణముగా యీ దేశమందు తెనుగుభాష ప్రచురముగా వున్నది. మాటలు దీర్ఘముగానున్న దేశీయ్యమయిన శబ్దహ్రస్వముగా నున్న పలుకుతారు. తెనుగు అక్షరములు గొలుసుమోడిగా వ్రాస్తారు. మనుష్యులు స్వభావముగా దౌష్ట్యములు చేయతలచినా మంచితీయ్యని మాటలుమాత్రము వదలరు. యెవనిన్ని వ్రాహించి చేస్తారు. యీ పూళ్ళో రాయవరపు మునిషీ కోటూరు వీరరాఘవమొదిలిన కలుసుకొనే నిమిత్తము యీరాత్రికూడా నిలిచినాను.

౧౭ తేదీ వ్రదయాత్పూర్వము ౩ గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౫ కోసులదూరములో నుండే తుని యనే పూరు ౭ గంటలకు చేరినాను. యీ పూరివద్ద తాండవ మనే నది వొకటి, కనంకోటవద్ద శారదా అనే నది వున్నట్టే వొకవా గున్నది. యీ తాండవనదికి అవతలివక్కా రావుపేటయనే పూరు వొకటి వున్నది. అక్కడ తపాలా ఆఫీసు రయిటరు. వొకడు ఆఫీసును వుంచుకుని వున్నాడు. ఈ రెండుపూళ్ళు గొప్పబ స్త్రీలు. యిక్కడ హేడ్డాపోలియను వాసముచేయుచున్నాడు. సమస్త పదార్థములు దొరుకును. యీపూరినుంచి రాజమహేంద్రవరాసకు కుంభిణివారు వేసిన లయను దారి మన్యాలమీద వేరేవీలి పెద్దాపురము, పితాపురముల నిమిత్తము లేకపోవుచున్నది. ఆ దారి వొక ఆమడ సమీపమయినప్పటికిన్ని, బండల్లదారి అయివున్నా నాతోకూడా చెన్నపట్టణమునుంచి వచ్చిన బోయీలయిండ్లు పితాపురుదారిలో వున్నందున వారి సంతో

శనిమిత్రము ఆ దారివెళ్ళ నిశ్చయించినాను. యీ మధ్యాహ్నము
శనిమిత్రుని దారి బహుదూరము. రేగడ, అడివి నిండా లేదు. దారి కిరుపక్కలూ
కొంతదూరములో చిన్న కొండలు వుండివున్నవి.

గంజము మొదలుగా అన్ని యిండ్లల్లో యర్రోమన్ను గోడలకు
పూజి. సున్నపుచుక్కలు నాలుగైదు అంతస్తులుగా బారు తీచిచివుండు
తారు. కడపలకు పనువు కుంకుమ వుంచుతూవస్తారు. విజయనగరము
మొదలుగా రసచెక్కలని కాచు కలిపి నిండు, చిన్న పోకలను వుడక
పెట్టి వక్కలుగా అమ్ముచున్నారుగాని యీవరకు కనుపడుతూవచ్చిన
పోకలు విశేషము లేవు. చుట్టలు తొగడము విశేషము.

యీ వూరునుంచి బండ్లను రాజానగరములో నన్ను కలుసుకునే
టట్టు పంపించి యిక్కడ బ్రాహ్మణులయిండ్లలో వంట, భోజనము కాచేను
కుని రెండు గంటలకు బయలుదేరి యిక్కడికి గి కొనుల దూరములో
వుండే వంటిమావిడి యనే వూరు ౬ గంటలకు చేరినాను. యీ
వూరు చిన్నది. అయినప్పటికిన్ని యిప్పుడు కోటిత్రోయంబక రాయని
వాడు నడిపించే సదావృత్తి అన్నసత్రము వొకటి విశాలముగా కట్టి
వున్నది. అంగళ్లు కలవు. సమస్తమయిన పదార్థములు దొరికిపవి.
యీ వూళ్లో యీరాకొర్రో వసించినాను.

గూ తేది వుదయాత్సూర్యము ర౪ గంటకు బయలువెళ్లి యిక్క
డికి ౬ కొనుల దూరములోనుండే నాగలాపల్లె అనే వూరు ౧౦ గంట
లకు చేరినాను. తుని మొదలుగా దారి దక్షిణాభిముఖముగా వచ్చి
సండుస కొండలు దూరమై సముద్రము దగ్గర అవుతూవచ్చినది. కన్యా
కుమారి మొదలుగా కలకత్తావరకు యీ భూమిగడ్డను సోగతముల పాకు
అండమచ్చేటట్లు సముద్రము ఆవరించి వున్నందున మనము దక్షిణాభి
ముఖముగా వచ్చే కొద్ది సముద్రతీరానకు సమీపముగా రావడమైనది.
గంజాల మొదలు సముద్రతీరమందే వచ్చేటట్టు చెన్నపట్టణమునకు
వొక ఖాట వున్నది. ఆ ఖాట సమీపమయినా వుప్పుకాలువలు
అనేకముగా దారిలో దాటవలసి వున్నవి గనుక ఆ మార్గము
వదిలి కుంభిణివారు సడనురవూత్తి శాల వేసినారు. సముద్రతీరపు
భాగము వుప్పుకాలువల మిర్రోధము మొట్టవ్రన్నదో అటువంటి దారిని

అడివి, కొండలు, పులులు, రాళ్ళు, దొంగలు వీరింట్ల భయము చాలా కలిగివున్నది. యీ దినము నడిచినవారి యెడారి. కొంత మేర అడుగు నీళ్ళుగా వున్నది. నాగలాపల్లెవూరి ముందర వొక వుప్పు కాలువ వున్నది. దానికి పాటు పోటు కడు. పోటువేళ దానికి సంగడి అని రెండు తాటిచెట్లను దోనువలెనే తొలిచి చేచి కట్టివుంటారు. అందులో ఆరుగురు యొక్కవచ్చును.

నాగలాపల్లె అనేవూరు పెద్దది కాక పోయినా అన్ని పదార్థములు దొరుకును. యిక్కడి వుప్పుకాలువ వద్ద చెన్నపట్టణములో వుండే వొక పెద్దమనిషి యీ దేశస్థుడి బోధన మీద పదివేల రూపాయలు ఖచు పెట్టి రెండుకాటాకు గుడిశెలు వేసి రెండునీలిమండు చేసే తొట్లుకట్టి వొక బావి తొవ్వించినాడు. నీలిమండు లాభముయొక్క భ్రాంతి చెన్నపట్టణపు వారిని బహుశా యారీతుగా ముంచినది. ఇంకా వూరికి యానాం నీలపల్లి అనే గొప్ప బస్తీలు మూడుఅడుగులలో వున్నవి. యింజరమనే గ్రామము నీలపల్లికి సమీపముగో వున్నది. మాదయపాలెము యానానికి ఆమడదూరములో నున్నది. యీ వూరికి కాకినాడనే కలకటరు నివాసస్థలము 2 కోసుల దూరములో వున్నది.

వుప్పాడా అనేవూరు యిక్కడికి కోసెడుదూరములో నున్నది. వుప్పాడాకు చుట్టూ ఆమడదూరములో సముద్రతీరమందు నుచూరు యెవూరు యింట్ల బోయిజాతివారు గుడిశెలు వేసుకొని కాపురమున్నారు. వీరికి పయిరు భూమియిలాకా యెంతమాత్రములేదు. సముద్రములో మత్స్యములు పట్టి యెండవేళి మణుగు గడి కొంచము తీరువయిచ్చి అమ్మకోవడమున్ను చెన్నపట్టణములో కొలువుకొలిచి బ్రతకడమున్ను. వీరియింట్లలో మొగవాడు పుట్టితే చచ్చేవరకు తలు గడి రూపు 100 నరకారువారికి తీరువ యిచ్చవలసినది. వీరి గుడిశెలు నాలుగు రూపాయలకు యొక్కవచ్చేయవు. యీ బోయస్త్రీలు కట్టలకొట్టి అమ్మడముపల్ల నున్ను, పైరుపెట్టే సంసారులకింద పనిపాటులు చేయడముపల్ల నున్ను, వన్యములైన కుర్రకాయలు తెచ్చి అమ్మడముపల్ల నున్ను కాలక్షేపముచేయుచు మొగవాండ్ల నిమిత్తము నరకారుకు యిచ్చవలసిన పన్నుసహా యిచ్చుకుంటారు. మొగవాండ్లు రూపాయల గడి నాలుగు

ఆరు యింటికి పావులావంతున వడ్డీకి అప్పుతీలి సారాయి మొదలయిన మత్తద్రవ్యములు తాగి ఆ అప్పులు మిక్కిటమయితే తీచడానకు దేశాంతరములకు జతలుగా కలిసివచ్చి బోయారొలువుచేసి మల్లీ దేశమునకు వచ్చి చేసియున్న అప్పులు తీచుకుంటూవుంచున్నారు. కొందరు బైటిసంపాదనకూడా తాగడానకు చాలక స్వదేశగమనమే పదిపదిహేనుయేండ్లు తలుచుకోకుండా వుంటారు. నాతోకూడావచ్చిన బోయాలలో యిద్దరు యీ దేశమువదిలి బహుకాలమాటచేత వారి భార్యలు వారిని గుఱుపట్టలేకపోయినారు. ఆ యిద్దరిని వారి యిండ్ల స్త్రీలు మీకు తాగడానకు మేము కావలసినది యిస్తాము, యికమీరు దేశమువదిలి పోవద్దని బతిమాలుకొనుచున్నారు.

యీ మత్తద్రవ్య పానముపట్ల లోకులకు యింత ఆసక్తియేల కలిగినదో అది యీశ్వరునికే తెలుసును. అయినా నాకు తోచడము యేమంటే యేలే బుద్ధి యనే రాజయొక్క అధికారమునకు లోబడని దేశములోని మనసు మృగముయొక్క చెప్పలతో తిరుగులాడుచూ వుంచున్నది. గనుక ఆ మనసు యీషణత్రయబద్ధ మయి స్వప్నా వస్థలోకూడా యీషణాదులను గురించి కలిగే విరోధములు అబద్ధము లని జాగ్రదవస్థలో తెలిశిన్ని జాగ్రదవస్థ పొందినవెనకకూడా స్వప్న సంభావితాలను జ్ఞాపకమునకు తెచ్చుకొని అవి సత్యములని కొంతసేపు భ్రమింపని కొంచము దుఃఖించడము స్వానుభవముచేత నాకు తెలిశి వున్నది గనుక బుద్ధిచేత యేలబడని మనసుకు దుఃఖనివృత్త్యధమున్న యధోచితము బ్రహ్మానందవతుగా వొక సుఖముకలిగేకొరకున్న మనుష్యులు మత్తద్రవ్యాలు మితముగా తాగడానకు మొదలుపెట్టినారనిన్ని అది పరంపరగా యెక్కువ అయి అనేకులు యీశ్వరుడు తమకు యిచ్చిన యధోచితమైన ప్రజ్ఞనుకూడా తాము పోగొట్టుకునేటట్టు పానాపేక్ష కలగడమయినది.

ఇంతదేశము తిరగడమువల్ల స్త్రీ పురుషులకు పరస్పరన్నేహమున్న కలియకయున్న మోహమున్న ఆసక్తులున్న పుట్టను కారణమేమని విచారించగా యిదిన్ని ఆహారములు, ఆచారములు, అలంకారములు వీటి యెడల రుచిపుట్టేలాగే గాని, యెక్కువలేదని తోచబడు

చున్నది. అది యెందువల్లనంటే వొక దేశపు పురుషుణ్ణి మరొక దేశపు స్త్రీ చూస్తే ఆ పురుషుడి రూపాలంకారములు బాగా వున్నా హేయముగా చూచి అపహాస్యము కిందికి తెచ్చి అనహ్యబడు చున్నది. స్వదేశస్థుణ్ణి చూచినంతలో వొక విధమైన యిష్టము హృదయములో అకస్మాత్తుగా జనించి కలియక అపేక్ష కలిగిన వెర్రి వాలుచూపులు కలుకులు అనే దేహకంపము - యిది మొదలయిన చేష్టలు స్త్రీలకు పుట్టి మర్మమైన అవయవములు దాచి మూసే లాంఛనలతో తమ అవయవములను ఆ స్వదేశపురుషులకు నిరూపిస్తూ వుంటారు. తత్ప్రాప్తి స్వదేశస్థులలోను స్వకీయులనున్న, అత్యాసన్నులనున్న స్త్రీలు చూచిన పక్షమందు పైన వ్రాసిన చేష్టలు దశగుణముగా అధికమవు చున్నవి. యీ హేతువులవల్లనే పూర్వీకులు వివాహవిషయమై స్వకీయులలో సమీప రక్తస్పృశకలస్థలములలో కన్యాదానాలు కన్యాప్రతి గ్రహములు నిషేధించి నిణయించినట్టు తోచుచున్నది. ఆ నిశ్చయానుసారముగానే పరస్పరవాంఛలున్న వుదయింపుచున్నవి. గాని యీ వాంఛలకు ఆచారాలంకారాలవలెనే వాడికె మీద పుట్టే మనసు కారణమేగాని మరొక కారణము వేరే వున్నట్టు తోచలేదు. యిందుకు శిష్టవాక్యము యింగిలీషువారిలో "అమాజ్ రికిన్ సయిల్స్ వ్రయిత్ ఎవ్వరి థింజ్" అని వున్నది. దీనికి తాత్పర్యము యేమంటే పరిచయము అన్నిటితోనున్న అనుకూలంపచేయుచున్నది అని అర్థము. ౧౯ తేది అంతా యీ వ్రాళ్లో నిలిచినాను.

౨౦ తేదివుదయాన నాలుగున్నరగంటకు బయలు వెళ్లి యిక్కడికి మూడుకోసుల దూరములో నుండే పితాపురమనే పుణ్యస్థలము యేడు గంటలకు చేరినాను. యీ వూరు పూర్వము గయాసుర రాజధానిగా వుండినది. యీ స్థలమును పాదగయ యని అనుచున్నారు. యిక్కడ వొక తటాక మున్నది. దాన్ని పాదగయతీర్థ మనుచున్నారు. యీ తటాకములో గయాసురుని పాదములు వున్నవని ప్రసిద్ధిగనుక యిక్కడ శ్రాద్ధముచేసి పిండప్రదానము చేయవలసినది. తీర్థమువొడ్డున వొక చిన్న శివాలయమున్నది. అందులోని లింగము పేరు కుక్కుతేశ్వరుడని అనుచున్నారు. యీ వ్రాళ్లో వొక ఫాడుకూపములో అష్టాదశవీధము

అతని చేరిన పురుషులతో యనే శక్తి అద్భుతముగా వసింపుచున్నదట. ఆపెకు ఉత్సవాదులు యేమిన్నీ నడవడము లేదు.

యీ పూజోపాయములు బ్రాహ్మణయిండ్లు కలవు. వారందఱు తీర్థవాసులుగా యాచకవృత్తిని వహించియున్నారు. యీ దేశములో గంజాము మొదలుగా భూరూపకమయిన జీవనము లేని బ్రాహ్మణుడు లేడు. యీ దినము తొలువకాదశి. దీన్ని సమస్తమయిన వారు యీ ప్రాంతములో గొప్ప పండగగా జరిగింపుచున్నారు. గయాపాద తీర్థమువొడ్డన నేను డ్డేరాలువేళి దిగి యిక్కడి గుడిలోపల వంట, భోజనములు కాచేసుకున్నచున్న గయాతీర్థములో స్నానమిత్తమై వచ్చిన పూరి స్త్రీలను బాలుల సమేతముగా అందరినిన్ని దర్శనము చేయడమయినది.

యీ పూజోపాయములలోగా సహితముగా జమీందారులు సీలాద్రిరాయనింగారి కుటుంబస్థులు వొక మట్టికోటకట్టుకొని అందులో వసింపుచున్నారు. యీపూరు గొప్పబస్తీ. సమస్తపదార్థాలు దొరుకును. సురాకార మనే పెట్టుప్పు యిక్కడ వైరొచ్చుచున్నది. పూరు తోపులతోను తటాకాలతోను నిండి విశాలమైన వీధులు కలిగివున్నది. నేడు తెల్లవారి నడిచిన దారి కొంతమేర అడుగు నీళ్ళుగాని మిగిలిన భాట యిసకపరగానున్నది. జగన్నాథము మొదలుగా యిసకపరభూమి గనుక తాటిచెట్లు, మొగిలిచెట్లు, జెముడు, యివి మొదలయినవి విస్తరించివున్నవి. యిండ్లకు తాటాకులు కప్పి పయన కసువు పరుస్తారు. యీ పూరి బ్రాహ్మణులు విచ్చలవిడిగా తారతమ్యాలు తెలియక నటించేవారు. పదిరూపాయలు భూరి పంచిపెట్టినంతలో యధోచితముగా సంతోషించిరి.

యిక్కడనుంచి రెండుగంటలకు బయలువెళ్ళి నాలుగుకోసుల దూరములోనుండు పెద్దాపురము ౬ గంటలకు చేరినాను. యీ మధ్యాహ్నము నడిచిన దోవ పల్లవు పారు గనుకనున్న భూమి రేగడ గనుక నున్న. యీ దినము వర్షము కురిసినందుననున్న అడుగునీళ్ళుగా తుండినట్లున చాలా జారుచూ వచ్చినది. యీ నడమ యేలా అనే కొంత దూరమున కాలివడకగా దాటినాము. ఈ నది చిన్నదయినా

మిక్కిలి తీక్షణమయిన వేసంగికాలములయందున్న, అనావృష్టి దోషాలూ కలిగినప్పుడున్న వొక్కరీతినీ మిట్టను ప్రవహింపుచున్నది. పితాపురము పెద్దాపురము జమీనుదారుల తాలూకాలవారు పంతుల ప్రకారము యేటి నీళ్ళు అడ్డకట్టి తమ గ్రామాదులకు తెచ్చుకోవడము చేత వీరి తాలూకాలలో యెల్లప్పుడు పంటలు సమృద్ధిగా కలిగియున్నవి.

పెద్దాపుర మనే పూరు పితాపురముకన్నా గొప్పది. యీ పూరి యిండ్లున్న గొప్పలుగానే కట్టియున్నారు. ౧౦౦ బ్రాహ్మణుల యిండ్లు కలవు. యిక్కడ పోలీసుదారోగా సహితముగా యిక్కడి జమీన్ దారుడు వసింపుచు నుంటాడు. యితని తాలూకా ౩ లక్షలది. అంగళ్ళు కలవు. సమస్త పదాధాణులు దొరుకు చున్నవి. యీ పూళ్ళో ౩ సంవత్సరములుగా యీ జమీన్ దారుని భార్య అమ్మన్న అనే పురుషుని గొప్పయిల్లు స్వాధీనము చేసుకుని వొక అన్నసత్రము వేసియున్నది. ఆ స్థలము విశాలముగా వున్నందున అందులోనే యీ రాత్రి వసించినాను.

౨౧ తేదీ వునయాత్పూర్వము ౨౫ గంటకు లేచి యిక్కడికి ౨ ఆమడ దూరములోనుండే రాజానగర మనే పూరు ౧౦ గంటలకు ప్రవేశించినాను. దారి యినకకలిసిన రేగడ, కొంచపాటి యుడివిన్ని, వొక కొండ తిరుగుడున్న బహు చోరభయమున్న కలిగి నడవ ననుకూలమై వున్నది. యిక్కడ గోపాలరాజుల పితూరి అనే పేరుగల బంది పోట్లు ప్రతిపూర కలిగివున్నది. నేను తుని యనే పూరివద్ద వదిలిక బయ్య దారి రాజానగరము ముందు వచ్చి కలిసినది. రాజానగరము జలవనతి కల పూరు, అంగళ్ళు కలవు. పోలీసు అమీనా వసిస్తూ వుంటాడు. అన్ని పదాధాణములు దొరుకును. యీ పూరు కొచ్చలకొట్ట డైరీకట్ట తాయుడి జమీను. యిక్కడ లోగడ రాజాబహదరు వారి అన్నసత్రము వుండి నిలిచిపోయినంతలో యీ జమీన్ దారుడు ఆ సత్రాన్ని ప్రధ రించి మళ్ళీ జరిగింపుచున్నాడు. యీసత్రములో వంటభోజనముల విమర్శము దిగినాను. పత్రము బహువిశాలముగా కట్టివున్నది. యీపూరికి సమీపముండే ౧౨ యిండ్ల బ్రాహ్మణాగ్రహారము పోకటి వున్నది.

పాదగయలో నేను తీర్థము వాడున డే రాలలో దిగివుండగా

గొప్పవర్షము కురిశినది. అప్పట్లో స్నాననిమిత్తమున్ను శీవాలయ దశాననిమిత్తమున్ను వచ్చిన స్త్రీలు వర్షమును లక్ష్యపెట్టక స్నాన పానములు స్వామిదశానాలు తడుస్తూచేసిన వేడుక చూడగానున్న విజయనగరములోను పట్నా అనే షహారులోను గొప్పవారి యిండ్ల స్త్రీలకు అత్యంత దేహోపద్రవాలు కలిగి నేను ఔషధముయిచ్చి కథ్యము తీసుకొమ్మన్నంతలో చచ్చినా మంచిదిగాని స్నానము లేక మేముగా వంటచేసుకోక అన్నము పుచ్చుకొనమని వొకపట్టుగా మూఖముచేసిన నిశ్చయముచూడగానున్న 'కలిసానిధుస్త్రియస్సానిధు' యనే సామాన్యవచనము బాగానేపున్నట్టు తోచుచున్నది.

యిక్కడనుంచి రెండుగంటలకు బయలువెళ్ళి యిక్కడికి 7 కి కో సుల దూరములోనుండే రాజమహేంద్రవరము ౬ గంటలకు చేరి నాము దారి కిరుపక్కలా అడివికలిగి యిసుకపరగావున్నది. రాజా నగర రాజమహేంద్రవరాలకు ఛెరిసగాన పోలీసుతాణాను పాంథుల క్షేమముకై కలకటరు వుంచివున్నాడు. యీ రాజమహేంద్రవరము పూర్వము రాజరాజనరేంద్రుని రాజధాని. అతని కొడుకు సారంగ ధరునితో చంద్రవంశము అంత్యమయిన దని లోకపసిద్ధి.

యీ రాజమహేంద్రవరము గౌతమమహాముని ఆశ్రమము. పూర్వకాలమందు ద్వాదశవర్షక్షామము సంభవించి సమస్త బ్రాహ్మణ్యము అన్నములేక మనుష్యకోటికి గురువులయిన గౌతములవద్దకి వచ్చి మొరపెట్టుకుంటే వారు తన తపోబలముచేత ప్రత్యహము కొద్దిగా వరిబీజాలు చల్లి అని సద్యఃఫలమునకు వచ్చేటట్టుచేసి ఆధాన్యము అక్షయ మాటచేత అనేకకోటి బ్రాహ్మణ్యమునకు ప్రత్యహము అన్నము యిచ్చి వారల ప్రాణరక్షణ చేసినారు. పిమ్మట క్షామము వదలగానే సమస్త ద్విజులు గౌతముల ఆశ్రమము వదిలి పొడ్యేటప్పుడు యంత యశస్సు గౌతములకు రావచ్చునా అని అనూయచేత, పాంచ భౌతిక దేహములన్ని యీశ్వరుని మాయా సంబంధమయిన అరిషడ్వ గణముతో బద్ధము లయివున్నవి గనుకనున్న యిక్కడి జిల్లాజడ్డియయిన వై బరుట్టుదొర, చెక్కుముక్తి రామిపై యినుము వేగముగాకొట్టి అగ్నివడకపోతే తుపాకీలోని మందుగుండు బయలుపడదు అన్న

వతుగా యీ ప్రపంచము కృతజ్ఞత సాత్వికత్వములతో నిండితే అన్ని ప్రకృతులు చప్పుడు లేక స్థానరములుగా నిద్రాప్రతుకా వుండవలసినవి గనుకనున్న దురత్యయమయిన మాయ 'కవతి కవతి కవత్యేవ' అనే పవనప్రకారము పండితులనుకూడా మోసపరచి చీకటిలో కండ్లు కలవాడు కండ్లు లేనివాడున్న సమ మయినట్లు మనుష్యులను కృతఘ్నులను చేయుచున్నది గనుక అదే ప్రకారము అప్పట్లో గౌతముల ఆశ్రమములో నున్న బ్రాహ్మణులు కుతంత్రమువల్ల వొక గోవును కల్పించి గౌతములు ఆ దినము చల్లిన పయిరు మేశేటట్లు చేసినారు. ఆ గోవు ఆ ప్రకారము తాను చల్లిన పయిరు మేశే కృత్యము చూచి గౌతములు బ్రాహ్మలమిది భక్తిచేత గరికపోచను గోవుమీదవేళి అదలించినాడు. అంతమాత్రానికే ఆ గోవు చచ్చినట్లు అభినయించినది. వెంబడిగానే అక్కడవున్న బ్రాహ్మణులు గౌతములను హత్యదోషము కలవాణ్ణిగా నిందించినారు. గౌతములు పశ్చాత్తప్తలయి నాకు యేమి గతి యని బ్రాహ్మణమండలిని అడగగా శివుని జటాజూటములోవుండే విష్ణు పాదప్రసూతయయిన గంగను బయటికి తెచ్చి అందులో అవగాహనము చేస్తేనేగాని నీవు పుణ్యాత్ముడవు గావని చెప్పినారు. పిమ్మట గౌతములు తపస్సువల్ల సాంబమూర్తిని సంతోషపెట్టి వొక ధారను భూమి మీదికి తెచ్చి తన ఆశ్రమముదాకా తెచ్చి స్నానముచేసి యెప్పుడున్న లోకోపకారముగా భూమిమీద ప్రసవించుచు వుండేటట్లు చేసినాడు. ఆ ధారకు గోదావరి అని నామకరణము చేయడమయినది. పిమ్మట సప్తఋషులు గౌతములను ప్రార్థించి సెలవు పుచ్చుకుని యేడు ధారలుగా గోదావరిని చీలదీసి తమ తమ ఆశ్రమాలకు తీసుకుని వెళ్ళినారు గనుక యీ రాజమహేంద్రవరమువరకు గోదావరి అఖండముగావచ్చి ధవళేశ్వరము మొదలుగాచీలి సప్తగోదావరులుగా అయినది. ఆ సప్తగోదావరి తీరమందు వుండే భూములు గోదావరి వునకబలము చేత సమ ససస్యాదులను అమోఘముగా ఫలింపచేయుచున్నవి. ఆ సప్త గోదావరి తీరమును కోనశీమ అనుచున్నారు. అక్కడ బ్రాహ్మణులు భూవసతులు చాలా వున్నవి.

యిది కాకినాడుజిల్లా. యెనిమిదిలక్షల వరహాలు సాలుకు యెత్తు

తన జమీన్ గ్రామాలమీదుగా తానుకూడా వచ్చి యెనిమిదామడ షర్యంతము నన్ను స్టాగనంపించవలె నని తలచి ప్రాధికారించినారు గనుక దండుదారిని యెలూరిమీదుగా నా రెండుబండ్లను రవానాచేసి నేను అడ్డదారినివుండే వాడపల్లి రాత్రి ౭ గంటలకు ప్రవేశించినాను. దారి గోదావరి వొడ్డుననే వొక మనిషి నడిచేపాటి కాలిదారిగా వున్నది. రాజమహేంద్రవరమునకు వాడపల్లి అనే వూరు ౬ కోసుల దూరము. గోదావరి మధ్యే కొన్ని లంకలు ప్రవాహపు వేగాన పెట్టబడుచువచ్చు చున్నవి. ఆ లంకలు జమీన్ దారులకు చాలా ఫలకరములుగా వుండు న్నవి. వాడపల్లియనే వూరు విష్ణుస్థలము గనుక వెంకటేశ్వరుల గుడి చిన్నదిగా వొకటి వున్నది. యిరువై యిండ్ల వైష్ణవాగ్రహారముకూడా కలదు. రాజా కొచ్చలూ కోట వెంకటరాయనింగారి తమ్ముడు యీ వాడపల్లెలో విశాలమయిన నగరు కట్టివున్నాడు. యీ రాత్రిన్ని మరు నాడున్న యిక్కడ వుండినాను. యీ వూరు గోదావరి వొడ్డు గనుక యీవూళ్లో బావులు లేవు.

30 తేదీ వుదయమయిన ఆరుగంటలకు లేచి యిక్కడికి ౭ కోసుల దూరములో వుండే ఆచంటయనే వూరు ౧౧ గంటలకు చేరినాను. దారిలో సప్తగోదావరి యనే వొక పాయ పడవలకుండా దాటడమయినది. యిది కాలి భాట. తోపులు, పూళ్ల మధ్యే నడుస్తూ వచ్చినాము. అందులో రాల (ర్యాలి) యనే వొక గ్రామములో శుభ్రమయిన నల్లశిలతో ప్రభవమేతముగా వొక గోపాలమూర్తిని చేసివున్నది. ఆ ప్రభలోనున్న మూర్తి సీతము మీదనున్న రాసక్రీడలు మొదలయిన అవసరాలు మూర్తి భవించి నట్లు చెక్కి ప్రధానమూర్తిని గోళ్ళు, వెండుకలుకూడా విరళపరచి అతిసుందరముగా చేసివున్నది. యీ మూర్తి సముద్రములో కొట్టుకొని వచ్చినట్లు యిక్కడ చెప్పకొంటారు. ఆచంట అనే వూళ్ళో వెంకటరాయనింగారు తన నివాసముకొరకు వొక గొప్ప నగరుకట్టి దానికి చుట్టూ సుందరమయిన వనము నిమించి వున్నాడు. యీ వూళ్ళోనున్న, వాడపల్లెలోపల వున్నట్టే వొక పోలైసు అమీను వున్నాడు. ముప్పై బ్రాహ్మణ యిండ్లు వున్నవి. యిక్కడ వెండలపు గడ్డలు బహు బాగా అయి

యీ నెట్టున బహుప్రసిద్ధి కెక్కివున్నది. వాక దేవాలయముకూడా వున్నది. యీ పూర్ణో యీ రాత్రి వసించినాను.

ఇరువది నాలుగవ ప్రకరణము.

30 తేది వ్రదయాత్సూర్వము 3 గంటలకు లేచి యిక్కడికి రెండామడ దూరములోనుండే శింగవృక్ష మనే పూరు వాక గంటకు చేరినాను. దారి వరిబొలాల గనిమెలమీద నడిచి రావలసినది. రేగడ భూమి అయినందుననున్న, వమాలు కురిశి వున్నందుననున్న చాలా అడుసునీళ్ళు కలిగి బహుప్రయాసగా వుండినది. గోదావరి వ్రదకము అడ్డకట్టి తెచ్చిన నాలుగు మడుగులు, రొమ్ముల లోతు సీళ్ళలో దాటినాము. శింగవృక్ష మనే పూరు గొప్పబస్తీ. 100 బ్రాహ్మణ యిండ్లు కలవు. అనేకముగా అంగళ్ళు కలవు. ఈ పూర్ణో భోజనానకు నిలిచి మూడు గంటలకు మళ్ళీ బయలువెళ్ళి 3 గంటలకు బోండాడ ప్రవేశించినాను. దారిలో తెల్లవారివలెనే రెండు మడుగులు దాటడ మయినది.

బోండాడ అనే పూరున్న బస్తీగామమేను. యీ పూరిమన్ను ఘట్టిపర అయినందున ధాన్యము పాతరలువేళి వుంచుతారు. రాజ మహేంద్రీవరము మొదలుగా తాటిచెట్లు అమితముగా కలిగివున్నవి. ప్రతిపూరనున్న తాటిపండ్లరసము తీసి చాపలుగా చేసి వుంచుతారు. యీ రాత్రి యిక్కడ వసించినాను.

ఆగష్టు నెల 1 తేది వ్రదయమయిన గి గంటలకు బయలువెళ్లి యిక్కడికి గి కోసులదూరములో నుండే యేలూరిపాడు అనేపూరు 10 గంటలకు చేరినాను. యీ పూరు పేటస్థలము. నేడు నడిచిన దారి యినకపర. శింగవృక్ష మనే పూరు మొదలు యిదే రీతిని దారి అను కూలముగా వున్నది. బండ్లు సమేతముగా రావచ్చును. యీ పూరు నియోగుల అగ్రహారము. రాజమహేంద్రీవరము జిల్లాకున్న బండ్లు జిల్లాకున్న యీపూరివద్ద వుండే వుప్పుకాలవ సరిహద్దు అని తెలియ వలసినది.

యా మధ్యాహ్నము ౧౨ గంటలకు యిక్కడినుంచి భోజనము చేసుకొని బయలు వెళ్లి వుప్పుకాలన సంగళ్లకుండా దాటి రాత్రి ౭ గంటలకు యిక్కడికి ౬ కోసులదూరములో వుండే తుమ్మడి యనే పూరు చేరినాను. యీ మధ్యాహ్నము మీద నడిచిన దారి యిసకపర, శుద్ధబయలు. యేలూరిపాడు మొదలుగా వమాలు లేనందున యిక్కడ దారిలో మడువులు బొత్తిగా యొండివున్నవి. దారిలో కలిదండియనే ప్రసిద్ధి గ్రామము దాటి వచ్చినాను. తుమ్మడి అనే గ్రామములో బ్రాహ్మణయిండ్లలో స్థలము దొరకనందున కలకత్తాలో విక్రయించడానకు యిచ్చివచ్చిన రెండు డేరాలు, వెంకటరాయనింగారికి యిచ్చి వచ్చిన వొక డేరాగాక మిగిలిన రెండు డేరాలు యిక ఫరవాలేదు ప్రతిపూర్వో బ్రాహ్మణ యిండ్లలో స్థలము దొరుకు నని అందరు బోధించినా చెయికావలికి యెనిమిదిమంది బోయాలచేత తెచ్చినందున ఆ రెండు డేరాలు వొక బావివద్ద వేయించి యీరాత్రి గడపడ మయినది. యీ పూర్వో మంచినీళ్ళకు బహుప్రయాన. నేను డేరాలు వేయించిన స్థలమున వుండే బావి యీ పూరికి మంచినీళ్ళు. ఆ నీళ్ళు మాకు తాగకూడనిదిగా వున్నది. అభ్యాసము అన్నిటినిన్ని ఆనుకూలపరుస్తున్నదనే యింగిలీషుమాట యీ దినము సత్యముగా తోచినది.

౨ తేది వుదయాత్పూర్వము ౨ గంటలకు మబ్బుచినుకులుగా వున్నా లేచి యిక్కడికి రెండోమడదూరములో వుండే మచిలీబందరు అనే పహారు యీ దేశస్థులు పేట అని చెప్పే బస్తీని ౯ గంటలకు ప్రవేశించినాను. *దారి నిన్నటివలెనే యిసకపర. బండ్లు సాధారణముగా

(వ్రాత ప్రతిపుట కలగ లోని అదనపుసంగతి)

* మచిలీబందరు ౨ వ తేది మంగళ్యారం ఉదయాన దారి యిసకపార “నా తమ్ముడయిన సీతాపతికి బాదజల్లి అనే తాలూకాకు పని అయింన్నీ వాకోసరం బందరులో కలవుమీద కాచివున్నాడు. మణపాక సాల్యపతినాయుడుగారు నాకు విషాదము గనుకనున్న వారు వుభయలూ కలుసుకొని” వీరాస్వామయ్యగారిని వాద్యమాలతో పూరిలోకి తీసుకొని వెళ్ళి రామన్నపేటలో వక గొప్పతోటయింట్లో బసయేర్పరచినారు.

నడవవచ్చును. రామన్న పేటలో వాక గొప్పతోట యింట్లో దిగినాను: యీ మచిలీబందరు బస్తీలో ౨౨ పేటలు కలిగివున్నవి. వాళ్ళొక పేటను పూర్వమందు లక్ష్మీకటాక్షము కలిగిన పురుషులు తామై కలగ చేసినారు గనుక ఆపేటలలో వచ్చుబడిబాడిగెలను పేటలు కలగ చేసిన వారి వంశస్థులు నూరారు సూపాయలవంతున సుఖోపాయముగా యిప్పట్లో ప్రతిమాసమున్ను అనుభవించుచున్నారు. ఈ బస్తీలోగడ తురకలది. హయిదరాబాదుకింద వున్న అధికారస్థుడు యిక్కడికి తాను నవాబు అనిపించుకొని యీ రాజ్యాన్ని ఆక్రమించినాడు. ఆ స్వామి ద్రోహము వారి వంశస్థులను కుంఠిణీవారికింద పించక తీసుకొని యిప్పట్లో వుండేటట్లు చేసినది.

పూర్వకాలము మొదలుగా యీ బస్తీ సర్వాధికారుల నివాసముగా వుంటూ రావడముచేతనున్ను, యిప్పట్లోనున్ను వుత్తరఖండం ప్రోవిశయాల కోరటులో జిల్లాకోరటు కలకటరు కచ్చేరి కమ్మిస్సె ర్యాటు ఆఫీసు సహితముగా కొంత దండు వసించివుంటూ రావడంచేత నున్ను, కాండ్రోగులవారు మొదలయిన కొందరు జమీందారులు సాహుకారులు వతకలున్ను వుండటచేతనున్ను బస్తీ చాలాగా శోభించివున్నది. రాజవీధులు బాగా విశాలముగా వున్నవి. యింట్లు బయటచూచేటందుకు చిన్నవిగా అగుపడ్డా లోపలి ఆవరణాలు విశాలముగా కట్టివున్నారు. లోముంగిళ్ళుమాత్రము కొంచపరచి కట్టి వున్నారు. సమస్తపదార్థాలున్ను సమస్తపనులు చేయగల మనుష్యులున్ను దొరుకుదురు. శ్రీకాళ్యాణము వదిలినవెనక బాడిగెకు బండ్లు యీ బస్తీలో దొరకడము కష్టము. భూమి వుప్పుకలిసిన రేగడ. నీళ్ళవసతి లేదు. దూరమునుంచి యీ బస్తీకి మంచినీళ్ళు తెచ్చుకోవలసినది.

వీరాస్వామయ్యగారు బందరులో జిల్లాజడ్జిగా నుండిన అంధ్రభాషాజ్ఞాంకులగు చార్లెస్ ఫిలిప్ ప్రొవెనగారిని దర్శించారు గాని యీ పుస్తకములో ఆ సంగతి ప్రాముఖ్యత లేదని ప్రాముఖ్య స్వదస్తూరితో ప్రాత ప్రతి రోజు పుటలో రిమార్కుప్రాసేనారు. వీరాస్వామయ్యగారు చెన్నపట్టణము చేరినతరువాత ప్రొవెనగారికి ప్రాసేన ఇంగ్లీషు ప్రత్యక్ష ప్రాతప్రతి చివర అంటించబడియున్నది. వీరాస్వామయ్యగారిని బందరు ప్రాముఖ్యులు గ్రామీణులు ఆక్కడ వుంచారు.

మనుష్యులు సిండా అరోగదృఢగాతులుగా వుండలేదు. స్త్రీలు అలంకారపురస్కరముగా శోభాయమాన లయి వున్నారు. స్వయాపలావణ్యము గలవారు కారు. చెవులకు నిడుపుగొలుసులు వేళి కొన్ని పాపటకు చేచి చెక్కుతారు. స్త్రీ పురుషులు చాయ వేసిన వస్త్రప్రియులై యున్నారు. రాజమహేంద్రావరానికి యీవల కృష్ణవరకు బ్రాహ్మణ్యమునకు భూజీవనాలు విస్తారములేక సంతమాత్రము అతిశయిస్తూ రావడముచేత బండరుబస్తీ యాచక బ్రాహ్మణపూరితమై వున్నది. గంజాం, విశాఖపట్టణం, రాజమహేంద్రవరం, మచిలీబందరు, గుంటూరు జములా యీఅయిదు జిల్లాలలోను భూమి విస్తారము జమీందారల అధీనముగా పూర్వము నుంచి చేయబడివున్నందున జమీందారల ప్రాబల్యద్వారా హిందువులవల్ల అద్యాపి కొన్ని విశేషధర్మాలు ౨౦-౩౦ వేల బ్రాహ్మణులకు సంతపణలున్ను చేయబడుచున్నవి. అన్నిటిలోను బందరు కాకినాడ జిల్లాల జమీందారులు చాలా ధర్మబుద్ధిగలవారు. రాజా కొచ్చలూ-కోట వెంకటరాయనింగారు రెండవృత్తులు కుటుంబసహితముగా తులాభారము తూగి రెండవృత్తులు లక్ష బ్రాహ్మణభోజనము చేయించి అనేకయాగాలు చేయించినారు. వాళి రెడ్డి వెంకటాద్రి నాయడు అప్పారావు మొదలైన మరొకందరు అంతకు యొక్కవగా హిందుధర్మములను జరిగించినారు. యీదేశస్థులు కచ్చేరీ సహితముగా విందుచేస్తే ఆ వుత్సవాన్ని మేజువానీ లంటారు. కాకినాడజిల్లా సాలుకు ౮ లక్షల వరహాలు యెత్తుచున్నది. మచిలీబందరు ఆరు లక్షల వరహాలెత్తుచున్నది. యీ మచిలీబందరులో ఆగష్టు నెల ౧౫ తేదీవరకు నసించినాను.

౧౬ తేదీ వుదయాత్పూర్వము నాలుగుగంటలకు బైలువెళ్ళి యొక్కడికి ౨ ఆమడ దూరములోనుండే కొత్తపాళె మనే కృష్ణాతీరపు పూరు ౧౦ గంటలకు చేరినాను. దానిలో యీదేశస్థులు పర్వీలు అని చెప్పే పల్లెలు కొన్ని వున్నవి. రేగడభూమి. కొత్తపాళెమునకు రెండు కోసుల దూరములో చిల్లపల్లియనే యేర్లగడ్డ జమీందారుని నివాసగ్రామము వొకటి వున్నది. అందులో సుందరతరముగా వొక

మిదైన ఆ జమీందారుడు కట్టియున్నాడు. యీ కొత్తపాళెము చిన్న వూరు అయినప్పటికని వెచ్చా గోపాలకృష్ణమ్మ యనే కోమటి యిప్పట్లో బందరు పొవిళ్ళాయాల్ కోటులో స్త్రీ డరుగా వుండి అతడు వొక సత్రము కట్టించినందున మా గణస్థులకు బహువుపకృతిగా వున్నది.

గంజాంలో బందం చలమయ్య అనే అతను, విశాఖ పట్టణములో చిన్నం చలమయ్య అనే అతను, యానాంలో మన్నెం కనకయ్య, రాజమహేంద్రవరములో గుండు శోభనాద్రి వస్త్రాలు జమీందారులయి లక్షాంతరములు వ్యాపారముచేసి దొరతనపు డ్దాలు సాయాపరువును కలిగివున్నా వీరిని దక్షిణ దేశములగున శెట్టి అనడములేదు గాని గారు అనే ప్రతిపావాచక ప్రయోగమున్న తాజీం అనే ప్రత్యుద్ధానమున్న వీరికి చేయకూడ దని వొక నిష్కపణ యితర జాతులందరు తాగాయతునుంచి చేసుకొని అటు యీ దేశములో జరిగింపుచున్నారు. కోమటి జాతిలో వెచ్చా వారి కుటుంబము లాగున గవర్నమెంటు వుద్యోగాలుచేసిన కుటుంబాన్ని ఎక్కడా చూడలేదు. శూద్ర జాతిలోనున్న యెంత గొప్పవాడైనా నాయడనే ప్రతిపావాచకాన్ని ఆ పురుషుని పేరుతోకూడా సాధారణముగా వాడరు. గంజాం మొదలుగా భోగస్త్రీలు సభాస్థలములకు వస్తే తంబుర వీణల వుంచుకొని సాడకాలము తప్ప తక్కిన వేశలలో కూచుండకూడదు. పశ్చాత్తాపములేక రెండు మూడు రూములు వారిని నిలవపెట్టుతారు.

బందరుజిల్లా ప్రవేశించినవెనక బందిపోట్లు, పితూరీలు అనే మాటలు విన్నడములేదు. ఆ విషయమై యీ దేశము సుభిక్షముగా వున్నది. యిటీవల గుంటూరుజిల్లాలో భేది, వాంతి వుపద్రీవాలు చాలా కలిగియున్నట్టు తెలియడ మయినది. ఆ వుపద్రీవము తగిలినయింట్లో మళ్ళీ మళ్ళీ తగులుతూవున్నట్టు తెలిసినది. గనుక అందుకు హేతువు నాకు తోచడము యేమంటే అవశాత్తుగా వొక పురుషునికి ఆ వుపద్రీవము తగిలి విపత్తుకు హేతువు కాగానే సన్నిహితులు భీతినిచెంది భీతిద్వారా యీ వుపద్రీవము పరంపరగా వారు తెచ్చుకునేటట్టు తోచుచున్నది. భీతి మరణాన్ని యివ్వగల వుపద్రీవమని అనుభవసిద్ధముగదా! “తేనవినా తృణాగ్రమపి న చలతి” అనేవాక్యము సత్యమయినా దేహదృష్టిచేత

నున్న ప్రపంచ దృష్టిచేతనున్న యిటువంటి వూహలు దేహదృష్టి విలయము పొందేకొరకు చేయవలసి యున్నవి.

కృష్ణాతీరమునరేదు ౧౯ తేది మధ్యాహ్నమువరకు నిలిచి నాను. కృష్ణానదీ మాహాత్మ్యము విచారించగా లోకులను తరింప చేసే కొరకున్న యీ కలిలో లోకుల పాపాలు యెంతబభువో అంత పాటి పుణ్యము వొక స్నానముచేతనే కలిగేకొరకున్న శ్రీ మహావిష్ణువు యీ నదీస్వరూపముగా అవతార మెత్తివట్టు తెలియవచ్చినది. యీ కృష్ణామాహాత్మ్యము స్కాందపురాణాంతర్భూతముగా వున్నది. యిక్కడికి ౨ కోసుల దూరములో కళ్ళేవల్లి అనే మహాస్థలము వొకటి వున్నది. యీ నది సహ్యాపర్వతములో వుత్పత్తిఅయినది. ఆ వుత్పత్తి స్థలసాగరసంగమాలకు 2౦ ఆసుడ అని విన్నాను. యిక్కడ కృష్ణానది కోశేషు వెడల్పు. అనేక గొప్ప లంకలు కలవు. అందులో అనేక అడివి యావులు స్వేచ్ఛగా విహరింపుచున్నవి. యీ లంకలలో కాయకూరలు చాలాగా పైరై బందరు బస్తీలో వ్రాయ మవుచున్నవి.

౧౯ తేది మధ్యాహ్నము మీదట ౧ గంటకు బయివెళ్ళి కృష్ణానది పడవలకుండా దాటి గి కోసుల దూరములోవుండే కనగాల యనే వూరు సాయంకాలము ౬ గంటలకు చేరినాను. యీ తీరమందు గ్రామస్థులు తమ ఖచుకొండ పడవలు చేయించుకుని బీదలవద్ద డబ్బులు తరాతర ప్రకారము వుచ్చుకుని దాటిస్తారు. బలిష్ఠులకు అధికారస్థులకు అమిజీ (వెట్టి)కి దాటిస్తూ వుంటారు. యీ తీరమందు నా స్నానకాల మందు చుట్టుపక్కల గ్రామాలలో వుండేవారుగా భూరి దక్షిణ నిమిత్తము ౧౦౦ బ్రాహ్మణులు చేరినారు.

యిక్కడి బ్రాహ్మణులలో కొందరు దేశాంతరాలు వెళ్ళి ద్రవ్యము సంపాదించి స్వదేశము కుదురుగా చేరినందువల్ల నున్న యీ తీరపు బ్రాహ్మణులు పుత్రీదారాదులయిన బాంధవులను వదిలి దక్షిణము కన్యా కుమారివరకున్న, పుత్తరము కాశ్మీరపర్వతమున్ను సంచారము చేసి లోకులు చేయతగిన బ్రాహ్మణపూజలు నిబంధపెట్టి చేయించు కుంటూ వుంటారు. యీ రీతిని కొండవేషు మొదలయిన యీ స్థలజ్ఞులు విచ్చలవిడిగా వొకరినిఛూచి వొకరు సంచరించ ప్రయత్నపడగా

అవరించేపాటి ముక్క-రలు చాలా లావుగా చేసి ధరించుతారు. యీ లోపల భూమికొలతను కత్తెలు (కత్తులు) అంటారు. గంజాం మొదలుగా కృష్ణాతీరమువరకు పెద్దమనుష్యులు సమానుల సమాగమము అయినప్పుడు అత్తరుతాను వుంచి తాంబూలముతోకూడా అత్తరున్న అవశ్యము యిస్తూ వస్తారు. యీ కళింగదేశము మొదలుగా కోసులు సుభువుగా అగుపడుచున్నవి. యిక్కడి వొక కోసు దక్షిణదేశపు రెండుగడియల దూరానకు కాలు గడియ తక్కువ అని చెప్పవచ్చును. గ్రామలెక్కలు మొదలయిన వ్రాతలు రాజమహేంద్రవరానకు దక్షిణము తాటాకులలో వ్రాస్తారు.

గంజాం మొదలు విజయనగరము వరకు తామర సమస్త గుంటలలో, చెరువులలో వేళివున్నారు. వాటి తూట్లను కూర మొదలయిన పక్వాన్నాలుగా చేసి భక్షిస్తూ వస్తారు. నీళ్ళు తూకడానకు బావుల వద్ద తాటాకులు దొన్నెలుగా కట్టివుంచుతారు. వాటికి తాడుకట్టి నీళ్ళు చేదినంతల్లో రెండుపళ్ళ నీళ్ళు వచ్చుచున్నవి. యీ కనగాల అనే వూరు గొప్పది. విశాలమయిన బ్రాహ్మణ యిండ్లను వొక గొప్ప చావడిన్ని కలవు. సమస్త పదాధానాలు దొరుకును. యిక్కడ సమీపముగా కాటికెవారని పౌరుష నామధేయముగల వొకనేత్రీచికిత్సకుల కుటుంబము వున్నది. వారు యధాశాస్త్రముగా నేత్రచికిత్స చేయుచూ వుంటారు. యీ వూళ్ళో యీ రాత్రి నిలిచినాను. దారి నల్లచౌటి రేగడ. తుమ్మచెట్లు యిరుపక్కలా వుంటూ వచ్చినవి. దారిలో భట్టు పోలీసు అనే పూరివద్ద లంజదిబ్బ అని వొకమిట్ట వున్నది. అది మొదలు చెట్లశాలను దారిలో వేళివున్నారు.

౨౦ తేది ప్రదయాత్సవము 3 గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౬ కోసుల దూరములో వుండే చందవోలు అనే గ్రామము ౭ గంటలకు చేరినాను. దారి యిసకపర. యిరుపక్కలా చెట్లు పెట్టివున్నారుగాని నిండా లేతలు గనుక సీడ యివ్వనేరవు. యీచందవోలు అనే వూళ్ళో మెచ్చా గోపాలకృష్ణమ్మ తమ్ముడు ధర్మపురి అనే అతను వొక సత్రము కట్టివున్నాడు యీ పూరినుంచి కొండపీఠశ్రీమకు దారి చీలిపోతూ వున్నది. యీ పూరు తురక భూయిష్టమయినది. లోగడ అనేక శివా

3 కోసులదూరములోవుండే చినగంజాం అనేవూరు ౬ గంటలకు చేరి నాము. దారి యిసకపార అయినా కాలు దిగపడేపాటి బొల్లియినక కాదు. చినగంజాంవూరిచుట్టూ వుప్పుపంట విస్తారము చేస్తారు. వూరు నిండా చిన్నది కాదు. యిక్కడ కొళండ వీరాపెరుమాపిళ్ళ సత్రము వొకటి వూరికి బయలునవున్నది గనుక అక్కడదిగినాను. ముసాఫరు లకు కావలసిన సామాను దొరికినది.

౨.౨ తేది ప్రదయాత్పూర్వము 3 గంటలకు బయలుదేరి యిక్కడికి ౪ కోసుల దూరములోవుండే అమ్మనబోలు అనేవూరు ౬ గంటలకు చేరినాను. దారి నిన్నటిదినము మేము నడిచినట్టె ఉపాయ మయిన యిసకగా వున్నది. చినగంజాం అనేవూరితో గుంటూరు జిల్లా సరిహద్దుసరి. యివతల నెల్లూరిజిల్లా అమ్మనబోలు అనేవూరు గొప్పచేను. సమస్త పదాధాణాలు దొరుకును. కృష్ణకు యీవలవుండే యిండ్లు అన్ని వూరివేళికట్టివున్నవి. పెంకుటిండ్లు సకృతైనందున యీ దేశస్థులకు అగ్నిభయము చాలా కలిగివున్నది. బాపట్ల వద్దనుంచి నాతోకూడా వచ్చిన పరిచారకవు బ్రాహ్మణులు కొందరు వారి స్వగ్రామమయిన లంజుచెరుకూరికి రెండుకోసులదూరములో వుండగా వెళ్లి అమ్మనబోలులో మళ్ళీ వచ్చి కలుసుకున్నారు. ఈ వూరి గ్రామ కరణము యింట్లో వంట భోజనాలు కాచేసుకున్నాము. బాపట్ల వలెనే యీ వూళ్ళోనున్న తోపులు చెరువులు వసతిగా వున్నవి. మధ్యాహ్నము మీదట రెండు గంటలకు బయలు వెళ్లి యిక్కడికి తిమడ దూరములో వుండే ఆకులల్లూరు అనేవూరు ౬ గంటలకు చేరినాను. దారి వుప్పుకలిసిన రేగడ. పనాకాలములో నడవడము ప్రయాసగా వుండును.

ఆకులల్లూరు అనే వూరు యధోచితము పెద్దదిగా వున్నది. కిం బ్రాహ్మణ యిండ్లు వున్నా స్థలము యిచ్చేవారు కారని ప్రసిద్ధి కెక్కివున్నారు. అయినప్పటికి యీ శీమగ్రామ అధికారులయిన రెడ్డి కరణాలను పిలుపించి మాట్లాడి వొక బ్రాహ్మణి యిల్లు కుదుచుకకుని అందులో బసచేసినాను. అన్ని పదాధాణాలు దొరికినవి.

రాజమహేంద్రవరము మొదలు గుంటూరుజిల్లా సరిహద్దువరకు

సరఫరాయి బంజోతులను నాయకవాడీ లంటారు. వారు ముసాఫరు లకు గొప్పవారయిన పక్షమందు సమస్త సరఫరాయి చేస్తూరావలసినది. నెల్లూరిజిల్లా మొసలుగా అదేతరహా నొకరులను కుమాతాదులంటారు. నెల్లూరిజిల్లాలో భూమికొలతను కుచ్చళ్ళు అంటారు. కుచ్చల ౧ కి ౮ గొర్రుల సంజ్ఞ యీ రాత్రీ యిక్కడ వసించడమైనది.

౨౩ తేదీ వుదయాత్పూర్వము నాలుగుగంటలకులేచి యిక్కడికి ౪కోసులదూరములోనుండే వెలగపూడిసత్రము ౮ గంటలకు చేరినాను. దారి యిసక రేగడ కలిసియున్నది. యీ సత్రము రాజాముద్దుకృష్ణమ నాయుడు వెలగపూడియనే గ్రామముముందుగా యిక్కడి జమీన్ దారులవద్ద యినాముగా సంపాదించి కట్టినాడు. గ్రామపు వసూలులో సదావృత్తి యిస్తూ వున్నారు. సత్రములక్షణముగా కట్టి యిప్పటికి బాగావున్నా కళాహీనమై వున్నది. నా అనుభవముచేత విచారించగా కళకలలాడుతూ వుండే భవంతుల కళావీలాసాలు వొకశే తీరున వున్నావాటి వ్యత్యాసకాలాలలో కళాహీనమై పాడుకోరుతూ వుంటున్నది గనుక యిటువంటి మానుష నిర్మాణములయందుకూడా పరమాత్ముని చైతన్యము యధోచితముగా ప్రతిఫలించేటట్టు తోచుచున్నది. యిక్కడ నంటభోజనాలు కాచేసుకుని ౫ గంటలకు బయలు వెళ్ళి యిక్కడికి మూడుకోసుల దూరములోవుండే కరేడు అనేవూరు ౨ గంటలకు చేరినాను.

దారిలో రెండు వుప్పుటేరులు దాటినాము. యిప్పుడు కాలినడక గానే వున్నది. యీరెండుయేరులలో సపాకారమయిన విషజంతువుల భయము కదాచిత్తుగా కలిగి వుంచున్నది. దారి యిసకకలిసిన రేగడ. అమ్మనబోలుకు ఆకులల్లూరికి మధ్యే వాగతాను కొత్తపట్టణము యీతముకుల వగయిరా బస్తీలువున్నట్టు యీమధ్యే గొప్పపూళ్ళులేవు. కరేడు గొప్పవూరు. యీబై బ్రాహ్మణయిండ్లు, వొక సత్రము, రెండు గుళ్ళున్న, కలిగిన పేటస్థలము. సమస్తపదార్థాలు దొరుకును. యీ రాత్రీ యీ వూరి కరణము కట్టించిన సత్రములో వసించినాను.

౨౪ తేదీ వుదయాత్పూర్వము ౨ గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౨ ఆమడ దూరములోవున్న కొత్తసత్రమునే పేరుతో రామానుజ

రాయడుకట్టిన సత్రము ౮ గంటలకు ప్రవేశించినాను. దారి బహు యినక. రామయపట్నమువరకు కాలు పూడిబోతూ వచ్చినది. యివతల సత్రమువరకు రెండు కోసులు అంత యినక లేదు. సత్రము బహు వసతిగా వున్నది. వద్దవుండే అంగళ్ళల్లో భోటసాలకు కావలసిన పదార్థాలు దొరుకును. యిక్కడ పంటభోజనము కాచేసుకుని యిక్కడికి గి కోసుల దూరములోవుండే జువ్వలదిన్నె అనేపూరు ౬ గంటలకు చేరినాను. దారి కొంతమేర యినక, కొంత యినకకలిసిన రేగడ. దారిలో మామిళ్ళదొరువు అనే మజిలీపూర ముసాఫరుఖానా దొరలు దిగే లాయఖుగా వొకటి వున్నది.

జువ్వలదిన్నె అనేపూరు గొప్పదయినా నీళ్ళు ఆసరా విస్తారము లేదు గనుక పంటలుజబ్బు. చేటస్థలముగా శానాకోమటి యిండ్లువున్నందున సమస్తపదార్థాలు దొరుకును. దేవాలయాల సహితముగా కొన్ని బ్రాహ్మణయిండ్లు వున్నవి. అందులో వొక యింట్లో రాత్రి వశించినాను. కృష్ణకు యివతల పశువులు గొప్ప దేహాలు కలవిగా వుంటూ వచ్చినవి. అమ్మనబోలు మొదలుగా అటువంటి పశువులు పుష్టికలవిగా గాలిరుందలుగా అనేకములు చూస్తూ వచ్చినాను.

నేను యీవరకు కన్యాకుమారి మొదలుగా సంచరించిన భూములలో యీపాటి వైలక్షిణ్యము, స్థూలము, వున్నతము కల పశువులను చూడలేదు. యీ పశువుల పోషణముందర వ్యవసాయము నున్న యీ దేశపు కావులు లక్ష్యపెట్టేవారు కారు. పొలము బీడువేసి వాటికి పుల్లరి అనే తీరువ యిచ్చి పశువులను మేపించి కాపాడుతారు. యీ నెట్టు వారికి పశుధనమే ప్రబలముగా కలిగి వున్నది.

౨౫ తేదీ వుడయాత్పూర్వము ౨ గంటలకు లేచి యిక్కడికి రెండామడ దూరములో వుండే కొడవలూరి సత్రము ౮ గంటలకు చేరినాను. దారి పంటల్లూరివరకు యినక కలిసిన రేగడ. పంటల్లూరు మొదలుగా సత్రమువరకు సడకువేళి శాలవేళి వున్నది. పంటల్లూరు భారీదస్తు అయ్యో గ్రామము. తహశీలుదారుడు వుండే కసుబా. నేను దిగిన సత్రము వసతిగా వున్నా జలసౌఖ్యము మట్టు. యిక్కడ

గొప్పది. ౧౦౦౦ యిండ్లు వుండును. రథములుపోయ్యే వీధులు మాత్రము నిండా విశాలముగా వున్నవి. స్వతంత్రుడుగా శీమనంచీ వచ్చివుండే పేయి అనే దొరను యాత్రవారి మహనూలు వనూలు చేసే పనులలో కలకటరు హస్తాంతరముగా మామూలు ప్రకారము అటారానాశాఖాటువద్ద వుంచి వున్నారు. యాత్ర వారి సమేతముగా పండాళ విచారణ ఆ దొర పరమై వుంచున్నది. బియ్యము మొదలయిన సమస్త పదార్థములు అంగళ్ళలో వుండేవి. స్వామికి నివేదనాహారములు గనుక వాటిని వాసన చూచి మళ్ళీ ఆ రాసులలో వెయ్యనియ్యరు. యీ నియమము వింతగా యీవూళ్ళో జరుగుచున్నది. మహాజనులనే సాహుకారులు యీ వూళ్ళో లేరు. సమస్త పదార్థములు దొరుకుచున్నవి. యీవూరు సముద్ర తీర మందున్నది. యిక్కడ సముద్ర స్నానము బహుముఖ్యము. జాతుల వాండ్లు సముద్ర తీరమందు యిసుక దిబ్బలలో వుపాయమైన యిండ్లు కట్టుకుని కాపురమున్నారు.

కొత్త మూతులను ప్రతిష్ఠచేసిన వెనక గుళ్ళోవుండే పాత మూతులను మూటినిన్ని రెండో ప్రకారములో వుండే మోక్ష ద్వారమనే కూపములో ప్రవేశింప పెట్టతారు. ఆ కూపము అగాధమైన లోతని తెలియవచ్చినది. ఆ కూపము వుండే ప్రదేశానకు యిక్కడివారు పోను భయపడతూ వుంటారు. పాత మూతులలో నుండిన చైతన్యకళలను కొత్తమూతుల వక్షస్థలాలలో ప్రవేశింప పెట్టినవెనక రెండుమూడు నెలలలో ప్రవేశింపపెట్టిన వృద్ధ కిరాతకులు దేహాలు వదులుతారని నిశ్చయముగా తెలిసినది. దాని కారణము యీశ్వరునికే తెలుసును. అయినా నాకు భయమే కారణముగా తోచుచున్నది. యిక్కడ నాలుగు కూరలు పప్పుపులుసు పరమాన్నము రెండు పిండివంటలతో సాధారణముగా వెయ్యింటికి భోజనము చేయించ వలిస్తేయిన్నూటయూభై రూపాయలు సరాసరిపట్టు చున్నవి. యిక్కడ అనేక మఠాలున్ను రోగిష్టులకు ప్రసాదవనియోగ మయ్యే కొరకు కుంఫిణీ ధర్మశాల వొకటిన్ని వుండేటందున బ్రాహ్మణ భోజన నిమిత్తము వొక దినము ముందు పిలిస్తే పండితులు పామరులు సహా

భోజనము కాచేసుకుని రెండు గంటలకు బయలు వెళ్ళి యిక్కడికి ఆమడ దూరములో వుండే నెల్లూరు పహారు. ౬ గంటలకు చేరినాము.

పయి సత్రమువద్ద కోమటియిండ్లు కొన్ని చేరినవి గనుక కావలసిన సామానులు దొరికినవి. ఆ సత్రానికి ముందు అల్లూరు మొదలుగా నేమి, యివతల నెల్లూరుపరకు స్నేమి నాలుగైదు సత్రా లున్నవి. దారి సడక్కువేళి గులకరాళ్ళు పరచి ఘట్టించి శాలచెట్లు వుంచి వున్నారు. అవి పెద్దచెట్లు అయినవి గనుక నీడ బాగా యిస్తూవున్నవి. నెల్లూరిలో జిల్లాజడ్జి కలకటర్లు వున్నారు.

పినాకిసినది దాటి నెల్లూరు ప్రవేశించినాము. నది అరకోసెడు వెడల్పు కద్దు. వొడ్డున రంగనాయకులపేట యనే గొప్ప విష్ణుస్థల మున్నది. వ్రత్తరము మూడుకోసుల దూరములో జొన్నవాడ యనే వూరు కామాక్షమ్మదేవీ సహితముగావున్నది. అక్కడ లక్ష్మీ సరస్వతులు వింజామరలు వేళే అవసరముగా దేవివద్ద బింబాలను చేసి వున్నారు. బహుమంది సేవించి వరప్రసాదసిద్ధు లవుతారు. ఆ వూరు భోగస్త్రీలకు మిరాళి గనుక వారి సంఘప్రబల్యముగలది. ఆ వూరికి మిక్కిలి సమీపముగానే వొక చిన్న కొండమీద నరసింహస్వామి దేవాలయ మున్నది. యీ జిల్లాలోనే వంగోలుకు రెండామడదూరములో శింగరాయకొండ యనే జాగ్రతస్థలము వొకటి వున్నది. నెల్లూరు సౌఖ్య మయిన వూరు. ఆరోగ్యకరమయిన భూమి. సుమారు బెయ్యిండ్లుకలవు. వ్రద్యోగస్థులచేత నిబిడికృతముగావున్నది. గాని వతకకులు లేరు. సమస్త కూరకాయలు పదార్థాలు మంచి పాలుపెరుగు కావలసినప్పుడు దొరుకును.

చినగంజాం మొదలుగా సముద్రతీరమందు యీ జిల్లాలో వ్రప్పు పయిరుచేయడము విస్తారము గనుక వ్రప్పరజాతి స్త్రీలు దోటి ముక్కరలు ధరించి వురుషులు సహాగా భూమి తొవ్వి పొలాలుయేపడరచే పనులలో జాగ్రతగా వుంటారు. యిప్పట్లో దక్షిణదేశము పడమటి దేశము పొడుగునా భూమి తొవ్వడానకు నెగడివుండేవారు యీ దేశపు వ్రప్పరపాండ్లున్ను, వోధ్రీశేకపు వొడ్డెవాండ్లుగా తోచినది. నెల్లూరిలో

సమస్త విధములయినపనివాండ్లు వున్నారు. మరునాడు యావత్తు యిక్కడ వసించినాను.

౨౨ తేదీ వుదయాత్సూర్యము ౩ గంటలకు బయలువెళ్లి యిక్కడికి ఆమణ్నారదూరములో వుండే మనుబోలువద్ది కృష్ణమాచార్యుల సత్రము ౭ గంటలకు చేరినాను. యీ సత్రము బహువసతిగా వున్నది. సమస్త పదార్థాలు దొరికినవి. యిక్కడ వంట, భోజనములు కాచేసుకుని యిక్కడికి ఆమడదూరములో వుండే గూడూరు జాములో చేరినాము. గూడూరు పెద్దదైనా అనావృష్టి కాలములయందు నీళ్లకు బహు ప్రయాస. బావులు లేవు. ప్రయాసమీద బ్రాహ్మణయిండ్లలో స్థలము దొరికినది.

రాజమహేంద్రవరము వదిలినది మొదలు నియోగులు కణ్ణీకపు వుద్యోగముకలవారై పూర్వోత్తరమునుంచి ప్రబలులుగా వుండడము వల్ల గొప్ప యిండ్లు కట్టుకొనివున్నారు. వీరి ప్రారబ్ధవశమువల్ల భాటసారులకు స్థలము యిస్తే తమకు పరువుతక్కువ అని వొక బుద్ధి జనియించి యిల్లు గొప్పగా అని ఎవరైనా వెళ్లి స్థలము అడగపోతే బ్రాహ్మణయిండ్లకు పొమ్మంటారు. మీరు బ్రాహ్మణులుకారా అని ప్రశ్నచేస్తే కాదు మేము కరణాలము, స్థలములేదు పొమ్మంటారు. యీ వూళ్లో రెండు ప్రబలముగా వున్నారు. వొక దేవాలయ మున్నది. యిక్కడ యీ రాత్రి వొక బ్రాహ్మణయింట్లో వసించినాను. దారి సడకుప్పేళి శాలపెట్టి పంటల్లారు మొదలుగా వొక్కతీరుగా గులకపరచి వారధులు కట్టివున్నవి.

౨౩ తేదీ వుదయాత్సూర్యము ౩ గంటలకు లేచి యిక్కడికి ౨౪ ఆమడ దూరములో వుండే నాయడిపేట అనే వూరు ౯ గంటలకు చేరినాను. యిది పేటస్థలము. సమస్త పదార్థాలు దొరుకును. మనుబోలు మొదలుగా వెంకటగిరిరాజు వారి భూమి. యీ పేటలోను హరి సదావృత్తి అన్న సత్రము, నగరున్న వున్నది. యిక్కడ భోజనము చేసుకుని ౬ గంటలకు బయలువెళ్లి యిక్కడికి కోసెడు దూరములో వుండే బ్రాహ్మణ పుదూరు చేరినాను. యీ వూరు దారి కాక పోయినా ౫౦ యిండ్ల విద్వన్మండలి వుండే గ్రామము గనుకనున్నది.

నా పరివారల స్వకీయులు కొందరు అక్కడ వున్నారు గనుకనున్న యీ పూరికి రావడమయినది. యిక్కడ అనాది దేవాలయాలు ౨౬ బ్రాహ్మణుల పేదరీకమునకు తగినట్టు కాపాడబడుచున్నవి. యీ బ్రాహ్మణులకు ఈ గామము శ్రోత్రీయము. ఈ పూర్ణి ౨౯ తేది మధ్యాహ్నం పర్యంతము నిలవడమయినది.

కృష్ణ మొదలుగా గూడూరివరకు తాగ నీళ్లు లేవని జనులు హాహా కారపడుతూ వుండినారు. ఇవతల నాయడిపేట మొదలుగా యెక్కువ వర్షాలు పోతినను కురుస్తూ వున్నవి. జగదీశ్వరుడు యీ చొప్పున పాత్రాపాత్రీములు యెరిగి జీవనదానము చేయుచూ వున్నాడు. కాల వర్షములకు కారణము అనేకవిధాలా విచారించగా రాజధర్మము ప్రజల నడవడికె యీ రెండు కారణాలున్న ముఖ్యములని తోచబడుచున్నది. గూడూరు మొదలుగా దారి నడక్కుకాదు. యినక కలిసిన రేగడ. నాయడిపేటవద్ద సువర్ణముఖరీనది దాటవలసినది. యేరు అరగడియ దూరము వెడల్పుకద్దు.

నెల్లూరు మొదలుగా అరవమాటలు వింటూ వస్తాను. యీ పూరికి ఆ పూరు యిన్ని గడియల దూరమని చెప్పుతారు. కోసులమాట నిలిచిపోయినది. పుత్తరపినాకిని మొదలు దక్షిణపినాకిని వరకు మధ్య దేశముగా తోచుచున్నది. యీ దేశములో పడమటి నుంచి కన్నడము వచ్చి కలిసినది. దక్షిణము నుంచి అరవము వచ్చి కలిసినది. పుత్తరము నుంచి తెనుగు అదే రీతుగా వచ్చి కలిసినది గనుక యీ మధ్య దేశపు భాష యీ మూడు భాషల మిశ్రమయి యీ మూడు భాషలు యీ దేశస్థులు వచ్చి రాక ఆ యీ దేశములోకి వెళ్ళి మాట్లాడపోతే ఆ యీ దేశస్థులు హాస్యము చేయసాగుతారు.

౨౯ తేది మధ్యాహ్నముమీద 3 గంటలకు బయలు వెళ్ళి యిక్కడికి ఆమడదూరములో వుండే దొరవారి కోనేరు అస్తమానా నకు చేరినాను. యిక్కడ వెంకటగిరి రాజు వొక గుంట తొవ్వించినాడు. అందులో యెన్నటికి అశోష్యముగానున్న, రుచికరముగానున్న ఆరోగ్యకరముగానున్న వుండే వుదకము కలిగివున్నది. యిక్కడ వాకు కట్టివుండే సత్రీము చావిళ్ళు యథోచితముగా విశాలములై వున్నా

నిత్యము వేలమోడిగా ప్రజలు దిగుతారు గనుక స్థలము సమ్మదముగా వున్నది. సమీపమందు వుండే అంగళ్లలోను, భాటసాకులకు కావలసిన పదార్థాలు అన్ని దొరుకును. యిక్కడ యారాత్రి వసించినాను. దారియొర్రయినక. యిరుపక్కలా అడివి. చోర భయము కద్దు.

30 తేది వుదయాన గి గంటలకు బయలు వెళ్లి యిక్కడికి ఆమడ దూరములో వుండే మన్నారు పోలూరు ౮ గంటలకు చేరినాను. దారి నిన్న మధ్యాహ్నము సడిచినటువంటి దేను. యిక్కడ ప్రసిద్ధమయిన కృష్ణ దేవాలయము వున్నది. వూరికి వుభయపాశాణ్వాలా కాళింది యమునలు అనే నదులు రెండు చిన్నవిగా ప్రవహిస్తూవున్నవి. యీ గుళ్లో జాంబవంతుని గుహ యనే బావి వొకటి వున్నది. యిక్కడ జాంబవంతునితో పోరి శమంతకమణినిన్ని, జాంబవతినిన్ని ప్రతిగృహించి శ్రీకృష్ణులు విరాజమాను డయినట్లు స్థలపురాణము తెలియపరుస్తున్నది. భక్తాభీష్టములిచ్చే కోదండరామస్వామి ఆలయమున్ను, జాంబవంతుని ఆలయమున్ను లోఆవరణములో వున్నది. కృష్ణమూర్తిని వ్యత్యస్త పాదమనే ధ్యాన శ్లోక ప్రకారము నిర్మించి వున్నారు. యిరువై యిండ్ల బౌద్ధాణులు వున్నారు. అగ్రహారము ముందర తిరుక్కొ శము రమణీయముగా వొకటి యున్నది. వెంటటగిరిరాజుగారి నగరు వొకటి కట్టి వున్నారు. తిరుక్కొశము నీర్లు నిండా పాచి అయినప్పటి కిన్ని ప్రతియింటా బావు లున్నవి గనుక జలవసతి కలదిగానే వున్నది. కాళిందీ నదికి ఆపక్క, కోటపోలూరుని వొకటి వున్నది. గడియ దూరములో సూరూరుపేట అనేపేట వొకటి వున్నది. యిక్కడ నూరిండ్ల నియోగులు చుట్టుపక్కలా వున్నారు. పోలూరులో ప్రయత్నము మీద కావలసిన పదార్థాలు దొరుకును. నెల్లూరు మొదలుగా భూమి లోవ్వితే అక్కడక్కడ కావలసి నన్ని గులక రాళ్లు తియ్యవచ్చును. నన్నానేడు సడిచిన భాట కొంత మేర రాతిగొట్టుగా వచ్చినది. యిక్కడ యారాత్రి నిలిచినాను.

31 తేది వుదయమయిన గి గంటలకు బయలు వెళ్లి యిక్కడికి ఆమడదూరములో వుండే చిలకలపూడి రామస్వామి సత్రము 2 గంటలకు చేరినాను. దారి సన్నయినక పోర. నిండా అడివి లేదు. యి

సత్రము పూర్వము వున్న వొక గుంటను ఆనరాచేసి కట్టినాడు. మంచి మజిలీ స్థలము. సత్రము విశాలముగా వున్నది. సత్రములో తొవ్విస బావిసీళ్లు తేలికగానున్ను, రుచిగానున్ను వుంచున్నవి. భాటసాలకు కావలసిన సామానులు అన్ని దొరుకును. యిక్కడ భోజనము కాచేసుకోవడానకు మధ్యాహ్నము నిలిచినాను.

నెల్లూరిసీమపురుషులు, స్త్రీలు దేహపటుత్వము. కలవారుగా నున్ను, యుధోచితమయిన కురచరూపము కలిగి సౌందర్యవతులుగా తోచుచున్నదిగాని దేహవణము నలుపుకలసిన చామనగా తోచుచున్నది. గుణము నిష్కాపట్య ప్రధాన మని చెప్పవచ్చును. యీ మధ్యాహ్నము మీదట రెండు గంటలకు బయలు వెళ్ళి యిక్కడికి ఆరుడ దూరములో నుండే కోళూరురాజు సత్రము ఆరుగంటలకు చేరినాము. దారిలో పెరియవేడు అనే పూరువున్నది. అక్కడినుంచి బండ్లి భాట గుమ్మడిపూడిమీద చీలిపోవుచున్నది. నేను వచ్చిన భాటలో పయి సత్రము సమీపముగా పడవలగుండా వొక వుప్పులేరు దాటవలెను. చెన్న పట్టణమునకు సమీపముగా వుండే కాకిలేమకాలువకు నీళ్ళువచ్చే ప్రళయకావేరి అనే యేరు పోలూరుదాకా ప్రవాహకాలమునందు వచ్చుచున్నది. ఆ యేరు యీ దినము దారి నడవడములో చూస్తూ రావచ్చును. నేను మధ్యాహ్నము నడిచినదారి యిసకపర. పెరియవేడు మొదలుగా వుప్పుపయిరు చేనే అళాలు శానా వున్నవి. పయినవ్రాసిన సత్రము మంచి సుందరమయినతోట మధ్యే రెండుకట్లుగా కట్టి వున్నది. జలవనతి కద్దు. సత్రమువద్ద వుండడము వొక అంగడి అయినా అన్ని పదాధాలు దొరికినవి. యీ రాత్రి యిక్కడ వసించినాను.

15/1/50
 76

ఇరువది ఐదవ ప్రకరణము

సెప్టెంబరు నెల గూతేది ఉదయాత్పూర్వము నాలుగు గంటలకు బయలు వెళ్ళి యిక్కడికి గృ ఆమడదూరములో వుండే పొన్నేరి యనే స్థలము గం గంటలకు చేరినాను.* దారి రేగడభూమి గనుకనున్న పమాలునిండాగా యిప్పట్లో కురిశివున్నది గనుకనున్న నడవడానకు నిండా ప్రయాసగా వుండినది. పొన్నేరి పూరిముందర ఆరణ్యనది రొమ్ములమట్టు నీళ్ళుండగా కాలినడకగా దాటినాము. పొన్నేరియనే పూరు రెండుభాగాలుగా విభజింపబడి వున్నది. ఆ రెండుభాగాలున్న కలియడానకు మధ్యే వొక విశాలమయిన అంగడివీధి సత్రాలసహితముగా కట్టివున్నది. యీ వీధిలో ప్రతినంవత్సరము హరిహరాదులు వారివారి వాహనారూఢులయి సంధించే వుత్సవము జరుగుచున్నది. గనుక ఏతద్విషయమయి యీ వీధిని బహుసందరముగా యేపకారచి వున్నారు. దక్షిణభాగమందు వుండే పూళ్ళో ఆరుముఖ మొదలారి వొక శివాలయము తటాకము మొదలైన ధర్మస్థలములను నిర్మించివున్నాడు. ఉత్తరభాగమందు అనాది విష్ణుస్థలము తటాకము మొదలయిన దేవాలయ బ్రహ్మాలయాలు వున్నవి. గిం బ్రాహ్మణయిండ్లు కలవు. బట్టలు సహితముగా కావలసిన పదార్థాలు అన్ని యీ పూళ్ళో దొరుకును. విశాలమయిన సత్రాలు చెన్నపట్టణపువారు కొన్ని కట్టివున్నారు. విష్ణుస్థలమునకు భూరూపకమయిన జీవనము వుండేటందున కుంభిణీవారు ధర్మకథను యేర్పరచి పనులు జరుపుకుంటారు. శివస్థలమునకు ఆరుముఖ మొదలారి వొక ముతాను తీసి దాని ఆజితముగుండా అతి విమళంగా నిత్యోత్సవ మాసోత్సవ సంవత్సరోత్సవాలు జరిగింపుచున్నాడు.

ఈస్థల మాహాత్మ్యము బ్రహ్మాండపురాణాంతర్భూతముగా గి అధ్యాయాలువున్నవి. వాటిసారమేమంటే శ్రీకృష్ణమూర్తీ ద్వాపరాంతమందు కలిలో తాను యీస్థలములో మూర్తీభవించేటట్టు ఋషులకు

* ఇక్కడ యీదులనాళాయణయ్యగారి దగ్గరి బసచేసినా నని ప్రాతపత్రిక ౪౨౬ పుట.

చెప్పివున్నందున ఈ రహస్యము భారద్వాజులు తెలుసుకుని యిదే బృందావనక్షేత్రమని నిశ్చయించి యిక్కడ స్వామిసాక్షాత్కారము పొందడమునకు బ్రహ్మను కూచితవస్తుచేసినట్లున్న బ్రహ్మభారద్వాజుల యిష్టసిద్ధి అయ్యెకొరకు విష్ణుప్రీత్యర్థముగా నారాయణవనములో యాగముచేసినట్లున్న అప్పుడు అరణి మథనలో ప్రథమము వొక నది పుట్టినంతలో ఆ ఆరణ్యనదిని భారద్వాజుల నిత్యకర్మాచులకు వొదిగేటట్లుగా యీ పొన్నేరికి పంపించినట్లున్న పిమ్మట యాగా సంతరము శ్రీమన్నారాయణమూర్తి ప్రకృత్య మైనంతలో భారద్వాజుల యిష్టసిద్ధి చేయుమని వేడుకుని శేషశాయి రూపముతో ఈ స్థలములో విరాజమాను డయ్యేటట్లు చేసినట్లున్న పిమ్మట వొక గోవు పాలు కార్చడం మూలముగా పూహించి పుట్టచేత కప్పబడియుండే స్వయంభు కృష్ణమూర్తిని కరిపాండ్యరాజు విశేషక్షీరాభిషేకము వల్ల బయలుపరచి దేవాగారాలు కట్టి తన పేరు సహితముగా కరికృష్ణుడని నామకరణముచేసి ఆరాధనచేయుచూ వచ్చినట్లున్న ఈ ఆరణ్యనదిన్ని ఈ స్థలమున్న తదారభ్య యింద్రాదుల శాపాన్ని పోగొట్టి అనేకులను పావనులుగా చేయుచూ వుండేటట్లు విదితమయివున్నది.

ఈ దినము వుట్లపండగ గనుక యిక్కడ భోజనానికి నిలిచి స్వామి దశకనమున్న చేసి నాలుగుగంటలకు బయలు వెళ్ళి యిక్కడికి ఆమడదూరములోవుండే విచ్చూరికి రాత్రి ౮ గంటలకు చేరినాను. మధ్యాహ్నముమీద నడిచినదారి రేగడభూమి. బండిదారి వొకటి కాలిదారి వొకటి అంతు రెండుదారులకలిగివున్నవి. కాలిదారి కొంచెము సమీప మయినందున సవారీలు మొదలయినవి కాలిదారిగానే నడుస్తున్నవి. వహకాలము గనుక బహు ప్రయాసగా వున్నది. పొన్నేరికి ౨ గడియల దూరములో యెలవంజేటిపద్ద కొరత లేరు నడుములమట్టు లోతు గనుక కాలినడకగానే దాటినాము. విశేష ప్రవాహకాలమందు పడవలు తెప్పలకుండా దాటవలసినది. విచ్చూరు లింగిశెట్టివారికి శ్రోత్రియగ్రామము. సంవత్సరాసకు వెయివరహాలు యెత్తును. 3౦ బ్రాహ్మణ యిండ్లు కలవు. సమస్త పదార్థాలు దొరుకును. చుట్టూ అశ్వేధ వృక్షాలుగల రమణీయమయిన వొక తామరకొలను అగ్రవేతమునకు

నమీపముగా వున్నది. యిక్కడ ఈ రాత్రి మరుసటిదినము మధ్యాహ్నము వరకు నిలిచినాను.

లోకములో యీశ్వరుడు వొక రూపముతో ఆదరింపుచు మాతాపిత్రాదులు అనేక రసాలను కాలోచితముగా తెచ్చుకొని వొక్కొక్క రసముతో వొక్కొక్క విధమయిన అభినయాన్ని వట్టి శిశువులను రక్షించేటట్లు సమస్తవిధాలా యెదటనిలిచి యీశ్వరుడు మాట్లాడుచువుండగా యీశ్వరుడు ప్రత్యక్షముకావలె నని లోకులు యీశ్వర సాన్నిధ్యము కావలెననిన్ని పిచ్చి తపస్సులు చేయుచున్నారు. యిందుకు కారణము జగదీశ్వరుని దురత్యయ మయిన మాయకాని వేరేకాదు.

౨ తేది మధ్యాహ్నము మీదట ౪ గంటలకు బయలువెళ్లి యిక్కడికి ఆముడ దూరములో వుండే తిరువట్టూరు అనే మహాస్థలము అస్తమానానకు చేరినాను. * దారి వుప్పురేగడభూమి. చెరిసగము దూరములో సుంకపుమెట్టు వొకటి వున్నది. సుంకము వసూలు నిమిత్తము యిక్కడ మూటలు ముల్లెలు చెన్నపట్టణమునకు నాలుగు పక్కలా వుండే మెట్లలో సోదా యిచ్చేటట్టు యిక్కడ యివ్వవలసినది. నేటి దారిలో మధ్యే కాకిరేణుకాలువ దాటవలసినది. వారధిమీదపోతే కొంతచుట్టు గనుక పడవల గుండా ఆ కాలువ దాటినాను. పమాకాలము గనుక దారి అడుసుగా వున్నది. యీతిరువట్టూరు బహు సుందరమైన వూరు. చెన్నపట్టణపు హిందువులకు ఆనందప్రదముగా వుంటూ వచ్చుచున్నది. ప్రతినవత్సరము యిక్కడ జరిగే బ్రహ్మాత్మవ్రతము వసంతకాలములో శుక్లపక్షములో అపర రాత్రిశ్శలో విభవము జరుగుటచేత చెన్నపట్టణములో సమస్తవిధములయిన జీవనోపాయాలు కలవారు నిద్రాకాలాన్ని మానుమానందానుభవానకు వుపయోగము చేసుకుని చెన్నపట్టణము మొదలు తిరువట్టూరివరకు ౨ కోసులదూరములో అడుగుకు వొక సత్రముకట్టి దానికి తగ్గ వుపచారములు వారువారు ఆ సత్రాలలో

* 'కొఱులేశ్వరుడి గుడి మునియపిళ్ల కొమాడు శ్రీనివాసపిళ్ల సంఘ వచ్చి కలుసుకొని ఈ సంకల్పం సిద్ధంచెగదా ఆని అనంద పట్టాడు' అని వ్రాత ప్రతిశబ్ద పుటలో వున్నది.

చేస్తూవుండడమువల్ల సౌఖ్యముగా వచ్చి యీ బ్రాహ్మణ్యవాన్నిన్ని వేడుకపరచి తాము ఆనందపడిపోతూ వుంటారు. యీపూర్వో చెన్న పట్టణపు వ్రుపపన్నులు అనేకసత్రాలు కట్టివున్నారు. విశాలమయిన వీధులు కలవి. వీధులు టెంకాయ చెట్లశాలల వల్లను బయటితిన్నెలు పందిళ్ళచేతనున్న అలంకరించబడివున్నవి. సుందరమయిన దేవాలయము తటాకసహితముగా వున్నది. సమస్తపదార్థాలు దొరుకును. యీ పూరు తోటల చేత ఆవరించబడి వున్నది. యీ గుడిధర్మము లింగిశెట్టి కుమారుడైన అరుణాచలశెట్టి తనచేతి సొమ్ము సంవత్సరా నకు ౨౦౦౦ వరహాలదాకా ఖర్చు చేసి జరిగింపుచున్నాడు. ఆ ధర్మము కాక అతను వేళివుండే, తోటకట్టివుండే సత్రమున్న సుంద రముగా వున్నది. అతను అన్నదానాపేక్ష చాలా కల వంశములో జనించినాడు గనుక ఆవాసన యీ పురుషుణ్ణి బాగా పట్టి వున్నది.

యీ స్థల మాహాత్మ్యము యే మంటే సృష్టికి ఆదియందు భూమి జలాణువమై వుండగా యీశ్వరుడు సృష్టికి అంకురముగా వొక బొందుబర వృక్షము కలగ చేసి చండవాయువుచేత ఆవృక్షమును యుక్త ప్రదేశములో నిలువుమని పంపించినట్టున్న ఆ వృక్షము యీ పూర్వో పతనమై పాతాళలోకము అంటినట్టున్న అక్కడ వుండే ఆది శేషుడు ఆవృక్షాన్ని పోషింపుచువచ్చినట్టున్న దాన్ని వేళ్ళ పుష్టి భూమిని అప్పట్లో ఆవరించి భూమి మీద వుండే ఘడకాన్ని పానము చేసి భూమిని బయిలు పడతోశినట్టున్న అప్పట్లో వినాయ కుడు మొదలయిన ఆవరణదేవతలు ఆచెట్టు కింద ప్రవేశించినట్టున్న ఆదిశేషుడుకూడా వొకపుట్టను యిక్కడ కల్పించుకొని పసింపుచున్న ట్టున్న అటుపిమ్మట యీ స్థలములో వసించగలందులకు పార్వతిని రమ్మంటే సృష్టి స్థితి సంహారములలో అధికారము తనకుకూడా యివ్వక గాని తాను రానని చెప్పినట్టున్న పిమ్మట యీశ్వరుడు అదేప్రకారము అధికారము యిచ్చి పార్వతిని వెంటపెట్టుకుని ఆదిశేషునివల్ల పూజింపబడి అతను కట్టుకునివున్న వల్క్రికములోనే ప్రవేశించి అద్యాపి వుండేటట్టున్న పార్వతీ దేవిన్ని త్రిపురసుందర్యాకారము ఐహించి సృష్టి స్థితి సంహారాధికారము చేయుచూ యిక్కడ విలశిల్లి వుండేటట్టున్న

చేస్తూవుండడమువల్ల సౌఖ్యముగా వచ్చి యీ బ్రాహ్మోత్సవాన్నిన్ని వేడుకపరచి తాము ఆనందపడిపోతూ వుంటారు. యీపూర్వో చెన్న పట్టణపు పువపన్నులు అనేకసత్రాలు కట్టివున్నారు. విశాలమయిన వీధులు కలవి. వీధులు టెంకాయచెట్లశాలల వల్లను బయటితీన్నెలు వందిళ్ళచేతనున్న అలంకరించబడివున్నవి. సుందరమయిన దేవాలయము తటాకసహితముగా వున్నది. సమస్తపదార్థాలు దొరుకును. యీ పూరు తోటల చేత ఆవరించబడి వున్నది. యీ గుడిభక్తము లింగిశెట్టి కుమారుడైన అరుణాచలశెట్టి తనచేతి సొమ్ము సంపత్సరా నకు ౨౦౦౦ పరహాలదాకా ఖర్చు చేసి జరిగింపుచున్నాడు. ఆ ధర్మము కాక అతను వేళివుండే, తోటకట్టివుండే సత్రమున్ను సుంద రముగా వున్నది. అతను అన్నదానాపేక్ష చాలా కల వంశములో జనించినాడు గనుక ఆవాసన యీ పురుషుణ్ణి బాగా పట్టి వున్నది.

యీ స్థల మాహాత్యము యే మంటే సృష్టికే ఆదియందు భూమి జలాణావమై వుండగా యీశ్వరుడు సృష్టికి అంకురముగా వొక ఔదుంబర వృక్షము కలగచేసి చండవాయువుచేత ఆవృక్షమును యుక్త ప్రదేశములో నిలుపుమని పంపించినట్టున్ను ఆ వృక్షము యీ పూర్వో పతనమై పాతాళలోకము అంటినట్టున్ను అక్కడ వుండే ఆది శేషుడు ఆవృక్షాన్ని పోషింపుచువచ్చినట్టున్ను దాన్ని వేళ్ళ పుష్టి భూమిని అప్పట్లో ఆవరించి భూమి మీద వుండే పుదకాన్ని పానము చేసి భూమిని బయలు పడతోశినట్టున్ను అప్పట్లో వినాయ కుడు మొదలయిన ఆవరణదేవతలు ఆచెట్టు కింద ప్రవేశించినట్టున్ను ఆదిశేషుడుకూడా వొకపుట్టను యిక్కడ కల్పించుకొని పసింపుచున్న ట్టున్ను అటుపిమ్మట యీ స్థలములో వసించగలందులకు పార్వతిని రమ్మంటే సృష్టి స్థితి సంహారములలో అధికారము తనకుకూడా యివ్వక గాని తాను రాసని చెప్పినట్టున్ను పిమ్మట యీశ్వరుడు అదేప్రకారము అధికారము యిచ్చి పార్వతిని వెంటపెట్టుకుని ఆదిశేషునివల్ల పూజంపబడి అతను కట్టుకునివున్న వల్లకములోనే ప్రవేశించి అద్యాపి వుండేటట్టున్ను పార్వతీ దేవిన్ని త్రిపురసుందర్యాకారము వహించి సృష్టి స్థితి సంహారాధికారము చేయుచూ యిక్కడ విలశిల్లి వుండేటట్టున్ను

పిమ్మట యీశ్వరుడు తన ప్రతిభాతిని మూర్తిగాచేసి సుందరుడని నామముపెట్టి పార్వతియొక్క ప్రతిభాతితో పొగడచెట్టుకింద యిద్దరి కిన్ని వివాహముచేసినట్టున్ను ఆ వివాహము చూడవచ్చిన గంగాస్నాత యయిన భక్తుడు కాలాతీతముగా వచ్చి వివాహము చూడడానకు తేక పోయెనని దుఃఖపడితే అతని గంగను యిక్కడి తటాకములో విలసింప చేసి మళ్ళీ ఆ వివాహ లాంఛన జరిగించి అతనికే దశానము యిచ్చి నట్టున్ను ఆ వివాహలాంఛన ప్రతీసంవత్సరము యిప్పుడు బ్రహ్మాత్మ పములో పొగడమానునేవ అని జరిగేటట్టున్ను బ్రహ్మకృత పార్వతి నిమిత్తము తాను ఆడిన తాండవము యీశ్వరుడు యిక్కడ మళ్ళీ దశానము అయ్యేటట్టు చేసినట్టున్ను మరికొన్ని కాలాలలో కొందరు భక్తులకు అవహించబడ్డ భాగ్యాన్ని త్యాగము చేసినట్టున్ను మొట్ట మొదట పుట్టిన పురి అయినందున యీ వూరు ఆదిపురి అనిపేరు కలిగి తాండవము చూపుటచేత తాండవ ప్రాయుక్తమయిన భవును లనే నట నలు ఆశుతూ త్యాగద్వారా త్యాగరాజు అని మూర్తి పేరువహించి వల్మీకనివాసముచేత అదే మూలస్థానమై వుండేటట్టుగా ప్రసిద్ధిపడి యున్నది. యిక్కడ మరునాడు దాకా వశించినాను.

3 తేదీ సాయంకాలము గి గంటలకు బయలువెళ్ళి యిమ్మలతో కూడా చెన్నపట్టణమునకు అరగోసెడుదూరములో తండయారు వేడులో వుండే నాతోట యిల్లు ఆరుగంటలకు చేరినాను. దారి యిసక పొరభూమి. యిరుపక్కలా తోటలు సత్రాలు దట్టముగా వుండుట చేతనున్న భాట వెడల్పు చాలాకలిగివుండటచేతనున్ను బహు రమణీ యముగా చూడవేడుకగా వున్నది. జగదీశ్వరుడు తృణాన్ని మేరువు చేసుననే వాక్యము సత్యమని నేను అతిఘోర ప్రమాణము చేయగలను. అది యెట్లాగంటే నేను స్వస్థలము వదిలి మళ్ళీచేరినకాలము గి మాసాలు గి దినాలు గి నిమిషాలు. నా స్వస్థలము వదిలి దూర దేశము సంచరించి మళ్ళీవచ్చినట్టు నాకు నా పరివారానికెన్ని తోప చేయక వొకరికి కాలిలో ముల్లుకూడా నాటినట్టు తోపచేయకుండా తృణానికి తక్కువ అయిన సన్ను రాజవీగానే స్థలముచేచినాడు.

గనుక అవ్యాజముగా ఈశ్వరుడు తృణాన్ని మేరువుచేస్తాడనే మాట సత్యం సత్యం పునఃసత్యమని నా సహోదరులైన లోకులు నమ్మవలసినది.

నా జన్మభూమి అయిన చెన్నపట్టణపు వృత్తాంతము యెటువంటి దంటే ౨౦౦ యేండ్ల కిందట చంద్రగిరిలో బీజానగరపు సమస్థానాధిపతి యయిన శ్రీరంగరాయుడు దొరతనము చేయుచుండగా డే అనే దొర యీ సముద్రతీరమునందు వొక రేవుబందరు కట్టించవలెనని యత్నము చేసి శ్రీరంగరాయణ్ణి అడిగి వుత్తరువు తీసుకుని యీ ప్రాంత్యాలకు జమీందారుడయిన దామల వెంకటాద్రి నాయుడివేర సన్నదు పుచ్చు కొన్నాడు. ఆ వెంకటాద్రినాయుడు డే దొరకు కృతపరిచయుడు గనుక శ్రీరంగరాయుడు తన పేరుపెట్టి శ్రీరంగరాయ పట్టణము అని రేవు బందరు కట్టమన్నా వెంకటాద్రినాయుడు తన తండ్రియైన చెన్నప నాయుడి వేరట చెన్నపట్టణ మని పేరుపెట్టి కట్టమని చెప్పడమేగాక తానే సన్నిధానాధిపతి గనుక అదే నామకరణము ఆరంభములో చేసినందున చెన్నపట్టణమని పేరు కలిగినది. తత్పూర్వము యీ రేవును యింగిలీషువారు మదిరాసు అంటూ వచ్చినారు.

పిమ్మట ౧౬౪౪ యింగిలీషు సంవత్సరములో రేవు బందరుకు చేరినట్టుగా వొక కోటకట్టి సముద్రతీరమునందు రెండుకోసుల భూమిని యింగిలీషువారు స్వాధీనము చేసుకున్నారు. అటుపిమ్మట ౧౬౬౧ సంవత్సరములో యింగిలీషువారిలో కొంత అంతఃకలహము జరిగి అరా జకమయి ౧౬౭౧ సంవత్సరములో మళ్ళీ స్థిరపడి యీ రేవు బందరు సుంకము యిజారా కుంఫిణీవారు చేసినారు. వెంబడిగానే కుంఫిణీవారి ప్రాపకము కోరి జగదీశ్వరుడు సత్యవాదులపై పక్షపాతి గనుక యింగిలీషువారు చాలా సత్యసంఘులయినందున యీ బస్తీలో మూడు లక్షల ప్రజ వాసముచేకేటట్టుచేసినాడు. పిమ్మట ౧౬౯౬ సంవత్స రములో ౪౦౦౦౦ వరహాలు సాలుకు యెత్తేపాటి భూమి కుంఫిణీ వారి యధీనమయినది. పిమ్మట ౧౭౦౨ సంవత్సరములో డిల్లీ పాదుషా అవరంగజీబు తరపున దావూతుఖానుడు దండుయెత్తివచ్చి యింగిలీషు వారిని చాలా కలతపెట్టినాడు. అప్పట్లో అనేక తెగలు అనేక దేశ ములనుంచి యిక్కడికి చేరినందున యెడమచెయ్యి కక్షీ అని కుడిచెయ్యి

కక్షి* అని రెండు పక్కలుగా యిక్కడివారు చీలి యింగిలీమువారికి చాలా శ్రమను కలగచేసినారు. అందుకు రం సంవత్సరముల తర్వాత ప్లాంసువారు యాకోట తీసుకొని యింగిలీమువారిని వెళ్లకొట్టినా హిందుస్తాన్లో యింగిలీముజాతికి దిగ్విజయము కలిగి వుండెను గనుక వారు వొకపాటిగా సమాళించినారు. వెంబడిగానే గి సంవత్సరములకు రాజీ

* కుడియెడమ కులకక్షలు :

వైష్ణవ బ్రాహ్మణులలోని వడగలి తెంగలి తెగలవలనే ద్విజేతరకులములందు కుడి ఎడమ కులకక్షలు చాలకాలమువరకూ అతి తీవ్రముగానుండేవి. కుడిచెయ్యి కులకక్షిలో లింగధారణముచేసిన నేతగాండ్లు, తెలికలవాండ్లు, కుట్రపుపనివాండ్లు, బలిజలు, గొత్తల కాపరులు, కుమ్మరులు, మేదరులు, చాకళ్ళు, మంగళ్ళు, జోగులు, బుడబుడక్కలవాండ్లు, మాలలు నుండిరి. ఈ కుడికులమువారిని కొన్నిచోట్ల దైవాచారులనిన్ని, కొన్నిచోట్ల మహానాటివారనిన్ని వ్యవహరించిరి. ఎడమచెయ్యి కులములను పాంచాలనిన్ని, మత్తులనిన్ని వ్యవహరించిరి. వీరిలో జంబెములు వేసికొను అయిదు తెగల బత్తులు, పెండి బంగారు పనిచేయు కంసాలిబత్తులు, రాగి యిత్తడి పనిచేయు కంచరిబత్తులు, రాతి పనిచేయు శిప్పులు, రంగులుచేయు మాటగారులు, నీతనేయు దేవాంగులును, గొల్లలు, ముతరాచలు, మాదిగలు మొదలగువారుండేవారు.

ఈ రెండు కక్షలలోని కులములవారు నొకరికన్న నొక రెక్కువ వారమనిన్ని తమకు ముందుగా మర్యాదలు జరగవలెననిన్ని తగవులాడుచుండేవారు. ఈ రెండు తెగలకు వేరువేరు మతాచారములుండెను. దేవతలు దేవుళ్ళు నుండిరి. వీరి వివాహములందు, మరణములందు కొలుపులందు బాతరలందు ఒక కులకక్షివారి వీధులనుండి రెండవకక్షి కులములవారు యారేగింపులు చేయకూడదను కులకట్టులు నిషేధములు అనాదినిధ్ధముగా నుండి తగవులకును దెబ్బలుటలకును కారణ మగుచుండెను. పెండెండ్లలో మహానాటివారిలో మాలలు గుఱ్ఱమునెక్కి యూరేగుటకు కొన్ని గ్రామములం దభ్యంతర ముండెను. తక్కినవారిలో ఆయా కులముల తారతమ్యములను బట్టి పల్లకీలు మొదలైనవి యెక్కి భజంత్రీలు మేళతాళములతో నూరేగినచో నెడమకులములవారు రభ్యంతర వెట్టుకుండిరి. ఇంకను చిత్రచిత్రములైన యాచారాలుండెను. ఇవి మీరినట్లయితే రెండవవారు ఆటంక పరచుచుండేవారు. చాలాకాలమువరకు నింగ్లీషు కుంపిసీపకీభుత్వము వారి కులమర్యాదలను కాపాడుచునే యుండిరి. సివిలు క్రిమినలుకోర్టు లీ తగవులతో నిండుచుండెను. దేశము తెలుగుమీరిన తరువాత రోడ్డు మొదలగు బహిరంగ స్థలములలో నందరికిని సమానమైన హక్కులు కల వను సిద్ధాంతము సాసింపబడినది. చెన్నపట్టణమున 1652, 1707, 1716 సంవత్సరములం దిట్టి తగవులవచ్చినట్లు కుంపిసీవారి రికార్డులలోనే వివరింపబడియున్నది. ఈ రెండుకులములవారికి పెద్దనాయకునివేటము త్రాల్చుటలలో ప్రత్యేక వీధు లేర్పాటు చేయబడెను.

మీద యీ స్థలమును యింగిలీషువారు స్వాధీనము చేసుకున్నారు. ౧౮౫౩ సంవత్సరములో కలాపన పొనగి జగదీశ్వరుని కటాక్షముచేత ప్రింసు దండు పరారి అయిపోయినది. అది మొదలుగా ఆరికాటి నవాబును విహితపరుచుకుని జైముముగా కాలము తోయుచుండగా ౧౮౬౨ సంవత్సరము మొదలు ౧౮౮౧ సంవత్సరమువరకు హాయిదరుతో నవాబు నిమిత్తము పోరవలశి వచ్చినది.

అది మొదలు యధాక్రిమముగా ఆరికాటి నవాబు రాజ్యమంతా యింగిలీషువారి అధీనమయి వుత్తరము గంజాం మొదలు దక్షిణము తిన్నెవల్లి శీమవరకున్న తూర్పుసముద్రము మొదలు పశ్చిమసముద్రము వరకున్న యేకచక్రాధిపత్యముగా యీ చెన్నపట్టణమును రాజధాని చేసుకుని కుంభిణీవారు యెలుతూ వున్నారు. యీ రాజధానికింద యిప్పుడు వుండే జిల్లాలు యిరువైవొకటి. యింత భూమిమధ్యే మయి సూరు మళయాళము కొచ్చి యీ దేశముల రాజులుతప్ప కొదవ అందరు జమీందారి పాయాకలవారు గాని యుద్ధసన్నద్ధులు కాగల భూపతులు వొక్కడున్న లేడు.

యీ చెన్నపట్టణము కొడి (జండా) కింద యిప్పుడు సాలుకు నుమారు ఒకటింకాలు కోటివరహాలు వసూలవుతున్నవి. ఖరుచులుఅప్పు లకు యిచ్చేవడ్డి సహాగా వసూలుకు యెక్కువగాని తక్కువలేదు. యీ చెన్నపట్టణము కొడికింద కుంభిణీవారి అప్పు నుమారు రెండుకోట్లవర హాలు వుండును. స్థావరజంగమ రూపమైనస్థితి మూడుకోట్లవరహాలు వుండునని తోచుచున్నది. దండు గిం వేలమంది ఫౌజువున్నది యీ చెన్నపట్టణపు బస్తీకి మూడుపక్కలా మహారు (పానా)గోడపెట్టివున్నది. తూర్పుపక్క సముద్రమీగాని గోడలేదు. బస్తీకోసెడుదూరము చచ్చా కముగా వున్నది. బస్తీకి కోసెడు దూరములో దక్షిణపక్క యుద్ధ సన్నద్ధమయిన కోట సముద్రమువారగా కట్టివున్నారు. వుత్తరపక్క సము ద్రముగట్టున యెగుమతి దిగుమతులయ్యేకేవు సరుకు వేసేకొట్టున్న కట్టి వున్నవి. ఈ చెన్నపట్టణనికంతా పాపంపీధి శాలపీధి ఈ రెండున్న విశాలమైనవి. నింజా కుసంధి అయిన వీధులుకావు. యిండ్లకు రెండు విధాల పన్ను రూకలు తీసుకుని వీధులుపూడ్చి మరామత్తుచేసి తాణాలు

వ్రుంచి కుంఫిణీవారు కావలి కాస్తూవుంటారు. యిండ్లు తలవాకిలి తిన్నెలు పందిళ్ళు బయటికి అలంకారముగానున్న లోపల కలకొద్దిలో ఘాలికి అడ్డులేకుండా కట్టియున్నారు. పది దేవాలయముల దాకా యున్నవి. అందులో విభవముగా ప్రతి సంవత్సరము బ్రహ్మాత్మ వాలు జరుగుతూ వుంచున్నవి.

సముద్రముగుండా వచ్చేపూయ్యే సరుకులకు తీరువనుంకము తీశే నిమిత్తము సముద్రోరీతమందు కష్టంపావును అని వొక కచ్చేరివున్నది. గట్టున వచ్చేపూయ్యే సరుకులకు తీరువ తియ్యడానకు పడమటివక్కలాండు కష్టంపావును అని వొక కచ్చేరి కట్టివున్నది. మిగిలిన కచ్చేరీలు కొన్ని రేవులోనున్న, కొన్ని కోటలోనున్న, కొన్ని బయట తోటలలోనున్న దేయచూ వుంటారు. సర్వాధికారియైన గౌసరుయిల్లు ఆరికాటిన నాబు యిల్లున్న కోటకు దక్షిణభాగ మందు పావుకోసు దూరములో తిరువళిక్కేణి అనే వ్రువగ్రామములో వున్నవి. జాతుల వాండ్రందరు బస్తీకి దక్షిణము ఆనుడ దూరములో వ్రుండే పరంగిగొండ వరకు పడమర మూడుకోసుల దూరములో వ్రుండే పెరుంటూరి వరకున్న సుందరమయిన తోటలువేసి బంగాళాలు, యిండ్లు కట్టుకుని వున్నారు. బస్తీలోపలవ్రుండే హిందువుల యిండ్లలో అయ్యాపిల్ల యిల్లు పెద్దది. కోటలోపల వ్రుండే యిండ్లలో వాడలకు తెలిశే నిమిత్తము రాత్రిళ్ళు దీపముపెట్టే యెక్కిసుచెంజియిల్లు పెద్దది. బయటవ్రుండే జాతులవాండ్ర మిద్దలలో మురాతు (J. Moorat) కట్టిన యిల్లు పెద్దది.

బస్తీకి దక్షిణము తిరువళిక్కేణి, మయిలాపూరు, తిరువలేళ్ళరుని పేట మొదలయిన కొన్ని వ్రువగ్రామాలు వున్నవి. పడమటివక్కలూళ పొరిశపాక, కోమలేళ్ళరునిగుడి యివి మొదలయిన కొన్ని గ్రామాదు లున్నవి. వ్రుత్తరభాగమందు చాకలపేట, రాయపురము, తండయారువేడు మొదలయిన కొన్ని గ్రామాలు వున్నవి. యీ బస్తీలో వ్రుండే హిందువులు అందరు వ్రుత్తరభాగమందు తిరువట్టూరి వరకు ఆరామక్షేత్రాలు ఖేటూగా యేర్పరచుకొని విలాసకాలముల యందు అక్కడికి వెళ్లి విహరిస్తూ వుంటారు. కోమలేళ్ళరుని గుడివద్ద వొక చిన్నయేరు ప్రవహింపుచున్నది. దక్షిణవక్క మయిలాపూరు

చెరువు కట్టివున్నది. పడమటిపక్క లుంగంబాక చెరువు కట్టియున్నది. వుత్తరపక్క ప్రితి తోటలలో తటాకాలు, దొరువులు తోవ్వివున్నారు. అందులో జగదీశ్వరుని కటాక్షముచేత మంచినీళ్లు కలిగివున్నవి. సహస్ర ద్వీపాంతరాల పదాధాణులు కలవు, పనివాండ్లుసహా అమితముగా కలరు. అయితే జనసమ్మదముచేత భూమి ఆరోగ్యమయినది కాదు. వుష్ణవాయువు భూమి. సంకలిత రోగాలు ప్రాప్తిస్తూ వస్తున్నవి. కాల నియమాలు లేకుండా కాయగూరలు, ఫలాదులు, పుష్పాదులు అమితముగా దొరుకుచున్నవి.

యిక్కడివారి ప్రకృతులు ఉపాయవేత్తలుగాని సాహసులు గారు. దావిడాంధ్రకణాటక దేశాలమధ్య యీ ప్రదేశము వుండుటచేత బాల్యదారభ్య దేశ్యములయిన ఆ మూడు భాషలున్న ముందు దొరతనముచేసినవారి తురకభాష, యిప్పుడు దొరతనము చేసే యింగిలీషువారి భాషయున్నూ నోట నానడముచేతనున్న, పదాధాణములుగా కొన్ని సంస్కృతవాక్యాలు అభ్యసించుటచేతనున్న యిక్కడి వారి వుచ్చారణ స్ఫుటముగా వుంటూ వచ్చుచున్నది. యిక్కడి స్త్రీలు గర్విష్టులుగానున్న, పురుషులపట్ల నిండా చొరవ చేసుకోగలవారుగానున్న అగుపడుతారు. అయితే వస్త్రాభరణప్రియులే గాని నైజగుణమయిన సాహసము నిండా కలవారుగా తోచలేదు.

యిక్కడి భూమి సారవత్తు కాకపోయినా లోకులు చేసే కృషి వల్ల ఫలకారిగా వున్నది. వృక్షాదులు వుష్టికలవి కాకపోయినప్పటికిన్ని యిక్కడ సమస్తదేశపు వృక్షాదులున్న కలవు. సమస్తజాతుల పుష్పాదులు చూడవచ్చును. యిక్కడివారు చాలా మూర వెడల్పుకలబట్టలు కట్టుతారు. యథోచితము యిక్కడివారు కర్మతులుగానున్న, దేవ బ్రాహ్మణ విశ్వాసము కలవారుగానున్న వుంటారు. యిక్కడిహిందువులకు పూర్వపు పురోవృద్ధి లేకపోయినప్పటికిన్ని ముందర చెందిన వాసనను ప్రయాసవహించ కాపాడుకుంటూ వస్తారు. జాతులవారి జనబాహుళ్యము వారి విభవముతో స్త్రీ పురుష సల్లాపాలు చూడ

వలిస్తే ప్రతిదినము సాయంకాలమందు పరంగికోండశాల * లోను సముద్రము వద్ది వాడరేవుశాల*లోనున్న నిలిస్తే వారందరు వాహన విశేషాలు యెక్కి వస్తారు గనుక చూచి ఆనందించ వచ్చును. యిట్టిదొర తనములో జగదీశ్వరుడు నావంశపరంపరగా జీవనము కలగజేసి నన్ను వుంచీయున్నాడు.

కాళియాత్ర చరిత్ర సంపూర్ణమైనది.

16/1/50

* పరంగికోండ ఆనగా సెంట్ తామస్ మఠంట్లు. 'శాల' యనగా బాటకొర ప్రక్కల నీడకొరకు వేయు చెట్లవరుస. ఆకాలమున మఠంట్లుకోడ్డులూ కోటదగ్గర నుండి సెంట్ తామస్ మఠంట్లుకు పోవు దారిలో 5 మైళ్ళ దూరమున కారన్ వాలీసు స్మారక చిహ్నము వరకు బాట విశాలమై నున్నది. దానికి రెండుప్రక్కల మట్టిచెట్లు ఇతరవృక్షములు వరుసగానుండెను. ఇంగ్లీషు స్త్రీ పురుషులు సాయంకాల మా స్మారక చిహ్నము వరకు పల్లకీలలోను బండ్లలోను పోయి ఆక్కడ నేడు బీచి లోవలెనే సరససల్లాపములతో విహరించుచుండిరి. ఇట్లే వాడరేవు అనిగా హార్బరు వద్దను నీడకొరకు చెట్లు వరుసగా పెంచుచుండిరి. ఇదియే వాడరేవుశాల.

వనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి
కా శీ యా త్ర చ రి త్ర
అనుబంధము

సంపాదకుడు

దిగవల్లి జేంకటశివరావు
:: :: బెజవాడ :: ::

వీనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి

కాశీయాత్ర చరిత్ర

అనుబంధము

సూచిక :

విషయములు:	పుటలు
1 సౌరమాసము, చాంద్రమాసము, బార్హస్పత్యమాసము, అధిక క్షయ మాసాలు	1-2
2 సవరణల పట్టిక	3-16
3 చెన్నపట్టణ ప్రాచ్యలిఖితపుస్తక భాండాగారములో వున్న కాశీయాత్ర చరిత్ర అసలు గ్రంథం వ్యాతప్రతి - మచ్చుపుటలు	17-33
4 కాశీయాత్ర చరిత్రలోని కొన్ని పదముల అర్థములు	34-40
5 అకారాది విషయసూచిక	41-79

కృతజ్ఞత

ఈ గ్రంథప్రకటనకు అనేక అంతరాయాలు కలిగినప్పటికీ, పరమేశ్వరుని అనుగ్రహంవల్లను, మిత్రుల తోడ్పాటువల్లను, ఇది నిర్వహింపగలిగాను. ఈకార్యంలో బ్రహ్మశ్రీ శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రిలుగారు, శ్రీ చెరుకుపల్లి వేంకటప్పయ్యగారు, శ్రీ ఘంటసాల సీతారామశర్మగారు, శ్రీ చల్లా జగన్నాధంగారు, శ్రీ కుండా సరసింహమూర్తిగారు మొదలైన నా మిత్రులు చాలా శ్రద్ధతీసుకుని నా కనేక విధాలుగా తోడ్పడ్డారు. శ్రీ శాస్త్రిలవారు తమ ఆరోగ్యం సరిగ్గా లేనప్పటికీ పుస్తకాన్ని జాగ్రత్తగా పరిశోధించి కొన్ని ప్రయోగాలకు అవసరమైన అర్థాలు వ్రాసి యివ్వడమేగాక అకారాది విషయ సూచికనుకూడా సరిచూసి కొన్ని సంగతులు చేర్చారు. వీరందరికీ కృతజ్ఞుడను.

9-10-41.

—దిగవల్లి వేంకటశివలూరి

ఇది వున్నకం కాదు!

నెలకు దొరకదు!!

తృ తీ య భా గం

* * *

1941 సం॥ మార్చి 26 వ తేది మొదలు జూలై 9 వ తేది వరకు అంధ్ర ప్రదేశ్ ప్రాంతంలో వారానికి ఆరు ఏడు కలముల చొప్పునను, మార్చి 1వ తేది మొదలు మే 10 తేది వరకు కృష్ణానది ప్రాంతంలోనూ, వరసగా ప్రతివారము వ్యాసాలరూపంగా ప్రకటితమైనది. ఇది ఇంకా వున్నకరూపంగా ప్రకటింపబడలేదు. మీకు కావల్సే ఆ సంచికలు తెప్పించుకుని చదివి చూడండి.

చరిత్ర పేరున మన కన్నులు గప్పతూ బ్రిటిష్ ప్రభువుల యాధిక్యతను మన అల్పత్వమును ప్రకటించుటకు భారత దేశమున బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రమును సమర్థించుటకు ఏర్పడిన చరిత్ర వాఙ్మయం లోని అసత్యపు వ్రాతల నన్నింటినీ పూర్వకాలనాటి ఇంగ్లీషు గ్రంథ కర్తల నోళ్ళద్వారానే ఖండించి రాజకీయార్థిక రహస్యాలను భేదించి యథార్థ చరిత్రను బయల్పరచ గలిగాను. ఇంకా వివరాలు కావలసిన వారు చదువుకో గలందులకు అసలు గ్రంథాలపేర్లుకూడా అందులో వుదాహరించాను. ఇది నాలుగేళ్లనుంచీ చేస్తూవున్న పరిశోధన యొక్క ఫలితము.

అందరి వార పత్రికలోని వ్యాసాల శీర్షికలు చూడండి :

- “విస్పన్న చెప్పింది వేదం-విన్నెంటుస్మిత్తు వ్రాసింది చరిత్ర”,
(ప్రచారంలో లేకుండా చేయబడిన పూర్వచరిత్రలు;
చరిత్రలో కెక్కకుండా చేయబడిన, ఆంగ్లయుగంనాటి చరిత్రాంశాలు; నూతనంగా సృష్టించబడిన పక్షపాతపు చరిత్రలు.)
- భారతదేశ పారతంత్ర్యము - భారతీయుల దేశాభిమానము.
(భారతీయులు బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రానికి సులభంగా లొంగ లేదు - దానికి ఇష్టపడి హర్షించలేదు - నూరేండ్లు పోరాడారు.)
- ధరణాకూర్పనుట - సాత్విక నిరోధము.
(1678-82; 1805; 1813-15 సంవత్సరములలో కుంఘిజీ పరిపాలనలో జరిగిన సత్యాగ్రహముల చరిత్ర.)
- ఇంగ్లీషు దొరతనముయొక్క ప్రత్యక్ష ఫలితాలు.
(భారతదేశ రాజకీయ ఆర్థిక సాంఘిక పరిస్థితులలో మార్పులు.)
- బిఎస్ హెబరుగారి భారతదేశయాత్ర.
(1824-26 మధ్య ఆయన చూచిన భారతదేశ స్థితిగతులు.)
- కృష్ణాపత్రికలో - “ఇంగ్లీషు చదువుల చరిత్ర.”
ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి కాళీయాత్రచరిత్రకాలం నాటి భారతదేశ రాజకీయ, ఆర్థిక సాంఘిక పరిస్థితులను గూర్చిన వివరములను తెలిసికొన గోరువారు పైన నుదాహరించిన వ్యాసాలను, నేను రచించిన “భారతదేశమున బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రము” అను బ్రిటిష్ ఇండియా చరిత్రను తప్పకుండా చదవాలి.

సౌరమాన చాంద్రీ మానములు - అధిక క్షయమాసాలు.

(వీరాస్వామయ్యగారి జీవితము పుట ౪ కాశీయాత్ర చరిత్ర : పుట, ౨౪౨, ౨౪౩)

ప్రపంచంలో మనుష్యులందరూ సూర్యచంద్రుల నడకలను బట్టి కాలం లెక్కించుకుంటారు. అమావాస్యనుండి అమావాస్యవరకు గాని పౌర్ణమినుండి పౌర్ణమి వరకు గాని చంద్రుని వృద్ధి క్షయాలు చూసి నెలలు లెక్కపెట్టుకుంటారు. ఇలాంటి నెలలో రమారమి 29½ రోజులు వుంటాయి. అలాగే సూర్యుడి నడకవల్ల కలిగే ఋతువు పోయి అది మళ్ళీ రాగానే ఒక సంవత్సరమైనదని వ్యవహరించు కుంటారు. సూర్యుడు ఆకాశ చక్రంలో మేసాది పండ్రొండు రాసులూ తిరిగి రావడానికి 365 రోజుల 6 గంటల 12 నిమిషాలు 30 సెకనులు పడుతుంది. 12 చాంద్రీమాన మాసాలూ కలిసి 354 రోజుల 8 గంటల 48 నిమిషాల 54 సెకనులు మాత్రమే అవుతాయి. సూర్యుడొక రాసినుంచి ఇంకొక రాసిలో ప్రవేశించడానికి సంక్రాంతి అంటారు. దానికి పట్టెకాలాన్నే మాసంగా లెక్కపెట్టుకుంటే ఒక నెలలో 29 లేక 30 రోజులు ఇంకొక నెలలో 31 రోజులు వుంటువుంటాయి. అలాంటి 12 నెలల సౌరసంవత్సరానికి రోజులు 365½ అవుతాయి. ఇలాంటి పండ్రొండు సంక్రాంతులను బట్టి ఏర్పడిన 12 మాసాలకూ మేసాది 12 రాసులపేళ్ళు చైత్ర శ్రావణాది 12 పేర్లుకూడా వ్యవహారంలో వున్నాయి. ఈ పద్ధతీకే సౌరమానం అని అంటారు. ఇది ఆరవదేశంలోను మళయాళదేశంలోనూ బంగాళాదేశంలోను వాడుకలోనుంది.

కీర్తిస్త్రుశకంలో ఇంగ్లీషువారు వాడేమాసాలకూడా సౌరమానమాసాలే. తురకలు కేవలమూ నెలబాల్గి చూసి లెక్కపెట్టే చాంద్రమానమాసాలే వాడుకుంటారు. సౌరమాన సంవత్సరం కన్న చాంద్రమాన సంవత్సరం చిన్నది అవడంవల్ల వారి పండుగలు కొన్నాళ్ళవరకూ ఒక ఋతువులోను కొన్నాళ్ల తరువాత యింకొక ఋతువులోనూ వస్తావుంటాయి. వైస చెప్పినట్లు చంద్రసూర్యుల గమనాన్ని బట్టి గాక బృహస్పతి గమనాన్ని బట్టి కాలం లెక్కించుకునే బార్హస్పత్యమానం అనేది ఒకటి ఉత్తర హిందూస్థానంలో మగధదేశము మొదలైనచోట్లను ఓధ్ద్రదేశంలోను వాడుకలో వున్నది. ఈ మాసంలో సంవత్సరానికి రమారమి 360 రోజులే వుంటాయి.

మన అంధదేశంలోను మహారాష్ట్ర కర్ణాటక దేశాలలోను చాంద్రమానమే వాడుకలో వున్నది. చాంద్రీమాసం శుద్ధసాధ్యమితోను సౌరమాన మాసం సంక్రాంతితోను అరంభం అవడంవల్లను ఒకే పేరుగల మేష లేక చైత్రమాసంయొక్క వ్యాప్తి సౌరచాంద్రీమానాలనుబట్టి తేడా వున్నందువల్లను యీ రెండు మాసాలని బట్టి ఏర్పరచిన పర్వదినాలకు, సంబంధం లేకుండా పోతుందని మన జ్యోతిషులు చాంద్రీమానాన్ని సౌరమానానికి అంకెవేసి మన సంవత్సరానిని సౌరమాన సంవత్సరానికి సాధ్యమైనంత దగ్గరలో వుంచడానికి ప్రయత్నించారు. చాంద్రీమాన మాసాలకు కూడా సంక్రాంతులను బట్టి పేర్లుపెట్టారు. ఉదాహరణానికి సౌరమానం మేషమాసం మన చైత్రమున్నూ పృషభమాసం శ్రావణమున్నూ అవుతాయి. వైపుదేశంతో మన పంచాంగాలలో తిథి వార నక్షత్రాదులను కూడా ఇలాగే సరిపుచ్చారు. అమావాస్యనాడు సూర్యచంద్రులు కలిసియుంటారు. చంద్రుడు రోజుకు రమారమి

13 అంశలు (డిగ్రీలు) నడుస్తాడు. సూర్యుడు ఒక అంశ మాత్రమే నడుస్తాడు. అందువల్ల వీరిద్దరికీ 59 గడియల 4 విగడియలలో, (23½ గంటలలో) 12 అంశల అంతరం కలుగుతుంది. ఈ అంతరం వల్లనే ఒక తిథి ఏర్పడుతుంది. ఇలాంటి 30 తిథుల కొక చాంద్రమాసం అవుతుంది. అయితే చాంద్రమాన సంవత్సరంలో తిథులు 360 వున్నా రోజులు 354 మాత్రమే గనక తిథులు వృద్ధిక్షయం చెంది 6 రోజులు తగ్గుతాయి. సూర్యచంద్రుల నడకలలో తేడాలవల్ల ఒకతిథివ్యాప్తి ఒకప్పుడు 65 గడియలు ఇంకొకప్పుడు 53 గడియలూ వుంటుంది. ఇలాగ మొత్తం మీద చాంద్రమాన సంవత్సరంలో 13 క్షయ తిథులూ 7 వృద్ధి తిథులూ వుంటాయి.

ఇంక నక్షత్రాల సంకతికూడా ఇంతే. మొత్తంమీద చంద్రుడు రోజురోజు నక్షత్రంలో వుంటాడుగనుక నక్షత్రమాసంలో 27 రోజులు పైచిల్లర వుంటాయి. తిథులలాగానే కొన్ని నక్షత్రాల వ్యాప్తి వృద్ధి కొన్నింటిది క్షయమూ చెందుతుంది.

వారానికి 7 రోజులే వుంటాయిగాని పక్షంలో మాత్రం ఒక్కొక్కప్పుడు 13 రోజులు ఒక్కొక్కప్పుడు 14 రోజులు, 16 రోజులుకూడా వుంటాయి.

పైన చెప్పినట్లు చాంద్రమానాన్ని సౌరమాసంతో సరిపుచ్చడంలో రమారమి మూడు సంవత్సరాల కొకమాటు చాంద్రమాన సంవత్సరంలో 13 నెలలు ఏర్పరచ వలసి వస్తూ వుంటుంది. దానికే అధికమాసమంటారు. ఏ మాసం అధికమాసంగా నిర్ణయించడం అనే విషయంలో కూడా సంక్రాంతినే లక్ష్యంగా తీసుకుంటారు. సూర్యచంద్రుల గమనాలనుబట్టి చాంద్రమాసం చిన్నదిన్నీ సౌరమాసం పెద్దదిన్నీ అయినప్పుడు ఆచాంద్రమాసంలో సంక్రాంతివుండదు. ఆమాసాన్ని అధికమాసంగా నిర్ణయిస్తారు. చాంద్రమాసము పెద్దదిన్నీ సౌరమాసముచిన్నదిన్నీ అయినప్పుడు ఆచాంద్రమాసంలో సూర్యుడు ఒకరాసి దాటియింకొక రాసిలోనికి పోయి మళ్ళీ దానిని కూడా దాటి మూడవరాసిలోనికి పోతాడు. ఒకేచాంద్రమాసంలో ఇలాగ రెండు సంక్రాంతిలు కలగడంవల్ల ఆమాసానికి రెండు పేర్లు పెట్టవలసి వస్తుంది. అందుచేత ఆ సంవత్సరంలో ఒక నెలను అణిచివేస్తారు. దానికే క్షయమాసమంటారు. అప్పుడు 11 నెలలే వుండవలసిందేగాని క్షయమాసం వచ్చిన సంవత్సరంలో తప్పకుండా అధికమాసంకూడా వస్తూవుంటుంది గనుక ఆ సంవత్సరంలోకూడా సరిగ్గా 12 నెలలు వుంటాయి. క్షయమాసాలు చాలా అరుదుగావస్తాయి. మారు సంవత్సరాలలో ఒకటి రెండు క్షయ మాసాలు వస్తాయి. శాలివాహన శకము 1744 వ సంవత్సరము (క్రీ.శ. 1822-23) చిత్రభాను నామ సంవత్సరంలో ఆశ్వయుజం అధికమాసంగాను పుష్యమాసం క్షయమాసంగానూ వచ్చాయి. మళ్ళీ (1963-64) శోభకర్తవ సంవత్సరంలో పుష్యము క్షయమాసంగాను అశ్విజము అధికమాసంగాను వస్తాయి. ఎప్పుడువచ్చినా క్షయమాసం మార్గశీర్ష పౌష మాఘ మాసాలలోనే వస్తాయి. ఎందుచేతనంటే ఈ చాంద్రమాసాలకు 24 దినముల వ్యాప్తిగల సౌరమాసములతో సంబంధం వున్నది. *

* చూడు : అంధ్రవిజ్ఞాన సర్వస్వంలో కొమఱ్ఱాజు లక్ష్మణరావుపంతులుగారు వ్రాసిన “అధికమాసం” అనే వ్యాసము; లక్ష్మణరాయ వ్యాసాచార్యులలో “పంచాంగము” అనే వ్యాసము.

ప్రతిపక్ష పక్ష - పక్షపక్ష పక్ష

ఇది మామూలు తప్పింపుల పట్టిక కాదు. ఇందులోని సవరణలు చాలావరకు పాతకూర్పులోని వర్ణకమానికి భిన్నంగా యీ కూర్పులో వ్రాయబడి అచ్చుపడ్డవావగుచే. కొన్ని మాత్రం పొరబాటున వదిలి పెట్టినవి మాటలు, వాక్యాలూ వున్నాయి. వీటిని సవరించుకోవలెను.

పుట, పంక్తి, తప్ప.	ఓప్పు.	పుట, పంక్తి, తప్ప.	ఓప్పు.
౧ ౧౮ కాశీ, పరియాగ, కాశీ, (శ్రీనివాసపిళ్లగారి పీఠికలో)		౪ ౨౯ 11 నెలలే వుంటాయి	అధికమాసంతో 12 నెలలు ఆవుతాయి.
౨౦ సరస్వతి, పరియాగ, సరస్వతి,		౩౧ 11-1-1823	12-1-1823
౨ పహారుల వివరణపట్టికలో		౧౫ పూరి	పూరి
౩ పట్నా ౨౩౧ పట్నా ౧౮౩		౧ పరిపాలనపుచ	పరిపాలనపుచ
౪ పావు(సులు) యేజస్సులు హవుసు అవు యేజస్సులు		౩ బదల	బదల
౫ వ్యా(సంకము)		౨౧ మరణాంతరము	మరణాంతరము
౬ ముక్తింగోరు		౧ తుదితః	తుదితః
౭ " "		౧౫ మాగము	మాగము
౮ అడినమాట		కాశీయాత్ర పరిత్ర మూలగ్రంథములో	కాశీయాత్ర
౯ 360 దినములు		కాశీయాత్ర	కాశీయాత్ర
౧౦ 361 దినముల 11 కడియలు		(తక్కిన చోట్ల యీ పాకారమే దిద్దు కొనవలెను.)	
౧౧ ఆధికక్షయ తిథుల		౨౨ అమడదూరము	అ అమడదూరము
		౧ తలి	తలి
		౧౫ బాట	బాట

క్షయతిథులు; వృద్ధితిథుల

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	ఒప్పు.
		[ఇవి రూపాంతరాలు. చూడు: ప్రాణ్య నిఘంటువు]	
1	౨౬	భౌతికాన్ని	భౌతికాన్ని
		(౧౨౬. పుటవరకూ అన్ని ఈలాగే దిద్దుకోవలెను)	
3	3	వడమాలవేట	వడమాలవేట
	౪	నడచుట	నడుచుట
	౭	భాట	భాట
	౧౫	"	"
	౨౦	రామస్వామిగుడి	రామస్వామిగుడి
	౨౫	యేర్పరచి	యేర్పరచి
	"	చెప్పించు	చెప్పింపు
౪	3	సాహుకారు	సాహుకారు
	౫	పానాహారము	పానాహారము
	౮	దేశ	దేశ
	౧౮	ధర్మ	ధర్మ
౫	౧	సంపూర్ణ	సంపూర్ణ
౬	౮	కలకటలు	కలకటలు
	"	నిర్భయము	నిర్భయము
	౧౫	దొరుకును	దొరుకును
	౧౬	భాట	భాట
	౨3	గాడు	గారు
౮	౧౪	రమణియ్య	రమణీయ

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	ఒప్పు.
		[ఈ రూపా వాడుకభాషలో రూపాంతరాలు]	
౮	౨3	భాట	భాట
౯	౪	గారిది	వారిది
	౧౭	భాట	భాట
	౨౪	యేర్పరచు	యేర్పరచు
	౨౫	ఖచు	ఖచ్చు
౧౦	౬	బ్రహ్మాత్మము	బ్రహ్మాత్మము
	౨౦	జిల్లాలో	జిల్లాలో
౧౧	౧౮	కొత్తములు	కొత్తములు
౧3	౧౯	యా యాత్మకూరు	యా యాత్మకూరు
	౨౨	తీసె	తీసి
౧౪	౨౧	పవతము	పర్వతము
		[తక్కినవోట్ల ఈ ప్రకారమే దిద్దుకోవలెను.]	
	౨౯	ఆరుది	ఆగుది
౧౫	౫	౧౫ వ తేది	౧౫ తేది
	౧౫	మార్చి	మార్చి
	౧౮	సవారీ	సవారీలు
	"	నాగులోటిలో	అ నాగులోటిలో
	౧౯-౨౦	వారిం జూడ	వారిని చూడ
	౨౬	గంటల	ఘంటల
౧౬	౧	దట్టమయిన	దట్టయిన

కొత్తయిచ్చి గది

పుట, పంక్తి, తపస్య.	పంక్తి, తపస్య.	పద్యము
౧౬ ౩	౩	మాచుడము
౧౬ ౫	౫	పక్కలొనాక
౧౬ ౧౦	౧౦	వోళీపురము
౧౬ ౨౩	౨౩	కొంత కొంత దూరంలా
౧౬ ౨౬	౨౬	మనోజీవేట
౧౬ ౫	౫	ఘంటకు
౧౬ ౨౬	౨౬	పర్వతములము
౧౬ ౨౭	౨౭	పర్వతములను
౧౬ ౨౯	౨౯	పర్వతములను
౧౬ ౧, ౩	౧, ౩	పర్వతములను
౧౬ ౧౯	౧౯	కలిగిన
౧౬ ౨౩	౨౩	అ బాగీర
౧౬ ౧	౧	వేచి
౧౬ ౨	౨	జడచల
౧౬ ౪	౪	యడివి
౧౬ ౬	౬	దొరుకును
౧౬ ౨౦	౨౦	నిభేచము
౧౬ ౩౨	౩౨	అ పాపురము
౧౬ ౨	౨	దారి
౧౬ ౫	౫	సామూకాల
౧౬ ౮	౮	వరకులు

పుట, పంక్తి, తపస్య.	పంక్తి, తపస్య.	పద్యము
౧౬ ౧౨	౧౨	కూచుండి
౧౬ ౨౨	౨౨	తడిక
౧౬ ౧౦	౧౦	ఘంటలకు
౧౬ ౧౮	౧౮	మెట్టు
౧౬ ౨౧	౨౧	పర్వతము
౧౬ ౨౪	౨౪	పర్వతము
౧౬ ౧౯	౧౯	దర్శనము
౧౬ ౨౦	౨౦	మహిమనుర
౧౬ ౨౪	౨౪	వర్షమాసము
౧౬ ౨౨	౨౨	సవకాజన
౧౬ ౨౮	౨౮	అడుగడుగునకు
౧౬ ౨౯	౨౯	కొంటే గాని
౧౬ ౧౨	౧౨	అరిక
౧౬ ౧౯	౧౯	తీర్గ
౧౬ ౧౮	౧౮	కొండ
౧౬ ౧౨	౧౨	వేపకరచిన
౧౬ ౧౮	౧౮	సరాళ

[తక్కినవోట ఈ లాగే దిద్దుకోవలెను]

[ఈ కొండలూ రూపాంతరాలు. చూడు: బొంబాయిపుస్తకము]
 ౨౦ కొండకొండనున్న
 ౨౦౫ చావర్లు

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఓప్పు.	పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	ఓప్పు.
33	౯	ఖర్చు	ఖర్చు	౪౧	౬	రమణీయ	రమణీయ
౧౧	౧౧	వర్తకులు	వర్తకకులు	౪౨	౨	సద రహి	సద రహి
౧౨	౧౨	ఇంట్లు	ఇంట్లు	౧౪	౧౪	పట్టెలు	పట్టెలు
౧౯	౧౯	వర్తకులు	వర్తకకులు	౨౧	౨౧	నంతలో	నంతలో
3౪	౧	సందులకు సంది	సందులకు సంది	౬	౬	పయకంఠము	పయకంఠము
3	3	సంచరింపుచున్నవి	సంచరింపుచు నుంచున్నవి	౯	౯	యెండ	యెండ
౨౪	౨౪	ధిల్ల	ధిల్ల	౧౦	౧౦	యెండా	యెండా
౨౬	౨౬	కున్నా	కున్నా	౨౦	౨౦	ఉదయమున	ఉదయమున
౨8	౨8	"	"	"	"	అయూరు	అయూరు
౪	౪	ఇంగ్లీషు	ఇంగ్లీషు	౪	౪	అరాధనను	అరాధనను
౪	౪	ఎక్కినడిచి	ఎక్కినడిచి	౧3	౧3	తెలిసినది	తెలిసినది
38	౬	ధర్మము	ధర్మము	౫	౫	పయకంఠము	పయకంఠము
3౯	౧౨	వచ్చుచున్నారు	వచ్చుచున్నాడు	౯	౯	"	"
౧౯	౧౯	వస్తువులు	వస్తువులు (1)	౧౦	౧౦	ఉదయమున	ఉదయమున
౨౦	౨౦	సమృత్తమైన	సంపత్తమైన	౨	౨	వేరేకాదని	వేరేకాదని
౨8	౨8	భాట	భాట	౪	౪	రమణీయమైన	రమణీయమైన
౪౦	౧	రూపాయలు	రూపాయలు	౬	౬	మొకటి	మొకటి
౯	౯	అక్కడక్కడికి	అక్కడక్కడి	౧3	౧3	ఉదయమున	ఉదయమున
౧౯	౧౯	పుండ్రే	పుండ్రే	౨౦	౨౦	అర్చారు	అర్చారు
౨3	౨3	రమణీయముగ	రమణీయముగా	౨౧	౨౧	"	"
౨౫	౨౫	యడిచి; భూమి	యడిచి; భూమి	౨౫	౨౫	మధ్య	మధ్య

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	వివరము.
౪౬	౩	మధ్య	మధ్య
౪౭	౧౩	కర్	కర్త
౪౮	౧౫	తీర్	తీర్చి
౪౯	౧౯	గోదావరి	గోదావరి
౫౦	౨౩	"	"
౫౧	౫	ప్రతిదినమున్ను	ప్రతిదినమున్ను
౫౨	౮	గోదావరి	గోదావరి
౫౩	౧౧	వజ్రబంది	వజ్రబంది
౫౪	౨౨	ఇకనున్ను	ఇకనున్ను
౫౫	౨౬	తమలసాకులన్ను	తమలసాకులన్ను
౫౬	౨౮	వచ్చినట్లయితే	వచ్చినట్లయితే
౫౭	౬	వ్యాకృతులు	వ్యాకృతులు
౫౮	౧౯	పూర్ణ	పూర్ణ
౫౯	౨౪	ఉత్తర ప్రభుత్వ	ఉత్తర ప్రభుత్వ
౬౦	౧౫	కున్ను	కున్ను
౬౧	౩	గోదావరి	గోదావరి
౬౨	౧౧	చుట్టున్ను	చుట్టున్ను
౬౩	౧౨	ఊయొక్క	ఊయొక్క
౬౪	౧౩	మున్ను	మున్ను
౬౫	౨౪	వారికి	వారికి

[ఈ రెండు రూపాంతరాలు]

పుట.	పంక్తి.	తప్పు.	వివరము.
౫౧	౧౬	బయలు	బయలు
౫౨	౪	"	"
౫౩	౧౫	పవనము	పవనము
౫౪	౧౮	బయలు	బయలు
౫౫	౨౫	యడివి	యడివి
౫౬	౩	పయకంఠము	పయకంఠము
౫౭	౧౨	బ్రహ్మచారి	బ్రహ్మచారి
౫౮	౧౪	ముషోర్లు	ముషోర్లు
౫౯	౨౫	మధ్య	మధ్య
౬౦	౩	ధనారా	ధనారా
౬౧	౧౩	"	"
౬౨	౧౮	నిలిచి	నిలిచి
౬౩	౧౯	బయలు	బయలు
౬౪	౩	"	"
౬౫	౧౨	ఇంగిలీషు కలకటలు	ఇంగిలీషు కలకటలు
౬౬	౨౧	రిస్కెంట్లు	రిస్కెంట్లు
౬౭	౨౨	నంతలో	నంతలో
౬౮	౪	బయలు	బయలు
౬౯	౧౫	గట్టి	గట్టి
౭౦	౧౨	యొన్ను	యొన్ను
౭౧	౧౮	ఘంటలకు బయలు	ఘంటలకు బయలు

కావ్యముల క్రింది

పుట.	పంక్తి.	తపస్య.	వి.పస్య.
౧౯	౨౩	ఘంటలకు బయలుదేరి	ఘంటలకు బయలుదేరి
౨౦	౩	బక్రీ-బాయి	బక్రీ-బాయి
౨౧	౩	వారున్న	వారున్న
౨౨	౩	నుభవ	నుభవ
౨౩	౩	వారున్న	వారున్న
౨౪	౩	భాట	భాట
౨౫	౩	రిసెడెంటు	రిసెడెంటు
౨౬	౩	నివో	అతినివో
౨౭	౩	200	౨౦౦
౨౮	౩	సుతులు	జాతులు
౨౯	౩	రాజవంశము	రాజవంశము
౩౦	౩	చందా	చాందా
౩౧	౩	పిమ్మట	పింపట
౩౨	౩	సాహాయి	సాహాయి
౩౩	౩	కున్న	కున్న
౩౪	౩	దేశోత్తరము	దేశోత్తరదేశము
౩౫	౩	రాజాలకు	రాజాకు
౩౬	౩	కంటె	కంటె
౩౭	౩	దోచుచున్నవి	దోచుచున్నవి
౩౮	౩	దుర్భము	దుర్భము
౩౯	౩	పండు	పండు
౪౦	౩	యండ్లటలు	యండ్లటలు
౪౧	౩	మారువాడిబాతి	మారువాడిబాతి
౪౨	౩	చున్నది	చున్నది
౪౩	౩	చేయించడము	చేయించడము
౪౪	౩	దేశానికి	దేశానికి
౪౫	౩	లన్న	లన్న
౪౬	౩	అట్లుగాక	అట్లుగాక
౪౭	౩	యున్నది	యున్నది
౪౮	౩	ప్రతివ్యవహారము	ప్రతివ్యవహారము
౪౯	౩	అప్పుడు	అప్పుడు
౫౦	౩	ప్రవర్తించి	ప్రవర్తించి
౫౧	౩	ప్రస్తుతి	ప్రస్తుతి
౫౨	౩	వ్యవహారవి	వ్యవహారవి
౫౩	౩	తెలిసిన	తెలిసిన
౫౪	౩	యంగిలీషు	యంగిలీషు
౫౫	౩	బస్ గా	బస్ గా
౫౬	౩	మంత్రీ	మంత్రీ
౫౭	౩	ప్రపంచములో	ప్రపంచములో
౫౮	౩	మిశ్ర	మిశ్ర
౫౯	౩	అనేకములయి	అనేకములయి
౬౦	౩	నట్లయితే	నట్లయితే

పుట.	పంక్తి.	తపస్య.	ఓష్య.
౭౦	౧	యెదటి	యెదటి
౭౧	౧	యెదటి	యెదటి
౭౨	౧	యెదటి	యెదటి
౭౩	౧	యెదటి	యెదటి
౭౪	౧	యెదటి	యెదటి
౭౫	౧	యెదటి	యెదటి
౭౬	౧	యెదటి	యెదటి
౭౭	౧	యెదటి	యెదటి
౭౮	౧	యెదటి	యెదటి
౭౯	౧	యెదటి	యెదటి
౮౦	౧	యెదటి	యెదటి
౮౧	౧	యెదటి	యెదటి
౮౨	౧	యెదటి	యెదటి
౮౩	౧	యెదటి	యెదటి
౮౪	౧	యెదటి	యెదటి
౮౫	౧	యెదటి	యెదటి
౮౬	౧	యెదటి	యెదటి
౮౭	౧	యెదటి	యెదటి
౮౮	౧	యెదటి	యెదటి
౮౯	౧	యెదటి	యెదటి
౯౦	౧	యెదటి	యెదటి
౯౧	౧	యెదటి	యెదటి
౯౨	౧	యెదటి	యెదటి
౯౩	౧	యెదటి	యెదటి
౯౪	౧	యెదటి	యెదటి
౯౫	౧	యెదటి	యెదటి
౯౬	౧	యెదటి	యెదటి
౯౭	౧	యెదటి	యెదటి
౯౮	౧	యెదటి	యెదటి
౯౯	౧	యెదటి	యెదటి
౧౦౦	౧	యెదటి	యెదటి

ఓష్య.

తపస్య.

పుట.

పంక్తి.

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	ఓప్పు.
౮౪	౧౪	జీణె-	జీప్పు.
౧౬	౧౬	డనిస్తి	డనిస్తి
౧౪	౧౪	పరంపరగా	పరంపరగా
౧౩	౧౩	యిటువంటివి	యిటువంటి పడవలు
౧౬	౧౬	కుంపిణి	కుంఫణి
౧౫	౧౫	వణెపు	వణెపు
౧౩	౧౩	వడి	వడి
౧౯, ౨౦, ౨౧, ౨౨	౧౯, ౨౦, ౨౧, ౨౨	పర్వతము	పర్వతము
౨౦	౨౦	నవకాద	నవకాద
౧౮	౧౮	వచ్చి,	వచ్చి,
౧౨	౧౨	వదులు	వదులు
౨౦	౨౦	ఘాటులోపల వరకాయ	ఘాటులో పలవరకాయ
౨౩	౨౩	తత్పూర్వపు	తత్పూర్వపు
౧౧	౧౧	పూర్వము	పూర్వము
౨౨	౨౨	సాహెబు	సాహెబు
౨౬	౨౬	"	"
౨౩	౨౩	ధర్మము	ధర్మము
౨౯	౨౯	సమీపవర్తి	సమీపవర్తి
౬	౬	పూర్వము	పూర్వము
౧౬	౧౬	నిర్మలము	నిర్మలము
౧౯	౧౯	సుందరమయిన	ఒక పెక్కసుందరమయిన
౯౩	౯౩	బీరకాయలు	బీరకాయలు
౯౪	౯౪	గౌనర్ జనరల్	గౌనర్ జనరల్
౧౩	౧౩	గురికి	గురికి
౨౧	౨౧	ఘంటలకు	ఘంటలకు
౩	౩	యేర్పరచి	యేర్పరచి
౩	౩	మహారా	మహారా
౮	౮	మానం	మానం
౨౫	౨౫	అచార	అచార
౫	౫	సంమతి	సంమతి
౧౫	౧౫	కూడ్యలు	కూడ్యలు
౧౩	౧౩	తీర్చి	తీర్చి
౧౫	౧౫	తేది	తేది
౩	౩	నయ్యగాం	నయ్యగాం
౪	౪	దేవురి	దేవురి
౫	౫	మజిలీపూరి	మజిలీపూరి
౯	౯	పక్షిత్తాలు	పక్షిత్తాలు
౧౩	౧౩	సారవ త్రయనది	సారవ త్రయనది
౨౧	౨౧	మునుగు	మునుగు
౨౫	౨౫	యెపకాచి	యెర్పరచి
౨౮	౨౮	యేపకాచు	యేర్పరచు
౨	౨	దొరకును	దొరకును

పుట.	పం.కి.	త.ప్ర.	వి.ప్ర.
౧౧౪	౧౦	రూపాయిల	రూపాయలు
౧౧౫	౧౯	మిరిజాపూరి	మిరిజాపూరి
౧౧౬	౧౬	పగలున్న	పగలున్న
౧౧౭	౪	చేసికొని	చేసుకొని
౧౧౮	౫	పగలున్న	పగలున్న
౧౧౯	౧౫	బ్యాంకులను	బ్యాంకులున్న
౧౨౦	౨౦	బయలు	బయలు
౧౨౧	౨౦	పూర్వ	పూర్వ
౧౨౨	౫	౨౯ వ తేది	౨౯ తేది
౧౨౩	౧	సరుకులు	సరుకులు
౧౨౪	౧౦	జాగ్రత్త	జాగ్రత్త
౧౨౫	౧౪	దర్జా	దర్జా
౧౨౬	౧౧	చున్నవి.	చున్నవి.
౧౨౭	౯	బయలు	బయలు
౧౨౮	౨	యున్నది.	యున్నవి.
౧౨౯	౨౯	వారు తాకి	వారువారు తాకి
౧౩౦	౧	ప్రీ నూక్	ప్రీ నూక్
౧౩౧	౬	బ్యాంకుల	బ్యాంకుల
౧౩౨	౪	పురుషిణి	పురుషిణి
౧౩౩	౯	వచ్చి నన్ను	వచ్చిన నన్ను
౧౩౪	౧౯	వెనక నుంచు	వెనక నుంచు

పుట.	పం.కి.	త.ప్ర.	వి.ప్ర.
౧౨౦	౫	పారాకటాయించి	తెలవారులు నాపారాలో కూడా నాలుగు పక్కలా పారా కటాయించి
౧౨౧	౧౨	కాశిలో	కాశిలో
౧౨౨	౨౦	జేసి నాడు	చేసి నాడు
౧౨౩	౧౨	పురుషుణ్ణి; అతణ్ణి	పురుషుణ్ణి; అతణ్ణి
౧౨౪	౧౯	విరాజమానుడు	విరాజమానుడు
౧౨౫	౧౬	చేస్తు	చేస్తూ
౧౨౬	౨౩	నదులున్న	నదులున్న
౧౨౭	౧౪	బ్యాంకులను	బ్యాంకులను
౧౨౮	౪	యెట్లా కాశిలో	యెట్లా కాశిలో
౧౨౯	౨	విదియ	విదియ తిథి
౧౩౦	౧౯	చుట్టు	చుట్టూ
౧౩౧	౧౯-౨౦	తీసికొని	తీసుకొని
౧౩౨	౨౨	కట్టి వుంచి	కట్టి త్రివేణి సంగమము అవుచునుండేటంత దూరానికి శైవశివులో చుట్టూ గోడవలె కట్టి వుంచి
౧౩౩	౧౨	మంది	౧౨ మంది

శివశివులు

పుట, పం. కి.	త. ప్ప.	2. ప్ప.
౧౩౮. ౧	యేషానాచి	యేషానాచి
౨౦	ప్రయాగావళీల	ప్రయాగావళీల
౨౩	రూపాయిలు	రూపాయిలు
౧౩౯. ౨౪	ఆ. రూపాయిలు మట్టుకు	ఆ. రూపాయిలు కగిలి
౧౪౦	న్యూజోట్లు,	నవి. నా ప్రయాగావళీకి
౧౪౧	విత్తము కొద్ది	అంతాకూడి ౧౫౦ రూ
౧౪౨	తూర్పకము	పాయలు మట్టుకు
౧౪౩	ఫిట్టి	న్యూజోట్లు,
౨౬	కమకాద్వారా	విత్తము కొద్ది
౧౪౪	చాపల్యము	తూర్పకము
౧౪౫	శ్రాంతివాణిలున్న	ఫిట్టి
౨౦	వర్తకము	కమకాద్వారా
౧౪౬	భగవత్పాదులవారు	చాపల్యము
౨౦	వర్తక	శ్రాంతివాణిలున్న
౨౫	గోసాయిలు	వర్తకము
౧౪౭	యావత్తున్న	భగవత్పాదులవారు
౧౪౮	వారున్న	వర్తక
౧౪౯	పీఠికన్న	యాగోసాయిలు

పుట, పం. కి.	త. ప్ప.	2. ప్ప.
౧౨	స్వప్రయోజనకారి	ప్రయోజనకారి
౨౧	బ్రహ్మవాద	బ్రహ్మవాద
౬	సోపనము	సోపనము
౨౧	బయట	బయట
౩	వారని	వారని
౩	వారివద్ద	వారివద్ద
	గుత్తానికి	అయినా తీయనీయకుండా
	అందరున్న	బందోబస్తు చేసుకొని
	వదిలిన	యాత్రకు వచ్చే వారివద్ద
	పునా	గుత్తానికి
	మలహార్	అందరున్న
	పాఠ్య	వదిలిన
	గుజరి	పునా
	1856	మలహార్
	అవరణను	పాఠ్య
	యొక్క-వ	గుజరి
	ఫణి	1857
	డబ్బీలలో	అవరణను
		యొక్క-వ
		ఫణి
		డబ్బీలలో

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	పుట.	పంక్తి.	తప్ప.
౧౬౩	౧౩	కంఠె	౨౦౨	౧౪	హిందూ
౧౬౪	౨౧	సర్వోత్క్రామల	౧౯	౧౯	హిందీతమయిన
౧౬౪	౧౩	ప్రమాణ్యము			కర్ణములున్న
౧౬౪	౨౪	అభిప్రాయం			మైని కర్ణములున్న
౧౬౯	౧౦	పూనా	౨౦౪	౩	బయలు
౧౭౧	౧౯	అపరాపర	౨౦౬	౧౪	నివాసుల
౧౭౩	౨౪	చేసకొని సంకల్ప	౨౦౯	౨౨	చేరతున్నది.
౧౭౫	౧౪	పాకము	౨౧౦	౧౫	సామాగ్రిని
౧౭౪	౨౨	గాఢీపూరు	౨౧౨	౨౪	హోకాలతో
౧౭౪	"	కాఠీసుపూరు			నొక
౧౮౦	౨౦	గూడా	౨౧౫	౫	అల్లి
౧౮౦	౨౪	అందరున్న	౨౧౮	౨౩	ఖులనున్న
౧౮౫	౯	చేసినాడు	౨౩౦	౫	చుట్టున్న
౧౮౭	౧౨	పుత్తపర్ణమున్న	౨౩౩	౨౦	ఏకమేవ ద్వితీయ్యం
౧౮౭	౧౨	తగినది	౨౩౪	౨౦	అభాసముగా
౧౮౭	౧౩	రసికుడును	౨౩౫	౧౮	నందిన్ని ముంచిన
౧౯౯	౧	ఒప్పుకొన్నార	౨౩౭	౧౫	యేల అంత
౧౯౯	౧	జనమును	౨౪౦	౧౨	మహాలు
౨౦౧	౧	కొద్ది	౨౪౧	౨౦	యెవరున్న
			౨౪౧	౧౧	కుంఫిణి
			౧౬	౧౬	నూటికి

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	ఓప్పు.
౨౪౫	౧౮	కిందిట	కిందిట
౨౪౫-౬	౨౮	ఇండియా	ఇండియా
౨౪౬	౧౬	భాగములుగా	భాగములుగా
౨౪౭	౧౮	ల్యాంజెట్టూడు	ల్యాంజెట్టూడు
౨౪౮	౨౪	(లోకా) రాధ్యుడు	(లోకా) రాధ్యుడు
౨౪౯	౨	రెడునీ	రెడునీ
	౫	తెలిపే	తెలిసే
	౧౧	కనుక	కనుక
	౧	దగిన	తగిన
౨౫౦	౧౯	చేసికొంటూ	చేసుకొంటూ
	౭	నాటి	నాటి
౨౫౪	౧౧	(సర్వాంత) ర్యామి	(సర్వాంత) ర్యామి
౨౫౭	౯	కథకములలో	కథకములలో
	౧౯	(ప్రీతింగ	(ప్రీతింగ పులింగ
	౩	పున్నదని	పున్నవని
	౧౨	తాళము నేనాయింబితే	తాళమునే నాయింబితే
	౧౩	నాడేటటుగా	నాడేటందుకు
	౧౭	తన్నే	తన్నే
౨౫౯	౧౧	పుండే	నుండే
	౧౫	యితర	అయితర
	౨౦	దేయుచు	చేయుచు

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	ఓప్పు.
౨౬౦	౨౮	చెట్టుకు	చెట్టుకు
౨౬౧	౬	కాలమందున్న	కాలమందున్న
౨౬౨	౧౩	యొంత	యొంత
౨౬౪	౧౧	జలచరదేమాలు	జలచరదేమాములు
౨౬౫	౨౩	లేడనిన్ని	లేడనిన్ని
	౨౫	లేడను	లేడను
౨౬౬	౩	స్వభావముచేత	స్వభావ మహిమచేత
౨౬౮	౮	అధికారములున్న	అధికారములున్న
	౧౨	అచానకు	అచానకు
	౨౨	కసుబా	కసుబా
	౨౫	బస్తిలు	బస్తిలు
౨౬౯	౧	జాత్యంతరాల	జాత్యంతరాల
౨౭౩	౨	వెనుక	వెనుక
౨౭౪	౧౧	వసతి	వసతి
౨౭౮	౫	రెండున్న	రెండున్న
	౧౯	గిన్నె	గిన్నె
	౩	చెయ్యడము	చెయ్యడము
	౨౫	విధులలో	విధులలో
౨౮౦	౮-౯	బాహుళ్యము	బాహుళ్యము

పుట.	పంక్తి.	తప్ప.	ఓప్పు.
300	2	పుండ్రు.	ఓప్పు.
301	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
302	2	పుండ్రు.	పుండ్రు.
303	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
304	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
305	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
306	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
307	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
308	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
309	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
310	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
311	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
312	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
313	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
314	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
315	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
316	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
317	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
318	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
319	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.
320	08	పుండ్రు.	పుండ్రు.

(శ్రీ రామాయణము గాఠ పాఠము గాఠిక పాఠము రేఖితం)

9 24 కృతకములు పుస్తకములు

వీ ను గు ల వీ రా స్వా మ య్య గా రి

కా శీ యా త్ర చ రి త్ర

అసలు గ్రంథం - వ్రాతప్రతి

మ చ్చ వు ట లు

చెన్నుపట్టణం గవర్నమెంటు ఓరియంటల్ మాన్యుస్క్రిప్ట్స్ ట్రైబ్యరీలో
పున్ను నెం 1407 రు కాశీయాత్రచరిత్ర వ్రాతప్రతి, 1832 లో బందరు జిల్లాజడ్జిగా
పుండిన సీ. పీ. బ్యాగు దొరగారికి, ఈ గ్రంథకర్త-వీరాస్వామయ్యగారు వ్రాయించి
పంపిన అసలు పుస్తకమే.

ఇది 12½ అంగుళముల నిలువు 8½ అంగుళముల వెడల్పు గల ఆరచావులకు రెండు
పక్కలా పుటకు 21 పంక్తుల చొప్పున మంచి దస్తూతో తప్పలు లేకుండా వ్రాయ
బడిన 490 పుటల గ్రంథం. శైలిబద్ధము, గ్రంథ పాఠశులు లేవు. సమగ్రమైనది.

సంక్షిప్త పఠన బడిన ఇంకొక ప్రతి తమవద్ద నున్నదనిన్నీ 1838 లో అచ్చు
పడిన గ్రంథం ఇంకా సంక్షిప్తమైనదనిన్నీ ఇదే అన్నిటికంటే మేలైన ప్రతి అనిన్నీ
బ్యాగు గారు దీనిపైన 1839 లో రిమార్కు వ్రాసి యున్నారు.

ఈ అసలు గ్రంథానికి అచ్చుపుస్తకానికి భాషలోమాడా తేడాలు కనబడుతూ
పున్నవి. అసలు గ్రంథంయొక్క రచన ఎలావుంటుందో తెలియగలంకులకు మచ్చుకు
కొన్ని భాగాలను ఇక్కడ వుదాహరిస్తున్నాను.

వీరాస్వామయ్యగారు దినచర్యగాను, తమ మిత్రులైన కోమలేశ్వరపురం
శ్రీనివాసపిళ్లగారికి జాబులుగాను వ్రాసిన కాశీయాత్ర చరిత్ర గ్రంథరూపంగా
ఎలా కూర్చబడిందీ, దానిని అచ్చువేయడంలో ఆ గ్రంథాన్ని ఎలా తగ్గించినదీ,
ఎలాగ మార్చినదీ కూడా ఈ వ్రాతప్రతివల్ల తెలుస్తుంది. 'పుష్పకాలువకు వారధి
కట్టి వున్నది, దాటిరావలెక్కడి; దోవలో కొరతలేరుదాటవలెకనిది,' అనే మొద
లైన సూచనలు వీరాస్వామయ్యగారు అసలు జాబులలో మిత్రునికి వ్రాసిన
బాషతువే. వ్రాతప్రతిలోని భాషకూడా చాలావరకు మామూలుగా జాబులలో వ్రాసే
వాడుక భాషగానే వున్నది. ఇప్పటి వాడుకభాషకూ ఆ కాలంనాటి భాషకూ గల
తేడాలు కూడా దీనివల్ల తెలుస్తాయి. ముఖ్యంగా వర్ణక్రమంలోని విశేషాలు గమనించ
లేగినవి. ఉ|| బ్రాహ్మణులు, చంన్నపట్నము, వుంన్నవి, లింగము, తండ్లయారు
వేడు, బండ్డి, మొదలైనవి. కొ, కో, గొ, గో, దొ, ధో మొదలైన అక్షరాలకు
ఏత్యమిచ్చి కొమ్ము, కొమ్ముకు దీర్ఘము ఇచ్చి ఒకారముగా వ్రాసే పద్ధతి, ఇప్పుడు
అచ్చుఅక్షరాలలో దొరకడం లేదు. ఇంకా చాలా విశేషాలున్నవి మాచండి.

ఈ వ్రాతప్రతిలోని భాగములువ్రాసుకొనుట కనుజ్ఞ నిచ్చిన స్వామ్యలిఖిత
పుస్తక భాండా గారాధికారులకు కృతజ్ఞుడను.

బెజవాడ, }
20—9—41.

—దిగవల్లి వేంకటశివరావు.

౧౮౩౦ సంవత్సరం మే నెల ౧౮ది కుజవారం రాత్రి ౯ ఘంటలకు చంన్నపల్లం వదిలి ప్రయాణమయి మాధవరం అనే గ్రామములో రాత్రి నిలిచినాను మాధవరం తండ్లయారు వేడులోవుండె నాతోటకు మూడుఘడియల దూరం కీసీరుభూమి మాధుగ్యమయిన పునక సమ్మద్దికలదు దావిడ వైష్ణవులు కాపురం క్రిష్ణమీద లక్ష్యం లెదు సమిధలు వగయిర్లా పల్లంలో అమ్ముకుని జీవనం చేసేవారు దోవలో పుష్పకయ్య వున్నది ఆ పుష్పకాలువకు వారధికట్టి వున్నది దాటి రావలశ్నిది.

౧౯ వుదయాన మాధవరం వదిలి పొల్లిపాలవాయ సత్రం మార్గం వెంకటేశనాయడి సత్రం చేరినాను అక్కడ తటాకము వున్న సత్రం ఖలమయివున్నది అంగళ్లుకద్దు మాధవరాసికి ౫ ఘడి యలదూరం దోవ సరాళమయిన బండ్డిభాట ఆ రాత్రి పెద్దపాళెం చేరి నాను దోవలో కొరతలేరు దాటవలసినది దగ్గర దగ్గర గ్రామాలు వున్నవి భాట సరాళం పెద్దపాళెంలో శక్తిరూపకంగా పరమాత్ముడు తామస ఆరాధనను అంగీకరించి లోకుల యిష్టసిద్ధి చేస్తూ వున్నాడు అరణ్య నదీతీరం వాసయోగ్యం బ్రాహ్మణ అగ్రహారం పలపట్టాడ యిండ్లు శివాలయం వున్నది ఆ శక్తి చిన్న లింగం జాడగా భూమిలో పుడవించివున్నది శక్తి ఆలయం బహు చిన్నది శూద్రపూజ యీ స్థలం పై సత్రానికి రెండుఆమడ దూరం.

౨౦ ది పగులు పెద్దపాళెంలోవుండి రాత్రి తిరువళ్ళూరు చేరి నాను దోవలో కొరతలేరు మళ్ళీ దాటవలశ్నిది దోవ సరాళం మంచి బండ్డిభాట వెంగలి అనే గ్రామంవద్ద దోవలో సత్రంవున్నది తిరువళ్ళూరు విష్ణుస్థలం తీర్థప్రబల్యం (పుట. ౨) తీర్థంపేరు హృత్తాపనాశనీ తీర్థంలో ప్రాధానవాండ్లు బెల్లం వేయడం సాత్వికమూర్తి మహా ప్రాయశ్చిత్తాలలో స్మృతిరీతిగా యీ తీర్థం స్నానం యెత్తివున్నది ప్రాబల్యం స్మస్త వస్తువులు దొరుకును యీస్థలం పయిపాళ్యాని. రెండున్నర ఆమడ యిక్కడ ౨౧ ది మధ్యాంశ్నంవరకు వున్నాను

౨౧ ది రాత్రి రామంజేరి మాగ్గంగా కనకమ్మ సత్రం చేరి నాను ౨ ఆమడదూరం నది దాటవలశ్చిది రామంజేరివద్ద దారి రాతి గొట్టు మిగతాభాట సరాళం సత్రం బామ్మకొటి శంకరయ్య కట్టి నాడు ప్యాటస్థలం కోమట్లు వుపపన్నులు అగ్రహారం వుంన్నది యిది మొదలుగా కావేటినగరంవారి శీమ గుంట్ల వుదకం బాగావుంన్నది.

౨౨ ది బుగ్గగుడి భోజనానికి పగులు చేరినాను భాట సరాళం దూరం ౧౫ ఆమడ పుణ్యప్రదేశం శాశ్వతంగా మూడుధారలు గంగా యమునా సరస్వతీ అనిపించుచుకుని గుడికిండ్ల స్రవించ్చి నదిలోపడుతుం న్నది కాశీగుడి లాచ్చునగా మూతులకు పేరు వుంచ్చివుంన్నారు సమీపాన వూరు యిండ్లు లేదు పదాధాలు దూరాన్నించి తెచ్చుకుని గుడికి సమీపవర్తిగా వుండే తోపులో వట్టచేసుకుని భోజనం చేసుకో వలశ్చిది రమణియ్యం ప్రదేశం వుదకవసతి అరణ్య నదీతీరం యీరాత్రి నగిర మాగ్గంగా వుత్తూరు చేరినాను ౧౫ ఆమడదూరం నగిరవద్ద కనమ దాటవలశ్చిది కనమ రాతిగొట్టు ౪ ఘడియల దూరం భాట ప్రయాస అవతల సరాళమయిన భాట నగిరి ప్యాటస్థలం సకల పన్నువులు ముసాఫరులకు కావలశ్చిది దొనుకును యీ నగిరిలో వెంకటేశనాయ (పుట.౩) డి కొమారుడు గొప్ప సత్రం కట్టను యత్నంచేస్తూ వున్నాడు- వుత్తూరిలో మునియప్పిళ్ల సత్రం వుంన్నది యిప్పుడువచ్చిన బ్రాం మ్మొల్లు గోసాయిలకు బైరాగులకు సదావర్తి యిచ్చేటట్టు నిశ్చ యమయి వుంన్నది కుంభినీవారు దొరలకు ముసాఫరుఖానా కట్టివుం న్నారు చింన్న ప్యాటస్థలం కావలశిన సామానులు దొరుకును బ్రాంహ్మల యిండ్లు వుంన్నవి మంచ్చినీళ్లగుంట్ల వుంన్నది రమణియ్య ప్రదేశం చుట్టూ కొండలు.

౨౩ ది అంజాలమ్మ కనమదాటి వడమాలపేటసత్రం ప్రవేశం చినాను అమడదూరం కనమరాతిగొట్టు అయినా దాటడం నిండ్డా ప్రయాసకాదు ఆ కనమలో అంజాలమ్మ అనే శక్తి ప్రతిమెను వుంచ్చి వుంన్నది పందిలివేళి వున్నారు పరమాత్ముడి చైతన్యం ఆ ప్రతిమ యందు ప్రతిఫలించి ప్రాధికంచినవారి యిష్టశిద్ధిని చేస్తూవుంన్నది భాట సరాళం యీ సత్రం కొల్లా పెద్దసామిశెట్టి కట్టించినాడు సత్రం

విశాలంగావుంన్నది బ్రాహ్మణ్యమాత్రం సదావతీ యిస్తూన్నార తద్వారా సత్రానికి యశస్సు కలిగివుంన్నది కనకమ్మసత్రం మొదలు యీవరకు కావేటినేగరంచారిరాజ్యం యీ రాత్రి అలమేలుమంగా పురం మార్గంగా దిగువతిరుపతి చేరినాను ఆమడదూరం దోవలో సువనముఖరి దాటవలశినది చెరువుకట్టమీద కొంతదూరం భాట నడవవలశ్చిది సరాళమయిన భాటను దోవలో కొన్ని బస్తీఅయి వూళ్ళు వుంన్నవి ౨౩ ది ఆదివారం ౨౪ది సోమవారం ౨౫ది మంగళవారం ౨౬ది బుధవారం ౨౭ది గురువారం (పుట.౪) ౨౮ది శుక్రవారం ౨౯ది శనివారం ౩౦ ఆదివారం యీ తేదీ దినములు దిగువతిరుప తిలో వుంన్నాను.

౨౬ ది బుధవారం కొండయెక్కి దిగినాను ౨౭ ది గురువారం కపిలతీర్థంలో సమారాధన చేసినాను ౩౦ ది ఆదివారం పగులు ౩ ఘంటలు తిరుపతివదిలి కరకంబాడికి పోయినాను దిగువ తిరుపతిలో గోవిందరాజులగుడి కోదండరామస్వామిగుడి వున్నది రామస్వామి గుడికి సర్కారు కుమ్మక్క వమీలేదు గోవిందరాజుల గుడి ఆచార్య పురుషుల స్వాధీనంలో వున్నది సర్కారువిచారణ కద్దు బ్రాహ్మణు త్రిమతస్తులగా ౨౦౦ యింట్లు కద్దు గురునాథశైట్రి అన్నసత్రం స్తాధులకు వుంచి వున్నాడు మునియప్పిళ్ల ౧౬ మంది చింన్నవాండ్లను పోషించి పాటకశాల వుచ్చి వేదాధ్యయనం చెప్పిస్తూ వున్నాడు చందులాలా మొదలయిన ముగ్గురు పుణ్యాత్ములు గోసాయిల వగైరాలకు సదావతీ యిప్పిస్తూవున్నారు రెండు మూడు రామానుజ కూటాలని నామకరణంచేసి శ్రీ వైష్ణవులు ప్రసాదం దినం కలుగుతూ వున్నది. భారీవూరు సకలపదార్థాలు దొరుకును సకలవిధములయిన పనివాండ్లు కలరు పంగులూరు గురునాథశైట్రి వగయిరా కొండరు సాహుకార్లు వున్నారు పహారుస్థలం అనిపించు కుంటూ వున్నది కోతుల వుపద్రీవం కలిగివున్నది పానానికి నరశింహాతీర్థం వుదకం వుపయోగిస్తుంన్నది గాని వేరేలేదు రెండు ఘడియల దూశంలో కఫిలతీర్థం వున్నది యిది బహురమణియ్య ప్రదేశం గంగదార సదాపడుతూ కింధ తటాకవతుగా గంగ నిలిచివున్నది (పుట. ౫)

చుట్టూ విశాలమయిన మంటపం కట్టివుంన్నది బ్రాహ్మణ సంవారాధనకు అతియోగ్యంగా వుంన్నది యీ చుట్టుపక్క దేవస్థలాలలో చందులాలాధర్మాలు నిండాగా జనుగుతున్నది ఘాలికాలంగన్ను కొండమీద ఒక పగులు వున్నాను దిగువ తిరుపతినుంచి కొండమీద స్వామివుండే ప్రదేశం ౧౫ ఆమడ ఘాలిగోపురంవర్కు యెక్కుడు దిగుడు బహు కష్టం ఆవల కొంతప్రదేశం ససుఖామిగా వుంటున్నది మల్లి యెక్కడం దిగడం కలిగినా ఘాలిగోపురంవర్కు కలిగినంత ప్రయాసకాదు దారిలో నిలవడానికి అనేక మంటపాలు వుదకవసతి కలిగివున్నది ఘాలిగోపురంవద్ద వఖ బయిరాగి శ్రీరామవిగ్రహాలను ఆరాధిస్తూ వచ్చిన వారికి మజ్జిగ మొదలైనది యిచ్చి ఆదరిస్తూవున్నాడు యెగువ తిరుపతిస్వామికి చెల్లుబడిఅయ్యె ప్రార్థనలవల్ల కుంఠిణీవారికి సుమారు లక్షరూపాయలు వస్తూవున్నది యె సత్కార్యం యెగువ జరిపించు డానికి సర్కారు రూక యివ్వవలసివున్నది యిక్కడ పరమాత్ముడు సంపూర్ణ కటాక్షంతో ప్రతిఫలించి లోకల పాపాన్ని వారివిత్రం కుండాహరించి యిష్టశిద్ధి చేస్తూవున్నాడు వుండే శ్రీనివాసమూర్తి ప్రతిమె దివ్యమంగళవిగ్రహాంగ్గావున్నది దేవతులో ల్యాక దేవతులకు సమానమయిన వారో గత కాలలో ఆమూర్తినీ ఆరాధించినట్లు తోస్తున్నది యిక్కడ గోసాయి బయిరాగులకు గురువీరంగా వుండే మహాత్ముమతం వకటి అతివిశాలంగా కట్టివున్నది ఆ మహాత్ముకు శిష్యాజ్ఞాన విస్తారం కలదు యిండ్లు సంకుచితం చైత్రమాసం మొదులు శ్రేష్టమాసంవర్కు వుదయకాలమందు ఛ (పుట.౬) ఛల్లని ఘాలి కొట్టుతున్నది అది శీతఞ్చి కొండమీద వుండేవారికి నిండ్లారోగ ప్రద మవుతున్నది కోతుల వుపద్రవం విస్తారం అడివిపందులు నిరోప ద్రవంగా మనుష్యుల మధ్యే సంచరిస్తూవుంటున్నది ఘాలికాలంలో మనుష్యులు నిండా కొండమీద వుండడం లేదు కొండమీద అరతిరు పావడ ౨౨౦ రూపాయలు యిచ్చి విడిచి దక్షిణసమేతంగా ప్రసాదం వినయోగం చేయడమయినది.

3౦ ఆదివారం రాత్రి కరకరంబాడి చేరినాను దిగువతిరుపతికి ఆమడ దూరానికి కొంచుం తక్కువగా వున్నది యిది పాలెగాడి

వూరు తిరుపతివగై రా వూళ్ల కావలికిగాను యీ కరకరంబాడి దీనితో చేరిన కొన్ని గ్రామాలు ఆపాలెగాడికి కుంఫిణీవారు జారీగా నడిపిస్తూ వున్నారు వూరు వసతి అయినదికాదు అయిన అవతల కఠినమయిన అడివిగనుకు విధిల్యక దిగవలశ్చి మజలీ అయినది పోస్తుకాఫీసు యిక్కడ వున్నది యథోచితంగా సామానులు ముసాఫరులకు దొరుకుతున్నది యిక్కడ ముసాఫరుఖానా కట్టి వున్నది.

30 ది పగులు ౯ ఘంటలు ముందురాత్రి రెండు ఘంటలు బయలుదేరి శెట్టిగుంట చేరినాను దోవమిక్కిలి అగణ్య మధ్యంలో వుండి వున్నది దొంగల రొమ్మ మిక్కిలికద్దు రాతిగొట్టు మాగ్గం మధ్యే పాలెగాండ్ల వూళ్లు మామండుారు క్రిష్ణాపురం దోవలో దాట వలశ్చిది వీరి సహాయం ల్యక మాతుబరులు నిభయంగా యీ అడ్డీ దాటలేరు కలక్కటరులు యీ అడ్డీబాట నిభయం చెయ్యడానికి (పుట. ౭) చాత కాకుండా వున్నది మామండుారికి యీవల గి ఘడి యల దూరములో బాలపల్లె అనేవూరు వున్నది అది మొదలు కడప జిల్లా సరిహద్దు యీ బాలపల్లె భూమిసీళ్లు బహు రోగప్రదమయినది యిక్కడ రెండుమూడు నదుల వంటి కాలువలు దాటవలెను ఖనమ వఖటి దాటవలెను బాట బహు రాతిగొట్టు యెక్కుడు దిగుడుగా వుంటున్నది బహు దట్టమయిన వెదురు అడివి యీ శెట్టిగుంటలో మంచి నీళ్ళకు చెరువు వఖటివున్నది రెండు బ్రాహ్మణ యిండ్లు కలవు ప్యటస్థళం కావలశిన సామానులు దొరుకును బాలపల్లె మొదలు కడప కలక్కటరు అడ్డీకొట్టి బాటవెడల్పుచేసి అక్కడక్కడ తాణాలు వుంచి వున్నాడు శెట్టిగుంట చేరె వర్కు బాట రాతిగొట్టుగానున్న అడ్డీగానున్న వుంటున్నది కరకరంబాడినుంచి ఆపాలెగాండ్లను నుంచితనం చేసి యిరువై యింటికి తుపాకీవాండ్లను శెట్టిగుంట దాకా తెచ్చినాను బాలపల్లెలో ముసాఫరుఖానా వున్నది యీ దినం పగులు 3 ఘంటలు బయలు దేరి సాయంత్రం ౭ ఘంటలు ౧ ఆమడ దూరంలో వుండే కోడూరువద్ద వుండే సత్రం అగ్రహారం చేరినాను కోడూరు బస్తి ప్యటస్థళం ముసాఫరుల ఖానా వున్నది

• బ్రహ్మణయిండ్లు లేవు పయిలగ్రహారంలో యెమీ దొరకడు అంగ్గళ్లు లేవు బ్రాహ్మణులు శాంతులు కాను.

• ౧ ది జూన్ గి ఘంటలు బయలు వెళ్లి ఆమడదూరంలో వుండే వోరంబాడు ౯ ఘంటలు చేరినాను యిక్కడ ముసాఫరు ఖానా వున్నది ప్యాటస్థళం అన్ని సామానులు దొరుకును బాట బాగానె వున్నది శెట్టిగుంట నుంచి కోడూరికి రెండుమాగాలు వఖటి అడ్విలో దంశుభాట వఖటి పల్లెలమీద కాలిబాట యీ కాలి భాటలోను సవారీలు రావచ్చు (పుట. ౮)ను అడ్విభయం కోడూరితో సరి యివతల భూమి తెరపగా దగ్గర దగ్గర గ్రామాలు పయిరువాలం వ్రదకవసతి యిది మొదలయినది భాటలో కోడూరి మొదలు కలిగి వున్నది యక్కడ చూచినా చింతచెట్లు కలవు బాలపల్లెవద్ద వుండే కొండ వాగునీళ్లు నాబోయీలు వగైరా తాగినందున వఖ బోయి వక కావడివాడు జ్వరం తగిలి ఖాయిలా పడ్డండ్ను సమీపవతుగావుండే వోరంబాడిలో మధ్యాంన్నం నిలిచినాను యీ బాలపల్లెవద్ద వుండే వాగువద్ద రాతిగొట్టు కనుచు వున్నది వాటివద్ద శ్రీనివాసమూర్తి పాదం వున్నది అక్కడ నుంచి పడమటి దేశస్తులు కొండ్ర యెక్కు తారు యీ దినం ౩ ఘంటలు బయలు దేరి ఘడియప్రొద్దువుండగా పుల్లంప్యాట చేరినాను ౪ ఘడియలు దూరం ముసాఫరు ఖానావున్నది ప్యాటస్థళం బ్రాహ్మణయిండ్లు కలవు. (ఈ మద్యణం పుటలు. ౧-౩)

వ్యాకృత ప్రతి పుటలు ౪౪-౫౦. (చూడు. ఈ ముద్రణం పుటలు. ౩౨-౩౬)

• జూన్ ౨౯ ది మంగళవారం రాత్రి మొదలు జూలాయి యనిమిదో తేదీ మంగళవారం సాయింత్రంవరకు హయిదరా బాదు షహారుతో చేరిన బేగంబాజారులో వున్నాను ఆ రాత్రి మొదలు జూలాయి ౧౯ ది సోమవారం రాత్రివరకు శెకేద్రాబాదు అనే పేరు గలిగిన యింగలీషు వారిదండు వుండే బస్తీకి సమీపంగా వుండే కాకాగూడం అనే బొమ్మదేవరు నాగన్న తోట చావడిలో వున్నాను యీ హయిదరాబాదు షహారుకు చుట్టు బేగంబాజారు అనే బస్తీ ౧ సాహుకాల కొరీలుకలది వున్నది యిది షహారు ఆవేక్షయా

వాసయోగ్యం యిక్కడికి కోశడు దూరములో కారువాన అనే బస్తీ
 రత్నాలు వగైరా అంమ్మె వత్తకులు వుండె స్థలం వకటి వున్నది
 ఆ బేగంబాజారుకు చేరినట్టు యింగిలీషు రిసై డెట్టు నిజాంవారి ఖర్చు
 కింద విస్తారంగానున్న అలంకారంగానున్న వక హవేలి కట్టించుకొని
 (పుట. ౪౫) బాడిగె నిజాంకు యిస్తూ కాపురంవున్నాడు యీ హవేలి
 చుట్టు లోకులు వర్తకులు యింట్లు కట్టుకుని వుండుట చేత వకపెద్ద బస్తీ
 అయినది యీ స్థలం పేరు చంద్రీఘాటు అంటున్నారు షహారులోపల
 మాలీబండ అనే పేరు గల్గిన వకపేట వున్నది యీ స్థలమందు యిక్కడ
 కల బ్రాహ్మణుండలి యింట్లు కట్టుకుని కాపురం వున్నారు దివాను
 పెషకారు చందులూలు యిక్కడ యిల్లు కట్టుకుని కాపురం వున్నారు
 నిజాం దేవిడి యీ షహారు మధ్యే వున్నది అన్కె మయిన పెద్ద మను
 ష్యులు అమీర్లు వ్రమారాలు అనే పేరుగలవార్లు సాధారణపు వర్త
 కులు నిజాంవంశస్తులు షహారుమధ్య కాపురంవున్నారు షహారుమధ్య
 మక్కామశీదు అనే వక తురకల జపశాల వున్నది వాటిస్తూపీలు రెండు
 మొలాం చెసినది బహుదూరాన్ని తెలుస్తుంది మశీదుకు యదురుగా
 లోగడ దివాను మీరాలం అనేవాడు కట్టించిన కారంజీలు లోతు కలది
 వున్నది వాటికి సమీపముగా గుజలీ అంగడీచోకు అనేపేరు గలది
 ౧ బట్టల అంగళ్లు పాత్రీసామాను అంగళ్లు నాలుగుదోవలు చేరడానికి
 గాను కట్టించ ఒక గొప్పస్తూపె కలిగి నాలుద్వారాలుకలిగిన వక చావడి
 వున్నది షహారులోపల రాజవీధులకంత్రా గుండురాళ్ళు పరిచినారు
 అటువంటి వీధులలోవుండె కస్తూలము అడుసు నడిచేవారికి పాదాలను
 పూడుస్తూ వుంటున్నది యింట్ల అలంకారం సంతుల కునంది యితర
 దక్షిణ దేశం షహారులో వాసంచేసేవారికి యిప్పటిగావుండదు రాజ
 వీధులలో ఏనుగులు మొదలైన నామానాలు సదా వస్తూపోతూ వుండుట
 చేతనున్న ప్రతిమనిషి ఆయుధపాణులయి మెత్తని వారిని (పుట. ౪౬)
 నరకడం కొట్టడం శూరకృత్యంగా యిక్కడ యంచేవాడికె అయి యుండ
 డము చేత షహారులో యితర నేత్రులు సవారి మీద పోయి
 రావలిస్తే కొందరు ఆయుధపాణులు వాక్పారుషం కలవారినిగా కూడా
 పిల్చుకొని పోవలశివున్నది కృష్ణానది దాటినది మొదలు హయిదరా

బాదువరకు పక్కీరులమయం గనుక సవారిమీద యవరువచ్చినా అడు
 గడుక్కు పక్కీరులు పోగడి భీక్షం అడగకమానరు వారికి కొన్ని
 గవ్వలయినా యిస్తూ రాకపోతే అవుమానం వంటిది పై సావారికి
 గొప్ప సంభావన చంన్నపట్లం రూపి గి యిక్కడి పైసాలు గిం
 పైసా గి 20 పుండీలు గవ్వలు పుండీ గి-గవ్వలు 8 యీ హాయిద
 రా బాదులో పిచ్చి రూపాయలని వకదినుసు గోవిందబకుషీలు అని వక
 దినుసు చలామణి అవుతుంది యీ రూపాయిలు వకచేతినుండి వకచేతికి
 వచ్చినట్లు అయితే వకటి రెండు పయిసాలు పట్టమియ్యకనే మారకం
 కానేరదు యీ చలామణి రూపాయలకు యిక్కడ వారుచేసే పరీక్ష
 అన్యదృశ్యము యటువంటి రూపాయికయినా వకదోషం పెట్టకమానరు
 చన్నపట్లం కుంపిణీరూపాయలకు ఆ తొందర లేదూ అయితే దొరకవు
 యిక్కడి రూపాయిలకు రూపి గి-పైసాలురం యీ షహారుగోడకు
 చేరినట్లుగా ముశీ అని యిక్కడివారు చెప్పే ముచుకుందనది పారుతూ
 వున్నది యీనది వాడవల్లవద్ద కిష్టలో కలుస్తున్నది గొప్పనది పాయిన
 సంవత్స (పుట. 82) రం నది ప్రవాహం యెక్కువగా వచ్చి శిలీ దర్వా
 జా వద్ద యింగ్లీసువారుకట్టిన వారధిని పగలగొట్టి యీ షహారులో
 కొన్ని వీధులు ముంచివేశిపోయినది బేగంబాజారు షహారు మధ్య
 యీ నది దాటడానికి పూర్వకాలమందు తురకలు రాళ్లతో అతిజ
 లనతుగా వక వారధి యెనుగలు మొదలయినది గుంపులుగా ఎక్కి
 పోవడానికి యోగ్యంగా కట్టినారు షహారుచుట్టూ చిన్న తిప్పలు
 కొండలమయం అనేక తిప్పల అగ్రమందు ముశీదులు కట్టివున్నారు
 హిందూ దేవాలయాలులేవు వున్నా విద్దికిరానివ్వరు షహారుకు యిం
 గిలీసు దండ్లుకు 2 కోసులదూరం వున్నది మధ్య హుస్సెనుసాగరు
 అనే పేరుగల వక గొప్ప చెర్వు వున్నది ఆకట్టమీద యింగ్లీసువారు
 గుర్రపుబండ్లు పొయ్యేటందుకు యోగ్యంగా భాట ముచ్చటగా చక్క
 చేసి మొగలాయి వాహనాలు మనుష్యులు యెక్కి నడిచి చరచకుండా
 భాటకు యిరుపక్కలా తమ పారా పెట్టియున్నారు జాతులవాండ్రను
 వినహాగా యితరులను ఆకట్టమీద హుకుంల్యాక యెక్కనివ్వరు యీ
 జాతులవాధిపేరు పరంగ్లని యాల అంట్టారంటే ఫిరంగ్లతో సహా

వాసం చేసేవారుగన్ను పరంగివారని యీ దేశస్తులనసాగినారు యితర దేశాలలో పరంగివారని అనబడ్డారు కుంభిణీలమ్మరు వుండే స్థలం హాయిద రా బాదుకన్నా దిన దినానికి యెక్కువగా (పుట. ౪౮) బస్తీ అవుతున్నది ౨ సంవత్సరముల కింద నేను చూచినప్పటికంన్నా యిప్పటికీ హాశ్వర్యకరమయిన బస్తీ అయినది షహారులో వస్తువుల్కు నిరుకులేదు యెవస్తువమీద సుంకాన్ని యవడు వూహించి దరఖాస్తు చేసినా దివాణజీ సుంకం గుత్తయిస్తాడు కట్టెలబండ్లకు విస్తరాకుల్కు షహారులో రావడానికి న్నాల్లు అయిదు తీరువలు అడిగితీసేవాడికి జోరా వరి గొద్ది యివ్వవలసివున్నది చంప్పినా అడిగే దిక్కులేదు యింగిలీను దండ్లులో యీ తొందర ల్యాక న్యాయ విచారణకూడా కొత్తవాలే చావడిలో కంమ్మిసరయాట్టు అసిస్టాంటుగుండా జరుగుతుంది గన్నులోకులు వర్తకులు యీదండ్లులో వశించడానికి దినదినానికి యెక్కువగా యిచ్చయిస్తావున్నారు యిక్కడి యిండ్లు అంత్రా యెన్నిమిద్దెలు అంతస్తులవారిగా కట్టినా స్తంభాలమీద పయిపూరి లోభంచేసి మట్టి గోడలుపెట్టి ఆ గోడలపైన నాజూకు అయిన సంన్నగార కావలశ్చి చిత్ర) విచిత్రాలతో పూస్తూన్నారు యిక్కడ మట్టి గులక కలిస్సి యెర్రోర్యేగడ మహాఘట్టిగా వుండతగ్గది యింగిలీను దండులో నేను దిగిన స్థలం వాసయోగ్యం యీ షహారుచుట్టూవుండే భూమి బహు సారవతులయినది యెవ్రిక్షం వేసినా అతివీర్యంగా పయిరు అయి వస్తున్నది అయితే పయిరు పెట్టె శ్రద్ధ యెవరికి రెండ్లు కారణాలవల్ల లేవు మొదటికారణం బీదలయినవారు యెచ్చెట్టు వేసినా (పుట. ౪౯) వాటి ఫలాన్ని క్షేమంగా ఆయుధాలే ఆభరణాలుగా వుంచుకొని దర్పణమె యశస్సుగా బావించ్చుకొనివుండే లోకులు అనుభవించు నియ్యరు వ్రపపంన్నులు తోటలు వనాలు వెతామంటె విపత్సరంపరలు రాజకియ్యంచాత అప్పటప్పటికి వారికి కలుగుట చాత తోనుఖం అను భవించడానికి ప్రాప్తం ల్యాకవున్నది యింతకు వోచివేసిన చెట్లు మహాభాగా అయివున్నది ఛోటా ఆరంజిపండ్లు విస్తారంకద్దు సకల విధములయిన పండ్లు అంటిపండ్లు వినహాగా మంచ్చిది దొరుకును అయితే అతి ప్రియము చంన్న పట్టాసకన్నా మూడింతల ధర యివ్వ

వలశ్నిది కూరగాయలు అదెప్పికారము ప్రియమయినా మహా రుచి కరంగా వున్నది వస్త్రాలు ఆభరణాలు శిషాయిలాయక్కు అయినవి యీ షహారులో దొరుకును భారీరత్నాలుకొనేపాటి వుత్సాహం ధైర్యం ఎవరికి లేనందున వతకకులు తేవడంలేదు ఆభరణాలు వగయిరా వుంచుకొని విక్రియించే తమ కాపునిమిత్త్యం కొంత శిబ్బంది వుంచవలశి వుంటున్నది తద్వారా వక బుజురుగు వారికి కలగడవమవుతున్నది అందువల్ల కావలశ్ని గొప్పవారు వారి యింటికి వెళ్ళడం వారిని పిలిపించుచుని కావలశింది వారు సెప్పినధరకు పుచ్చుకుని తమకు సమ్మతి అయినప్పుడు ఖరీదుచేస్తూ వస్తారు వతకకసరళిగా అటువంటి గొప్ప వస్తువులుకొని అమ్మడంలేదు సాత్విక ప్రభుత్వంకల రాజ్యంలో మెదిగిన వారికి యీ షహారులో వునికిన్ని యీరాజ్య సంచారమున్నూ భయ ప్రదంగా వుంపుట. గం)టుంన్నది. (చూడు. ఈ ముద్రాణం పుట 3౬)

వ్రాతపత్రి పుట ౩౫౫ *

కిష్టనగరు చేరినది మొదలు ప్రతిదినం కొంత మబ్బువేశి నాలుగు ఘడియలు అమితమయిన ఘాలి కొట్టి పడవలను హల్ల కల్లోలంచేసి మబ్బును తీసుకొనిపోతూ వున్నది యీ చానక్కు లో ముందు దినములు వెఫ్టూడ్ డాకటర్ కార్పిన్ అనేవారి తోటలో గంగ్గవడ్డన గుడారాలువేశి నివశించినాను యీ యిద్దరు ధొరలు బహు పరోపకారులున్న సాంప్రదాయకులుగా తోచినది ఆ డాకటర్ కార్పిన్ అనే దొర శిశుల చికిత్స నిమిత్తంగా వక గ్రంథం చేసినాడు భేదివాంతి (పుట. 3౫౬) చికిత్స నిమిత్తమున్ను అదెప్పికారం వక గ్రంథం చేసినాడు నా డేరాలు వెయ్యడానకు పరిశుధి అయిన స్త్రలం నాబజారా నిలిచిన తావులో దొరకక పోయినంతలో సమీప నివాసు లయిన పయియిద్దరు దొరలకు వారితోటలో కొంచ్చం స్త్రలం నిమిత్తం వఖి చీటి వ్రాసుకుంన్నం తల్లో సర్వాంతర్యామియొక్క ప్రేరేపణ

* పాత ముద్రాణం అచ్చుపుస్తకంలో ఈ పేరాగావులేదు. అందువల్ల ఈ ముద్రాణంలోనూ లేదు.

† ఈ ముద్రాణంలో ఆచానక్కు (బారకుపూరు) పుట: ౩౬౮

చాత నాకు కావలసినంత స్త్రీలం వారి తోటలో యిచ్చి నేను అక్కడ వుంన్న ఖుట్టుకు సహోదర న్యాయంగా నడిపించినారు యీశ్వరుడు వారిని రక్షించు గాకా.

ప్రాత ప్రితిపుట ౩౫౬. (ఈ ముద్రణం పుట ౨౬౯)

(౧౮౩౧) ఏప్రిల్ తేదీ శనివారం ౧౨ ఘంటలు సార్వభౌముడి విభూతి పరంపర యెక్కువగా కలిగిన కలకత్తాపట్నం ప్రవేశించినాను యీ దినముల్లో యిక్కడ నివాసం చేసే జనసమూహంయొక్క దేశ కాల ద్వారా జనించే భక్తి పురస్కరమయిన చరతుపూజా భాను పూజా అనే ఆరాధనలు యీశ్వర వైతన్యం యిక్కడ విస్తారం ప్రతి భాతియై * (యెట్లా హైదరాబాదులో నా ప్రవేశకాలంలో తన ఆరాధనకొరకు వీలపండగను సంభవింప చేసినాడో యెట్లా నాగ పూరిలో గోకలవ్తమి ప్రయుక్తంగా పసలపండగ ఘటించినదో యెట్లా మిరిజాపూరిలో కాలికమాస ప్రయుక్తంగా యీశ్వర శిష్టి అయిన నక్షత్రాలకు ప్రతిభాతిగా ఆకాశదీపాలు పెట్టే పండగ యెట్లా ఘటించినదో ప్రయాగలో యమ ద్వితియ్యా అనే మహోత్సవం యెట్లా ఘటించినదో కాశీలో కృత్తికా న్ననాలలో పంచరత్నాలు అనే దినాలు యెట్లా ఘటించినదో గయామహాక్షేత్రంలో శివరాత్రి ఉత్సవం ఘాలిపతాల పండగ యెట్లా ఘటించినదో పట్నామహారులో హోళిపండగ అనే మహోత్సవం యెట్లా ఘటించినదో తద్వత్తుగా) యీ కలకత్తాలోనున్న సాంబమూర్తి ప్రీతికరమయిన పయవ్రాసిన మహోత్సవం ఘటించినది యీ వ్రత్సవంలో యిక్కడి జనులు మన దేశములో శడలు ఆడినట్లు దేశాలను పొడుచుకుని నరుక్కుని తమ రక్తదశేనాలు చేసి సంన్యాసా (పుట. ౩౫౭) శ్రీమలాంచనలు వహించి వ్రదకకుంభదానాలు పిండప్రదానాలు మొదలైన శౌద్ధాలు పితృ ప్రీతిగా కూడా జరిగిస్తూవున్నారు పైన వ్రాసిన స్థలంలో పయిన వ్రత్సవాలకు మించినది సంవత్సర మధ్యే ఆయా స్థలనివాసులకు

* బ్రాహ్మణులలోని భాగం పూర్వపు ముద్రణం ఆచ్చుపుస్తకంలో లేదు. ఆందువల్ల యీ ముద్రణంలోను లేదు.

ల్యాక వున్నది కలకత్తా ప్రహారుకు చేరిన ఉత్తరపాశ్చాత్యం చిత్తువూరు అనే ప్రదేశంలో గంగాతీరమండ్లు యాభయి రూపాయలు నెల గకి బాడిగ నిష్కషణ చేసి వక యిల్లు తీసుకుని అందులో ప్రవేశించి నాను.

వ్రాతప్రతి పుటలు ౨౨౨-౪౯౦; (ఈముద్రణం పుటలు ౩౬౯-౩౭౪)

(౨౨౨) నా జన్మభూమి అయిన చంన్నపట్నం విత్తాంతం యటువంటిదంటే యింన్నూరుయేండ్ల కిందట చంద్రగిరిలో వీజానగరం సమస్తానాధిపతి అయిన శ్రీరంగరాయుడు ధారతనం చేస్తూవుండగా డే అనే ధార యీ సముద్రతీరమండ్లు వక రేవుబందరు కట్టించవలెనని యత్నంచేసి శ్రీరంగరాయుణ్ణి అడిగి వుత్తరువు తీసుకుని యీ ప్రాంత్యా లకు జమీదారుడైన దామరుల వెంకటాద్రినాయుడిపేర సన్నదు పుచ్చుకున్నాడు. ఆ వెంకటాద్రినాయుడు డే ధారకు కృతపరిచయుడు గనుక శ్రీరంగరాయుడు తన పేరుపెట్టి శ్రీరంగరాయపట్నం అని(౨౨౩) రేవు బందరు కట్టమన్నా వెంకటాద్రినాయుడు తన తండ్రి అయిన చంన్నప్పనాయుడిపేర చంన్నపట్నమని పేరు పెట్టమని చెప్పటమేగాక తానె సంన్నిధానాధిపతి గనుక అదే నామకరణం ఆరంభంలో చేసి నందున చంన్నపట్నం అని పేరు కలిగినది తత్పూర్వం యీ రేవును యింగ్లీషువారు మదరాసు అంటూ వచ్చినారు యిప్పటికి వింధ్యవ్యో త్తర దేశంలో మదరాసు అంటే యీ స్తళ్లం నిర్మయమవుతున్నది గాని చంన్నపట్నం అంటే యవరికి అక్కడ తెలియదు పిమ్మట ౧౬౪౪ యింగ్లీషు సంవత్సరంలో రేవుబందరుకు చేరినట్టుగా వక కోటకట్టి సముద్రతీరమండ్లు రెండు కోసుల భూమిని యింగ్లీషువారు స్వాధీనం చేసుకున్నారు అటుపిమ్మట ౧౬౬౧ సంవత్సరం యింగ్లీషు వారిలో కొంత అంతకలహంజరిగి అ రాచికమయి ౧౬౮౧ సంవత్సరంలో మళ్లీ సుతరాయిచ్చి యీ రేవుబందరు సుకం యిజారా కుంఫిణీవారు చేసినారు వెంబడిగానే కుంఫిణీవారి ప్రాపకం కోరి జగధీశ్వరుడు సత్య వాదుల పక్షపాతి గనక యింగ్లీషువారు చాలా సత్యసంధులు అయి

నంద్యన యీ బస్తీలో మూడులక్షల ప్రజ వాసం చేసేటట్లు చేసి నాడు పిమ్మట ౧౬౯౬ సంవత్సరంలో నలుభయివేల వరహాలు సాలుకు యెత్తేపాటే భూమి కుంఫిణీవారి అధీనం అయినది అటు పిమ్మట ౧౭౦౨ సంవత్సరంలో ఢిల్లీపాదుషా అవరంగజేబు తరపున దావూదుఖాన్ డు దండ్లు యెత్తివచ్చి యింగ్లీసువారిని చాలా కలతపెట్టి నాడు అప్పట్లో అనేక తెగలు అనేక దేశాలనుంచి యిక్కడ చేరి (౪౮౬) నంద్యన యడమచెయ్యి కక్షి అని కుడిచెయ్యి కక్షి అని రెండుపక్కలుగా యిక్కడ వారు ఛీలి యింగ్లీసువారికే చాలా శ్రమను కలుగ చేసినారు అందుకు నలుభై సంవత్సరముల పిమ్మట ప్రాంసువారు యీ కోట తీసుకుని యింగ్లీసువారిని వెళ్లకొట్టినా హిందూస్తాన్ లో యింగ్లీసుజాతికి దిగ్విజయం కలిగివుండెను గనక వాకపాటిగా సమాళించినారు వెంబడిగానే అయిదు సంవత్సరములకు రాజీవీద యీ స్త్రాంన్ని యింగ్లీసువారు స్వాధీనం చేసుకొన్నారు ౧౭౧౮ సంవత్సరంలో కలాపన పొలిగి జగధీశ్వరుడి కటాక్షంచాత ప్రాంసుదండు పరారి అయిపోయినది అది మొదలుగా ఆరికాటి నవాబును విహిత పరచుకొని క్షేమంగ్గా కాలంలోస్తూ వుండగా ౧౭౬౨ సం॥ మొదలు ౧౭౮౧ సం॥వరకు హయిదరుతో నవాబు నిమిత్తం పోరవలసి వచ్చినది అది మొదలు యధాక్రమంగా ఆరికాటి నవాబు రాజ్యమంతా యింగ్లీసువారి స్వాధీనమై వుత్తరం గంజ్జాం మొదలు దక్షిణం తిన్నెవల్లిశీమ వరకున్నూ తూర్పున సముద్రం మొదలు పశ్చిమం సముద్రం వరకూ ఏకచక్రాధిపత్యంగా యీ చంన్నపట్నన్ని రాజధాని చేసుకొని కుంఫిణీవారు యెలుతువున్నారు యీ రాజధాని కింద యిప్పుడు వుండే జిల్లాలు ౨౧ యింత భూమి మధ్యే మయిసూరు-మళియాళం కొచ్చి యీ ముగ్గురు రాజులు తప్ప కొదవ అందరు జమిందారిసాయా కలవారుగాని యుద్ధసన్నద్ధుడూకాగల భూపతి (౪౮౭) వక్కడూ లేడు యీ చంన్నపట్నం కొడికింద యిప్పుడు వనూలు సాలుకు వకటింకాలుకోటి వరహాలు అవుతున్నది ఖచ్చుక అప్పులకు యిచ్చే వడ్డీ సహాగా వనూలుకు యిక్కువగాని తక్కువకాదు యీ చంన్నపట్నం కొడికింద కుంఫిణీవారు అప్పు సుమారు రెండు

కోట్ల వరహాలు వుండును స్థావరజంగమ రూపకమయిన స్తితి మూడుకోట్ల వరహాలు వుండునని తోస్తుంన్నది దండు యాభైవేలమంది ఘోజు వుంన్నది యీ చంన్నపట్నం బస్తికి మూడుపక్కలా మహారుపానా గోడ పెట్టివుంన్నది తూర్పుపక్క సముద్రమెగాని గోడలేదు బస్తి కోశేశుదూరం చచ్చువుకానికి వుంన్నది బస్తికేపావుకోశేశుదూరంలో దక్షిణపక్క యుద్ధసన్నద్ధమయిన కోట సముద్రవారగా కట్టివున్నారు వుత్తరపక్క సముద్రంగట్టున యెగుమతీ దిగుమతులు అయ్యే రేవు నరుకువేసే కొట్లు కట్టివుంన్నది యీ చంన్నపట్నానికంతా పాపం వీధి శాలవీధి యీ రెండు విశాలమయినది నిండ్డా కునంద్రి అయిన వీధులు కాదు యిండ్లకు రెండువిధాల పంన్నరూకలు తీసుకుని వీధులు వూడిచి మరామత్తు చేసి తాణాలువుంచ్చి కుంఫిణీవారు కావీలి కాస్తూ వుంటారు యిండ్లు తలవాకిలి తిన్నెలు పందిళ్ళు బయటికి అలంకారం గానుంన్న లోపల కల కొద్దిలో ఘాలికి అడ్డం లేకుండ్డా కట్టివున్నారు పది దేవాలాయాల దాకా వుంన్నది అంద్రులో విభవంగా ప్రతినంవ్వత్సరం బ్రంహ్మో(రూర)త్సవాలు జరుగుతూ వుంటుంన్నది సముద్రంకుండావచ్చి పొయ్యే ససుకులకు తీరువ సుంకం తీశె నిమిత్తం సముద్రతీరమందు కష్టం హవును అని వక కచ్చేరి వుంన్నది గట్టున వచ్చెపొయ్యే నరుకులకు బస్తికి పడమట పక్క ల్యాండు కష్టం హవునని వక కచ్చేరి కట్టివుం న్నది మిగుదలా కచ్చేరిలు కొన్ని రేవులో నుంన్న కొన్ని కోటలోను కొన్ని బైట తోటలోను చేస్తూ వుంటారు యిక్కడికి సర్వాధికారి అయిన గవునరు యిల్లు ఆరికాటిననాబు యిల్లు కోటకు పడమర పావు కోశేశు దూరంలో తిరువళిక్కెణి అనే వుపగ్రామంలో వున్నవి జాతులవాండ్లు అందరు బస్తికి దక్షిణం ఆనుడ దూరంలో వుండే పరంగి కొండవరకు మాడుకోసుల దూరంలో వుండే పరుంబూరి వరకు నుందరమయిన తోటలు వేసి బంగ్గాళాలు యిండ్లు కట్టుకుని వున్నారు బస్తిలోపల వుండేవాళ్ళు హిందువుల యిండ్లలో అయ్యా పిళ్ళ యిల్లు పెద్దది కోటలోపల వుండే యిండ్లలో వాడలకు తెలిశె నిమిత్తం రాత్రిళ్ళు దీపంపెట్టె యెక్కిచెంజియిల్లు పెద్దది బయట వుండే జాతులవాండ్ల మిద్దెలలో మురాతు కట్టినయిల్లు పెద్దది బస్తికి

దక్షిణం బస్తికి సమమయిన తిరువళ్ళికైణి మైలాపూరు తిరువతేశ్వరు
డివేట మొదలైన కొన్ని వుపగ్రామాలు వున్నవి పడమట పక్క
చూళా పొరళవాక కోమలేశ్వరుడిగుడి యివి మొదలైన కొన్ని
గ్రామాదులు వున్నది వుత్తరభాగమందు చాకలవేట రాయపురం
తండ్లయారువెడు మొదలయిన కొన్ని గ్రామాదులు వున్నవి యీ
బస్తిలో వుండే హిందువులు అందరు వుత్తరభాగమందు తిరు (౪౮౯)
వట్టూరి వరకు ఆరామక్షేత్రాలు ఖేటగా యేపకరచుకొని విలాస
కాలాల యగుదు అక్కడికి వెళ్ళి విహరిస్తూ వుంటారు కోమలేశ్వరుడి
గుడివద్ద వక చిన్న యేరు ప్రవహిస్తూ వున్నది దక్షిణపక్క మైలా
పూరి చెరువు వకటి వున్నది పడమటిపక్క నుంగంబాక చెరువు
వకటి వున్నది వుత్తరపక్క ప్రతితోటలో తటాకాలు దొరువులు
తొవ్వివున్నారు అందులో జగదీశ్వరుడి కటాక్షం చాత మంచి నీళ్ళు
కలిగివున్నది సమస్త ద్వీపాంతర పదార్థాలు పనివాండ్రసహా అమితం
గా కలరు అయితే జనసమ్మర్థణంచేత భూమి ఆరోగ్యమయినది కాదు
వుష్ణవాయువ భూమి సంకలిత రోగాలు ప్రాప్తిస్తూ వస్తున్నది
కాలనీమాలు లేకుండా కాయకూరలు ఫలాదులు వుష్ణులు అమితంగా
దొరుకుతూవున్నది యిక్కడి వారి ప్రకృతులు వుషాయవేత్తలుగాని
సాహసులు గారు ద్రవిడ ఆంధ్ర కర్నాటక దేశాలకు మధ్య యీ
ప్రదేశం వుండుటచాత బాల్యారభ్యం దేశియ్యమయిన యీ మూడు
భాషలున్నూ ముందు ధారతనం చేశినవారి తురకభాష యిప్పుడు
ధారతనం చేశెవారి యింగిలీను భాష మాటలు నోట నానడంచాత
నున్ను షరాధణంగా కొన్ని సంస్కృత వాక్యాలు అభ్యశించుట
చాతనున్ను యిక్కడివారి వుచ్చారణ స్ఫుటంగా వుంటూవస్తున్నది
యిక్కడి స్త్రీలు గవికష్టలుగానున్నూ పురుషులవల్ల నిండా
చొరవ చేసుకొగలవారుగానున్ను అగుపడతారు అయితే వస్త్రాభరణ
కృషిప్రియులెగాని నైజగుణమయిన సాహసం నిండా కలవారుగా
(౪౯౦)తోచలేదు యిక్కడి భూమి సారవంతం కాకపోయినా మోకులు
చేశె కృషివల్ల ఫలకారిగావున్నది వృక్షాదులు పుష్టికారులు కాక
పోయినప్పటికిన్ని యిక్కడ సమస్త దేశపు వృక్షాలు కలవు సమస్త

జాతుల పుష్పాలు చూడవచ్చును యిక్కడివారు చాలా మూర వెడల్పుకల బట్టలు కడతారు గనక యితర దేశాలవాడికె బట్టలు వీచికి పనికిరాక వుంటున్నది యథోచితం యిక్కడివారు కర్మఫలంగానుంను దేవబ్రాహ్మణ విశ్వాసం కలవారుగా వుట్టారు జగద్గీర్వర కటాక్షం చాత యిక్కడి హిందువులకు పూర్వ పురోవృద్ధిలేక పోయినప్పటి కిన్ని ముందర చెందిన వాసనను ప్రయాసమీద కాపాడుకుంటూ వస్తారు జాతులవారి జనబాహుళ్యం విభవం తెంపు స్త్రీపురుష సల్లాపాలు చూడవలిస్తే ప్రతీదినం సాయంత్రకాలమందు పరంగిణొండ్ల శాలలోను సముద్రంవద్ది వాడరేవు శాలలోనుంను నిలిస్తే వారుఅందరు...వాహన విశేషాలు యెక్కివస్తారు గనక చూచి ఆనందించవచ్చును యిటువంటి రాజధానిలో జగద్గీర్వరుడు తరాల వెంబడిగా జీవనంకలగచేసి నంను నిలిపి వున్నాడు. జగద్గురోపాహి జగద్గురోపాహి జగద్గురోపాహి.

కాశీయాత్ర చరిత్ర వ్యాకృతపాఠ సంపూర్ణ మైనది.

స వ రణ

“యది ఏనుగుల వీరస్వామి అర్జునిన కాశీయాత్రచరిత్ర” అనే శీర్షికతో ఆసలు గ్రంథం వ్రాత ప్రతి ప్రారంభమవుతుంది. ఈ మచ్చపుటల శీర్షికను కూడా నేను ఆలాగే వ్యాఖ్యాను. అచ్చు చిత్తులుదిద్దడంపూర్తి అయి ఘారం కట్టేవరకూ కూడా అది సరిగ్గానే వున్నది గాని తీగ ఘారం మిషనుపై కెక్కిన తరవాత అచ్చుపేయడానికి ఆజ్ఞ యిచ్చేవారు ఆని పారబాటుఅనుకుని, వీరస్వామిని వీరాస్వామి అనిస్తే, కాశీ యాత్రను కాశీయాత్ర అనిస్తే దిద్దినారు!

ఆసలు గ్రంథానికి మళ్ళీ ఒక ప్రతిని వ్రాయించి అచ్చు వేయవలసినచ్చి నందువల్ల ఇలాంటివి - శేఖరి పారబాట్లు కొన్నీ, అచ్చు చిత్తులు దిద్దేవారి పారబాట్లు కొన్నీ, నా పారబాట్లు కొన్నీ, దీనిలోకి దొర్లడం సంభవించింది. ఇందుకు తుమాపణ వేడు తున్నాను.

—సంపాదకుడు.

కొన్ని పదముల అర్థములు *

పుట

౧ సరాళము = సరళము; తిన్నని; నుళ్ళుచైన; చిక్కులులేనిది; సరళము, సరాళము; బాట, భాట; ఆప్పటి వాడుకభాషలో రూపాంతరాలు - చూడు: ప్రాణ్య నిఘంటువు. ఇది చాలసార్లు ప్రయోగింపబడినది.

౨ పలపట్రల యిండ్లు = చిల్లరజనముయొక్క యిండ్లు. 'పలపట్రాడ యిండ్లు' అని వ్రాతప్రతిలో వున్నది. 'పలపట్రాడ' అనే అరవమాటలోనుండి పలపట్ర అనే తెలుగు రూపము వచ్చినది. పలపట్రజనము అనగా చిల్లరజనము, (rabble) అని ప్రాణ్య - మిశ్రానిఘంటువు.

ఉత్తర పినాకినికని దక్షిణ పినాకినికని మధ్యనున్న దేశంలో అరవంలోనుండి, కన్నడంనుండి, తురకంనుండి, ఇంగ్లీషునుండి కూడా చాలామాటలు తెలుగు లోకి వచ్చి కలిసి వాడుకలోనున్నవని వీరాస్వామయ్య గారు కాశీయాత్ర చరిత్ర లోనే వ్రాశారు. ఈ ప్రయోగాలన్నీ ప్రాణ్యనిఘంటువులో కనబడుతున్నవి.

౩ వేటస్థలము = వేట, అనగా పట్టణ సమీపమందుండి సంతసాగే యూరు; నగరము యొక్క శాఖ; బస్తీలో భాగము; లేక దానినంటిన ఉపగ్రామము. 'వ్యాటస్థలము' అని వ్రాతప్రతి లేఖర వ్రాసియున్నాడు.

వ్రాతప్రతీకీ అచ్చుప్రతీకీ వర్ణక్రమంలో ఇలాంటి తేడాలు చాలావున్నవి. అచ్చుప్రతిలో కూడా ఒకేపదము కొన్నిసార్లు ఒకలాగున మరికొన్నిసార్లు ఇం కొకలాగున వ్రాయబడినది. ఉదాహరణానికి: బ్రాహ్మణుడు, బ్రాహ్మణుడు; కర్మ, కమఁ మొదలైనవి.

౪ (కనమ) రాతిగొట్టు; (దోవ) రాతిగొట్టు (౬) - రాతిపారు, రాతిపార, రాతిపర అని కూడా బహుళంగా ప్రయోగింపబడింది. (బ. పృ)•

ఇందులోని 'గొట్టు' శబ్దము భూమియొక్క స్వభావమును సూచిస్తుంది. వస్తు స్వభావమువలెనే మనుష్య స్వభావమును సూచించే 'గొట్టు' శబ్ద మున్నది. ఉదా:

* ఈ పట్టికలోని కొన్ని పదములకు అర్థములను బ్రహ్మశ్రీ శతావధాని వేలూరి శివరామశాస్త్రిలుగారు వ్రాసియుచ్చారు. తక్కినవి ప్రాణ్యనిఘంటువు మొదలైన గ్రంథములలోనివి.

♦ బ. పృ = బహుళ ప్రయోగము; చాలాసార్లు ఉపయోగింపబడిన పదము. ప్రాణ్య = సీ. వీ. ప్రాణ్యగారు రచించిన తెలుగు ఇంగ్లీషు నిఘంటువు (1852) ప్రాణ్య - మిశ్రా = ప్రాణ్యనిఘంటువు చివర అనుబంధముగా చేర్చబడిన మిశ్రా పదముల నిఘంటువు (1854)

ఈ పట్టికలో చేరని పదముల అర్థములకు పై నిఘంటువులు చూడవలెను. హిందుస్థానీ పదములకు నేను కూర్చిన పారిభాషిక నిఘంటువు చూడవలెను.

దేవిరిగొట్టు, వాసిరిగొట్టు, తంటిగొట్టు, అని వాడతారు. విశేషణముగా కఠినమైన దుష్టమైన అని అర్థమున్నది - (బౌద్ధాన్ని).

౯ అససరాలుగా = తీతులుగా, (బ. పృ)

౧౦ చీకారణ్య = కీకారణ్య, (బ. ప్ర)

౧౦ హాశ్మీలు = పన్ను, సుంకము, రుసుము

౧౧ పుంజధాన్యములు = మెట్టధాన్యములు

౧౨ బేబుదు = సరియైనకట్టు దిట్టములేని; తారుమారు గా వుండే, (బౌద్ధాన్ని-మిశ్ర)

,, మేటీలు = అంశములు, భాగములు;

,, హామీభరాయించి = బాధ్యత వహించి

౧౪ పరస వాండ్రు, (పవనవాండ్రు) = తీరుణాశ్లక్ష వచ్చే గుంపు (పరస = యాత్రీకువచ్చు జనము, అని శబ్దరత్నాకరము.)

౧౫ వయపు; వెపు = ఉపాయము; వీలు; వెపు దెలసి బలకవలయు వేమ'. బ. ప్ర.

౧౬ అసోచా చేసుకొని = విశ్రాంతి తీసికొని, నేదతేర్చుకొని

౧౭ కసుబా = బజారుగల బస్తీ; పెద్దవూరు, కచ్చేరిల వుండేవూరు, గడిస్థలము

౨౦ మజబూతిగా = గట్టిగా

[(బ. పృ)

౨౧ (ఒక) నడత = ఒకనడక, ఒకసారి యీవలనుండి ఆనలికి పోవుట

,, క్లొప్తము, క్లప్తము = నిర్ణీతము; నిర్ణయింపబడినది; నియమింపబడినది.

౨౨ అష్కరు = సైన్యము; దండు. ఘోజు = సిబ్బంది

౨౩ పాలకట్టు = దున్నిన చుడులు. సాగుకు దున్నిన పాలము. దీనికి బ్రాచుగారు కాశియాత్రచరిత్ర) 5వ వ పుటనే ప్రమాణంగా పేర్కొన్నారు.

౩౧ కేడించు = కేనించు.

,, చెయికావలి = చెయికావలి, చెయిజాగ్రత. ముందు జాగ్రతకోసం వుంచుకొనే బియ్యం వగైరా భోజనసామాగ్రి (Reserve) (బ. పృ)

౩౩ చేరినట్టు = అనుకొనినట్టు. (బ. పృ)

౩౩ గుజరీ అంగడి (౧౬౧) = గుజరీ, గుజరీ, గుజరీ = బజారు స్థలము; సంతచోటు; గుజరీబజారు; (దొంగలబజారు; బజారువేళ - సాయింత్రము Market Place, Thieving Bazar; a Madras word-బౌద్ధాన్ని- మిశ్ర.)

,, స్టూవీ = మశీదుపైన, బురుజు పైనగల శిఖరము

౩౫ జోరావారి = (జోరావరి) బలాత్కారము; బలోద్ధతి

౩౬ ఆమానిగా = గుత్తకివ్వక దివాణపు విచారణ కింద నుండే భూమి

,, మామిలియ్యతు = స్కూరు నిర్వహణము. చూడు; మామిలియతు (౨౨౦)

౩౭ దివానుపేషారు = ప్రధాన పరిపాలకోద్యోగి, సివిలు అధికారి

,, నజరు యినాయతులుగా = ప్రైవేటుధికారుల కిచ్చు నజరులుగాను; క్రింది వారి కిచ్చు బహుమతులుగాను

౩౯ పారా = కావలి. పారాచాకీ అనగా కావలిస్థలము

,, అంతు = చెరసి (బ. పృ)

- ౪౦ హరకాగా, (హర్కారా) = దూత, పనివాడు, జవాను,
- ,, పుసలాయించి = బుజ్జగించి
- ౪౩ కంట్లము = (కంటలము) చిల్లర సరకులుంచి ఎప్పుడు మొదలైన వానిపైన వేయు సంచుల జత.
- ౪౬ జీనిగలవాండ్లు = (జీనిగివాడు) చీట్లాటకు షేకముక్కలు, పల్లకీలు, బచ్చిన బొమ్మలు మొదలైనవి తయారు చేసేవారు. (Upholsterers, makers of Playing cards, Palanquins - ప్రాణ్య-మిశ్ర). వీరు నూజివీడు ఆస్రాం తాలూకాలో వాహనాలకు రంగులు వేస్తారు.
- ,, గంజిఫాచీట్లు; షేక అటలో చీట్లువంటి చీట్లు. గంజిఫా అటనుగురించి పండిత రాయులు 'గంజిఫా ఫేలనమ్' అనే పుస్తకం వ్రాశాడు.
- ౫౦ అములుదారుడు = శిస్తు దస్తు వనూలుచేసే (రివిన్యూ) అధికారి, గ్రామ పోలీసు అధికారి
- ౫౪ పొడిచెట్లు = దట్టంగా లేని చెట్లు (బ. ప్ర.)
- ౫౫ కొత్తవాలు = పోలీసు అధికారి
- ౫౬ మోడి = రాసుల మోడిగా, వేలమోడిగా (౧౫౮) = రాసులకొద్దీ, వేలకొద్దీ మోడిని = చొప్పన (ప్రాణ్య. మిశ్ర.) బ. ప్ర.
- ౫౯ తాళ్వారము = చెన్నపట్టణపు యిండ్లలో మండువా వసారాను అరనంలో తాళ్వార మంటారు. సాధారణంగా కూటము అనే కచ్చేరిచావడి (హోలు)కి ఆను కొని గాలి తెలురులకోసం మండువాకట్టి వుంచుతారు. దాని నంటియున్న వసారాకే తాళ్వార మంటారు.
- ౬౦ కూటానికి = కూటమునే చావడికి, హోలుకు (చూడు : తాళ్వారము)
- ౬౦ కొట్టడి (కొట్టిడి ౨౭౮; ౨౯౨) కోష్ఠము = సానుగులుంచు గది.
- ,, కోవులు = కోవియొక్క బహువచనము. పుట్టకోవులు = చెదలపుట్టలమాతులు; తూము కాల్యల మాతులకుకూడా కోవులంటారు. (ప్రాణ్య.)
- ౬౩ విడవలి = ఇంటి వైకప్పుకునేసే ఒక విధమైన గడ్డి. ఉఃవిడవలివూరి.
- ,, పొట్లముగా = సంఘముగా, వికమత్యముగా.
- ౬౪ కమ్మిస్సెరైయాటు = (Commissariat.) దండుకు కావలసిన భోజన సామగ్రి సరఫరా చేసేశాఖ. (చూడు రస్తు. పుట ౧౩౫)
- ౬౮ కలవం గుండు = ఖల్వము, గుండ్రాయి.
- ౭౧ పసలపొంగలి = సంక్రాంతిపండుగను చెన్నపట్టణం ప్రాంతములో పొంగలి పండుగ అంటారు. కనుమునాటి పశువుల పండుగే పసల పొంగలి.
- ౭౩ ఖల్లసు = వివరము; నిగు; సారాంశము.
- ౭౪ రవేసాకులు = రవేసు లేక రవీసు, ఆవులు; చెన్నపట్టణములో దోరికే ఒక దినుసు లేత తపలపాకులు.
- ౭౫ కొట్టాయాలు = పెద్ద పూరిపాకలు; తాటియాకుల కప్పుగల చావర్యు. నడిటిని (నడిచేవారు) = జీవనము చేసేవారు; నడక నడిచేవారు; ప్రవర్తన; నడవడి.

- ౧౯ జిహాస = విడువనిచ్చు
- ౨౦ సాహిత్యాలుగా = వ్యంగ్యంగా.
- ౨౧ శాల = నీడకోసం దారికి రెండుపక్కలా వేయబడిన చెట్లవరుస; n. s. An avenue or walk of trees, a walk or promenade). దోపకు రెండుతట్ల చాల్చుగా పెట్టినచెట్లు; తోటలో నడవడమునకు చాల్చుగా కట్టినది; అని ప్రాణ్య నిఘంటువు. ఆరవములో శాల అనే పదం ఇప్పుడు ఈ ఆర్థంలోనే వాడబడుతున్నది.
- ౨౨ యెండగొట్టు పడినందున = ఎండ కొట్టినందువల్ల.
- ౨౩ గార్లు = (బంగారీమాట) ఇనుపకమ్మలు, కటకటాలు Railing (ప్రాణ్య మిశ్ర) నిఘంటువు)
- ౨౪ కాలతామసము = కాలాతిక్రమణము, మిక్కిలీ ఆలస్యము.
- ౨౫ బహుశః = (బహుశా) సర్వసాధారణగా; ఎక్కువగా;
- ౨౬ తాయికివందవన్ తగప్పకా = (ఇది ఆరవసామెత) తల్లికోసం వచ్చినవాడిని తండ్రిగా యెంచి ఆతని యాజ్ఞకు లోబడుట యని యర్థము,
- ౨౭ పీఠోపరి = సైత్యాధికము.
- ౨౮ వోల్ట్ కొట్టియ మణిల్ వెళ్ళికట్టి యముల్ = మళయాళసామెత. నేతువు దగ్గరనున్న తెల్లని యిసుక ఎండలో వేడియెక్కి నప్పుడది కరిగి సలసల మరుగుతూవున్న చావీవెండిలాగుననే భగ్గన మండుతూవుంటు దనే భావము ఈ సామెతలో నున్నది.
- ౨౯ యాపుయాపుగా = సాక్షాత్తుగా
- ౩౦ కలిమెడు = పండ్రొండుతూములు.
- ౩౧ చెంగి చెంగి = చెంగుటయినగా జెంటనంటి తచ్చాడుట loiter. (ప్రాణ్య)
- ౩౨ కటాయింది = ఖేటాయించుట; పంచీయిచ్చుట
- ౩౩ బరక్కదాను = (బరకందాణ) తుపాకీవాడు. ఉత్తరదేశంలో సామాన్యంగా ఆయుధపాణియైన బంబ్రోతు; తాణా బంబ్రోతు, కావలి జవాను.
- ౩౪ బారుగులు = మరమరాలు; లాజలు
- ౩౫ నేలమానికె = నేలమానిక; నేలకొట్టు
- ,, బలంవీటలు = బెంచిబల్లలు, (A Bench) ప్రాణ్య.
- ౩౬ రస్తు. (౨౬౧) = (రసదు) వస్తుసంభారము (శబ్దరత్నాకరము). సైనికదళములకు మార్గమధ్యమున అనుదినము భోజనమున కివ్వవలసిన సాధనసాగి; దండుకు కావలసిన సామాను; (Food provisions, Commissariat Supplies) ప్రాణ్య - మిశ్ర - “పరకెడు రస్తుకొట్టడులు భద్రముగా నొగి బీగ ముద్రొలక” హంస. ౧ ఆ. - శబ్దరత్నాకరము. “కస్తురి వీణ పదారువన్నె బంగారము రస్తుకుప్ప తెలిగంబుర జెన్నెలలోనిలేట”. Suca 1-112-ప్రాణ్య-మిశ్ర

౧౪౧ సాయరు చావిడి = కష్టంహపుసు; ఎగుమతి దిగుమతి సరకులపైన సుంకములు వసూలు చేసే కచ్చేరి.

౧౪౨ చంగావివేసిన మంచికేళ = తేకు, అనగా అంచుకమ్ములు తేనివస్త్రము; దుప్పటిలో సగము; కుంఠిణీవారి కాలంలో పుస్తాదికెక్కిన వస్త్రవిశేషము. A sheet of cloth called Dangari, A Salempoor - (బ్రౌణ్య)

౧౪౩ అమింజీ = (అరవము) అమంజి; జట్టి; చాకిరి

౧౪౪ సలన = దర్జా, ఉద్యోగ హోదాకు తగిన గౌరవము

౧౪౫ నకీబులు = దూతలు; బట్టులు, చాటించువాండు.

,, చోవుదార్లు = వేత్యధరులు; వెండి బెత్తములవారు.

౧౪౬ బావమరది వొప్పారితో = బావమరది వరసతో (ఇది అరవములో ఒప్పారితో అనేమాట నుండి తెలుగులోకి వచ్చినది. - బ్రౌణ్య - మిశ్ర)

౧౪౭ వినహా = వినా

౧౪౮ పదవాక్య ప్రామాణ్యము = చేసిన వాగ్దానము చెల్లిస్తారనే నమ్మకము; చెప్పే మాటకు విలువ యుండడము

౧౪౯ వితరణగా = ఎక్కడగా

౧౫౦ వేలంతరాలు = వేలకొద్దీ; ఇల్లాగే లక్షాంతరాలు, కోట్లంతరాలు (౨౦౬)

౧౫౧ మంచివిడి (కుంకుమ పువ్వు) = మంచి స్వచ్ఛమైన లేక నిర్మలమైన కుంకుమ పువ్వు.

౨౦౬ హజరుగా ఉన్నవి = ఇప్పుడున్నవి

౨౦౭ హాజరుభాషిగా = ప్రత్యక్షముగా నుండుట, హాజరై నిర్ణయముగా నుండుట

౨౦౮ జాలాయిస్తు = మోకముచేత మసలుట.

౨౦౯ సంకీర్ణవాండ్లు = ఖైదీలు; రూపాంతరము : సంకీలవాళ్ళు

౨౧౦ భూమిచాటుము = భూమి అమరకపు పద్ధతి.

,, మామిలియతువాటుము = మామిలియతు అనగా సర్కారు వ్యవహార నిర్వహణము, (Management of public business ; affairs of State) అందువల్ల సర్కారు నిర్వహణంక్రింద భూములను అమరక పరుచుపద్ధతి, సర్కారు బందోబస్తు, అని దీనికి ఆర్థము చెప్పవచ్చును)

౨౧౧ వారపత్తుభూమి = (అరవము) సర్కారుకు పన్ను చెల్లించేభూమి - (బ్రౌణ్య-మిశ్ర.)

,, బేరిజు = దివాణపు పన్ను మొత్తము; గ్రామమొత్తం మీదగాని జిల్లా మొత్తం మీదగాని సర్కారుకు చెల్లెళ్ళిస్తు మొత్తము; భూమికి నిర్ణయమైనశిస్తు.

౨౩౦ కేఖరం చేసేకొరకు; కేఖరం చేసివుంచి (౨౦౩) = నిర్ణయము చేసేకొరకు; కూర్చుంటు కొరకు;

,, మలుకుగిరి (తిరుగుతూ వుంటాడు) = పూర్వం మరాఠీదండు అప్పుడప్పుడు వచ్చి పన్నులు వసూలుచేసే చార్జన్య పద్ధతికి మలుకుగిరి అనేవారు. దీనినిబట్టి సైనిక బలంతో శిస్తు దస్తులు వసూలు చేయడానికి ఆధికారులు అప్పుడప్పుడు సిబ్బందితో పర్యటనము చేసే పద్ధతికి ఈ పదం ఉపయోగించేవారు.

Mulkgiri:(Country seizing.) Process, of (Maratha) Land revenue collecting at the point of sword - Baden Powell vol. iii, p. 280.

Taking possession of a country, the periodical incursion of a military force for the collection of tribute or revenue (M. L. J. - Law Lexicon)

ఈ పదాన్ని వీరాస్వామయ్యగారు సందర్భానుసారంగా ఎంత గూఢార్థంతో ప్రయోగించారో చూడండి!

- ౨౩౦ తొలలుగా చీల పోతున్నది = తొనలనలె విడిపోతుంది; చీలిపోతుంది.
- ౨౩౧ ఎన్నులు తీయుచున్నవి = ఎన్నులు లేక వెన్నులు వొస్తున్నవి.
- ౨౪౪ మనిషి కట్టు = మనుష్యస్తోమము.
- ౨౪౧ రసగుండ్లు = పాదరసగుండ్లు లేక పాదరసము పూసిన గాజు బుడ్లు.
- ౨౬౬ నూత్రోపు పడవలు = మన్న తవ్వీ యెత్తిపోనే పడవలు; డ్రెడ్జరులనే అలాంటి పడవలకిప్పుడు ఆవిరియంత్రాలను అమర్చారు.
- ౨౬౮ వొలందావారు = హొలండువారు.
- ౨౬౯ శవలు ఆడినట్లు = సిడులాడినట్లు. (సిడి, సిడులు) సిక్కు ఆడడమనగా గ్రామదేశతల కొలువులలోను జాతరలలోను మొక్కుకున్న చారి వీవులలోనుంచి ఇనుపగాలములు దూర్చి సిడివ్రాసుకు అనగా సిడుల జాతరకు నాటిన స్తంభముమీది యడ్లు వ్రాసుకుకట్టి త్రిప్పడము. దీనికి గాలపుసిడి అంటారు. ఇది చేయలేనివారిని గంపలో కూర్చోపెట్టి తిప్పే గంపసిడి ఒకటికూడా వున్నది. సిడి అనగా మొద్దులాంటి యీటె అని ప్రాణ్య నిఘంటువు. నరసిడి గాక మేకపోతుసిడి కూడా వున్నది. దక్షిణదేశంలో ఇప్పటికీ ఇవి జరుగుతూవున్నవి. దీనికి ఇంగ్లీషులో (hock-swinging) అంటారు. 1824 సం॥ ఏప్రిలు 9 వ తేదీన కలకత్తాలో “చరక్ పూజ” అనే జాతరలో సిడులాడడం చూచి బిషప్ హెబర్డు గారు తమ జర్నల్ లో వర్ణించారు. (చూడు : బిషప్ హెబర్డు జర్నల్ 1 వ సం॥ పుట 98-100) “సిడివే” లె “దైవయోర్తు” పాంతు, 3 ఆశ్వా. - శబ్దరత్నాకరం.
- ౨౭౪ కయామత్ కాదికా = హిందుస్థానీమాట. పుస్తకంలో కయామత్ కాదికా అని పొరబాటుగా అచ్చు పడింది దీని అర్థం ౨౭౪ పుటలోనే వున్నది.
- ౨౭౫ వుండరాములు (చేసినంతలో) = ఉండగూడదని నిషేధముచేయడం (ప్రాబంధిక భాషలోని ‘పోరాములు’ అనే పర్యాయం ఇలాంటిదే)
- ౨౭౭ తట్టువాణి గుర్రములు = గుట్టుపు తట్టువలు; (Tattoo-a Poney - ప్రాణ్య-మిత్ర)
- ౨౮౦ అరమనజాతి = అర్చనీయకులనే క్రైస్తవ జాతివారు
- ౨౮౫ బొందెగడ్డ = అరటిదుంప; దూట
- ౨౮౮ బోరుగడ్డలు = బోరువగడ్డలు; రాబండులు; (Vultures - ప్రాణ్య)
- ౨౯౨ రఘూడుమాలీ = ఊడేప్పాడు
- ౩౦౪ వుగ్గలించి = (ఉగ్గలించి; ఉగ్గడించి) మొగ్గు; శబ్దించు; వచించు; గట్టి కేకలు
- ,, ఆకరము = ఆధారము [వేయు

౨౯౬ మాతాశేషైవ మక్కల్కోక్కు = తల్లి చేసినది పిల్లలు అనుభవిస్తారు అని ప్రపంచంలో అవ్వయార అనే కవయిత్రీ పలికిన సూక్తి.

౨౯౮ ఇడిసిన = చెడిపోయిన; ఇడియు అనగా సాదుబడు ఉ: ఇడిసినబావి(బ్రాణ్యసీ|| ఇడిసిన యిడువులఁ యెడలఁ బ్రాణే

సుత్తరేను గనింద కోరింద పొదల — అము - ౬-౧౩

౩౦౪ నిశాని = చిహ్నము.

౩౦౪ తురకరాయి = బొంతరాయి (The Stone Called Laterite) (బ్రాణ్య - మిత్ర.

,, చిత్తులిపని = శిల్పము; చెక్కడపుబని (?)

౩౧౧ హస్తాంతరముగా = బదులుగా

౩౧౨ బోరిగెలపోసుకోగానే సరేనా? = బోర్లగిల దోసుకోగానే సరేనా?

౩౧౫ ఉప్పుకయి వారగా = ఉప్పుకయ్య పక్కగా.

౩౧౮ బాందలు = ఓడదొరువులు. వాడలు మరమ్మతు చేయడానికి తీరమున గదులు గదులుగా తవ్విన దొరువులు (Docks)

౩౨౧ వెదురు దబ్బలు = వెదురుబద్దలు; వెదురుపేళ్ళు; సన్నగా చీల్చిన పేడు, బద్దలు

,, సహిచేసుట = చేసాల్సి చేయుట, సైయచేయుట.

౩౨౨ టీకాచేసేకొరకు = ఒప్పుందము, ఖరారు, కంట్రాక్టు, ఏర్పాటుచేయడానికి

౩౩౦ నిండాల్లుగా = నిండుగా; పూర్తిగా,

౩౫౦ జుములా = జెరసి

౩౫౧ శాజీం = (తాజీము) సమ్మానము, అశీష్యము, గౌరవము, ప్రత్యుత్థానము;

శా|| రాజాజారుడు మఁత్రనిర్దయుడు నీ రాష్ట్రంబులోఁ బెద్దలా కోజుల్ కొండలు జీవహింసకును సంకోచింప రెవ్వారికిం దాజీమీయరు.

— అడివము నూరన్న చాటువు.

౩౫౨ తరాతరప్రకారము = (తరాతరముగా) వారి వారి హెచ్చుతగ్గుల ననుసరింప వలసక్రమంగా; తరాతరము తెలసి మాట్లాడుట ఆనగా హెచ్చుతగ్గు తెలసి మాట్లాడుట; (To appreciate, recognize, assign his due merit) ఒకరి అధిక్యతను గమనించి గౌరవించుట

౩౫౩ వర్తకసంఘ = వ్యాపారపు మెళుకువ; రీతి; జైఖరి, మోసము; తికమకలు

౩౫౪ తూకడానకు = నీళ్ళతోడుటకు; ఎత్తు, లేవనెత్తు; (అరవము నుండి: (౧౪౦ తూకున తీయబడిన = ఉరిదీయబడిన) తూకుమాను = ఉరికంబము

౩౫౫ ఆయత్తుకాదు = వీలుకాదు; కల్లుకాదు

౩౬౧ కలాపన (పాసగి) = కలఁత, క్షోభము కలిగి

౩౬౩ సంకలితరోగాలు = అంటురోగాలు

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారి

కాశీయాత్రచరిత్ర.

అకారాది విషయసూచిక

(౧) శీర్షికల ప్రక్కనున్న తెలుగు అంకెలు, కాశీయాత్ర చరిత్ర మూలగ్రంథం పుటల సంఖ్యలు. బ్రాకెట్లలో నున్న తెలుగు అంకెలు, శ్రీనివాస షిల్పగారు వ్రాసిన వీరాస్వామయ్యగారి జీవితము పుటల సంఖ్యలు. ఇంగ్లీషు అంకెలు, ఈ గ్రంథం మొదటనున్న సంపాదకుని పీఠిక, వీరాస్వామయ్యగారు వారి మిత్రులు, భ్రానుగారికి వీరాస్వామయ్యగారు వ్రాసిన లేఖ, మొదలైన విషయాల పుటలు.

(౨) చూడదలచిన విషయం ఎన్ని శీర్షికల కంద కనపడగలదో ఆలోచించి చూచి పరస్పర సంబంధం కల శీర్షికల పుటలన్నీ చూడవలెను.

(౩) ఒక్కొక్క విషయము ఆశీర్షిక ప్రక్కవేసిన అంకెగల పుటతో ప్రారంభ మగును. ఆ విషయమింకను తరువాతి పుటలలో కూడా ఉండవచ్చును గనుక పుట తిప్పి చూడవలెను.

విషయము.	పుట.	విషయము.	పుట.
అంజాలమృ	3	ఆనవేమారెడ్డి	౧౮
అండవాయుపులు	౨౨౫-౬	ఆప్పయ్య దీక్షితులు	౬౬-౨౫౭
అండ్యాసరాయి	౧౨౬	ఆప్పారావు (నూజవీటి)	3౫౦
అంతరాత్మ, ఆత్మ, పరమాత్మ	౨౫౧-౨౫౩-౨౫౫-౨౫౭-3౧౩-3౧౪	ఆభినిమందు	౨3౦-౧
అంబరీష	౭౬	అమరా పాటక	౧౦౮
ఆకృత పాదుషా	౧33-౧౬౦	అమృతబోలు	3౫౬
ఆక్షయవటము	౧౨౯-౨౧౬-3౦౪	అమృత్తు	3౪౧
ఆగరా (ఆగారి)	౨౭౪	అమృతరాయడు (పీమ్మ)	౧౬౯
అగ్రహారములు	3౨౨-3౨౫-3౨౯	అయిస్సు (మంచుగడ్డ)	౨౪౭
అటారానాళి	3౦౧	అయోధ్య	౧౭౬
ఆణిమాద్యవృద్ధులు	౨3౭-౨౪౭	అయ్యోపిశ్య	3౭౨
ఆత్మిరాల	౭	అరణ్య నది	3౬౪
ఆచార్యము	౧౪౬-౧౪౭-౨౦౦-౨3౨	అరమనజాతి	౨౮౦
అధర్వణవేదము	౧౬3-3౨౦	అరవభాష	౪౮-3౬౧
ఆధిక క్షయమాసాలు	(౨)-౨౪3	అరిషడ్వర్ణములు	౨౫౬
అనకాపల్లి	33౨	అరిటిపళ్ళె	౧౮౪
		అరుణాచల శైలి(లింగి శైలి కొడుకు)	3౬౭

	పుట.
ఆలమంద	336
ఆలమేలు మంగాపురం	3
ఆసివరణలు	౧౫౮-౧౫౯-౧౬౫
అవతారములు	౮౨
శ్రీమూర్తులు, మహమ్మదు, కీర్తిస్తు,	
పరబ్రహ్మ	౮3-౮౪
ఆవ్యయారు వచనము	౨౯౬
ఆష్టగయ	౨౦౮
ఆహాఃపర్మాణములు	౨౬౦-౧
అహాల్యాబాయి	౧౫౮-౧౫౯౧౮౧
ఈమె విగ్రహము గదాధరస్వామి	
గుడివద్ద ఆపె ఆస్తునత్రంలా ఉంది	౨౦౯
ఆహింసా పరమోధర్మః	౨౯౫
అహో బళము	౯-౧౦
[ఉత్సవకాలమందు ౪౦౦ వరహాలు	
హాఫీలు వనూలవుచున్నవి. వాటి	
నంతా కందనూరి నవాబు పుచ్చు	
కొని దెనక గుళ్ళు సంగతినే	
విచారించడు.]	౧౦
అంధ్రదేశము	3౫3
అంధ్రులు-నాడు భేదములు	౧౪౪-3౨౫
అకాశవాయునహ్ని భూతాలు	౨౫౪
అకులల్లారు	3౫౬
అకులపదా	౨౯౦
అగామిసంచిత ప్రారబ్ధకర్మ	౧౧౦-౧
అగరా (అగ్రా)	౨౪౪
అచంట	3౪౬
అచానకు	౨౬౮
అచారని నుమాలు	౬౫-౬౭-౯౬
అత్మ అంతరాత్మ పరమాత్మ	౨౫౫-౨౫౭
అత్మకూరు	౧౨
[దేవియచక్షుకులు తెనుగు బ్రాహ్మణులు-	
స్వామియచక్షుకుడు జంకము]	
అత్మవత్సర్వభూతాని	౨౯౫
అదికేషుడు	౨౯౫

	పుట.
అయుధాలు	౧౨౧-౧౮౪-౨౮౦-౨౮౧
ఆరా	౧౮౦
ఆరికాటిసనాబు	౫౦, ౨౦౨-3౭౧
ఆరికాటి మొదలారులు	౬3
ఆరికాటి 'రాయజీ'	౫౦-౨౦౨
అర్జునుడు	౪౫
అర్చనలు - ఆయుధశాల	౬3
ఆవాలు	౧౮౧
ఇంగ్లీషువారు:—చూ. యింగ్లీషు	
వారు, కుంభజీ వారు. వీరు ప్రభువులైన	
కారణం	౧౬౬-౧౬౮-౨౯౫
కలకటర్లు	౫౫
కాపులు	౬౮
చదువులు	౨౭౯-3౨౭
చేరముల విచారణ	౯౦-3౨౬
నాగపూరు	౬౨-౬3-౬౮
కలకత్తా	౨౪౪-౨౭౬
చెన్నపట్నం	3౬౮-3౭౪
రాజ్యాక్రమణ	౧౮౫
(చూడు: జబల్ పూరు, కలకత్తా, కటకుం,	
రాజమహేంద్రవరం)	
ఇంద్రద్వ్యమ్నం	3౦౯
ఈశ్వర కటాక్షము-విధి	౧౧౨-౧౧3
ఉద్యోగాలు—హిందువులు	
చేసే పెద్ద ఉద్యోగాలు	౬౪
ఉపస్మృతులు	౧౯౭-౨౦౦
ఉప్పడు బియ్యం	౨3-౮౦
ఉప్పగుండం	౨3౫-౬
ఉల్లకాశలికి-గ్రామాలు	౫
, తుపాకీలవారు	౬
ఋషికుల్యనది:—చూడు: గంజాం ౩౧౮	
(గంజాంపట్టణము, ఈ నదీతీరము -	
ఇది మొదలు కలింగ దేశము)	
ఏకమేవా ద్వితీయం బ్రహ్మ	౨3
ఏకవారాశనము	౫౬3

ఏకః పాపాని కురుతే ఫలఁభంజై
 మహాజనః 3-3
 ఏ మ గు ల వీ రాస్వా మ య్య గా రు.
 జీవితము - ప్రజాసేవః
 చూడు: కోమలేశ్వరపురం శ్రీని
 వాసపిళ్ల గారు వ్రాసిన జీవితము. ౧-౧౦
 వీరు చెన్నుపట్నం కాపురస్థులు; తండ్రి
 సామయమంత్రీ; స్వయంకృషివల్ల
 ఇంగ్లీషు చదువుకున్నారు. (౧)
 కుంఫిణీకొలువు (౧-౨)
 సుప్రీంకోర్టులో ఇంటర్ ప్రిటరు (౨)
 పండితసభలో క్షయమాస నిర్ణయము (౪)
 జడ్జీల సదభిప్రాయం - సర్ రాలఫ్
 పాపర్, సర్ రాబర్టు కమిన్ (౫-౮)
 నందన సంవత్సర క్షయంలో ప్రజాసేవ (౬)
 హిందూ లిటరరీ సొసైటీ స్థాపన (౮)
 మరణం (1836) (౧౦)
 వీరాస్వామయ్యగారు - వారిమిత్రులు :
 ఆంధ్ర) నియోగిబ్రా)వ్రాణుడు. 4-8
 వెన్నెలకంటి సుబ్బారావు గారికి,
 రాజా కొచ్చగ్గకోట వెంకట
 రాయనిం గారికి, బంధువు 4
 జన్మ సంవత్సరం 1780 కావచ్చును
 బహుభాషా పాండిత్యము, చర్చలు
 ప్రాస దొరగారు - శ్రీనివాస పిళ్ళ
 గారు, జార్జి నార్టన్ గారు, వెంబా
 కం రాఘవాచార్యులు గారు 5
 పచ్చయ్యప్ప ధర్మముల కథ 5-6
 కుంపిణీ పరిపాలనలో ప్రజలస్థితి 6
 హిందూ లిటరరీ సొసైటీ చేసినపని 6
 ఇంగ్లీషు విద్యా విధానానికి, జాతీయ
 చైతన్యానికి, వీరు మూలపురుషులు 7
 జాన్ బ్రూస్ నార్టన్ గారి ప్రశంస. 7
 చరిత్ర సాధనాలు 7-8

ఏ మ గు ల వీ గా స్వామయ్య గారు: . పుట.
 బందరు జిల్లాజడ్జి ప్రొసెగ్యుటోరీ వీరా
 స్వామయ్య గారు వ్రాసిన లేఖ 8-10
 కాశీయాత్ర చరిత్రలోని సంగతులు 9
 గ్రంథ ముద్రాణాన్ని గురించి 9
 తమ్ముడు సీతాపతిని గురించి 10
 (సంపాదకుని పుట్ నోట్సు వివరణల
 లోని క్షీణ కలుకూడా చూడండి) 16-17
 కాశీయాత్ర చరిత్రలో వీరాస్వామయ్య
 గారిని గూర్చిన సంగతులు:-
 వంశపారంపర్యంగా చెన్నుపట్నంలో
 కాపురం 32౪
 తండ్రియూరు వేడులో తోట యిల్లు ౧, 3౬౮
 తమ్ముడు సీతాపతి 3౪౮
 సూక్ష్మీయకోర్టు దొరలు ౧
 కాశీప్రయాణం 1830 సం॥ మే 18. ౧
 క్షయంతో యాత్రకు వచ్చినవారు
 నూరుమంది ౧౧౬
 వారిలో కేమిల్, గ్రీక్, స్విట్జర్ల స్త్రీమణ్
 మొదలైనవారలు చేసిన సహాయం ౯౪
 కుషు చందర్ దత్తుబాబు ౯౯
 చెన్నుపట్నంలో పరంగివానితో చర్చ:
 విధి-కొశ్వరకటాక్షము ౧౧౨
 సర్ బాక్ స్వాబోల్ టు, సర్ చార్లీస్
 కే) గార్ల యోగ్యతాపత్రీకలవల్ల
 కలిగిన గౌరవం ౧౨౦
 ప్రయాగలో నీకస్ట్రమ్సుక లెక్చరు నీపన్
 గారికోరికపైన సాయుధచావిళ్లను
 గురించి బంగాళా గవర్న మెంటు
 ఫినాన్సు కమిటీవారికి వీరాస్వా
 మయ్యగారు వ్రాసి యిచ్చిన
 సలహా యాదాస్తు ౧౨౦-౧
 ఈ నదులు గుర్తు చేవుళ్ళనా ఆని
 నీపణ్ గారి ప్రశ్నకు జవాబు ౧౨౧

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు: పుట.
 గయలో డాక్టరు జాన్ డేవిడ్ సన్
 గారితో వర్ణాశ్రమభర్తాన్ని గు
 రించి వానము ౧౯౫
 జేవతుల చాలామంది వున్నా దేవు
 డొక్కడే అని నిరూపించడం ౨౩౩
 గయలో జడ్జి ఆయన జార్జి ఐ. మారీసు
 దొరగారి సమక్షమున పండితసభ,
 మూల స్మృతుల నిర్దేశం - ఆది
 పురాణాల నిర్ణయము ౧౯౭-౨౦౨
 అక్కడి కోర్టు పండితులతో సహా
 గమనాన్ని గురించిన చర్చ ౧౯౮
 మద్రాస్ అక్టింగు గవర్నరు గ్రీందొర
 గారికోసం చెప్తాలో మకాం ౨౦౫
 దొరల ప్రాపకం వల్ల గయలో
 అభించిన తౌకిక ప్రకృత్య ౨౧౫
 కలకత్తాలో నున్న-తన నిహితుడైన
 మెన్డర్ మింఛెన్ గారు గయలో
 జడ్జి ఆయన జార్జి ఐ. మారీసు
 గారికి వుత్తరంచాయడం దాని
 వల్ల అధికారాల ఆదరణ ౨౧౫
 గయావలీకి రెండు వేల రూపాయి
 లివ్వడం ౨౧౭
 అక్షయవటువద్ద ధర్మశాలలో గయా
 వలీలు తప్ప ఎవ్వరూ భోజనం
 చేయగూడ దనే కట్టుబాటును
 పునాశ్రీమంతుడు కూడా మీర
 లేక పోయినాడు; వీరాస్వామయ్య
 గారు అందరికీ సహపంక్తిగా సం
 తర్పణలు ప్రారంభించారు ౨౧౮
 దొర లాకొనించుకున్న రామనాగర
 మనే గొప్పతీర్థంలో మళ్ళీ పిండ
 పృదానాలు చేయడానికి దొరల
 అనుజ్ఞ సుపాదించారు. ౨౧౯

ఏనుగుల వీరాస్వామయ్యగారు: పుట.
 గవర్నరు జనరల్ లార్డు విలియం
 బెంటింకు గారు కాశీకివచ్చినప్పుడు
 ఆయన ఏజెంటు బ్యూక్లె-దొర
 వీరాస్వామయ్యగారి మనుష్యులు
 ఆయుధాలు పట్టడానికి ప్రత్యేక
 ఫర్మానా యిచ్చారు. ౨౨౧
 కలకత్తాలో ప్రధాన న్యాయాధిపతి
 సర్ చార్లీసు కేగ్ గారు అసాధ్య
 మైన గవర్న మెంటు ఫరవానా
 యిప్పించుట ౨౨౧
 ఛత్రపురం అరణ్యమార్గంలో కపిల
 రామదాసుపంతుల సహాయం ౩౨౯
 శ్రీకాకుళంలో జిల్లాజడ్జి కోర్టు గవర్న
 మెంటు ప్లీడరు బలిశేపల్లి నీతారామ
 శాస్త్రిలుగారు, నాజరు తాడిమేటి
 తిరుకామయ్య, రైటురు చింతా జగ
 న్నాయకులుగారు ఆదరించారు ౩౨౭
 దివ్యలలో భాగవతుల కిత్తన్నగారి
 స్వాగతం ౩౩౪
 రాజమహేంద్రవరం లో రాజా
 కొచ్చర్లకోట వెంకటరాయనింగారి
 ఆదరణ, మర్యాద ౩౪౫-౩౪౬
 మచిలీబందరులో తిమ్మడు నీతాపతి;
 మణిపాక సాశ్వపతి నాయుడు
 గారు ౩౪౮
 గ్రామస్థుల స్వాగతము - జిల్లా జడ్జి
 సీ. పీ. బౌనుగారి దర్శనం ౩౪౯
 చెన్నపట్నం తిరి చేరడం (1831 నెప్రైబరు
 ౩ వ తేదీ) ౩౬౮
 బౌనుగారికి లేఖ ౪-౧౦
 ఓంకారము ౧౧-౨౨
 (నీళ్ళలో మునిగివుంటే ఓంకాం
 నాదం వినిపిస్తుంది.) ౨౨
 ఓడ్రోదేశము ౨౨౭

ఓడ్ర) దేశము:

ఓడ్ర) భాష	పుట.	౨౦౭
శ్రీ పురుషులు	౨౦౩-౨౦౪	
పయిరు పంటలు	౨౦౯	
పొగ చుట్టలు	౨౯౨	
చింతపండు, మిరపకాయలు	౨౯౪	
ఋషికుల్యనదికి ముందు ప్రయాగ		
అనేవూరి వరికూ బృహస్పతిమానం.		
ఋషికుల్య నది తరవాతి చాంద్ర		
మానం-నదీతీరపు పట్టణం గంజాం		
మొదలు కలింగ దేశము	౩౧౮	
ఔరంగ జేబు	౧౬౦-౩౬౯	
కంచర్ల	౩౨౨	
కందనూరి నవాబు		

౯-౧౨-౧౩-౧౬-౨౦-౨౩.

తాలూకా నాలుగు మేటీలుగా పంచి ఒక్కొక్క మేటీకి నొక్కొక్క ఆములుదారుని నేపకరిచినాడు. కుంభిణీకి సుమారు లక్షరూపాయలు సాలెనా కట్టించున్నాడు. అతని రాజ్యము భల్లిరిజిల్లా కలకటరాజ్యకు లోబడినది. ఆ నవాబు రాజ్యసులకు స్వంతముగా నొక ఖాజీకోరటు పెట్టి న్యాయవిచారణ చేయుచున్నాడు. గాని, జిల్లా కుంభిణీ కోరటుకు నిమిత్తములేదు. నవకరులకు జీతిము కర్మముగా ముట్టజెప్పడములేదని వదంతి ౧౨

శ్రీశైలము గుడి హాఫీలు మూలకముగా సంవత్సరము ౧ కి ౧౦౦౦౦ నవాబుకు వచ్చినా గుడి యే గతి పొందేదిన్నీ విచారింపడు. ఎవలైనా మరమ్మతు చేసినట్టుయితే సెలవంత హాఫీలు తీసుకొనుచున్నాడు. రాజా చందులాలా ఈ నిర్బంధము చేత కొంత మరమ్మతుచేసి విసికి విడిచి

కందనూరి నవాబు:	పుట.	
పెట్టినాడు..... స్వామికిన్నీ		
దేవికిన్నీ ఎవరయినా ఆభరణాలు వస్త్రాలు సమర్పించితేని వాటిమదింపంత		
రూకల హాఫీలు పుచ్చుకొనడము		
మాత్రమే కాకుండా కొన్ని దినములు పోనిచ్చి ఆ కందనూరి నవాబు ఆప		
వారింపుచున్నాడు.		౨౦
కచ్చారనూయి		౧౨౪-౧౭౫
కటకము		౨౯౪-౨౯౫
(ఇంగ్లీషువారి రాజ్యతంత్రము)		,,
కలుకరి		౧౧౬
కట్య		౧౧౭
కడప		౬-౮
కనకమ్మ సత్యం		౨
కనగాల		౩౫౨-౩౫౪
కకాసారి		౨౨౨
కనోబాలు (చూడు: కాఫీ)		౧౩౩-౨౩౯
కమిక్, సర్ బక్లే		(౮)
కపిలతీర్థం		౩
కపిల మహామని		౧౭౭
కపిల రామదాసుపంతులు		౩౧౯
కయామల్ కా దిక్		౨౫౪
కరకరంబాడు		౫
కరణాలు		౨౨-౨౨౯-౩౨౪-౩౬౧
కరి పాండ్యరాజు		౩౬౫
కరాడీలు		౧౯౪
కరివేపాకు		౨౩౯
కర్ణాటకము (చెన్నపట్నం తీరం)		౨౦౨
కర్ణాటకులు (కన్నడులు)		౧౯౩-౩౫౩
కర్నల్ స్టీమక్		౯౪
కర్మనాశిని.		౧౮౧
(సుకర్మాలు నశించిపోతవని ఈనది లో ఎవరూ కాలు పెట్టకు.)		
కర్మము-ఈశ్వరకటాక్షము		౧౧౦-౧౧౨

	పుట.	కాశీ:	పుట.
కలకండ్	౧౮౪	ఆసివరణలు	౧౫౮
కలకత్తా	౧౮౬-౧౮౭	పునా శ్రీమంతుడు (వీమ్నా)	౧౫౮
చరతుకూపూజా భానుపాదా	౧౮౬	ఆహల్యాబాయి	౧౫౮-౧౫౯
సలపురాణము	౧౮౭	ఘట్టములు	౧౫౯-౧౬౧
కాళికాదేవి	౧౮౭-౧౮౮	కాశీవాసము, ఆలయాలు, పంచగంగా	
స్త్రీపుగములు	౧౮౮-౧౮౯-౧౯౦	తీరము, బింధుమాధవుడిగుడి, తుర	
కులీనులు	౧౮౮-౧౮౯	కల మశీమ ఔరంగజేబు మశీదు	౧౫౯
ఇళ్ళు	౧౮౯-౧౯౦	కాశీలింగాలు, ఆలయాలు	౧౬౦
ఇంగ్లీషువారి రాజ్యతంత్రము	౧౮౯-౧౯౦	ఆగ్నకులు - పంచగొడుగులు - కాసు	
కట్టణవర్ణన	౧౮౯-౧౯౦	పదాలు - ఘోషారులు - మహాజనులు -	
స్త్రీస్తు మతప్రచారము	౧౯౦	కంగాళీలనే దక్షిణదేశములు	౧౬౧
కలిదిండి	౧౯౦	వ్యాపారము - రత్నాలు	౧౬౧
కలిస్వామి స్త్రీయస్వామి	౧౯౦	లక్ష్మీనారాయణులు	౧౬౧
కసంకోట	౧౯౦	సిక్కులూరులో జాతులవారు	౧౬౨
కస్తూరి	౧౯౦	పట్టణ పరిపాలన - గట్టిలు, పాట	
కమాలుగాం	౧౯౦	కుటుంబాలు, తాబాకులు, బరకత్	
కళింగదేవు	౧౯౦	దాసులు, కొత్తవాలు.	౧౬౨
కన్యశాశ్రమము	౧౯౦	కాయకూరలు, ఘోటియాలు	౧౬౨
కాకినాడ	౧౯౦-౧౯౧	రాండ్ సాండ్ ఫీజీలు	౧౬౩
కాక్రియన్ (కాకిరేణి) కాలవ	౧౯౧-౧౯౨	గోసాయిలు, మహాజనాలు, సాహు	
కాజీపేట	౧౯౨	కారుపనులు - బయ్యరాగులు	౧౬౩
కాటికవారు	౧౯౨	ఆధర్వణవేదము - ఘోషారులు	౧౬౩
కాటినినది	౧౯౨	యజుర్వేదశాఖలు-సామగులు	౧౬౩
కాబూలు	౧౯౨	ఉత్పలదేశంలో మత్స్యభక్షణద్రావిడ	
కామారెడ్డిపేట	౧౯౨	దేశంలో మాతులకన్యా వివా	
కామిటి	౧౯౨-౧౯౩	హము, మాగధదేశంలో మద్యపా	
కాయరా	౧౯౩	నము, మైథిలిదేశంలో దేవరణ	
కారన్ వానీసు	౧౯౩	సుతోత్పత్తి	౧౬౪
కావలి-గామకావలి	౧౯౩-౧౯౪	గంగాపుత్రుల ఉత్పత్తి	౧౬౪
కావేరి	౧౯౩	కాన్యకబులు- తాణీలు,	"
కాశీ మహాక్షేత్రము	౧౯౪-౧౯౫	యాపాయిలు, భక్ష్యములు, పుష్పాలు	౧౬౪
క్షేత్రం చేరడం (27-10-1830)	౧౯౫	బిల్వపత్రములు, వృషభములు	౧౬౫
గంగాపుత్రులు	౧౯౫	ద్రావిడదేశములో కుమారుల దృష్టి,	
మణికోకఘట్టము - చక్రీతిర్థము	౧౯౫	చండాలల సమీపవర్తిత్వమును	
		గూర్చిన పట్టుదల-దాని ఫలితము "	

కాశీ : పుట.

ఉత్తర దక్షిణ దేశములలో ఆరాధన
లందు లేదా - మన బ్రాహ్మణులు
అధికృతను ప్రకటించుట - లేనిపోని
అగ్ననలు, అచారములు ౧౬౩

కర్మశాస్త్రులైన ఇంగ్లీషువారు ఈకర్మ
భూమికల పరిభ్రమలైరి ౧౬౪

బ్రాహ్మణుల స్త్రీమాలు తడలు ౧౬౪

ఆన్న దానము, భిక్షము ౧౬౬

స్త్రీరాముల అవతారానికి పూర్వమే
రామనామతారక మండెను ౧౬౬

కాశీలో ఇళ్లు - జనాభా - భాష ౧౬౬

కాశీ స్థలమహాత్మ్యము ౧౭౦-౧౭౨

విశ్వేశ్వరుడు సమష్టిరూపము; సాంబ
మూర్తిగాని విష్ణువుగాని కాడు ౧౭౧

చలి-వేడి ౧౭౩

పంచక్రోశయాత్ర ౧౭౩

మాసోపవాసి ౧౭౪

ఇక్కడ గంగలో పూజ చేసే బిల్వము
ముడిగి పోవునని ప్రసిద్ధి ౧౭౪

అంధులలోను, చాచివిడులలోను
నాడుభేదములు ౧౭౫

బంగళీ ఉత్కలకాడులైన కులీన
బ్రాహ్మణులకు 20, 30 కన్యల
నిచ్చి వివాహము చేయు దురా
చారము. "

దృష్టిదోష విచారము, కచ్చారనూయి,
పక్కారనూయి ౧౭౫

శూద్రులు, మాంసభక్షణము ౧౭౫

కుంపినీవారి పాఠశాల గ్రంథాలు ౧౭౬

గోకుల బృందావనం, హరిద్వారం,
గంగోత్తరి బదర్కేదారము, బదర్కీ
నారాయణము ౧౭౬

కాశ్మీర పట్టణము ౧౭౭

రణజిత్తునింగు ౧౭౮

కాశీ : పుట.

బ్రాహ్మణులసంకర్షణ దృష్టిదోషముగూ
జ్యాలామఖి ౧౮౬-౭

నేపాళమున దేవీప్రయాగ - దాచివిభ్య
పాబల్యము. ౧౮౭

వల్లభాచార్య మతము బనయా ఆనే
వైశ్యజాతి; కోమటిగుజరాతీలు ౧౮౮

దాచివిభ్య, గౌడులు - దక్షిణదేశమున
క్షత్రియులు, శూద్రులు-బ్రాహ్మ
ణులు దక్షిణదేశానికి వచ్చి వైశ్య
జాతిని కల్పించుట ౧౯౦

దాక్షిణాత్యులు-బ్రాహ్మణుల భూస్థి
తులు, వారి ఆహంకారము ౧౯౧

తురకలు, ఇంగ్లీషువారు ౧౯౨

ఘోరరులు మొదలైన బ్రాహ్మణ
తెగలు; దాచివిభ్య, అంగ్రులు,
కర్ణాటకులు, మహారాష్ట్రులు, చి
త్పననులు, నంబూదీర్లు ౧౯౩

వర్ణాశ్రమ ధర్మాలు ౧౯౫-౧౯౭

మూల స్మృతులు, ఉపస్మృతులు అది
పురాణాలు-స్థలపురాణాలు ౧౯౭-౨౦౧

కాశీఖండము ౨౬౫

కాశ్మీరము ౧౭౭-౧౭౮-౧౮౫-౬

కాశీకాళక్తి ౨౭౦-౧

కాశీంది యము నలు ౬౩౨

కాశీకట్టు ౨౬౬

కాశీ (వింధ్యవాసిని) ౧౨౩

కిర్తరుపూరు ౨౭౭

కుంకుమపువ్వు ౧౭౮-౧౮౫

కుంభిణీవారు
(౨)౪-౫-౨౦-౨౫-౨౬-౪౦-౫౪
౬౫-౭౮-౯౯-౧౦౦-౧౧౫-౧౧౮
౧౧౯-౧౨౧-౧౨౮-౧౩౫-౧౩౭
౧౪౫, ౧౪౬, ౧౫౫, ౨౦౭,
౨౧౦, ౨౧౫, ౨౫౧, ౨౬౬,

కో. వెం. రాయనింగారి తమ్ముడు	పుట. 384
కోట్టాయీలు	22
కోత్తపాలెము	320
కోత్త ఆగ్రహారము	321
కోత్తసత్రం	322
కోత్తవారు (చూ. పోలీసు) 40-20-125	
కోరతి చేరు	1-2-322
కోరివి రామన్న పంతులు	322
“కోటయో బ్రహ్మహత్యానా మగమ్య గమ కోటయః సద్యః ప్రశయ మాయాంతి మహాదేవేతి కీర్తనాత్”	
‘ఆవశ్య మనుభోక్తవ్యం కృతం కర్మ శుభాశుభం’	100-102
కోటిత్రయంబక రాయనివారు	332
కోటూరు వీరరాఘవ మొదిలి	332
కోడూరు	2
కోనసీమ	333
కోమట్లు— (చూడు: జ్యోతిషాది, కళింగ, గౌర, కోమట్లు 308-308)	
కోమటి జమిందార్లు	308-310
కోమలేశ్వరపురం శ్రీనివాసపిళ్ల 4-8; 222	
కోరంగి	308
కోసులు	2-208-328-308
క్రీస్తు మతస్థులు 28, 102, 103, 104	
208, 209, 210, 211	
క్షయమాసం (చూ. ఆనుబంధం) (8), 103	
ఖనఖల తీర్థము	103
ఖనానానది	28
గంగానది (చూడు: మిరిజాపూరు ప్రయాగ, కాశీ, 108-108-108 108-108-223-228	
కుడవలు - నావలు	108
కలకత్తాకు మార్గాలు	223
జలచరములు	228

గంగానది :	పుట.
పృథాహము	102
స్నానమహిమ	223
పంచగంక కావ్యము	102
గంగాపుత్రులు	102-103-108
గంగోత్తరి	102-103
గంజాం (గంజం)	308-308
పాడుపడట- వాడల మరమ్మతు- ఋషివృత్తానది-ఇక్కడనుంచి విం ధ్యమ దక్షిణదేశ మంటారు - ఇది మొదలు కళింగ దేశారంభము- దృష్టిదోషము పాటింపుట దక్షిణదేశం వలెనే యాకత్తూ కలిగివున్నది. గంజాం మొదలుకొని, చాంద్ర మానం-ప్రయాగ ఆనే వూరివరకూ బృహస్పతి మానం	308
సమీపమాన మాటర్లులో ఎవరికీ రాని తెలుగు యిక్కడ అందరికీ వచ్చును.	308
ఇక్కడి మకారత్రయం: (మల్లడి, మార్తా, మరాహి) మల్లడి=జ్వరం → మార్తా=బందిపోటు - మరాహి= మరాటీదండు కొల్లపెట్టడం.	308
జిల్లాలో శేవులు	308
ఆగ్రహారాలు	322-328
జమిందార్లు	323
బ్రాహ్మణులలో జలనాడు కానర నాడుభేదములు-నియోగలవ్యవస్థ ఇక్కడినుంచి అరంభము	323
బురంపురంతో వోధ్య దేశముల ప్రచారం నిలిచిపోయినది	323
గంజాం మొదలు తునివరకూ కళిం గ దేశము; తుని నుండి నెల్లూరువద్ద పినాకేనివరకూ ఆంధ్రదేశము	323

గంజాం మొదలు : పుట.
 భూ రూపకమైన వసతి లేని
 బాహ్యమండలము 380
 స్త్రీలు బులాకులు ముక్కరలు
 ధరిస్తారు 300
 చిన్న యిండ్లకు కూడా పంచెతిన్నెలు
 పెట్టి కట్టుతారు 300
 గోడలకు యర్చిమన్ను పూసి, నాలు
 గైదు వరసల సున్నపు చుక్కలు
 పెట్టి, కడపకు పసుపు శుంకుమ
 వుంచుతారు 335
 కరణాలు తక్కువ జాతివారు,
 బ్రాహ్మణ శేషధారులు-వీరిని శిష్టు
 కరణాలంటారు 328
 బ్రాహ్మణాగ్రహార ప్రవర్తకులు
 భుక్తులు - కూడ్ర ఆగ్రహారీకులు
 నాయండ్లు-తలార్లు చారకులు 328
 విజయనగరంవరకూ అన్ని చెరువు
 లలో తామర వేస్తారు - తామర
 తూండ్రకూర చేస్తారు 320
 నీళ్ళు తోడడానికి తాటియాకుల
 దొన్నెలకు తాడుకట్టి వుంచుతారు,,
 ఇక్కడి కోసులు తేలికైనవి. దక్షి
 ణదేశపు 1 $\frac{3}{4}$ గడియలదూరము 328
 "X జోమి ధ్య పలాయనం మిథ్యా" 100
 గండకనది : 100
 గణపురము 25
 గణేశగంజా 100
 గదాధరస్వామి 100
 గయక్షేత్రము చేరుట (4-1-1831) 100
 సాహేబుగంజా-దొంగల ఊరు 100
 పట్నావలె గడియారాలు బాగు
 చేసేవారు ఎక్కువమంది లేరు.
 ఆంగ్లీలో ఆనేక దినుసుల
 మితాయి, పచ్చి పతానులు, సమా

గయక్షేత్రము : పుట.
 లంగా శనగచెట్లు, కూరకు ఎర్ర
 మందారమొగ్గలు అమ్మతారు 100
 ఫల్లనినది 100
 గయావలీలు - గౌడబ్రాహ్మణులు-
 మహారాష్ట్రీలు- ఆంధ్రులు 100
 గయావ్రజనాల క్రమం 100
 కుంపినీనారి రుసుములు 100
 గయామాహాత్మ్యము 100-100
 ఆషాఢము 100
 ఆహార్యాబాయి మంటపం 100
 ఫల్లని శాస్త్రము 100
 ప్రేతపర్వతం - పిండపిచ్చి 100
 ప్రేతగయావలీలు 100-100
 రామపర్వతం 100
 పంచతీరాలు 100-100
 ఉత్తర దక్షిణమునన తీర్థం-ధర్మా
 రణ్యం- బౌద్ధగయ 100
 గోసాయీ మహాంతు 100
 గయావలీలు 100
 మూడుబలులు- ఆష్టాదశ పాదాలు 100
 విష్ణుపాదము మీద అన్న శాస్త్రము-
 వటుశాస్త్రము 100
 భోజనకాలమున పట్టుకట్టలే మడి 100
 అక్షయవలము వద్ద ధర్మశాలబో ఇత
 రులు భోజనము చేయరాదని
 గయావలీల కట్టడి 100
 పదిష్టలాలలో పిండిప్రదానం - మధు
 స్రవ, గయాశిరిసి, కూపగయ, మృడ
 పృష్ఠం, అదిగయ, ధాతపద, భీమ
 గయ, గోష్పది 100
 రామస్వాగర మనీ తీర్థమును దొర
 లాకృమించి పిండ ప్రదానాలు
 నిషేధించియుండిరి. 100
 న్యూనపరిపూర్తి - విష్ణుశాస్త్రము 100

గయ తేత్రిము :	పుట.
బ్రహ్మయోని-ధర్మారణ్యం ౨౨౦-౨౨౧	
తీర్థమహిమలు	౨౨౧-౨౨౨
కాశీ గయా మాహాత్మ్యములు ,,	
ఏక మేవాద్వితీయం బ్రహ్మ	౨౨౨
గంగాస్నాన మహాత్మ్యం	౨౨౩
గయలో పుష్పములు	౨౨౩-౪
గయా తేత్రిమున సంకల్పము	౨౨౪
మగధదేశంలో మహాస్థలాలు - కాశీ	
నుండి గయకు దారి	౨౨౪
నల్లరాతిసామానులు, ఇత్తడి విగ్రహాలు,	
విష్ణుపాదాలు, స్పటికలింగాలు	౨౨౪
హిందుస్తాన్ లో ధాన్యపు దినుసులు-	
యాచకులు-యాతాలు	౨౨౫
కాలవాపులు, బీజవృద్ధి	౨౨౫-౨౨౬
ఇక్కడ పల్లెములలో భోజనంచేస్తారు;	
విస్తృత దొరకపు	౨౨౬
హిందుస్తాన్ యావత్తూ రొట్టెల	
వలెనే ఆన్నముకూడా ప్రతిదినము	
భోజనము చేస్తారు; ఆందువల్ల చిం	
తపండుమిరపకాయదొరుకుతవి	౨౨౬
ఇక్కడికేర్ల తూనికలలో తేదాలు	౨౨౭
పంచగయలు చేసేవిధము; ఏకోద్దిష్టము	
ఫలనీశార్థము	౨౨౭
గయ జమీందారీ - జమీందారీల	
ఉత్పత్తి - రైతులు - గావు పరి	
పాలన - వ్యవసాయము	౨౨౮-౨౨౯
ఆభినివండు (కుంపినియజారా)	౨౩౦-౨౩౧
గయా మాహాత్మ్యము	౨౩౧-౨౩౨
గయా సురుడు	౨౩౨
గయావళిలు (మాడు : గయ)	౧౯౩
౨౦౬-౨౧౦ - ౨౧౧ - ౨౧౨ - ౨౧౯	
వీరి మధ్యమతము	౨౪౨-౨౪౪-౫
గయా ప్రజనము	౨౦౩-౨౦౬-౨౨౩-౨౪౩
గయా శిరసి	౨౧౯

పుట.	పుట.
గయ	౨౪
గాజీపురము (ఘాజీపురము) ౧౭౯-౧౮౦	
పన్నీరు; గులాబీఆత్తరు	౧౮౦
(పూర్వం ఇది గాజీపురము. విశ్వా	
మిత్రుని తండ్రి) అయిన గాజీకి	
రాజధాని).	"
గాణపతులు	౧౪౭
గాజుల లక్ష్మీనర్యు సెక్రెటరీ	౪
గాజీపురము (గాజీపురము)	౧౮౦
గార్డెన్స్ (మాడు : కలకత్తా)	౨౦౭
గిరివాడిపాలెం	౩౨౯
గుండు శోభనాద్రి	౩౫౧
గుమ్మడిపూడి	౩౬౩
'గురుబ్రహ్మ గురుర్విష్ణుః'	౮౩
గులాబీబీటబు	౧౮౦
గుల్లసున్నం (మత్స్యభక్షణ)	౨౮౬
గూంగాం	౫౯
గూడూరు	౩౬౦
గోమాలాష్టమి	౫౮
గోగుకూర (మాడు: రీమా)	౧౦౯
గోదావరి ౪౫, ౪౭, ౫౦, ౧౯౨, ౨౩౭, ౨౪౩	
(కృష్ణానదీతీరమున నివృత్తి సంగమ	
మునకును గోదావరీతీరమున నిర్మల	
కును మధ్యదేశము, ప్రజలు: మాడు.	
హైదరాబాదు - నాగపూరుల	
మధ్యదేశము ప్రజలు)	
గోదావరి లంకలు	౩౪౬
గోపాలమూర్తి	౩౪౬
గోమతి	౧౮౦
గోపాలపూరు	౨౯౧-౩౦౦
గోపాలరాజుల పితూరీ	౩౪౧
గోపీగంజా	౧౨౫
గోలకొండ	౩౬
గోవిందరాజుల గుడి	౩

గోసలపూరు	౯౪
గోసాయిలు (చూడు: కాశీ) గరడ-గడ3	
గోసాయి మహంతు	౨౧౪-౨౩౩
గొడబ్రాహ్మణులు	౧౨౨; ౧౪౩-౧౪౫ ౧౬౧-3; ౧౮౯-౧౯౩; ౨౦౬ ౨౪౨; ౩౨౦; ౩౫౩
గౌతమ మహామని	౩౪౨-3
గామిపరిపాలన	౨౨-౨౨౯
గ్రీం దొర	౨౦౫
ఘరామండలము	౯౧
(౫౦ ఏండ్లకిందట ఇది నిజాం షాహు కింద ఉన్నది. ఇతని పాపాను ఒకటి వరతన్న ఖచిత్రమైనది సాగరాజు సంస్థానములో ఉన్నది.)	
ఘోర్జరులు	౧౪౧; ౧౯౩-౪
(చూడు : కాశీ; గయ; బ్రాహ్మణులు)	
చందులాలా	౩, ౯, ౨౦, ౨౫, ౩౮, ౫౫
చక్కతీర్థము	౧౫౩
చత్తియా	౨౯౨
చప్పారా	౮౦
చప్పరాలకొట్టాయిలు	౧౩౮
చప్పా	౧౮౦
చరకు-పూజా భానుపోడా	౨౬౯
చంద్రమానము (చూడు: ఆనుబంధము)	
శౌర నక్షత్రమానములు	౨౪౭-3
చావిడి	౭౯
చింతా జగన్నాథం పంతులు	౩౨౮
చింతా జగన్నాథులు	౩౨౭
చింది	౫౮
చిత్తావనులు	౧౯౪
చినగంజాం	౩౫౬-౩౫౯
(ఇక్కడనుండి వ్రప్పుపంట - వ్రప్పర జాతీస్త్రీలు- దోటిముక్క-రలు) ౩౫౯	
చిన్నం చలమయ్య	౩౫౧

పుట.	పుట.
చిన్నమంది	౨౫
చిలకలపూడి రామస్వామి గత్రం	౩౬౨
చిలకసముద్రం	౩౧౫
చెంచువాళ్ళు	౧౫, ౧౬, ౧౭, ౧౯
చెన్నపట్టణము	౩౬౮-౩౭౪
౧౬, ౭౪, ౧౧౨, ౧౧౪, ౧౨౧, ౧౨౨, ౧౪౦, ౧౪౧, ౧౬౪, ౨౭౬, ౨౭౭, ౨౯౦, ౩౧౭, ౩౨౪, ౩౩౧, ౩౩౬, ౩౬౬, ౩౬౮-౩౭౪	
చెన్నపట్టణము ఇండ్లు	౨౭౬
గూడుబళ్ళు	౨౭౭
రూపాయిలు	౨౯౦-౩౧౭
పల్లకీలు	౩౩౧
రవేసు ఆకులు	౭౪
పూర్వచరిత్ర : శ్రీరంగ రాయలు, దామర్ల వెంకటాద్రినాయుడు, కుం పిణివారికి పట్టా యిచ్చుట ౩౬౯ శ్రీరంగ జేబు చక్కవర్తి సేనాని దాపూదుఖానుడి దండయాత్ర ౩౬౯ కుడిచెయ్యి ఎడమచెయ్యి కులకక్షులు ౩౬౯-౩౭౦ పాంసువారి ఆక్రమణ ౩౭౦ పైదరాల్ ౩౭౧ ఆరికాటి నవాబు రాజ్యం కుంఫిణి వారి వశమగుట ౩౭౧ కుంఫిణివారి ఏకచక్రాధిపత్యం ౩౭౧ కుంఫిణివారి పరిపాలన ౩౭౧-౨ ఉపగ్రామాలు ౩౭౨ స్త్రీ పురుషులు : ఇక్కడి ప్రజలు ఉపాయవేత్తలు కాని సామానులు కారు-స్త్రీలు గర్విస్తులు, చొరక గలవారు; వస్త్రాభరణ ప్రియులు- యిక్కడివారు చాలా మూర్ఖ వెడల్పు బట్టలు కడతారు-యిక్కడి	

చెన్ను పట్టణము :	పుట.
చితం కర్మములు; దేవ బ్రాహ్మణ	
విశ్వాసం కలవారు	323
భాషలు (చూ. తెనుగు)	323
చెన్నాడుగడ	౧౫౪
చోరంగ (చూడు: కలకత్తా)	౨౩౩
చోలీపురం	౨౬
చాకీదార్లు - (చూడు: పోలీసు)	
చత్తీపురం	3౧౯
చప్పన్న భాషలు (౫౬ దేశాలు)	౨౪౫
చాయా దేవి	౧3౦
జగనంపల్లె	౪౪
జగన్నాథము	3౦౧-3౧౪
మహాత్మ్యము - నీలాద్రి పర్వతము,	
నీలమాధవస్వామి - కిరాతకులు	
ఇంద్రద్వ్యమ్మ మహారాజు	3౦౧-3౦౨
చక్రతీర్థము-బలభద్ర కృష్ణ సుభద్రలు,	
విశ్వ కర్మ - పృషాదమహిమ	
బ్రహ్మ, శివుడు, విష్ణువుల కథ	3౦3
విమల - బలులు - జగన్నాథ	
అలయము-400 హాయిలు	3౦౪-౫
యాత్రికుల పైన హాళ్ళీలు; కుంపినీవారి	
మహానూలు	3౦౫-3౦౬
పండాలు	3౦౬-3౧౮-3౧౧
మూర్తులు - చైతన్యము	3౦౩
భోగములు	3౦౮
జ్యేష్ఠాభిషేకము-పతిత పాననయాత్ర -	
కిరాతకుల ఆర్చన-ఇంద్రద్వ్యమ్మ	
గుడి - రథయాత్ర	3౦౮-3౦౯
భువనేశ్వరము	3౦౯-౧౦
లోకనాథస్వామి-తెంగల నామాలు-	
గోవీచందనం-జగన్నాథ రాజు-	
దర్శనకాలము - మార్కండేయ	
తీర్థం - పంచద్రావిళ్ళు	3౧౦

జగన్నాథము :	పుట.
ఇక్కడ జోగి, జంగం, మొదలైన	
శైవులకున్నూ చాకలవాండ్లకున్నూ	
చండాలులకున్నూ ప్రవేశంలేదు	3౧౦
పెయిట్ దొర-పండాలు విచారణ=	3౧౧
సమద్రాపీరమున జాతులవాండ్లు	3౧౧
మోక్ష ద్వారము అనే కూపము	3౧౧
ఇక్కడ అంగళ్ళలోని పదార్థాలను	
వాసనమాస్తే మల్లా ఆ రాసులలో	
వేయనివ్వరు- స్వామికి నివేదన	
చేస్తారు కాబట్టి.	3౧౧
పాతమూర్తులలోని చైతన్యకళను	
కొత్తమూర్తుల వక్షస్థలాలలో	
వృద్ధకిరాతకులు ప్రవేశపెట్టెటార	
పిమ్మట రెండు మూడు నెలల	
లోనే చస్తారు వినికె.	3౧౧
బలభద్ర సుభద్రలు జగన్నాథ	
స్వామి సుదర్శన బింబాల అంత	
రాక్షసు-జీవాత్మ అత్యంతరాత్మ	
పరమాత్మరూపములు	3౧౨-3౧3
అన్నము (ప్రసాదము-ఇక్కడ హెచ్చు	
తెగ్గులు జాతినీయమాలు లేవు	3౧3-౪
ఉత్తర దక్షిణ దేశీయుల ధర్మాలు	3౧౨
యేడలనే యెనుముపోతులు	33౪
'జగన్నిధ్యా బ్రహ్మసత్యం'	౧౯౯
జడపర్ల	౨౩
(ఇదిన్నీ ఇంకా 3౬౦ గ్రామా	
లున్నూ రాజగోపాలరావుగారి	
జమీను, ఇతడు గోలకొండ నవా	
బుకు 3 లక్షలు పన్ను కట్టును.	
ఇప్పుడు ౧౨ ఏళ్లవాడు పాలకుడు.	
ధర్మసంస్థానము, తామారు వీరి	
రాజధాని)	౨౮
ఇక్కడకోమటివర్తకులు సంప	
న్నులు	౨౮

	పుట.
'జన్మనా జాయతే కుంద్రాః కర్మణా జాయతే ద్విజః'	౧౯౬
జిచ్చిల్ పూరు	౯౧-౯౪
శర్మదానది	౯౧-౯౨
ఇచ్చటి రాళ్ళు కోడిగుడ్డు చందం	
గా చేసే స్వయంభువులని గోసాయిలు అమ్ముదురు	౯౨
సాగరారాజు-నాగపూరు	౯౨
ఇంగ్లీషువారిరాజ్యతంత్రం; పరిపాలన - రాజవీధులు; తోటలు	౯౩
పలవరకాయలు-బాలెడు నిడుపు	
వీరలు-దోసకాయలు దొరుకును	౯౩
గౌనర్ జనరల్ ఏజెంటు	౯౪
చిన్న పడుచులను తెచ్చి అమ్మురు	
రసవినికి	౯౪
దేశము ప్రజల స్థితిగతులు : చూడు	
'నాగపూరు మిరిజాపూరుల మధ్య	
దేశము ప్రజలు' అను కీర్తిక	
జమీందారీలు : ౨౪-౪౧-౨౨౨-౩౨౩	
3౩౪-3౩౫-3౪౦-3౪౧-3౫౦	
హిందూస్తాన్ జమీందారులు	౨౨౨
మస్కదొరలు - దోపిళ్ళ	3౧౭
కంజాం జమీందారులు	3౨3
విశాఖపట్టణం	3౩౪-౫
పితాపురం	3౪౦
పెద్దాపురం	3౪౧
రాజానగరం	3౪౧
పూర్వపు జమీందారీలు; కొత్త జమీందారీలు	3౪౫
కోమటి జమీందారులు	3౪౪-3౫౧
అయిదుజిల్లాల జమీందారులు -	
వాకిరెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడు +	
(నుజిటిటి) అప్పారావు - యేర్ల	
చిక్కడ జమీందారుడు	3౫౦

	పుట.
జలంగినది	౨౬3-౨౬౪-౨౬౭
జాంగరాబాదు (జాంగీరు)	౨౩౬
జాంబవంతుని ఆలయం	౨౬౨
జాజిపురం (చూ: నాభిగయ) ౨౯౦-౨౯౧	
(అష్టాదశశతాబ్దంలో ఒకటి అయిన విరజాదేవి ఇందున్నది.)	౨౯౧
జాతులవాండ్లు (చూడు: ఇంగ్లీషువారు)	
జానంపేట	౨౪
జానా	౨౦౩
జార్జి నార్థన్	5-7 (౮)
జిల్లాకోర్టు	౧౨
జీతములు (ఉద్యోగుల)	౨౪౧
జీనిగెలవాండ్లు	౪౬
జీవాత్మ (చూడు: జగన్నాథం; ఆత్మ)	౨౫౧
జువ్వలదిన్నె	3౫౨
జూబానది	౨౫
జూసీసనాయి	౧౨౭
జేశ్వరం పట్టణా	౨౨౪
జ్వాలామఖి	౧౨౬-౧౨౭
(ఇది రణజిత్ సింగు రాజ్యంలో ఉంది. ఆతడు ఆదేవిని బాగా ఆరాధిస్తున్నాడు. ఆమె ఆతనికి ప్రత్యక్షంగా ఇష్టసిద్ధి చేస్తూంది)	౧౨౭
టప్పా. (చూడు.) తపాల	
టంకారి	౨౨3
(ఇక్కడ స్ఫటికాలు పుట్టుతున్నవి)	
తెంకాయ చెట్లు; పోక చెట్లు	౨౬౨-౨౬౪
తాకిలి ఘాటు	౫౬
తాణాలు: (చూడు - పోలీసు)	
డబరా	3౪౨
డాక్టర్ జాన్ డేవిడ్ సన్	౧౯౫-౨౦౨
	౨33-3౨౪
డాక్టర్ వాయిస్	౭౨

డెన్ మార్కువారి బస్తీ	పుట. ౨౬౮
డాగావాండ్లు	౪౯-౧౧౮
డిప్టీపాడుపా	౧౩౩, ౧౩౫, ౨౭౫, ౨౯౪
డే ఆఫ్ జడ్జిమెంటు	౨౫౪
డ్రామన్ గంజు	౧౧౭
తండయారు వేడు	౧, ౩౬౮, ౩౭౨
తంజావూరి రాజు	౬౩-౧౫౬-౨౨౦
తపాల (చూడు) బపా	౫౪, ౭౯, ౯౯
తపాలు మరకారాలు	౧౧౫
ఆఫీసు రైతురు	౭౯-౩౩౫
మేనేజరు	౯౯
తమలపాకులు (చూ: తాంబూలము)	
	౪౭, ౪౮, ౭౪, ౧౧౦, ౧౨౧, ౨౪౩-౨౭౮
తమసానది	౧౦౯
తేలార్లు (చూ: నాయకలు చాకీదార్లు)	౩౧౬
తాండవనది	౩౩౫
తాంబూలము మర్యాద	౨౪౩-౩౫౪
తాంబూలము పట్టి	౧౨౪
తాటిచెట్టు	౧౮౨-౩౪౭
తాటిచాప	౩౪౭
తాడిమేటి తిరుకామయ్య	౩౨౭
తామరతాండ్లు	౩౫౪
తామసారాధన	౧, ౧౨౩, ౨౪౮, ౨౭౦, ౩౦౪
తామ్రపరి	౧౯౩
తాయికిపందవ 'నైతగప్పక'	౧౦౫
తిరుణామల	(౨) ౭౩, ౭౫
తిరుపతి	౩-౫
వెంకటాచలపతి - కపిలతీర్థము.	
కోతులతోందర - గోవిందరాజుల	
గుడి - సర్కారు విమారణ	౩
కుంభిణీవారికి సాలుకులక్షరూపా	
యలులూభం-చందులూలాధర్మాలు	
మహాంతు మతం	౪

తిరుపతి :	పుట.
కుంభిణీవారు; దేవాదాయములు	౪-౫
శ్రీనివాసమ్మూర్తి	౫
తిరువళ్లూరు	౨-౧౩౭-౧౪౯
తిరువట్టురు	౧౦౬-౩౬౬
తిరువలిక్కోణి	౧౦౬, ౧౪౩, ౩౭౨
తిర్వంగంతుకోటి	౨౫౦-౨౫౩
తిలవారా	౮౭-౯౦
ఇక్కడ నర్మదలో వేసిన ఎముకలు	
శిలలె ప్లావుచున్నవి	౮౮
కుంభిణీవారు ఘాటుసుంకముగుత్త	
కిచ్చారు - రేవు పడవులు	౮౭
నర్మదానది రాళ్లన్నీ లింగాలు-	
కృష్ణాతీరపు ఆంధ్రబ్రాహ్మణులు	౮౮
రంగిడి, కరాడి, చిత్తావన బ్రాహ్మ	
ణులు; వీరి ఉత్పత్తి కథ	౮౯
ఇది వింధ్యపర్వతపు భూమి	౮౯
ఇంగ్లీషువారి నేర విచారణ	౮౯
నర్మదకు ఈవలిగట్టు మొదలు	
విక్రమశకము	౮౯
తీర్థమహిమలు	౨౨౧-౨౨౨
తుంగభద్ర	౨౧
తుని	౩౩౫
(గంజాం మొదలు తుని వరకు	
కలింగ దేశము. ఇక్కడి నుండి	
నెల్లూరి వద్ద పినాకిని వరకూ	
ఆంధ్రదేశము)	౩౫౩
తుమ్మడి	౩౪౮
తురకలమతము	౧౪౮-౨౪౭-౨౯౯
తురకలు	౧౪౯-౧౯౧-౧౯౩-౨౪౬
తునికలు	౨౨౭-౩౧౭
తెనుగు	౪౮-౫౬-౭౩-౩౫-౩౫౩
కడప మొదలు చూటలు సాధారణం	
గా రాగసరళిగాను ప్రకృత్యర్థక	
జవాబులలో శబ్దాలు సంకచిత	

తెనుగు : పుట.
 పచ్చి హిందుస్తానీ తురక మాటలు
 కలిపి మాట్లాడతారు. రౌ
 కాయరా మొదలు తెనుగుభాష
 సకృత్తుగా నున్నది. ఇక్కడి
 తూర్పు దేశములు మాత్రం తెనుగే
 మాట్లాడతారు. ౫౬-౭
 వోధ్య దేశములకు తెనుగు మాటలు
 ఒకటి ఆర వచ్చును. ౨౦౮
 గంజాం సమీపముందున్న మాలు
 రూపాలో కూడా ఎవరికీ తెనుగు
 రాదు; గంజాంలో అంతా తెలుగే ౩౧౯
 విశాఖపట్టణం జిల్లాలో మాటలు
 దీర్ఘముగానున్న దేశీయ్యమైన
 శబ్ద ప్రాస్యముగాను పలుకుతారు.
 ఆక్షరములు గొలుసు మోడిగా
 వ్రాస్తారు. ౩౩౫
 గ్రామాలెక్కలు మొదలైన వ్రాతలు
 రాజమహేంద్రవరమున దక్షిణమున
 తాటాకులలో వ్రాస్తారు. ౩౫౪
 కృష్ణానదికి ఉత్తరము తూర్పు సముద్ర
 పర్యంతము మాటలు రాగం
 యుక్తములు - ఆక్షరలోపములు
 గల హ్రస్వశబ్దములు. ౩౫౩
 నెల్లూరు దగ్గర ఉత్తరపినాకిని మొదలు
 దక్షిణపినాకినివరకు వ్యధ్య దేశము-
 ఇక్కడి భాష ఆరవము, కన్నడము
 తెనుగుల మిశ్రమము. ఆసలు
 భాషలవారు హాస్యం చేస్తారు, ౩౬౧
 చెన్నై పట్టణములో, తెనుగు, ఆరవము,
 కన్నడము, తురకము, ఇంగ్లీషు
 భాషలు ప్రజల నోట నానతూ
 వుంటాయి. పదార్థంగా కొన్ని
 గంభీరత మాటలు కూడా ఆభ్య
 స్థింతులువల్ల ప్రచారణ స్ఫుటంగా
 వుంటుంది. ౩౭౩.

పుట.
 తెనుగు బ్రాహ్మణులు (కాశీతాణి) ౧౧౭
 “త్రాహీతి వ్యాసారంభం” ౩౩౩
 త్రిపురసుందరి ౩౬౭
 త్రిమూర్తులు (మా. ఆవతారములు) ౩౭-౨౪౭
 త్రివేణి ౧౨౭, ౧౩౨, ౧౩౪, ౧౩౮, ౧౩౯
 “త్రివేణి మాధవంసోమం” ౧౩౪
 దండకారణ్యం ౩౦౧
 దశాశ్వమేధఘట్టం ౧౨౯
 దక్షిణ దేశము, (మా : పంచ ద్రావిళ్ళు)
 దక్షిణ ఉత్తర దేశములలో వస్త్రములు -
 పాత్రలు - వాని శుభ్రత ౧౪౨-౧౨౦-౧
 దాతా శైద్య నాథం ౧౦౬, ౨౩౭, ౨౩౮
 దానాపురము ౧౫౦
 దామెల్ల వెంకటాద్రి నాయుడు ౩౬౯
 దామోదరు నది ౨౮౨
 దారో గా (మాకు పోలీసు).
 దాక్షిణాత్యులు (మాడు : ద్రావిళ్ళు ;
 బ్రాహ్మణులు) ౧౮౯-౧౯౧
 దాక్షిణాత్యులు - ఉత్తర దేశ సులు ౧౦౧-౭
 దిగువ తిరుపతి ౩-౫
 దివ్యల ౩౩౪
 (ఇది నూరిండ్ల అగ్రహారం. అందరూ
 ఉపపన్నులు, ఒకయతి శాపంచేత
 పెంకుటిళ్ళు కట్టక పూరిళ్ళలో
 కాపురం చేస్తున్నారు.)
 “దీప దీపికా న్యాయం” ౧౪౨
 దువ్వూరు ౯
 (దువ్వూరు మొదలు పృథ్వి గ్రామ
 మందున్న కొండకరమల వాండ్లు
 ఇనపరాళ్ళతో నినుము జేయు
 చున్నారు.) ౯
 దూదుగాం ౪౫
 మార దేశంలో స్వజాత్యభిమానం ౬౩-౬౪

పుట. ద్వైవిధ్యోపము ౫౯, ౧౭౫, ౧౮౨
(చూడు: కూదురిలద్వైవిధ్యే; బ్రాహ్మణ్యము)
వెనుది ౯౮
దేవతలు, యక్షులు, కిన్నరులు. కింపు
రువులు, గంధర్వులు. ౨౪౭
దేవతలు - రాక్షసులు ౨౫౮
దేవప్రియాగ (నేపాలము) ౧౮౭
(శ్రీశంకరులు శ్రీరాముని యంత్ర)
సహితంగా ఇచట స్థాపించి
నారు.) ౧౮౭
దేవానది ౧౮౦
దేవాదాయములు ౪-౫
దేవాలయములు ౩, ౪-౫, ౨౦, ౧౨౬,
దేవాలయముమీద బొమ్మలు ౧౬౭
దేశము; ప్రజలు. (చూడు: హైదరా
బాదు నాగపూరుల మధ్య దేశము,
ప్రజలు; నాగపూరు మిరిజాపూరుల
మధ్యదేశము, ప్రజలు; హిందూస్థాన్
దేశము; ప్రజలు, బంగాళా దేశము
బంగాళీలు; ఓధ్యదేశము; వోధ్య)
దేశము; వుత్తర-లదేశము; గంజాం తుని
మధ్య కలిగి దేశము; తునికి నెల్లూరు
వద్ద పినాకినిమధ్య ఆంధ్రదేశము; ఆవల
మధ్యదేశము; గంజాం, విశాఖపట్ట
ణము, మచిలీబందరు, నెల్లూరు, చెన్న
పట్టణము, బ్రాహ్మణ్యములు, జమిందా
రులు, త్రులు, అచారనిమములు,
కాశీ, గయ మొదలైన శీర్షికలు.)
ప్రజల ప్రకృతి: ధైర్యస్థైర్యాలలోను
అహార విహారాలలోను కన్యాకుమారి
నుండి ఢిల్లీవరకు, నెల్లూరికి ఉత్తర దక్షిణ
దేశములలో వున్న తేడాలు ౧౦౧-౧౦౭
దక్షిణదేశంలో బైత్తపు దెబ్బకుగల
భయము- ఉత్తరదేశమున తల తెగ

దేశము; ప్రజలు: పుట.
గొట్టడంలో లేదు. తంజావూరు
తిన్నెవల్లిసీమ, ప్రజల పరికితనము- *
హైదరాబాదు నాగపూరులలో
బిచ్చగాండ్ర ధైర్యము ౧౦౫
తీర్థయాత్రలు - దూరదేశ ప్రయాణ
ములు-ఆహారములోను శ్రీ సంగ
ములోను తేడా ౧౦౬.
అచారాలంకారాహారములు దేశానికి
తగినట్టుగా వెద్దలు స్మృతుల
వ్యాధి విర్బరచినారు ౬౫
ఉత్తర దేశంలో అన్నానికి ద్వైవి
ధ్యోపము, ఉదకానికి స్పృహ్యోపము,
లేదు- చలిదిఅన్నము (పర్యుషితా
న్నము) చింతపండు మిరియాలు
కలిపి పచనం చేయడము దోష
మైనా దక్షిణదేశంలో శీతోష్ణస్థి
తిని బట్టి ఆవసరమై ఉపయోగిస్తూ
అందుకు అప్యయ్య దీక్షితులవారి
అనుజ్ఞ ప్రమాణముంటారు ౬౬
న్యాయశాస్త్రము కూడా దేశాను
గుణ్యంగా స్మర లేర్బరచినారు.
దక్షిణదేశంలో మేనల్లుడే ఆస్తికి
కర్మకు అధికారి; ఉత్తరదేశంలో
శ్రీకి ఆస్తిలో భాగము; మధ్య
దేశంలో పోషణకి అర్హత ౬౭
ఉత్తరదేశంలో మత్స్యభక్షణ-
ద్రావిడదేశంలో మాతుల కన్యా
వివాహము-నూగధదేశంలో మధ్య
పానము- మైథిలీదేశంలో దేవరేణ
సుతోత్పత్తి-అద్యాపి నిషిద్ధములు
కావు ౧౬౪
ఉత్తరదేశంలో వంట చేయడానికి
పనికివచ్చిన కూదురిద్వైవిధ్యే దక్షిణ
దేశంలో పనికిరాదు. ఇది మూల

దేశము; ప్రజలు:	పుట.
స్వృతులలోలేదు. శూద్రులదృష్టి	
చండాలుల స్థూపవర్జితము	
దక్షిణదేశంలో చాలా నీచవరచ	
బడినది	౧౬౫-౬
దేశాటనము	3౯, 3౦, 3౧, 2౦, 2౧
దేహబ్రహ్మవాదము	౧౪౮, ౨౧3
దొంగలతణావు	2౬-2౮
దుకాణదార్లు కొట్టాయీలు	
(పాకలు) బస కిస్తారు	22
దొంగలభయము	౬, 4౦, ౪౯, 2౮, ౨౪౪, 3౧౮, 3౨౬, 33౨, 332
దొరలు (చూడు: ఇంగ్లీషువారు)	
దొరవారి కోనేరు	3౬౧
ద్రావిడ్లు	౪౯, ౧౨౨, ౧౪3, ౧౪౪, ౧2౪
	౧౮2, ౧౯౦ - ౪, ౨౪౪, ౨౪౫
ద్వాదశవర్ష ఊపము	3౪౨-3
ద్వైతము, చూడు: యానశీలం	2, ౨౪౪
గుణోరా	౫3
గుర్మపురి (వెచ్చా)	3౫౪
గుర్మారణ్యం (చూడు: గయ)	౨౧3
గుణశేష్యం	3౪3
గుర్మారణ్యాలు (ప్రజలు)	౧౦౧-౧౦2
ధూమా	౮౧
నందనసంకల్పరపు కరపు	(౬)5
నందలూరు	2
నందవరీకులు	౨1, ౨23
నందిగ్రామము	2౬
(అంబరీషతీర్థానికి ౪ కోసుల	
దూరము, అంబరీషుని రాజధాని)	
నక్క-పల్లి (చూడు: వుపమాక)	33౪
నదియ్యా (నవద్వీపము)	౨౬2
విద్వద్గ్రామము జమీందారులపాఠ	
శాలలు-400 గౌడవావిడ విద్యా	
ర్థులు శాస్త్రపాఠములు చదువు	

నదియ్యా:	పుట.
తున్నారు శిక్షాధికారులు గౌడ	
పండితులు	౨౬2
నంబురులు (నంబూద్రీలు)	౧౯౪
నరసన్నపేట	3౨౫
నరసింగపూటు	3౧౪
నరసింహమూర్తి (వరాహ)	333
నరసింహస్వామి (అహోబల)	౯
నర్మదానది	౮2-౯౧, ౧౮౧
ఇందు లింగాలు పుట్టుచున్నవి.	
'నర్మద్ కా కంకర్ నవ శంకర్' ,,	
నర్మదానదీతీరము మొదలు విక్రము	
శకం (చూడు: దేశము, ప్రజలు)	౮౯
నవద్వీపము (చూడు నదియ్యా)	౨౬2
నాగపల్లె	౨౮
నాగపూరు	౬౦-2౩
పూర్వచరిత్ర	౬౧-౨
ఇంగ్లీషువారి రాజ్యతంత్రం	౬౨-3
నాగపూరి రాజు	౬3, ౯౨, ౯3, ౨౧2, ౨౯౪
శీతాబులిడి	౬3-౬౪
కామిటి	౬3
స్త్రీపురుషులు; స్త్రీలు	౬౪
ఫలజాతులు	౬౪
కుంభిణీవారి దొరతనం	౬౫
హిందువులు చేసే వుద్యోగాలలో	
నాగపూరు వగైరా కమిస్సరై	
యాటుఉద్యోగాలు ఉత్తమములు	౬౪
ఇంగ్లీషు మేపులు	౬౮
నాగపూరి పోస్టాఫీసు యిలాకా	౫౧
నాగపూరువారి రాజ్యం	౫౬, ౬౦, ౬3
౯౨-౯3; చూడు: దేశము ప్రజలు	
నాగపూరు - మిరిజాపూరుల మధ్య	
దేశము, ప్రజలు: (చూడు. మజిలీ	
పూర్ణ పట్టికలో మధ్యగల పూర్ణ;	

నాగపూరు మిరిజాపూరుల
మధ్యదేశము ప్రజలు : పుట.

నాగపూరు, రామలెంకి, తిల
వారా, జబ్బల్ పూరు, రీమా, మిరి
జాపూరు- హైదరాబాదు. నాగ
పూరుల మధ్య దేశము ప్రజలు)

నాగపూరు రాజ్యంలో యెర్రా
కందులు నల్లజవ్వలు దొరకవు.
తెల్లవి ఆమ్మతారు- నువ్వుల
నూనె ఆరుదు-ఆముదం బొత్తిగా
దొరకదు- దీపాలకు అవిశేసూనె
విప్పనూనె పోస్తారు- అన్ని ధాన్య
ములు పిండిగా కూడా విసిరి
ఆమ్మతారు. 22

ఈ దేశస్థులకు పిండి జరూరేగాని
బియ్యము నిమిత్తము లేదు ౨౧

రామలెంకి మొదలు రాతి వుప్పు
మాత్రం దొరకుతున్నది - చింత
పండుకు బదులు ఆముచారు
వాడతారు ౨2

దుకాణదాడు కొట్టాయీ అనే పూరి
పాకలు వేసి బాలసార్లకు బస
యిస్తారు 22

నర్మదకు యీవలిగట్టు, మొదలు
వికృమశకం ౨2

తిలవారాలో కృష్ణాతీరపు బ్రాహ్మ
ణులు ౧౨ యిండ్ల వారున్నారు
ఈ దేశస్థులతో సంబంధములు
చేస్తున్నారు ౨2

రామలెంకి నుండి బ్రాహ్మణదర్శ
నమే కాలేదు ౨౨

నర్మదానది దాటిన వెనక రంగిడి
బాతి బ్రాహ్మణులున్నారు. వీను
వ్యవస్థలేని నడితివారు. కరాడి

నాగపూరు మిరిజాపూరుల
మధ్యదేశము ప్రజలు : పుట

చిత్తావన బ్రాహ్మణులు వీరిని
గర్హింతువున్నారు ౨౯
హయిదరాబాదు మొదలుగా తియ్య
దొండకాయలు విస్తారం ౯౦

తిలవారాఘాటు ఇవతల పలవర
కాయలు దొరుకును ౯౦

జబల్ పూరులో దోసకాయలు బారె
డేసి నిడుపుగల బీరలు పలవర
కాయలు ఆమ్మతారు ౯3

నాగపూరు, జబ్బల్ పూరు మొదలు
స్త్రీలు కంచు పాండేబులు,
మోచేతి కడియాలు ధరిస్తారు ౯౨

పురుషులవలెనే స్త్రీలు కండపుష్టి
దేహవర్ణము కలిగియున్నారు ౯౨

పనిపాటులుచేసే పురుషులు తలమీద
టోపీవలె ఆముర్చిన మోదు గాకుల
గొడుగు వెట్టుకుంటారు ౯౨

జబ్బల్ పూరు మొదలు వాడేకోసు
చెన్నుపట్టుంకోసుకు సమమైనది ౧౦౯

రీమాలో చింతిపండుకు బదులు గోగు
కూర, చింతాకు, చింతపిండెలు
దొరుకును ౧౦౯

నాగపూరు మొదలు వక్కలులేవు-
పచ్చిపోకలు కాచు, వాడతారు-
హుక్కా తాగుతారు ౧౧౦

జబ్బల్ పూరు మొదలు నల్ల తమల
పాకులు ౧౧౦

హైదరాబాదు మొదలు నాగపూరు
వరకు ఆమ్మేనెయ్యి మంచిదికాదు.
నాగపూరి తిరువత జెన్ను మజ్జిక
దొరకడం ప్రయాస ౧౧౦

నాగపూరు రాజ్యంలో ప్రతిపూరు
లోను కూరగాయలు దొరుకును

నాగపూరు మిరిజాపూరుల
మధ్య దేశము ప్రజలు: పుట.

పుట.

న్నవి. కింకాడిక్కాయల పిండి
పూరీలు చేసి ఉపవాసదినాలలో
తీంటారు. ౭౯

నాగపూరు రాజ్య నివాసస్థలు (స్త్రీ)
పురుషులు బలిష్ఠులు, రూపవంతులు
కృత్రిములు గాని మాటుకు ముందు
ఆయుధాలు తీసేవారు కారు ౬౪

కమాలా పండ్లు వగైరాలు సమృద్ధి ౬౪
నాగలాపల్లె ౭౩౬

నాగిరి ౫౭
నాగులోటి ౧౫

గుడి వీరభద్రస్వామిది ఒక జంగము
అత్తూకూరిలో నుంచి వారానికి ౨
అవ్వతులు వచ్చి పూజ చేసి పోవు
చున్నాడు ౧౫

నాడుభేదములు ౪౯, ౧౭౪, ౩౨౫
నాణ్యములు ౩౧, ౩, ౭౨, ౧౨౩, ౧౫౧

౧౬౪, ౨౨౬, ౨౨౭, ౩౧౪
నాభిగయ జాజిపురం) ౨౪౯, ౨౯౦
వైతరిణి-నాభిగయావళీలపుత్తూళ్ల
బ్రాహ్మణులు, త్రిపురుషోద్దేశ
శముగ దస్త్రాలు వుంచుతారు ౨౯౧

నాయికవాడీలు ౩౫౭
నాయడికేట ౩౬౦

నాయడికేట (గంజాం) ౩౧౯
నారాయణగంజా ౮౦

నార్సన్-జార్జి; ౮; 5-7
నార్సపోల్ ౧౦౧, ౨౪౩

నాస్తికులు ౨౬౫, ౨౬౬

నిజాము : (చూడు హైదరాబాదు)
నిజాము, కింద నిర్మల ఆధికారి ౫౧

పిన్నగంగదోనెలు ౫౪
నిజాం సాహు ౯౧

నియోగులు ౩౨౫, ౩౫౫, ౩౬౦

నిర్మల ౪౬-౫౦

గోదావరీతీరము: (చూడు, దేశము
ప్రజలు; హైదరాబాదు నాగ
పూరుల మధ్య దేశము ప్రజలు)

నివృత్తి సంగమం ౨౧
నీలమాధవస్వామి ౩౧౧

నీలిమందు ౩౩౭
నీమా నదామా ౨౦౩

నెల్లూరు ౧౧౪, ౩౫౯ ౩౬౧, ౩౬౩

తుని మొదలు నెల్లూరివద్ద పినాకిని
వరకు ఆంధ్రదేశము ౩౫౩

ఇది మొదలు కోసులనేమాట పోయి
గడియల దూరమనేమాట వచ్చినది ,,

నెల్లూరు మొదలు ఆరవమాటలు
వింటూవస్తాను. ఉత్తరపినాకిని

మొదలు దక్షిణపినాకిని వరకూ
మధ్య దేశము ద్రావిడాంధ్ర కర్ణా

టకములు చూడు మిశ్రమమైనవి
(చూడు : తెనగు) ౩౬౧

నెల్లూరివరకు బ్రాహ్మణులలో
కూడా లింగధారులున్నారు ౩౪౪

కృష్ణకు దక్షిణం పినాకిని వరకూ
నియోగులైన కరణాలు స్రవలం ౩౫౫

రాజమహేంద్రవరం వదిలినది మొదలు
ఈ నియోగులు గొప్ప యిండ్లు

కట్టుకొని వున్నా బాటనారులకు
ఇండ్లవృద్ధం పరువు తక్కువ అని

అనుకుంటారు ౩౬౦

నెల్లూరిజిల్లా భూమికొలత కుచ్చళ్ళు ౩౫౭

చినగంజాం మొదలుగా సముద్రతీర
మందు వుప్పుపంట- వుప్పుర స్త్రీలు

దోటిముక్కలతో పురుషులతో
కలిసి భూమి తవ్వతారు (ఓధ్ర)

దేశపు వొడ్డెవాండున్నారు) ౩౫౯

నెల్లూరి నీమ పురుషులు స్త్రీలు దేశ

సెల్లారు: పుట.
 పలుత్వము కలవారు; యథోచితం
 కురచరూపం కలిగి సౌందర్యవ
 తులు; దేహచ్ఛాయ నలుపుకలిసిన
 చామనచాయ; గుణము నిష్కా-
 పట్యము ప్రధానమని చెప్ప
 వచ్చును 3౬౩

సెల్లారికి ఉత్తరదక్షిణాలలో ప్రజల
 ప్రకృతులు, ధైర్యస్థైర్యాలు, ఆహార
 విహారాలు భేదించియున్నవి. ౧౦౨-౧౦౩

నేపాళము ౧౦౬, ౧౦౭, ౧౦౮, ౧౦౯, ౧౧౦
 న్యూజిల్లాండ్ సౌదాన్ ౧౦౦
 పండ్లదీనసులు ౩౬, ౩౭, ౧౦౪, ౧౦౫, ౧౦౬, ౧౦౭
 పండ్లకాయలు ౧౦౩, ౧౦౪
 పంచగవ్యలు ౧౦౨, ౧౦౩-౪, ౧౦౬, ౧౦౭, ౧౦౮, ౧౦౯, ౧౧౦, ౧౧౧, ౧౧౨, ౧౧౩, ౧౧౪, ౧౧౫, ౧౧౬, ౧౧౭, ౧౧౮, ౧౧౯, ౧౨౦, ౧౨౧, ౧౨౨, ౧౨౩, ౧౨౪, ౧౨౫, ౧౨౬, ౧౨౭, ౧౨౮, ౧౨౯, ౧౩౦, ౧౩౧, ౧౩౨, ౧౩౩, ౧౩౪, ౧౩౫, ౧౩౬, ౧౩౭, ౧౩౮, ౧౩౯, ౧౪౦, ౧౪౧, ౧౪౨, ౧౪౩, ౧౪౪, ౧౪౫, ౧౪౬, ౧౪౭, ౧౪౮, ౧౪౯, ౧౫౦, ౧౫౧, ౧౫౨, ౧౫౩, ౧౫౪, ౧౫౫, ౧౫౬, ౧౫౭, ౧౫౮, ౧౫౯, ౧౬౦, ౧౬౧, ౧౬౨, ౧౬౩, ౧౬౪, ౧౬౫, ౧౬౬, ౧౬౭, ౧౬౮, ౧౬౯, ౧౭౦, ౧౭౧, ౧౭౨, ౧౭౩, ౧౭౪, ౧౭౫, ౧౭౬, ౧౭౭, ౧౭౮, ౧౭౯, ౧౮౦, ౧౮౧, ౧౮౨, ౧౮౩, ౧౮౪, ౧౮౫, ౧౮౬, ౧౮౭, ౧౮౮, ౧౮౯, ౧౯౦, ౧౯౧, ౧౯౨, ౧౯౩, ౧౯౪, ౧౯౫, ౧౯౬, ౧౯౭, ౧౯౮, ౧౯౯, ౨౦౦, ౨౦౧, ౨౦౨, ౨౦౩, ౨౦౪, ౨౦౫, ౨౦౬, ౨౦౭, ౨౦౮, ౨౦౯, ౨౧౦, ౨౧౧, ౨౧౨, ౨౧౩, ౨౧౪, ౨౧౫, ౨౧౬, ౨౧౭, ౨౧౮, ౨౧౯, ౨౨౦, ౨౨౧, ౨౨౨, ౨౨౩, ౨౨౪, ౨౨౫, ౨౨౬, ౨౨౭, ౨౨౮, ౨౨౯, ౨౩౦, ౨౩౧, ౨౩౨, ౨౩౩, ౨౩౪, ౨౩౫, ౨౩౬, ౨౩౭, ౨౩౮, ౨౩౯, ౨౪౦, ౨౪౧, ౨౪౨, ౨౪౩, ౨౪౪, ౨౪౫, ౨౪౬, ౨౪౭, ౨౪౮, ౨౪౯, ౨౫౦, ౨౫౧, ౨౫౨, ౨౫౩, ౨౫౪, ౨౫౫, ౨౫౬, ౨౫౭, ౨౫౮, ౨౫౯, ౨౬౦, ౨౬౧, ౨౬౨, ౨౬౩, ౨౬౪, ౨౬౫, ౨౬౬, ౨౬౭, ౨౬౮, ౨౬౯, ౨౭౦, ౨౭౧, ౨౭౨, ౨౭౩, ౨౭౪, ౨౭౫, ౨౭౬, ౨౭౭, ౨౭౮, ౨౭౯, ౨౮౦, ౨౮౧, ౨౮౨, ౨౮౩, ౨౮౪, ౨౮౫, ౨౮౬, ౨౮౭, ౨౮౮, ౨౮౯, ౨౯౦, ౨౯౧, ౨౯౨, ౨౯౩, ౨౯౪, ౨౯౫, ౨౯౬, ౨౯౭, ౨౯౮, ౨౯౯, ౩౦౦, ౩౦౧, ౩౦౨, ౩౦౩, ౩౦౪, ౩౦౫, ౩౦౬, ౩౦౭, ౩౦౮, ౩౦౯, ౩౧౦, ౩౧౧, ౩౧౨, ౩౧౩, ౩౧౪, ౩౧౫, ౩౧౬, ౩౧౭, ౩౧౮, ౩౧౯, ౩౨౦, ౩౨౧, ౩౨౨, ౩౨౩, ౩౨౪, ౩౨౫, ౩౨౬, ౩౨౭, ౩౨౮, ౩౨౯, ౩౩౦, ౩౩౧, ౩౩౨, ౩౩౩, ౩౩౪, ౩౩౫, ౩౩౬, ౩౩౭, ౩౩౮, ౩౩౯, ౩౪౦, ౩౪౧, ౩౪౨, ౩౪౩, ౩౪౪, ౩౪౫, ౩౪౬, ౩౪౭, ౩౪౮, ౩౪౯, ౩౫౦, ౩౫౧, ౩౫౨, ౩౫౩, ౩౫౪, ౩౫౫, ౩౫౬, ౩౫౭, ౩౫౮, ౩౫౯, ౩౬౦, ౩౬౧, ౩౬౨, ౩౬౩, ౩౬౪, ౩౬౫, ౩౬౬, ౩౬౭, ౩౬౮, ౩౬౯, ౩౭౦, ౩౭౧, ౩౭౨, ౩౭౩, ౩౭౪, ౩౭౫, ౩౭౬, ౩౭౭, ౩౭౮, ౩౭౯, ౩౮౦, ౩౮౧, ౩౮౨, ౩౮౩, ౩౮౪, ౩౮౫, ౩౮౬, ౩౮౭, ౩౮౮, ౩౮౯, ౩౯౦, ౩౯౧, ౩౯౨, ౩౯౩, ౩౯౪, ౩౯౫, ౩౯౬, ౩౯౭, ౩౯౮, ౩౯౯, ౪౦౦, ౪౦౧, ౪౦౨, ౪౦౩, ౪౦౪, ౪౦౫, ౪౦౬, ౪౦౭, ౪౦౮, ౪౦౯, ౪౧౦, ౪౧౧, ౪౧౨, ౪౧౩, ౪౧౪, ౪౧౫, ౪౧౬, ౪౧౭, ౪౧౮, ౪౧౯, ౪౨౦, ౪౨౧, ౪౨౨, ౪౨౩, ౪౨౪, ౪౨౫, ౪౨౬, ౪౨౭, ౪౨౮, ౪౨౯, ౪౩౦, ౪౩౧, ౪౩౨, ౪౩౩, ౪౩౪, ౪౩౫, ౪౩౬, ౪౩౭, ౪౩౮, ౪౩౯, ౪౪౦, ౪౪౧, ౪౪౨, ౪౪౩, ౪౪౪, ౪౪౫, ౪౪౬, ౪౪౭, ౪౪౮, ౪౪౯, ౪౫౦, ౪౫౧, ౪౫౨, ౪౫౩, ౪౫౪, ౪౫౫, ౪౫౬, ౪౫౭, ౪౫౮, ౪౫౯, ౪౬౦, ౪౬౧, ౪౬౨, ౪౬౩, ౪౬౪, ౪౬౫, ౪౬౬, ౪౬౭, ౪౬౮, ౪౬౯, ౪౭౦, ౪౭౧, ౪౭౨, ౪౭౩, ౪౭౪, ౪౭౫, ౪౭౬, ౪౭౭, ౪౭౮, ౪౭౯, ౪౮౦, ౪౮౧, ౪౮౨, ౪౮౩, ౪౮౪, ౪౮౫, ౪౮౬, ౪౮౭, ౪౮౮, ౪౮౯, ౪౯౦, ౪౯౧, ౪౯౨, ౪౯౩, ౪౯౪, ౪౯౫, ౪౯౬, ౪౯౭, ౪౯౮, ౪౯౯, ౫౦౦, ౫౦౧, ౫౦౨, ౫౦౩, ౫౦౪, ౫౦౫, ౫౦౬, ౫౦౭, ౫౦౮, ౫౦౯, ౫౧౦, ౫౧౧, ౫౧౨, ౫౧౩, ౫౧౪, ౫౧౫, ౫౧౬, ౫౧౭, ౫౧౮, ౫౧౯, ౫౨౦, ౫౨౧, ౫౨౨, ౫౨౩, ౫౨౪, ౫౨౫, ౫౨౬, ౫౨౭, ౫౨౮, ౫౨౯, ౫౩౦, ౫౩౧, ౫౩౨, ౫౩౩, ౫౩౪, ౫౩౫, ౫౩౬, ౫౩౭, ౫౩౮, ౫౩౯, ౫౪౦, ౫౪౧, ౫౪౨, ౫౪౩, ౫౪౪, ౫౪౫, ౫౪౬, ౫౪౭, ౫౪౮, ౫౪౯, ౫౫౦, ౫౫౧, ౫౫౨, ౫౫౩, ౫౫౪, ౫౫౫, ౫౫౬, ౫౫౭, ౫౫౮, ౫౫౯, ౫౬౦, ౫౬౧, ౫౬౨, ౫౬౩, ౫౬౪, ౫౬౫, ౫౬౬, ౫౬౭, ౫౬౮, ౫౬౯, ౫౭౦, ౫౭౧, ౫౭౨, ౫౭౩, ౫౭౪, ౫౭౫, ౫౭౬, ౫౭౭, ౫౭౮, ౫౭౯, ౫౮౦, ౫౮౧, ౫౮౨, ౫౮౩, ౫౮౪, ౫౮౫, ౫౮౬, ౫౮౭, ౫౮౮, ౫౮౯, ౫౯౦, ౫౯౧, ౫౯౨, ౫౯౩, ౫౯౪, ౫౯౫, ౫౯౬, ౫౯౭, ౫౯౮, ౫౯౯, ౬౦౦, ౬౦౧, ౬౦౨, ౬౦౩, ౬౦౪, ౬౦౫, ౬౦౬, ౬౦౭, ౬౦౮, ౬౦౯, ౬౧౦, ౬౧౧, ౬౧౨, ౬౧౩, ౬౧౪, ౬౧౫, ౬౧౬, ౬౧౭, ౬౧౮, ౬౧౯, ౬౨౦, ౬౨౧, ౬౨౨, ౬౨౩, ౬౨౪, ౬౨౫, ౬౨౬, ౬౨౭, ౬౨౮, ౬౨౯, ౬౩౦, ౬౩౧, ౬౩౨, ౬౩౩, ౬౩౪, ౬౩౫, ౬౩౬, ౬౩౭, ౬౩౮, ౬౩౯, ౬౪౦, ౬౪౧, ౬౪౨, ౬౪౩, ౬౪౪, ౬౪౫, ౬౪౬, ౬౪౭, ౬౪౮, ౬౪౯, ౬౫౦, ౬౫౧, ౬౫౨, ౬౫౩, ౬౫౪, ౬౫౫, ౬౫౬, ౬౫౭, ౬౫౮, ౬౫౯, ౬౬౦, ౬౬౧, ౬౬౨, ౬౬౩, ౬౬౪, ౬౬౫, ౬౬౬, ౬౬౭, ౬౬౮, ౬౬౯, ౬౭౦, ౬౭౧, ౬౭౨, ౬౭౩, ౬౭౪, ౬౭౫, ౬౭౬, ౬౭౭, ౬౭౮, ౬౭౯, ౬౮౦, ౬౮౧, ౬౮౨, ౬౮౩, ౬౮౪, ౬౮౫, ౬౮౬, ౬౮౭, ౬౮౮, ౬౮౯, ౬౯౦, ౬౯౧, ౬౯౨, ౬౯౩, ౬౯౪, ౬౯౫, ౬౯౬, ౬౯౭, ౬౯౮, ౬౯౯, ౭౦౦, ౭౦౧, ౭౦౨, ౭౦౩, ౭౦౪, ౭౦౫, ౭౦౬, ౭౦౭, ౭౦౮, ౭౦౯, ౭౧౦, ౭౧౧, ౭౧౨, ౭౧౩, ౭౧౪, ౭౧౫, ౭౧౬, ౭౧౭, ౭౧౮, ౭౧౯, ౭౨౦, ౭౨౧, ౭౨౨, ౭౨౩, ౭౨౪, ౭౨౫, ౭౨౬, ౭౨౭, ౭౨౮, ౭౨౯, ౭౩౦, ౭౩౧, ౭౩౨, ౭౩౩, ౭౩౪, ౭౩౫, ౭౩౬, ౭౩౭, ౭౩౮, ౭౩౯, ౭౪౦, ౭౪౧, ౭౪౨, ౭౪౩, ౭౪౪, ౭౪౫, ౭౪౬, ౭౪౭, ౭౪౮, ౭౪౯, ౭౫౦, ౭౫౧, ౭౫౨, ౭౫౩, ౭౫౪, ౭౫౫, ౭౫౬, ౭౫౭, ౭౫౮, ౭౫౯, ౭౬౦, ౭౬౧, ౭౬౨, ౭౬౩, ౭౬౪, ౭౬౫, ౭౬౬, ౭౬౭, ౭౬౮, ౭౬౯, ౭౭౦, ౭౭౧, ౭౭౨, ౭౭౩, ౭౭౪, ౭౭౫, ౭౭౬, ౭౭౭, ౭౭౮, ౭౭౯, ౭౮౦, ౭౮౧, ౭౮౨, ౭౮౩, ౭౮౪, ౭౮౫, ౭౮౬, ౭౮౭, ౭౮౮, ౭౮౯, ౭౯౦, ౭౯౧, ౭౯౨, ౭౯౩, ౭౯౪, ౭౯౫, ౭౯౬, ౭౯౭, ౭౯౮, ౭౯౯, ౮౦౦, ౮౦౧, ౮౦౨, ౮౦౩, ౮౦౪, ౮౦౫, ౮౦౬, ౮౦౭, ౮౦౮, ౮౦౯, ౮౧౦, ౮౧౧, ౮౧౨, ౮౧౩, ౮౧౪, ౮౧౫, ౮౧౬, ౮౧౭, ౮౧౮, ౮౧౯, ౮౨౦, ౮౨౧, ౮౨౨, ౮౨౩, ౮౨౪, ౮౨౫, ౮౨౬, ౮౨౭, ౮౨౮, ౮౨౯, ౮౩౦, ౮౩౧, ౮౩౨, ౮౩౩, ౮౩౪, ౮౩౫, ౮౩౬, ౮౩౭, ౮౩౮, ౮౩౯, ౮౪౦, ౮౪౧, ౮౪౨, ౮౪౩, ౮౪౪, ౮౪౫, ౮౪౬, ౮౪౭, ౮౪౮, ౮౪౯, ౮౫౦, ౮౫౧, ౮౫౨, ౮౫౩, ౮౫౪, ౮౫౫, ౮౫౬, ౮౫౭, ౮౫౮, ౮౫౯, ౮౬౦, ౮౬౧, ౮౬౨, ౮౬౩, ౮౬౪, ౮౬౫, ౮౬౬, ౮౬౭, ౮౬౮, ౮౬౯, ౮౭౦, ౮౭౧, ౮౭౨, ౮౭౩, ౮౭౪, ౮౭౫, ౮౭౬, ౮౭౭, ౮౭౮, ౮౭౯, ౮౮౦, ౮౮౧, ౮౮౨, ౮౮౩, ౮౮౪, ౮౮౫, ౮౮౬, ౮౮౭, ౮౮౮, ౮౮౯, ౮౯౦, ౮౯౧, ౮౯౨, ౮౯౩, ౮౯౪, ౮౯౫, ౮౯౬, ౮౯౭, ౮౯౮, ౮౯౯, ౯౦౦, ౯౦౧, ౯౦౨, ౯౦౩, ౯౦౪, ౯౦౫, ౯౦౬, ౯౦౭, ౯౦౮, ౯౦౯, ౯౧౦, ౯౧౧, ౯౧౨, ౯౧౩, ౯౧౪, ౯౧౫, ౯౧౬, ౯౧౭, ౯౧౮, ౯౧౯, ౯౨౦, ౯౨౧, ౯౨౨, ౯౨౩, ౯౨౪, ౯౨౫, ౯౨౬, ౯౨౭, ౯౨౮, ౯౨౯, ౯౩౦, ౯౩౧, ౯౩౨, ౯౩౩, ౯౩౪, ౯౩౫, ౯౩౬, ౯౩౭, ౯౩౮, ౯౩౯, ౯౪౦, ౯౪౧, ౯౪౨, ౯౪౩, ౯౪౪, ౯౪౫, ౯౪౬, ౯౪౭, ౯౪౮, ౯౪౯, ౯౫౦, ౯౫౧, ౯౫౨, ౯౫౩, ౯౫౪, ౯౫౫, ౯౫౬, ౯౫౭, ౯౫౮, ౯౫౯, ౯౬౦, ౯౬౧, ౯౬౨, ౯౬౩, ౯౬౪, ౯౬౫, ౯౬౬, ౯౬౭, ౯౬౮, ౯౬౯, ౯౭౦, ౯౭౧, ౯౭౨, ౯౭౩, ౯౭౪, ౯౭౫, ౯౭౬, ౯౭౭, ౯౭౮, ౯౭౯, ౯౮౦, ౯౮౧, ౯౮౨, ౯౮౩, ౯౮౪, ౯౮౫, ౯౮౬, ౯౮౭, ౯౮౮, ౯౮౯, ౯౯౦, ౯౯౧, ౯౯౨, ౯౯౩, ౯౯౪, ౯౯౫, ౯౯౬, ౯౯౭, ౯౯౮, ౯౯౯, ౧౦౦౦

పుట.
 పట్నా: కును. ఆరటిసశ్యమాత్రం బొంతవి
 దొరుకును ౧౦౪
 మేవావస్తువులు: పిస్తాబాదం, ఆగు
 రోటు దాగ్రిక్, దానిమ్మ ”
 సీమఅపిల్లు ఈ దేశంలో ఆవుతున్నవి ”
 పాదరక్షలు, హుక్కా బుర్రలు
 అమ్మదానికి ఒక ఒబారు వున్నది ”
 చలికాలంలో రజాయి దుప్పట్లు చొ
 క్కొళ్ళ చేసి అమ్మతారు ”
 జాతుల్లవాండ్ర గంగాతీరపు తోటలు ”
 ఒంటిగుర్రపు యొక్కా బండ్లు,
 వేలాంతరాలు బాడిగెతున్నవి ౧౦౪
 ప్రజల ఆయుధములు తీసివేసినారు; ”
 కలకండ్ల- కమారి ౧౦౪-౧౧
 స్త్రీలు సాపటతో సింధూరము
 ధరిస్తారు ౨౨౯

దేశము, ప్రజలు: (మాడు. హిందూ
 స్తాను దేశము ప్రజలు)
 పన్నీరు ౧౦౦
 పద్మనాభము ౩౨౯-౩౩౩
 పరంగికోండకాల ౯౫, ౧౫౩, ౩౩౪
 పరంగీలు ౩౫, ౧౧౨
 పరతత్వము ౨౫౦
 పరమాత్మ ౨౫౨, ౨౫౪, ౨౫౬, ౨౫౭
 పరిమళతైలములు ౧౦౨
 పర్వతాలు ౨౭-౨౮
 పాతాళలోకము ౩౬౭
 పాదగయ ౩౩౯
 పానగల్లు ౨౫
 పాపమును బ్రాడివే ౨౭౭
 పార్వతి (విమలా) ౩౦౪
 (తీపురసుందరి) ౩౬౭-౦-౮
 పారమీభాష ౨౪౧

	పుట.
పార్శ్వజాతివారి షాపులు	౬౩-౬౪
షాలవాయిసత్రం	౧
షాల్వర్ (సర్ రాల్ ఫ్)	౫
పిండపచ్చి	౨౦౯-౨౧౨
పితాపురం	౩౩౯
ఒక వాడునూత్తో పురుచూత	
• శక్తి. ఇది అష్టదశ పితాలలో ఒకటి.	
సురేశ్వరం అనేపెట్టుప్పు	
పై ఆవుతూంది.	౩౪౦
‘పితృవంశే మృతాయేచ-’	౨౧౨
పినాకిని (చూ. నెల్లూరు)	౩౫౯-౩౬౧
పెన్నగం	౫౪
పిప్పర	౮౬
పిప్పిలి	౩౦౦
పీష్వా (చూడు: పునా క్రీమంతుడు)	
పుట్టి	౩౩
పుత్తూరు	౨
పునః పునః నది	౧౪౧-౨౦౩
పునాశ్రీమంతుడు (పీష్వా)	
౬౧-౮౯-౯౧-౯౨-౧౫౮-౧౬౯	
౧౭౦-౨౧౭-౨౧౮-౨౨౦	
పురాణములు	౧౯౧-౨౦౧-౨
పులిచేరి	౨౬౪
పుష్పగిరి	౮
పెంటపల్లి	౨౪
పెద్దచెరువు	౧౫-౨౧
పెద్దాపురం	౩౪౦
పెన్న (చూడు : పినాకిని)	
పెన్నగరు	౯౫
పెరిమిట్టు (జవానులు)	౧౨౮-౧౩౬-౧౫౪
చాకి, తలాషీ ఆనే శోషన	౨౮౮
పెరుగు మజ్జిగ - నాగపూరు	౭౦
పొట్టేటను (బంగాళాదుంపలు)	౧౮౨
(విత్తనం ఇంగ్లీషువారు తెచ్చారు)	

	పుట.
పొన్నేరి	౩౬౪
పోలీసు (చూ. చాకిలు-కొవలిరాజాలు	
బరకన్ దాసులు- తాణాజవానులు-	
కొత్తవారు - పోలీసు దారో	
గాలు - పెరిమిట్టు-చాకిదార్లు)	
౫, ౬, ౨౨, ౩౫, ౩౮, ౪౧,	
౪౮, ౯౦, ౧౦౦, ౧౧౮, ౧౨౮,	
౧౬౨, ౨౨౯, ౨౪౧, ౨౭౭	
౨౮౩-౨౮౪-౨౮౮-౨౯౯-౨౯౩	
౩౧౫-౩౧౬-౩౨౭-౩౩౫	
౩౪౦-౨; ౩౭౧	
పోలీసు నాకరులకింద తలార్లు	
నాయకులు చాకిదార్లు	౩౧౬
పోలీసు జవానులు	౧౨౮
కలకత్తాలో పల్లకీలకు నెంబర్లు	౨౭౭
పోలీసు ఖాయిదా	౨౮౩
బంట్లోతులు	౨౮౪-౨౮౮
తాణా	౨౮౯-౨౯౩-౩౪౨-౩౭౧
దారోగా	౩౧౫-౩౨౭-౩౪౦
జమీదారుడు	౩౧౬
ఆమీను	౩౩౩
పాడ్డాపోలియసు	౩౩౫
నూపెరి పెండాంటు	౨౮౧
పోస్టాఫీసు చూడు: తపాలా ౬౪౦, ౫౧,	
౫౪, ౬౩, ౭౯, ౯౯, ౧౧౫, ౩౩౫	
పొరుషనామధేయములు	౧౮౯
ప్రయాగ:	౧౦౭, ౧౦౮, ౧౨౮
ఘంటుసుంకము - అక్షయవటము-	
దశాశ్వమే సముట్టము - విష్ణు ప్రజా	
పతి క్షేత్రము	౧౨౯
యమునా నది ఉత్పత్తి - గంగా-	
యమునా - సరస్వతి	౧౩౦-౨
త్రివేణి	౧౩౨
“త్రివేణి మాధవం సోమం-”	౧౩౪

ప్రయాగ : పుట.

స్వేచ్ఛాపరణము - ముచికుంద
 బ్రహ్మచారి-అక్షురపాదుషా ౧౩౩
 ప్రత్యామ్నాయవటము ౧౩౩-౪
 డిల్లీపాదుషా-కనోజాలు-ప్రయాగ
 వాళీలు ౧౩౪
 (చూడు: పంచగౌడులు : కన్యా
 కబ్జులు - కనోజాలు) ౧౩౫
 అన్నోనవాబు మంత్రీ ౧౩౪-౫
 అహల్యాబాయి సత్రం-పాదుషా
 కోట - కుంపిణీవారు ౧౩౫
 వేణీ దానము ౧౩౬
 కుంఫిణీవారి రుసుము ౧౩౬-౭
 స్త్రీలకు ఖైరము ౧౩౭
 పాపపురాల కొట్టాయీలు ౧౩౮-౯
 తీర్థవిధి-పిండప్రదానము ౧౩౯
 ఇచ్చట స్త్రీలు ఇచ్చే వేణి ముణిగి
 పోతున్నది ౧౪౦
 ప్రయాగవాళీలు ౧౩౪, ౧౪౦
 ప్రయాగ (ఉత్కలదేశం) ౩౧౭
 ఈపూరివరకు బార్హస్పత్యమానం ౩౧౮
 ప్రాశస్త్యకావేరి ౩౬౩
 పాంసవారు ౨౬౮-౨౬౫-౩౭౦-౧
 ప్రేతపర్వణం ౨౦౯
 ప్రేత గయావళీలు ౨౧౦
 ప్రాప్తెస్తాంట్యు ౧౪౭
 ఘరకు-నగరం ౨౯
 ఘల్గుని ౧౦౧, ౨౦౮, ౨౦౯
 ఘల్గు ౨౦౬
 ఘల్గుని శ్రాద్ధము ౨౦౯
 ఘారషీభాష ౨౪౧
 ఘారషీవాళ్ళ పాపులు-చూడు: ఘారషీ
 బంగాళాదేశము - బంగాళీలు
 జలంగినది మొదలు సువర్ణరేఖ నది
 వరకూ బంగాళా గౌడదేశము ౨౦౭

బంగాళాదేశము, బంగాళీలు : పుట.

కలకత్తా చుట్టుపట్ల బంగాళీలకు కాలి
 ప్రత్యక్ష దేశత (చూ: కలకత్తా) ౨౭౧
 పురుషులకు స్ఫురత్తులేదు - దీనత -
 స్త్రీలు సౌందర్యవతులు కారు -
 12 మూరలతో దేహచ్ఛాదనం
 చేసి మనుకుకూడా వేసుకుంటారు-
 రవికె తొడిగే సంప్రదాయం
 లేదు. (మలయాళసామ్యం) ౨౭౧-౨
 బంగాళీభాష హిందుస్తానీ అభా
 సము- దేవనాగరి లిపిపోలిక ౨౭౨
 పురుషులు కృశాంగులు- ప్రయాగకు
 ఓర్వలేరు - నిత్యము తలంటు -
 జిడ్డు వదలవ్వకోరు-శీతాయలేదు ”
 ఇది గౌళ- విరాటదేశము- బ్రాహ్మ
 ణులు కూడా మత్స్యభిక్షణ
 చేస్తారు - గౌతమభగ్నకాస్త్రము-
 స్నాననియమం - స్వయంపాక
 నియమం- ఉప్పుకలియని పక్వా
 న్నాలకు వ్యవసలేదు ”
 కులీనుల చరిత్ర: ఆయుదుగోత్రాల కాన్య
 కబ్జులు- జాతీ నియమాలు ఆచార
 నియమాలు- కంసాలిపని చేసే సు
 నారు 2 నియాలు నికృష్టులు. ౨౭౨-౩
 బంగాళి బ్రాహ్మణులైన ఉత్కల
 గౌడులలో కులీనులకు ౨౦, ౩౦
 కన్యలనిమ్మ దురాచారము ౧౭౫
 వంశావళి పరంపర వ్రాసే ఆచారము ౨౭౩
 వివాహములకు ఆపరకర్మలకు అత్యధి
 కవ్యయము - తిరత్ర బాహుళ్యమే
 గాని మంత్రీ బాహుళ్యంలేదు ౨౭౩
 స్త్రీలకు దాయభాగమున్నది ”
 రఘునందనని ఉపస్థుతి ”
 తంత్రీజ్ఞులకు పేరున శాక్తమతములు
 ౨౭౩

బంగాళాదేశము, బంగాళీలు : పుట.
 పూరియిండ్లు-కూరకాయలకురుచితక్కువ
 బిల్వపళ్ళె కరుబూడ పళ్ళె, షర
 బత్తు-పలవరకాయలు ౨౭౪
 వింతైన నమస్కారపుపద్ధతి ,,
 ఐశువులు బలిపములుకావు, ౨౭౮
 హిందువులు ఆరటిఆకులతప్ప, ఇతర
 ఆకులు వేసుకోరు ౨౭౮
 తమలపాకులు బహుదళమైనవి- ,,
 తాంబూల చర్మణంవిస్తారే-
 మాక్కూల తాగనివారు శర ౨౭౮
 బంగాళీవారి శివప్రతిష్ఠలు ౨౭౯
 చరిత్రు-పూజా భాసుపోడా ౨౭౯
 ఈదేశములు మీసాలు ప్రియశః
 పుంసడం లేదు - దినం విడిచి
 దినం ఊరం - స్త్రీ పురుషులు
 బహుశః లలాట శూన్యులు -
 తలసీమణి ధారణం విస్తారం ౨౭౯
 కొండరు స్త్రీలు మక్కవైన పచ్చ
 పాడిపిండు కుంటారు - సాధా
 రణంగా ౧౨ మూరల తెల్లచీరలే
 కడతారు. ౨౭౯
 సువాసినీలు శంఖపు గజులు ధరిస్తారు.
 ఆభరణములు విస్తారం ధరించడం
 లేదు ౨౮౦
 గొప్ప పురుషులు ఇంగ్లీషు వస్త్ర
 వాహనా లాపయోగిస్తారు ,,
 ఫిడెలతనే ఇంగ్లీషు విణ ప్రిచారం ,,
 ఒకసారి వాడుకున్నకుండ యింకోసారి
 పనికీరాదు ౨౮౩
 పాలు పెరుగు దొరుకుతూ వున్నవి ౨౮౪
 బంగాళా దొరలకు హిందువులకు పల్ల
 కీల షోకులేదు ౨౯౦
 బంగాళీవారిక పితృదేవతా భక్తి
 యొక్క ప ౨౯౩-౪

బంగాళాదేశము, బంగాళీలు : పుట.
 బంగాళీలకన్న వుత్తలపండితులు
 సంస్కృతంబాగా వుచ్చరిస్తారు ౨౮౮
 బంగాళాగౌనరు మెంటు ౨౮-౧౪౦, ౩౪౯
 బంగాళాదుంపలు ౧౮౨
 బండాతుకూరు ౧౧
 బందం చలమయ్య ౩౫౧
 బందిపోట్లు ౩౧౭-౩౨౦-౩౨౬-౩౩౧-౨
 బకునరు (బక్సర్) ౧౮౦
 ఇచ్చట విశ్వామిత్రుని ఆశ్రమము ౧౮౦
 బడబుడు ౧౩౧
 బడిపంతుళ్ళజీతము: ౩౨౭
 బజరాలు ౧౫౧-౧౫౨
 బదరీ కేదారము ౧౭౬-౧౭౭
 బదరీ నారాయణము ౧౭౭-౧౮౬
 బదరుగంజు ౨౬౨
 బనయాలనే వైశ్యజాతి ౧౪౪-౧౮౮
 బరికన్ దాసు ౧౨౨-౨౪౧
 (చూడు పోలీసు, జీతాలు, లంచాలు.)
 బలభద్రీమూర్తి ౩౧౭
 బలరామ క్షేత్రం ౩౨౮
 బలులు (చూడు తామసారాధన) ౩౭౧
 బసవాపురి ౧౦
 బస్తా ౨౮౪
 బళ్ళారిజిల్లా కలెక్టరు ౧౨
 బాగల్పూరు ౨౪౦
 బాగునా ౨౮౨
 బాపట్ల ౩౫౫
 బారకుపూరు ౨౬౮
 బార్హస్పత్యమానం ౨౪౩, ౩౧౮
 (చూడు : అనుబంధము)
 బాలపల్లె ౬
 బాలేశ్వరం ౨౫౫
 (బాలేశ్వరం జిల్లాతో ఓధ్యదేశం
 ఆరంభం) ౨౮౭

పుట. బింబాలు ౬౯, ౧౦౪, ౧౪౧, ౧౬౨, ౩౧౨-౧౩
 బికానెరి ౧౫౧-౨౧౩
 బిక్క-నూరు కేట ౪౧
 బిల్వ ఆడివి; బిల్వ పశ్యపరబత్తు ౨౩౯-౨౪౪
 బీజవృద్ధి ౩౨౧-౬
 బుగ్గగుడి ౨
 బురంపురం ౩౧౯, ౩౨౦
 గంజానుండినల స-గోదావరీ తీరపు
 బ్రాహ్మణులు - ఆధర్వణ వేదము
 చర్చ - బోయాలు - కావడివాళ్ళు -
 పట్టబట్టల వర్తకులు - పూరి
 యిండ్లు ౩౨౦-౧
 బృందావన తేత్రా ౩౬౫
 బొంబాయి - అశ్వ విలీనుం ౧౯౮, ౨౭౨
 బొంబాయి బాబాల్ (పాడరాబాదు) ౩౩
 బొంబాయి ౩౪౨
 బొంబాయి ఖండము ౧౦౭, ౧౪౪, ౧౭౦
 బోయజాతి ౧౫, ౧౬, ౩౩౧-౨, ౩౩౭-౮
 బోయాలగు, ౨౯౦, ౨౯౨, ౩౨౦, ౩౩౧-౨
 (చూడు: వుప్పాడ) ౩౩౭-౮
 బోయగడలు ౨౮౮-౨౯౯
 బోయ ఆఫ్ త్రేడు (౧-౨)
 బొద్దులు; బొద్దుమతం (చూ. దేహ
 బ్రహ్మవాదము) ౧౦౫-౧౪౮
 బొద్దుగయ ౨౧౩
 బ్యానర్ మన్ ౩౨౭
 బ్రాహ్మ ౮౨-౮౩; ౧౨౯, ౧౩౦, ౧౩౧-౩౦౩
 బ్రాహ్మగండం ౨౦౯
 బ్రాహ్మపుత్రి నది ౨౯౫
 బ్రాహ్మణపుహారు ౩౬౦
 బ్రాహ్మణులు : (చూడు. వర్ణశ్రమ
 ధర్మములు; ఆచారనియమాలు; పంచ
 గౌడులు; ద్రావిళ్ళు; కాశీ; గయ;
 మూలస్మృతులు; పురాణములు;

బ్రాహ్మణులు : పుట.
 ఆచార్యులు; వేదములు)
 బ్రాహ్మణులు వేదవిద్య గౌరవ
 వాచకములు - ఆయు-పాడె ౧౮౯
 పంచగౌడులు ౧౨౨, ౧౪౩, ౧౬౩, ౧౯౦-౪
 పంచగౌడులు పంచద్రావిళ్ళు ౧౮౯-౧౯౪
 ఘూర్జులు ౧౪౧-౧౯౩
 కనోజాలు ౧౨౨, ౧౩౪, ౨౩౯
 కన్యాకుంజులు ౧౨౨-౧౩౪
 ముద్దిలి బ్రాహ్మణులు ౨౩౯
 సారస్వతులు - సర్వర్షులు ౧౨౨-౧౪౪
 బ్రాహ్మకల్పిత బ్రాహ్మణులు - కాక
 ద్వీప బ్రాహ్మణులు ౧౯౪.
 మత్స్యదేశపు బ్రాహ్మణులు ౩౦౧
 ప్రయాగ వాణీలు (చూడు: ప్రయాగ) ౧౩౪
 గయా వాణీలు ౨౦౬-౨౦౮, ౨౧౦, ౨౪౪-౫
 ప్రేతిగయా వాణీలు (చూడు. గయ) ౨౧౦
 గంగాపుత్రులు (చూడు: కాశీ) ౧౫౬-౧౬౪
 బ్రాహ్మణులు గంగా-యమునా తీర
 వాసులు; వారిని ఋషుల వేదాదు ౧౯౧
 మేద్దుల దండయాత్రలవల్ల దక్షిణ
 దేశానికి వచ్చారు ౧౮౯; ౧౯౦; ౩౨౨
 దక్షిణదేశపు రాజుల ఆదరణ ౧౯౦-౩౨౩
 బ్రాహ్మణ, తుత్రియ, శూద్రులు ౧౯౦
 బ్రాహ్మణులు వైశ్యజాతిని కల్పించుట
 దక్షిణదేశమున బ్రాహ్మణులకు భూ
 స్థితులు ౧౯౧, ౩౪౦, ౩౫౦, ౩౫౩
 ఆగ్రహారాలు ౩౨౨, ౩౨౩, ౩౨౪, ౩౨౯
 బ్రాహ్మణులు అహంకరించుట- తమ
 ఆధిక్యతను ప్రకటించుట తేనెజోవి
 ఆచారాలు కల్పించుట ౧౬౭-౧౯౧
 వీరి ఉపస్మృతులు-స్థలపురాణములు ౨౪౦
 దక్షిణదేశ బ్రాహ్మణులు: ఆంధ్రులు-
 ద్రావిళ్ళు-కర్ణాటకులు-మహా
 రాష్ట్రాలు ౧౯౨

బ్రాహ్మణులు: పుట.
 చిత్తావనులు, కరాడీలు, నంబూద్రీలు ౧౯౪
 దక్షిణదేశములో నాడు భేదములు -
 (గౌడులలో శాఖలు) ౧౭౪-౩౨౧
 శలనాడు, కాసరనాడు, నియోగులు ౩౨౧
 పైదరాబాదు నాగపూరుల మధ్య
 ద్రావిళ్ళు లేరు - పైదిగులు నాడు
 భేదములు పాటింపరు ౪౯
 పంచాంగములు ౪౯-౨౪౩
 ఉత్తరదేశమున బ్రాహ్మణులందరు
 స్త్రీలుగవో భోజనకాలమున పట్టు
 నారపట్టుట్టులు దావళ్ళుకడతారు ౨౧౬
 ఉత్కల బ్రాహ్మణులు ౨౫౫, ౨౯౧
 బంగాలీ ఉత్కలగౌడులు - కులీనులు
 ౧౬౪, ౧౭౫, ౨౭౨, ౨౭౩
 గంజాం మొదలు బ్రాహ్మణులు ౩౨౨,
 ౩౨౫, ౩౩౦, ౩౪౦, ౩౫౦
 నేపాళదేశములో ద్రావిళ్ళు ౧౫౭
 కల్లభాచార్య వీరస్థులు (శలనాటి
 ద్రావిళ్ళు) - హితహరినంకవీరము ౧౫౫
 గయావసుల వధ్యమతం ౨౪౪
 గంగాపుత్రుల ఉత్పత్తి ౧౬౪
 బ్రాహ్మణ యాచకులు ౩౪౦-౩౫౨-౩
 బ్రాహ్మణులు - దొరలు ౨౯౯
 వర్ణాశ్రమధర్మము మనుష్యకల్పితమే ౧౯౫
 గోదావరీతీరపు రాజమహేంద్రవర
 బ్రాహ్మణులు చాలా ఆధ్యయన
 పరులు - కర్మిష్టులు ౩౪౪
 చూడు: నందవరీకులు; నియోగులు;
 కరణాలు
 బ్రాహ్మణుల దొర ౨౬౧
 'బ్రాహ్మణి సి, రిడ్డు సి' ౨౪౯
 భగవత్పాదులవారు ౧౪౫-౧౪౬-౧౪౭
 (శ్రీ శంకరాచార్యులు) ౧౫౭-౧౯౪
 భక్తిపోలు ౩౫౪
 భద్రక ౨౪౯

పుట.
 భద్రకాళి ౨౫౩
 భద్రాద్రి ౩౪౫
 భగనాళి నది ౨౧
 భృమరాంబ ౧౩-౧౯
 మహిషాసురమర్దనియే భ్రమరాంబ.
 మైసూరులో మహిషాసురుణ్ణిచంపి
 ఆమె శ్రీశైలమున ప్రవేశించి భ్రమ
 రాంబ అని పేరు పెట్టుకుంది.
 మైసూరు రాజ్యంవార్యుల ఎవళ్ళు
 వచ్చినా వాళ్ళకు హాళీలు లేదు.
 ఆలాగే జంగాలు ఆరాధ్యులు
 మొదలైన వారికి లేదు ౨౦
 భాకరాపేట ౭
 భాగవతకాలక్షేపం (ఉత్తరదేశమున) ౧౨౬
 భాగవతుల కిత్తన్న ౩౩౪
 భాగీరథి ౨౭౭, ౨౮౧, ౨౮౪
 భీమునికొల్లము ౨౧
 భవనేశ్వరము ౩౦౯
 భూమివాటము కొలత - శిస్తులు - జమీం
 దారీ - శాశ్వతపైసలా ౨౨౯
 భోగమాయ ౧౨౩
 భోగస్త్రీలు ౩౨౭, ౩౨౮, ౩౫౧
 బ్రాహ్మణులు ౩౪౯, ౪-10
 మంగళగౌరి ౨౨౧
 (ఈ దేవిగుడి అట్టాదేశవీరాలలో ఒకటి)
 పంచుగడ్డ - (చూడు: ఆయిస్సు) ౧౮౬
 మక్కా - మాదాబాదు ౨౬౩, ౨౭౫, ౬
 మగధ దేశంలో మహాష్టకాలు ౨౨౪
 మచిలీపందరు ౩౪౮-౩౫౦
 ౨౨ కేటలు, వాని రాబడి - పూర్వ
 చరిత్ర - పృస్తుత స్థితి ౩౪౯
 వీధులు - ఇళ్ళు, - స్త్రీ పురుషుల
 వరనము ౩౫౦
 వీ. వీ. బ్రాహ్మణులు ౩౪౯

మచిలీ బందరు : వుట.
 నవాబు, కుంస్థిణీ వారు 3౪౯
 మనుష్యులు ఆరోగ దృఢ గాతులు
 కారు- స్త్రీలకు స్వరూపలావణ్యం
 లేదు; ఆలంకారపీఠములు- స్త్రీ
 పురుషులు చాయ వేసిన బట్టలు
 కడశారు 3౫౦
 యాచక బ్రాహ్మణులు 3౫౦
 ఈ అయిదుజిల్లాల జమీందార్లు ,,
 బందరుజిల్లా ఆదాయం అరులక్షలు ,,
 కోవట్లకు సెట్లు అని, శూన్య లను
 అను నాయిళ్ళని గౌరవింపరు; భోగ
 స్త్రీలు వీణ మొ|| వాయించేట
 ప్పడు తప్ప కూర్చోకూడదు 3౫౧
 తెనుగుమాటలు రాగ. నంయు క్షమా,
 అక్షర లోపము గల ప్రాస్య
 శబ్దములు 3౫౪
 స్త్రీలకు నోరు ఆవరించేపాటి ముక్క
 రలు-చాలాలావు పాటివి ,,
 భూమికోలతను కత్తెలంటారు 3౫౪
 మచ్చిగోల ౨౭౭
 మణపాక సాల్వపతినాయుడు గారు 3౪౯
 మణికిర్ణిక (మాను. కాశీ) ౧౫౭
 మత్స్యభక్షణ ౨౭౨. ౨౮౬
 మదిరాసు (మదరాసు) ౨౮౯, 3౧౯, 3౬౯
 మధ్యదేశము ౪౯, ౬౩, ౭౫, 3౬౧
 మద్యపానము ౧3౭-౮-33౮
 మధ్యాచార్యులు ౧౪౬-౨౪౪
 మనగాం ౧౧౫
 మన్నెం కనకయ్య 3౫౧
 మన్నాల్లు; మన్యదొరలు 3౧౭; 333; 33౫
 మనుభోలు 3౬౦
 మనోజీ షేట ౨౬
 మన్నారు పోలారు 3౬౨
 మధుసూరి ౨౧౯

వుట.
 మయిథిలి బ్రాహ్మణులు ౧౨౨-౨3౯
 మయిలాపూరు ౧౦౬, ౧౬౫, 3౭౨
 మలడీజ్వరం (మల్లడి, మల్లాడిజ్వరం)
 ౨౫౫, 3౧౮, 3౨౦, 3౨3
 మల్లు షేట ౪౨
 మహాదేవపురం ౧౦
 మహామృదు మతస్థులు ౧౪౮, ౧౯౯
 ౧౯౨, ౧౯౯, ౨౫౪, ౨౯౭
 మహామృదు (అవతారము) ౮3-౪-౧౯౨
 మహానంది ౧౦-౧౧
 మహానది ౨౯౪-3౦౦
 మహాభూతములు ౨౪౯-౨౫౫
 మహారాష్ట్రులు ౧౯౪, ౨౦౬, 3౫3
 మహిసూరు (మయినూరు) ౨౦, ౬౪, 3౭౧
 మహేంద్రతనయానది 3౨౨
 మళయాళదేశము ౧౦౬, ౨౭౨-3
 మాండుగాం ౫౮
 మాంఘీరు (మాంగేరీ) ౨౩౪
 ఇది ముద్గలాశ్రమము. ఇక్కడ మంచి
 చీరలు వస్తారు. మనదేశం వచ్చే
 చీర మాంగా లిక్కడివే.
 మాంసభక్షణము ౧౬౬-౧౭౫-౨౯౨
 మాణిక్యపట్టణము 3౧౫
 మాతాశేకేద్ ముక్కోక్క ౨౯౬
 మాతులక న్యావివాహము ౧౬౪
 మాధవరం ౧
 మానసతీర్థము ౨౧౨
 మాయాశక్తి ౨౫౧-౨౭౦
 మారీసు దొర, జార్జి, బి. ౧౯౭, ౧౯౮;
 (గయలో జడ్జి) ౨౧౫-౨౧౯
 మామిషేట ౪౦
 మింఛేదొర ౨౧౫
 మితాగువ్వ 3౧౫

పుట.

మిరిజాపూరు ౧౧౯-౧౨౨

వర్తకవ్యాపారములు; ౧౧౯-౨౦

గంగాస్నానము - గంగాజలము- ౧౨౦-౧౨౧

మడుగువస్త్రములు ౧౨౦-౧౨౧

మచుకుందనది (మః) ౩౪

మచుకుంద బ్రహ్మచారి ౧౩౩

. ఇతడు త్రివేణీసంగమవద్ద స్వేచ్ఛా మరణం పొంది ఆకస్మిక నాడనిస్తే, ఇతని శిష్యులు ఆలాగ్ చేసి మంత్రులైనారనిస్తే... ఇత్యాదిగా పుస్తకం.

మహామూడుకోట్ల దేవతలు ౨౩౩

మహావారా ౯౮

మహాలీ మడుగు ౨౨

మహి (మః) ౩౪

మాంగేరి (మాంఘీరు) ౨౩౪

మాడియా పాడు ౨౯౦

మూర్తి దాబాదు ౨౬౩, ౨౭౫-౬

మూలస్మృతులు ౧౬౬, ౧౬౭-౮, ౨౦౦

మేకల గండి ౫౨

మేడిచర్ల ౪౧

మేస్తర్ గ్రీక్ దొర ౬౮

మేస్తర్ నీపన్ దొర ౧౪౧

మైహారు ౯౪-౧౦౦ ౧౦౨-౧౦౮

ఇది బొందిలీఖండమునకు రాజధాని ప్రకృతపు రాజు బిషెన్ సింగు. ఇతని తాత పర్నారాజుదగ్గర సర్దారు పర్నారాజు తమ్ముణ్ణి చంపి నందుకల్ల ఈ రాజ్యం ఇతనికి ఈ నాముగా వచ్చింది. ప్రకృతబిషెన్ సింగున్న అతని తమ్ముడు ప్రయా గదత్తుణ్ణు చెరియాలైవేలు వచ్చే రాజ్యము పంచుకున్నారు ౧౦౨

మోహారం ౩౨-౨౯౩

పుట.

మోహము (స్త్రీ పురుషుల) ౩౩౮-౯

మోగంజు; మోగంజురాజు ౧౧౫-౧౧౬

మేచ్చులు (చూ. మహమ్మదు మతస్థులు) ౧౮౯

యజుర్వేదము (చూ. వేదము) ౧౬౩-౧౯౨

“యద్యద్విధ్విధ్వాతి మత్సత్వం” ౧౦౩

“యథారాజా తథాప్రజా” ౩౨౨

యమునానది (చూ. ప్రయాగ, కాళీ) ౧౩౦

యలమంచిలి ౩౩౪

యాచకులు (ఉత్తరదేశ) ౨౨౫

యాచక బ్రాహ్మణులు ౩౪౦-౩౫౨-౩౫౩

యాతాలు (ఉత్తరదేశపు) ౨౨౫

“యాదృశీ భావనా యత్ర సిద్ధి ర్భవతి తాదృశీ” ౩౨

యింద్రమ్యముం గుడి ౩౦౯

యింగిలాండు ౨౪౦-౧

యింగ్లీషు మాటలు కలిపి మాట్లాడడం ౧౮౯

యింగ్లీషు శాస్త్రము ౨౫౪

యింగ్లీషు గ్రహాలాఘవశాస్త్రము ౨౫౯

యింగ్లీషువారు (చూడు: ఇంగ్లీషువారు, కుంఫిణీవారు) ౯౦, ౯౩, ౧౦౧, ౧౨౧, ౧౬౫-౬ ౧౬౮, ౧౮౪, ౧౮౫, ౧౯౫, ౨౧౫, ౨౩౪, ౨౫౯, ౨౭౬, ౨౯౪, ౩౨౬, ౩౩౧, ౩౪౦, ౩౪౬

యిండయా: (చూడు: హిందుస్తాన్) ౨౪౬

యిచ్చాపురం ౩౨౧

యిటికె రాళ్ళు ౨౮౬

యీదలగండి ౪౩

యీదలవాయి ౪౩

యీమల నారాయణయ్యగారు ౩౬౪

“యోశాన విష్ణు కమలాగన-” ౨౦౯

యెక్కా (గుట్టలుబండి) ౧౪౨; ౧౫౪

యెక్కో మందారపువ్వులు ౨౦౫

యేక మేవ ఆద్వితీయబ్రహ్మ ౨౨౨

యేడం (Adam) ౧౬౬

పుట. యేదులాబాదు ౫౨
 యేలూరిపాడు ౩౪౨
 యోగమాయ ౧౨౩-౪
 రఘునాథపురం ౩౨౫
 రణజిత్తుకింగు ౧౨౨, ౧౨౫, ౧౨౬
 రహితులు (గ్రామపరిపాలన) ౨౨౨-౨౨౯
 రాండ్ సౌండ్ ఫీషీలు ౧౬౩
 రాఘవాచార్యులు గారు (వెంబాకం) 5-7
 రాజగృహి ౨౨౪
 (ఇక్కడ స్పటిక శిలలు పుట్టుతున్నవి)
 రాజమహేంద్రవరం ౩౪౨, ౩౪౫
 రాజరాజనరేంద్ర, సారంగధరులు ౩౪౨
 గౌతమ మహామని- ద్వాదశ శర
 త్తమము - సలపుతాణము -
 గోదాఃరి ఉత్పత్తి ౩౪౨-౩
 కౌకినాడుజిల్లా సాఠకు రాలక్షల
 వరహాళు- శాశ్వత బేరీజు ముతాలు-
 ఆముతాలు కోమట్టుకొని పృథ్వీశ్వ
 లాంఛనలు వహించారు ౩౪౩-౪
 చిక్కాకోళము మొదలు దేవాంగులు
 లింగధారులు - నెల్లూరివరకూ
 కొందరు బౌద్ధులు కూడా
 లింగధారులు ౩౪౪
 ఈ కలింగాంధ్ర దేశాలలో తెలగా
 లనే వెలమలు, క్షత్రియులనే విజ
 యనగర రాజబంధువులు, దొర
 తనం చేస్తున్నారు ౩౪౪
 రాజమహేంద్రవరము తురకల కింద
 నుండి కుంభినీ కిందికి వచ్చినది- ,,
 వీరుశివతూరీలు బందిపోట్ల ఆణచిప్రజ
 లను రక్షించలేకుండా వున్నారు. ,,
 రాజమహేంద్రవరంలో కచ్చేరీలు
 సామర్లకోటలో ఉంటాయి ౩౪౫
 రాజమహేంద్రవరము దక్షిణమున

పుట. రాజమహేంద్రవరం : పుట.
 గ్రామలెక్కలు వస్త్రాలు తాటి
 యాకులలో శాస్త్రారు. ౩౫౪
 గుంటూరు సరిహద్దువరకూ
 సరఫరాయి బండ్లొత్తులను నాయి
 కవడిలని నెల్లూరిజిల్లా మొదలు
 మహాతాదులని అంటారు. ౩౫౬-౭
 చాకలివాళ్ళు పల్లకీలు మోస్తారు ౩౪౫
 రాజరాజనరేంద్రుడు ౩౪౨
 రాజానగరం. ౩౪౧
 రాజామహాలు (నీలిమందు దొరలు) ౨౪౦
 రాణీసరాయి ౨౨౪
 రామకృష్ణాద్వయతారములు ౨-౩; ౨౩౬
 రామగయ ౨౧౨
 రామగుండము ౨౩౫
 రామచెంకి ౨౪-౨౫
 నాగపూరిరాజు- నరసింహ స్వామి
 అంబరీషమహారాజు ౨౫
 భోగవతి తీర్థము- శ్రీరాముడు ౨౬
 రామతీర్థాలు (చూ. విజయనగరం) ౩౨౯
 రామనక్షేట ౪౬
 రామనామ తారకము ౧౬౯
 "రామనామ సత్తుచే" ౧౬౯
 రామవర్చకము ౨౧౦
 రామసాగరము ౨౧౯
 రామానుజాచార్యులు ౧౪౬
 రామాయణము ౧౩౦
 రాయచాడు ౪౪
 రాయపూరు ౧౧౪
 రాల (ర్యాలి) ౩౪౬
 రావణాసురుడు (భూకైలాసంకథ) ౨౩౨
 రావులవలస ౩౨౫
 రాక్షసులు ౨౪౨-౨౪౩
 'రిడుసి' (చూడు రెడుసి)
 రిఫైడేంటు ౩౩-౩౪-౩౫-౫౫

	పుట.	పంఖలి	పుట
రీమా	౯౪-౧౦౮-౧౦౯-౧౧౪-౧౧౫	౧౧౬	(ఇది కందనూరు నవాబుగారిది... రూపశింగనే సరదానకి కొలు వును గాను... జాగీరుగా నిర్వ బడినది)
రీమారాజు కుంభిణివారిని నిండా లక్ష్యపెట్టడములేదు	౧౧౪	౧౦	౩౫౯
కుక్కినారాయణన్ నది	౨౮౧	౧౦	౨౦౩
కుద్యోజరం	౧౦	౧౦	౩౩౬
రెడ్డుసీ (Red sea చూడు. రెడ్డుసీ) ౨౪౯ రెసిడెంటు చూడు : రిసిడెంటు	౨౪౯	౧౦	౩
రేగుపక్క	౨౨౬	౧౦	౨౬
రేవా లేళ్ళర తటాకం (ఇందు రెండు పెద్దగుండ్లు కొండ లంతవి తేటతూ భక్తులచే పూజంప బడుతున్నవని నిశ్చయంగా తెలు స్తూంది)	౧౮౭	౧౦	౧౦౬
రోమక క్యాలెలిక్సు-	౧౪౮	౧౦	౫౬
లంచాలు (ఉద్యోగుల) ౧౫౪, ౧౫౫, ౨౪౧	౧౫౪, ౧౫౫, ౨౪౧	౧౦	౨౫; ౩౩౩
లంజదిబ్బ	౩౫౪	౧౦	౫౬
లక్కు-నోడాన్	౮౧	౧౦	౧౮౭-౮
లక్కునో నమసానము	౧౬౧	౧౦	౩౫౧
లక్కునో నవాబు	౧, ౧౮౫, ౧౮౬	౧౦	౩౪౬
లక్కుణగుండము	౨౩౫	౧౦	౨౮౦-౩౧౮
లక్ష్మీ (జగన్నాథమహాత్మ్యం)	౩౦౩	౧౦	వాయుపురాణము: (చూడు పురాణములు)
లక్ష్మీనారాయణమూర్తి	౩౦౭	౧౦	వాళిచెడ్డి వెంకటాద్రినాయుడు ౩౫౦
లవణేతు సురాది సముద్రములు	౨౪౮	౧౦	“వాసాంసి జీరాని” ౨౫౦
లాంజైట్యూడు, ల్యాంజైట్యూడు	౨౪౭	౧౦	వింధ్యపర్వతము ౭౯-౮౯-౧౧౯
లాద్డు బెంటిక్కు	౨౩౨-౨౪౧	౧౦	౧౧౧-౧౧౧-౨౮౮-౨౯౪
లాలుడిగ్గి (కలకత్తా)	౨౭౭	౧౦	వింధ్యవాసిని ౭౯; ౧౨౨-౫
లాలుగంజా	౧౧౮	౧౦	యోగమాయ, భోగమాయ. కాలి ౧౨౩-౪
లాహోరు	౧౮౫	౧౦	బ్రాహ్మణులు: పంచగౌడులు
లింగత్రయము	౨౫౬-౭	౧౦	కన్యాశబ్దములు, సర్వశబ్దములు, గౌడులు
లింగధారణము	౩౪౪	౧౦	సారస్వతులు మైథిలు అని అయిన
లింగశిల్పి	౩౬౫	౧౦	తెగలు. ఆందులో పూజ చేసే
లిపులు (ఉత్తరదేశమున పార్షీ భాష)	౨౪౧	౧౦	పండాలు లేక పండ్లాలకు కన్యా
లోకనాథస్వామి	౩౧౦	౧౦	శబ్దము లేక కనోజాలంటారు ౧౨౨-౩
లోకాలు- (విడు)	౨౪౬	౧౦	విచ్చారు ౩౬౫

పుత్రుల దేశము: పుట
 దేశస్థుల కన్నా సంస్కృతం
 బాగా వుచ్చరించుతారు ౨౮౮
 యీ దేశస్థులకు తెలుగు మాటలు
 ఒకటి ఆర వచ్చును ,,
 యీ పుత్రుల దేశంలో అరిటి,
 టెంకాయ, పోక చెట్లు, గొడ దేశ
 మంత తరుమగా పైరు కావడం
 లేదు ౨౯౯
 నాభియాగవలీలు వోడ్డబ్రాహ్మణులు
 -పుత్రులు ౨౯౦
 ఇక్కడి కేర ౮౦ రూపాయిలయెత్తు ,,
 వోడ్డబోయీలు గోపాలక జాతి-
 ప్ననలు ఆచారము కలిగి తులసి
 మణిధారణ చేస్తారు - మాంసము
 తినరు - దేవతలకు బ్రాహ్మణులకు
 పాకమునకు నీరు తెచ్చి ప్రసచారం
 చేస్తారు ౨౯౨
 పుత్రుల దేశంలో పొగమట్టలు ఆమి
 తంగా తాగుతారు- ముక్కల
 ప్రసక్తి లేదు ౨౯౩
 గొడ పుత్రుల దేశములలో చింతపండుకు
 బదులు యెండుమామిడి వరుగు ౨౯౪
 పుత్రుల దేశంలో బియ్యం, ధాన్యం,
 ఎగుమతిచేసే ఆరు శేవులు ౩౨౧
 వోడ్డబోయీలు యెండ సహించ
 లేరు ౨౯౮
 ఈ భూమిని వరిపైరు యొక్కవ ౨౯౮
 వోడ్డబోయీలు మనుష్యులు మూర్ఖులు,
 హతవాదులు, కృత్రిమము సాధిం
 చేవారు. ౩౨౩
 కలకత్తా మొదలు ప్రతిగ్రామంలో
 తలారులవలెనే, నాయకులున్నారు;
 సర్కారువారు చాకీదార్లను ఏర్ప
 రచినారు; వీరు పోలీసు నాకరుల
 అధీనులు ౩౧౬

పుత్రుల దేశము: పుట
 వోడ్డబోయీలు వాడైవాండు ౩౫౧
 పుత్రుల సినాకినికి, దక్షిణ సినాకినికి
 మధ్య దేశం - మూడు భాషలు ౩౬౦
 పునీచీతీర్థం ౨౧౦
 పుపమాక ౩౩౧
 పుప్పరజాతి స్త్రీలు ౩౫౬
 పుప్పాడా (చూడు: బోయీలు) ౩౩౨-౩
 (బోయజాతి చేపలు పట్టడం -
 చెన్నపట్నంలో కొలువు - త్రా
 గుడు - స్త్రీల కాయకష్టము -
 మొగవాడు పుడితే చచ్చేవరకు
 సర్కారుకు పన్ను యివ్వాలి)
 పుప్పకు తీరువ ౧౪౦
 పుప్పపంట (చూడు: చినగజాం)
 వెంకటగిరి రాజు ౩౬౦-౩౬౫
 వెంకటాచలపతి :
 పుపమాకనుండి ఈ కేరుపగిది ౩౩౬
 వెంకటేశనాయడి సత్యం :
 వెంకటేశ్వరులగుడి ౩౪౬
 వెంకన్నపంతులు ౩౧౫
 వెంపెంట ౧౫
 వెచ్చా గోపాలకృష్ణమ్మ ౩౫౧-౩౫౪
 వెజ్జపురం ౩౨౪
 వెలగపూడి సత్యం ౩౫౨
 వెలపనూరు : ౧౧
 వేటపాలెం (బస్తీ) ౩౫౫
 వేణీదానము ౧౩౪
 వేదపాఠము ౧౪౨
 వేదములు - వేదశాఖలు ౧౬౩-
 (చూడు: శృతులు) ౧౯౩-౧౯౪-౩౨౦
 వేములవాడ భీమకవి ౪౫
 వెతడినది ౨౯౯, ౨౯౦, ౨౯౪
 వెదికులు ౪౯
 వెన్నులు, (వైశ్యజాతి, కూర్మీలు) ౧౯౦
 వనయాలనే వైశ్యులు ౧౪౪

వైష్ణవము - (చూ. విశిష్టాచార్యము)	
వొంటిమిట్ట	2
వొలందావారు	2౬౮
వొడ్డు	౫౧
వోధ్రోదేశము (చూ. ఓధ్రోదేశము; పుత్తలదేశము.)	
సువర్ణరేఖనది దగ్గర బాలేశ్వరం జిల్లాలో వోధ్రోదేశం పొంగింబడి మగుమన్నది	౨౮2
ఇక్కడినుండి ఋషికుల్యనది దగ్గర ప్రయాగవరకూ వోధ్రోదేశము-ఋషికుల్యనది ఆవతల గంజాం నుండి కలిగి దేశము-ప్రయాగవరకు	
వినాస్యతామనము - మూలరూప వరకూ తెనుగు ఎవరికిరాదు	3౧౮-౯
వోడి	౫3, ౫౫
వోరంబాడు	౬
వ్యవసాయము (చూ. దేశము ప్రజలు)	౨౨౯
శంకరాచార్యులవారు ౧౪౧, ౧౪౫, ౧౪౬, ౧౪౭, ౧౪౮, ౧౪౯, ౧౫౩, ౧౫౪, ౧౫౫, ౧౫౬, ౧౫౭, ౧౫౮	
శంకర విజయము	౧౯౪
శడలు (ఆడడం)	౨౬౯
శశుంతకమణి	3౬౨
“శమిపత్ని” చృమాణ్ణేన పిండం దద్యాద్ దయా శిశో”	౨౦౮
శరభోజీమహారాజు (తంజావూరి)	౧౫౬
“శరీరార్థం స్మృతా జాయా”	౬2
శాంతిపూరు (సమతిపూరు)	౨౬2
(శంకాయ పోక తోపులు)	౨౬౨
శాకవ్యప బ్యావృణలు	౧౯౪
శాక్తమతము ౧32-౮; ౧౪౬-2; ౨౫2;	
	౨23
శారదానది	33౫
శింగాడి (శింగాణి) కాయలు 2౯-౧౮౯	

శింగాడి కాయలు;	పుట.
ఈ కాయలలో బాదంపప్పువంటి విత్తులుండును. వాటి పిండితో పూరీలు చేసి ఉపవాసదినాలలో తింటారు. ఇవి కొంచెం తీపి.	2౯
శింగారాయకొండ	3౫౯
శింగవృక్షం	3౪2
శింధ్యా ౧౮౫-౧౮౬-3౫3.	
శింశుమారచక్రిం	౨౫౯
శికందరాబాదు 3౨-3, 3౫-౬	
శిఖరేశ్వరం (శ్రీశైలం)	౧౯
శిమిని	౮౦
శివుడు ౮౨-3; ౧౫2; ౨32-౯; ౨20; 303	
శివ్వుకరణాలు	3౨౪
శీతాబులిడి	౬3
శుద్ధ ద్రవిడదేశము	౧౪3
శూద్రులు (చూ. వర్ణాశ్రమధర్మము - బ్రాహ్మణులు)	
ఉత్తర దేశములో శూద్రులదృష్టికి దోషంలేదు ౫౯-౬౫-౧౮౨	
శూద్రదృష్టి; స్మర్మదోషము ౬౫-౬	
దక్షిణ దేశమునకు బ్రాహ్మణులు వచ్చుట; శూద్రులస్థితి ౧౯౦-౧౯౧	
శూద్రులదృష్టిని నీచపరచుట, శూద్రులనుతక్కువపరచుట ౧౬౫-౬	
శృతులు (చూ. స్మృతులు - వేదములు)	౧౯3-౨౦౨-3౨౦
శృతి స్మృతి. సదాచారములు పాడవుట ౧౬౬-౮; ౧౯౨	
శైలిగుంట	౬
శైవశైష్టవ సౌరశాక్తములు ౧౪౬-౧౪2	
శోణభద్ర (వినాయకశిలలు)	౧౮౦
శ్రీకాకుళం (చిక్కాకోడము) 3౨2-౮	
గొప్పపూరు-భోగ శ్రుతి వృత్త్యానా ద్యములు-లోగడ తుగకల పాబు	

పుట
 విచ్చాడా ౫౨
 విజయనగరం ౩౨౯-౩౩౧
 ఇది కళింగరాజు రాజధాని ౩౨౯
 రాజవంశము ౨50 సరి నాటిది: రాజు
 నారాయణబాబు ఆపన్నచేసి, రాజ్యం
 విశాఖపట్నం కలెక్టరుకు వప్పించి
 కాలిలో వున్నాడు. ౩౩౦, ౩౩౨
 రాజ్యాదాయం. ౨ లక్షలు- కుంపిసికి
 పేష్కారు ౫ లక్షలు- దేవాదాయం
 బ్రహ్మదాయం ౨ లక్షలు. ౩౩౦-౧
 రాజులు సంగీత సాహిత్య ప్రియులు-
 భోగ శ్రీలకు సంగీతము భరతము
 నేర్పించినారు. ౩౨౯
 విజయనగరం ఆగ్రహారములు ౩౨౯
 రాజగురువులు కైవలలు - కైవల
 లకు భూవసతి ౩౩౦
 కోట వెలిగా వెయ్యిండు; - బంగారు
 పోగర పని, పాత్రసామాను, మంచి
 బట్టల నేత- ,,
 రసచెక్కలనే వుడక పెట్టిన
 వక్కలు - చుట్టలు తాగడము
 విశేషము ౩౩౬
 ఆమడలు కోసులు అనేమాట. కోసు
 చెన్నపట్నం రెండు గడియల
 దూరం- ౪ రిశెలభెక్క ౩౨౯
 పొలాలలో అవతి నే మేకలమందలు ౩౩౫
 బందిపోట్లు వుపద్రవము - ఒకరిపై
 నొకరు చెన్నపట్టణంలో వారంటు
 వుట్టించి జడ్జికోర్టుకు యిచ్చు
 డమువలెనే చేస్తున్నారు ౩౩౧
 వీరభద్రరాజు పితూరీ ౩౩౨
 బోయీలు ౩౩౧
 కళింగ దేశ రాజు ధర్మాలు ౩౨౯
 విధి- ఈశ్వరకటాక్షము ౧౧౨-౧౧౩
 వివాహక శిలలు ౧౧౦-౧౧౧

పుట
 విమలా (జగన్నాథములో శక్తి) ౩౦౪
 విరజాదేవి (చూడు: జాబిపురం) ౨౯౧
 విశాఖపట్టణము • ౩౩౦
 విశాఖపట్టణం జిల్లా ఆదాయం సానుకు
 ౧౪ లక్షలు- భూమియావత్తు జమీం
 దారులది- బందిపోట్ల బాస ౩౩౪-౫
 ఈ జిల్లా ఆధికారుల ఉపేక్ష ౩౨౭
 ఈ దేశము స్త్రీలు మంచి సౌందర్యము •
 కలవారు- ఉపపన్నులు జాఫరా
 విత్తుల వ్యము చేసిన బట్టలు కడ
 తాళ- కాళ్ళకు పాడగాలు ౩౩౫
 ఇక్కడి తెనుగు భాష: చూడు, తెనుగు.
 మనుష్యులు దౌష్ట్యములు చేయదల
 చినా తీయనిమాటలు వదలరు ౩౩౫
 విశిష్టాద్వైతం (చూడు: కైవలైవన
 సౌరశాక్తములు) ౧౪౭-౨౦౨
 "విశ్వేశం మాధవం భుండ్రిం - దండ
 పాణించ ఖైరవం- " ౧౫౯
 విస్తళ్లు ౨౨౬-౨౭౨
 వీరభద్రస్వామి (నాగులోటి) ౧౫
 వీరాస్వామయ్యగారు. చూడు: వీనుగుల
 వుడుబడియా ౨౨౦
 వుక్కల దేశము (చూడు: వోధ్రీదేశము)
 కైలేశ్వరం దగ్గర సువర్ణరేఖ నది
 మొదలు గంజాంవద్ద ఋషికుల్య
 నది వరకూ వోధ్రీదేశము ౩౦౫-౩౧౨
 జలంగినది మొదలు సువర్ణరేఖ
 వరకూ బంగాళా గొడదేశము ౨౨౭
 వోధ్రీభాష ఆక్షరాలు తెలుగుకు
 సరిపోలి వున్నవి - బ్రహ్మదేశపు
 ఆక్షరాలకు నిండా సమీపం ౨౨౭
 వోధ్రీదేశపు స్త్రీలు కురచవారు, ముఖ
 లక్షణంకలవారు- పురుషులు బంగా
 లీలంత దీనుముఖంవారు కారు ,,
 వోధ్రీబ్రాహ్మణ పండితులు గొడ

శ్రీకాకుళం (చిక్కాకోళం): పుట.

ల్యము - జిల్లాకోర్టు - రెండో
కలెక్టరు కచ్చేరీ- ఖజానా - 322

బలరామశ్రీత్రమకోటిశ్వరుడిశివశ్రీ
త్రం- బ్రాహ్మణగుజరాతీవాండ్లు-
రత్నవ్యాపార సాహుకారు 323

శ్రీకూర్మయ (విష్ణుశ్రీత్రం) 322

శ్రీకృష్ణులు ౨౨-3; ౧౨౮; ౨౬౨-౪-౫

శ్రీనివాసపిళ్ళ కోమలేశ్వరపురం 4-8
(మనియిశిల్పకోడుమ) 3౬౬

శ్రీనివాసమూర్తి ౫-2

శ్రీమన్నారాయణమూర్తి ౨౨-3; 3౬౫

శ్రీమహావిష్ణువు ౨౨-౪; ౧౨౯; ౧30; 303
322-3౫౨

శ్రీరంగపురం ౧0

శ్రీరంగరాయలు 3౬౯

శ్రీరామలవారు 2౬; ౨౨-౪; ౧౬౯;
౧౮౦; ౨3౬

శ్రీశైలము ౧3-౧౪-౧౫-౧2-౧౯-౨౧

శ్రీశైలయాత్రకు తీసేచాళ్ళీలుకంద
నూరు నవాబుకు చేరుచున్నది. చై
త్రమాసములో భ్రమరాంబయనే
దేవికి తామసపూజ-ఎక్క-౪ దినము
లుంటే నీళ్ళు ఒంటకజ్వరం. ౧3-౧౪

శాపురం ౨౯-30-3౨

శాహుగాణ ౬౧-౨౯

సంకలిత కోగాలు 323

సంకల్పకృమము ౧౫౫-౨౨౪
(కాశీ-గణు-ప్రయాగలలో సంకల్పం)

సంతానినంబు ౨౧౪
(ఈపండ్లలో నూదులుగుచ్చితే కరగి
పోతున్నవని వదంతి)

సంస్కృత తోకోక్తులు(చూ. ఆకారాది) ౮

అన్నస్య ఊధితం పాత్రం ౮

'ఆబ్లాకే బిరక్తి' ౯౬

సంస్కృతలోకోక్తులు: పుట.

'అవశ్యమునుభోక్తవ్యం కృతంకర్మ
శుభాశుభం' ౧౧౦

'ఆహా గుణవతీ భార్యా భాండ
మూల్యం నయాచతే' ౨౦

'ఇ పా యేనతు యచ్ఛక్యం నతచ్ఛ
క్యం పరాకృమైః' ౨౯౮

'ఉష్ణమునే న శీతలం' ౧౦౨

'కర్తతి కర్మతికర్మ త్యేన'
(మిగిలినవి ఆకారాదిగా నున్నవి) 3౪2

సగుణబ్రహ్మారాధన ౧౬2

సహృద్గుణ ౧2౫

సత్త్వని ౧౧౫

సత్యవాది 300

ఈ యూరు వజ్రలేఖ అనే వది
ఒడ్డున ఉన్నది. కులీను డొకడు
తనకు ఉపదరించే ఒకనికి తన
కన్యను ఇస్తానని వాగ్దానం
చేశాడు. అంతలో చనిపోయి
నాడు. బంధువులు వాగ్దానాన్ని
తోసివేశారు. అంతట గోపాల
మూర్తి ఆవిర్భవించి రాజుమందర
ఇది నిజమని చెప్పాడు.
ఇక్కడమూర్తికి పిష్టపక్వాన్నమే
నైవేద్యంగాని అన్నంకాదు 30౦-౧

సత్పరజ స్తమోగుణములు ౨౫౫

సప్తగ్రామములు ౨౫౮-౯

సప్తద్వీపములు ౨6౯

సప్త సముద్రాలు ౨౪౮-౯

సభాగంజా ౯౯

సమతిపూరు (శాంతిపూరు) ౨౬2

సరాయాలు ౧౧౮-౯; ౧౨౫

సరయూనది ౧౪౦

సరస్వతి (చూడు ప్రయాగ) ౧3౧-౧3౨

సర్చార్లీసు గోవార ౧౪౦-౨౮౧

సరుకోటు (సర్కూర్టు కోర్టు) 3౨౬

	పుట.	పుట.
సర్కారు (చూడు: కుంభిణి వారు)	౧౫; ౧౨౫	సుంకపు బంబొతులు ౧౨౮
సర్వం బ్రహ్మమయం జగత్	౨౫౪	సుంకపు బండ్ల త్రొందర - అంచములు -
“సర్వం శక్తిమయం జగత్”	౨౫౪	ఇంగ్లాండులోని పరిస్థితులు ౨౪౦
“సర్వ భర్మాత్ పరిశ్రేయ్య”	౧౧౩	సుంకపు చావిడి. ౨౫౪-౨౫౮-౩౧౩
సలమాబాదు	౯౬	సుంకపు చాకీ ౨౫౫
సహగమనము	౧౯౮	సుంకపు మెట్టు ౩౬౬
సహ్యపర్వతము (కృష్ణానది పుట్టుక)	౩౫౨	సుందరమూర్తి ౩౬౮
సాంబమూర్తి ౮౨-౩; ౧౪౧; ౨౩౮;	౨౪౦; ౩౦౩	సుందరవనము (కలకత్తామార్గము) ౨౬౨
సాగరా రాజు	౯౨, ౯౩	సుఖిరోగములు ౨౯౩
సాతారా	౬౧	సుప్రీంకోర్టు (౧-౨) ౪, ౫, ౮-౧౧౨-౩; ౨౪౪
సామగులు (చూడు. వేదములు)	౧౬౩	‘సుఫలం’ (చూడు. గయ) ౨౧౪
సామర్లకోట	౩౪౫	సుబ్బరం ౩౩౨
సాయుచావిళ్లు	౧౪౦	సుభద్రా దేవి ౩౦౪
సారంగధరుడు	౩౪౨	సుమతి ౮౪
సాలగ్రామాలు	౧౫౫	సురాకారము ౩౪౦
ఇవిశుశ్రుతి అయ్యే కొండ వేపాళం		సువరనది ౨౮౪
లోఉంది. ఆ కొండమీదుగా గం		సువర్ణముఖిరి ౩
డకీనది ప్రవహిస్తూంది.	,,	సువర్ణరేఖనది (బంగాళా దేశ హద్దు) ౨౮౪
సాహేబుగంజు	౨౦౫	సువరాక్షయ పటము ౧౩౩
సింధునది	౨౯౫-౨౯౪	సూక్ష్మదేవము ౨౫౨
సింధురాజ పర్వతము	౪౬	సూప్రీంకోర్టు (చూ. సుప్రీంకోర్టు)
(శ్రీరాముడు శంకునని నిధించినచోటు)		సూరంగు ౨౮౮
సింహ్యచలము	౩౩౩	సూరత్తు ౨౪౪
విజయనగరరాజు ధర్మకర్త; వరా		సూర్యభగవానుడు ౧౩౦
సానరసింహమూర్తి, ధ్యానస్థానము		సూర్యుడు ౩౬౨
సిద్ధాంతి కావేరిపాక	౫౬	సూర్యుని పాత్ర ౨౪౪
” కాలీజ	౫౪	స్నాననియము ౧౪౧-౨
సిద్ధేశ్వరమూటు	౨౩	స్తామాలు, తడలు ౧౬౮
సీతాకుండము	౨౩౪	స్త్రీలు (చూడు: దేశము, ప్రజలు;
సీతాదేవి (మాతృరాములవారు)	౨౩౬	స్త్రాదరాబాదు నాకపూరు మిరిజా
సీతాపతి (వినుగుల వీరాస్వామయ్యగారి		పూరుల మధ్య దేశము ప్రజలు
తమ్ముడు)	౩౪౮	హిందుస్తాన్ దేశము
సీతారామకృష్ణులవారు బలిదేవస్థి	౩౨౪	ప్రజలు; బంగాళా దేశము, బంగా
సీదానాటు	౨౮౨	లీలు; వుత్కలదేశము, వోధ్రా దేశము
		ప్రజలు; కాకీ, ప్రయాగ, కలకత్తా,

శ్రీలు:

గంజాం, వికాఖపట్టణము జిల్లా :
 మచిలీబందరు; నెల్లూరు; చెన్న
 పట్టణము; మొత్తం రికలలో (శ్రీలు)
 శ్రీపురుషుల మోహము 33౮-౯
 భోగ శ్రీలు-సంగీతము 3-౨౮
 ప్రాలకు ద్వితీయ వివాహము ౬౯
 ఆచారములో శ్రీల మూర్ఖపు ౯2-౬,
 పట్టు 3౮౨
 శ్రీలు మోక్షార్థలా? ౧౪౯
 శ్రీలకు పురుషజన్మము ౧౫౦
 శ్రీపురుషుల వృత్తి-మలములు ౧౪౯,
 (కోర్కెఆఫ్-గ్రంథులు) ౧౪౯, ౧౫౦
 కలిగి అంగి దేశ శ్రీలు 3౧౮,
 33౫; 3౫౪, 3౬3
 చెన్న పట్నం శ్రీలు 323
 స్థలపురాణములు (చూ. పురాణములు) ౨౦౧
 స్మృతివోషము-జలము (చూ. కూద్ర
 దృష్టి) ౬౬
 స్మితువార ౬౪
 స్మృతులు (చూడు. మూలస్మృతులు-
 స్మృతికర్తలు - బ్రాహ్మణులు-
 వేదములు) ౧౯౮-౧౯౯-౨౬౦
 స్వదేశ పక్ష పాతము 2౧
 స్వదేశ సమస్యానాలు (చూడు: కుంభిణీ
 వారు) ౧౮౫
 "స్వయంరాజా స్వయం మంత్రి" ౬౮
 స్వర్ణ ౪౫
 "స్వర్ణస్త్రీయం సురాపానం" ౨౯౫
 "స్వస్తిప్రజాభ్యః పరిపాలయంతాం" ,,
 హనుమాన్యా ౧౧౬
 హయిరరాబాదు (చూడు: హైదరాబాదు)
 హరికారాణు (హర్కారాణి) ౪౦-౧౨౮
 హరిద్వారము ౧2౩
 "హరిహార" ౨౯౪
 హరిశ్చంద్రపుత్రు 3౨౫

పుట.

హరిశ్చంద్రుడు ౨౬౫
 హరిహరముల ఉత్పన్నం 3౬౪
 హస్తీలు : ౫-౧౦-౧3-౧౬-౨౦-౨౨-
 ౨2-౧౨౯- ౧3౬- ౧38- ౧౪౦-
 ౧౫౬-౨౦2-3౦౧-3౦2-3౧౧
 హిందుస్తాన్ దేశము ప్రజలు :—
 'హిందుస్తాన్' అనేది సుమారు 1500
 సంవత్సరములకిందట యీ గంగా
 యమునల మధ్య హిందువులు
 వసించే భూమి ౧౮౯
 ఈ దేశస్థులు ఇక్కడ దొరతనము చేసే
 వారి తురకమాటలు సంస్కృత
 భాషతో కలిపి మాట్లాడుతూ తుర
 కలవలెనే వస్త్రవాహనాద్యలంకా
 రాసులను అంగీకరించి ప్రవర్తించ
 సాగినారు; కాని వర్ణాశ్రమధర్మా
 దలను మాత్రము వదలలేదు ౧౮౯
 'హిందుస్తాన్' లో బ్రాహ్మణ్ అనే
 బ్రాహ్మణులు, రసపుతులనే క్షత్రి
 యులు బనయా అనే కైశ్యులు,
 కూద్రులు వున్నారు - బ్రాహ్మణ
 క్షత్రియులు బంధోగ్రతు శిష్యా
 కొలువులు చేస్తారు. బనయాలు
 వర్తకంకంపు ఇతర వృత్తి చేయరు.
 కూద్రులు వ్యవసాయం చేస్తారు.
 ఇక్కడ చండాలలను బేగారీ
 అందురు. వీరు నికృష్టపు పనులు
 చేస్తారు. ౧౪౪
 హిందుస్తాన్ బ్రాహ్మణులు ఆయిదు
 తెగల పంచగౌడులైనారు ౧౯3
 హిందుస్తాన్ లో బనయావారికి వల్లభా
 చార్య పీఠస్థులు గుంపులు ౧౮౮
 కాశీ మొ|| హిందుస్తాన్ బస్తీలు 3౫3
 (చూడు: మిరిజాపూరు, ప్రయాగ,
 కాశీ, గయ, పట్నా)

హిందుస్తాన్ దేశము, ప్రజలు : పుట.
 కాశీదగ్గర మహాస్థలాలు, దేశాలు ౧౭౬
 ఇంగ్లీషువారు 'ఈ హిందుస్తాన్'
 అంతా స్వాధీనపరచుకొన్నారు. ౨౯౪
 ఇంగ్లీషువారికి అధీనం కాని రాజ్యం
 రణజిత్తుసింగుది ఒక్కటే. అది
 'హిందుస్తాన్' చివర కాశ్మీర
 ఖండము-లాహోరు పహారు. ౧౮౫
 ఇంగ్లీషువారిని ఉపసర్పించుకుని పున్న
 హైదరాబాదు మొదలైన స్వదేశ
 సంస్థానాధీశులు ౧౮౫
 ఇంగ్లీషువారి రాజ్యాక్రమణ, రాజ్య
 లెంత్రము, పరిపాలన, (చూడు:
 కుంభిణీ వారు)
 హిందుస్తాన్ భాష నాలుగు విధము
 లుగా నున్నది. బొందిలి ఖండము
 లోన్నమధ్య మాటలు సంస్కృత
 భాసములు-తురక మాటలు ఎక్కు
 వగా కలిసినవిగా నున్నవి ౧౮౪
 ఇక్కడ సకల కచ్చేరీలలోను లెక్కలు
 వగైరాలు వ్రాసే భాష పారషీ.
 ఆక్షరాలుమాత్రం అనేక లిపు
 లలో వ్రాస్తారు ౨౮౧
 గయాక్షేత్రము మగధదేశములోది ౨౮౨
 బంగాళా గౌడదేశము-బదరుగంజా
 దగ్గర గంగలోనుంచి చీలి దక్షిణ
 ముగా కలకత్తాకు ప్రవహించే
 జలంగినదితో హిందూస్తాన్ ౨౮౩
 గంగాతీరమునకు తెచ్చిన మడిబట్టల
 వైన, శుద్ధి చేయవలసిన స్థలము వైన
 గంగను పోషిస్తారు ౧౨౦
 హిందుస్తాన్ లో వసించే పంచదా
 విళ్ళు స్త్రీలు సహా భోజనసమయ
 ములో పట్టుబట్టులు, నారమళ్ళు
 ధావళ్ళు కట్టుకుంటారు. నూలు
 బట్టలను మడికొద్దంటారు ౨౧౬

హిందుస్తాన్ దేశము ప్రజలు : పుట.
 పాత్రసామాను పరిశుభంగాను బట్టులు
 మలినంగాను వుంటవి. ౧౮౨
 బొందిలిఖండంలో సర్వర్య బ్రాహ్మలు
 కృషిచేస్తారు. గౌడ బ్రాహ్మణులు
 లలో ప్రయాగవాలీలు తప్ప
 యాచకవృత్తి చేయురు ౧౪౪
 మిరిజాపూరు పాత్రసామగ్రి 'హిందు
 స్తాన్' కంతా ప్రసిద్ధమైనది ౧౧౯
 గోపీగంజు మొదలు 'హిందుస్తాన్'
 తుదవరకూ బాటసార్ల సరాయా
 లకు తురకలు కావందులు ౧౨౫
 మిరిజాపూరు మొదలు బాడిగఘ
 గుర్గాలు దొరుకును. యెక్కా
 అనే గుర్రపుబళ్ళు పున్నవి ౧౪౨
 గోసాయాలు సాహుకారు పనులు
 చేస్తారు ౧౫౧
 కాశీలో దేశభాష హిందుస్తానీ ౧౭౦
 పంచగౌడుల వివరము ౧౨౨
 దక్షిణదేశంలో నాడుభేదముల వలెనే
 గౌడులలో భేదములు ౧౭౪౫
 బంగాళీ బ్రాహ్మణులైన ఉత్కల
 గౌడులలో కులీనులకు ౨౦, ౩౦
 కన్యకల నిచ్చు దురాచారము ౧౭౫
 ఈ దేశంలో దృష్టిదోషంలేదు ,,
 కాశీమొదలు పట్నూవరకూ గంగకు
 రెండుపక్కలా ఆవాలు వైరు ౧౮౧
 కాశీవరకూ తాటిచెట్లు లేవు; తరువాత
 గంగకు పక్కగావున్నాయి. ౧౮౨
 "హిందుస్తాన్"లో ధాన్యపుదినుసులు
 మనూరిపప్పు, లాకిపప్పు ౨౨౫
 ఎనిమిది రకముల యాచకులు-
 రకరకాల యాతలు ,,
 "హిందుస్తాన్" యాచత్తూ రొట్టెల
 వలెనే ఆన్నముకూడా ప్రసిద్ధిను
 భోజనంచేస్తారు-చింతపండుమిరప

హిందుస్తాన్ దేశము ప్రజలు : పుట.

కాయ దొరుకుతుంది - పశ్చిము
లలోతింటారు విస్తృత దొరకపు. ౨౨౬

'హిందుస్తాన్' జమీందారులు-జమీం
దారీ పద్ధతి, రై త్యాదీ పద్ధతి ౨౨౮
పంచాంగాలలో గ్రహపృష్ఠాలు
నాస్తారు ౨౪౨

ఇక్కడ తాంబూలచర్మణం విస్తారం
గొప్పవారు ఆరునెలలు, సంవత్సరం
దాకా తమలపాకులు కాపాడి
వేసుకుంటారు - కాచు లేక
తాంబూలం వేయరు. పరిమళ
ద్రవ్యాలు కలిపి కాచు కడ్డీలు
పోస్తారు- తాంబూల మిచ్చే
సంప్రదాయము ౨౪౩

హిందుస్తానీ మాటలు ౧౪౪

హిందూ దేశము : (చూడు: హిందు
స్తాన్ దేశము ప్రజలు; బ్రాహ్మ
ణులు; మొ॥ శ్రీ కలు)

హిందూమతములో వివాదాలు,
శాఖలు. ౧౪౬-౭, ౧౯౧-౨

హిందూలిటరరీ సొసైటీ (౮); 4-8
హికహరి వంశాచార్యులు ౧౮౮

హుగ్గలీ ౨౬౮-౨౬౯

హుగ్గలీ మొదలు ఆచారకువరకూ
నదికే రెండు పక్కలా బస్తీలు-

పాఠింసు, డెక్లూరుకు డచ్చి
వారివి వున్నవి. ఇంగ్లీషువారి

న్యాయశాస్త్రప్రకారము ఆప్పుల
వారికి కలిసే రాజదండన

తప్పించుకోడానికి చెన్నపట్నం
వారు పులిచేరికి, వంజివాకకు

పోయినట్లే ఇక్కడి బంగాళీలు
ఈ బస్తీలకుపోయి వుంటారు. ౨౬౮-౯

హుగ్గలీనది ౨౬౮

పుట:

హైదరాబాదు ౨౨, ౨౪-౫-౩౨-౮

౬౮, ౭౦, ౧౮౫

మొహరం ౩౨

సాలీబండ (బ్రాహ్మణులకేట) ౩౩

రూపాయిలు ౩౪

ముశీనది వరదలు ౩౪

హుశేన్ సాగరు ౩౫

సుంకముల గుత్త ౩౫

ఇంగ్లీషుదండు (శింకద రాబాదు) ౩౫-౩౬

గోలకొండ ౩౬

రాజ్యతంత్రము ౩౭-౩౮

చందులాలా ౩౮

బాగీరుదార్లు ౪౩-౪౪

కర్నల్ కేమిల్ ౬౪

ఆయుధాలు ౩౪

ఇంగ్లీషువారి అధికారము ౩౭-౮

హైదరాబాదు - నాగపూరుల మధ్య

దేశము ప్రజలు:—

హైదరాబాదునుండి నాగపూరుకు

పోయేబాట ఒహు ఆడివి-మృగ

భయము- చోరభయము. ౪౦

కృష్ణ దాటీనది మొదలు ప్రతివూరు

లోను మంచి బియ్యం దొరికినవి.

హైదరాబాదు మొదలు ౪౦పైరు

విస్తారం ౪౨

హైదరాబాదునదిలోనది మొదలు తంబ

శవాళ్ళు పాలు పెరుగు పువ్వులు

ఆమ్మతారు- కూరగాయలు బాల

కొండవరకూ దొరకపు ౪౬

హైదరాబాదు జమీందార్లు పోట్లాడి

ప్రజలను బాధిస్తారు ౨౪, ౨౫, ౪౩

ఇక్కడికోసుమిల్లలోపు; చెన్నపట్నం

1½ గడియలదూరం - ఆ గడియ

24 నిమిషాలలో నడవనచ్చు ౪౭

హైదరాబాదు - నాగపూరుల
 మధ్యదేశము ప్రజలు : పుట.
 కడప మొదలు గోదావరీతీరంవరకూ
 తమల పాకులు షాక; పండుటాకులు
 దొరకును; బీదలు మడివక్కలు
 నమలుతారు - శూద్రులచేతి
 హుక్కాలు ఇతరులు తాగుతారు ౪౦
 కృష్ణదాటినది మొదలు బియ్యముతో
 పాటు రొట్టెలకు తీయని గోధుమ
 పిండి ఆమ్మతారు ౪౦
 కడపవదిలినది మొదలు ఆరవభాష,
 సకృత్తు; తెనుగుమాటలు రాగ
 సరళిగా తురకమాటలు కలిపి
 మాట్లాడతారు ౪౯
 కృష్ణ మొదలు ద్రావిళ్ళు లేరు -
 ఆంధ్రులు వివాహ సంబంధములలో
 నాడుభేదములు పాటింపరు -
 లౌకికులను వ్యాపారులంటారు ౪౯
 ఈ పంచాంగములు మధ్యదేశ పంచాం
 గములతో సరిపోవుచున్నవి. శూన్య
 తీధులు తిథివ్యయాలు వ్రాయరు ”
 ఇప్పట్లో ఇక్కడ వర్షాకాలము
 గనుక మన కార్తికమాస వ్రత
 ములు శ్రావణమందు చేస్తున్నారు ౪౯

హైదరాబాదు - నాగపూరుల
 మధ్యదేశము ప్రజలు : పుట.
 ఇక్కడ గృహకలలోలములలో పురు
 షులకన్న స్త్రీలకు చొరవ
 యెక్కువ ౪౯
 కడపమొదలు దాగావాండ్లనే దోపిడి
 దొంగలు మనుష్యులను దోచి చంపు
 తున్నారు. ఇది హైదరాబాదు
 ఇంగ్లీషు లవ్కరులోనే జరిగినది ౪౯
 ఈ దేశంలో ఉత్కృష్టులు ఏకవారా
 శనం చేస్తారు ౫౬
 కాయరా ఆనే పూరు మొదలు తెలుగు
 భాష సకృత్తు-మహారాష్ట్రం మా
 ట్లాడతారు. కరవులవల్ల తూర్పు
 దేశంనుంచి వచ్చినవారు మాత్రం
 తెలుగు మాట్లాడుతారు ౫౬
 తూర్పుదేశపు బ్రాహ్మణులు, కోమ
 ట్టుమాత్రం యీ దేశానికి ఏగ
 బ్రాకి వస్తూన్నారు ౫౭
 నాగపూరు దగ్గరకు పోయినకొద్దీ ఈ
 దేశపు ముసాఫరులు దృష్టిదోషం
 పాటించుటలేదు ౫౯
 హోలుకరు ౧౫౫, ౧౫౬, ౩౫౩

స వ రణి లు

పుట	కాలం	పంక్తి	కీర్తిక	తప్ప	ఒప్పు
42	2	34	ఏకమేవాద్వితియం బ్రహ్మ	౨౩	౨౩౩
43	2	35	ఏకవారాశనం	౫౬౩	౫౬
48	2	26	దేవరేణ సుతోత్పత్తి	౧౬౧	౧౬౪
60	1	19	నాణ్యములు	౩౧,౩	౩౧,౩౪
60	2	7	నీలిమందు	౩౩౭	౨౪౦
64	2	22	బలులు	౩౭౧	౨౭౧
70	1	19	లకునో నవాబు	౧	౧౬౧
48	2	22	కృష్ణానదికి గోదావరీనదికి మధ్యదేశము. చూడు : హైదరాబాదు నాగపూరుల మధ్యదేశము.		
49	1	24	కృష్ణ (అవతారము)		

బ్రహ్మశ్రీ శతావధాని,

వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారి రచనలు

పద్య గ్రంథములు :

కథలు - గాథలు	రు 0-0-0
వీ కా వ శి	0-0-0

గద్య గ్రంథములు :

ఆత్మకథ ౧వ భాగం	0-0-0
.. 2వ భాగం	0-0-0
రాముని బుద్ధిమంతనం	0-0-0
తీరని కోరికలు	0-0-0
సర్వేసు వీలునామా	0-0-0
బాపనపిల్ల	0-0-0

కావలసినవారు, గ్రంథకర్తగారికి, సూరవరం - ఆత్కూరు తపా,
కృషాజిల్లా; అని వ్రాయండి.

దిగవల్లి వేంకటశివరావు రచనలు

ఇంగ్లీషు తెలుగు పారిభాషిక నిఘంటువు	రు 2- 8-0
భారత దేశమున బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రము :	
రెండుభాగములు కలిపిన టైండు	2- 8-0
1వ భాగం : బ్రిటిష్ ఇండియా చరిత్ర	1- 8-0
2వ భాగం : రాజ్యతంత్రం-ఆర్థికచరిత్ర	1- 0-0
సహకార వస్తునిలయోద్యమము	1- 4-0
రాక్షేల్ పయోనీర్స్ చరిత్ర - భారతదేశ సహకారసమస్యలు	0-12-0
భారతదేశ స్థితిగతులు (Statistics)	0- 4-0
అధినివేశ స్వరాజ్యము	12-0
అంకుల్ టాము కథ (సిగో) బానిసల సమస్య)	3-0
దక్షిణాఫ్రికా చరిత్ర	2- 0-0

గ్రంథకర్తకు బెజవాడకు వ్రాయండి.

భారత దేశమున బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రము

గ్రాంతకర్త:

ది గవర్నలి వేంకటశివరావు

ఇది యే గ్రాంతానికి అనువాదంకాదు. ఇది చాలా కాలం క్రింద వ్రాసినది, అనేక పురాతన గ్రాంతాలు పరిశోధించి రాజకీయ, రాజ్యాంగ, ఆర్థిక చరిత్రాంశాలు మేళవించి కొత్త పద్ధతిని వ్రాయబడిన స్వతంత్ర గ్రాంతము. ఈ దేశాన్ని ఆక్రమించడానికి, పరిపాలించడానికి, దీనివల్ల లాభం పొందడానికి, ఇంగ్లీషువారే యే పద్ధతులు అవలంబించారో వారు ప్రయోగించిన రాజ్యతంత్రంవల్ల వారి పరిపాలనవల్ల, మన రాజకీయ ఆర్థిక స్థితిగతులలోను ప్రజాజీవనంలోను ఏలాంటి మార్పులు కలిగినాయో నిర్భయంగా తెలుపు అపూర్వచరిత్ర.

ప్రథమ భాగం

బ్రిటిష్ ఇండియా చరిత్ర :

ఇది రాజకీయ చరిత్ర భాగము 472 పుటలు వెల రు 1-8-0.

ద్వితీయ భాగం

భారత దేశమున బ్రిటిష్ రాజ్యతంత్రము :

ఇది రాజ్యాంగ పరిణామము, ఆర్థిక చరిత్ర భాగము. 350 పుటలు వెల రు 1-0-0.

రెండు భాగములు కలిపిన రెండు వెల రు 2-8-0.

“ఆంధ్ర చరిత్ర వాఙ్మయానికి రెండూ రెండు వెలగల సొమ్ములు”

— అని కృష్ణాపత్రిక 2-11-38 తేదీన వ్రాసినది.

మొదటి భాగమును గూర్చిన అభిప్రాయములు

“ఎన్నో గ్రాంతాలు చదివి ఎన్నో పుస్తకములు వ్రాసి చేస్తేనేగాని ఇలాంటి వాస్తవచరిత్ర వ్రాయడం దుర్లభం” — ప్రతిభ, అక్టోబరు 1938.

● “యథార్థోదంతమును గ్రాంతకర్తగారు జంకుగొంతులకు తా వ్రాయక తెలుపుట ముదావహము... చరిత్రాంశములను కడుంగడు నేరిమిలో వివరించిరి.” — ఆంధ్రపత్రిక, 4-3-39.

“The reader's interest never flags”
The Hindu, 19-10-38;

● “బానిసలుగా వుంచాలనే దృష్టితో సత్యాన్ని కప్పిపుచ్చి కల్పనలు చేసి వ్రాయబడ్డ హిందూ దేశ చరిత్రలే నేటి విద్యావిధానంలో ఉపయోగింపబడుతున్నాయి. కాని గ్రంథకర్తగారు శ్రమించి అనేక విషయాల్ని సేకరించి యథార్థ హిందూ దేశ చరిత్రని యీపుస్తకంలో పొందుపరచారు. అయోమయంగాను అసత్య భూయిష్టంగాను వున్న గడచిన భారత దేశం యొక్క నిజచరిత్ర తెలిసికొన వలసంటే యిది చదివితీరాలి.

ఇట్టి అత్యుత్తమ విషయాల్ని చేకూర్చి వ్రాసిన శ్రీ దిగవల్లి వేంకట శివరావుగారికి మా ధన్యవాదాలు”

—గృహలక్ష్మి, జూన్ 1939.

రెండవభాగమును గూర్చిన అభిప్రాయములు

● “శివరావుగారు న్యాయవాదవృత్తిలో వుండికూడా అవకాశం చేసుకుంటూ దేశానికి వుపకరించే గ్రంథాలు చాలా వ్రాశారు. వీరు మన దేశంలో Publicists లో ప్రముఖులు. విషయములను బాగా చర్చించి నిష్పాక్షిక సమాధానం చెప్పగల శక్తి వీరికి బాగావుంది. వట్టి మాటలు కాక, చెప్పిన ప్రతి సందర్భాన్ని ప్రమాణాలతో అంకెల పట్టికలతో సమర్థిస్తారు.

బ్రిటిషువారి రాజ్యతంత్రము ఏవిధంగా మన దేశంలో పరిణమించిందో, అభివృద్ధి నిజంగా అభివృద్ధి అవునో కాదో, నూతన ఇండియా రాజ్యాంగ చట్టము ఎటువంటిదో చాలా బాగా వివరించారు...

అనేక అపూర్వ గ్రంథములు, రిపోర్టులు, రికార్డులు పరిశీలన చేసి ఈ గ్రంథము వ్రాసినారు.” —ప్రతిభ, ఏప్రిల్ 1938.

● “తెలుగు దేశంలో తెలుగువారికి సమస్త విషయాలు తెలిపే గ్రంథాలు తెనుగుననే ఉండాలని నమ్మి అందుకొరకు శక్తివంతుల చేయక పాటుపడుచున్న గ్రంథకర్తలలో శివరావుగారు ఒకరు....

విషయాల్ని లెక్కలతో సహా చక్కగా వ్రాసి ఆంధ్రనేవ చేశారు” —ప్రజామిత్ర, 12-6-38.

ఇంగ్లీషు—తెలుగు పారిభాషిక నిఘంటువు

“వ్యవహారకోశము - శాస్త్రపరిభాష”

530 పుటలు

కలసిన సంపుటము

వెల రు 2-8-0

రచయిత : దిగవల్లి వేంకటశివరావు, బి. ఏ., బి. యల్.

మద్రాసు టెక్స్టుబుక్సు కమిటీవారిచే గ్రంథాలయోపయోగము కొరకామోదింపబడినది.

(ఫోర్టుసెంట్ జార్జి గెజెట్ నష్టి మెంటు 10-5-38, పుట 253)

పెక్కువేల ఇంగ్లీషు పారిభాషిక పదములకు తెలుగు పర్యాయపద

~~ముఖ్య నిఘంటువులు నిర్వచనములు గల విజ్ఞానకోశము.~~

విశ్వవిద్యాలయముల వలనను మద్రాసు స్కూలు ఫైనలు బోర్డువారి వలనను రంగూను హైకోర్టు వారివలనను ఆదరింపబడి అనేక ఉన్నత పాఠశాల లందును కోర్టు లందును ఉపయోగింపబడుచున్నది.

ఇంగ్లీషు తెలుగు తర్జుమాలకు, పాఠములు తెలుగులో నేర్చుటకు నేర్చుటకు అత్యంతోపయుక్తము.

శ్రీ డా॥ గుళ్ళపల్లి నారాయణమూర్తి గారు అనకాపల్లినుండి 2-9-37 తేదీన ఇట్లు వ్రాసియున్నారు:-

“విద్యుచ్ఛక్తినిగూర్చి నేను వ్రాసిన వ్యాసమునకు మద్రాసు విశ్వవిద్యాలయమువారు రు 500 లు బహుమానము నొసగినారని వ్రాయుటకు సంతసించుచున్నాను. దానిని రచించుటలో మీ పారిభాషిక నిఘంటువు నాకు చాలా తోడ్పడినది. కృతజ్ఞుడను.”

“ఇంగ్లీషు తెలుగు తర్జుమాల యవసరము గల ప్రభుత్వశాఖ లందలి అన్ని కార్యాలయములయందును గ్రంథాలయములయందును ఇతర సంస్థలయందును ఇది అత్యంతావశ్యక మగు ననుటకు సందియము లేదు.”

—హిందు, 19-6-34.

“వ్యవహారపరులేకాక కేవలము భాషాభిమానులును దీనివలన గొప్ప ప్రయోజనములు పొందగలరు”. — భారతి 7-7-34.

“విద్యార్థులకేగాక ప్రచారకులు, లేఖకులు, పత్రికాసంపాదకులు మొదలగు వారికెల్ల చాల నుపయోగముగ నుండగలదు..... ఈ విషయములో వీరు దారితీసిన సాహసులు”. — కృష్ణాపత్రిక, 2-2-35.

“శోర్భులు, రాజకీయములు, శాస్త్రీయవిషయములకు సంబంధించిన అనేక పదములకు అర్థములు వ్రాయబడినవి. వ్యవహారస్థులకు దేశ సేవకులకు, విద్యార్థులకు, వ్యాసరచయితలకు, దీనివలన కలుగు ప్రయోజనము లనంతములు. ఆంధ్రభాష కిది అమూల్యభూషణము. విద్యాధికు లనేకల ప్రస్తుతు లందినది. పాఠ్యగ్రంథ నిర్ణయ శబ్ద వారిచే గ్రంథాలయోపయోగ నిమిత్త మంగీకరింపబడినది.”

— గృహాలక్ష్మి, మార్చి 1935.

“ఈ కాలములో నిట్టి నిఘంటువు అత్యవసరమని అత్యుపయోగమని వేఱుగ వ్రాయనక్కరలేదు. శివరావు గారి మహాప్రయత్నమును నెఱవేర్చినందులకు వారిని కీర్తించుచున్నాము. మేము చూచినంత వరకు కొన్ని కొన్ని గొప్ప విషయములకు వీరు కడు తేలిక యర్థముల నొసంగినారు. చివరవరకు సామాన్యన కర్థమగుమార్గ మెద్దియూ యను నాదర్శముతో పనిచేసినారు. కొన్ని యర్థముల నొసంగువట్ల స్వకీర్షాల కల్పనాశక్తిని ప్రదర్శింపక వ్యవహారమును వెదకి, శాటింపి, దానినే నిరూపించినారు. పలుగ్రంథముల దరచి యీ నిఘంటువును గూర్చినారు. వీరు కావించిన మహాకృషికి తగిన ప్రోత్సాహము లభించుగాక!”

— ఆంధ్రపత్రిక 25-7-36.

వలయువారు:— ద్విగవల్లి వేంకట శివరావు, బి. ఏ. ఏ. ఎల్., బెజవాడ,